

ОКСАНА
ЛЯТУРИНСЬКА

ЗБРАНІ
ТВОРИ

ЗІБРАНІ ТВОРИ

OKSANA LATURYNSKA

COLLECTED WORKS

Edited by Bohdan Hoshovsky
and Svitlana Kuzmenko

Cover by Myron Levytsky

This book was published with the assistance
of a grant from the
MINISTRY OF CITIZENSHIP AND CULTURE
(Wintario Multicultural Project)

Ukrainian Women Organization
Toronto-city Branch

Toronto

1983

Canada

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

ЗІБРАНІ ТВОРИ

Редакція: Богдан Гошовський
і Світлана Кузьменко

diasporiana.org.ua

Видання Організації Українок Канади
відділ Торонто-місто

Торонто

1983

Канада

• *Ця книжка видана з фінансовою допомогою від
МІНІСТЕРСТВА ГРОМАДЯНСТВА І КУЛЬТУРИ,
проект ВІНТЕРІО*

а також

*УКРАЇНСЬКОЇ КАНАДСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ
ім. Тараса Шевченка*

О. А. Демьян

Мені припало довести до кінця видання зібраних творів Оксани Лятуринської. Запроектував книжку і позбирав для неї матеріали відомий редактор і видавець кращих українських видань Богдан Гошовський. На жаль, через поважну недугу серця, Богдан Гошовський не зміг продовжувати праці над виданням книжки і мене було попрошено допомогти вийти у світ цій його дитині. Матеріяли були відредаговані Богданом Гошовським, за винятком невеличкої частини, серед якої була недрукована поезія Оксани Лятуринської та поезія її ранішого періоду, що друкувалася у тогочасній пресі. Ці твори публікуються у цьому виданні без правок, крім, звичайно, явних друкарських і коректорських помилок. Тому що ця книжка, коли потрапила в мої руки, повинна була вийти протягом дуже короткого часу, до певної дати, щоб не втратити державної допомоги, я дякую м-р. Ярославі Зорич за моральну підтримку та практичну допомогу і Марії Сіроті за дружню співпрацю у досягненні цієї мети.

Світлана Кузьменко

•

Подяка за участь у виданні цієї книжки належить

Оксані Соловей — за надіслані зібрані упорядковані нею матеріяли з архіву Оксани Лятуринської;

Ірині Гошовській — за упорядкування надісланих матеріялів;

Організації Українок Канади (відділ Торонто-місто), зокрема Марії Сіроті — за роздобуття фінансових фондів;

Маєстрові Михайлові Михалевичеві і його дружині — за надіслання мистецьких і літературних матеріялів;

УВАН в Нью Йорку і докторові Андрієві Турчинові з бібліотеки університету Індіана в Блумінгтоні — за співпрацю у розшуках матеріялів.

Юрій Шевельов

НАД КУПКОЮ ПОПЕЛУ, ЩО БУЛА ОКСАНОЮ ЛЯТУРИНСЬКОЮ

*Non omnis moriar, multaue pars mei
vitabit Libitinam; usque ego postera
crescam laude recens.*

Горацій, Оди, III, XXX.

Оксани Лятуринської не стало 13 червня 1970 року. Як пише її біограф М. Данилюк, “тіло її, як це вона собі бажала, «звичаєм давніх наших предків» було спалене. Урна з попелом її останків була перевезена до Бавнд-Бруку (Нью-Джерзі) і похоронена”. Було їй 68 років. (День народження 1 лютого 1902). Вона була майже зовсім оглухла, самотня й замучена кількарітною важкою й у край болючою хворобою.

1955 року в морозному Вінніпегу вийшла тризбірка її найкращих, вибраних поезій “Княжа емаль”. Наступного року була написана про цю збірку стаття Юрія Шереха “Semper fidelis”. Ось вона:

Лятуринська не може поскаржитися на брак уваги або недоброзичливість критики. Микола Глобенко уважно порівняв перші її дві збірки — “Княжа емаль” і “Гу-сла”. Василь Барка знайшов у її творчості “погляд, з яким діти приходять від незнаного нам янгольського поля і знаходять наш світ новим, свіжим, цікавим”. Євген Маланюк зустрів її на стежці своєї “Проці” і обдарував нас повним граці й глибини мініатюрним портретом поетки:

Аж пуща зашумить волинська,
Й на оксамит і злоголав
В сап'янцях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.

Ворожить про весну колишню,
Любов вціловує в слова
І випускає — сокіл-пісню
З гаптованого рукава.

А тепер, коли під назвою першої збірки видано обидві старі і нову — “Веселку”, мені здається, що я можу докинути дещо до старих характеристик, як, певно, не один зможе після мене. Бо поезія Лятуринської глибока, і, хоч які прозорі її хвилі, не завжди легко побачити дно.

Розкриваю свої карти одразу. Я хочу подивитися на поезію Лятуринської з перспективи часу. Двадцять п'ять років — це період, що дає можливість підсумувати й порівнювати. За цей час одні встигли переглянути свої старі погляди й відійшли на інші позиції. Інші встигли змінити кільканадцять господарів. Ще інші переконалися марності своїх ідеалів, але з обов'язку тримаються старих прапорів. Читачі легко підставлять імена під кожний з цих випадків.

Якщо порівняти перший у збірці вірш Лятуринської з — ну, скажім, передостаннім, — враження таке, наче їх писали різні поети. Перший відкриває цикл “Печерних рисунків”. Ось цей вірш:

Зуб, ратище, копито, пазур.
Тут муж ішов на силу вражу.
Сурмив тут мамут. Тут ведмідь
печерний вів кошлатий слід.
Кружляв тут яструб в яснім небі,
по озеру плив чорний лебідь.

Якщо можна говорити про аскетизм у поезії, то це він. Увесь вірш — простий перелік. Жадних підкреслень. Центральний образ мужа ніби загубився серед образів тварин, — нема перспективи, як у печерному малюнку. Тільки опис, жадних висловів почуття, не казавши вже про “я” автора. Воно було б неможливе.

Замість рим асонанси, що на перший погляд можуть здатися виявом невмілости: пазур — вражу, ведмідь — слід, небі — лебідь. Якщо є звукові повтори, то вони навмисне затінені. Або вони дані в зворотному порядку (мУЖ — враЖУ), або один під наголосом, а другий без (ЗУб — паЗУр) і тільки в одному випадку звукоповтор підкреслений (ЯСтруб — ЯСнім). Перше враження від цілості — ріжучий антиестетичний дисонанс. І тільки по хвилині роздуму стає ясно, скільки в цьому сміливості й майстерності і як це підносить тему пращюра нашого.

А ось строфа з передостаннього вірша книги:

Молодий, немов той Ченек:
капелюх набакир,
на плечі кабат зелений,
а над вухом — маки.
Ой, червоні маки, маки та й ще чорнобривці! —
Чи не так, княгине Ганю, увижалось дівці?

Звичайно, це не сюсюкання кабаретно-сосюрного амфібрашка, ритм поезії наскрізь оригінальний, але він витриманий з такою послідовністю, що танцювати можна під нього. Асонанси зблизилися, часом майже переходячи в рими, звукова інструментація проймає весь текст. Кольорові контрасти зеленого і червоного аж горять, а за всім виразний психологічний підтекст почувань молодії. Замість аскетизму печерного малюнка, де до послуг тільки лінія, тільки сільвета, бачимо пишні барви й опуклі форми барокко.

Шлях Лятуринської лежав від аскетизму малюнку голкою на камені до пишності найбуйнішої орнаментики і від стриманої приглушеності почувань до їх найбільшого розросту, хоч завжди без їх демонстрування і без гістерії. Але дивним дивом це ніколи не був перегляд старих позицій і зречення. Поетка завжди лишалася вірна їм. Та водночас це не була вірність силувана, вірність наперекір самій собі, вірність з обов'язку. Це

було безнастанне поширювання раз узятої мелодії. Так ніби почалася гра примітивною дудкою, а далі все нові і все складніші інструменти приєднувалися, і наприкінці дудки вже не чути, грає потужна оркестра скрипок, флейт, труб, арф і дзвіночків, — але в суті речі це все та сама тема. Так наче річка почалася ледь помітним струмочком і, підсилювана дощами, зміцнювана допливами, ширшала й ширшала, невпізнанною стала, а все в тому ж напрямі бігла, до того ж наперед відчутого й накресленого моря.

Цю традицію вірності підкреслює й те, що збірка трьох збірок дістала назву не останньої, як це зробив би, мабуть, кожний автор, а першої. Тут секрет ставлення критики до Лятуринської. Ті, хто стояв при її поетичній колисці, приймають її й тепер, бо чують бодай просліди первісної мелодії. Ті, хто одним із своїх життєвих завдань вважають розкрити вичерпаність ідеології християнських батьків поетичних (автор цих рядків серед них), приймають творчість Лятуринської тому, що бачать, як многоводність її фактично заперечує вузькість початку. Хіба Дунай коло гирла, синонім моря в слов'янському фолклорі, схожий на той ледь помітний струмочок, що багато з нас спостерігало в Баварії, — спитаємо ми. Хіба тік би Дунай до Чорного моря, якби не той струмочок, — можуть відповісти нам наші противники.

Початкова тема Лятуринської — суворість і дичавина її батьківщини, де бери й лущі з турами й диками і все вороже людині; гинуть її кривні й друзі, щербиться меч і ломиться спис, земля гуде від гуків, і єдиною її, людини, любкою лишається туга помститися. Гостро палить ганьба поневолення, у грудях — ненависть, у серці — гнів. Нема місця іншим почуттям, над усіма панує одне — мста, око за око, один з двох мусить упасти, і єдина насолода — побачити, як жах перекосить обличчя ворога. Є ще молитва, але — “молитви бійців недовгі”, і єдиний їх зміст — щоб вища сила, спершу Перун, по-

тім Мати Божа, допомогла на ворога. А ворог тут кожний, хто не свій; хто не знає гасла, хай борониться.

Така людина печерних рисунків, така людина, відтворена на княжій емалі. І може б ми й повірили в тільки історичність цієї людини, якби дивним дивом не накладалося на цей комплекс почуттів ще одне: почуття рокованости. Його важко приписати тій людині. Чи думала вона, що вже не бути дням, а тільки ночам? Що вимре її рід? Що як би не зноситися соколом чи орлом, а таки доведеться бути розбитим бурею й скиглити чайкою? Чи її постава була поставою опору з обов'язку, поставою неминучости загибелі? Чи кольорит її світу був зловіщий і тонус її життя — самозречення і аскетизм? З-поза історичної людини визирає й прозирає сучасна, щоб не сказати — програмова.

Але для поезії це не має значення. Це давнє право поетів — одягати своїх героїв чи свої почуття в одяги будь-якої історичної епохи, до звіриних шкур включно. До того ж, якщо психологічно людина перших поезій Лягуринської в найкращому випадку показує тільки одну сторону свого історичного взірця, то поетично вона живе в своєму світі, далекому від сучасного, і, через далекість, ми охоче погоджуємося приписати її печерній чи княжій добі, так само, як ми це робимо з “Весною священною” Стравинського в музиці чи зловісним кольоритом картин Реріха.

Поетка рясно розкидає архаїзми, аж до морфологічних (Хитнулись стязі) і синтаксичних (Страшно краєм), як також реквізит слов'янської мітології, на жаль, завжди підозрілої. Але не це головне в створенні власного стилю і власного світу, що його ми залюбки погоджуємося вмістити в перші віки нашої передісторії. Важливіша нечувана стислість слова, його місткість, техніка мужньої недомовки, яка одначе не веде до символічної неокреслености значення, яка завжди однозначна, як дряпина на камені, як лінія на гравюрі. “Було червоне поле бою”, — більше ні слова про перебіг битви, але ми

бачимо його. “Лише в один кінець сліди”, — тут увесь образ загибелі. “Упали вежі, впали стіни, і зрівняно вали. Руїни”, — синтеза історії Волині. Порівняння впресовується в сам образ. Замість сказати — коні меткі, як стріли Перуна, — поетка каже: “Гучні, меткі на гони, Перуна стріли, коні”. Іменник і дієслово, здебільша в елементарному переліку, — мова поетки. Рідко з’являються прикметники:

Нам любо жити в Переяславі.
Іде сюди із Греків овоч
і грона виноградних лоз,
із Угор — збрюя і комоні
і срібло з Чех.

Треба бути справді великим поетом і треба твердо знати, чого хочеш, щоб не нагородити пишними епітетами ці південні овочі, ці пишні виноградні лози, цю розкішну збрюю, блиск цього срібла. Але стиль повинен бути мужнім, і не до речі тут трухлість пухких епітетів. Якщо прикметники з’являються в цих віршах, то це слова з значенням просторовості або жаху: довгий, широкий, глибокий, високий, важкий, тяжкий, зловісний, суровий, страшний, дужий.

Шорсткий і свідомо незручний, некладистий ритм. Нема поділу на строфи — він бо міг би заколисувати. Ланцюги найжачених асонансів пронизують вірш з початку до кінця в нерегулярному чергуванні: підбоїв — Предислави — Ярослава — слави — зброя — кривава — Мудрий — зубром — мудро — право. Хто б з визначних поетів наважився римувати, скажімо *мечі і посланці*? Хіба початківець, чий вірш кваліфікований редактор негайно вкинув би до коша. Але яке багатство найжених і ікластих ритмів сховала Лятуринська за цією нібито безпорадністю і який свій світ створила!

Звичайно лірика починається з я: так я відчуваю, так я бачу. З поезії Лятуринської я здебільшого усунене, опис поетичних відчужень оминений, нам кажуть бачи-

ти світ і вслухуватися в нього, а не в примхи однієї душі. І справжнє чудо поезії виявляється в тому, що те, що мало б за таких умов стати епосом, усе таки зберігає властивості лірики. Як твориться ліричність епосу і епічність лірики, і тонкої лірики, часто виразно карбованої жіночістю, — це могло б бути темою спеціального фахового досліду, бо техніка поетки тут винятково багата, гнучка й витончена. Кілька прикладів.

“Я” впроваджується через “ти”: “Ти ще не вмер, ти ще не вмер! Через розбурханий Дністер З Дніпра ти видибаєш, боже!” Жадного я, але й не безлике він; крізь *ти* звертання бачимо схвильовану особу того, хто молиться й радіє, і це — поетка. Наскрізь, здавалося б, лірична згадка-мрія про рідну Волинь обминає “я”, заступаючи його безособовим реченням, а настрій відтворюється не описом почуттів, а описом вимріяної поведінки:

Якби злетіти пташкою понад дерева
туди! У біле вбратись, наче до Причастя,
верби сережки цілувати зчаста
і проковтнуть одну на щастя.

Часом “я” боязко з’являється в вірші, але дикція лишається такою ж мужньою й загальною, бо крик почуттів знову ж заступлений описом поведінки, а сам опис перенесений у майбутній час, — тонкий засіб, що зразу робить образ узагальненим, водночас не позбавляючи його глибокої індивідуальності:

За рядом днів сумних задніє
один страшний і невідкличний.
Це буде день немов, у січні,
день зимний безнадії.

Я вишлю голуба і човен
і з пір’ям і з вітрилом жарним.
Я висилатиму все знову
і висилатиму намарно.

Прилинуть без знамена щогли,
і голуб вернеться без вісти.
Тремкі уста затисну тісно
і в бік не відведу свій погляд.

Це не пророцтво пройнятої шалом Кассандри, що проектує на майбутнє вир своїх почуттів. Це, — ну, звичайно ж — опис того, що вже було, але на усвідомленні універсальності своєї долі, на розумінні, що немає значення, кому ця доля трапиться раніше, а кому пізніше. Напруга суб'єктивної розпуки й волі не меншає, але сублімується в мужність і поезію загальної ваги, а "я" стає не центром світу, а тільки займенником, що з ним, чей же, за законами мови має узгоджуватися присудок. Лятуринська вмів з граматики робити поезію. Хто ще в нас вмів це?

Універсальність поезії Лятуринської дозволяє їй включати в себе і охоплювати всі епохи і всі віки людини. Ось дитинство й старість:

Світ весною — мов веселка:
очі не натішить.
Гляне бабця із кріселка,
роком молодіша.
Сонце ніжить кітці вушка,
пестить жабуриння.
Оживає перша мұшка —
божеє створіння.

А ось молодість і материнство:

Хто виїде в цей час із двору?
Про бурю вихорі говорять.
Вже поночі, лягає мла,
і кінь, весь змилений, охляв.
Приємно, затишно в кімнаті.
Постеле постіль білу мати,
оберігатиме чуй-сон.
І не надивиться, либонь,
на вроду сина парубочу,
і не натішиться досхочу.

І все це разом і зокрема — наскрізь лірика, наскрізь Лятуринська, світ її очима. Таємниця вміння поетчиного зробити своє універсальним і в кожному прояві об'єктивного світобігу відкрити якусь грань самої себе, ні на мить не стаючи егоцентричною і ні на мить не втрачаючи своєї індивідуальності — вміння ототожнюватися, не розтоплюючися, — це таємниця бути гармонійною, секрет, утрачений більшістю поетів нашого часу. З цього погляду поезія Лятуринської — повна протилежність поезії Осьмачки, це два полюси нашої поезії сьогодні.

Протилежність ця з повною силою виявляється в ставленні обох поетів до обряду і обрядовості. Осьмачка ідеалізує обрядовий стиль згаслого життя і в “Старшому бояринові” і особливо в “Поетові”. Але його світ зірвався з завіс, обрядовість — тільки спогад і нездійсненна мрія, і його наскрізь суб'єктивні герої в корчових метаннях змушені якимось пробивати в житті свій чисто індивідуальний шлях. Натомість світ Лятуринської і вся поведінка її героїв — наскрізь ритуальні, наскрізь традиційні, навіть у хвилини того, що здається найбільш особистими рішеннями. Обряд у неї — прихід осені, і обрядом є, коли змучений життям герой зносить “печаль і тугу, біль нестертий, вкрай серце втомлене, уперте” до брам осіннього лісу. Обрядом є сум і дождання милого, в ритуальні форми виливається тужіння за ним, і якщо нікого не здивує, що в першому колі “Веселки” річний круг життя поданий як послідовність ритуальних чинів, то менше звичайний є показ усього дівочого життя теж як суми обрядових дій. Зрештою навіть вістка про смерть милого стає обрядом:

Я знаю певно: дня одного
прохожий по пустих дорогах
мені доручить мовчки меч
увесь у щербі. Безумна з горя,
я скрикну місяцю і зорям
у млу ночей, у вир хуртєч.

Хто вип'є з келиха могого?
Заступить втрату дорогого?
О, хто ж мені утіху дасть?..
Палай же тризняне багаття!
Таж серце — висохле латаття,
таж серце корабельна снасть!

Доручення меча, палання багаття і навіть крик до місяця й зір — ритуал, і це ще одне виправдання для майбутнього часу в описі. Але традиційність і обрядовість світу Лятуринської — це стала форма для вічного набігання власних почуттів і думок, і її обряди — не обов'язок і нудна рутинна, а живий зв'язок особи з людським гуртом і всесвітом, втілення в дії і жести космічної гармонії космічно-людського оркестру, вічноживе і безпосереднє, вічно пройняте Божим началом. Ритуал у поетичному світі Лятуринської дає найкращу, ба більше, — єдино можливу форму всьому особистому — радості й горю, відчуттю соняшного тепла і розумінню приреченості всього, що змагається й прагне. Ритуал вносить видимість і присутність гармонії в шорсткий і нерідко страшний, а вже завжди безжалісний світ, де кожного часу людина йде на двобій і останній суд, і ця гармонія робить світ прийнятним і поетичним, дає змогу значити знаками сонця кожну річ і слово. Обряд робить людину частиною світу, а світ — частиною людини, і так стає можлива перспектива —

Сім зірок, одне весельце,
а між ними місяць,

і так затирається різниця між померлим батьком і осіннім сонцем.

Знайдення гармонії світу в ритуалізації життя — тема і провідний мотив творчості Лятуринської від початку до кінця. Але багатство життя і багатство обряду — прийшло поступово, завойовуючися крок за кроком і ведучи з собою збагачення формальних засобів. Посту-

пово була переборена аскеза перших поезій, поступово заступалася скупа графіка печерного рисунка, видряпаного на суворому камені, стриманістю барв, — але вже барв! княжої емалі, щоб далі ввібрати в себе орнаментальність волинської майоліки, збагатитися мелодією гусел і прийти кінець-кінцем до пастелевої, але вже многобарвности пишної веселки. Інструмент вступав за інструментом, тон за тоном, мотив за мотивом.

Першим приходнем з'являється сүм. Сүворий правсвіт Лятүринської був у своїй істоті мовчазний, тишу порушував брязкіт зброї і громовиці. І ось зазвучала в ньому гра сүмна сопілок, і зразу постало перше питання, — чому ця гра сүмна. Пізніше сүм виросте в велику тугу, що її не понести самій. Але тепер і тут — це перші несміливі нові ноти. Та вони негайно ведуть із собою нові епітети: ніжна рожевість, божа синь, веселе пурхання метелика. Лятүринська й далі буде чуйна супроти статичности й розніжености прикметників, але відтепер вони неухильно вабитимуть її. Якийсь час вона шукатиме компромісу. Вона вживатиме прикметників замість іменників, у ролі іменників, таким чином роблячи їх предметовими, але й показуючи властивості предметів. Вона писатиме “лазоровий око тишив”, оминаючи слово сніг. Вона робитиме з прикметників то прислівники, то дієслова:

На моїх грядках барвінок
позатикувався синьо.
Ось троянда рожевіє.

Вона й далі копичитиме іменники без окреслень:

А на галявах, мов сміття,
чарівного зілля, квіття.
А між квіттям уперекидь
в'юн, горчій, розхідник, блекіт, —

але не стримається, і вже в наступній строфі казатиме про палке коріння горчію. Відтепер епітет-прикметник ввходить у її поетичну техніку, а що вжито його

обережно й нерясно, то тим більше випинаються ті нечисленні окреслення, що їх таки допущено.

За сүмом іде ніжність, не виключаючи жорстокости й сүворости, але доповняючи їх. Сині вечори дихають тепер ніжністю, цятки на доріжках стають теплими. Щоб збільшити ніжність, не роблячи її сентиментальною, починає звучати — ви б не повірили! — дівоча грація, лукавий посміх, ніби нехотячи кинений іскряний погляд з-під спущених брів, кокетство і грайливість. Осінь просить барвистої запаски, вона милується в перлистому сміху, в розбитому дзеркалі озер, дівчина чепуриться, дожидаючи милого, вона і в тузі не забуває бути милою, може трошки розраховано милою, вона вміє недоговорювати, вона вміє викликати без виклику і запалювати без великих слів. Вона добре знає чар свого рожевого личка, всміхнених уст, віястого ока й гүстої коси. Вона вміє завести мисливця до свого дому, щоб аж тоді він побачив, як пропадає і звір, і слід, — “та знайшлися підківочки господареві дочки”. Є щось від царівни в цій дівчині, і подивіться, скільки грації, любови й доторку ніжної іронії в цьому образі:

А царівни по одній
підіймають луки вий,
виходжають на ставок
подивитись на рибок,
на високії дүби
випускати голүби.

Бо і в кокетстві є щось від ритуалу, від обряду, а в житті повно казки.

Ніжність, дівчина, усміх, казка ведуть з собою фолкльор. Стилїзації літопису й сүмнівного в своїй пишноті Слова о полку починає товаришити від останнього вірша “Волинських майолік” пісня, і це перший раз у поетки звук гүсел, ще до появи збірки під цією назвою. Фолкльор дарує поетці свою стриманість, свою універсаль-

ність, свої символи, свої прикмети й ворожіння. Ярило вступає в поезію Лятуринської, і він її вже не покине:

Ярило йде.

Куди ступне — підводить зело.

Куди погляне — квіт цвіте.

Ярило йде навпрост весело.

З Ярилом з'являється еротика. Деякі поезії “Веселки” межують з сороміцькими піснями, але так тонко, так делікатно, так цілком на натяках і символах це дано, що найсуворіший цензор нічого не зможе закинути. Така поезія про дівчину, що загубила ключі щастя, попустивши пояс; на скарги посміхається оком Доля:

“Довгі, довгі луки поля,
і темніший ночі гай.
Як згубила, то й шукай!”

Така поезія про дівчину, що спокусилася задурно переїхати річку,

А другодня буде крик
з берега тамтого:
— А бодай!.. Зірвав гаплик,
персня зняв мойого!

Такі поезії про річку, що ковтнула не тільки черевичок дівчини, про поляниць, русалок і греця, що переслідують дівчину, про килими, що ними ниви простеляються перед дівчиною й коханим.

Еротика вилонює мотив блаженства родити, гону, що проймає природу й людину і що в ньому здійснюється безсмертність роду, роду, започаткованого може самим сонцем. Вступає тема материнства, щасливого у своїй відданості дитині, роздертого горем у неминучості розлуки з випеченим і його загибелі. Світ ширшає, струмені його спливаються в одне, і пластики вже не вистачає. Потрібна музика, не та приглушена, що її наче соромилися, як це було в перших поезіях, а владна, музика,

що стає принципом будови світу. Соняшні клярнети починають звучати, і Лятуринська пише свої “тичининські” поезії, ні на мить одначе не стаючи наслідувачем чи епігоном Тичини. Ось, здається, перша з них:

Уранці будять осокори:
Сьогодні біло так надворі!
Так біло-біло, наче ново.
На білому вінок миртовий.
Ламають тони осокори:
Хтось кригою застигне в горі.

На полі хтось упав поранно.
Сніг ліг і, може, не розтане.
Зо скрипом, нижчим на октаву
На полі хтось упав криваво.

Зразу застерігаюся: музичність Лятуринської — не одноманітність катеринкових ритмів, вона не заколисує, вона на перше враження шорстка. Її суть — не люляння, але щось далеко глибше: сприймання світу як музичної гармонії і вміння відтворити цю гармонію, віднаходячи її навіть у найрізкіших дисонансах.

Та ка музика веде за собою молитву, молитву про те, щоб була честь — зброї, слава — йменню, але також і про те, щоб Цариця світу хоронила сірому, що мусіла вийти на мандрівну путь мертвої зимової пори.

Пізньо, вже в “Веселці”, вперше дозволяє собі Лятуринська впровадити в свою мову рясноту здрібнілих висловів, просячи землю-неньку простелитися пір'ячком, просячи сестричок не топтати волошок їхніми черевичками. Тільки тепер відкривається вступ звуковим повторам (У ПОЛі КОЛОС СПОЛовів), переплескові рими: “Йди но, котку, йди, воркотку, Присипляти нашу Злотку!” Світ розкриває своє багатство, і як же приємно, виявляється,

добріне зерно зсипати
в засіки і в скрині,
по коліна загрузати,
по коліна, по коліна
в злотній рині.

Образи теж стають багатими, мало не імажиністичними, всіма кольорами розцвіченими, всіма барвами закосиченими —

Золотіє колосиста,
теплий дощик пополоще,
то роса їй дасть намиста,
і від краю і до краю
їй зірниці, мов жар-птиці,
полум'яно спалахають.

Веселка загорається над світом, і чудо поступового перетворення поезії Лятуринської довершується появою повноважного і декоративного барокко, коли в дівчини на рукаві

Може й узороччя,
кожушан-бебрян,
мов ярке лоточчя,
доброт-злототкан,

коли зелень — уже не зелень, а зелена хуртеча, коли наближення милого на коні, — це “пісня й тупоти стодзвонні сріберних підков”.

Так многоводною стала ця ріка, так багатим став світ і ми з ним, ведені ніжною рукою поетки. Але нічого не зраджено з старого поетичного світу, яким вона почала першу свою збірку. За тягарем барокко ошадність майстра, за радістю життя суворість невпинної і може безнадійної битви. Розвиваючися і міняючися, Лятуринська лишилася вічно вірною собі. І цим вона показала, що бути вірним чомусь — не означає застигнути на одному. Яка проста наука, і яка для багатьох незбагненна й неосяжна!

Не знаю, як кому, а мені писати про Лятуринську трудно, бо хочеться ще й ще цитувати її мініатюрні віршики, відкривати кожний з них заново і зазирати в них глибше. Але треба кінчати, і кінчати, мабуть, треба тим, як незвичайно ці мініатюрки поєднуються в цілість. Кожна з них — малий світ у собі, а нанизані на нитку циклу вони творять — майже епос, і тоді вони розкриваються ще новими гранями. У “Княжій емалі” цикли ясні, бо визначені назвами, що їх дала сама авторка. Але в “Гуслах” і “Веселці” вони позначені тільки числами, а тимчасом вони не менш цілісні. Перший цикл “Гусел” — про змаг, мсту і обов’язок. Він ніби еднає цю збірку з попередньою. Другий цикл вводить образ дівчини-царівни, що чекає на милого, на героя. Це тут у музику вплітаються з повною виразністю мотиви суму і мотиви граційного, сповненого краси традиції кокетства. Третій цикл знов звучить трубами жорстокої доби й походу, і тому доречною стає поява мотиву трагічного материнства, одчаю, віри, молитви.

Хибно було б думати, що “Веселка” — тільки радість, тільки переливи барв райдуги. Двоє кіл, що з них складається збірка, включають перед кінцем своїм трагічні мотиви. Перше коло — про ритуал року, в природі і в людському житті. Зимовий сонцеворот — сонцеворот смерті. І тому так просто і логічно включаються тут мотиви сирітки, що втратила матір, Вітряниці, що оплакує всіх мертвих, і — чудо поєднання особистого з універсальним — тут ще з’являється і зовсім не дисгармонує вірш “На труну Ольжичеві”, і за ним так само логічно йдуть вірші про частування мертвих членів роду в передріздвяну пору, і далі завершення кола — похоронно-народжувальне сумно-радісне свято зимового сонцевороту.

Друге коло — коло дівочого життя, і воно теж вивершується смертю дівчини, і новим збудженням її у весні.

І така міцна єдність циклів у Лятуринської, що навіть перекладні вірші — з Геніюш, з Ербена, з Бендля —

не порушують цієї єдності. Бо Лятуринська має не тільки свій стиль, а і свій світ. І більше: вона має гармонію в своєму світі, і то гармонію, не куплену ціною оминання негодного. Чи багато хто з наших поетів може цим похвалитися? І може не тільки з наших.

**
*

Від появи цієї статті минуло понад чверть сторіччя. Сьогодні, коли виявлено чимало писань Лятуринської, не включених до збірки, а більше й важливіше, ми знаємо тепер її твори пізніших років — зовсім готову до друку її четверту збірку “Туга”, збірки дитячих поезій: “Бедрик”, 1956 і “Ягілку”, 1971 (посмертно), і досі не видане “Чар-зілля”, нарешті цілу групу її статтів, ці писання не тільки доповнюють “Княжу емаль”, показуючи дальший розвиток поетки, вони де в чому змушують по-новому подивитися на попередню тризбірку.

Не менш важливо: за життя автора про його твори пишуть критики. Після смерті, з бігом років, голос забирає *історик літератури*. Перед ним двоє завдань. Одне — реконструювати внутрішній розвиток автора. Друге, відповідальніше ще, вмістити творчість автора в перспективу загального розвитку літератури, визначити місце в літературному процесі. *Критик* не мусив забиратися в глиб цих проблем. Тут, звичайно, можна тільки попередньо і, либонь, багато в чому навромацки, порушити ці проблеми. На перешкоді взагальненню стоять зокрема брак хронологічних відомостей.

Не знаємо, наприклад, коли скомпоновано збірку “Туга”. Припускаємо тільки, що не раніше середини 50-их років, бо інакше вона, мабуть, увійшла б до “Княжої емалі”, і не пізніше середини 60-их років, бо настрої тієї доби ще не позначилися виразно на новій збірці. І настроями і формально “Туга” виразно зв’язана з попередньою мабуть “Веселкою”, але не тільки в сенсі продовження, а і в сенсі протиставлення-заперечення.

Контраст відданий уже самими назвами збірок. “Веселка” — явище об’єктивного світу, хай ілюзорне, а етимологічний зв’язок із словом *веселий* цілком наочний. “Туга” натомість веде нас до внутрішнього світу авторки і до далеко не веселого настрою. Слово це, що стало назвою збірки, повторюється десятки разів у тексті поодиноких поезій. Воно — справжній ключ до цілоти, але не в однозначності, а в усій повноті своєї тематики. Академічний “Словник української мови” як основне значення слова *туга* подає “почуття глибокого жалю; важкий настрій, переживання, спричинені якимсь горем, невдачею”. Це визначення взороване на російському *тоска*. Але слово може мати й значення — далеко активніше — близьке до значення слова *прагнення* або до німецького *Sehnsucht*, що стоїть між цими двома значеннями. Лятуринська використовує всі ці семантичні нюанси. Слово *туга*, на жаль, не вживається в множині. Якби можна було, слід було б назвати збірку множиною: *туги*.

Туга може бути за минулим, що було: дитинство, мамині руки, згаслий і неповторний світ. Туга може бути за минулим, що його не було, туга-мрія, то урочисто-врівноважена, то гостра й трагічна, туга-вовк, що вгризається в душу зубами, вп’ялюється звіром. Вона може бути безнадією і вона може породжувати вибух бунту: “Ти пристрасно затужиш: д’горі, д’горі!”. Вона може бути болем за милим, що не прийшов (“Сага”) або що його ніколи не було. Її може спричинити поразка в змаганнях (Хуст на весні 1939 року з його “Якби так сповнилось, якби!...”) Кількість варіацій важко облічити, але висновок один: туга тепер для Лятуринської — закон життя, бо минуле не повертається, мрії не здійснюються, майбутнє — не таке, як бажалося. Збірка закривається віршем, що викликає затужені образи Ясольди, Любуші, Ярославни — ряд можна було б вести далі без кінця. *Ardor mentis aeternus*. У такому світі барви веселки тах-

нуть і кольори не міняються. Корабель Ізольти приходить із чорними вітрилами.

Як не випадково, що збірка замикається мотивом вічної туги як закону життя, так не випадково вона відкривається присвятою хуторові, де пробігло дитинство поетки, що ніколи не повернеться і що його може й не було:

Чи мо' це лише мережано
ясочкою мрій,
чи мо', чи в душі збережено
й в пам'яті моїй!
Сте... ой, стежки заорано
вже давним-давно!

— віршем, де кожний третій рядок починається, як схлипом, першим складом слова, що з'явиться в цьому рядку далі. Та й у всьому першому з чотирьох циклів "Туги" домінують мотиви минулого, що було-не-було, але так чи так ніколи не повернеться — "ці джерелочка прозорі, ці високі осоки" "там удома, там удома", ці грядки — "неньчині цяцяночки", левкой, що був "любчиком у мами", бальзами хатньої божнички й аналоя. В імлістій перспективі цього загаслого, нереального світу нерозрізненними стають мама й батьківщина, і люди й речі існують хіба як зникомі запахи, невідступні в своїй зникомості, що асоціації з ними доносить кожна квітка, кожний повів вітерця.

У другому циклі "Туги" додається-вплітається мотив мертвих друзів і близьких з післядитинного життя, друзів, що від них уже годі чекати вістки:

І, як чотки, перебирай наймення:
— За воїна Миколу, за Євгена,
за Юрія, Олега... Боже мій!
Кого з них спом'януть за упокій?

До цього переліку загублених друзів, де так легко додати конкретні прізвища сучасників-поетів з Праги й

Варшави, додається збірний образ народного війська, але мертвого, мертвого:

Ключарю Петре, вийми ключ,
і хай Архангел сурмить!

І ось, нарешті, найширше взагальнення, сама царівна-Україна:

Мої двори на три замки замкнено;
від них загублено ключі;
з листами голуб не злетить,
і нитку не дотягне прядка.

.....

Літа я сплю, подолана царівна.
Хто прийде, збудить хто, міцний і владний?

Є, як і давніше, відклики до історії — Дажбожич у шоломі, княгиня Ольга... Але вже мало їх супроти попередніх збірок Лятуринської, там вони були як живі серед живих, тепер тяжко позбутися враження, тяжко забути, що вони теж мертві, а традиційні вже образи Празької школи, всі ті римські торса, щерблені бронзи, суверенність на списі, вже майже зникли, а коли де з'являться, то звучать безнадійною стилізацією ("Рік 1648-1918"). У пізніших, після "Туги", поезіях Лятуринської їх уже взагалі не буде.

Якби давати назву третьому циклові поезій "Туги", це була б Самота і Смерть. "Ти сам з собою віч-на-віч", "нікого не було, щоб обіч став", і, вже в четвертому циклі, — "ти відійшла вже за земного межі". Характеристично, перекладаючи вірш Максима Багдановича, Лятуринська "у задуманні" оригіналу віддає "так самотно"! А самота — це вже іпостась смерті, чий образ знаходимо в усіх чотирьох в'язанках "Туги". Петрів батіг супроводить самотнього мертвого на цвинтар, васильки лежали в трунах батька й нені, півонії — спалах пристрасти життя перед зів'яненням уже завтра, повняки ві-

щують осінь-смерть, цвіт лоточця буде зірваний, і кохання згасне в забутті.

Як і в попередніх своїх збірках, Лятуринська й тепер підносить вагу ритуальності в життєвій поведінці людини, шукає обґрунтування ритуальності в давньоукраїнській мітології, як вона її бачить, зрештою нескладній: Русалки, Перун, Дажбог, Ярило... Сама повторність явищ природи, а кінець-кінцем і людського життя сприймається як ритуал. У започаткованій серії віршів про квіти (й рослини взагалі) не тільки підкреслюється використання квітів у ритуалах, а сам цикл життя рослини-квітки сприймається й подається як своєрідний ритуал природи. “Портретні” риси кожної рослини мало цікавлять поетку: вишневий цвіт білий, петрів батіг синій, левкой пахне... — кожний знає це і без поезії Лятуринської. Не пластичність зорового образу вабить авторку, а функція рослини в людському житті і в природі. А також асоціація з дитинством і схованим власним унутрішнім світом. Волошки серед колосків “ідуть хресним ходом”, щовесни на руйнах яріє “буйноцвіт і дивини і звіробою”, сухоцвітки щоразу “край ківоту гроночком” падають “під іконочку”. Усе це повторне, а тим самим це ритуал. І в своїй повторності він оновлює в уяві дитинство, молодість, рідний дім, Україну.

Це не нове в творчості Лятуринської. Але нова тепер функція цих образів і пригадок. У попередніх збірках у цьому виявлялося життя в його повноті й своєрідності. На новому тлі загаслого й приреченого на смерть світу ці ритуали, ці померлі боги, ці роковані на зів'янення квіти знаменують замкненість усіх природних циклів. Цикли можуть бути яскраві, повні буяння й барв, але вони всі ведуть у смерть і забуття. Ритуали обслуговують центральну тему туги.

Так витворюється двоїстість у ставленні до ритуалу, до його функції. Давніше він був позитивним первнем у житті й світі. Тепер водночас він стає віщунном і носієм загибелі. Природно, постають спалахи заперечення, аж до світорудні:

Я кличу шторми, кличу бурі,
бичі століть:
— Прийдіть, прийдіть у шалі фурій!
Хай світ не порятує Юрій!
Прийдіть, прийдіть!

або до бажання власної смерти в героїчному самоспа-
ленні, як у тому уривку з задуманої поеми “Героїка”,
що оспівує смерть молодого поета Андрія Гарасевича
в спробі подолати одну з найжених альпійських висот.
Але поема “Героїка” не пішла далі кількох фрагментів,
а на світорунницький клич сама поетка дала відповідь,
і то ще перед тим, як з її вуст зірвався несамовито-від-
чайний вигук:

Не захитати неба стелі.
Приплив — відплив.

У збірці “Туга” Лятуринська ще може захоплюва-
тися стихійною динамікою життя, надто життя природи.
У поезіях “Ряст” і “Вишневий цвіт” ця динаміку, силу,
непогамованість та їхню підпорядкованість річному ри-
туалові зміни в повторності відтворено безособовими
реченнями: не “вже росте ряст”, а “вже *пішло* в долині
рястом”, не квітнуть вишні в садках, а “*пішло, пішло* са-
дами... *метнулось* рукавами, *підлетіло* попід брами”.
Цвіт каштана викликає уяву Божого чуда:

Як то чудно, Божа Сило!
Мов зі Сходу диво з див,
тут Тобі панікадило
ліпо обрин засвітив.

Так само, цвіт липи виливається в алилуя Богові, дар
сонця творить “життедайний зрин”, весняна злива за-
верщується молитовною ясою перлистих крапельок, що,
повислі на гіллі, співають хвалу Творцеві. Та чим ближ-
че до кінця збірки, тим цих мотивів, і так не панівних і
не рясних, меншає, зникає сяйво сонця, і свинцева туга
запановує з невідкличною неминучістю. А в пізніших

поезіях, як далі побачимо, душа йде до замкнення в собі, а туга стає приреченістю, аж поки, десь коло 1960 року, не вичерпаються й не всохнуть самі джерела поезії.

На цьому шляху до самообмеження, замкнення в собі і, кінець-кінцем, повного мовчання маленьким чудом постає останній і може найсильніший шедевр об'єктивної — так здається — поезії, вірш “Її малоросійське достоїнство — сотничиха” історично-психологічний портрет, що в слові відтворює один з малюнків Рігельмана. Не буду його тут цитувати, але хай читач, що любить поезію, перерве тут читати цю статтю й вдасться до цієї поетичної перлини. Якби Лятуринська написала тільки цей вірш, їй було б забезпечене місце в історії української поезії. А проте про “об'єктивність” цієї поезії ще далі.

Почорніння поетичного світу, опанування його пововчому хижою тугою, звиродніння ритуальности не могли не позначитися на особливостях поетичної техніки. Формально, обминаючи щасливі винятки, “Туга” стоїть нижче від тризбіркової “Княжої емалі”. Це ще поезія в повному сенсі слова, але є в ній риси втоми й самоповторення. Ритміка вірша менш різноманітна, ніж перед тим; поезії пісенного й інтимного стилю тримаються більш-менш однотипного хорею, “героїчні” мало не автоматично переходять до традиційного ямбу, хоч і далі є дуже цікаві експерименти в поодиноких утворах, як от уже згадуване винесення першого складу першого слова третього рядка кожного катрена на початок рядка в поезії “Хутору Ліс”, який відкриває збірку, — засіб, що підносить розірване слово і імітує спазму в горлянци, як у напливі почувань, — у даному випадку нав'язних спогадами про дитинство. Часом стилізація під народну пісню стає надто явною (наприклад, “Калина” “Жостір”), паралелізми надто підкресленими; часті повтори слів подеколи не вмотивовані й ніби тільки заповнюють порожні місця в інерції метру, таку ж

функцію виконує надмір вигуків. Нагромадження здрибнених форм — як от рясочка (двічі), опоясочка (двічі), черничечка, свічечка, гроночко, іконочка в коротких дванадцятирядкових “Сухоцвітках”, — часто веде до розніжености й сентиментальности, яких авторка, напевне, не бажала. Замість власної образности часом подибуємо вивітрені “колишні” метафори, як от зима проти весни (в “Останній пісні”), ніч проти світла сонця тощо (в ролі заступників понять добра і зла). Певне приглушення відчуття поетичного слова виявляється і в використанні лексики інших поетів, виразно і щільно асоційованої саме з цими поетами і непритаманної власному стилеві самої Лятуринської, — пошлюся на Тичинині *прозор* і *злогозор* (“Як хороше” і “Ти раптом спам’ятавсь”).

Ці прояви поетичної втоми, ці риси зманерованости були чужі поезіям попередніх трьох збірок. Але вони не панують. Є і в “Тугі” зразки лаконізму й мужности, що відзначали давніші поезії. Лятуринська далі лишається настороженою супроти прикметників і вміє майстерно обминати їх, то адвербіялізуючи їх (любитки цвітуть *зоряно*), то субстантивізуючи (*ясень* Великодня), то перетворюючи на апозицію (любко-голубчик, співаночка-писаночка), — а не зоряні любитки, ясний Великдень, любий голубчик, писана співаночка. І далі поетка об’єктивізує поезію, роблячи її ліричним героєм не *я*, а *ти* (чув ти сколих; ти не був на сонці й досі; ти раптом спам’ятавсь, — усе це в суб’єктивній ліриці), витворюючи в деяких віршах примхливу й химерну гру переходів від *ти* до *я* і знов до *ти*, своєрідну формальну діалогічність. Майстерною лишається далі композиція збірки як цілоти з її чотирма циклами, про що вже була мова.

Якщо, — як припускаємо, — поезії “Туги” писано (або перероблювано з давніших) 1947-1957 років, а збірку скомпоновано 1956-1957, то в часі це збігалось з остаточним оформленням збірки поезій для дітей “Бедрик”, виданої 1956 року, але створеної, за свідченням М. Дани-

люка, ще 1942-1943 року, і, мабуть, ще однієї збірки “Ягілка”, що вийшла в світ у формі, фіналізованій Оксаною Соловей, аж 1971 року, після смерти авторки. Дуже ймовірно, що й третю збірку, про яку як і про “Ягілку” не знаємо, чи вона призначалася лише для дітей чи й для дорослих, “Чар-зілля”, компоновано тоді ж таки. Хоч усі вони мають менше значення, ніж “Туга”, вони важливі вже тим, що допомагають краще й глибше зрозуміти деякі аспекти саме цієї збірки і поезії Лятуринської взагалі. Останні дві збірки дуже щільно прилягають до “Туги” й тематично. Вони бо складаються з поезій, присвячених кожна якійсь окремій рослині чи квітці. А так складений і перший цикл “Туги”, що його 23 поезії — всі такої тематики. На додаток, у другому циклі “Туги” є ще три такі вірші. “Ягілка” додає до цього 44 квітко-рослинні поезії, “Чар-зілля” — ще 41. (Разом це дає солідну цифру 111). З такою систематичністю в історії української поезії хіба Климентій Зіновійв складав свої цикли, наприклад, про ремісників різних професій. А вгляд у рукописи й чернетки письменниці показує, як уперто вона над цією тематикою працювала. При багатьох рослинах у рукописах виписані також їхні латинські назви. Явно авторка не покладалася на свої пригадки, а користалася якимись підручниками й довідниками, — справа майбутнього дослідника встановити, якими саме. Багато з цих поезій існують у кількох і то дуже відмінних варіантах.

Загальний принцип розподілу “рослинних” поезій між трьома збірками можна помітити досить виразно, хоч в окремих випадках поетка вагалася, куди саме приділити той чи той вірш. До “Чар-зілля” влучено вірші про цілющі рослини. Відповідно цей цикл об’єднується наскрізним образом Св. Пантелеймона, який з’являється в кількох поезіях циклу, зокрема в першій і останній. Св. Пантелеймон (у західній традиції Панталеон) був лікар і вважається на Заході і в слов’ян патроном лікарів і повитух. Сама назва цієї збірки в’яжеться не з

якимнебудь конкретним зіллям. Чар-зілля тут, насамперед, народна творчість, народні вірування. До “Туги” й “Ягілки” ввійшли інші, не-цілющі рослини (або й цілющі, але без наголошення їхньої лікувальної функції). Розподіл між цими двома збірками не такий наочний. Можна думати, що до “Туги” приділено ті рослини, що асоціювалися, прямо чи посередньо, зі спогадами дитинства, тоді як “Ягілці” припали ті, що в’язалися із змінами пір року. Очевидно, ці критерії не раз перехрещувалися, і тут корінь вагань або подвійних влучень.

“Рослинні” цикли Лятуринської мають багато спільних рис, але є між ними й відмінності. Як і можна було б сподіватися, цикл “Туги” найліричніший. “Чар-зілля” відзначається найбільшою об’єктивністю. Більшість віршів тут — монологи самих рослин, а це виключає явні втручання поетки. Є чимало ремінісценцій історичного порядку — згадки про січовиків, про Байду, про Сагайдачного. Є, хоч і не підкреслено, християнські мотиви (починаючи з самого Св. Пантелеймона). Панівний настрій — спокою, рівноваги:

Таж у Божому городі
зайвого нема ніде.

У “Ягілці” куди сильніший зв’язок з пісенним фольклором, з поганською мітологією, є перегуки з “Лісовою піснею” Лесі Українки, з раннім Тичиною (“Романок”). Синтакса розірваніша, виклад динамічніший, образи суб’єктивніші, музика вірша підкресленіша:

Не видаТи ТаТа!
СлаТиму постТелю,
а Ти сТій на чаТах,

виразні елементи гри, ніби авторка позирає навколо з грайливими бісиками в очах:

Як впала нічка,
край ставка сороченьки
скинули купавочки.

Очі мої, оченьки,
очі мої, вічка,
то ж бо не купавочки,
далебі, що мавочки!

Більше одначе спільного, що вже тут описане в мові про “Тугу”, починаючи від переважної хореїчності (але, повторю, ямб автоматично, коли виринає героїчний мотив — як от у “Соняшнику”) і кінчаючи шуканням згаслого, минулого неповоротного світу, осуґа манерности, перебільшеної дитинности

(Мій ясминчику, мій дусю),

надуживання вигуків і повторів, наґромадження пестливих форм:

— Підемо до стріечка,
де вже коломиєчка
джухи, джухи, джухи, джух!
Дівочок там — наче мух!

Спільне й те, що в більшості випадків не дано “портрету” рослини чи квітки, тільки вихоплено якусь одну її рису, що зрештою відповідає дитинному баченню світу. Найголовніше — і найбільше впадає в око — і криком вимагає пояснення — змальований сумою образків світ не має в собі людей. А уявити собі дитинство без людей — сливе неможливо. І тут постає питання, — чи дитинність не заступила тут дитинства? Той, хто хотів би з цих поезій вичитати історію авторчиного дитинства чи хоч би епізоди його, жорстоко б розчарувався. Маємо тут не речовий образ дитинства, а бажання створити атмосферу дитинства, уявний імлістий світ, прагнений настрій. Не дитинство, а тугу за дитинством.

Так стають зрозумілими перебільшення афективности, з одного боку, розшукування відомостей у книжках з ботаніки, з другого. Виникає підозра, що кінецькінцем, тут ідеться не про спогади бұлого, а про бажання не бачити існого. Про втечу від сучасного, довколишнього світу.

Це дуже відповідальне твердження, і, перше, ніж його прийняти, треба перевірити його на інших творах Лятуринської того часу, а коли воно справдиться, кинути дещо *інакший* погляд і на її попередню творчість.

Перший спробний камінь — “Бедрик”, єдина збірка Лятуринської, що незаперечно була написана спеціально для дітей. Ці вірші простіші формою, вільніші від настроїв автора, і вони справді окреслюють світ дитини на хуторі. (Характеристично, герой більшості цих поезій — не дівчинка, а хлопець. Як Шевченко, чоловік, написав десятки — і найкращих своїм ліризмом поезій, у формі монологу жінки чи дівчини, так жінка-Лятуринська воліє перевтілитися в хлопця). Спробуймо зробити інвентар цього світу. Насамперед, тварини в широкому сенсі, включаючи комах: бедрик, півник, мишка, пташка, песик, коник (кінь), гуси, віврка, світлячок, рибки, голуби, сарнятко, цвіркун, киця. Деталі пейзажу: стежки, хмаринки, дощик, дорога. Дитячі гри та іграшки: гра в свинки, глиняний півник, снігова баба. Рослини: капуста, незабудька, сиріжки, дзвоники, стокротки, браток, дуби. Персонажі і аксесуари казок: кіт і горобець, вовчик і зайчик, чари-мари, сонце — місяць — зірка (та ще — на сумлінні поетки — Білбог і Чорнобог). Справді, світ хутірської дитини.

Але люди? Чи є люди в цьому світі? Люди в збірці з’явилися чотири рази. Чотири рази! І як? Випадок число один: “Вийшли вівці з пастушком”. Навіть не пастушок з вівцями, а вівці з пастушком. Пастушок — тільки деталь образу овечої отари. В наступній поезії, “Пастушок” герой лише деталь пейзажу. Далі є якісь “ми”: “Заблукали ми в ліску”. Хто ці ми — не розкрито. І останній, четвертий випадок: “Мати навчала: Не вір підхлібні!” У минулому це спогад про давніше минуле. Але це ще найконкретніше — згадка про голос матері. Так фактично в світі “Бедрика” людей нема. Є тільки згадка про одну наче реальну, але колись, так давно-давно, матір.

Без людей, без дорослих ніякий дитячий світ, як уже сказано, не існує. Виходить, їх усунено. Усунено свідомо чи несвідомо, але послідовно і, очевидно, не без причини. Виходить, перед нами, як і можна було припускати, не відтворення справжнього дитинства, а творення уявного світу, умовного дитинства.

З умовністю цього світу посутньо гармоніює на перший погляд чужорідний вірш, уключений до збірки, "Кораблі", про кораблі, яких, звісна річ, на волинському хуторі було і видом не видати, а до того кораблі в рейсі до екзотичних берегів, де зеленіють пальми й кричать папуги, а везуть ці кораблі, на додаток, чи не з візантійських хронік позичений "злототкан". Літературні кораблі, літературні береги, літературний вантаж.

І знов не поспішаймо з остаточними висновками. Є в Лятуринської, хай невеличка, але ціла книжечка про дитинство: "Материнки". Видана 1946 року, а написана, за свідченням Данилюка, ще 1942, значить ще в Празі, ще не бомбованій. Правда, це проза, а з поетичних творів ще не розглянено поему "Єроним". Але до "Єронима" краще повернутися пізніше, а тепер таки про "Материнки". Дев'ять мініатюр, почасти новелеток, почасти ліричних монологів, напевне, автобіографічного характеру. Це ясно з усієї розповіді, підкреслене воно і псевдонімом, під яким книжка вийшла: Роксана Вишневецька. Про Роксану далі, але тепер важить нагадати, що хутір Лятуринських, в околицях Крем'янця, лежав близько Вишневеця.

На початку 1948 була надрукована рецензія Юрія Шереха на "Материнки". Наведім її тут.

**

Дев'ять невеличких оповідань з дитячого життя, які тонкістю малюнка і ніжністю настрою дадуть справжню насолоду тим, хто справді любить літературу і відчуває запах слова. Кожне оповідання — історія життя тварини: собаки Тора, кітки Мамурки, бугая Биця, кобили Княжни; або історія дитячого почуття: першої любови і

перших ревнощів, першого прояву хоробрости і гуманности, перших спроб у фантазії створити свій ілюзорний світ. Ніби звичайні епізоди, але з тонкою психологічною пуантою в кінці.

Місце дії — невеличкий поміщицький хутір на Україні, дійові особи — спільні для всіх оповідань: запальний і непрактичний батько — пострах дітей; справедливість і ніжність — мати; діти: лялькувата й делікатна Злотка, брехунка-фантастка Марка, лицарський маленький Ростик; менше окреслені інші діти: Цвітка, Ів, Слав, Юр. Але навіть епізодичні постаті — перед очима, як живі: втілення злої тверезости ключниця Уліта, німець-кахляр фон-Кравзе... Кожний має свою атмосферу, свій запах. Усі разом, увесь хутір — пахне материнками, квітами, що ростуть тільки там, де минало дитинство. А самі материнки, вони пахнуть чим? Маминою хутряною. Так твориться настрій. Ліричний і теплий. Перші стики чистих душ з жорстоким світом. Жорстоким, але чудесним. Перші відкриття: який цей світ великий — ідеш, ідеш, і кінця нема, навіть як поза сад вийти; яка велика сила людяности й любови! Перші розчарування — і постання перших легенд. Про відвагу, лицарство і про безсмертність несправедливо покривджених.

Фраза оповідань — жива барвіста, часом зовсім ніби не писана, а чута (“Аж до ночі пояснював усе Любочці, яка ні та й ні зрозуміти два рази два”). Вона якраз на межі між дитячою і дорослою (початок “Мамурки”), зрідка зривається в надмірну інфантильність (“Кітка блись! очима хвїть! і от на тобі — тільки хвіст стовбуром”). Зрідка вона здається надміру розчуленою. Але ці порушення — не часті. Здебільшого фраза чітка і виразно окреслена, емоційна і з лірично-психологічним підтекстом. Оповідання стоять на межі: вони ще наче поезії — ліричністю, жіночістю, ароматом, філігранню слів; і вони вже — майже повість: точністю і дотриманістю характеристик, єдністю провідного тону й настрою. Дальший крок авторки мав би бути саме повість

або роман. Можливо теж про дитинство і про Материнщину.

А коли хочете, то й не про них, а про світ. Бо те, про що в “Материнках” говориться, це не тільки дитинство, а життя взагалі. Діти, то лицарські, то безглуздо жорстокі — з їх забавами, грами, спалахами почуття і заздрости — хіба це не люди взагалі? І навіть історії гварин — це ж у суті речі вічні конфлікти життя: історія чесних і вірних, що їх не розуміє оточення (“Тор”), історія зацькованих бунтарів (“Буцьо”), історія гордих і непокірних (“Княжна”). І відмінність цього світу від звичайного — тільки хіба та, що тут є мама, а в світі поза Материнщиною цього, як відомо, нема.

Любов до життя, до людей, до України, до свого роду, своєрідний гіркий оптимізм людини, що знає жорстокість життя і все таки вірить у нього і любить його, якийсь жіночо-материнське ставлення до світу — створили книжечку чарівного аромату і людяности. А що вона не відповідає вимогам ані тих, хто хотів би барабанно-публіцистичної літератури, ані тих, хто хотів би безідейного і безпочуттєвого словосплітання, — це тільки добре. Бо воно показує, як можна пронести в мистецтві запах України в найменшому, найінтимнішому.

І для нас, емігрантів, цей запах може найдорожче в книжечці. Якщо, скажімо, Осьмачка дав нам відчутти його в селянській відміні, Багрянний — у робітничій, Домонтович — в інтелігентській, то Вишневецька — в панській. Це успіхи нашої літератури.

**
*

У цій оцінці не досить показано відмінність у розподілі фарб між портретами матері й батька малої Злотки, “ляльки”, а ця відмінність багато важить у нашій теперішній мові про “Материнки”. Варт пильніше придивитися. Ось мама боронить беззахисних котів від злої Уліти; забороняє жорстоку гру з Мамуркою; до мами біжать діти зі скаргами на всі несправедливості; у маму

ніжно закоханий лютий пес Гектор і, так само, гер фон-Кравзе, тільки їй кориться перший з них; це мати пестить приреченого на заріз страшного бугая Буцила; “всі діти хочуть попасти до мами, притулитися лицем до її лица, до її милої долоні”; мама “радісна й ласкава”; ось, “уса якась просвітлена і радісна”, вона стоїть у сонці. А от риси батькового портрета: “страшна батькова розправа: нагаї й карцер”; він націлюється, готовий забити Буцила, того самого, що його пестила мама, а далі він безжалісно продає Буцила різникові, бо батькові “завжди було потрібно грошей”; батька діти завжди боялися; “тижневі батькові нагаї”; “коли він гнівається, то не пам’ятає себе”; він устає на весь свій довгий зріст і хоче вдарити Іва; коли надходить батько, настає мертва мовчанка, діти “затихають, як в німому царстві”; із своїм малим маєтком-хутором він міг би належати хіба до підпанків, “але він жив, як пан, на всю губу, химерив про різні підприємства і пускав гроші в три рукави”.

Гра світлотіні недвозначна. Мати, мама, — світло, любов, добро, творче життя; батько, якого до речі ні разу не названо татом, — брутальна сила, жорстокість, сваволя, пригнічення, руйна. Братів не схарактеризовано так безоглядно, в одного — Ростика піднесено позитивні риси, але всі вони — “шибайголови”, не здатні на ніжність.

Галина Лащенко в своїх спогадах про Лятуринську вкладає в уста останньої слова: “— А яке я мала щасливе дитинство... Ніхто не мав такого щасливого дитинства, як я. Росла я серед чудової волинської природи, серед моїх сестер і братів на великому хуторі”. У світлі “Материнок” можна повірити в чудову природу, мабуть, у добрих сестер, може навіть у декого з братів, але щасливість цього дитинства, навіть за життя матері, була замрячена конфліктом з страшним батьком, якого теж хотілося любити, любилося і — не можна було любити. Замовчування цього в вислові, наведеному Лащенко, зраджує уявність образу дитинства “Материнок” і “Бед-

рика” в свідомості Оксани Лятуринської. І пояснює відсутність людей у її віршах про дитинство. Та можна було старатися закреслити чорну тінь батька, мовчати про неї, але не можна було справді забути.

А надто, коли додати пізніші події, після смерти матері, в яких Лятуринська звірилася іншій особі — Оксані Соловей. У батькові в родині бачено причину передчасної смерти матері, а далі господарчої руйни родини. Либонь через цю руйну, за переказом, батько штовхнув десь сімнадцятирічну Оксану до силуваного шлюбу з чоловіком, якого вона не кохала і від якого втекла, в люту зиму, і у втечі мало не загинула в снігах, чудом урятувалася, але в нещасливому випадку, знову ж таки за переказом, почала втрачати слух. Це саме в цих обставинах вона перейшла (нелегально?) кордон до Чехії (здається, через Німеччину). Це все, правда, вже ніби після дитинства, але тут треба шукати пояснення особливостям дитячого світу Лятуринської, як він відбився в трьох циклах її “дитячих” поезій і в “Бедрику”, і в “Материнках”. А, як далі побачимо, і в інших творах Оксани *Михайлівни**).

*) Звичайно, психологічного конфлікту з батьком і самої його постаті не треба малювати тільки чорно. В паперах Оксани Лятуринської збереглося кілька листів до неї від членів її родини — сестер Марусі й Тоні, братів Федора й Саші. Є серед тих паперів і два листи від батька, з 1930 й 1932 років, отже, скоро після доччиної втечі. Писані російською мовою з численними українізмами, ці листи подають неоціненні деталі життя (й бідкування) родини Лятуринських, атмосфери любови-відчуження між батьком і дітьми, змальовують з незвичайною яскравістю обставини смерти Михайла Лятуринського (25 жовтня 1935 року), такої ж безглуздої, самотньої й іраціональної, як і його життя, — а ще більше насувають питань, на які ми сьогодні дати відповіді не можемо. Одним з таких питань є, зокрема, те, що в кількох листах Лятуринську названо “Ксенечка”, себто Оксана, але в більшості — “Зіночка”. Неясним лишається й те, чому Оксана Лятуринська, не бравши, скільки знаємо, офіційної розлуки з чоловіком, жила під своїм дівочим прізвищем.

Тепер ми готові перейти до кризи “Єронима” і до того, що було потім. Але спершу зауважмо, що побажання критиків 1948 року, щоб Лятуринська написала роман про дитинство і про Материнщину (справді хутір так не звався) не здійснилося, і тепер ми можемо зрозуміти чому. У кількох новелетках можна відлучити світле і тільки коротко згадати темне. У романі комплекс батька (нехай зовсім не фрейдівський) хоч-не-хоч тьмарив би те світле. З красної прози, скільки знаю, після того Лятуринська написала тільки ще одну новелетку-уривок “З денника”, цього разу вже з празького періоду і, скільки можемо здогадуватися, небезпідставно світлу навіть у своєму кінцевому гіркому визнанні непримиренності поезії й дійсності і, ясна річ, у визнанні ілюзорності й поразки поезії. Мініатюрний твір великої граційності й витонченості, але теж не придатний до розгортання в широке полотно роману. При всій відмінності між прозою й поезією Лятуринської все таки її проза в суті речі лишилася поезією, хай особливого гатунку.

Але до “Єронима”, одного з найвищих досягнень Лятуринської-поетки. Твір, що складається з двох нумерованих вступів, п’ятнадцятих “глав” і прозового післяслова має і своїм героєм (і єдиною конкретною, названою особою) і своїм ніби автором ченця Єронима, літописця. Ім’я можна думати не випадкове. Буквально воно значить священнонайменованій. Важливіші асоціації з тим, що знаємо про Св. Єронима (після Св. Пантелеймона — другого і останнього широко “обіграного” святого в поезії Лятуринської). Народжений на межах Далмації й Паннонії (звідси легенда про його слов’янськість), він був кинений долею й темпераментом до Антіохії, до Костянтинополя, до папського двору в Римі, а останні 34 роки свого життя провів у Вифлеємі, де тіль-

З листів ясно, що безвихідний конфлікт між батьком і дочкою не впливав з простого почуття ненависти чи то нелюбови, ані не породжував такого простого почуття. Взаємини були нуди складніші.

ки бурхливі історичні події доби час від часу порушували спокій його чернечого життя. Був визначним ученим (йому належить переклад Вульгати) і відзначався, за словами Доналда Атвотера “непогамованістю в сперечанні, зневагою до противників, трутливістю свого язика й пера, дикістю й образливістю картань”, з чого, як подає “Русский православний словарь” 1913 р., “римське суспільство, звикле до легковажних звичаїв, настроїлося проти нього”.

Єроним Лятуринської, звичайно, інша особа. Він теж чернець, але з української громади, точніше української еміграційної громади, що разом з нею пройшов через випробовання Великої Війни й Руху і опинився, її літописцем, поза межами рідної землі. Місце дії — якесь баварське місто, збомбоване й у руїнах, час дії — коло 1946, коли писано цей твір (надрукований у редакції 1956 року*) Я сказав — дії. Але чи є в творі дія? Уже з сказаного випливає, що — в звичайному сенсі — ні. Якщо одним-одна дійова особа сам Єроним, а він тільки згадує, міркує, оцінює й підсумовує, то дії й бути не може.

*) Уже після того, як це було написано, п. Михайло Михалевич, що має одержаний свого часу від Лятуринської машинопис першого варіанту “Єронима”, 1946, дав мені змогу ознайомитися з цим текстом, за що я йому глибоко вдячний. З порівняння двох варіантів видно, що загальна концепція твору за десять років в засаді не змінилася. Зроблено багато стилістичних поліпшень, яких тут нема змоги перелічувати. Поза тим пізня редакція має тільки додатки, а саме натрени “Куди іти” в главі II, “Там взбіччя” в главі IV і “На гніт, на утиск” у главі V. Що важливіше, в першій редакції не було глав IX, X і XI. Це додаток дуже істотний, бо в цих розділах трантуються проблеми національного генія, чести нації, єдності народу, віри й мови, — а це підносить увесь твір понад рівень повоснно-еміграційного, ніби оназійного, до рівня історіософічного. Додано також епіграф до глави XV. Винреслень з первісного тексту в остаточному варіанті не зроблено жадних.

Якби частини твору мали назви, то, мабуть, вони були б більш-менш такого характеру: Вступ 1. Вартість людини — найвища вартість; Вступ 2. Безсторонність літописця; Глава I. Утрата дому — кара Божа; II. Банкрутство демократій, мрія про повернення додому; III. Банкрутство української еміграції; IV. Спогад про дитинство. Згадка про Атон (Дві утечі від світу); V. Підсумок історії — руїна; VI. Банкрутство української еміграції; VII. Самоничення української еміграції. Пекло; VIII. Філософія літописання; IX. Хвороба і криза української нації; X. Національна честь. Чи вона жива?; XI. Національна честь — відповідь на запитання; XII. Розпорошення й німий крик одчаю; XIII. На тлі відродження життя в Німеччині смерть української веселки і народження іскри; XIV. Молитва: підсумок того, що сталося українській еміграції та Україні; XV. Пророцтво: Страшний Суд.

Охрищення розділів і перелік їхніх тем були потрібні, бо вони показують і широту задуму, і міру взагалення — дуже високу, і лінію розвитку — від вузького до ширшого, від приватнішого через групове до всенационального і далі до вселюдського. Це хребет динаміки твору. Але це не дія в звичайному значенні слова.

А тут і питання про жанр “Єронима”. Досі я боязко називав його “твір”. Але це тільки ховання від проблеми. За широтою тематики й проблематики хотілося б говорити про національну епопею, що стає загальнонародською епопеею. Недурно в розділі VII викликано тінь Данте. Але епопея без героїв, без дії? Якби були такі терміни, “Єронима” треба було б назвати національною медитацією або національною ляментацією, як надавалося б так називати й біблійні книги не одного ветхозавітного пророка. Але таких термінів нема. В дальшому, для короткості, називатиму “Єронима” просто поемою, хоч це ніяка не поема, якщо таке окреслення не вживати в найнеозначенішому значенні: поетичний твір великого розміру.

Повернімось до проблеми динамічності твору. Здається, що її гворять головне три чинники: правда; стиль; і своєрідність використання образу самого Єронима.

Гасла “правда” читач даремно шукав би в словниках літературних термінів. Тим часом це літературний засіб великої сили. Лев Толстой називав його “зриванням масок”. Називання речей своїми іменами, коли суспільство облудно оминає ці імена або лицемірно замасковує їх порожніми або брехливими словами й фразами, має не тільки громадське значення, а й суто літературне. Застосоване в літературному творі, воно змушує читацьке серце битися сильніше й частіше, змушує читача читати твір невідривно. А це й є динаміка літературного твору. Кінець-кінцем вона не в буквах тексту, а в пульсі читача. І так і досі діють Єронимові характеристики трактування “діш” демократичними націями по війні, — а наскільки сильніше вони мусіли діяти, наскільки пронизливіше кричати, коли їх писано, 1946:

Яка свобода? Таж отут насилля!

Чи, може, втратив глузд? Який азиль? —

Затискуй п'ястуки чи плач з безсилля! —

Ніхто не допоможе нівідкіль.

Женуть людей вельможці на поталу.

Йдемо за дрiт і до кривих присяг

і, щоб уникнути знущання шалу,

ховаємо отчизни ім'я й стяг.

Або характеристика еміграції, не чужих уже, а своїх:

Ність тишини ніде у нас в таборі.

Ність тишини, о Милосердний, ність!

Біс увійшов — і ми всі духом хворі.

Щоденна распря — наш постійний гість.

Ми вийшли не очищені із горна.

Нам мало всіх Твоїх страшних покар.

Пошли чуму! Нехай увійде, чорна,

нехай жахне на смерть Твій гніводар!

Про динаміку стилю дають уявлення вже щойно наведені дві цитати. Хоч enjambements для вірша Лятуринської не характеристичні і синтактичні одиниці звичайно не розривають рядка, а вже тим менше строфи, надзвичайне інтонаційне багатство в набіганні питань, відповідей, звернень, вигуків, повторів і риторичних засобів (без зловживання фігурами автоматичного членування тексту, типу анафори) творить динаміку суто мовну, не порушуючи мелодійности вірша Лятуринської, хотілося б сказати, жіночої мелодійности. Мовити б, Єроним не загнuzданий, але вбраний у береги Лятуринською, стилістично скорочений у всій своїй пророцькій несамовитості. Згадаймо тут, що з клясиків української поезії для Лятуринської найулюбленішим був не Шевченко, а Маркіян Шашкевич.

І в словнику жіночо-лагідний поетичний дар Лятуринської пом'якшує нестримано-фанатичного Єронима, зберігаючи всю потужність його експресії й динаміки, але надаючи їй гармонійности, від якої починається поезія. Є церковнослов'янізми й архаїзми, неминучі в старого ченця, отакі *свят, зіло, ність, распря, злото, всує...* Є кілька вульгаризмів, неминучих у пророкових прокльонах — *здира, полигач...* Є поодинокі — і прозорі — новотвори — *займища, невпотям...* Але панує стихія літературної мови нашого часу, зокрема в величезному багатстві абстрактної лексики. Це, насамперед, воно, це багатство сприяє враженню експресивности й динаміки, а семантичні й стилістичні контрасти відіграють радше підпорядковану ролю.

Уся поема написана ямбом, регулярними строфами, здебільша чотирирядковими, в деяких *главах* п'яти — й шестирядковими. Але схема римування міняється — найчастіше це абаб, але є і абба, і аабб. І тут поєднана гармонічність упорядкування з широким простором для емоції, експресії й динаміки.

І нарешті сам образ Єронима. Все, що сказано в поемі, Лятуринська могла б подати від себе, бож зрещ-

тою це все її думки, її переживання, її благословення й прокльони. Вона цього мудро не зробила. Між собою й читачем вона поставила образ літописця, а це одразу об'єктивізувало весь виклад і зробило його вірогідним. Не крик болю однієї душі, а дійсно *правда*, свідчення, вживаючи старовинних термінів, *видока* й *послуха*. Адаже з самим образом літописця від часів Пушкінового “Бориса Годунова” в'яжеться уявлення про ченця, що, відійшовши від життя, описує й записує його факти, (словами Григорія Отреп'єва) “добру и злу внимаая равнодушно”. Відповідно й сам Єроним у другому вступі до твору прохає Бога —

Дай з миром у душі новий
паперу розгорнуть сувій,
почати трудних днів літопис!
О, дай, як Несторові, хист,
щоб мій язик був проречист,
щоб карбував діла без злоби! —

з миром, без злоби.

Так завдано тон, так настроєно читача. Тепер він вірить написаному, не запідозрює автора чи авторку в суб'єктивності.

Це був би добрий, хоч і простий засіб. Та “гра” Лятуринської далеко витонченіша і інтелектуальніша. Мало не від наведених слів функція образу Єронима і сам образ починають мінитися. Використано для цього просто, але багату на наслідки многозначність займенників. У главі I Єроним ще “пише” і про себе каже *я*. Але вже в главі II він переходить на *ми* (... захист для нас, безбатьченків”), а в кінці розділу ми вже читаємо про нього в третій особі: “з ложа устає чернець... читає він молитву втікачів...” Чий це голос, хто *говорить*? Ми не знаємо. Але Єроним з псевдо-“автора” перетворюється на дійову особу твору. У главах III й IV ми знову чуємо його голос, бачимо займенник *я*, але він уже не

пише. Це його монологи. Він діє через *говорення*. У главі V голос стає невпізнаним. Може це й Єроним, але імовірноше, що хтось інший. А кінцевий голос уже явно козаків. Єроним забирає слово в главі VI, але не можна дізнатися, чи це він пише, чи говорить. Глава VII — його монолог, не запис. У розділі VIII він *силує* себе писати, але кінець-кінцем ми таки не знаємо, пише він чи каже. Глава IX — його монолог. У главах X і XI Єроним міркує сам із собою. Глава XII подана від якихось *ми*, до яких може належати й Єроним, але не конче. Глава XIII уже напевне не може йому належати. Не міг він звертатися до читача “Глянь”, не міг закликати “Схилить при Ній, Звितяжній, чола!”, — мова про Україну. Незідентифікована, неназвана, голос забрала сама Лятуринська. Глава XIV — молитва, і ми тепер уже не знаємо, чия — Єронима чи Лятуринської. І нарешті, глава XV знов виводить Єринома, але вже не літописця, а пророка й промовця.

Так образ Єронима домежно динамічний. Не в сенсі розвитку характеру, як було б у реалістичному творі, а в своєму мигтінні, переливанні в інші образи, своєрідному мерехтінні, появі то в одній формі й функції, то в іншій. Якщо на початку він об’єктивізував виклад, тепер він його суб’єктивізує, коли там він вів до епосу, тут він веде до вибухів ліризму. Він і літописець, і пророк, і просто речник української еміграції і, не так уже просто, речник загальної Божої правди. А в кінцевому наслідку всі ці аспекти не виключають, а в’яскравлюють один одного. Вони динамізують твір далеко поза межі звичайного. І роблять його справді многоголосим, поліфонічним.*)

*) У статті “Народження ідола”, писаній либонь у нічці 1958 р., Лятуринська проникливо підносить питання про те, що право на гнів, зневагу й лайну поет повинен заслужити вимірами свого хисту. Вона пише: “Право на таке має в нас Вишенський, П. Нуліш, Шевченко, Франно, Леся, Маланюк, Клен, навіть такий стриманий Ольжич”. Далі

Схований у книжці журналу 1970 року “Єроним” майже не знаний читачеві. Тим часом це один з найбільших осягів української літератури свого часу, середини століття.

Але він також людський документ. І тут треба поставити його в зв’язок з іншими творами Лятуринської сорокових-п’ятдесятих років. Нитки тут часто навіть не приховані. Ось мотиви загаслого і великою мірою уявного світу дитинства, що визначили і “Бедрика”, і “Ягілку”, і “Чар-зілля” і чималу частину “Туги”:

Чомусь згадалося про руки неньки. Чому ж?
Чому ж? Я відповісти Вам не втну.

.....
Бозна чому згадався світ дитинний,
той чистий, що дорожче від перлин.

Ми вже знаємо, ми бачили, чому. Та є на це відповідь також і за кілька сторінок у “Єронімі”:

Тож начебто і не дивинка:
нема ні правди, ні добра, —
крихка надія, райдуг гра,
розтала враз, немов сніжинка.

Райдуг гра зникла. Райдуга — веселка. Так звалася третя, найбагатша барвами землі збірка Лятуринської. Трудно, але велично йшла до неї Лятуринська від аскези первісної своєї, 1941 року, “Княжої емалі”. І от райдуг нема. Вмерла світла мати її дитинства, мати людей. У поразці України, в розкритті забріханости демократії, у розкладі й отвариненні еміграції — бо так бачила поетка ці речі — запанував Чорнобог, її безжальний і нелюдський Батько.

Чорна пуста-прірва “Єронима” вможливилює. от же, зрозуміти речі довкола. Тут корінь “Туги”, звідси

вона наводить як паралелю старозавітних пророків, Мойсея, що розбивав скринжалі. Сьогодні ми вне можемо сказати, що своїм “Єронимом” Лятуринська ствердила своє право бути серед тут названих.

йде шукання дитячого, напів-уявного світу в дитячих віршах, в якому вже нема живих людей, де людей мають заступити рослини й квіти, що їх так пильно, можна б сказати патологічно пильно переглядає й оспівує Лятуринська, даючи версію за версією.

Переїзд до Америка штовхнуть цю еволюцію далі. Були спроби прийняти Америку. Лятуринська пише дитячі віршики про хлопчика-ковбоя, що вирушає до Тексасу, про собаку, що її запустили до стратосфери. Ці спроби не повелися. Поетка ані не включила їх до якої-небудь збірки, ані не працювала далі в цьому напрямі. Вони й справді не належали до вдалих. Зокрема в “Ковбоеві” незручно накладено на одне Техас і Аргентину. (Обох Лятуринська не бачила). Третій вірш, “На Юконі” вражає своєю штучністю, а кінчається він прямим запереченням новобаченого й визнанням:

Перед очима все стоїть не ця, не ця країна,
В моїх очах стоїть і досі Влтава
і гради й замчища Землі Пржемисла.

Америка відштовхувала тим, що в ній, мовляв, нема різниці “між героїчним і негероїчним, між вартісним і безвартісним, між сутнім і несутнім, між етичним і неетичним”. І Лятуринська запитувала: “Та й пощо це все здалося при повній деградації, при повній пролетаризації вся і всього?” (“Софія Федорівна Русова”, 1956). А довершувало цю настанову спостереження швидкої американізації української молоді.

І нашими не будуть наші діти,
згубивши Батьківщини образок, —
писала вона ще в “Єронімі”.

Трагічні комплекси накладалися один на один: комплекс чорної молодости під нагаєм батька, після смерти матері, комплекс, якого вона так боялася, що воліла про нього навіть не говорити; травма втрати близьких — Чирського, Ольжича, пізніше Маланюка; повна втрата

першої батьківщини, Волині, і другої, прийнятої, Чехії; розчарування в українській еміграції, нарешті, неспроможність прийняти Америку й неможливість її покинути, — усе це створило нестерпну атмосферу повного відчуження.

У таких умовах джерела поезії всихають. Останні спроби писати героїчні поезії дають силувані виплоди, на зразок “На далеку дорогу. Євгену Маланюкові” (Маланюк помер у лютому 1968 року). За свідченням тих, хто зустрічався з Лятуринською в Мінеаполісі, в шістдесятих роках вона поезій уже не писала. А тут ще опали хвороби, спершу шлунка, з кількома важкими операціями, мало не повне оглухнення, нарешті рак легенів, від якого Лятуринська й померла, відмовлявшися від лікування й навіть від знеболювання.

В обставинах вигасання контактів із зовнішнім світом, самотности, спричинюваної й хворобами й зростанням відчуження від довкілля й виснаженням поетичних джерел, Лятуринська взялася за розбудову нового ілюзорного світу. Його підґрунтя теж було в мрії про дитинство. Не можна було воскресити матір, відбудувати хутір, але народні звичаї й мітологія, що стояла за ними, були записані. До них можна було звертатися знов і знов, вистрнчувати їх у систему, шукати в них глибшого змісту, намацувати широкі їхні зв'язки з загиблими й сучасними культурами світу. Лятуринська почала працювати якнайпосидющіше над цими проблемами. Зацікавлення ці не були новими. Українська звичаєвість і мітологія лежали їй на душі від віршів первісної “Княжої емалі”, а, мабуть, ще від раннього дитинства.

Не знаємо біографічних джерел її українськості, не знаємо, чи мати говорила з нею по-українськи, але панувала в родині мішанка російської мови з українською, і збереглися її ранні поетичні спроби, датовані 1917-1919 роками, писані такою ж мовою. Можемо тільки здогадуватися, що українськість зацпилася в неї — і як же глибоко! — від контактів із навколишніми селянами,

хоч, мабуть, поверховими (про них нема згадок у “Материнках”), далі з поезією Олеса (“З журбою радість обнялась” — свідчення Г. Лашенко), а пізніше була піднесена на інший, уже не стихійний, а принципово-ідеологічний позем у празьких контактах. Та як би там не було, річ певна, що навернення Лятуринської до своєрідного культу української ритуальності й мітології в останні десять років її життя, навернення палке, лихоманкове й беззастережне, до фанатизму, до спалахів гнівної злоби, ба навіть ненависти супроти інакодумців було соломинкою потопельника, що мала б урятувати її від занурення в самоту й безгрунтянство й дати їй змогу збудувати власний світ, світ, яким він повинен бути, а не яким він був для неї.

Статті Лятуринської не повністю зібрані, бібліографії їх нема, говорячи про них, легко помилитися. З того, що відомо, виходило б, що активна зосереджена праця над вивченням фолклору почалася найпізніше коло 1953 року, коли надруковано її статтю “Писанка”, але десь від 1957 року тематика ця захоплює Лятуринську цілковито. На 1958 рік припадають статті “Коляда”, “Мітологічна колядка і міт”, “Боже коло” і, в белетризованій формі, оповідання “Бай-Казка”. Позначаються ці зацікавлення й на літературно-критичній статті, про Емму Андіївську, 1959 р.

Спершу Лятуринська більш-менш трималася концепції Віктора Петрова, що шукав в українських звичаях і ритуалах насамперед культу предків, хоч поетка й полемізує з ним, бажаючи доповнити ідею культу предків культом сонця й його річного циклу. Але дуже скоро в її писання вдираються сторонні або й суто суб’єктивні моменти. Уже в статті про писанки, кажучи про людей, що в орнаменті писанок не знаходять символів, Лятуринська твердить, без доказів, що, мабуть, вони там є, а далі одверто заявляє: “А якщо справді нема — мусять бути!” Це дорівнює визнанню, що завданням її фолк-

льорних студій було не так вивчення фактів, як розбудова міту.

І от уже в “Божому колі” Лятуринська, либонь уже не тільки Оксана, а й Роксана, приймає фантастично-дилетантську концепцію Ксенофонта Сосенка (на якого вона часто посилається) про одвічну українсько-іранську спорідненість, проектує її на Юнгову теорію колективного підсвідомого (яку вона не любила згадувати), підпирає свої припущення фактами, зачерпненими з сьогодні не авторитетних писань Гібсон (Margaret Dunlop Gibson) кінця 19 — початку 20 століть і, кінець-кінцем, витворює свою власну систему поглядів про праісторію Південно-східньої Європи й Передньої Азії як іманентного й безнастанного конфлікту геттисько-ірансько-українського елементу з семітським, що приводить її між іншим і до критики християнства, за винятком культу Богоматері, перейнятого, мовляв, від народів першого кола, і до заперечення рацію в ім’я інтуїції. Ця система поглядів, яку хвора поетка боронила запекло, беручи мало не за особистих ворогів тих, хто висловлював сумнів, виявилася в статті, спрямованій проти поглядів Е. Райса на творчість Андіївської, “З «родовідної»” (1964), в її розлогих примітках до “На далеку дорогу. Євгену Маланюкові”, і, можна думати, ця система мала бути фундаментально опрацьована в широко замисленій праці “На висвітлення до «Анти-світне»”, яка лишилася незакінченою через смерть поетки. Останню з написаних сторінок, як подають свідки, витягнуто з друкарської машинки, власне, по смерті Лятуринської.

Сюди ж належать і поетичні парафрази з пророка Ісаї, написані білим амфібрахом, часом у комбінації з відхиленнями анапестичного типу, цикл, що друківався 1962 р. в “Новому літописі”, темному кварталнику, видаваному в Вінніпезі. Поетичні біблійні парафрази в українській поезії 19 ст. жанр традиційний. Але в Лятуринської вони ні формою, ні спрямуванням не нагадують Гулака-Артемівського, Шевченка чи П. Куліша. У Ляту-

ринської вони скеровані не на актуалізацію Біблії, а на полеміку з нею, на викриття старозавітних пророків як речників звоювання й знищення сусідніх народів. Центральні тут не поетичні тексти самі в собі, а розлогі полемічні примітки-коментарі, додані до них і націлені проти поетичного тексту, самою ж поеткою написаного — річ цілком унікальна в історії української, та й не тільки української поезії. Коментарі ці складені в такому ж дусі й стилі, як “Анти-світне”.

Треба сказати просто і одверто: усе це писання хворої людини. І їх постання і агресивність в їх обороні межують із психозом. Лятуринська не була підготована до такої праці. Її знання з фолкльористики й стародавньої історії були принагідні, а з мовознавства — жадні, її матеріал випадковий і часто не перевірений. Українсько-геттиські зв'язки — витвір фантазії; зв'язки з іранцями були, але припадали на праслов'янську добу. Етимології Лятуринської не витримують критики, як от намагання виводити терміни чужомовного, наприклад, латинського походження, такі, як *коляда*, *вілія* і *русалія*, з української мови. Конфлікт із семітами тут взагалі ні до чого.

Для читача тепер ці писання мають значення лише документа, передусім документа хвороби, але також документа останньої спроби збудувати свій ілюзорний світ. Можливо хтось зможе сприйняти їх також як поетичні витвори, хоч для цього їх виклад занадто тяжкий, а форма щонайменше недбала.

Але як документ передсмертні мітологічні писання Лятуринської важливі тим, що вони кидають світло на всю її творчість. У ретроспекті вона виявляє свою єдність у тому, що все життя Лятуринська намагалася через свою поезію збудувати навколо себе уявний світ.

Травма, винесена з родинного дому, лишилася на все життя. Від неї Лятуринська пробувала врятуватися ілюзією щасливого дитинства. У роки, що йшли безпосередньо після втечі з дому і з України, факти були за-

надто близькі, щоб можна було їх сховати в імлі ілюзії. У віршах первісної “Княжої емалі” ця тема не виринає. Натомість тут панують “празькі” теми, — до них ми повернемося незабаром. Але пізніше уявний світ щасливого дитинства чимраз виразніше виходить на поверхню літературної творчості, і найвиразніше в “Материнках”, книжці виключно про дитячий вік, книжці, в якій Лятуринська хотіла вибудувати якнайповніше ідилію свого щасливого дитинства. А справді це глибоко трагічна книжка. Вона складається з чотирьох історій загибелі, незаслуженої, несправедливої, — кітки Мамурки, собаки Тора, бика Буця і коня Княжни. І чотирьох історій ілюзій, розвіяних або розтращених, історій самоти, — “Лялька” — про кохання, що не відбулося, “Ростик”, — про героїзм, якого не розуміють, “Зайчики”, — про конфлікт між вимогами оточення й власним переконанням і “Брехуха” — про ілюзорність ілюзій. До цього додано вступ, що дав назву й цілій книжці — “Материнки”, вірш у прозі про щасливе дитинство. І диво дивне, критики повірили вступові, повірили назві книжки й не догледіли всього її змісту. “Материнки” написано десь 23 роки після втечі Лятуринської з дому. Ще й тоді вона, пишучи про страшне в дитинстві, не могла знайти в собі сили одверто зруйнувати уявний світ щасливого дитинства. Відгороджування від цієї травми, можливо, виявляється й в її нахилі творити ляльки, ніби жартівливі, роблені часто з покидьків (я маю подарованого від неї собачку, зробленого з шматка викиненої старої панчохи). Та про це можна було б говорити з більшою певністю, якби зібрати її ляльки, розкидані по приватних домах її колишніх друзів, і зробити виставку.

Галина Лашенко, яка добре знала Лятуринську, пише: “Пригадую перше враження, як я її побачила. Миле обличчя і ніби запит в очах — вираз, який властивий глухим. В погляді темних “вишневих” очей цікавість і наївність. Вічно жива цікавість до світу. Та життя ранило на кожному кроці — і від того гнів, який вражав

деяких, переважно тих, хто мало її знали". Я додав би ще бісики кокетства, що часом спалахували в цих очах, і, сполучаючися зі сполоханістю, витворювали справді чарівну комбінацію. Перед цим тут говорилося про "Сотничиху" як шедевр "об'єктивної" поезії. Так, але тепер можна додати: в тому сполученні поваги, неприступності з кокетством і напівдитячою хвалькуватістю, яке характеризує Сотничиху, є риси самої поетки. Поезія ця, бачимо тепер, не тільки об'єктивна, вона й глибоко суб'єктивна, і саме в цій прихованості суб'єктивного пляну одна з принад цього вірша. Повертаючися до вигляду й поведінки Лятуринської-особи: думаю, що вираз її очей так влучно схоплений Лащенко, був не тільки наслідком глухоти. Той "запит в очах", — він іде від травми дитинства. Зрештою, й сама глухота, як ми бачили, мабуть, сталася в трагічній утечі від того "щасливого" дитинства.

Тут же Лащенко ставить питання: "Жила мистецтвом і для мистецтва. Чи вона кого кохала? Чи могла кохати в пізніші, але ще, власне, молоді роки, коли звикла жити одна?" Питання містить у собі відповідь. Присилуване заміжжя ще фактично дівчинки, визначило самотність усього дальшого життя поетки. Тавро Чорнобога, накладене ще на крихітну Злотку, лишилося назавжди й довічно давалося взнаки.

Але Прага була щасливою інтерлюдією. Хай проблеми особистого життя лишалися нерозв'язані, але Лятуринська знайшла собі інтелектуальне оточення чесних і відважних, талановитих і відданих. Вірніше, навіть двоє оточень. Одне була українська еміграція з її шуканнями українського світу в його своєрідності — у мистецтві, науці, світогляді. Друге — в скульптурі, в пластичних мистецтвах було також і чеське. Українська політична еміграція після Першої світової війни, як відомо, жила надією на повернення до батьківщини й протистояла асиміляції, плекаючи свій власний світ. Тут

Лятуринська знайшла себе в товаристві таких особистостей, як Маланюк, Ольжич, Чирський, Юрій Липа та інші. Але вона почувалася дома й серед мистецького світу чеської Праги. У статті “Народження ідола” вона з пошаною й приязню згадує професорів В. Штеха й К. Шоврека. Серед її перекладів найбільше — з чеських поетів. Характеристичні їй, правда, поодинокі чехізми в її мові (як от достойник, фабори), при майже повній відсутності русизмів у мові і російських впливів у поезії, в протилежність, скажімо, Маланюкові і, меншою мірою, Ольжичеві. Єдино вступ до “Єронима” дещо нагадує вступні строфи “Возмездия” Олександра Блока, та й то більше ритмом і загальним тоном, ніж конкретними текстовими збігами. У тризбірковій “Княжій емалі” первісна “Княжа емаль”, 1941, має чимало поетичних перегуків з українськими пражанами, але збільшення фолкльорного струму, чимраз відчутнішого, особливо в “Веселці” (після 1941) не можна не поставити в зв’язок із пражанами чеськими, від Ербена до Бендла й Явора.

Звичайно, і празький світ Лятуринської був ілюзорним, як до певної міри таким є світ кожної еміграції на чужому ґрунті. Історіософія Маланюка й Липи, варязькість Ольжича, фолкльорний мітологізм Лятуринської — в усьому цьому були виразні елементи свідомого ілюзієтворення, як були вони і в культурі грюндера-“кулака” в реалістичного Уласа Самчука, як були вони і в волонтаризмі Донцова. У зворушливо наївній формі цей гін до ілюзій виявився в невеликому шкідці Лятуринської про Дарагана. Захоплена ним, не знаючи його, Лятуринська не тільки наслідувала до певної міри його поетичний стиль, а й витворила його особистий образ. Уже пізніше їй трапив до рук портрет Юрія Дарагана. На фотографії був “якийсь чужинець-грузин”. Але Лятуринська не здавалася. Вона каже далі: “А я вже тоді мала усталене уявлення синьоокого русича”, — і обстоює свою ілюзію: “Таким він мені в пам’яті й лишиться”.

Але уявний світ української Праги був зовсім відмінний від уявного світу “щасливого дитинства”. Там, у тій другій (хронологічно — першій) ілюзії, все було спрямоване на те, щоб свідомо й підсвідомо приховати жорстоку травму минулого. І ілюзія була побудована на порожньому місці. На спогаді про — навіть не про маму — про мамині ніжні руки. Це була тільки ширма, заслона від фактів минулого. Празька ілюзія була не захистом від минулого, а світом майбутнього, проекцією думки й уяви на майбутнє. І спиралася вона на живі контакти празького сучасного, на товаришів праці і ідеалів. Для таких як Маланюк, що знали Україну, ця ілюзія могла бути також травматичною. Для тих, хто як Лятуринська або Ольжич, України фактично не знали, її заново для себе творили, в той час, до зустрічі з іншою реальністю, ілюзія ця не була травматичною. Ось чому в “Гуслах” і “Веселці” поетичний світ переважно оптимістично-щасливий.

Ілюзорність українсько-празького світу стала очевидною лише тоді, коли постала з війною або з її кінцем конфронтація з дійсністю. Для Теліги, Ольжича, Липи це була українська дійсність. Для Маланюка й Лятуринської — еміграційна і американська. У Лятуринської вже перші контакти з пересічною, — не елітарно-празькою мистецько-літературною-українською еміграцією в таборі в німецькому Ашаффенбурзі, з американською адміністрацією там таки породили трагічний конфлікт-протест, що знайшов своє втілення в “Єронімі”. Боязкі й нечисленні спроби “порозумітися” з Америкою після переїзду до Міннеаполісу, — про це вже сказано передше — ні до якого *modus vivendi* не привели. Лятуринська знов опинилася перед порожнечою. Людей типу “синьоких русичів” навколо не було. У порожнечі, що створилася була, серед неприйнятних для поетки американців і української еміграції, що згодом масово пішла на асиміляцію, не було більше захисту від травми “щасливого” дитинства. Вона опановувала душу. Лихоманково, влас-

ними зусиллями, не підготована до такої напруги, поетка хапається тепер за творення свого власного історично-мітологічного світу. Поразка тут була неминуча. Забололом був фанатизм, але, мабуть, десь у середині душі поетка відчувала недостатність і недосконалість цієї зброї. На допомогу травмі прийшли хвороби, від яких Лятуринська не хотіла навіть лікуватися.

Так поетичний і особистий шлях Оксани Лятуринської вкладається, хай дещо спрощено, в історію трьох ілюзій: трагічно-травматичної ілюзії “щасливого дитинства”, що дала “Материнки”, “Бедрика” й квітково-рослинні цикли; щасливої історично-мітологічної празької ілюзії, що дала найвищі досягнення поезії Лятуринської — тризбіркову “Княжу емаль” і “Тугу”, а в своєму спаленні вибухнула поетичною зорею “Єронима”; і драматично-патологічної ілюзії “анти-світнього”, що вже не спроможна була на творення визначної поезії чи прози. Є в цьому шляху своя трагічна логіка.

Ілюзійність світів, у яких жила й творила Лятуринська, ані трохи не зменшує літературної вартости її творчости. Всякий мистецький твір, хоч би яким “реалістичним” він здавався, творить свій уявний світ. З певного погляду вся література — тільки або передусім витвір фантазії. Це може бути джерелом трагічних переживань мистця, але на таких трагедіях література не втрачає, а часто виграє. Виграла вона і в випадку Лятуринської, з винятком хіба її останніх, у суті речі вже позалітературних писань.

Але на творчість Лятуринської треба поглянути не тільки з погляду внутрішньої, психологічної логіки.

Бувши вислідом її біографії як людини і як поетки, творчість Лятуринської водночас ідеально добре вписується в історію того, що повелося називати Празькою школою української літератури, точніше — поезії. Поняття цього, скільки знаю, ніхто ніколи докладно не визначив і тут не місце на таку спробу, але деякі особливості цієї “школи” треба вилічити. Те, що поети Празь-

кої школи в період між двома світовими війнами жили й творили — всі роки або частину їх — у Празі, звичайно, обставина зовнішня. Стилістично між ними відмінності дуже великі. Липа не писав, як Теліга, Теліга була радикально відмінна від Стефановича або Маланюка. Спільним була хіба відраза до побутово-народницьких традицій — риса радше негативна — та ще піклування про формальну витонченість вірша — при дуже широкому діяпазоні в виборі самих форм, від близьких до неокласики в Ольжича через бароккові Юрія Липи до пунктирно-фолкльорних у Лятуринської, з тим одначе, що мало не завжди були присутні елементи стилізації.

Не стилістика, отже, об'єднує “пражан” у цілість; спільного треба шукати в рисах світогляду, віри, ідеології. Спільним була віра в існування окремішньої української “національної духовости”, як це назвала Лятуринська в своїй статті про Олену Телігу, і, кажучи знов її словами, “воля до осягнення” цієї національної духовости. І віра в те, що знайдення національної духовости приведе до “осягнення своєї самостійної державности”, яка “конче має впливати” з новознайденної духовости. Шукано своєї неповторної духової традиції в історії, у фолкльорі. В історії княжої доби в Ольжича й Лятуринської, Козачо-бароккової в Юрія Липи, в своєрідній панепохальній історіософії в Маланюка. До цієї гердерівсько-романтичної, а почасти й гегеліянської культурно-літературної ідеології додавалася, на неї нашаровувалася типова для міжвоєнної Європи вже політична ідеологія сильної, “невгнутої” людини, аристократа, державника, войовника, лицаря, архітекта недосяжно високих надщоденних веж, майстра двосічного меча.

Усе це в'язалося з українською дійсністю більше як протиставлення, як виклик, як заперечення сучасного в ім'я минулого і майбутнього. Але й образ минулого й майбутнього чималою мірою був виплодом волі і уяви, керованої волею. У контакті з українською дійсністю празький світогляд вів до самоспалення, як у випадку

Ольжича, Теліги, а може найяскравіше — Липи, або до аскетичного самовичерпання, як у випадку Стефановича. У катастрофі Другої світової війни не тільки були знищені деякі чільні представники Празької школи, зникла сама можливість її дальшого існування, хоч, звісно, внесок її до української культури й літератури лишився високо значущим. Не стало після війни засновків для самого існування Празької школи. Сам кінець Праги як центру елітарної культури чи то чеської чи української був наче символом зміни діб. Але змінився й увесь світ.

Унутрішня вичерпаність Празької школи прихована тим, що її чільні діячі були знищені в перебігу війни. Але вона виразна, наприклад, у повоєнній поезії Маланюка з її прямунням до рількеанства. І в неї вписується доля поезії Лятуринської. Уже в еволюції від пунктирної суворости “Княжої емалі” до веселковости її двох пізніших збірок можна вбачати шукання шляху “до життя”. Але “життя” це лишалося дуже умовним. Будувалося воно на многоголосій, але вже мертвій ригуальності волинського фолкльору, донесеній із напівзабутого, а напівніколи небулого дитинства. Заглиблення в “чаромуття”, щоб ужити термін Платона Лукашевича, “анти-світнього”, цілковите занурення в уявне й псевдонаукове, що мало, як ми бачили, свої причини в біографії й унутрішньому житті поетки, знаменне й обгрунтоване також і вірністю заповітам Празької школи в зміненому світі. У всій своїй позалітературності “Анти-світне” демонструє кінець, неминучість кінця Празької школи.

У сенсі літературних вартостей, одначе, вага творчого доробку Лятуринської, звичайно, не в цій кінцевості її останніх писань, а в тому, що в блискучому будь-щобудь сусір'ї українських пражан вона знайшла своє місце, говорила власним голосом, найліричнішим і може найтрагічнішим з-поміж усіх; і що потім, у “Єронімі”, вона зуміла крик свого нищеного покоління і всього

українського народу втілити в поезію нечуваної напруги і осяйности.

Лишається сказати кілька слів про критичні статті Лятуринської.

Про літературно-критичні статті, поки вони всі не зібрані, можна говорити тільки умовно й попередньо. Літературним критиком у професійному розумінні Лятуринська не була. За винятком спогаду про Юрія Даргана, надрукованого 1946 р., статті, на сьогодні зібрані, друкувалися в роках 1956-1964, себто писано їх уже в Америці і в час вигасання поетичної творчости. Звернення до літературної критики мало либонь кілька причин: брак літературного оточення в Міннеаполісі — через критичні статті творилася ілюзія розмови на літературні теми; завжди властиве Лятуринській бажання контакту з читачем (на подарованій 1955 року критикові “Княжій емалі” вона написала: “Юрію Шерехові авторка в тузі промовляти до сердець”); і, нарешті, в обставинах напівголодного існування навіть мізерні й принагідні гонорари еміграційних періодичних видань були манною небесною.

Критичні виступи Лятуринської не були тільки критикою літературних творів, “нормальними” рецензіями. У давніших з них критика переміщувалася із спогадами, вони були спробами відтворити цілісний образ людини-творця-твору. Портрети ці дуже суб’єктивні, але тим цікавіші. Бачимо бо в них не тільки розгляданого письменника, а й саму Лятуринську. Такі портрети Самчука, Юрія Клена, Софії Русової, а до певної міри й Олени Теліги й Ганни Черинь. І в оцінці людини і в оцінці твору Лятуринська одверта, вона не боїться часом бути й прикрою, вона не ретушує, хоч не буває й злостивою. У подальших статтях поруч критики твору як рівнорядний, а то й надрядний складник виступає розгортання елементів світогляду й літературної програми самої Лятуринської. Те, що можна було вчитати з її поезій, тут

висловлюється просто і широко. Для характеристики поглядів авторки статті ці через це — мають свою вагу.

В основі лежить — як і в поезії — постулат окремишньої української споконвічної, прадавньої духовости, що найповніше виявилася в народному мистецтві і що її за всяку ціну треба зберегти. Духовість цю Лятуринська бачить як “пантеїзм, ідеалістичний світогляд, шукання ... вічних вартостей, опертя у своїй власній душі, витворюючи чистий світ”, що залишаються, ці вартості, “чар-зіллям на безлад, зогидження, на духову смерть”, на втрату відчуття ієрархії, на “пролетаризацію”, умавлення. У християнстві приймається те, що, мовляв, є перевтіленням українського давнього поганства і, в усякому випадку, не Біблія, а хіба Євангелія. У цьому світлі найвищою вартістю стає народне мистецтво, що характеризується гармонією вартостей естетичних, етичних і ужиткових. Першорядним завданням у житті і в мистецтві стає “скинути чужий намул віків, запудити в собі бестію і безбатьченка”.

Так званого “народу”, себто селян і робітників, Лятуринська зблизка не знала. Кажучи її словами з нарису про Русову (не про себе сказаними), він був для неї “вимріяним абстрактом”. У “Материнках” з “народу” бачимо кількох осіб із служби, що не характеризуються нічим, крім імени, і жорстоку нелюдяну Уліту. Тільки раз, скільки відомо, вона знайшла те, що шукала, уже в Америці в особі писанчарки Насті Проскурняк. Це була така подія, що Лятуринська присвятила їй спеціальний нарис — “Вишивана сорочка”. Але і це була “прабабця”, самотня в своїй ідеальності. А поза тим із “народом” вона зустрілася вже в Ашаффенбурзі та в Міннеаполісі, він тепер звався еміграцією, і, позичаючи перо в Данте й Гої, устами Єронима, вона (чи то пак Єроним) визнала його за вартого знищення:

Пошли чуму! Нехай увійде, чорна,
нехай жахне на смерть Твій гніводар!

З подвійного образу “народу”, того ідеального, і другого, навколишнього, впливало й подвійне ставлення до Заходу. Якщо добро й краса зосереджені в українському народі, Захід не потрібний: Європа є в стані “як матеріальної, так і духової катастрофи” (“З розірваних сторінок”); якщо панування “блага, існа й красна” в народі ілюзія, посуджування Заходу можливе тільки з позицій “підрадянського смітника” (“З симпатії й антипатії”). Лятуринська відкидає марксизм і екзистенціалізм (так, разом), але готова прийняти Фрейда й Юнга (“Псалом голубиного поля”).

Літературні погляди Лятуринської-критика оригінальніші, хоч їхня залежність від оце щойно закреслених загально-світоглядкових засад виразна й незаперечна. Відкинення реалізму й натуралізму, всякої “побутовщини” в неї зовсім природне. Поза всім іншим ці стилі могли б скомпромітувати виплеканий образ народу. Але до реалістичних стилів несподівано додається й неоклясицизм, бо він теж не досить візійний, теж занадто близький до землі. Мистецтво бо “не природа..., тільки вона — Мрія”, — великою літерою. Але — і це вже індивідуальне, Лятуринської, — в оборону береться експресіонізм, сюрреалізм, експериментаторство, модернізм, із Гоєю як його передтечею. Сама майстер рими, особливо в “Еронімові”, але і в більшості коротких віршів, у теорії Лятуринська-критик декларує, що рима “не суттєва для поезії”. Лятуринська вітає щире бачення світу дитячими очима, рішуче протестує проти вдавання дитини, гри в дитину, — теза важлива для зрозуміння її дитячих віршів, її “Материнок”. Їй імпонує стримана шляхетність, разить надмірна буйність почуття чи декорації. Із суворістю Саванаролі поетка виступає вкрай войовничо проти брутальності й вульгарності в літературі й мистецтві, проти обігравання статі, — що вона закидає Ганні Черінь, проти літератури, що не бачить мети в житті, чого в її очах завинив Богдан Бойчук. Це бо все для неї

шлях до сатанізму. Тут знову Лятуринська не самотійна. На щастя, в своїй поетичній творчості і вона, і провідні поети — “пражани” цієї програми дотримувалися хоч і часто, але не послідовно.

Сьогодні теоретична основа статтів Лятуринської — насамперед документ часу й місця, не тих — повоєння, Америка, — у яких вони писалися, а попередніх років і празького її середовища. Цінність їх поза цим головне в їхній спогадовій частині, в конкретних характеристиках людей і їхніх творів. Цінність їх також у тому, що вони показують, наскільки Лятуринська-поетка була глибша, тонша й вища від тих поглядів, зумовлених добою, в які вона вірила, але в яких не виявилася або частково тільки виявилася її власна творча істота. Чотири її головні поетичні збірки і прозові шкціци, створений нею поетичний світ далеко виходять поза межі доби їх написання. Школи своєї Лятуринська не створила і наслідувачів не мала, — вона була для цього занадто індивідуальна, занадто своєрідна. Але свій стиль вона вибудувала, свій духовий світ. Історія української літератури двадцятого сторіччя не буде повна без розділу про її творчість. Знання еволюції її поетичного стилю й конфлікту між її поетичними й літературно-критичними писаннями кінечне для розуміння історії Празької школи та її кінця.

13 червня 1982

P. S. Біографія Лятуринської не написана, й матеріяли для неї не зібрано. Не знати навіть, якою мірою вони існують, а якою втрачені в трагічних закрутах її особистого життя і в катастрофах історії її країни. Кілька біографічних відомостей, що вкраплені до цієї статті, взято з трьох джерел: некрологу “Оксана Лятуринська” її лікаря Миколи Данилюка (“Нотатки з мистецтва” 11, 1971), спогадів Галини Лащенко (“Із спогадів про визначних письменників”, “Київ”, 1955) і з опо-

відей Оксани Соловей, що часто зустрічалася з Лятуринською в роки її життя в Міннеаполісі. Подеколи між цими джерелами є розбіжності. В таких випадках тут вибрано ті дані, що краще мотивуються цілісним образом поетки і краще в'яжуться з певними фактами її життя й діяльності. У цьому виборі могли бути помилки. Автор буде вдячний тим, хто ці помилки виправить. Використано також кілька недрукованих листів до Лятуринської від членів її родини.

Два аспекти творчого життя Лятуринської лишилися не насліджені в цьому нарисі. Мистецтво скульптури, лялькарства, писанкарства. Речі ці великою мірою розгублені, те, що збереглося, не зібране. Треба було б зібрати, а тоді до голосу прийшли б історики цих ділянок. І друге — поетичний переклад. Про це тут хай буде коротка завага. Лятуринська зверталася до поетичного перекладу не так уже й рідко, але в своїх збірках вона не виділяла переклади, а розкидала їх між власними віршами. Річ ясна, її цікавили речі, що вкладалися в профіль її власних настроїв, тем, творчості взагалі. Тим вона не вибирала найбільших поетів. У другорядних вона часом знаходила настроєво ближчі собі речі. Найбільше перекладів, як уже сказано, з чеської мови, але даремно ми шукали б найбільших майстрів чеської музи, таких, як Маха або Галас, натомість знаходимо фолкльорних Ербена й Бендла, а найбільше — Павла Явора. З білорусів репрезентований Багдановіч, а особливо Лариса Геніюш, що жила в Празі. Німецькомовних поетів є два — і два вірші: Гете і другорядна австрійська поетка, що мала часом чеські мотиви в своїх віршах, Марія фон-Ебнер-Ешенбах (1830 — 1916). З американців пощастило тільки Лонгфеллов, з двома хрестоматійними поезіями. Не знати, з якої мови зроблено переклади двох китайських поетів. Майже все це поезії романтично-фолкльорні або пізні відлуння романтизму. Не даремно Лятуринська прийшла до української поезії не через

Шевченка, як стільки інших, а, як уже згадувалося, через Олеся, епігона романтизму. Загалом — не зазнайомлення читачів з чужими світами, а включення іншомовних творів у свій світ, — настанова, мабуть, характеристична для Лятуринської взагалі, з її уявою мистецтва як особистої й національної Мрії-візії. Настанова романтична й постромантична.

ПОЕЗІЯ

КНЯЖА ЕМАЛЬ

ПЕРЕДМОВА

Цей том поезій Оксани Лятуринської дає читачеві змогу познайомитися з однією з найцікавіших постатей нашої літератури.

Наслідком обставин доби дотепер видані збірки авторки ("Княжа емаль" і "Гусла" в Празі) стали раритетами. Але окремі збірки, в'яжуться з певними окресленими періодами часу ("празька школа", "модерна поезія" і т. д.), не можуть показати ані цілоти творчості поета, ані випукнути його постать, сказати б, одірвати її від порівняно вузького перемижжя історії.

У відношенні до О. Лятуринської є це, однак, кінцевим, бо ж постать її могла б бути втиснена в той перемижжок хіба лише з трудом і з шкодою для своєї цілоти.

Розуміється, літературознавець може досить легко "умісцевити" Оксану Лятуринську і в історії, і в "географії" нашої поезії, знайти її літературну "рідню", окреслити її напрямки і стиль, перепроводити відповідне формальне дослідження і — зформувані свій вирок.

Але нам тут ідеться про щось інше, про те, чому колись присвятила була спеціальний розділ у своїй недоціненій книзі ("За державну бронзу") незабутня Дарія Віконська. Це — безпосереднє відношення до феномену краси, чи то буде природа, краєвид, рослина, чи то буде твір мистця. Адресуємо, отже, читача до самої поезії Оксани Лятуринської, до несподіваного, незнаного перед тим її мистецького обличчя, до її творчого світу.

Немає сумніву, що в тематиці того світу відіграли немалу роль поети — відкривачі історії нашої: Юрій Дараган і Олекса Стефанович (як і О. Лятуринська — волиняк, а понадто — "волиняк у поезії"). Коли постать Юрія Липи лише зрідка з'являється на обрії поетично-

го князівства О. Лятуринської (Литовська Доба в нім майже відсутня), то соприсутність в нім Олега Ольжича є безсумнівна. І думаємо, що то не якісь там “впливи” (на “суверенах” поезії вони, звичайно, безслідні), лише однакова інтенсивність задивленості в минуле (і сучасне) та ще й спільність наелектризованого повітря доби, загостреного історизму, що ним вони — і Лятуринська, і Ольжич — дихали в незабутніх двадцятих-тридцятих роках нашого століття.

Є, взагалі, багато спільного у Лятуринської і Ольжича, якому поетка присвятила свій проймаючий і правдиво-традиційний “Плач”.

Обоє вони, передовсім, літературні сучасники і “соратники” в найбіографічнішій значенні цього слова. Їх творче зформування — майже синхронічне. Їх мистецький шлях має аналогію: Лятуринська йшла від фахової пластики, Ольжич — від фахової археології. Обоє досягнули тієї довершеності, що її осягають лише виняткові мистці і що її (за винятком Ю. Липи — “тут”, а М. Бажана — “там”) майже нікому з сучасників вповні осягнути не пощастило. Це — власний стиль.

Їх бо поезії пізнаємо з першого рядка. Їх поезії сплутувати з іншими — не можна: на кожній сьє наче герб мистця. Бо стиль — це щось більше за “майстерство”, навіть за “талант”. Стиль — це суверенність в опануванні творива. І це також — подих Творця над річчю, створеною людиною.

Є незаперечна подібність стилів Ольжича й Лятуринської: суворота оцадність слова (слова — лише найкращі, “останні”), емблематичність виразу, врешті спільний дух історизму, що просякає їх наскрізь.

Правда, слово Ольжича тільки “кам’яне” (про “сірий і камінний його віри” говорить у присвятних віршах О. Стефанович), часом “озброєне” металем, але завжди при мінімальній кількості “музики”. Він бо був “воїн” і “муж”. У Оксани Лятуринської емблематичність і суворість вірша завжди зберігають “мелодію” і мають

(якби “влютовані” в нім) барви: це справді “княжа емаль”. Зовсім невипадково саме так назвала поетка свою першу збірку, звертаючи тоді своє зацікавлення саме до емалієрства.

Оксана Лятуринська є якби “регіонально” скупчена у Волинській Землі, починаючи від неоліту (“Печерні рисунки”) і аж до сучасності. Хоч і на сучасність поетка дивиться ніби “крізь віки”. Ця її “регіональна” скупченість на терені, де хіба найбільш живою залишилася Княжа Доба, — являє одну з найцікавіших і саме творчо найбагатших властивостей її поезії. Гримить у її віршах варязька криця Святослава, проймає суворою ніжністю туга Ярославни. Але все те — то не “літературний засіб” і не “маніра”: якщо б Ольга чи Ярославна писали вірші, то ті вірші й були б поезіями Оксани Лятуринської.

В нашій винятковій добі, в її найстрашнішій етапі на нашій трудній шляху від “України” до “Руси”, — постать Оксани Лятуринської уявляється однією з найяскравіших “жон руських” нашої поезії.

Євген Маланюк

20. VIII. 1954.

ПЕЧЕРНІ РИСУНКИ

Зуб, ратище, копито, пазур.
Тут муж ішов на силу вражу.
Сурмив тут мамут. Тут ведмідь
печерний вів кошлатий слід.
Кружляв тут яструб в яснім небі,
по озеру плив чорний лебідь.

Ліси ловить! Опійні ночі!
Звір затремтить, птах затріпоче.
Непевен час ані барліг
ані відбочини доріг.

Вогні запалють хтиво очі.
Хижак напружитья і сночить
і переможно зподалік
у ліс потужний кине рик.

Устами славлена
стріла стужавлена.

Хвалена, хвалена
в отруті калена!

Стріла окрилена,
стріла доцілена.

Кров'ю гартована
стріла значкована.

І знову цілу ніч верзлося:
біжу зацькований, мов звір,
і слід кривавиться на росах,
і піт рудий туманить зір.

І знову бачу світ багряно.
За мною полум'я і дим,
гаряча заграва над станом,
безправ'я над добром моїм.

І знов в ганьбі стриваю ранок
і ліс мені, мов звірю кліть.
Та прийде день мій невблаганно,
ще мить, ще мить!...

Один лишився сам на сам.
Нема ні кривного, ні друга.
І любною — помститись туга,
і туга — подругою дням.
Отак натрапити зненагла
вполудне чи в досвітні роси
і бачити — о, туго спрагла! —
як жах обличчя перекосить,
як все круглішатимуть очі...
Де край жорстокого надхнення?
Мов псам, відкинуть духам ночі
на потіп ворога імення.

За око — враже око,
оселя — за оселю!
Благословляйте келих,
де хміль нуртує соком!
За око — враже око!
Одному з двох упасти.
Рука тверда, гранчаста,
ніж гострий та широкий.

У В Е Ч Е Р І

Хтось встав на зріст, ногою світ поперши,
розкрив киреї чорноту й задуху.
Ти до землі пригнися і підслухуй:
Не бути дням, а ночам, як уперше!
Хтось спалахнув у грі знаків прехитрих.
Хтось замішав прабарви — чернь і червінь.
Над рівень виступили ріки з мерви.
І суходіл почув, прийняв: Буть вітру!

КНЯЖА ЕМАЛЬ

НА ВАРТІ

Світлій пам'яті Юрія Дарагана.

Не знаєш гасла — боронись!
Освячений держу я спис.
Я попіл бороню батьнів,
героїв славу, честь борців.

Зухвальче, чолом, оком ниць!
Тут недоторканість гробниць,
багаття, і священний дуб,
і Володимирів тризуб.

Створив ти землю, оболони
й людину дотиком і дихом,
чинив добро і діяв лихо,
ти повнив дні й вершив ти роки.

Являвся пращуру, вогненно
злітав до хатнього порога.
На землю ти зсилав Дажбога
і вергав їй сліпу Морену.

Владав ти всесвітом, Свароже!
Впади на твар свою: воскресни!
Твого народу жрець безчесний
вклонився Одіну. Чи ж гоже?

Яви лице у блискавицях!
Удар, розжар, розсип, розверзни!
Нехай хула в устах замерзне,
і хай ім'я твоє іскриться!

Ти ще не вмер, ти ще не вмер!
Через розбурханий Дністер
з Дніпра ти видибаєш, боже!
Впадуть долів боги ворожі.
Перед лицем великих чуд
жахнеться князь, чернець і люд.
Тоді ж у гromі-блискавиці
запаляться стирти пшениці.
Злетить офірою когут.
Явися, боже, і перебудь!

Нам любо жити в Переяславі.
Іде сюди із Гренів овоч
і грона виноградних лоз,
із Угор — зброя і номоні
і срібло з Чех;

із Руси — куни, біль і соболь,
меди і отроки дружинні.
Нам любо жити в Переяславі.
Сягати любо злоголав,
багрець і цісарське опліччя.

О, любо нам крізь млу сторіч
велину чатувати звагу!
Ось шлях стовбований на Схід
і стопи Олександра.

Важкі киреї, золоті
далматики та оловіри,
і княжі корзна, і щити,
ножі, списи, мечі, сокири.

Ковтки, підвіски. Барми й гривни.
І соболі, білиці, й куни.
І згуки рогу переливні,
й гучні від перегонів луни.

Розгонисте небесне грище,
все довше, ширше, глибше, вище.
Є лицарству де погуляти
і хист, і силу показати.

А пугар з золота тяжкий
по вінця повниться медами,
він із руки і до руки
кружляє хмільно за столами.

Олег. Ольгович Ярослав.
Як не пізнати Святослава?
Щит ясний — сонце, очі — став,
а обіч його — ратня слава.

Роман. Данило. Осьмомисл.
Тобі все лицарство шановне —
хоч шапку скинь і уклонись —
і йде злот-пугар заздоровно.

СВЯТОСЛАВИЧІ

Не царських одягів, прикрас
престольних божеських Софії!
На це ми не піднімем вії
і цим не виникне в нас пря.

Долоня в нас тяжка, тяжка,
гне, граючися, візантини.
Наш погляд пожадливий синій,
Ромее, волить, що й руна:

двогострий меч, червоний щит,
шолом на виголене тім'я!
Як тих суворих давніх римлян,
Христос і нас благословить.

Хилились стязі, пнулись вгору
і хвилювали, як новиль.
Усе зловісніш і суворіш
темніли черню корогви.

Світ хижим птахом, звірем кидавсь,
стріл гнало чорно, яко тьми,
а обіч страшно йшла Обида
і дотикалася крильми.

Було червоне поле бою.
Лягали ратію брати.
А день відтрублював сурмою
і золотив щити.

День догоряв так світозарно!
Душа просила корабля.
Десь біля голосила Карна,
тужила Жля.

Недобрее віщує Див.
Лише в один кінець сліди.
А сурми сурмлять войовничо.
Степ майорить і кличе, кличе.

Іти за Дін чи не іти
шоломом зачерпнуть води?
Схрестити меч свій харалужний
на поклик бойовий і тужний?

Ануж не буде вороття?
Назад підкови не слідять.
Багрянці стигнуть. Страшно краєм.
І Див кричить, коня лякає.

ПІСЛЯ БУРІ

В гущавину від спаду муру
сліди сполоханого тура.
В степу широкім — горлиць пера,
венецьним склом лягли озера.

Я знала, ранок буде ясний,
проквітне ніби рястом рясно,
прозорі будуть повні плавні —
таж виплала Ярославна.

Була ж то вчора громовиця!
Палахкотіло на бійницях
і острахом земля здригалась,
і чи ж не чула це Каяла?

І понад половецьким низом
злітали соколиці сизо,
а вітер тугу гнав із шалом,
не озираючись за валом.

Вже досить воєн і підбоїв,
і застережень Предислави!
Чоло високе Ярослава
з короною п'янкої слави
спокійне. Ні, не княжа зброя,
а барми — велич некривава
того, чиє імення Мудрий.
Принашкнув ворог вовном, зубром.
А князь — хіба розважно й мудро? —
лишає в Правді помсти право.

Перуне, освяти мечі!
Вперед, зловіщі посланці:
Іде! Іде!
І з-під копит
вогонь і пил.

Побідная тремтить Ітиль.
Царгородє, тремти!
Тремти, Дунаю, Волго!
Іде, іде син Ольги.

ГЕРОЇЧНЕ

Рівний степ, широкий степ
видовжується і ростє,
могили товпляться узгір'ям.
Як вимірять страшне безмір'я
висот і сил, стремлінь, снаги?
Як не притиснуть остроги
тяжкокопитному коневі?
І обрій дальній і рожевий
наближується, рветься вшир.
Пне дужі груди богатир.

ВОЛИНСЬКА МАЙОЛІКА

Ліси, бори великі.
У пущах — тури, дики.
Над буйним бездорожжям
хмільне лице Дажбоже.
Гучні, меткі на гони
Перуна стріли, коні.
Логовища, оселі —
у хащах, темних скелях.
Ні зрубу, ані поля.
Не час на заборола,
щити — дрючок і камінь,
широке мужнє рам'я.
І міцно пне прапращур
тятиву лука й прасці.
Він ледве вкритий шкір'ям
з білиці чи буй-звіря.
Своєї ж долі паном
дуліб і деревлянин.
І хто зухвалість вчинить,
яро ганьби накинє?
— Посягачеві вмерти! —
кричать князі роздерті.

Стинає час могутність ікол,
із лип на згин зриває лико,
допускає чужих навали.
Ляхи, татари, угри чвалом.
Їх сила й око не огорне.

Ти, злий Стрибоже, зрадив чорно!
Ліси під полум'ям, у димі,
і при землі чернеча схима.
Як серце русича не вразить? —
Хиткіш, хиткіш корогви й стязі.
І оклик: “За стремено, враже!”
з щитом, з мечем зломився княжим.
Упали вежі, впали стіни
і зрівняно вали. Руїни.
Здобувчий князь, його дружина
на Лодомерії твердинях.
І, мов молитва у відчаї,
угору зноситься Почаїв.

.....
Де, келії, хрести печерські,
князі могутні Лодомерські?

Шляхи, шляхи, шляхи, шляхи.
Куди? Хто кінний ними їздив?
Таїть похмуро бір лихий.
Мовчать зловіщо мурів різьби.

На камені читай знаки
так, начебто затерті руни.
“Бичем тавровані віки
проходили крізь брами гуни.

Щербився меч, ломився спис.
Земля гула, ревла від гуків...
Чужинче, глянь і зупинись:
на перехрестях — Божі муки!”

Шляхи — і розквіт хмурих смуг:
льохи — бори, горби — мов кілля.
Розвиднює весь виднокруг
день свячення ножів — неділя.

ВОЛИНСЬКІ БУКОЛІКИ

У луках гра сумна сопілок.
Хіба пашня зросла безсило?
Чи між пшеничних, житніх піль
вродились колоси сліпі?
Чи корінь вітер-сонце сушить?
Чи не справдився сон пастуший —
багатство золотих черед,
розшитий ременем намет,
чемерка бита та наопліч
і сплетений аркан з коноплі?
Або вода знесла шувар
і млин і села в хижий яр?
У луках гра сумна сопілок.
Не хмарилось і не горіло,
і хліб зернистий не поліг,
і вершиться вежасто стіг.
По сіль, мабуть, ідуть підводи
чи десятину — княжий поділ
везуть до двору й до церков.
Були жнива і будуть знов.
Чорнозем споконвіку родить.
І світ — мов ганчаря розводи,
немов квітник з-перед вікна.
Чому сопілок гра сумна?

НА БЛАГОВІЩЕННЯ

О, як би, як це розказать?
Весни повітря тисне болем груди.
Мабуть, зелені гаті в нас,
цвітуть вітрянки і медунки.
І подих чорної землі.

О, мати вічно животворна,
дні соняшні тобі грядуть:
благословенна будь!
О, як би, як це розказать?
О, тугу понеси, журавлику, до сходу,
низький уклін неси полям,
уклін мій лукам і оборам!
Чужа, не наша й ніби наша голубінь ясна.
Її повітря рве і тисне груди.
Мабуть, бруньки зелені в нас,
цвітуть вітрянки і медунки.

Є В Ш А Н - З І Л Л Я

Війнуло чудним подихом, немов чужинним.
О, ні! І згадна чарівна десь із глибини:
і м'ята, і стокроть, і лепеха Волині.
І образ весен — ледве черкнуті пастелі:
від настілу, що ще торішне листя стелить,
відбився весело і пурхає метелик;
то божа синь, то ніжно кинута рожевість,
то ще несила зелень вітів яблуневих...
Якби злетіти пташкою понад дерева
туди! У біле вбратись, наче до Причастя,
верби сережки цілувати зчаства
і проковтнуть одну на щастя.

Так пам'ятаю нашу осінь!
Її намиста і зачоси —
начіхрані гречок покоси.
На ґанок ввійдеш і попросиш,
немов не знать якої ласки:

— Мені барвистої запаски!
Розшитої сап'яном свитки,
з тонкими гаптами намітки!
Хоч оном глянуть на гердани,
мережки, прошви на веляні!
Хоч би краплину тих парфумів
із вітряних прозорих струмів! —
З стежок почую сміх перлистий,
в корчах знайду разон намиста,
і келихи джерел надпиті,
і дзеркало озер розбите.

Доріжки саду — в золотих цятках.
Іду по них, як по узорах,
і низку перел ниже згадна
так, наче це було учора.

Ось там під срібним осоколом
хтось тугою чекання дише,
а вечір синій і прозорий,
і я спішу дійти скоріше.

А синій вечір — все ніжніший,
тепліші цятки на узорах.
Іще біліша стану в тиші,
іще тремкіша, наче хвора.

Із саду тихо залями пройду
і кількакратно відіб'ють свічада
моїх очей зіницю золоту
і блискітки — дар листопада.

Ще згортки нігу дотику таять.
Цілунок на руці моїй тепліє,
солодко в'яне запах царських м'ят
на вогкім подолі мантилі.

Крізь ґрати сяйво місячне струмить,
молошний промінь по паркетах губить.
Ще одна підслуханая мить,
і затихає нінський тупіт.

Став пахне водоростями і резедою
і наче з Балтики той вітрів струмись.
Належить покоритись тузі і задумі,
мандрівці з вітром збитою носою.

Із далечі встають тумани сизо-сині.
З яких країн? Ви відніля, сталеві?
Чи не відтіль, де, бачиш ти, мигочуть мєви,
де, знаєш, береги таять бурштини?

Іду все далі, далі, звідни віє вітер,
де море починається за ставом,
і щогли кораблів побачу незабавом,
чудерні грифи в грі несамовитій.

Недавно ще стояли копи
пшениць, гречок. Неначе вчора
вози шляхом збивали порох.
Пішов вже вересень, листопад
за смугу сіру, наче попіл,
туди, туди! Там виночерпій
склянки тернового зачерпить,
гірного боднями відчопить.

Чому дні соняшні не стали?
Лише заглянули в вікно
на незакінчений вінок
і подались кудись у далеч.

Вплела я хміль і гілку клена.
Знайти б шипшину і кизіль!
Ба, впав на галяву побіл —
і стане білою зелена.

Дивіться: осени пейзажі!
Туманом ранки, наче газом,
палету барв прикрили чисту.
І з почуттям побожним, урочистим
розгортую неторкані полотна.
Як передати, осене, твою істоту?
В твоїх очах і синь, і смуток сохне,
а в серці, де гориш — кармін і охра.
На шиї в тебе трохи злота сяє.
Вже завтра, знаю, ти не будеш тая,
ти зацвієш криваво-золотая
і затремтиш чи з муки, чи з тривоги;
вітри у гніві понесеш по безвістях-дорогах.
Схоплю я лет і пристрасть, і стремління
й твої розбиті крила на камінні.
І кожний день затре один на лицьях колір.
На полотні моїм — все більший холод
білої осени в безбарвнім колі.

Поглянеш за поріг: скудовчені каштани.
Їх лист лапятий впав і ліг,
то знов злетить, то раптом стане.

Відкритий звід алей. І простір рве і раниць.
О, скільки ж то відчинених дверей,
в далекий світ шляхів незнаних!

Зірвавсь дитячий змій, немов... немов сама я.
Він он, де тоне погляд мій,
де ластівок зникає згряя.

Дощ крапає за вікнами сьогодні.
Шумить безперестанку сад мій
і з наріканням віддає злинялий кадмій.
З вікна схилився сум тяжкий сьогодні.
Його це віддих в синіх сутінках кімнати.
Я чую: замикають грати.
Не зайде вже ніхто сьогодні.
Вагаючись злетить сопрано
без супроводу на піяні.

Туди, де синь, де вежі, вежі,
де бір розставив перші стежі
з ялиць, смерек і туй смолистих,
де душу звірюють Пречистій
і моляться: "Ісусе Христе!" —
ітиме осінь урочисто.
Ітиме осінь та з дарами.
Туди, туди, під скитські брами
печаль і тугу, біль нестертий,
вкрай серце втомлене, уперте!
І ладаном знечулять смоли,
твій біль уже не буде болем.

У грудях осени — прозоро:
все суєта, все марність, порох.
І бір з склепіннями напліці
вінчатиме її — черницю.

*“...А Юрай матір кличе:
Та подай, мати, ключа
одімкнути небо,
випустити росу —
дівоцькую красу.”*

З волинської народної творчости.

Теплінь! Теплінь!
Пречисте небо заясніло.
На плечі кинувши ченмінь,
шляхом безжурно йде Ярило.

Дух димляний
від пари тьмяно, яро грає,
щезає сніг з озимини,
там преться туга житяная.

Ярило йде.
Куди ступне — підводить зело.
Куди погляне — квіт цвіте.
Ярило йде навпрост весело.

Врочистая
красо дівоцька, з неба брами
спади росою чистою,
злети прозорими дощами!

Поля, родіть!
Ліси, співайте! Понад берег
вам сонця і води політь,
вам пригорщі кільчастих зерен.

ФІЛІГРАН

*Дивлюся на портрет в обличчя прапрабаби.
Такі тонкі, з дитинства повідомі риси!
І в погляді, все піддаючись чудній звабі,
читаю потаємно обітницю й присяг.*

*Кому і пощо? На аграфі з візерунком
чийсь ініціали вкраплено блакиттю.
Нашептує уява, та стара чаклунка,
і опиняюсь я в давно забутому столітті.*

*Чи не дістала я аграфу й кров у спадок?
Богам не прирекла я жадної офіри? —
Я женьчуг Ярославни вийму із шухляди
й мій подив до перлин і узороччя щирий.*

*І знову мимохить живу життям прадавнім,
і радість, і печаль, як день і ніч, колує,
і прапрабабині цвітуть моїми травні,
і лячно жовтні черню й золотом вирують.*

Не знаю, як це почалось.
Прийшов, намовив мені хтось?
Чи серце схаменулось: — “Мало!”?
Чи щастя весен заблукало?

Навкруг долини зацвіли,
джерела срібло розлили,
і палац став зі знаком лева,
на пальці — перстень королеви.

Упав самоцвіт на чоло —
життя стобарвність і тепло.
— Все, що корону прикрашало,
обрана, посідай настало! —

Невже? Невже? І, сурмлячи,
це прогрімилі сурмачі.
Перстами радості і віри
я боязко торкаю ліру.

Так тужно, тужно серцю. Проби!
Хтось відійшов на дні, на доби,
хтось розлучився серцю милий.
І сніг тяжкий упав, мов килим,
аж там, аж там, де погляд стигне,
і на стежки, і на поріг мій.

В свій край вертаються й лелени.
Їх радісний привітний клекіт
вітає все ізмалку рідне.
Вже стільки літ! Надія блідне
і хатнє вогнище вже гасне.
Життя, життя ж таке дочасне!
Вже стільки літ! І ані вістки.
І, мов останні падолистки:
ніколи квітами поліття
не народитись нашим дітям.
Я ніжно перебрала струни
і голос мій, так клично-юний,
вібрує свіжістю дівизни.
Коханий, голос мій — з отчизни!

Похованим лишитись бозна де, без учти і без тризни,
а то й щоб очі дорогі та ворон виклював!
Щоб, так голосячи, не оспівати ніжно
смерть лицарську і подвиг ратний,
не провести коня, переломивши зброю,
не вкласти мідний гріш на перевіз душі!

За веснами проходять весни
в далекий вирій, в край чудесний,
нечутно в дивне небуття.

І журавлями, чорнопері,
летять, летять мої химери:
він відійшов без вороття.

Він впав у полі, яко воїн,
і в полчища у зарнім строї
його з рапірою й мечем
покликав Переможець Юрій.
А в мене — заметіль і бурі,
вогнем позначене лице.

Я знаю певно: дня одного
прохожий по пустих дорогах
мені доручить мовчки меч
увесь в щербі. Безумна з горя,
я крикну місяцю і зорям
у млу ночей, у вир хуртєч.

Хто вип'є з келиха могого?
Заступить втрату дорогого?
О, хто ж мені утіху дасть?...
Палай же, тризняне багаття!
Таж серце — висохле латаття,
таж серце корабельна снасть!

І білі дні, і білі ночі.
Сніг білим голубом туркоче
і припадає до вікна:
“Голубко сиза, задрімай!
Вже поле спить, ночеє гай,
поночуєш ти лиш одна”.

І білі дні, і білі ночі.
Задивленії сліпнуть очі,
відкритим боляче очам.
І не стулить напнуті вії.
Здається, в полі ватра тліє,
ввижається хтось рідний там.

У безкрай, далечінь-дорогу
надломлено я закричу
про самоту і про тривогу,
про дні, яких я не лічу,
про дивовижну німоту
без слів та звуків, про нечулу
німу, глуху, пусту, пусту —
що серце далечі жажнулось.

За рядом днів сумних задніє
один страшний і невідкличний.
Це буде день, немов у січні,
день зимний безнадії.

Я вишлю голуба і човен
і з пір'ям і з вітрилом жарним.
Я висилатиму все знову
і висилатиму намарно.

Плинуть без знамена щогли,
і голуб вернеться без вісти
Тремкі уста затисну тісно
і вбік не відведу свій погляд.

Вже ходить пусткою луна,
іржавіє залізна зброя,
похмуро стіни око поять,
а ще похмуріше з вікна.
Колишню славу не пізнать.
Занепад, глуша, дичина.
От-от впадуть похилі вежі,
а біля брами — слід ведмежий.
З портретів сходять предків тіні,
сахнувшись, зброєю бряжчать,
простують з лицарських палат
на вал: "Так, замчище в руїні!
Було ж над градами міцними..."
На синім полі — меч і серп.
Додолу перевернуть герб
на знак, що рід славетний вимер.

Уранці будять осонори:
Сьогодні біло так на дворі!
Так біло-біло, наче ново.
На білому вінок миртовий.
Ламають тони осонори:
Хтось кригою застигне в горі.
На полі хтось упав поранно.
Сніг ліг і, може, не розтане.
Зо скрипом нижчим на октаву:
На полі хтось упав криваво.

Ішли волхви з магічним словом,
чарівно чаклував чаклун.
Щовесни адже сходить рунь,
цвіте первоцвіт знову й знову.

Чому твій цвіт, хай найраніший,
лише однократно зацвів?
Та ж ясу досить у гаїв,
щоб лазоревий оно тішив.

Щовечора мені у комин
співає-плаче Мелюзіна
про біле зимно, про терпіння,
що біль чоло в зморшки заломить,
уста червоні спрагло вип'є.
Ой, сестро, не накликуй долі!
Хай сніг набіло не обсипле,
а біль хай втишиться поволі!
Я вишиватиму шовками
на полотні весняне щастя,
я вишиватиму зірчасто.
І хтось застукає до брами.

Ввижався витязем у сні
на золотім коні,
а ранками на став
він білим лебедем злітав.

Щось обіцяв, кудись манив,
у займища ясні,
і потай без пуття
роїв, половав почуття.

Він украдьки
все барвінковим оком стежив,
заплутував нитки,
він виступав на тлі мережі.

Він був — не був.
Його прихід завжди бентежив,
а ймення не назву,
не розпишу на побережжі.

Дала я панцер онувати,
а меч пробований у полі,
не має хиби забороло,
і ратище належно втяте,
і голова на ньому тур'я,
як звичай каже забобонний.
Вже чують коні перегони
і ніздрі в вогність ранку нурять.

О, чую, ріг скликає турій,
і лицарі мечі ладнають.
А на чолі у мене жмури,
і тяжко потайки зідхаю.

Хороньте, боги, від напасти
і відвертайте вражі стріли!
Кому б чакла-божна покласти,
кому б то ладанку з чар-зіллям

і з кігтем соколиним гострим,
щоб в серце мужнє і суворе
не вкравсь на згин і сором острах?
Хай бідно гине ворог!

За честь, за стяги злотні Руси,
за батьківську вояцьку славу!
Вас оспівають струни гусел,
поляглих дуб вквітчає в нав'ї.

ГУСЛА

*Заспівай, бояне,
вдар по срібних струнах!
У душі — відвага,
в жилах — кров гаряча.
Сила плечі тяжить,
випинає груди,
угинає ступні
та на п'ядь у землю.
В задніпровське поле
вийти б Святогором
пошукати чести,
а князеві слави.*

Мое лице стидом горить,
а на щиті моїм — ганьба.
Як кровію її не змить,
вогнем не випекти до тла?
У грудях — ненависть моя.
В мойому серці — гнів кріпкий.
Мій меч брязчить: та ж ти вояк!
Честь лицарська кричить: убий!

Брешуть на щити лисиці,
сонця схід — рудіший крові.
В бій би линуть безголово
під вогонь і холод криці.

Впасти першим чи десятим,
тільки б каленіти в люті,
глибоко списа ввіткнути,
боляче мечем затяти.

І знову сурмами дзвенить
завзяття туги бойової.
І руки звично мимохіть
затискують залізо зброї.
Ох, очервонитись щиту!
Ох, затупитися мечеві!
За землю Руськую,
за рани Ігореві.

Вдаряє в грудях мідь об мідь,
перетинаються ножі:
Люби, люби і ненавидь,
як повинь, мужу, жий!
На кремінь — оливо руки.
На лезо — ока гострота.
Пруги чола, як знак різкі.
На попіл спалені уста.

Я в темінь кину смолоскип,
осяю шлях великий,
висоти скель, провалля глиб
і подвигом надхненні луки.

Чи в далеч кожному пройти? —
В це кожний свято вірить.
І контур, ні, не затремтить
цих постатей твердих і сірих.

О, знати твердо лиш одно:
загин або побіда.
І змаг п'янитиме вином,
як брата, батька й діда.

В уяві чудно так сплелось:
шолом, розбитий панцер,
і знак державний і жезло
затверджені в багрянці.

Покрові Заступниці
свічі воску ярого,
ризи злота сутого,
кожне зідхнення!
Діву Чисту хвалимо,
Діву славимо.
Хвалимо піснею,
славимо зброєю.
Молимося, просимо:
Поможи на ворога,
Мати Божа,
Мати Руського Краю!

Зброї — чести, йменню — слави,
на бойовищі кривавім
неуступности, відваги.
Сяйва переможним стягам!
Ти, що всі чесноти холиш,
без твоєї, Боже, волі
не спаде намарно й волос! —
Молитви читаєм вголос,
молитви бійців недовгі.
Меч Михайла на корогві.
Понад чола проречисто
хилить свій хитон Пречиста.

Мир над місцем сим!
Буду тут лежати,
поруч — побратим.
На почесні чати
стане тирса й кінь.
Буде звід зоріти,
гіркнути полинь,
синітимуть квіти.

І зрине кінь у височінь,
як є, в похідній зброї,
і дух твій вбраний в кармазин.
І запитає Юрій:
“Що мав ти над життя дорожче?
Що на землі досяг?”
— Я з роду воїн, Переможче,
доніс свій золот-стяг.

І дуб, і лаври на чоло,
із рук Архангела — рапіру.
— Безсмертнику, а чи було б
вже досить, щоб допастих миру?
— Як можна вибрати з нагород,
тож із усього лиш єдине:
тризуба знак, яко клейнод,
і прапор жовто-синій.

II.

На озера, на глибокі
залюбки виходить лебідь,
а орел ширяє в небі,
а орлу подружить сокіл.

Із країн південно-синіх,
із країн лише далеких
щовесни летять лелєки,
носять вісті провесінні.

Десь туди в краї південні
відлітають журавлі,
вабить прозолоть імли
і ведуть моря зелені.

Сонце нігди не заходить.
Синій вітер. Кораблі.
Берег мрійної землі.
Води, води, води, води.

Плили, плили кораблі
до чужинної землі.

Води в морі скаламучені,
серце дівчини засмучене.

Не наблизить далину.

Шлях прямий не повернуть.

Серце дівчини засмучене,
доля з щастям не заручені.

Плили, лучились в одно
милий, далеч і стерно.

Якби бажать чогось,
якби волить мені —
плисти б лебедю
по морю синьому,
об землю вдаритись
та соколицю,
злетіть орлицю
попід оболони,
погнатись хвилею,
розбитись бурею
і понад берегом
заскигнуть чайною.

Ви, гуси-лебеді,
далеко бачите,
до хмар злітаючи,
у водах граючи,
крильце купаючи.

Якби загледіли
човно окрилене
та під вітрилами,
своїми білими,
махніте крилами.
Дівочим голосом
об щогла вдартеся:
“Не гуси-гусоньки, —
поклони від Марусеньки
великі і малюсенькі!”

Встелю килимом ослін.
Відіб'ється відо стін
зелень, жовтень і червінь
ніби весен первінь.

Білий застіл дам на стіл,
мед липневий злотих бджіл,
грона винограду
з заповідник-саду.

На черіні — жар-вогось.
І з теплом жарких долонь
вийду на помостя
вижитати гостя.

Насаджу чільце,
проясню лице,
гляну до вікна —
вийду чепурна.

Як поїде милий,
квіт розкину білий.
Якщо ні, то зочу
хоч його слідочок.

На моїх грядках барвінок
позатикувався синьо.
Ще росу з листків не стряс
біло-срібний ліліяс.
Ніжать мальви пелюстки.
Обережно, не діткни!
Ось троянда рожевіє.
Ту зірвать ніхто не сміє,
бо призначена комусь,
а кому? — сказать боюсь,
щоб на зле хтось не зарік,
щоб не плакати, як торік.

Ой, пряду я пасмо льону,
гнатись мислям не бороню,
закружляти веретенем,
тихо сплести з уст іменням;
вириваючись із рук,
креслити нитками лук
і повторно — знов і знов —
битись пташкою в вікно.

Ти, журу, журу дівочька!
Нічно темна, сльотна!
Буде милому сорочка
ви, мої полотна!

Льоном квітнули ви синьо,
сонцем полотніли.
На травичці і на ріні
як лице збіліли.

Полоскала бистра річка.
Коронкові грона
весело вплела волічка
синя і червона.

Ой, вийду лугом я,
слідом печаль моя,
до стіп шалвій:
де соніл твій?

Піду стежиною,
печаль полинею
стоїть, росте:
де соніл, де?

На поле скошене,
росами зрошене
впаду грудьми,
заллюсь слізьми.

Згадна голубом злетить.
Оперіння золоте.
Серце спійманеє, цить! —
радість молодю цвіте.

Легкий притиск уст до уст.
Пестоші, мов на маля.
Дійсність ніги — захлинусь!
грудей теплих, як поля.

Щастя згублені ключі.
Якби їх знайти хутчій!
Пошунати в лісі, в полі,
запитать, зустрівшись, Доля:
“Ти горою, Доле, йшла,
чи мої ключі знайшла
з золотими обіднами?
Щоб пізнати, що ті самі,
там намітку під кісник
накарбовано з весни.
Чом я пояс попустила?
Не інакше — вража сила.
Чом цяцькований обруч
не тулила обіруч?”
Посміхнеться оком Доля:
“Довгі, довгі луки поля
і темніший ночі гай.
Як згубила, то й шунай!”

Горе, горе, горе, горе!
Перстень впав у синє море.
Хто дістане персня мого
понад злото дорогого,
понад перли, над коралі?

Карі очі цілували,
персня серце вибирало,
подивляла заздрість стало,
бож то персню не був рівен
жаден з перстенів царівен.

Десь весни, літо. В мене — осінь.
Крадеться хтось під вікна, босий,
хтось листям жовтим шелестить,
іти з собою просить, кличе.
Боюся глянути в обличчя.
За руку взяв, веде, шепоче:
“Глянь, листовиння як тріпоче!
Дивися, як зів’яв твій квіт!
Ходім, я покажу озера.
Це — суму сить. Чи бачиш берег?”

Сонце світить ніби денно,
сонце гріє ніби літньо —
не росте мій дуб зелено,
не цвіте мій квіт блакитно.

Щось віщує серцю смутон,
щось недобре, щось вороже.
Чорним оком жасно, люто
чорний ворон щось ворожить.

Прислухалась тремтячи.
Грала очі й дукачі.
І циганка так гадала:
“Видно, чи від самопала,
чи від рубанця мечем
берегти комусь плече.”
Зирк! — король тут червінновий,
в головах став ас хрестовий...
Злились очі й дукачі,
мов зірниці уночі.

Впала ясна зірка
з долів лазоревих.
Повнить келих гірність,
келих кришталевий.
Зглянусь зблизька в ньому,
відіб'юся чітко:
побіл уст, заломи
брів тонких, як нитка.
Вип'ю до краплини,
похилюсь по вітру.
Сліз їдких, полинних
рукавом не витру.

*“Ходить сон коло вікон,
а дрімота коло плота...”*

З народної колисанки.

Люляй, люляй, сину!
Вкрию ніжки, плечі.
Тінь поклавши синю,
день схилився надвечір.

А дрімки вже впарі
й місяць під горою,
принесуть киптарик
з нитки дорогої.

Покладуть зненацька
точеную кулю,
шаблю ще й козацьну...
Люляй, сину, люляй!

Знаю назку, назку дивну
про далену царівну,
що сумує ніч і день.
Не розважить сміх пісень,
не злікує і живиця.
Все марніють білі лиця,
місяць гасне на чолі.
З уст зірветься: “Та ж коли?
Стільки марно-жданих років —
не горить вогонь високий —
на кордонах сторожних
і знамен нема на них.
Спить сторожа безтурботна.
Білять наймички полотна.

Чи страшний Семиголов,
чи схолола в жилах кров,
чи на меч забракло криці,
чи помер у світі лицар?

Не списками для забави
і не богатирським видом
прихилити погляд Слави.
В змагу багатьом зі стидом
не вдалось вінця доп'яти.
А широне в Слави грище,
високо стоять палати,
вежі підвелись ще вище.
Хто в шоломі, хто в кольчuzі
вікон терему доскочить?
Там царівна жде у тузі,
в далечінь втопивши очі...
Як вела ця казна далі?
...А прийти одному, ніби,
не в залізі і не в сталі —
з жаром серця, що осліпить.

В мене з глини чорний півник,
між ляльками сплять царівни,
а з блискучих бляшанок
на весь ліс гучний свисток.
Свисну — вітер стій як стій:
— Путь далена, хлопче мій?
— По-дурному не питай!

Через поле! Через гай! —
Чортом мчиться вітрів кінь
далі, далі в просторінь.
А царівни по одній
підіймають луки вій,
виходжають на ставок
подивитись на рибок,
на високії дуби
випускати голуби.
На все горло крикне півник —
і поснуть мої царівни.

Де стояв мій городок —
вугіль, камінь і пісок.
Звіря дивного сліди
впоперек туди й сюди.
І бійниці збиті з веж,
і ворота з петель теж.
О, наруги та глибінь! —
Те знесвячення святинь!
Як вгадати збіг подій?
Видно, був тугий тут бій.
Море крові пролилось,
вої впали, як понос.
Що не меч — усе щербець,
врані списи — до сердець.
Ні догани, ні ганьби.
Лицарство хоробре, спи!
Я насиплю ряд могил,
що дитячих стане сил,
за поляглих у бою
в серці помсту затаю.

Ти не плач, ясна царівно,
не ридай горюче!
Натягайся туго, луче,
тягло та співуче!

Постій — певний, позір — рівний,
рук хвильна напруга.
Понесе стрілу півкругом
лук напнутий туго.

Честь і голову, царівно!
Перша з стріл улучить.
Пугар наливай кипучий,
через вінця ллючи!

III.

Чи вітру подув став різкіший?
Чи захід сонця багряніш?
Заграли відблиски зловіщо,
здригнувся ліс немов комиш.

Побіг крилатим видмом сполох
полями чуйними без рос
і зачеркнув по овид коло,
і серце жахом понялось.

Хтось встав грізний зі словом: “Бяху!” —
в багрянці сонця й кровотеч.
І погляд його — стріли жаху.
і руки його — меч.

Не соколи вилітали,
по-соколячи ячали —
виїжджали юнаки,
натягали луки.

— Нумо, соколи, до діла!...
Мати тужно лебеділа,
заломивши руки,
лила сльози, ой, гіркі.

Шлях закурений христила.
Відірвать очей не сила
від сліду копит дзвінких,
від даленних лугів.

Я вигладжу турбот сліди.
Йдуть друзі — ти іди!
Чи матері заборонить,
щоб не продовжити хоч мить?
Щоб не припасти до стрепен
з словами ніжними, як лен?
Благословінь не даь на путь?
Хрестом не огорнуть?

Ні, не спинити мислі в леті!
Біжить сполохана, мов лань.
А серце гинь, а серце в'янь!
Тривожні далечі намети.
Тінь розіп'ялась по горбах.
Непевна п'ядь, як прірва — шлях.
Та де ж квітчасті полонини?
Там ніга трав, там світло дня,
мале пасеться оленя,
у зворі річна в'ється, рине.

Хто виїде в цей час із двору?
Про бурю вихорі говорять.
Вже поночі, лягає мла,
і кінь, весь змилений, охляв.
Приємно, затишно в кімнаті.
Постеле постіль білу мати,
оберігатиме чуй-сон.
І не надивиться, либонь,
на вроду сина парубочу,
і не натішиться досхочу.

Вже треті півні кукурічуть —
чекати дня з раповим світлом.
А йменнячок не перелічу,
не вгорну шовком й оксамитом.

Якби знайти слова прирічні
на хмурий жовтень, на листопад,
на близькі дні зловіщі в січні,
якби вгадати та упопад!

Як зимно і як мертво краєм!
Метіль дороги замітає.
Царице, хорони сірому,
хто під цю пору виїде з дому
і путь чия мандрівна довга!
Хох би саньми шляхи очовгать,
хоч де-не-де б чорніла віха,
щоб хтось, бува, з шляху не з'їхав!

Темні тінями божниця
і темно дивляться Святі.
Сморботні виснажені лица,
мов пергаменові листи.

Щось не велить душі молитися,
прибігти під святий понров.
І мариться: мов сліз криниця,
мов Божі муки й Божа кров.

Давно затерся слід копит.
Давно вже коні продудніли.
А далечі очам не спить,
не дохилити сліз дозрілих.
Якби хоч здалеку узріть!
Якби вітри відтіть подули!
Якби зійшла щаслива мить!...
Пішли, пішли і... не вернулисьь.
І, може, впали вже сини.
Мій Боже! Серце — крига.
Щитом Господнім заслони,
мечем Архистратига!

Вже не ченати гостя з Лугу.
Дми, вітре, вітре, вий!
Як цілий світ, велику тугу
не понести самій.
Не розказать про безмір горя
далечіні німій.
Ні кинуть місяцю і зорям
мій жаль і смуток мій.

Мовчиш ти сфігою пустині.
Як пнеться звід твоїх повік!
Коли поглянеш у долини?
Коли офірам знайдеш лік?
До ніг твоїх впаду лицем:
Чи мало обітниць палало?
З тризубом Діво і з мечем,
ти прагнеш спрагою Ваала!

Підводилися руки вгору,
сухі уста переривали:
“За тих, що згинули від мору...
за тих, які в боях упали.”
І били постаті поклони
за тих, що потонули в морі...
за тих, що невідомі в сконі.
Безвучно плачучи, в покорі
схилялись сестри, і вдовиці,
і матері, і наречені,
і напав віск із восковиці
за тих, що впали безіменні.

І батько відречеться сина.
І піде брат на брата.
О, Люблена! О Ти, Єдина,
в багряно-княжих шатах!
Душі свята гординь Гординя,
Ти понад дім і матір.
Тобі офіри голубині
творити і влякати.

ВЕСЕЛКА

І. КОЛО

МАМІ

*Мовчазно за гробом твоїм ідучи, край порога
в зловіщому спалаху свіч і хрестів золотих
ніяк не могли ми позбавитись злої тривоги,
Що дім наш від злого не можна уже вберегти.*

*Як жаль, ох, як жаль, ми не сповним твого бажання —
назавжди лишитися в Лісі під снігом пухким,
вігрянкою любо цвісти нам весною зарання,
громничкою тануть офірно під бурю і грім.*

*І тільки но навіч страшного могильного крову
пізнали ми втрату й заллялись невтішно плачем.
Якби ж то так, Мамо, ох, Мамо, дитиною знову
в коліна твої враз уткнулися цілим лицем!*

1919, Хутір "Ліс".

ЛІТНІЙ СОНЦЕЗВОРОТ

I.

Народилося дитяtko.
Лада — матір, Сонце — батько.
Привітає кожна хата
всім, чим красна і багата.

На столах — нутя солодна
і горіхи й мед сотовий,
в сіні — дзвоник і стокротна,
двері навстіж поготові.

Ввійде з матір'ю божитя,
подарує злотний китяг.

II.

Вийди, вийди, сонценятку,
вийди молодо,
з батенькового достатку
вимір золото!

Вийди радо з личном гожим
ранку вчасного
споглядати на світ божий
щодня ясного:

А чи зелено в оселях,
чи розквітчано?
Так, як зерняток на стелях,
кіп незлічено?

Облетіла ярноцвітом
бджілка з бджілкою?
А чи міряє вже літо
мед бочілкою?

III.

Гляне сонечко
крізь віконечко,
а яругами
раті з луками
білих лучників
(на наручниках
сизі соколи). -
В брязку, цокоті,
в гуці, гомоні
 кине промені;
в ярнім китязі
вийде витязем;
самотканами
попід банями
в путь чудесную
вийде з весною.

Сіємо ми жито,
жито і з пшеницею.
Виполовуй цвітом
уроди сторицею!
Посвіти ясененько,
сонечко і зірочко!
А ти, земле-ненько,
простелися пір'ячком!

Щоб було зерняті
наче під подушкою,
щоб його зібрати
хлібом і з цілушкою.

ДВАДЦЯТЬ ДРУГОГО БЕРЕЗНЯ

Виробляла ненечна
нам хлібець,
витинала двоєчко
ще й крилець.

Вийдем на подвір'ячко,
бо вже час,
закликати жайворонка
до нас.

— То ж то наче жайворонок
хлібець!
Прилітай, справжнісінький,
навпростець!

Прилітай не гаючись
у наш бік,
щоб із піль долиною
сніг утік,
щоб до нас виходила
в сад весна,
заглядала весело
до вікна!

Б Е Р Е З І Л Ї

Сьогодні чайки прилетіли,
кружляють цілий день над ставом,
і вже мороз не має сили,
і, мабуть, зійде сніг небавом.

Вже прозрівають перші квіти.
Не знає сонце, чи спадати.
А небу тільки би синіти
на ліс бадьорий та кошлатий.

Весна. Прозорий дощ із стріх.
Вже покотився, мов горіх,
уперше яротворчий грім.
Виносять люди рало перед дім,
леміш, сокиру і граблі.
Йти, сонце, високо тобі,
все догори та догори,
землі паруючи яріть!

ЛЕТЯТЬ ЛЕЛЕНИ

Кленіт, кленіт, кленіт!
То летять лелени
радїсним ключем.
Вибігай, хапцем
під веселий гомін
набирай соломи!

— Не летїть, лелени,
від села далеко! —
Крильця вам спадуть.
Ви сідайте тут
на селянську стріху
людям на утіху!
Хата недалечно.

Тут вам на гніздечко
от соломи жмут,
хлопці й ще знесуть,
ще знесуть чимало,
щоб не нарінали!

В Е С Н Я Н Е

Відчулось темними ночами,
прозорилося днями,
ішло і шляхом, і стежками,
з гусьми летіло й з журавлями.

Немов би хміль, немов вино
кружило голову духмяно,
за ніч перед моїм вікном
рожево й біло розцвіло.

Загомніло, забриніло,
окликало, озвалось,
зеленим шумом понеслось,
на кожній гілці заспівало.

Л. Геніюш

КОЛИСЦІ

Постілоньку розгорне леміш,
зернятку борони вкриють.
Яриною, мій Краю, колиш
і шуми, як поля зеленіють!

Будуть луки цвісти і лани,
рушником з вишивками стелитись.
А проглянуть блакитно льони —
що твої синьоокії діти.
Я поволі по стежці пройду,
не стопчу я ногою й зерняти
ані бульбашки з-поміж ряду,
ні травинки з лугів пребагатих.

М. Багдановіч

Так тепло цілий день було,
що дід і той стягнувся з печі,
сів біля річки, де пекло,
і під свитиною грів плечі.

І бір синів, текла вода,
скрізь пахло медом і травою.
А діду, на от, не шкода,
що хутко буде під сирою.

Світ весною — мов веселка:
очі не натішить.
Гляне бабця із кріселка,
роном молодіша.

Сонце ніжить нітці вушна,
пестить жабурина.
Оживає перша мушка —
божее створіння.

Заповілись дні так щасно!
Стільки сонця, стільки сонця
в лісі, в полі, в ополонці,
стільни сонця у віконцях!
Завтра також буде ясно.

Знак пресвітлий сонцебога
я накреслю на обличчі,
всіх звіряток ним помічу,
всі дерева на узбіччі,
стовп означу на дорогах.

Проковтну сережку нишком,
бедрика звезду. Погоні
дні мої ясні та божі,
щоб запудити вороже,
й сонця знак приб'ю над ліжком.

Хтось приходив, хтось чужий,
гнізда горобині видер.
Постривай но, Святовиде,
з луку стрілами побий!

Загніви свій ясний лик,
глянь на чебрики, Дажбоже!
Потолочений, ба, кожен,
не отямиться й за рік.
Оборонче всіх звірят,
Велесе з очми телиці,
на твоїй щедроті мститься
той, хто звів нам котенят.
А було їх сім і сім,
шість і п'ять — усім наймення —
що то, що благословення
божеського на наш дім!

КОЛИСАНКА

Люлі, люлі, люлі, люлі!
Йди но соньку, до кошулі!
Йди но, котку, йди воркотку,
присипляти нашу Злотку!

За віконечком і мушна
ані бренькне, зеленушка.
Під лісочок-коливайчик
вибіг зайчик-побігайчик.

А у зайчика на спинці
житній книшик у торбинці,
теплі чуньці від бабуньці
ще й сон-зіллячко в ладунці.

Щось дамо з окрайця котку,
котку-мурому воркотку.
А вже киці, тій моргулі —
дулі, дулі! Люлі, люлі!

В БОГА НА ПОДВІР'ЯЧКУ

Лічимо учвірочку
в небі кожну зірочку,
лічимо водно.
В себе ж на подвір'ячку
Бог зірок не мірочку
зсипав на рядно
Лічимо учвірочку
в небі кожну зірочку
лічимо навгад.
А за тим подвір'ячком
припаде не мірочка
ще й на Божий сад.

Л. Геніюш

Уночі у темряві
на шляху небесному
хтось гвіздки золочені
рясно повбивав.
Безголово їдучи,
хтось піднову місяця
на шляху безкрайньому
серед зір втеряв.
А туди ні бистрії
ластівки крилатії,
ні вітри буруннії,
чей не долетять.

Все ж думки от нависом,
міццю чарівничою
хочуть диви місяця
вперто розгадать.

Чий був кінь нестриманий,
золотом підкований?
Хто ж то путь мандрівную
неба впрост волів?

А чи він і з місяцем —
злотою підковою
серця поміж зорями
часом не згубив?

НА ПРОВОДИ

В полі жито, в полі гречна.
Покачаємо ячко.

— Ти, ячку, покотись,
полям-полям та й навскіс,
щоб хлібець красенько ріс,
от щоб ріс, щоб ріс!

В полі жито, в полі просо.
Колосися стоколосо!

Ми будяк і з пирієм,
з пирієм і з нуколем
попримнемо черевцем
попримнем, примнем!

В полі жито, в полі вина.
Уроди стіжксм без ліну,
сім'ям, сім'ям ще й зерном!
притовчем стебло задном,
чобітком, ой, чобітком,
гей, гуртом, гуртом!

ВЕЛИКДЕНЬ

I.

Напучуй бруньку і стебло
і паростки нові пусти,
щоб все росло і все цвіло
в рясноті пишній і густій!

Як пнеться вспругою лоша
як бруньчаться сади й ліси,
хай хорошіє і душа
й лице в онові і в красі!

Щедрот своїх не зменшуй ти!
Дай всьому, Дажбоже, пуття,
й дари водою освяти:
цей символ вічного життя —
яєчно писане, райце,
і коровай наш, он який,
округлий, мов твоє лице,
й такий, такий же золотий!

II.

І там, і осьде на горбі
вогні, вогні, вогні, вогні.
Такі високі і ясні,
такі червоні, як рубін.

Ні, не скупиться тут скарбій.
Горять вогні, горять вогні.
Палають борони й граблі,
столітні стовбури і пні.

— Все, все, нечисте і старе,
все, все, призначене на злім,
нехай святий вогонь пожре
й залишить первні у золі! —

Ще в передранку голубім
стовпієш під багаттям ти.
І хтось крилатий у тобі
от поринає все: Лети!

НА ЧЕТВЕР ЗЕЛЕНИЙ

I.

На четвер Зелений,
на Перунів день
рость покрила клени
і дубовий пенъ.

Густо і медяно
в зелені ліщин.
Зелень, мов сап'яном,
переплела тин.

Впився сонцем ясень.
Джмелик: джень-дзелень!
Світ твій, Боже, красен
на Зелений день!

II.

Ой, не гримай но, дід-ладо,
 все торох та все торох!
Ми на царині під садом
 сіємо тобі горох,
 ой, дід-ладо, ой, дід-ладо,
 сіємо горох, горох.

А ліщинник осьде рядом
лишимо ладом, щоб знав
і не був до сварки ладен,
не зсилав ти нам заграв,
 ой, дід-ладо, ой, дід-ладо,
 нам пшенички не топтав!

Ми не зірвемо у надовб
жолудів з твоїх дубів,
щоб не йшов на нас із градом
до гаїв, осель і нив,
 ой, дід-ладо, ой, дід-ладо,
 стрілоньками ти не бив!

НА ЮРІЯ

Спалахнули полями жар-птиці,
підпалили крилом новилу.
Ой, та то ж не жар-птиці — грімниці:
їде Юрій, пускає стрілу.

За стрілою пускає він другу,
спрожняє тугий сагайдак.
Сарною мчиться по лугу,
утікає зима у байрак.

З кожним днем добавляючи кроку,
на коні їде Юрій тюпки.
Довге ратище в витязя збоку,
меч двосічний на похват руки.

Сам вродливий, мій Боже, як образ,
а вже ясний, вже ясний який!...
Хтось тікає, тікає за обрій.
Ба, не сарна — перевертень-змій.

Ось він блиснув на сонці лускою,
ось він щез з-перед ока, мутний...
Любий витязю, влуч яровою,
підітни ти його, підітни!

Не оглянешся — зникне у полі.
Здоганяй через яр і корчі,
ратищем довгим проколюй,
арканом зачіпляй, волочи!

Не втече, не втече змій клятущий!
Здожене його витязь умить.
Далєбі, спотинкеться край пущі,
далєбі, враз вогнем запашить.

Не вступайсь, не вступайсь, Ясночолій,
не спускай заборолу з чола!
Меч двосічний із піхов оголоуй,
затинай, щоб земля загула!

НА КУПАЛА

I.

Ранкові стріли ось упали.
Тремтить далінь. І плеса релі
ген-ген за водозбір купалищ
гойдають золоті тарелі.
Які прозорі водопої!
Нагнись: вода вся кришталева,
там відблиск іскри золотої,
і перевернуті дерева,
і ти, і небозвід. А в тиші
так ясно дзвонять налатала
все ближче, ближче, все ясніше.
О день, грядучий, день Купала!
В лице водою, боже присни,
і явним чудом світло-дійсним
дай серце ніжне, око чисте
і радість у душі іскристу!

II.

У лісі прохолодь вітальні.
Ще з ночі душно тхне купальник,
він жовкне наче б гарячіш.
Ти стань над ним і око тіш!

І тут пашить білоголовник.
Десь між берез на пражертовник
офіри зносили жерці.
Щось ніби сталося вночі.

Розглянься пильно ти навколо:
в повітрі пахне мед і солод,
онвіття повно налилось
і соком впоєне стебло.

Були жерців моління щирі,
і бог, либонь, прийняв офіри.
А глянь у проріз між кущів:
у полі колос споловів,

от-от під серп, от-от під коси,
І лан, як жрець, простерсь і просить:
— Купале, сонця лук напни,
хай перші упадуть снопи!

Волошки, волошки волошки в житах.
Їх стільки, їх стільки, їх стільки, аж страх.
І там на долині, і там на горбі,
такі темносині, такі голубі.

Чому ж то їх стільки, чому ж то аж страх,
чому ж то волошки цей рік у житах?
От, кажуть, торік полягли юнаки,
такі ясноокі і гарні такі.

Навіщо ішли й полягли осьде тут?
Чому так яскраво волошки цвітуть?
Чи хочуть сказати в рясному цвіту
про тугу велику, про ясну мету?

Не рвіть ви, сестрички, волошок не рвіть
і черевичном, бува, не стопчіть!
Не рвіть їх, сестрички, бо жаль мені так:
це може волошкою глянув юнак.

Хутір "Ліс", 1919 р.

В полі виросла пшениця,
ой, висока, ой, висока!
Не топче її лошиця,
бо пильнує все Івасик,
не царенко-короленко —
місяць ясен.

Золотіє колосиста,
теплий дощик пополоще,
то роса їй дасть намиста
і від краю і до краю
їй зірниці, мов жар-птиці,
полум'яно спалахують.

Будем тую ж то пшеницю
в стирту класти, в стирту класти,
будемо ловити птицю,
яриницю, яриницю
райдужно-вихрасту,

добірне зерно зсипати
в засіки і в скрині,
по коліна загрузати,
по коліна, по коліна
в злотній ріні.

Ще падають краплини дощові,
віддалено край неба заgrimить,
а вже розбігся промінь по траві
і впрост веселка стала ворітьми,
і обіцяє, що не буде ні сльота,
ні друга грозовиця. От стебло
вже повипростовували скрізь жита,
і грозовиці наче не було.
Та тільки де-не-де в лісах полом,
сліди стріли Перуна на грабах.
Магічим знаком соняшним — хрестом
при дверях хат лопата й коцюба.

Поноси вкладено, снопи пов'язано,
лишилось досить колосу
на бороду старому Велесу.

Снопи пов'язано, у копи зложено.
Стернею піде борозна,
по ній поновні засіви.

А засіви — дай, Боже! — щасно виростуть.
Обжинків знову діждемо.
Приймай вінок, господарю!

СЕРПЕНЬ

Є. Маланюкові

Ох, серпень, серпень! — серце терпне.
І сам не розбереш: чому?
Як вина черпав виночерпій —
тобі, мов князю, він черпнув.

Іскрило в винах, як в червінцях.
Просить було не треба: пий!
Чи може ти хильнув по вінця
гіркого пугар той місткий?

Припала й з всього більша мірна.
Чому ж ти в тузі болісній?
Ще поки не упала зірка,
бажання їй шепни хутчій!

Виходь уранці! — обшир надить —
і оком, росяний, обводь!
Чи не твої це виногради,
що в час благословив Господь?

Зірви рукою сині грона!
Вони ядерні і тяжкі,
для виноградаря — корона.
Чом усміх твій такий гіркий?

Габріеля Містраль

ЗЕРНЯТКА КИНЬ!

Зорана скиба спочата й м'яна —
вигідна колиска для плоду творинь.
Сівачу, над полем Господня рука —
зернятка кинь!

Голод з косою не знайде доріг
до хижі твоєї: там повний черинь.
і гостя він кличе за мирний поріг.
Зернятка кинь!

Створюй життя! Захлинає прибий,
гимн творчого щастя і творчих терпінь —
побоювань, розпачу, муки, надій.
Зернятка кинь!

Сонце цілує тебе, і чоло
шорошать вітри. Мужу-творче, тобі
сам Бог благодіє, щоб злотом зросло
поле широке сівби!

Тікають дні погідні і сльотаві,
мов білі й чорні вівці з гір,
кудись за обрій на зелені трави,
кудись на вистелений двір.

Вже літніх днів — неначе хліба крихот.
Не виходжати ранком їм.
За тиждень прийде підзим млистый тихо,
мов дим над огнищем моім.

За теплу піч тоді вівчар засяде,
як той ведмідь у свій барліг.
І снитимуться все в плаї наряди
і Юріїв розмай доріг,
і дим колиб, і вітром смагле тіло,
і сонце й безкраї плаїв,
за чуваями назирцем Гонило —
бог вівчарів, захисник від вовнів.

Спадає пухом лебединим
будяк і бабинеє літо.
Про щось сумне, від ока вкрите,
ключі курличуть журавлині.

Чи то вже сонцю западати?
Чи то вчорочуватись днині?
А небо лагідне і сине,
а барвний ліс, як князь, багатий.

Мов скарбом багатій-драпуга,
хизується він опанчою.
Та що це, що таке зо мною,
чому на серці в мене туга?

Кудись у далеч невідому
отак злетіти б з журавлями!...
Ох, дапте, дайте серцю там! —
Чи ж я не маю свого дому?

І, знаю ж, тільки обіцянки,
і тільки злудливість уяви.
Хіба не красно ходять пави
в лісах осінніх деревлянки?

— Челяде — гей но! — карого кульбач!
Хочу на влови в зелен-бір навбач.
Хочу на влови під духміль ялиць
тура цькувати і рудих лисиць.

Міцно розім'яти вспругою плече,
розігнати тугу, що вогнем пече,
в'ялить тіло й морить, наче відьма зла,
в молодому серці каменем лягла.

Гов-гов! Агов-гов Ту, ату, хорти!
Рів чи не рів тут — нарий мій, лети! —
Пне князь тятиву, вріши до сідла,
перед очима сарна, мов стріла.

— Гов, гов, мій звірю, ніг ти не каліч! —
рівно ж ти будеш між моїх здобич. —
Звів князь рамено — сарні не втекти.
Будуть на луці свіжі зарубки.

Будуть, ой, будуть, та й не дві, не три:
виганяють ловчі вже лисиць з нори.
Все ярніш рудіє зелен-зелен бір.
Не втече від князя й тур-високий звір.

(За К. Я. Ербенем).

Йдуть на лови молодці,
не абиякі ловці,
бережками подалися,
полям-полям та й до лісу.

Ось натрапили сліди.
Звіря ледве чи знайти,
не лисицю, не нуницю,
тож то красною дівицю.

Слідом-слідом та й у двір.
Тут пропав і слід, і звір,
та знайшлися піднівочки
господаревої дочки.

Не по двору, по наметі
княжича пізнати.
Видно сокола по леті,
по крилі пірчастім.

Не по віні, не по ниві
вибирають князівен.
Є квіт повен, шолудивий —
квіту рож не рівен.

Щастя — папороті квітка:
жаром зацвітає.
Зацвітає квітка зрідка,
де? — не кожен знає.

Сива байка світом бає:
щастя не вкுவати.
От обійдеш вколо краєм —
стрінеш біля хати.

СИРІТКА

Йде сирітка полечком,
плаче, плаче: — Долечко,
чом ти мов глуха?
День мені у затінку —
звела з світу матінку
мачуха лиха.

Гірно жить сиріткою.
От зрости би квіткою
в полечку мені!
Квітнути під сонечком,
розмовляти з коником
цілі Божі дні.

Може, так тігтною
надо мною-квіткою
матінка злетить.
Ой, злетить, ріднесенька,
тіготне зблизесенька:
“Тіги, доню, цить!”

ВІТРЯНИЦЯ

Ходить, ходить по садибі,
тужить Вітряниця.
Хтось помер, єдиний ніби,
пусткою світлиця.

Хтось помер. Його виносять
чолом, як годиться.
Ти в жалобі рви волосся,
затуляй обличчя.

Нахилийся над труною,
хутко, хутко
очі витирай габою.
...Смутку, ти мій смутку!...

Як би жаль утихомирить,
як би скарги втишить?
Що б розсипать на подвір'ї,
присказать скоріше?
Не присканеш — ще й уранці
буде голосити,
лити сльози на сап'янці,
на рукав розшитий.

НА ТРУНУ ОЛЬЖИЧЕВІ

Був стрункий, неначе ясень,
гарний мов царенко.

Де наш красень, де наш красень? —
Вмер, вмер молоденький!

Ой, не вмер він, ой, не вмер він
смертію своєю,
не зеленим вкритий дерном
дбайливо ріднею!

І китайка жалобова
тіла не прикрила.
Може, галич десь у рові
сині очі пила.

Очі пила, тіло рвала
пазуром хижацьким
на поталу, на поталу...
Як натрапити зненацька,

де знайти би місце снону,
в кого б запитатись?
Щоб троянду там червону
посадила мати;

щоб юнацтво України
присягало свято
на прапори жовто-сині
за свій край вмирати.

Уже покошено отави,
вже віє вітер із стерниськ.
Зайди, хтобудь, снуштуй но страви
і, взявши хліб, перехристись.

Уже просторо на подвір'ї,
змолочено останню з кіп.
Хай придуть сльоти, придуть чвирі —
цілюючи, накраю хліб.

Я розкладу нове багаття,
роздмухавши дбайливо трут.
І стіни білені утратять
імлу, загнавши в дальній нут.

Ти не забудь, ввійшовши, вмитись!
Вода очисна в коновнах.
Візьми рушник отой розшитий,
де взором півник-сонцептах.

Ще заки ввійдеш ти у сіни,
ще заки ложку візьмеш ти,
усіх померлих із родини
я скличу гістьми увійти.

— Ходіть за яворові столи,
померлі кривні, як щорік,
до нас живих у тісне коло
ось на понуття під божник!

СВЯТОВИД

От і зима. У руки хухай,
сиди, старий, на запіччю, сиди!
Снавчить надворі завірюха
і снаженіє відьмою, ади.

Сиди, гадай. А якщо хочеш,
щодня собі зарубуй і лічи
ці дні короткі й довгі ночі,
що костоломом ломлять у плечі.

Сиди, на пальцях вираховуй
лишки оцій Пилипівці пісній,
чи довго до м'ясниць? От знову ж,
чи йде до поля теплий Олексій?

А там, дивись, і вже Купала.
А там і Спас, і осінь під дверми —
отак, отак, немов якесь кружало —
і знову недалеко до зими.

І сплячка морить, як ведмедя.
Лізь хутче до барлогу, ось на піч!
І зо сну чуєш скрик лебеді,
і бачиш бога чотирьох облич.

НАПЕРЕДОДНІ ЛІТНЬОГО СОНЦЕЗВОРОТУ

Батенько вмирає — вікна відчинить, —
щоб душі довільно вилетіти в світ.

Батенько вмирає, білий і німий,
а лице вкриває зимень-сніговій.

Розстелить на лаві корзно і чугу,
і жертвний в сінях хай кричить когут!

Сонечку, наш батьку — ой яка імла! —
тужить, печалиться по тобі земля.

Нащо покидаєш нас — твоїх діток?
Та й на кого лишиш золот-шоломок?

Вже ж осиротіємо без тебе ми,
вже ж то, вже спустіють ясні тереми!

Вже ж то й місяченьку не світити нам,
вже ж то й ні світличкам, рясним зірочкам!

Підпалить кострище, приберить гільце!
Гляньте у правічне батькове лице!

Хай виносять тіло — він між нами тут!
Так заповідає кременець і трут.

І про це говорить батьків щит-черлен,
де крилатим змієм палахноче день.

II. КОЛО

СЕСТРАМ

*Леле, леле, лелечко,
біла, біла хусточко,
підіймись метеликом,
припади до усточок!*

*Ти ніжніш пелюсточки,
ти біліш сороченьки,
витри, біла хусточко,
виплакані оченьки!*

*Щоб мої зигзиченьки
журно ані плакнули,
сестри-красноличеньки
в засланні не блякнули,*

*не душились зморами,
не в'ялились зідхами!
За лісами-горами
ізнялись чечітками!*

ВЕСНЯНКА

Клинала ізмалечку
весну ще й русалочку:
"Любонько, приходь,
личенько спогодь!

Щоб таке як в сонечка,
мала неньки донечка,
як вишневий цвіт,
аж до пізніх літ!

Дощиком-росичкою
обійди травичкою,
злий на цвіт, на ріст
черемшинин лист!

Вмитися б росицею,
тою, яснолицею,
як вишневий цвіт,
аж до пізніх літ.

Дажбога б онукою
слинуть смаглорукою.
Любонько, приходь,
личенько спогодь!

Я Р И Л О

Таж серце не дарма просило —
ось відгуннулось у відозві:
Вне не за горами Ярило,
вне чути молодецький посвист!

Від стріл його і самопала
було таки чи не учора,
як сарною зима тінала,
все прислухаючись край бору.

Він от прийшов і з гуркотом, і з громом,
весни роз'ярений божище.

Чи, земле деревлянська, тямиш?
і цілий край для нього — грище.

Вне завтра буде ніч весільна.
Чи, земле деревлянська, тямиш?
Щасливо відідхни і вільно,
таж це прийшов Юрай з сватами!

Вберуть тебе дружни у руту
десь у веселому садочну.
Отямсь від стиду-баламуту,
подай рушник, вдягни сорочку!

Ярною прийшла весна.
Повінь рветься пінна,
ноливаючи до дна
води, наче вина.

Попливуть по них човни
без керми, без весел.
Безбережні сонця дні.
Сяйне срібне плесо.

Хтось умочить рукавці,
відіб'ється, смаглий,
крикне з сміхом на лиці
на той берег тягло:

— Гов, агов, агов, агов!
Перевіз задурно! —
Б'ється в його скроні кров,
сам такий безжурний.

А другодня буде крик
з берега тамтого:
— А бодай!... Зірвав гаплик,
персня зняв могого!

Потойбічний бережок,
зелененький моріжок,
а з човенця рвучко:
“Подай, подай ручку!”
Не дов'ю ніяк вінка.
От бракує все в'юнка.
Десь цвіте пишніший,
десь росте рясніше.
Потойбічний бережок,
чисто зм'ятий моріжок,
вниз котнула річна
мого черевичка.

Не звивать було в'юнка,
не сідать на моріжка.
Дався, давсь до тьми
пошук бережками!
Якби сперш та не оце,
не знадливе човенце,
не хапалась рвучко
подавати б ручку.
А чи був це стій як стій
тільки черевичок мій?
Щось котнула річка
й окрім черевичка.
Та інакше вслід би чом
я махала рукавом,
та інакше де би
хвиль вмовляла гребінь? —
Гребінечку, гребінце,
не хитай но човенце,
під квапливу хвилю
дуже не нахилюй!

Сім зірок, одне весельце,
а між ними місяць.
Ой, скажи, скажи, джерельце,
та не помилися:

Є моя між ними? Котра?
Хай це буде щасна,
з неба ясного незкотна,
злотна, незагасна!

Дзернальце-криничко,
срібла дивоглядь,
чи рожеве личко? —
ти мені прозрадь!

Чи рожеве личко,
всміхнені уста?
Чи віясте вічно,
чи носа густа?

Ти прозрадь усенько,
щоб хтось не сказав:
тільки полотенно
личить на рукав.

Може й узороччя,
кожушан-бебрян?
Мов ярке лоточчя,
доброт-злототкан?

Ой, чи так, криничко?
Свідком молодин:
я тобі в водичку
кину мідяник!

Підеш полем — там травною
поляниць дозвілля:
— Навчимо білити білля
місяцем, росою!

Підеш гаєм — залоскочуть
граючись русалки,
до коси вплетуть фіялки,
знижуть заполоччу.

Звернеш на дорогу бити —
там ігрець зустріне,
наче хміль ціпкий та звинний,
козяче копито.

Тьмянний вітер над лугами
заколише квітом —
і яріють барвні плями,
леле, розмаїто.

Мов мальованками дрочить
хтось такий веселий,
розстеляє перед очі
стрічку, то фацелик.

Сміючись з моєї димки,
мов з якоїсь дранки,
розгортає з-попід кримки
барвні вибійчанки.

І рябіють же строкаті,
поперед очима.
І сиджу я не на м'яті —
леле! — на килимах.

І долоні, і кошуля
пропахтіли сіном,
і кує мені зозуля
довгий вік незмінно.

Загадаю, чи сповниться,
загадаю вмисно,
а ти, чіченько-травице,
видай щаснолисник!

Чи пишатися ще дівці
з сміхом уплітками,
насаджати чорнобривці,
свар між парубками?

Чи ще слухать молоденькій
соловейна в лузі?
Роззувать мо' бояренка,
догоджать свекрусі?

Мо' тужити над Дунаєм?
Щоб пізнала мати,
що журба серденько крає,
вінця в далеч слати?

Скажи, стократно,
скажи коротко:
чи милий любить?
чи ждати згуби?
Чи кине оком
і ненароком
хутчій за ручку,
вдягне обручну?
Сватів до хати
зашле питати,
не так питати —
рушник в'язати?
Чи буде, буде
під бубни й дуди
мести завої,
везти мій поїзд?
І з шибаями —
з гуляй-дружбами
не бити гави, —
минать застави,
братів спиняти
та й відбивати,
червінцем битим
купно платити?

Чи не догляне,
що серце ранив?
Чи на наругу
пригорне другу?
Скажи, стократно,
скажи коротко:
чи милий любить?
чи ждати згуби?

Тихо, тихо, чуйно ззовні,
не шелесне ані лист.
Ниже місяць у підповні
срібні роси до намист.

Ніч стоїть, у біле вбрана,
і шепоче з саду хтось:
“Вийди, дівчино кохана,
білі ніженьки зарось!”

“Вийди, вийди! —шепіт надить —
аж п'янить, так пахне боз!
Із небесних водоспадів
злине зірна до начос.

Сад пахкий, мов Божий келех,
наче церква, тихий сад,
під біленькі ніжки стелить,
глянь, рушник із трав і м'ят!”

Лепеха по всій долівці
рясно килимом пухким,
василечки й чорнобривці
за Миколою святим.

З стін зелена хуртеча
нависає аж до вух,
розмаїте листя клечань,
в стріху втиканий лопух.

Під дверима рути тьмяні,
цур! чорнобіль по кутах.
Про дівча, що на відданні,
плеще май на цілий шлях.

Впала нічка, темна впала
під Івана, під Купала.
Ой, і впала, темна впала
по дорозі до гай-галяв.

А на галявах коріння,
труйних стебел шамотіння,
чародійні смоли, кори
і нашепти й заговори.

А на галявах, мов сміття,
чарівного зілля, квіття.
А між квіттям уперенидь
в'юн, горчій, розхідник, блекіт.

Та на те в'юнкове зілля,
щоб вилися хлопці біля,
горчію палке коріння,
щоб змивати ластовиння.

А на те, на те розхідник,
щоб сидіти дівці сиднем.
Блекіт, хоч і знаю нащо,
не прозраджу, ба, нізащо.

Щоб отак комусь на шкоду
перейняв нездара з роду,
щоб якийсь всезнайко гудив,
відьмою прозвали люди!

Не зуміла щось зробити,
щось забула приказати,
чи то він щось запримітив —
як це знати, як це знати?

Таж варила я любисток
у самісінький полудень,
таж одстоювала чисто,
додавала м'яти-рути.

Таж приказувала наче:
“Зілля, зелено вкипай но!
Полюбляй мене, юначе,
засилай сватів негайно!”

Таж напій він, наче, випив.
Таж хіба не безголов'я? —
Як подався із садиби,
й не питає про здоров'я!

Л. Геніюш

Не боюся душним літом
жати я жита.
Межі вколо сині цвітом,
відливають розмаїто,
трави шелестять.

Не боюся поранково
я полоти лен.
Сонце встане з-за діброви —
вийду з сміхом малиновим
зустрічати день.

Не боюсь згрібати сіно
в росу босоніж.
Вітер коси зіб'є пінно,
колихне в обличчя тмином,
полихне на спиж.

А над річкою полотна
люблю вибілять.
Верби притакнуть стократно:
сокіл прилетить зальотний
коней напувать!

Відбігає, сріблом дзвонить,
хвиля тут ізнов...
Чи ж не чути на три гони
пісню й тупоти стодзвонні
сріберних підков?

Голос далеч відбиває,
аж луна іде.
Радість піснею співає:
Хороше в моєму Краї,
що й знайти ніде!

М. фон Ебнер-Ешенбах

От пісеньна. Що, що є там,
чому вона все люба нам
і вкрай зворушують слова?

Там милозвучу трохи є,
ладу там трохи. А над все
говорить там душа жива.

В. Ч. Бендль

ПІСНЯ

По водичку бігала до струмочка,
набирала чистої до дзбаночка.

А як так схилялася, аж до денця
впало в воду, лишенько, два перстенця.

Плаче, плаче дівонька слізеньками —
жаль бере за злотними перстенцями.

Плаче, плаче дівонька, мие скроні:
вже не купить перстенів любий Тонік!

Жито жав близесенько Тонік милий,
потішати дівоньку біг щосили,

перстені на пальчики насадити,
слізеньки цілунками з личка змити.

В. Ч. Бендль

Ви питаєте, де квітну,
гарну Юльну вперш узрів,
де весною та й улітку
я чекав на неї й снів.

Ви питаєте, цілунок
де дістався вперш мені,
де говорить візерунок
про два серця на сосні.

Бачте, дівчина не хоче,
щоб хтось знав про наш куток,
та прозрадить ще й охоче
бір крізь прорізи гілон.

В. Ч. Бендль

Якби не свавільно
дув вітрець ізрання,
слав би я довільно
любці привітання.

Якби так водичка
бігла з-під марунки
мити любці личка,
дав би їй цілунки.

Якби так у далеч
подавався човник,
віз би, віз для кралі
серденько уповні.

НА МАКОВІЯ

Стигложовті маківни,
поміж ними повняки,
китяг проса не один,
кращі китиці жоржин,
горошкове й інше струччя
і з ягіддям — півнаруччя.

Щоб не вийшло, часом, мало,
щоб чогось не бракувало,
не розгнівавсь Маковій —
лобода і деревій.
Як насінники зберемо,
вийде добрий оберемок.

ЗИМОВА БАБА

Їде кіньми в двір бабуня,
в двір, на сніжний настіл,
научати нуділь класти,
тонко нитку прясти.

Коні диблять срібні руна —
пелехаті гриви.
Сани в сковзі полохливім —
сторчана й навиверт.

Ось і бабине навчання:
як різнити рути,
як чесати льону нуділь
гребнем дрібно-нутим,

як вставати з позарання,
гаптувать на п'яльцях,
як спекти, не спінши пальця,
хліб, ще й без закальця.

Л. Геніюш

К И Л И М И

Натягнула дівчина основи,
буде ткати килими, ой, диви!

Скіпка чадно блиматиме в вікно,
ляда стукотітиме уводно.

— Ой, почну я килими ткать почну,
втчу із зірки ниточку не одну.

Втчу, як очі милого, квіточки,
ой, такі точнісінько, ой, такі!

Білою калиною витчу тло
так, як все напровесні нам цвіло,
так, як все всміхалося — гай і став,
так, як ранок соняшно розцвітав.

Доберу веселкою пасмо я.
Накохались літечком ми ж то як!

Находились квіттячком поміж нив,
де нам липень килими все стелив;

де яскрило сонечко у лице,
кокос виціловував ще і ще.

І між різним квіттячком і між трав
про щасливу доленьку нам казав,

про щасливу доленьку, про врожай,
з срібняком запечений коровай.

Ой, казав, казав він ще про полин,
що зросте настирливий, де не нинь.

Я ж хутчій під човника кину м'ят,
буде ляда хатою аж лящать.

П І Д А Н Д Р І Я

Страшно в дзернало дивитись:
прийде ну ж поганий,
гляне в вічі, неумитий,
за плечима стане?

Лляю оливо — не виллю.
Злиток ну ж хрестовий
вийде під лихую хвилю
на мої ж то брови?

Ба, кілки лічити годі:
парний чи непарний.
Ну ж як парний не молодик,
а вдівець неярний?

Розсипати просо лячно,
лячна навіть гадна:
ну ж як півень необачно
не дзьобне й зернятка?

Чи моста мені мостити?
Вдвох чи перейду ж я?
Ну ж то витре Дід неситий
крейдяне окружжя?

Й замість хлопця молодого —
всі Святії з нами! —
стрінеш, дівчино-небого,
того, що з ріжками?

Карель Яромир Ербен

СПОВНЯНКИ

(уривок із балади "Щедрий день").

Вже погулює вітрець
полям-яриною,
з вулиці в садок берниць,
хвіть над бузиною.
А на вулиці фабори мають, тнуть музики:
молодий он — чики, чики! —
їде з молодюю.

Молодий, немов той Ченек:
капелюх набакир,
на плечі кабат зелений,
а над вухом — маки.
Ой, червоні маки, маки та й ще чорнобривці! —
Чи не так, княгине Ганно, увижалось дівці?

Промайнуло літечко,
стахло золоте.
Де ж то наші гулянки,
де, дівочі, де?
Ви збирайтесь друженьки — в хаті мрець, в хаті мрець! —
проводжати дівоньку під вінець, під вінець,
розплітати нісоньки з упліток, з упліток,
проливати слізоньки в рукавон, в рукавон!
Ой, яна ж то квітонька
всохла, ой, яна?

Ой, чия ж то дівонька
під вінець хутка?
Таж лілеї-квітоньки всохнув білий цвіт!
Таж Марію-дівоньку вже несуть з воріт!
Таж по ній, по дівонці з церкви передзвін!...
Пощо б то загадувать Долі вперегін?
Пощо б то загадувать,
вірить ворожбі?
Вмерла, вмерла дівонька,
на от, на тобі!...

ВЕСНЯНКА

Сонечку, сонечку,
уставай!
Красну весну-дівоньку
розбуджай!

Хай встає носичиться
у кіски,
наливає росоньки
в пелюстки.

А ми тую росоньку
із черемх
рученьками білими
та й зберем.

А ми, весно, росоньку,
як даси,
зберемо на личенько
для краси.

Б Е Д Р И К

Вірші для дітей

ВІД АВТОРКИ

Ця збірка віршів — “Бедрик”, заповідалась вийти давно, ще в 1943 році в Німеччині. Але видання її все відтягалось, аж прийшло до цілковитої заборони видавати будьщо в українській мові, незгідне з вказівками німецької цензури.

У вирі війни і через окупацію східньої Німеччини “Бедрик” загубився. Лише в 1955 р. вдалось потрапити на його слід, знайти його перший недоповнений текст і де-що з рисунків.

“Бедрик” був написаний в Чехо-Словаччині 1942 року, тоді, коли були написані й “Материнки” Роксани Вишневецької. Він мав, як і “Материнки”, передати пахощі, дитячий ясний світ України так, як це досі згадкою береже в своїй душі Вишневецька-Лятуринська.

Якби тепер читачеві, і малому, і дорослому, “Бедрик” наповів щось про цей світ, — авторка вважала б це найкращою нагородою за труд.

Може хтось із дітей не знає, що це бедрик. Інакше цю комашку називають “сонечко” чи “божа корівка”. Він віщує погоду. Для гадання беруть його на долоню, і коли він, знайшовши найвищий пункт, незабаром злетить, — це знак, що буде добра погода.

А півник, навпаки, коли злетить на тин і закукуріче — віщує грозовицю чи дощ.

Це повір'я походить із прадавна. Адже півник був одним зі символів старо-українського поганського бога вогню, грому і блискавки — Перуна. Ще досі кажуть у нас замість підпалити щось — пустити півня.

Одначе це не значить, що призначення півника було віщувати щось лихе. Дощ — хіба перешкоджав дітям для ігор, але він конче був пітрібен селянинові та всій

природі. Таж Перун не був злий бог, лише, коли було “розгнівається”, міг непотямки бити й торощити в грозовицю все, що тільки попаде під руку.

До того півник не тільки віщував дощ: піючи вдосвіта, він вістив ранок — прихід сонця-Дажбога. І хоч би з того одного видно, що півник був символом не лише Перуна, а й Дажбога.

Можна припускати, що гадання бедриком також прадавнє. Те, що бедрика і досі вважає наш народ святою комахкою, і те, що звуть його ще “сонечком” і “божою корівкою” і прикликають ним погоду, вказувало б на посвятність бедрика богу-сонцю. Цього бога, як бога Світла і Добра, дуже шанували на Праукраїні, виводили від нього свій рід і постання всього живого на світі. Правда, він також міг гніватися, припікаючи в посуху, але все ж був найщедріший і в поряді богів стояв чи не найвище. І недоторканність присвяченого йому бедрика і гадання ним залишилось і до сьогодні.

Треба тут сказати, що наші прапредки ніби й не знали злих богів. Правда, в найдавніших народних переказах зла сила виступає під ім'ям Чорнобога. Це обрин, “чорний, як земля, а довгий, як поле”. Але вставши на ноги і стріливши в сонце — “Білбогові у вікно” (Білбог пізніше в народних уявленнях ототожнюється з Дажбогом), — він бозна де дівається. Залишається на світі, себто на Україні, лише дрібна нечиста сила під збірною назвою “нечисть”. Та вона вже не така страшна “Дажбожичевим онукам”, як то прапредки самі себе називали. Проти неї все дається щось зарадити, так само, як і відвернути гнів богів. І особливо тут напомічний бедрик, без якого соняшної та щасливої України ані не можна собі уявити.

Загалом усі персонажі збірки — бедрик, пастушок, хмарки, світлячок, обрин та інше, уявне чи дійсне, — створіння України. Вони зв'язані з природою України, з побутом народним, уявою й духом. Авторка намагалась подати їх так, як пам'ятає зі свого дитинства. Одначе

при доповнюванні страченого авторці прийшлося при рисунках покористуватись канадськими зразками, як от коником і цвіркуном. І тут можна сумніватись, чи польовий коник, якого зловила Інночка у Вінніпезькому парку, такий самий, як на полях України. Ще більший сумнів бере щодо подібності цвіркунчика, по якого, між іншим, Оля їхала аж кільканадцять миль поза Вінніпег. Особливо сумнів бере щодо його довгого хвостика, з яким жадного цвіркуна не знайти в енциклопедії. Однак хвостик такий милий і такий догідний до високих скоків, що не нарисувати його ніяк не можна. А тут ще й пам'ять підказує, що цвіркуни на Україні скакали до хати просто через комин. Це не інакше, як за допомогою хвостиків.

Можливо, цвіркуни, які завжди наповідають українцям про рідний дім, про домашнє огнище і повне вдоволення, тепер зовсім вигублені по всій Україні. Адже там уже з довгого часу чи не в кожній хаті — горе, "нечисть" і злидні.

Можливо, нема і світлячків, які колись літали подивитись на цвіт папороті. Хіба ж там не викорінено вцент народні повір'я, щоб люди забули, що вони українці і від кого походять? Таж тепер і поза Україною, всюди, де вільно бути українцям, мало хто з українців знає про свій прадавній родовід від божеського праджерела — сонця, а дехто вважає, що й не годиться признаватися до нього. А про це треба було б добре пам'ятати задля збереження в собі чистої душі прапредків, задля власного пошанівку і задля того, щоб чужі люди не приймали за безбатченків-голодранців, які майже нічого не винесли зі своєї багатой прадавньої духової культури. Ба, ще й самі легковажно твердять, наче б вони чистісінько усе (давню культуру й навіть високу етику) запозичили від інших народів.

Можливо, вимер на Україні й бедрик, і нікому провіщувати добру погоду. А над Україною хмари й хмари, і вже такі чорні!

В Канаді, де житній і пшеничний хліб пахне Україною, де інколи і з уст француза чи англійця почуєте українську мову, напевно можна знайти бедрика. Та й де б то не було — без нього ніяк обійтися українським дітям. Візьміть його на долоню, хай злітає й віщує соняшну погоду й щастя для України!

Оксана Лятуринська

БЕДРИК

*“Лети, лети, сонечко,
до святого Божечка,
принеси погодучку
на нашу Земличку!”*

Народне.

Виліз бедрик на стеблинку,
показав крапчасту спинку,
розчепірів раптом крильця
і от-от злетить з бадильця.

Тут бажання проказало:
Бедрику, злітай но вдало:
вбік до сонця-світлоноші,
й випав щасно день хороший!

ПІВНИК

Скочив півник наш на тин,
кукуріче, мов на кпин,
гострить, гострить остроги.
Видко, буде не до гри!

Не сподієшся, хапцем
ще й відерцем-відерцем
дощик піде от-от-от
і до нитки змоче вльот.

В Р А Н Ц І

— “Хто тут сплюшок, хто тут сплюшна? —
вже бзичить у вікна мушка —
Бжуньки-бжунь, бжуньки-бжунь,
вбік віконницю відсунь!”

“Чінь-чіріньки, чінь-чіріньки,
чінь! Кому вставати ліньки? —
пташечка чірінька — Чінь!”
Ой, теплінь!

“Гав-гав-гавки, гав-гав-гавки! —
кличе песик — На забавки!”
Скаче коник: — “Ту-по-ту!
Я вже йду!”

Р А Н О К

Ранок, ранок! Глянь, Зоряно,
тут уже і гості:
ось промінчик-перекинчик
плигонув на постіль.

Ну ж бешкетник, ну ж бешкетник,
а який плигунчик!
Плигнув метко на веретко,
щоб вставав мазунчик.

ПРО ЮРЧИКА

Вийшли вівці з пастушном.
Сонце ген вже над вікном,
грає зайчиком, лоскоче.
Юрчик все вставать не хоче.

На обід ідуть женці.
Юрчик не вдягне штанці.
Вже і та от квітка-беця
з мого хлопчина сміється.

Юрчик скін і так, і сян! —
Одягти штанці ніяк.
Вже болять, болять колінка —
зайва все ж одна штанинка.

Ну ж, і напосні штанці!
Мабуть, змилились кравці.
Чи ж би Юрчик мав щось проти? —
Хай штанці вдягає котик!

ПАСТУШОК

Де біжить дзвінкий струмок, —
смарагдовий бережок.

А на тому березнї
на сопілочку лунку
виграє пастушок:

— Ті-лі, ті-лі, ті-лі-лі!

Лі-лі, лі-лі, лі-лі-лі!

А баранчики малі
копитцями туп-туп!

І травичку скуб та скуб!

Як травичку вже спасуть,
до струмочка пити йдуть.

А заграє пастушок,
заманеться під лісок —
від струмка бочком і круть!

ГИЛЯ, ГУСИ

— Гиля, гуси, гилячко,
впопас на дозвіллячко!

Попід лісом-лісочком
виріжу я лісочку,
а ге-ге, геґелики,
виріжу чепелином!

Гиля, гуси, лучкою,
травною-дівучкою,
квіточкою-красною!
З лісочкою-ляскою
йду і б'ю бадиллячно.
Гиля, гуси, гилячко!

ЛУНА

Заблукали ми в ліску.
Стежечку знайти б янусь!
Тут луна почне збивати,
все на голос відкликатись.
Хто відкликнувся? — От вгадай!
А бодай, бодай, бодай!...

Ми гукнемо знов і знов:
— Де ти, стежечно, агов?!
Поведе за ніс чаклунка,
відгукнеться вприхап, злунка
і з грабини, і з дібров:
— Гов, агов, агов, агов!

СТЕЖЕЧКИ

Повилися стежечки,
золоті мережечки
і біжать кудись.
Перегнались стежечки,
сплутались мережечки
й знову подались.
— А куди ви, стежечки,
біжите, мережечки?
А куди, куди? —
Показали стежечки,
золоті мережечки:
— Ми туди, туди!

ХМАРИНКИ

Як пушинка,
лине білая хмаринка.
А за нею інші линуць,
дивляться на полонину.

— Як багато
тут дзвіночків і блаваток!
Як же прагне тут травиця!
Тут волімо зупиниться! —

Як пушинки,
линуть, пристають хмаринки.
Ой, напевно, буде дощик,
всю травичку нам сполоще!

ГРА В КУЛЬКИ

Через грядки і лужки,
катулечки-катульки,
то ж награлись ми у свинки!
Ще пограти б у кульки,
катулечки-катульки!
Тут вітрець нагнав хмаринки,
і додому ми квапки,
катулечки-катульки!
Як не здожене нас дощик,
як не піде навхрапки,
як з відерця не захльоще! —
Ми погнались, мов кульки,
катулечки-катульки.

ЗАГАДКА

1.

Чепуруха запишалась:
— Що вбрання я поскидала
скільки вже не змарнувала!
Хоч і скину зверхне денно —
більш і більш вбрання у мене.
А яке зелене!
От назаздрилась зозулька!
Якби так зірвала Гулька —
лишиться кошулька.

(Капуста)

ЗАГАДКА

2.

Нагорі світличка,
ясна й невеличка.
Вікна на осоні,
шпалери червоні.
Хтось побіля з вишни
кидає горішки.
Може, це і байка —
нам злетить лушпайка.

(Дупло і вивірка)

ЗАГАДКА

3.

Я кудись усе біжу
через річку, то межу,
з вітром-сонцем я дружу,
за далінню все тужу.

Перейняти хоче гай,
заманити хоче плай. —
Кину стрічку не одну
і до річки враз пірну.

(Дорога)

НЕЗАБУДЬКА

Росте на наших лунах
квітонька дрібна.
Дала їй очі сині
ненечка-весна.

От пройде біля неї
з усміхом хтобудь —
услід тихенько квітка
скаже: — Не забудь!

НАША ХАТКА

Наша хатна там, під зрубом,
де рясніють сиріїжки,
а вже любо, а вже любо
навесні цвітуть підсніжки.

Заглядає нам до вікон
щебетух-пташок багато
і без ліну, і без ліку
дзвоників, стократок, браток.

Вже іздалеку зарубом
закликає стовп стронатий:
— А чи любо, а чи любо
милим гостем завітати? —

Не минають нашу хатку,
подивитись всім охота.
І сарнятко за сарнятком
забігає у ворота.

СВІТЛЯЧОК

Раз надвечір без забари
засвітив собі ліхтарик
маленятно-світлячок
і подався до галявок
перевірити оте:
а чи папороть цвіте?

Тут погляне: із лісища
витріщає хтось очища,
і горять вони вогнем,
от-от-от з'їдять живцем.
Дременути б! Та от як? —
Спутав крильця переляк.

А до того ще й до пари
тут ураз погас ліхтарин.
Тож — ху-ху! Ху-ху! Ху-ху! —
світлячок набравсь страху,
що цілком забув про те:
а чи папороть цвіте?

Вийшли зірочки-світлички —
й стало видно між травички.
Геть подався з галявок
маленятно-світлячок.
І дочувся: залюбки
це лякають так пеньки.

ЮРЧИКОВА ВІЙНА

Юрчик конику-буланку
каже: — їдьмо, гей, по бранку,
пак, по славу на війну! —
й поназав до... бур'яну.

На буланна-скорохода
Юрчик охляп сів і — хода!
Юрчик тисне остроги:
— Йду війською, вороги!

Коник з Юрчиком до скоку.
Ворог — спереду і збоку,
за загоном, глянь, загін
їдуть спис і карабін.

Б'ється Юрчин: мах за махом!
Татарва біжить і з ляхом,
никне турчин...

Глянь: — ова! —
полягла бур'ян-трава.

КОРАБЛІ

Плі! Плі!

Впливають кораблі.
Враз вітрила напинають,
прапорами мають, мають.

Їдуть, їдуть. Віддалі
видно обриси землі.
Сині хвилі берег миють,
ярко пальми зеленіють.

Плі! Плі!

Припливають кораблі,
глибко котви закидають
звідно човники пускають.

— Пливемо ми в океан,
веземо ми злототкан,
крам убезцінь ми спускаєм,
за інжир його міняєм!

Плі! Плі!

Впливають кораблі,
враз вітрила напинають,
прапорами мають, мають.

Їдуть, їдуть — довга путь! —
все інжиру доберуть.
Сонце смалить, аж на вугіль,
і кричать услід папуги...

Плі! Плі!
Припливають кораблі.
— Проплили ми океани,
в нас відважні капітани!
Ласунам везем інжир,
на бортах багато дір.
Нас гойдали сині хвилі,
гнали шторми й крокодили.

ЧОРНИЙ ПІВНИК

В мене з глини чорний півник,
між ляльками сплять царівни,
а з блискучих бляшанок
на весь ліс гучний свисток.
Свисну — вітер стій-як-стій:
— Путь далека, хлопче мій?
— По-дурному не питай!
Через поле, через гай! —
Чортом мчиться вітрів кінь
далі, далі в просторінь.
А царівни по одній
піднімають луки вій,
виходжають на ставок
подивитись на рибок,
на високії дуби
випускати голуби.
На все горло крикне півник —
і поснуть мої царівни.

НІЧКА-ЧАРІВНИЦЯ

Ходить нічка-чарівниця,
а за нею чорна ниця.
— Чари-мари, чари-мари! —
Очі в ниці — мов ліхтарик.

Десь опівночі із двору
нічна йде до чорнобору.
— Чари-мари, чари-мари! —
Там стриже свої отари.

Ой, стриже не надаремно:
щоб від вовни стало темно,
— Чари-мари, чари-мари! —
А над ранком хвіть з кошари!

В ГАЙКУ ЧІРІНЬКА ПТАШКА

В гайку чірінька пташка:
— Є в кожного дімок,
а в мене, бідолашки,
хоч би якийсь нуток!

Так пташка нарінає,
шунає, та дарма! —
Дімна по всьому гаї
ніде, ніде нема.

І тільки вітер пудить
і свище між гілок,
сніжок летить і студить
і крильця, і чубок.

Весна про це почула
і з сонечком прийшла.
І, глянь, куці в кошулях,
намети під гіллям.

Співає хтось так любо
про сонечко й блакить.
Це пташечка під дубом
весну так веселить.

— Чірінь, чірінь, чіріньки,
о, весно чарівна! —
І пташечці не ліньки
співать отак щодня.

КІТ І ГОРОБЕЦЬ

“Де живеш, чи не отам?” —
горобця Мурко питає.

— “Там і сям, от і тям!” —
так горобчик віднавав.

“Де обідатимеш, гей?” —
далі кіт розмову вів.

— “У курей кінець сіней!” —
так горобчик відповів.

“Де ти спатимеш, агов?” —
запитав Мурко ізнов.

— “Знав я, знав, та заспав!” —
так горобчик віднавав.

А Мурко все: “Нявки, няв!
Може ти б так пригадав?” —

Тут горобчик фурр до стріх:
— “Пошунай собі дурних!”

В О В Ч И К І З А Й Ч И К

Вовчик:

“Зайчику, ти мій сіренький, постій!
Хвостик, я знаю, білесенький твій.
Ще б подивитись, чи білі лапки
і кожушок твій спідсподу який”.

Зайчик:

— “Зимно стояти мені на сніжку,
все в рукавички ху-ху та ху-ху!
Бігати звик я: трусь-трусь та трусь-трусь!
А кожушном я своїм не хвалюсь.”

Вовчик:

“Зайчику, зайчику, слухай: дарма!
Той не похвалиться, в кого нема.
А похвалитись тобі — чи ж то гріх? —
Твій кожушок таж найкращий з усіх!

Де не дививсь я, то все не такий.
Твій он пухнастий і, мабуть, м'який.
Батько і брат твій такого не мав.
Тут я, їй-бо, ні на мак не збрехав!”

Зайчик:

Чи не шкода, сіроманчину, слів!
Щось я скажу, та не будь це у гнів:
ще у дитинстві, згадалось мені,
мати навчала: “Не вір підхлібні!”

Вчора я добре тріпнув кожушка,
як одчайдушно давав я стрибна.
І передок до нічого, дранний.
Твій побратимко, ой, дався в знаки!...

Та побратимкові — от доповім —
дяка і дяка моя хоч на тім
він кожущка вихваляти не дбав, —
зуби свої наперед показав!”

СНІГОВА БАБА

На весняночку нелюбу
баба з снігу кривить губу:
— Йди но геть! Від тебе, ба,
я цілісінька слаба!

Як на сонечко погляну,
наче свічка, тану, тану.
Тут же й сонечко, наш гість,
припікає, мов на злість.

Про весну кричать сороки.
Що це: соньки чи то вроки? —
Тягне бабу все набін
у розбурханий потік.

Впала баба і не зчулась.
Біля ластівка метнулась:
— Хто сказав, що тут зима?
Скрізь дивилась я: нема!

БАЙ-ДІДУНЬО — ВЕЧІР

Бай-дідуньо — вечір
вийшов із-за гір.
А цвіркун з-під печі
в свищик: — Цвірки, цвір!

Йдїть но подивїться
в тихий наш куток!
Лиш муркоче ниця
біля діточок.

Тиха наша хатка,
ще тихіший двір.
Сплять давно малятка.
Цвірки, цвірки, цвір!

СОНЦЕ, МІСЯЦЬ І ЗІРКА

Йти до терему поспати
хоче Сонечко-царенко.
— Де бариться любий братік,
ясен Місяць-Місяченько?

Чом і досі не виходить
злотоноса сестрична,
не виводить хороводів
красна Зіронька-Зірнична? —

А тим часом із хоромів
ясен Місяць вийшов долом.
Він у срібному шоломі,
ясно світить наоколо.

Зірка дивиться в дзеркальця,
ниже перлове жолуддя
й вийде в сяйних побрязнальцях
мерехтіти з неба людям.

ЧОРНОБОГ

Вийшов полем обрин,
злий такий, недобрий,
натягати лука,
хоч і сам безрука.

Вилетіла стрілка,
не одна, а нільна,
влучила у сонце,
Білбогу в віконце.

Вечір впав надворі
за ліси, за гори
сонечко запало,
променем заграло,
все ж гукнуло з бані
людям надобраніч
і що вийде знову
завтра над діброву.

(За народними переказами)

ЯГІЛКА

ПІДСНІЖКИ

З ліжечок ми встали,
так було цікаво:
що там далі, далі,
у лісню за ставом?

Стримувала неня,
кликала на ймення:
— Лялю, Лелю, глянь,
де в такую рань?

Ми ж то не зважали,
бігли далі, далі
аж забігли в льолях
у лісок край поля.

Тут і заблукали
і просити стали:
— Як ми змерзли в рань!
Сніжечку, розтань!

СКРОЛІСКИ

Чи лише причулось нам?
Хто се, хто се, хто се там
заспівав пораночку
красочку-весняночку?

Подивімося мерщій!
Мо вже їде Водолій,*)
і на ярні**) співочни
вчасно вийшли дівочки,
щоб любеньним голоском
і розшитим рукавком
Весноньку прикликати,
квітоньки розтикати?

К Р О К У С

Раз пішов угору кронус,
маєш, зимонько, мороку!
Із палат мерщій тінай,
поли загодя врізай!

Він весняним диха духом
і вродився, видно, зухом:
виліза тобі на кпин
з-під осніжених перин.

Л І Щ И Н А

Ах, дивинни, ах, дивинки,
вже сережки у ліщинки!
От звисають, мов ковтки,
й розливають пахітки
наоколо, наоколо,
на горбнах і долом, долом!

*) Водолій — сузір'я Зодіаку. На півдні України з'являється весною.

**) Ярний, ярый — весняний.

Кажуть здавна на Волині:
не вербі то, а ліщині
споконвіку Бог вділив,
щоб на ній лише цвіли
найраніш за всіх первинки,
як дивинки, як дивинки.

Вдома завжди так бувало:
потепліє мало-мало,
а, дивися, й розцвіла
кожна лісочка мала,
мов пригадка дуже мила,
щоб громничку*) вже святили.

ВІТРЯНКИ (білі проліски)

У ліску вітряночки
взулися в сап'яночки,
ходять колом, ходять,
ягілки виводять.

— Вийди ти, Вогнисте
в золотім намисті,
пагінцем, листочком,
раннім іваночком! —

Лепетять примовочки
в крок білоголовочки,
ходять колом, ходять,
ягілки виводять.

*) Громничка — свічка, яку засвічують, коли дуже гримить грім. Звичайно для цього вживають свічку, освячену на Стрітєння або в Страсний Четвер.

ГІЯЦИНТ

Ось бурулька лепетнула,
що Весна вже відгукнулась
поблизу десь на веснянку,
й гіяцинт, розцвівши зранку,
тріпотнувся, наче жевжик:
— А чи справді? А чи йде вже?

Як почув того базіку,
то й Великодня очінуй!
Чи ж і нашу невеличку
вже побілено світличку?
Час і писанку писати
і в зірки і в знак хрещатий!

МЕДУНКА

Виставляє на полицки
кухлі, дзбани медунична,
налива медок пахний —
ному смачно, той і пий!

Ну й набралось ж охочих!
Бджілка ось крильцем тріпоче:
— Перший дзбаночок то мій!
Вип'ю, вип'ю якхутчій!

Не загаявся і джмелик,
а за ним летить метелик
завітати хоч на снок —
вихилить медну дзбанок.

ФІЯЛКИ

По хустинці по синенькій
роздавала квітам неньна:
— На, дитинонько, вбери
та, гляди, не подери.

Неньку-Весну діти люблять,
хусточок не рвуть, не гублять.
Щоб не спали на красі,
хусточки перуть в росі.

А коли їх сполонають,
під лісочком розстеляють,
ще й од сонця крадькома,
щоб не бляннули дарма.

ЯБЛУНЕВИЙ ЦВІТ

Вчора ще морозило,
а сьогодні невідь
звідни ясна прозелень
і той цвіт рожевий.

Гарно так на гілці
в сині коливатись!
Джмелику і бджілці
цвіту не здогнати.

Він погнався брунькою,
не вженешся, де там,
за отим скакуньною,
де там, де там, де там!

ГРУШЕВИЙ ЦВІТ

Гляне бджілка, гляне джмелик:
білий цвітик, жовте бильце,
леле, леле, леле, леле! —
а пахіточки — барильце.

Ну й медочок, ну й медочок!
і чопок відкритий.
— Хоч ковточок, хоч ковточок,
хоч ковточок спити б!

ТЮЛЬПАНЧИК

У розшиваний каптанчик
чепурненько вбравсь тюльпанчик,
щоб сподобатись царівні,
якщо вийде в сад опівдні,
не ловити ґав разок
і попасти у вінок.

Аж і справді десь опівдня
по садочку йде царівна
у поділ збира квітки:
ман, нарцизни, іванки
та й не гляне на каптанчик,
що для неї вбрав тюльпанчик.

Вже й доплетено вінок.
Ще б сюди пірця й стрічок!
І біжить хутчій царівна
позичать пірце у півня.
Набурмосився тюльпанчик
і... подер, подер каптанчик!

КОНВАЛІЇ

По намистечко конвалій
підем далі, підем далі
від струмочна-цокоточна,
від лужечна-пахіточна
до ліщинки, до гущинки.
Далі, далі!

Десь у сховці, у дібровці
причаїлись білі змовці
під дубочком-молодочком,
під листочком-зеленочком,
на кружалі, на кивалі.
Далі, далі!

МАРГАРИТКИ

Одягли мальованки
й граються у схованки.
Де ви, де, рожеві?
Де, рожеві, де ви?

Ми ж бо вам на збиточки,
любі маргариточки,
під листочок кожен
зазирнути можемо.

А які мальованки?
Чи ясні фальдованки?
Скільки оторочок?
І чи під пасочок?

СТОКРОТКА

Планала стокроточка:
— Хлипки, хлипки, хлип!...
Радо б за воротечна
вийшла я, коли б...

Ненечно ріднесеньна!...
Хлипки, хлипки, хлип!
Чом я не гарнесеньна,
як та рожа?... Хлип!

А Весна їй: — Донечко,
чи тобі не гріх?
Таж царенно-Сонечно
світить для усіх!

НАРЦИЗ

В. Барці

У кошульці янголяти,
що здіймається крилато,
він у небо задививсь,
очка широко розкрив.

Щось ввижає ніби. Може
ще гарніший світлик Божий?
І, немов барасульки,*)
в оченятах слізоньки.

*) Барасульки — великі скляні жовті намистини.

Сонечко чи дощик дрібен —
сниться, сниться сончик срібен.
І від тих чудесних з'яв
подив серденько поймав.

КАШТАН

По-святному нині в нас:
б'є знадвору дивний яс.*)
Хто це під душі порив
восковички запалив?

Понатикав на гілки
до вершечка свічечки,
а відтак усі разом
засвітив їх під вікном.

То каштан під ярий спів
восковичками зацвів
і шепоче, як колись:
— Божечкові помолись!

КУПАВИ

Як упала нічка,
край ставка сороченьки
скинули купавочки.
Очі мої, оченьни,
очі мої, вічна,
то ж бо не купавочки,
далебі, що мавочки!

*) Яс, яса — світ, сяйво.

Вийшли з захисточку,
подались лісочками,
приятно віталися
з квітами, струмочками,
в бистрому таночку
любо з ягілочками
та й натанцювалися.

Красно, гоже, пливно
йдуть та йдуть лужечками,
обручами граються,
срібними новточками
бистро, легко, звивно
все перекидаються,
обкидаються...

От минула нічна.
Край ставка сороченьки
повдягали мавочки.
Очі мої, оченьки,
очі мої, вічка,
то ж бо та не мавочки,
далебі, купавочки!

В'ЮНКИ

Ну ж і капосні в'юночки!
Все їм гратися у скочки.
Ти й зоглянутись не встиг,
як вони на гілку — плиг!

І левади їм замало:
до городця вже загнало.
Все столочать пустунки!
Дехто виліз на тинки,

і от-от плигне і решта.
Вже дідуньо бештав, бештав,
хмури́в погрозьки чоло.
Чи хоч трохи ж помогло?

ПІВНИКИ

Півники-носаточки*)
в жупанцях з блаваточки**)
ще досвіту гомонять:
— Час косити починать.

На лужки й шуварики
вийдемо, косарики,
вийдем рано, за роси,
не затупимо коси.

Сіножаті здалечку
тужать по клепалечку.
То коли ж на відчіпне
те клепалечко клепне?

КОЗЕЛЬЦІ

Краплиночки гуль-гуль, гуль-гуль!
А козельці буль-буль, буль-буль!
Пийнули, підкріпилися,
чистесенько умилися.

*) Півники — носитні, косарі.

**) Блават — шовнова тканина синього кольору.

Краплиночки дибуль-дибуль!
А козельці нивуль-нивуль!
На стеблочках гойдаються,
до сонечка всміхаються.

А сонечко злотом блище,
підночує усе вище
бочалочку*) — тимуль, тимуль!
А козельці — хихуль, хихуль!

КРУШИНА

Не шукай ти надаремно!
Не найти ніде, ніде.
Лиш на провесні, таємно
від усіх, вона цвіте.

Отоді у ліс іди ти
та ховайся од Яги,
бо зачне вона водити
все довкола-довкруги.

Ти ж, коли забачиш нущик,
гілку похапцем ламай,
бо Яга заманить в пущу
і запаморочить вкрай.

А чому ж то на крушину
люто заздриться Яга?
Бо цілюща у рослини
в цвіті схована снага.

*) Бочалка — невелике барило.

Ш И П Ш И Н А

— Мчить за обрій далечінь,
не вженеться навіть кінь!
Пахнуть трави і полинь.
Зупинися, відпочинь!

Буде любо тут тобі.
А на пам'ятку собі
висмикни чаклун-трави
й гілочку мою зломи.

Гілка свіжа, запашна,
а чаклун-трава міцна:
стане зразу легше йти,
усміхатимешся ти.

Я С М И Н

У садочок я погляну:
вже травичка до колін,
вже із пуп'янків проглянув
і розцвівся наш ямин.

Я з віконечка схилюся:
Ти коли розцвів, коли?
Мій яминчику, мій дусю,
хоч галузку прихили!

АКАЦІЇ

Як дістали капелюшки,
то акації мов мушки
задзинчали, наче рій:
вихваляються мерщій.

Гарні, гарні капелюшки!
Тріпотливі, наче мушки.
Як не вгледить вітровій,
не дмухне: Агій! агій!

Полетіли капелюшки
роєм, роєм, наче мушки...
Ох, як серденько болить:
ні догнати, ні спинить!

БРАТКИ

Плечеко до плічка
братки вранці встали.
— Хоч коротка нічка,
солодно ми спали!

А тепер умити
у росичці бузю
й на лужок дивитись,
літунків і вузю! —

ТРОЯНДИНА ХУСТОЧКА

Випала в трояндочки
хусточка в садку.
Ніженьки левандочки
збили до впадку.

— Ой, царівно-ясочко,
хусточки нема!
Вже бо її, красочки,
і шукать дарма!

Де поділась хусточка,
де поділась, де?
Хусточки-пелюсточки
не найти ніде...

Таж була в рукавчику,
таж була, пахна!...
Гульк! вона в ласкавчика,
любчина-пажна.

Він усе до усточок
притуля хапном
хусточку-пелюсточку:
цьом її та цьом!

НЕЗАБУДЬКА

Плюскотить джерельце,
видно аж на дно.
Ніби синє снелъце,
нібито вікно.

Люстром відбиває
стебла, стрибунців,
небо безокрає,
хмари-баранці.

А вони, кудлаті,
геть біжать кудись.
Треба завертати!
— Ти куди? вернись!...

Крихті-незабудці
мариться усе,
що вона на небі
баранців пасе.

ЗОЗУЛЬЧИНІ ЧЕРЕВИЧКИ

Оченьки підводять
та усе питають:
“Гаю, гаю, гаю,
хто то в небі ходить?”

Вийме з рукавички
золотий червінчик
і метне промінчик
нам у черевички.”

Гай ниває: “Знаю!
То дідуньо-Щедрик,
гойний Щедрик-Ведрик.
Так пісні співають.”

ВЕРБОВА ГІЛКА

Чуєш? Грає гілка,
і слова злітають.
Ні, воно не гілка —
леле! — то сопілна!
Куцева, я знаю.

Куць урве хвилинку
і загра під гаєм:
— Хтось убив Килинну,
осьде, у барвінну!
Грає — серце крає.

Ліпше не питати,
хто вчинив той злочин:
правдоньки назати
навіть Куць не хоче.

ПЛАКУН ЧИ ПОЛЬОВИЙ ЛЬОНОК

Уласу Самчукові

Синьооке бакуля
наш льоночок-немовля,
той плакунчик, той плакунчик!
Він у ненечки мазунчик,
бо мізинчиком синок,
а що тих мамок-няньок!...

Намостили пелюшок
посадили в холодок.
Там сестра його, травичка,
малюку вмиває лична,
а листочком кив та кив,
щоб промінчик не вразив.

КРАСОЛЬКИ

Підвели красольки
лична догори.
Держать парасольки
ніби від жару.

Та усе питають:
— Краща чия?
— Їй-же-їй, не знаю!
відмагаюсь я.

Визнай ненароком —
ця або оця,
ганитимуть хором
гейби брехунця!

Починать спочатку —
буде знов невлад.
Падоньку,*) мій падну,
я вже і не рад!

*) Падонько (ч.) — нещаслива доля.

МАЛЬВИ

Мальви, мальви, мальви, мальви!
Заглядаєте до заль ви,
до світличок, на кружганки
в літні дні й досвітні ранки.

Радісно вас стріти всюди,
і відразу згодна лудить:
як ще вдома у догоді
ви цвіли в нас на городі!

Мальви, мальви, мальви, мальви,
ви — і радість, і печаль ви.
Заглядайте щохвилинки
до моєї комірчинки!

РОМАНОК

Як стояв у полі,
то йому здалось:
в ясній авреолі
ходить ніжний Хтось.

Де стокроток гроно,
де нульбаба й кмин,
зачепив хитоном,
мов погладив, Він.

Приклякнув романок:
— Ніжний, доторкни!
Й сяйний вінчин дано
тут йому з весни.

ДЕРЕВІЙ

“Телешику, Телешику,
зварю тобі кулешику!”
Народня казка.

На леваду вийдеш, в гай, —
деревію гай-гай-гай!
І вже просить: — Стій-но, стій!
Докипів кулешик мій.

Для хорошого їдця
не шкодію я пшінця,
ти уже не погордуй
та кулешина скуштуй!

Покуштуеш — а бодай!...
Будь же чемний та вдавай:
— Ну й кулешик твій смачний,
ані трохи не гіркий!

Пригощає деревій:
— Та стривай! Постій, постій!
Ще у миску підсипай,
вдруге, втретє спорожняй!

ВОЛОШКИ

У пшеницю й жито
неба мов наліто:

то волошки сині
розцвілися нині.

Квіти, квіти, квіти!
Їх збирають діти

та що рвуть волошки,
не пізнати нітрошки —

синява довкола
аж до виднокола.

Хороше у полі,
сонечка доволі,

а згори невпинно
благовісним зрином

жайворонка вісті.
Тільки цвісти, цвісти!

ДЗВІНОЧКИ

Між травичкою стовпочки,
на стовпочках, глянь, дзвіночки
калатають синьоцвітно:
— Літо, літо, літо, літо!

Випинаються стовпочки.
— Бім, балам, балам! — дзвіночки.
Як зігріто, як зігріто
злотом, злотом і бланитом!

Хилитаються стовпочки,
не вгавають і дзвіночки:
— Цілим світом, цілим світом
ходить літо!

МАК

Олі Михалевич

Заплітаю кісоньку,
заспіваю пісеньку
я собі,
далебі!

Ти виводься, пісенько,
заплітайся, кісонько,
хорошій
та хутчій!

Дам до кіски стрічечку,
а за стрічку чічечку —
мак-повняк.
Гарно як!

Вийде, вийде дівонька —
чесана голівонька —
із дверей.
Скажуть, чей:

— Ой, яка білявочка
з чічкою, мов мавочна!

СОНЯШНИКИ

Йдуть та йдуть довкола
соняшників кола,
спозираються,
все за сонцем повертаються.

А пече щоденно
сонечно шалено,
розпікається,
з неба приском
розсипається.

Йдуть та йдуть довкола
соняшників кола,
усміхаються,
жару сонця
набираються.

ЧОРНОБРИВЦІ

Чубарі, чубарики
вбралися в киптарики.
У кресаню — по пірці,
а за черес — топірці.

— Підемо до стриєчна,
де вже коломиєчна
джухи, джухи, джухи, джух!
Там дівчат — неначе мух!

МАРЦИЗНИ *)

На стеблі гойдаються,
листом затуляються.
Сонечно золотиться,
днинка не колотиться.

*) Хризантеми.

Під нивання віяльця
солотно так мріється:
буде вічне літечко,
красне, як фарбіточка!

ЖОРЖИНИ

Глянь, яна жоржин тут повінь!
і червоні й малинові.
Вигнались під самі вишні,
а що пишні, а що пишні!

Де вже їм шукати рівні —
достеменно гетьманівни.
Байбаран розшитий — в злоті,
а кунтушик — на відльоті.

Хоч цікавки-удовички
норовлять заглянуть в личко,
відвертається вельможна:
— Ні, не можна! ні не можна!

АЙСТРИ

— Уночі сканав чугайстер,
толочив і толочив.
У красольни, сестри-айстри,
з голови гальонку*) збив.

Ми чугайстрові покажем,
ми дамось йому знани!
Хай щоночі скаже, вражий,
поховаємо вінки! —

*) Гальонна — стрічка з парчі. Прикраса на голові у дівчат з парчевої стрічки.

Ой сканав, сканав чугайстер!
Слід лишився тут і там.
Як же хороше, що айстри
ще цвітуть так пізно нам!

ПІЗНОЦВІТ

Все шунала тата
серед лісу й галяв
діти-потерчата,**)
бідні Лель і Ляля.

Ляля наже: — Лелю,
не видати тата!
Слатиму постелю,
а ти стій на чатах.

Холодно і темно.
Спатки полягали.
Що шукать даремно,
то того не знали.

Листом їх укрило.
Лель і Ляля спали
та про тата снили,
аж весна настала.

*) Пізноцвіт — за народніми віруваннями душі самовбивць і потерчат.

***) Потерча — дитина, що вмерла нехрищеною.

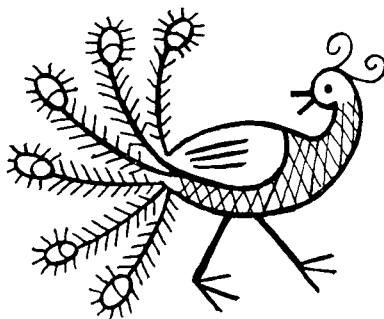
КОТИК

Зимно. Хмуро. Осінь, осінь.
Куць і той заліз в дупло.
Та сьогодні — ясна просинь,
цілий день тепло було.

Розігрівся в бруньці котик,
завовтузився і — гей! —
з бруньки вискочив. Достоту,
як Пилип із конопель.

Братіки крутька картають:
— Котику, а ну спинись!
Таж морози наступають,
потерпи-но до весни.

От коли почнуть ягілку
знов вітряночки вести,
аж тоді на голу гілку
якхутчій вискануй ти!

ТУГА

ХУТОРУ “ЛІС”

Чи мо' це лише мережано
ясочкою мрій,
чи мо' в душі збережено
й в пам'яті моїй?

От доріжок розбіганочки
й царин, як колись.
Не... ой, неньчині цяцяночки —
грядочки сп'ялись!

А... мов, а вони в любиточках,
братках, удовнах...
Мрі... ой, мрієчко-леліточко,
Ліс приснився в снах!

Вже... ой, вже любитки зоряно
не цвітуть в вікно.
Сте... ой, стежечки заорано
вже давним давно!

ГІЯЦИНТ

Щойно березень замріє,
хоч увесь ще під завієм, —
лепетне нараз бурулька,
що, либонь, Весна-красулька
відгукнулась на веснянку.
Й гіяцинт іспозаранку
тріпотнеться, наче жевчик:
— А чи вправду? А чи йде вже?

Таж годиться квітеняті
Весну красно привітати!
А чи прибрана світличка?
А чи братіки в напличках
почали вже розливати
аромати на бронати,
щоб не виникла притична,
що без квітів плащанична?!

Р Я С Т

Листя жовте ще з торік
у лісах лежить лапасто.
А поглянеш ти убік —
вже пішло в долині рястом.

Цвіт кипить поміж ліщин,
похапки біжить до кленів,
а відтіль і до грабин
підсказать про шум зелений,

що пора, пора, пора
колихнути верховіттям,
як грабам, так яворам,
і піти в листок й оквіття!

В И Ш Н Е В И Й Ц В І Т

Як вцвіло, а біло, біло!
Зашуміло, запахтіло,
як пішло, пішло садками
вже без тами, вже й без тами!

Як метнулось рукавами,
підлетіло по-під брами,
по-під вікнами зустріло,
на гіллячці кожній сіло.

Сипе, сипе пелюстнами
вже й без тами, вже й без тами.
Глянь но, глянь но ти зраділо:
біло, біло, біло, біло!...

ЧЕРЕМХА

Маєш, маєш! Ті русалки,
як пішли нарвать фіялки, —
не заманиш до ставочку
одягтися у сорочку.
Дні тікають далі й далі,
от уже й святки Русалій.

Вранці в росах личко мили,
довгі носи розпустили
й цвіту цілі оберемки
наламали із черемхи.
І з черемхою в волоссі
у танку кружляють досі.

КАЛИНА

І

Цвіт-каліну насаджала
край вікна, вікна.
Доглядала, підливала
та й щодня, щодня.

— Цвіт-каліно, у садочку
пишно розвивайсь!
Мій ти, любку-голубочку,
щасно повертайсь! —

Квітла, квітла цвіт-налина
й зсохнула, пахна.
Виглядала, ой, Ялина
марно голубна!

II

*“А ми тую ж то калину
підійmemo.*

*А ми нашу Україну
розвеселиmo!”*

З пісні Українських Січових
Стрільців

Підіймали, підіймали,
Край розвеселяли!
Виїжджали на війноньку —
ягідками рукавоньки
й шапочки квітчали.

— Шляхом битим серед жита
ти, калиноньною мита,
злинюй, співаночко,
співаночко-писаночко,
гей, улад копитам! —
Пісня лине. Там налина,
вітер з України.
Начеб мати говорила,
пригорталась любна мила,
ягідка-Ялина.

ЖОСТІР

*“Як червоніє кров півоній,
як гірко скаржиться полинь,
що вже давно козацькі коні
відтанцювали в далечінь.”*

Юрій Дараган

— Ой, копитом, ой, копитом
жито, жито збито!
Йшли з піснями, з прапорами,
маяли шличками.

Як горіли, як горіли!
Цвітом дні рясніли.
Цвітом білим, цвітом білим
полягли горілиць. —

Гіркне жостір, гіркне жостір:
— Шапочки і кості.
Тільки, руто, тільки, руто,
тільки смуток, смуток!

ТРОЯНДА

Цвіт-трояндо, цвіт-трояндо —
знак кохання, знак любови —
ти говориш і без мови,
вимовляєш любо в скандах!

І кому без завивала
не сказала про залюби?
— Любить, любить, любить, любить! —
ти усюди всім співала.

НЕЗАБУДЬКА

Знов поглянула і знов,
щось промовила немов.
— Що ти хочеш, незабудько?
— От забудько, от забудько!
Пам'ятаєш? Пам'ятаєш?... —
і без слів усе питає:

— Пам'ятаєш? Ясні дні —
що лужок твій навесні,
золотінь та повідома —
там удома, там удома!
Ці джерелочна прозорі,
ці високі осокори!...

Не цвіте уже лужок.
Скільки там було квіток!
Незабудьки край джерельця,
а козельця ж то, козельця!...
І питає, і питає:
— Пам'ятаєш? Пам'ятаєш?...

ПЕТРИВ БАТИГ ЧИ ЦИКОРІЙ

Обабіч шляху він біжить,
товаришує й вчас негоди.
Його голубляча блакить
і нас на цвинтар супроводить,
чи то дитину, чи бабусь,
щоб ніжний усміх ще спітнали,
щоб тоскно не було комусь
кудись іти самотно в далеч.

ВАСИЛЕЧКИ

Під вікном вітрець їх тишив,
небозвід і дальній обрій.
А під свята знову свіжі
їх поклали попід образ.

Так і клали роки й роки
василечків іспрадавня,
у світлиці під сволюки
кляли з травня і до травня.

Та й не тільки їх під свята
на почесне місце клали. —
Як ховали неню й тата,
їх і до труни вкладали.

То на те, щоб говорили
про світличку й злотний образ —
от про все, що близьке й миле —
весни, небо, ясний обрій.

М'ЯТА, МАТЕРИНКА

Ніби от бальзам —
м'ята, материнка,
чебрик і полинка.
... А з дзвінички: бам!

Кличе хтось: — Ходім
з чебриком пахучим,
м'ятою в наруччі!
... А з дзвінички: бім!

Нард і тиміям
піднеслися скитком.
Молитовним зідхом
шепіт: Маріям!

(“Літопис Волині”, Вінніпег, 1956)

ЛЕВКОЙ

З грядочки дмухнув левкой.
був він любчиком у мами.
Все нагадує бальзами
і божничку й аналой,
де він пахнув вечорами...

З грядочки дмухнув левкой.
Злий, левкойчику, без тами
аромати ті, бальзами,
хоре серденько загой,
мов долоня люба в мами!

РЕЗЕДА

Ах, у любочки-сестри,
аж до пізньої пори,
резеда цвіла новерцем,
пахла нардом, мое серце!

Садовила впрост двора
резеду моя сестра,
дощик підливав відерцем,
сяло сонечно щедрцем.

Усміхалась, як зоря,
любочка, моя сестра,
резеда цвіла коверцем,
пахла нардом, моє серце!

Садовити вже пора.
Де це любочка-сестра?
А чи дощик лле відерцем,
сяє сонечко щедерцем?...

НАШТАН

Ніби сонечко-світило
ще й не встало, бо не час, —
у кімнаті розсвітилось,
і такий надворі яс!

Глянеш ти у вікна врано —
що це сталося з наштаном? —
Зовсім заступивши в'яз,
він увесь зацвів нараз!

Як то чудно, Божа Сило!
Мов зі Сходу диво з див,
тут Тобі панікадило
ліпо обрин засвітив.

КОЛОСКИ Й ВОЛОШКИ

Колосочки в хорі:
— Рос і сонця даждь! —
І волошки в вторі:
— Сонця, сонця даждь!

— Бережи Ти, Боже! —
колосочки ниць —
від посух ворожих
і від громовиць! —

Колосочки д'горі:
— Повно зерен даждь! —
І у згідній вторі:
— Зерен, зерен даждь! —

Синьо-сині сподом,
верхом золоті
все йдуть хресним ходом,
мов корогви ті.

Л И П И

Липи, липи як цвітуть!...
Ніби музика іздала.
Вуха віри тут не ймуть:
хто це грав би на кимвалах?

Доторкнеться бунтів струн:
— У цвіту я, у цвіту я! —
І так ясно увідлунь:
— Алилуя! Алилуя!

Принесу в подяку мед
і хвалу я, і хвалу я,
і алоє під намет.
Алилуя! Алилуя! —

І відходять увідлунь
псальма й псальма... Я спитала:
— Хто торкнувся бунтів струн?
Хто це грає на кимвалах?

ГЛАДІОЛИ

Вже ізранку — чув ачей ти? —
у повітрі сколих, сколих!
То в клярнети, то у флейти
задуднили гладіоли.

А погода, а погода!
Під розкинені намети
кличе літечко-господар
на врочистії бенкети.

Повно музики і співу.
І тобі б на свято вийти!
Як дудуть, дудуть на віват
от клярнети, от і флейти!

В небі — прапор-гладіолус —
синява стоїть почотом —
світить сонце і додолу
розсипає злото, злото.

ПІВОНІЇ

“Так червоніє кров півоній...”
Ю. Дараган

Як горячить життєва сила!
Як б'є в б'ючках червона кров
і розливається по жилах,
і йде до серця знов і знов!

Коли цвісти — цвісти жагуче,
хай тільки літо, тільки мить!
Хай радує життя і мучить,
а кров біжить, а кров біжить!

Нехай у серці буде пристрасть
і туга й гарячїнь бажань!
Тїкає юнь, наяда бистра,
і хтось наказує: — Зів'янь!

П О В Н Я К И

Ми на сонечко дивились,
злотячко його відбили,
кожен промінь, кожен промінь!
Тож від нас і ясно в домі.

І тому це так вимовне,
чом оквіття наше повне:
ми і дня не забаряли,
Божий світ ми подивляли.

І прийшли тобі сказати:
шкода, шкода, шкода втрати!
Ти не був на сонці й досі,
а вже осїнь, осїнь, осїнь.

К О Н Ю Ш И Н И

— Щоб у вересні так банно
не було тобі — дивись:
ми вцвіли широким ланом,
аж під обрїй подались!

Так далеко у безкрає
ми і навесні цвіли.
Тільки ти вже не згадаєш,
де було це і коли.

Таж у травні ще й поранно
й ціле літо відтоді
в лузі, в полі, хоч і банно
не було тобі тоді.

А тепер і цвіт, і зелень
яро в килимах отав
перед очі зрана стелем,
щоб ти тужно не зідхав!

СУХОЦВІТКИ

Одягнули рясочки
й чину опоясочки.
Йти би нам, черничечки,
запалити свічечки!

Край кивоту гроночком
впасти під іконочку,
від печалі й скрути
з чотками зідхнути! —

Й утренею ранньою
дихають під банею
сухоцвітки в рясочках,
чину опоясочках.

КУЛЬБАБА

Хтось неначе заподіяв:
ще з весни все сниться мрія,
а вже влітку зчаста, зчаста
увивалася, зірчаста!

І тана схопила туга!
Мрії ж не знайти в яругах.
Якби чарівна тут сила,
якби так кульбабі крила!

Туга восени дозріла
і поривом наболіла
й враз наміточкою, біла,
полетіла, полетіла...

ВЕЛЕТЕНЬ

Ні зміряти, ні обійти.
Росте на грудях ліс і бір,
шугає звір, гніздиться яструб,
вночі виходить підсвідоме.

І сняться лови не тутешні,
а облюбвані ловитви —
блакить висот, безмежжя обшир,
і сниться божий покрм.

Устане довгий, наче поле,
свій лук зведе — стріла летить
сім день-ночей у діл Білбожий,
впаде — і кроплі золоті.

І посівом земля приймає,
підводить руню сонцеприсок.
Росте стебло, тяжіє китяг —
на нивах досягає просо.

(За старим поганським мітом)

ВЕЛИКОДНІЙ ПЕРЕДЗВІН

З дзвінички дзвін, з дзвінички дзвін
злітає радістю благою!
Це Великодній передзвін.
Він у тобі і над тобою.

Душе моя, полинь, полинь
угору в синь і ти ясою! —
Дар сонця життедайний зрин
ущерть наповнює снагою.

А та ясінь, а та ясінь
зливає ясністю такою!
І білонвітка діль-діль-діль
і тут і там над яриною.

ВЕСНЯНА ЗЛИВА

Напучене гілля вже струнчиться в ізлуччі.
Вже вчора жайворонок прилетів із прощ.
Злетів когут, сталевий блиск із пір'я тручив
і голосисто закричав на грім, на дощ.

Давно вже все чекає весняної зливи. —
Іде вона! На небо хмари пнуть горбом.
А вітер стріхи чеше, наче кінські гриви,
і б'є перун непотямки на злам, погром.

І рине дощ відром у яровій очисті,
що по зимі — мов благовість висоних зон.
Та от і стихло вже. І кропельни перлисті
повисли на гіллі й на сонці — мов вісон.

ЛІЛЕЯ

Глянула зі стечечки:
бані, вежі, вежечки.
“Де я, де я, де я? —
скрикнула лілея. —

Таж було у матінки
прилягла я спатоньки,
в головах під вушка
і під косу — душка.”

— “Чи ж ото у батенька
не вигідно спатоньки?
Батькова керя
тепла, чей, лілеє?

Як же, доню, спалося?” —
сонечко спиталося.
Усміхнулась ясно,
Відказала: — “Красно!

І твої палаточки
снилися, мій батечку:
вежі, вежі, бані
й ти у злототкані!”

ЛОТОЧЧЯ

Так залюбки все на осоні
цвіте, неначе жар, лоточчя.
... Чи туга це така уроча
під древню казку оболоні? —

Ввижається прадавнє: праліс,
його незайманість дівоча
і бите злотом узороччя
під шатра й на стежки Купалі...

Ти зірвеш цвіт жарний з стеблини —
ох, туга, туга та уроча! —
зів'яне без душі лоточчя,
загине.

НА ВЕЛИКДЕНЬ

І згадується раз-у-раз мені,
як дівчинкою ще була малою,
вже з Благовіщення війне весною,
і благовісточком проходять дні.

Такі протеплені і сині, сині!
Якось так радісно стає тобі.
От котики пухнасті на вербі,
сережки бурштинові на ліщині.

І йдуть, і йдуть разочном ясні дні,
мов хтось бурштинки ниже до намиста.
Вже й Великодня ніч. Душі очиста —
от по горбах уже горять вогні.

Горять і високо, і таємничо.
І кинути полінце у жерло,
щоб вище й вище полум'я було,
й тебе якийсь кривняк-древлянин кличе.

Ц В І Т Л И П И

Цвітом сипе, цвітом сипе
з липи, з липи!
І зринає любий спомин
від ароми.

Липоцвітом, липоцвітом
пахло літо
на зелених паполомах
вдома, вдома!

Цвітом липи, цвітом липи
сипав липень,
а Дажбожич у шоломі
нидав промінь.

Мов привітом, мов привітом —
липоцвітом!
Ця арома, ця арома
й віття помах!

БОЖІ КЕЛІХИ

По небесній оболоні
скачуть, скачуть божі коні,
розходився грім-гуркун,
за перуном б'є перун
і торощить, і торощить.
Не були хіба на прощі,
не дали ми віск і книш?
Чом, Перуне, ти свариш?
Годі, годі, годі, годі! —
Зирк! — Дажбожич у погоді.

Ти хутчій за двері! Глип! —
Де ряди столітніх лип? —
От зі зідхом в верховітті
липи покотом у цвіті.
Це Перун, як насваряв,
келіхи свої збивав.

— — — — —
Знову осінь. Пойняла ліси заграва.
У надхненній, у німотній тиші
повів вітру пробігає по отавах,
тугу-немовля тихцем колише;
аж за обрій пробігає за далінню.
А вона, в душі як брунька пучить,
стигне золотом у багровінні
і вгорі ячить співучо.

ЗАЧАРОВАНА ЦАРІВНА

Сплю ворогом злим приспана царівна.
Я сплю в старім дідівстві срібляному.
Мої двори на три замки замкнено;
від них загублено ключі;
з листами голуб не злетить,
і нитку не дотягне прядна.
Я тишею, безсиллям хвора.
Навколо світить ніч прозора,
і в небі місяць,
що білить мармуром обличчя,
стоїть без сходу, без заходу.
Літа я сплю, подолана царівна.
Хто прийде, збудить хто, міцний і владний?
Хто, хто життя внесе у царство це завмерле?

ПІСНЯ ПРО ПЕРСТЕНЬ

Досі співає, досі не в'яне
слава про розум, слава про вроду,
слава про помсту на деревлянах...
Як же та пісня нам у негоду,
Ольго-княгине, люба усім!

Десь заповідник квітне у руті,
плесо дзеркалять срібні криниці.
Вмити обличчя, вроди набути,
як споконвіну вслід яснолицім
внучкам Дажбога потай ходім!

Перстень зі скарбу там десь у сховах.
Врублено в нього дивний намінчик,
переливає до малинова...
Перстень спробуймо, нум, на мізинчик!
Перстень спадковий, гей, не згубім!

САГА

Ольжичеві

Так шумить фіорд і бір,
долі злій шлючи докір,
то загрозами б'ючи,
зводить грифи і мечі.
Не добувши всіх неділь,
ластівка летить відсіль,
все ж вертається сюди
спити чистої води.

Тут над озером Свангільд
вовни тче пухнасту біль
і втикає в біль-сніжок
чорних круків і галок.
Човник випустить — стук, стук! —
човник знов сковзне до рук.
І Свангільд під коломіть
все гадає: лишка, чіт?...

Морем пливає Гаральд —
склав про нього пісню скальд —
він проплив багато вод,
безліч він зазнав пригод.
До яких не плив земель,
де не чалив корабель —
Гардаріна для ярла,
мабуть, суджена була.

Там, як сонце — вір-не-вір! —
Ярославів княжий двір,
небо — голубий намет,
празник — лицарський бенкет.
Не бенкет, а бій і змаг,
а спонука до звитяг:
за князівну в жар-парчі,
в золотому обручі!

Звик Гаральд до бур і лих,
звик до кличів бойових.
І чарує знов і знов
брязкіт січ, і гук, і кров.
І чарує над життя
потяг серця до звитяг
і князівна в жар-парчі,
в золотому обручі.

Та князівна в жар-парчі,
в золотому обручі
Все помітує ярлом
А над озером Свангільд
вовни тче пухнасту біль
і під нитки коломіть
все гадає: лишка, чіт?...

РІК 1648 - 1918

Воно встає, мов викопане римське торсо,
з нашарувань, із глибини давнин.
... Що це було?... Чи Умань, Чигирин?
Чи Жовті Води, Пилявці, чи Корсунь?...

Щербили бронзу і вітри, і водорії,
вкривав і зеленець, і пил рядом.
... Чи Корсунь?... Увижається водно
і Крути й Шепетівна, Жмеринка і Київ.

І йдуть, ідуть, що опанчою стелять,
свати весільні та по презві —
Богданівці, Залізні, Січові...
та все ідуть напідпитку від Хмеля.

Було, було — хто скаже не під саму пору —
було ото весіллячко, було!
Кипіло навкруги, гуло, ревло. —
Це Волю з Populus'ом Cosacorum

вінчали шибеники в сальвах і загравах...
Ні, не підточе бронзу часу зуб!
Навіки вже затвердений тризуб,
і суверенна — на списі Держава.

14. I. 1948 р.

ДВАДЦЯТЬ ДРУГОГО СІЧНЯ

Відкіль з'явилося, взялось
давно забуте і закляте?
Яке це било джерело
води живої? — Не вгадати.

Так на руїні з лихоліть
яріє ранньою весною
квапкий препишний буйноцвіт
і дивини, і звіробою.

Із небуття, з-під клятьб сторіч,
неначе крокус із-під снігу,
воскрес народ ураз, за ніч
й до сонця підійняв лодигу.

Поглянеш: вколо ще зима,
ще прийде сніговій сердитий.
Дарма, дарма, усе дарма! —
Народ воскрес, щоб жити, жити!

БЛАГОВІЩЕННЯ 1939 РОКУ

З листів інж. Івана Паламарчука, одного з багатьох ентузіастів, що загинули під час зриву Закарпатської України.

Летять вістки, летять вістки, летять вістки здалена,
ой, ластівни, ой, ластівни, ой, райдужні лелени
(якби так сповнилось, якби!):
Над Хустом сонце й голуби!

І пре на вибори народ, як Тиса між латаття.
Вирує, взбуджене, кипить, гукає Закарпаття:
— Чи рушили вже легіні
в загін усі? — Ба, ні! Ба, ні! —

Й цвітуть кресанями ґруні, а гук — аж до узлісся:
— А прихопіть но топірця, а не забудьте кріса!...

Над Хустом сонце й голуби. Стою, чуткий, дивлюся:
от чимчикує і собі на вибори бабуся.
— Нуди, старесеньна, нуди?
— Нуди й усі, і я туди!

От бачиш, синку, так раніш не подавали голос,
коли ж тепер — бігцем біжиш за Україну й волю! —

І поза сумнів, поза все
й тебе, безбатченка, несе,
як ту стеблину по плаю у шерэг з легінями,
у течію, у течію без стриму і без тамі...
Над Хустом сонце й голуби!
Якби так сповнилось, якби!...

ПІСНЯ ПРО ТОПІРКИ

В Карпатах сум і жаль з узбіч.
Гуляють орди вражі. — Й день — як ніч.
Зідхання і проклін несеться з гір до гір,
із хати в хату, з двору в двір.

А Тиса журно клекотить,
Говерля жалібно шумить
і стогне Верховина. — Хоп за топірки
і в бій пішли січовики.

В Карпатах сум і жаль. — Агій! —
Нерівний йде, нерівний йде там бій!
Зідхання і проклін несеться з гір до гір,
і рине кров пливцем у звір.

А Тиса журно клекотить,
Говерля жалібно шумить
І стогне Верховина... Де вже топірки!
А без голів січовики.

В Карпатах сум і жаль з узбіч.
Тікай ти звідси пріч, тікай ти пріч!
Зідхання і проклін несеться з гір до гір,
до неба плач, гіркий донір.

А Тиса журно клекотить,
Говерля жалібно шумить
і стогне Верховина-Мати по синах,
по легінях-січовинах.

В Карпатах сум і жаль з узбіч.
Гуляють орди вражі. — Й день — як ніч.
Зідхання і проклін несеться з гір до гір,
із хати в хату, з двору в двір.

А Тиса журно клекотить,
Говерля жалібно шумить
і стогне Верховина...
— “Де ж ті топірки?” —
банують — йой! — ялинники.

ВІЗІЯ

(в пандан П. Яворові)

Зняли тривогу коники селом.
А місяць повним падає обличчям
на біль щитів, на мертве покосиччя,
і ліс шикує ратних на пролом.
Вже стежі вислано вперед давно,
і ватажки на військових нарадах.
Але чаїть на кожному кроці зрада,
і зізда вже поймили під вікном.
— Не встояти. Очікуй впень погром!
І марні будуть ці поновні жертви...
— Тут зрада, зрада! — скляться очі мертвих
І місяць лячно крик відбив більмом.

ОЛЕНІ ТЕЛІЗІ

Ось і знову йдеш за назкою,
а байкар так чудно сплів:
“Сам Дажбог поглянув з ласкою
й дав життя — один порив.

Спало в світ воно дивницею,
і названь ніхто не вмів.
Та добрали кілька слів
і назвали Літавицею.

Злот-вогнем воно позначене
і тривало ніби мить.
І таке йому призначення:
поривати й мимохить." —

От і казку вже домовлено.
Той байкар так чудно сплів:
щоб життя було порив! —
І твій подив раптом зловлено.

ДРУЗЯМ

1.

Біжать шляхи у далеч, розсохаті.
Нема від когю вісточки чекати.
Іди, кричи, шунай: — Агій!

Кого ж то спом'януть за упоній,
за кого ж то на часточку подати? —
І, як чотки, перебирай наймення:
— За воїна Миколу, за Євгена,
за Юрія, Олега... Боже мій!
Кого з них спом'януть за упоній? —
Питай, питай, шалена!

Біжать шляхи. Кому переказати?
Як ймення дорогі навіки заховати? —
Іди, кричи! — З лісів тукне деркач —
і плач, і плач!

2.

Утіш мене, запевнь, запевнь:
вони живуть, ясні й веселі!
Я їх зустрину між дерев,
зайду до їхньої оселі!

А там назустріч яр і сміх,
тана стрімна бадьора повинь.
Який тут сумнів? — Сумнів — гріх!
І серце ширшає в основі.

І знов ти віриш, мов Петро,
в усе чудесне й неможливе.
Скажи, скажи, де їх шатро
й укрито фенікс — їх пориви?

В ДЕНЬ ГЕРОІВ

*"Let them in Peter, they are very tired,
give them the couches where the angels
sleep..."* Elma Dean

*(З напису на вояцькому кладовищі в
Англії. Це кладовище — з Другої сві-
тової війни, усе в рожгах).*

Десь інде з лук, із саду рож
вони прийдуть під райські брами.
Ключарю-Петре, явна лож,
як буду твердити те саме!

Бозна, чи криє їх земля,
бозна, коли і де упали.
І без імен лягли тіла,
і рвали людські їх шанали.

Не клали їх до огорож,
де гіркне верес і цикорій.
Ні напис і ні сад із рож —
ніщо про них нам не говорить.

Мені ніяково для них
просити подушки й джазбани,
дівчат та інше з райських втіх.
Хіба це лік на їхні рани?

Прийдуть під брами, мов з сухіт,
самі кістливці, голі й босі.
Та Батьківщини чудний міт
горить в серцях, мабуть, і досі.

Прийдуть без слави, без відзнак
і не на те — війну забути!
Прийдуть вони на сурми знак
і по зюд-ост маршруту.

Там їхні друзі. Голіруч
їдуть на смерть, у тюрми...
Ключарю-Петре, вийми ключ,
і хай Архангел сурмить!

У пошматованому серці страсті. —
Стихає спів.
Вогонь у диво-пісні згас,
дотлів.

При причитах Великих П'ятниць —
жалобний смерк.
— Той, Хто дав Життя,
помер.

БОРОТЬБА З ЯНГОЛОМ

Ю. Липі і всім мистцям, що намагаються себе ствердити, як окремішній світ тож і Ю. Косачеві.

1.

Ще з вечора імла потворно залягала:
квапливо в гори наближалась ніч.
І гасли сонячні піднови і кружала,
й лишавсь ти сам з собою віч-на-віч.

Аж до костей проймав і ліз у душу морок.
Своїм єством ти цілим відчував:
ця ніч мине не злегка і не скоро.
й нікого не було, щоб обіч став.

А вранці вже, як обрії зоря займала
і слала білосорів до дібров, —
утомлений, ти був, мов знятий з напинала:
ти цілу ніч із Янголом боровсь.

2.

... Чи вир кипів? — у сплетах ніг і рук
тіла змагались в ярому зусиллі.
Ти знемагав. Ти випинавсь, як лук.
Ярив звитяжно Шостикрилий.

Ти враз забув про себе, про довкілля.
В цю мить ти пам'ятав лише про бій,
що зверху Ясноликий — ворог твій,
й нутро здійсмає супротивна хвиля.

Коли взлетіли вгору голуби,
коли вже ранок засурмив із рогу
і щось співало радісно в тобі —
ти знав, ти знав: твоєю перемога!

3.

Ти раптом спам'ятавсь. А свіжість рос
спадала краплями й тебе кріпила.
Невже усе марою приверзлось? —
Ніде нема й признаки Шостикрила!

Та ось... та ось — столочена трава,
розсипаним зерном сліди іскристі,
як невимовні і благі слова —
навколо тебе тиша і врочистість.

І злотовор і небо голубе
угору підвелось, як Божа нава.
Промовив хтось? — На ствердження себе
тобі уділюється права!

(З поеми "Героїка")

Сиди, сиди ти біля моря,
погоди жди!
І скарги тяжко далеч корять,
а хвилі відбивають, вторять
на всі лади.

Відходять хвилі, б'ються в скелі —
даремний зрив! —
і котять знов тоскнот барелі.
Не захитати неба стелі.
Приплив — відплив.

Я кличу шторми, кличу бурі,
бичі століть:
— Прийдіть, прийдіть у шалі фурій!
Хай світ не порятує Юрій!
Прийдіть, прийдіть!

Буває зчаста о вечірній порі
задухою наляже тиша згусла. —
Ти пристрасно затужиш: д'горі, д'горі! —
Але замовкли чарівничі гусла.

... Вчуваєш музику — ні! — тільки тони
чи під діезом чи бемолем.

Не вгуд вони, не вгуд і надто кволі,
щоб виплисти із-під ключа гармоній.

Пориви ж із грудей, неначе бусла
злітають високо, все д'горі, д'горі. —
І от надхненно музика говорить:
це загули вже чарівничі гусла.

Генрі Лонгфелло

День непогідний і похмурий.
Йде дощ і виноградник вітер бурить.
Тут і стіна не дасть лозі хисток,
от що порив — і зірвано листок.

День непогідний і похмурий.

Моє життя — немов той день похмурий.
Йде дощ і виноградник вітер бурить
моїх надій, колишніх сподівань.
Їх зірвано, як ті листки, поглянь!
як ті листки, вони в болоті, глянь!
Дні непогідні і похмурі.

Підпори не знайти в досягнень мурі.
Та пощо скарга бідне серце журить?
Чи ж доля не однакова для всіх
з своїми чергами і горя й втіх?
І ясний день іде за днем похмурим.

Генрі Лонгфелло

У небо пустив я стрілу навмання.
Не знаю, де впала на землю вона.
Чи ж можеш досягнути оком своїм
стрілу, наче блискавну в льоті швиднім?

Я видихнув пісню — злетіла вона
і впала на землю. Де саме? — Бозна.
Спробуй ти вгадати! Стривай но, стривай!
Окрилене слово із пісні спіймай!

І тільки но згодом ген-ген відсіля
на дубі знайшов я стрілу між гілля.
А пісню — спочатку і всю до кінця —
з уст друзів почув я і в їхніх серцях.

ОСТАННЯ ПІСНЯ

В серці бистрокрила
ще лише одна
пісня залишилась,
пісня чарівна.

Випущу для тебе
пісню я й оцю.
Лебіддю під небом
скине по пірцю.

Закигиче: — Літо
хороше було.
Аж до деньця спито
срібне джерело.

Хоч мороз і стало
цвіт весняний тв —
паростя пручалось.
О, життя, життя!

Жарко стигло літо.
Вп'янь була весна,
красна з рясноцвітом,
красна, запашна!

П. Яворіві

Коли мовчать пісні в душі і навніль,
не прилетить, не доторкне й луна —
в твоєму серці стріли й томаґавки
зшалілого шамана-чаклуна.

І сходить кров'ю бідне серце з болю,
отрутою поранення ятрить.
Не відвернути чаклуна зловолю,
лихе приречення його заклять.

Таж той шаман притовк шаленим кроком
цю невідкличність у жагкім танку.
І з ним тримає руку Гобомою,
й Пук-Вуджі з ним у кревному зв'язку!

Пісні в душі, не народившись, в'януть.
Якби хоч будь-яке тут пісеньча!
Тужіння кличуть Духа Світла — Ману,
й мов сурмачі-лелеки десь ячать...

І ледь до пазухи спаде на радість
ще зовсім неопірене маля —
умить уб'ють Пук-Вуджі у наваді,
як вбили всіх твоїх голят.

— Загин твому плу, білолиций! —
Чи не приречено таке в клятьбі?
За жадь на гривну — туга у сториці
і ненасить і родоі й тобі.

Гріхи спонутуй з рана і до рана!
Твій Судний день, той прийде Рагнарек!
І не для тебе задимить Пуквана,
ні, білолиций, цур тобі і пек!

Гобомоко — в ам. індіців злий дух.

Пук-Вуджі — з ам. індіських назок маленькі дикі люди, що живуть по лісах.

Ману — за ам.-індійською мітологією — дух Світла, Добра.

Рагнарек — сутінки богів. За скандинавською поганською мітологією день загибелі світу і всього живого.

Пуквана — в ам. індіців дим із "люльки миру", яку закурюють на згоду з ворогом. Виробляють її з каменя, що знаходиться тільки біля витоку Місісіпі.

Гарасевичеві

Був ранок. Небо глибиніло, наче став,
і рвався кожен з нас в його глибини
здобути першим пугар неоцінний.
Тоді під змаг цей наш першун зірвався.

О, той раптовий, той нестримний лет,
мов метеора з урвища додолу!
Комусь із нас він ранив душу кволу,
кому тайни він відкривав секрет:

Як гарно вмерти так, як вмер першун!
От блиснути і згаснути, мов промінь,
у просторі, у голубому домі,
лишивши тугу — відгук вічних лун.

(З поеми "Героїка")

Ля-Ксу-Фенг

Т Р И Ц А Р І В Н И

Царівни три із краю Сим
на березі морським стояли,
царівни три із краю Сим.
“Прилинь, кораблину! — прохали —
У ясну далеч відвези!”

Царівни три із краю Сим
і дні, і ночі проридали.
Царівни три із краю Сим
дарма кораблика чекали:
ніхто не плив до краю Сим.

Царівни три із краю Сим
стоять і досі біля моря,
царівни три із краю Сим.
І хвилі відбігають, вторять:
“У ясну далеч відвези!...”

Пан-Тсі-Ун

В І Я Л О

Віяло з гедвабу, ти більш від снігу,
віяло з гедвабу ти ніжніш над нігу.

Ти кругліш, ніж місяць, ясен місяць вповні,
віяло з гедвабу, ти від слів вимовніш.

Віяло з гедвабу, ти мені догоджуй,
ти його улітку любо допроводжуй!

От надійде осінь. Десь у листопаді
він тебе закине, аж на спід шухляди.

Він тебе закине байдуже, недбало.
Знак тому: кохання, віяло, нестале.

Прийшов я, хоч надворі зимно й сніжить.
Прийшов я, хоч мете у бездоріжжі.
Відкрий скоріше двері! Глянь, ади,
в снігу глибокім тануть

мої сліди!

М. Багдановіч

От сонце надвечір мережі
затче, зазолотить розводи —
і тут із старезної вежі
у сад королівна виходить.

Гуднить шумно мушка зелена,
Так радісно джмелик задзенька,
і раптом із синяв даленних
злітає пташинка маленька.

Як дзвінко пташинка співає,
що десь і весна, і кохання,
і щастя без міри, без краю,
і гірність, і біль розтавання!

Сумною стає королівна —
так серце жадає любови!
І хмурить суворо і гнівно
король посивілії брови.

Її малоросійське достоїнство —
сотничиха
(до рисунків Рігельмана)

1.

Байбарак мій вкрила золоть,
розвела узор навколо.
Мій кораблик з оксамиту
вбрав до себе червінь ситу.

Ніжні скроні шарно вмило
баканове мальовило.
Тонко виведено брови,
а сережки — бурштинові.

Як подзвонює намисто!
Й засміюсь — дзвенить перлисто.
А сап'яний чобіточок
так і привертає очі.

Вийду в кунтуші мов пава,
віднидаючи рукава.
Вийду, сяду до ридвану,
на вельможя ані гляну.

Ані гляну — вмисно, вмисно! —
хай образа серце стисне,
хай діткне згїрдлива пиха! —
Пишна, пишна сотничиха!

2.

Як до чарки мальвазани,
припадають кармазини —
череватий кошовий,
то хорунжий молодий.

І яка тут запорука? —
Припаде й боярин-дуна,
й реєстровий, й мостіпан,
що витний, мов прочитан.

А мені — хоч не дивитись
на вилоги й оксамити.
А мені ж то до душі
хтось в блаватній опанчі.

Шоломок — у перах струся,
у руці — й згадать боюся! —
не ознака полкова,
не пірнач, а булава!

Ларіса Геніюш

НАД РІЧКОЮ

Сонце черпнуло ополоником.
Вів під вікнами хлопець коники.

В небі полум'я розіллялося,
річка золотом засміялася.

Хвилі брижисті збіглись шерегом,
нучерявилась рость над берегом.

Пили коники. Серце в'ялячи,
хвилі з думкою бігли в далечі, —
жгнуло звабою там горячою, —
бігли з думкою, гей, хлопчачою.

Пили коники, напувалися.
Хвилі бранцями шикувалися

й з того берега, що під рясною,
в злотні далечі за бай-казною.

Вогко форкали коні сивії,
буйно маяли набіч гривою,
туго вигнули шиї луками
й як подалися геть зі стукотом!...

Вже віталися хвилі гречно і
з ясным місяцем, з темним вечором.

А хлопчисько все поруч з хвилями
ринув думкою десь за милями.

Ні уздечкою, ні попругою,
ой, не стримати серця з тугою!

Може, дівчини коси рутою
серце хлопцеві потай спутали.

Може, маряться, люба річенько,
ніжні погляди, ясне личенько.

Може зринеш десь за галузкою
жаль над долею білоруською.

М. Багдановіч

А Г А Т А

Раз я бігла до ратушу хутно
подивитись, як палять відьом. —
“Глянь, Агато! — гукає Марутка —
Ах, який же красунь передом!”

Так самотно сповільненим кроком,
вбраний в плащ і в шолом золотий,
їхав він на коні, ясноокий,
а вродливий, мов Юрій святий.

Вже чимало пролинуло часу...
Ах, якби ж то знова хоч на мить
і коня, і ту зброю-окрасу
й постать, серцю так знану, узріть!

День-у-день край віконця сиджу я,
осоружний я кужіль пряду.
Веретенце й думки серце труять
і з метіллю гудять до ладу.

Ах, чому я, чому змарнувала
всі літа молодії, ади?!
Ах, чому я, чому не спитала,
як на ймення та їде куди?

Тільни б звідати — й з восну відлитон
я найменням його охрещу.
Проти ночі в страховищі вкрито
я закляття тихцем нашепчу.

І крізь свист, крізь гудіння вітрисьна,
шум на сполох дерезових віт
я почую так близько, так близько
повідомий вже тупіт копит.

І дарма, що я душу загублю,
що спасіння тоді вже нема —
я побачу його і як люблю
я скажу красуневі сама.

Усе здається: квітнуть дні,
дні безбережні і блакитні,
і хтось співає щось мені,
хтось рідний і привітний.

Схиляється він на плече,
він обіймає, ніжить, пестить,
він щось шепоче гаряче —
і все би слухати й не звестись.

Здається, очі лиш прикрий —
ні, не ошуканство це мрій! —
так близько хтось, хтось дорогий —
на досяг, очі лиш прикрий!

Я пам'ятаю дні голублячі кохання,
коли так віриш і гориш,
коли ти мрієш до світання.
Так пам'ятаю я!...

Та ніби пам'яткіш

для мене дні підозри й варти,
коли зривались все рвучкіш
з мого серця леви й парди. —
І ненавиджу я сильніш.

Н Е М А Є В І Д К Л И К У

(в пандан П. Яворові)

Немає відлику в твоїх очах. —
Там в глибині страшений спокій.
Його й розлуки не сколотить жах
і ні кохання щасних років.

Немов ти йдеш під тріумфальну браму,
і очі в тебе широко відкриті.
Ти бачиш велетенську орифляму
і знак на ній, все паволоччю шитий.

А чий це знак? — Не смієш відповісти.
Але, заглядевши його в безмежжі,
твій погляд поза ним ніщо не вмістить. —
Ти відійшла вже за земного межі.

Хтось колись отут ходив.
Звук залякннув заніміло.
Срібло місяця відбило
в ясну далечінь сліди.

Тужив, тужив тут за чимсь
він душею молодою. —
Й туга кликнула луною
до рядків моїх і рим.

Ах, як тужив, тужив він! —
Ці тужіння срібнокрилі
й досі в місячному пилі
поривають у далінь.

Гайдельберг, вересень, 1984

УРИВОК З ЕПОПЕЇ

1.

Щось повідоме. Звідки, звідки?
Каміння тут — що давні свідки.
З мельгіри череп зуби шкірить.
Метав тут обрин врозкидь брили,
громи до скель перуном били,
тут хоровод кружляв валькірій...

Прийшло. Але й тепер на згадку
щось, що давно було й спочатку,
шумить у борі, плаче в лугах,
неволить і вирує в з'явах...
Спусти, бір-нняже, вовкодава,
жени із серця вовка-тугу!

Хай в полі скаче сіроманцем,
пашить на обрію багрянцем,
украї знесилиться у зморі!
Нехай зигзиця або чайка
підхопить ту, кручинну, в скрайнах
і понесе кудись над море!...

Та князь не спустить вовкодава —
і туга рине, як заграва,
і рве, спустошуючи душу.
За з'явами приходять з'яви.
І серце раною кривавить,
а з місця я ніяк не зрушу.

Хоч поросло воно блаватом,
клятьби звідсіль іще не знято:
вона бадиллям у заглушшю. —
І наче кігтями валькірій
уп'ялюється туга звірем.
... Чи теж і я боліти мушу?...

2.

Крас-бір чаклує,, струнчить вежі.
... Це де було? — Згубився межень.
І згадка б'ється, б'ється нволо.
Затужить горлиця у луках. —
Ясьольда плаче, білорука,
її ж, її це тужний голос!

... А, може, це Лібуша? Либідь? —
Ні! — Ярославна тужить ніби,
і туга бір травною ниче,
з твоєї волі чи з неволі
в душі відгукнується болем,
струмить сльозою по обличчі.

... Ні, не вона, не Ярославна!
... Це серпень був? Початок травня?...
Якби так серце знало, знало!
А меженя нема навколо.
Спусти, Кримгільдо, забороло,
обгороди по межах валом!

... О, туго, туго! Ніго! ніго!
... Це був Зіґфрід? Чи був це Ігор? —
Пошліть же гридня чи герольда! —
Хто був цей ладо, любий, дужий?
Хто горлицею тужить, тужить —
Кримгільда, Либідь чи Ясольда?...

Вільдфленен, кінець серпня, 1949

ЧАР ЗІЛЛЯ

Т И Р Л И Ч (горицвіт)
(*Adonis vernalis*)

Ходить Пантелеймон.
Тирлич тут шипшині:
— До лічнички злиймо
ліків по краплині!

Скиньмось по листочку,
скиньмось по дрібному,
хай вже й по віночку
Лікарю святому!

А в когось то, може,
з горя серце хоре.
Тут листок допоможе
на журбу, на горе.

Б А Б К А
(*Plantago lan ceolata*)

Бабка тут до м'ята
і до всіх сестриниць:
— Треба й нам щось дати
хоч би для дитини!

По листочку двічі
даймо — й не помітиш!
Бож буває нічим
пальчик залічити,

остудити ранку
і чоло гаряче.
Хай вже безугавку
десь маля не плаче!

Тирлич, шипшина, бабка, м'ята — лікувальні рослини. Тирлич помагає при простуді, посилює серце. Шипшина очищує кров. Бабка гамає кровотечі, опухи. М'ята лагодить болі, гарячку.

ЛЕПЕХА
(Acorus Calamus)

— До ставнів на чисту воду
я прийшла здалека, з Сходу.
Хоч походжу відтіля,
та Волинь злюбила я.

Все під свята, під Зелені
прийде завжди хтось по мене.
Та й на рану допомогти —
чи ж коли відмовиш ти?

Змити дівчинці голівку,
дати качечці криївку... —
Люблять, люблять тут мене,
й Пантелеймон не мине.

Теж і чарувати знаю:
лепеху не забувають —
візьму кожного у бран.
А пахітна — мов євшан.

КРОПИВА
(Urtica dioica)

Стало чудно так кропиви:
— Світ той дивен, світ той дивен!
Глянь, Святому до поли
всі б тут серце віддали!

Чи ж то гірша я від когось?
Дам і я, коли попросять.
Хай не всі листки на злам, —
нільнанадцять дам я, дам!

А в листках — чаклунська сила.
Якщо тягне вже могила
до кладовища, — агій! —
випий зелен мій настій!

КАЛИТОЧНИК

(*Capsella Bursa-pastoris*)

А калиточник чубатий
тут скоріше до калити:
— Я, щоправда, не багатий,
та не дам себе просити!

Стримала ж на кров — данину
дати є з чого Святому:
для вдови, на сиротину,
та ще й тому, та ще й тому.

ЖИВОКІСТ

(*Symphytum officinale*)

— Таж і я таки не скнара,
хоч господар я заможний,
радо поділюся з кожним.
А чого нема в амбарах? —

Є для сили, є для зросту,
і від немочі й від скрути.
Є тут відкіля тягнути
й чим хвалитись живоносту!

ТЮТЮН

— Та на засіб на коросту
й не здобутись живоносту:
хоч мори, жени, годи —
не позбутися біди.

Пантелеймоне, не гайся,
в мене ради поспитайся! —
Тиць під ніс їй тютюнець —
от і візьме відьму грець.

ЛОПУХ

(*Arctium Lappa*)

— Легкованить кожен, кожен.
А загнати сили врані
чи від хати, чи від сажів —
хто тямущо тут споможе?
Вже тобі й дитина снаже:

— Стріху лопухом замаюй
(не якимсь пустим чатинням!),
бо відгонить чортовиння
і відьом хоч цілу зграю
вже з порогу лопушиння.

ЧОРНОБІЛЬ

— А про мене і забули!
Чи ж то відьмі крізь затули
не проскочити до хати —
як? коли? — чи ж можна знати?

От, щоб запобігти спробі,
то й кладі в кути чорнобиль,
під затулу й біля печі,
ще й під горщик, ще й під глечик.

ЖОВТИЙ СВІЧУРНИК

(*Gentiana lutzeri*)

— Кажуть, ніби на чіплянку,
на чіплянку-лихоманку
ніде й ляку не знайти. —
Ти хапайсь за надібанку —
за ляканку на чіплянку —
і на смерть злякаєш ти!

Що це, що це за ляканка? —
Полотнянка, тоб галанка
і мої це галанці.
Страх боїться їх чіплянка
та чіплянка-лихоманка,
а найбільше жовті ці.

ПАПОРОТЬ-ГЛИСНИК

(*Aspidium Filix mas*)

— Чи то в борі, чи то в лісі,
чи тани вже й на узліссі,
обіч небожа і брата
я завжди стою на чатах.

А чому? — Прозраджу нишком:
я на кривду став опришком,
не спускаю костолому,
ворохобнику отому.

А прочухати старого —
таж і ти б не був від того.
Тож застунаймо й накриймо
й хай допоможе Пантелеймон!

К М И Н

(*Caram Carvi*)

— Проти сонечка горілиць
як відквітне цвіт мій білий, —
з лугу, з саду під повітку
все владуть мене улітку.

Як пахтіла носовиця!
Пах мій був, немов живиця.
Та й щодня тим пахом дише
на столі чи хліб, чи книшин.

МАЙОРАН

— І мене чествать і душку —
запашнесеньку чорнушку:
біля столу, подивись,
вже без нас не обійтись.

Хай лише, як присман, бути!
Ще ніхто не зглибив рути.
Може б виявилось ось:
майоран — не тільки “щось”.

Ще й слівце яке за душку
тут промовлю за чорнушку:
той властивий душці пах —
гей би в дуки на столах.

ПОЛИН

(*Artemisia Absintium*)

— Вірний Січі побратим,
слину зіллям я гірним.
І чого в степу не бачив! —
Під ножем лягав козак,
Байду турчин брав на гак... —
Ще і досі серце плаче.

То за тим, а то за тим
плакав я плачем гірним;
паростками молодими
присягавсь, що сік міцний
силу дасть, ти тільки спий!...
Побратиме, побратиме!...

П'ЯДИЧ-ПОЛЕШНИК

(*Lycopodium elavatum*)

— З батька, з діда я — тутешній,
звуть же п'ядич ще й полешник.
Як нема на корчі ради, —
то й питайся ти про п'ядич!

Та й же кажуть споконвіку,
що нема над мене ліку,
не допоможе людям п'ядич, —
не знайти на корчі ради.

ВОВКОНІГ

— Бач, трилисник чи то бібник,
вже до чого ніби здібний,
та на трясцю чи ж поміг? —
Хай потягне вовконіг!

Тут хвалився ще й гребінник,
ніби знахар він сумлінний,
а прийшлося до чогось щось —
і хвалькові не вдалось.

Той не може й той не може.
Спромогайся, вовконоже!
Та не був би вовконіг,
як шляху б не перебіг.

Тут і схаменеться трясця:
— Повертаймо, бо не вдасться!
І прийдеться знову — ет! —
лізти бабі в очерет!

ОДОЛЯН

(*Valeriana officinalis*)

— Здавна знають одолян.
Дав же Боженька талан:
вип'єш ти його в настої —
навіть крапля заспокоїть.

Пантелеймоне, поглянь! —
Я розцвівсь, розцвівся в рань
хороше і так квапливо,
а вже рясно, аж на диво.

До лічнички цвіт зірви!
Буде для дітей вдови.
Лік гіркий мій, з рук же мами —
ні, мов зовсім не той самий.

ГІРЧИЦЯ

— От знайшовсь хвалько, дивіться!
А до чого тут гірчиця?
Позмагаймося ж, ану! —
Чи ж за пояс не заткну?

Ти не діткнеш добірніше,
не дошкулиш дошкульніше!
Дам я корчам, дам ладу,
тільки меду покладу!

Нібито назверх нічого.
Та застережись, небого! —
Дасться знати й там і там,
якщо меду передам.

Ш У В А Р

(Acorus Calamus)

— Вдачею та й хистом, мабуть,
вдався я таки у бабу,
в ту ворожку-лепеху
на Чумацькому шляху.

Вже давненько бездоріжжям
я подався на Запоріжжя,
де завзятий січовик
бити бузувіра звик.

То промий, присипай рану
козаків і отаману,
то комусь рубця зшивай —
діла ж то було гай, гай!

А заскочить нехрист клятий
під лиманом, — загинати
панібрата не лишу
й гасло вмить подам: — Шу-шу!...

Поки турчин схаменеться, —
де вже, де його фортеця
і нубло гарматних дул! —
Січовик громить Стамбул;

визволяє бранців, бранок,
платить турчину не тано,
щерблючи йому шаблі,
потопивши кораблі.

ОМЕЛА

(*Viscum album*)

— Омела я, омела.
Вже й, дивися, зацвіла!
Зірвеш листя з мене впору, —
порятую від помору,
як це Снитію спасла,
щоб здорова так була!

Маю, маю я дання
і на день, і до снання,
і від пошесті, й хвороби,
й якщо відьма щось поробить. —
Все pomoже омела,
щоб здорова так була!

ПОЛЬОВИЙ МАК

— Серед луку, серед нив
Сам Господь мене ростив,
силу дав і тут прирік:
— Будеш людям, наче лік!

Вже й пора прийшла. З оквіть,
пелюстки мої, злетіть!
Хоре десь не спить дитя.
Дайте трохи забуття!

Д Р Я С Е Н Ь (гірчак)
(Polygonum hydropiper)

— От, щоправда: я — не красен,
хтось уваги й не зверне,
люди звать бадиллям дрясень.
Чи ж не кривдять тим мене?

Таж у Божому городі
зайвого нема ніде.
Якщо кров спинити годі —
глянь, десь близько лік росте.

О Ч И Т О К
(Sedum acre)

— Де не стрінеш ти очиток? —
То де-будь у підворітті,
то під вікнами у квітті,
то й на грядці шито-крито.

Я й на Січ колись заходив
характернику під двері.
На боляк чи то на веред
все ставав я до нагоди.

Треба ліку — тут і гулькню.
Таж очитку й Сагайдачний
не змінив би, необачний,
на тютюн і люльку.

В О В Ч И Н Е Ц Ь (вовчі ягоди)

(*Daphne Mesereum*)

Вовчинець — смертельна трута.
Тут, либонь нечистий сплутав:
трута він — то так, то так,
але й ліку тут не брак.

Тільки треба добре знати:
де й коли на лік багатий,
чи приказувати щось,
щоб усе, як слід, вдалось,
щоб якось лихий не сплутав,
де це лік, а де це трута.
От комусь порадь не так, —
чи не візьме переляк?

П Е Р Е К О Т И П О Л Е

— Перенотиполем звать.
Завжди я ладен у путь.
Байді був я джура стало
і до кроку, і до чвалу,
чи за Дін, чи за Дністер,
хоч не згадуй це тепер!

Степ сьогодні оре плуг.
І коневі вже попруг
не підтягнеш тут до чвалу! —
пильно зорить джура далеч
і летить питать за лан:
— Де ж це батько-отаман?...

Так за дзенькотом піднов
навмання б летіти знов,
карого прогнати чвалом!... —
Тужить джура аж до шалу,
все за Байдою й конем
та й попруги ремінцем.

С О Н Я Ш Н И К

— Моє обличчя — Боже коло,
Вкруг золото над очодолом.
Я з осяйних, гарячих злив
живучу силу сонця спив.

Ця сила — з чарівного плину,
дає потугу, міць первинну,
живучість, радісний порив,
та тільки... з України нив!

ЙВАН-ЗІЛЛЯ

— Згадуй щохвилини:
розп'яли прилюдно!
І тобі так чудно:
Чим Він був повинний?

Глум прийняв з Любови
й кпини від юдеїв;
тільки задля неї
хрест підняв кедровий.

Без вини судили.
Прирекли Голготу...
Розказать достоту,
ні, немає сили.

Кров Його пролито! —
скаржиться йван-зілля.
І від горя біля
сохне жость, очиток. —

Спити б до краплини:
хай не стопчать крівці
люди або вівці,
йдучи в полонини!

Йван-зілля, інакше Божа крівця чи прозірник. Цвіте жовтогарячим цвітом. Сін з оквіття — червоний, мов кров. Вважається на Україні святим зіллям. Жость — *Ligustum vulgare*. Очиток — *Sedum acre*.

РОСИЧКА КРУГЛОЛИСТА

(*Drosera rotundifolia*)

— У намистах, у намистах
я, росичка круглолиста!
Як бурштинки, як перлинки
на моїх листках росинки!

По бурштинці, по перлинці,
я збирала по росинці
і по луках, і по пущах,
і тому то я цілюща.

Теж і в саді й на леваді...
Ні, не буде на заваді,
як усе в лічниці збуде
й мій листочок від простуди!

КОНЮШИНКА ПОЛЬОВА

(Clover)

От голівку підвела
і біленька конюшинна:
— Теж і я, і я вцвіла,
я, Святителю, яринка!

Не барись аж до зими!
Тут я, тут, на бездоріжжі.
Мед з онвіттячка візьми! —
Він пахний і свіжий, свіжий.

Ідучи, спинись на мить,
не помітуй даром Божим!
Як голівка заболить,
він на біль усе pomoже.

Л Ь О Н О К

(*Linum usitatissimum*)

Хресній — Маргі Пінчук

— Я так синьо, синьо цвів
і дивився Бозі в вічна.
Попри легіт шелевів,
гусенят пасла Марічна.

Не рахуєш красних днів.
От я знов розцвівся цвітом,
щоб його зірвати вспів
Пантелеймон, поки літо.

В зернятках моїх — олій,
він для масті від попарень.
Добрі ліки й мій настій,
якщо п'єш його в відварі, —

все згадай: я синьо цвів
і дивився Бозі в вічка.
попри легіт шелевів,
гусенят пасла Марічна...

Г В О З Д И Ч К А

(*Diantus L.*)

— Я гвоздичка, лук, городів
і лісів, і піль лелітка;
я “Діянтус” — “Божа квітка”,
відцвісти мені все годі.

Найрадніш цвіту ж на волі,
там, де сонце любо світить,
наливаю ліком квіти
гамувати кров і болі.

Пантелеймоне, улітку,
щоб наповнити лічничку,
Ти зірви й мене, гвоздичку,
чи “Діянтус” — “Божу квітку”!

ДУРМАН

— Прозивають дурманом
ще й дивдеревом я слину,
задурманю бо й разом
я полегшу дам дивинну.

Не відчуеш ти вже біль,
і скорботи вже не зранять.
Легкість упаде віднільсь,
як на чарівне бажання.

МОРИЖОК

(*Polygonum aviculare*)

— Простеливсь я беріжками,
беріжками, доріжками
між сіножатей, дібров,
ще й до пісні я ввійшов.

Та не кожному це знано:
моріжок дає ще й тано
і без примірок, без чар
лік цілющий — свій напар.

ЄРОНИМ

ПОЕМА

...Усе тече. Час лине в вічність.
Ті пройдуть дні і пори річні,
завершуючи кругобіг.
Таємна мла рокованих доріг.
Неповідомий Божий помисл...
У всесвіті безмежнім хто ми? —
Тих розважань за стосом стос.
Підлеслюймось: ми — мікрокосм,
свій цільний світ у собі кожен,
і в душах наших — подих Божий...
А ти над догмами тужи:
якби ж то не було тут лжі!...

ЛІТОПИС

Я в келії, достойник схими.
Вже глупа ніч. Не спить же зло.
І дух смутиться мій зіло.
Свят Боже, свят з всіма святими!
Дай з миром у душі новий
паперу розгорнуть сувій,
почати трудних днів літопис!
О, дай, як Несторові, хист,
щоб мій язик був проречист,
щоб карбував діла без злоби!
Словам — суворість і глибінь,
як каже тут чернечий чин,
та й суті як би не затьмарить!

Блюди, щоб гнів не обуяв
на спогад загарбу й заграв,
на згадку ворохобні й чвари!
Благослови мій щирий труд,
відкрий і очі, і серця!
Довівши глави до кінця,
мій Творче, славен будь!

ГЛАВА I

Це літа року Божого такого
табори по містах Тіроль, Бавар...
Там люди без отчизни, без нічого,
офіри, гнівних, страшних Божих кар.

За ними — чорні згарища руїни,
а душі полонив смертельний жах.
Назад іти? — Там гірше, ніж в пустині!
Куди ж веде, де, Боже, їхній шлях?

І кидають загнічені зіниці,
де ще відблискує вогнем пожар,
за океани мети — бистрі птиці,
щоночі спитують Волосожар.

Десь там, десь там земля обітованна,
десь там урочище і дім новий,
десь там воно, не тільки як омана,
затвердження у гідності людській!

Пасти череди, первину орати
і будувати свій, свій власний дім,
а ввечорі по праці біля хати
із огнища свого вдихати дим.

І знати враз, отак напевне знати:
це все твоє, що ти здобув трудом,
і не вдеруться вбивники до хати,
не візьмуть цінний скарб під божником,

а твій божник ганебно не осквернять...
І ось, і ось уявно ти вже там.
О, мріє-рожа! В неї, гляньте: терня.
Стоїш у сповненні ти сам-на-сам

і бачиш: це не все, що має бути.
І радости не маєш ти з черед.
Пригадуєш ти щось, на смерть забуте,
лишивши на столі і хліб, і мед.

Що, що це є? — Чи прадідів могили,
чи степу синь і жайворонка спів,
і верби над ставном похилі?
Чи то непомщені гроби батьків?...

І відчитаєш: тут усе чужинне,
свій рідний дім ти не збудуєш тут.
І враз запахне солодко крушина,
от як тоді, під весен каламуть,

і як тоді, коли свою єдину
ти землю покидав на глум чужим...
А що, а що ти скажеш своєму сину?
Чи ж ти чоло не схилиш перед ним?...

Проходять постаті перед очима.
Таке прочитує у всіх серцях.
І тугу в далеч ти раптово стримав.
Приборкана, вона — підбитий птах.

Нема отчизни? — Іншої не треба!
Ніколи не вросте у серце чужина.
Хай ще і ще нас Бог карає з неба, —
Отчизна в світі є лише одна!

Спробуй но ти, зі серця Рідну витни,
напризволяще кинь і в світ іди! —
Вона з тобою маривом бланитним
усюди піде, де не ступиш ти.

ГЛАВА II

О, дяна, дяна! Є, нарешті, захист
для нас, безбатченнів і бідолах.
От хліб щодня і от взуття і лахи,
над стомленою головою дах.

Дарма, приміщення напіврозбиті,
маячать привиди мерців по них,
і хтось вночі кричить, несамовитий,
спокутуючи свій нелюдський гріх.

І тут лякає черепом руїна.
Чужа земля ворожа і німа.
І всюди б'є у ніздра повів тління.
Втрачати ж нам вже нічого нема.

Це слово рятункове, люба втіха,
як морякові після шторму штиль,
як подорожньому крізь мряку віха, —
для серця нашого: азиль, азиль!

Як з талісманом, ми йдемо спочити.
Ніщо лихе наш не тривожить сон,
і Харта нам шляхи життєві мітить.
І вартовим — Свобода, наш патрон,

і Воля слова, думки й переконань...
Та якби мало бути, чи не так?
А дійсности відхилиться заслона —
втіначу, блазня одягни ковпак!

Яна свобода? Таж отут насилля!
Чи, може, втратив глузд? Який азиль? —
Затискуй п'ястуки чи плач з безсилля!
Ніхто не допоможе нівідніль.

Женуть людей вельможці на поталу.
Йдемо за дріт і до кривих присяг,
і, щоб уникнути знущання шалу,
ховаємо отчизни ім'я й стяг.

На Харту ти не покладай надію
та й ні на кого! Таж звихнувся світ.
Як хочеш — самогубство заподіюй! —
Чи дійме це когось, чи заболить?

Кудись відлюдком не втенти зраділо,
не скинути тягар суспільства з плеч.
Насилуй душу і насилуй тіло,
себе самого, блазню, запереч!

— Бажає "Родіна" — утридесяте
товкмачить нам відозва й закликач —
заблуканих дітей в обійми взяти. —
Нема дурних, підчихвосте, пробач!

От згадуються все, немов на збитки,
Сибір, і Казахстан, і Колима,
і ті потайники придобні, звідки
ніколи "дітям" вороття нема.

Набравши враз до рота ковт води,
і не спаде вже сперечатися нікому,
не так, щоб не наклінати біди, —
з засади: не противоборствуй злomu!

Якби ж зірвалось слово з уст прудке,
що так ізчаста нам уже зривалось, —
ох, Боже мій, піднялося б таке!...
Чи щось подібне вухо десь чувало? —

Розгардіяш, бешкеття, брязкіт, крик...
— Ви так?... На шибеницю! До розстрілу!
У льох! Та от вам, от!... —

Ні, не під силу,
щоб все це людський висловив язик!

І з ложа устає чернець вночі.
За всіх, за всіх, за розпачливих паче,
він перед Спасом молиться і плаче.
Читає він молитву втікачів:

— Ти — Той, Хто нас через безодні вів.
О, Господи, наш Боже, Отче, Творче!
Твоє зорить над нами Око зорче,
будь милостив і відверни Твій гнів!

Куди іти і по яких шляхах?
Лише б не до льохів, до божевільні!
Дай рівно бути вільними між вільних,
щоб душу не гнітив ні встид, ні страх!

Не дай померти нам на чужині,
чи в хижі, чи то в палаці якому!
Дай радісно вернутися додому.
щасливо дочекатись ясних днів!

Над наші, над усі, усі гріхи —
не відбери від наших душ посвяти!
Нехай не плаче Україна-мати,
не визирає марно на шляхи!

Її сини десь по світах чужих.
Не допусти ж у верем'я це люте
Її пречистий образ призабути!
І восковиці перед Твій триптих

сподоби нас поставити Тобі
з ясою в Київській святій Софії!
О, сповни, сповни найясніші мрії:
над Києвом дай зріти голуби!

ГЛАВА III

...Що, що таке? Невже лише причулось? —
Неначе за спиною кпини й сміх,
і вогник свічки мов рукою здуло.
Невже заснув крадьки? Ввійшов у гріх?

Таж мав чернець акафіста Пречистій
ще прочитати перед сном. І от
заснув, заснув, неначе вепр у листі,
якби ніяких не було турбот.

А вже крізь ґрати просвіт поранковий,
бліде видноколо баварських лук.
Я б'ю поклін останній, сороковий,
і, взявши патерицю і клобук,

виходжу з пристінку. Вітрець волого
дме з заходу мені в лице, в рукав,
мов розважаючи мене, старого,
і під нущами щиглик заспівав.

О, Боже, і таке мале створіння
от, як уміє, шле Тобі хвалу:
— Будь славен за життя, красу цвітіння! —
Дай і мені ще зріти світ, молю!

Дай з подивом схилитись над бруньками,
не надивитися от, як тепер!
Зі світлом у душі, немов з свічками,
іти поміж братів в Христі й сестер!

Кришок труснувши рештки із нишені
і побажавши добрий день пташкам,
до гурту йду і приділом щоденним
я похапки насичуюся сам.

Та що це? — Кинув погляд хтось заїло, —
Чи з'їв я хліба більш, ніж свій шматок?
Такого б учинити не годилось.
Чи глибше зачерпнув я із мисок?

Розглянись пильно. Ні, не милять очі:
сусід сусіду дивиться в таріль,
і в ньому більше, ніж у своєму очить.
Збентежений, виходжу я відтіль.

І як це, що я досі не помітив
диявола в праобразі своїм —
у втіленні людському? Мій ти світе,
не осінив себе хрестом святим?

Чи не хотів я досі помічати
прояву ту з копитом і з хвостом?
А він, людського роду ворог клятий,
заліз в щербинку кожну і в залом.

Пригадую, він вже давно між нами:
коли життя з нас кожен рятував
за всяку ціну. Як? — Ніхто не тямив,
лише б втекти від згину й від заграв.

Він тоді був, коли усяк для себе
тягнув якбільше й все, що тільки міг,
і то без жадної, либонь, потреби;
бач, і сюди ступив він за поріг.

У душу здири вліз, немов шуліка,
полигачеві — в безсором очей...
Таж це його, нечистого це пика
у праці тій “для батьківщини” чей.

Так, так! У наймитівській ревній праці,
що рабським віновим лягла тавром,
у підшуках усеможливих рацій,
зневаг, брехні — всього, всього гуртом.

І там, де не відважившись одкрито,
те, найсвятіше хтось тайки ганьбить,
і з ремества “pro patria” корито
зробив для себе... Ченче, досить! Цить!

І знову согрішив я, онаянний.
І світ мене зловив земний.
Іди ж псалом читати понаянний,
поклони перед Спасом бий!

ГЛАВА IV

Надворі падає сніжок біленький
і простеляє чисту пелену.
...Я вдома, вдома! Милі руки ньеньки
мене, малого, вговтують до сну.

І колісанка — річка смараглова,
по ній пливе рожеве човенце...
Плисти, плисти б, ох, ще раз нею, знову
тулить до матінчиних рук лице!

...А світ увесь, як писанка, яскравий.
З тобою йде він і за межі сну.
Там веселкові мерехтять заграви.
Пливеш, пливеш у назку чарівну...

Надворі падає сніжок біленький,
а вже показувало на весну.
Чомусь згадалося про руки ньеньки.
Чому ж? — Я відповісти вам не втну.

Чи то та білість вколо, та чистота,
що враз сніжинками злетіла нам,
неначе Божа ласка до болота,
щоб ми вняли небесним говіркам? —

Бозна, чому згадався світ дитинний,
той чистий, що дорожче від перлин.
Його в своїй душі зберіг донині
хіба якийсь дикун-остров'янин.

Коли за світом тим бува затужиш,
коли вже наш дочиста остогид,
і схочеш бачити людину, — друже,
кудись світ-заочі збирайся, їдь!

Хай буде путь твоя в далінь щаслива!
З тобою радо б їхав не один,
щоб протепліло сонце, змила злива
і в душу спала неба благовінь.

Не йти ж ченцеві поруч до порону
і не вилонювати серця мрій.
А кличе Хтось: ходи додому,
де вертоград Атонський дивий Мій!

Там взбіччя — ліпо здоблений трифорій,
у неозорості висот — Еон.
Летить душа все д'горі, д'горі, д'горі... —
Прокинься, ченче, це ж бо тільки сон!...

Як дано ж нам очистою в геєні
пекельний вар із гемонських сулій, —
мій Боже, з уст ченця не вийде пені:
народу жереб прийме він за свій!

ГЛАВА V

От наче знов перегортаєш Книгу Русів
і ходиш згарищем Великої Руїни.
Піткнеш дітей, жінок, піткнеш калік, дідусів.
І марно кличеш незабутні тіні.

На гніт, на утиск ворога, жорстокий, згубний,
під буревій народ їх видав, наче цвіт свій, —
це певну запоруку прагнень волелюбних,
що здавна йдуть, як заповітів відсвіт.

Правуючись за наше право споконвіку,
вони лягли, бездихані, на земне лоно.
І не складе пісень надхненних недоріка,
лиш темний лірник пом'яне прокльоном.

Для них високі не насипано могили,
як в давнину весь люд було зсипав шапками.
І не поставлено ніде хрестів похилих
чи хоч привалено великий камінь.

Як збереже онука подвиг заповітом?
Як переймуть пізніше заповіт нащадки? —
Чин недоцінено, навмисно ймення скрито,
і записями — несумлінні згадки.

Але в повітрі ще гуде потужним струмом,
от як від Байди... Богуна... від Гордієнка:
— А за шаблі й гармати, компанійці, нумо!
Не бити ж байдики у побрякеньках!

ГЛАВА VI

*“Бисть тишина — в Щитюрні у шпиталі.
Бисть тишина та тіні-козаки,
Що від сухот мовчазними вмирали...
Бисть тишина безмежної тоски...
...Стояв облуплений трагічний Каліш...
Ридав нарід-вест... І нічесоже бисть.*

Юрій Дараган

Ність тишини ніде у нас в таборі.
Ність тишини, о, Милосердний, ність!
Біс увійшов — і ми всі духом хворі.
Щоденна распря — наш постійний гість.

Ми вийшли не очищені із горна.
Нам мало всіх Твоїх страшних понар.
Пошли чуму! Нехай увійде, чорна,
нехай жахне на смерть Твій гніводар!

І, може, лиш тоді який спасенник,
спітнавши другого десь між колій,
на груди кинеться йому й надхненно
прокаже: Брате, брате любий мій!

ГЛАВА VII

Відніль з'явилося воно, потворне,
з тобою стало нагло віч-на-віч?
Холодний жах раптово душу горне:
це з нетрів, надр середньовіч!

Так високо біжить у небо цоколь
стрільчастих дивовижних цитадель!
Під криптою ж притьмом забачить оно
кубло гадюк, відьом котел.

Там відьмаки з відьмами ув асисті
блюзнірять, додаючи труйних зіль
до вкраденого потай із сакристій,
і дим, і чад іде звідтіль.

Я ледве чи таке страшне урою
і передам образотворчо вам,
тож кличу на підмогу майстра-Гойю
й химерника машкар з Notre Dame.

Вершини духа і низи падіння.
Нема, нема ніколи їм границь.
Дивись на цоколі і на склепіння —
і падай на коліна ниць!

У крипт камінних заклепи піднімеш —
кудись світ-заочі тікай відсіля!
Чи ж не про злочин свідчать свідки німо —
той тлін гидкий, та затхлість, цвіль?...

Вже не допоможуть ухиляння жадні.
Хутчій ти скинь тягар з душі, хутчій
і вимови, нарешті, слово “зрадник”!
Щоб дух вже замирити свій,

жени на шибеницю, на кострище
і перший головешку підклади!
Нехай охопить полум'я все вище!
Дивись, відьмак горить, ади!

І як його той Данте-характерник
в дев'яте коло не убгав навін,
де впхав був злобно найстрашніші скверни,
не випалив вогнем язик?

А Бог між нас такому попускає
ходити просто з піднятим чолом.
Жени його, мов пса, кудись в безкрає,
як гнав Ти Каїна з тавром!

Нехай ніде не знайде пристановищ,
втікаючи ганебно звідсіля!
Хай падлом десь лежить у рові
й не прийме матінка-земля!

ГЛАВА VIII

Літописи, ще не написані, новітні,
за червні, липні, грудні, березні, за квітні...
а року Божого такого... Ченче, стій!
Ти подери хутчій записаний сувій!

Він так гнобить твій дух, так тяжко серце ранить,
мов вийшов той, кого прозвали Окаянний,
кого і церква викляла й народ прокляв.
Не заглядай до тих тяжких понурих глав!

Як радо б затаїв від всіх тихцем у собі
і скреслив літописець глави, роки й доби,
щоб часом не упав анатеми проклін
на голови майбутніх наших поколінь!

Не винесли опудалом усім на вічі
і клятьбами найтяжчими з амвону тричі,
поставивши святі ікони вузголів,
тим ревищем протодіяконських гласів

не прокляли, бува, до сьомого коліна...
Ти, літописце, спитуйся свого сумління!
Бог свідком тут: як попередник не один,
хотів би затаїти глави й доби він.

А все ж був щасливіший літописець давній:
в лихих ділах де-де вели високі правні,
і літописцеві перечили вони
вбивати до гробів осикові клини.

Щаслив, щаслив ти, попереднику! Достоту
ти навіть не побачив нищих душ пустоту,
дрібноту чорних діянь, ту бридоту, мрязь
(того й не чаяв гордий Окаянний князь)!

Ти все ж таки писав частіше світлі глави.
Красили їх зіло апокрифічні пави —
чеснот високих і безсмертя явний знак.
Ще й досі покрив їхній золотий не збляк.

Тепер ченцеві не полегшить ані схима.
Якби хоч промінь деколи заблимав!
Приборкуй, ченче, в серці вибух рвійних буч!
Пиши за главами главу і — душу муч!

ГЛАВА ІХ

...Згадати б тут... Назви ж ти по найменні! —
Не знати вже, чи це у нас було.
Напружуй пам'ять, важко хмур чоло:
а де ж, а де ж національний геній?

Він був колись, він був! — Це не омана.
І досі жаром він іще не стух.
Іще живий його всетворчий дух,
як і жива ще Муза Роксоляна!

В душі народній досі він нуртує
і вибухає, мов стихія, враз.
Поклич його, поклич його у час
щоб ти його пізніш не клинав всує!

Тяжать віки неволі і неслави.
Хоч і прорветься справжній різновид —
він захлинеться враз від вікових обид
і мре в сам-розцвіт свій під квітень-травень...

А як знайти тут лезо обосічне
на покручство, насліддя, язви трут?
Ти кинув полум'я за жмутком жмут —
забув, забув закляття ж те, магічне!

Ех, як воно у потайкім звучанні? —
Ти знав його, ти знав його колись!
. Дивись,
а був рятунок це останній.

ГЛАВА Х

Якби то хтось тобі отут хоч підказав
до тих скупих рядків твоїх неповних глав!...
Це ж знав Яким і Нестор знав, як існий русич,
це й в епосі гляди Бояна і Митуси.

Було це духом, що підносив і живив;
було це чаром, що скривлював порив;
як стяг передавалось з рам'я і до рам'я...
Невже пішло воно у забуття, в непам'ять?...

От згадуй на шляхах чужинних перехресть!
...Ах, як його б назвати?...

— Еврина! — Це честь!

оте міцне закляття з роду і до роду.

Це честь твоя і разом честь всього народу.

ГЛАВА XI

...Єдин народ, єдина віра і єдин язык...

Це звідки, звідки? — Знову згадуй.

От, може, хтось писав для себе на відряду.

Чи, може, був душі це крик?

Чи то з давен сумлінно хтось доніс до нас
свідомість цілої спільноти,
і пригадкою раптом стало це напроти
і остереженням учас?

...Єдин народ, єдина віра і язык єдин... —

Повторюй це, немов закляття.

Хіба снагою аж праправнуки освятять,
щоб це ввійшло у кров і в чин.

Якби ти владно міг змінити кругобіг,
у дні ці безуму й нестями
вписати це у душі, мов на орифлями,
якби ти міг, якби ти міг!...

ГЛАВА XII

Коли Господь захоче покарати,
то, кажуть, відбере язик. Їй-їй,
таж нам нема чого на це чекати:
ми кричимо, немов глухонімий.

Свою ми правду винесли на форум:
нехай побачить і жахнеться світ!
І кожен з нас по-своєму говорить,
все сперечаючися край воріт.

І чують люди нас і з забобону
не вийдуть, збаламучені, ніяк:
— Либонь, стовпище Вавилону.
Подайте на каліцтво їм мідяк! —

А в скритнину чатує давній ворог,
як чатував над нами сотні літ:
— Таж це посілі бісом, духом хворі.
До дому божевільних садовіть! —

Незрозумілі ні для кого в світі,
ми розпорошились, як той пісок.
І нашими не будуть наші діти,
згубивши Батьківщини образок.

ГЛАВА XIII

Дивіться: на руїнах міста
зросла трава, лопоче листя,
неначе прапор перемоги.
О, ти звитяжило, життя!
Ти рвешся з кожного кута,
тобі усі, усі дороги!

А скільки крові тут лилося!
Людей пожато, мов колосся.
Це місто — поле побойовищ,
лежало тихо, мов кістяк.
Глянь, встав із мертвих неборак,
і глушить ріст шолом у схові.

Тих стовбурів, що від розпуки
до неба підвелись, як руки,
доправляючись жити права,
ніде вже в парку не пітнеш.
І тільки в кірсі хтось зідхне
та ще й із-під шолома в травах.

Таж так: життя сильніше смерти.
Де б то снаги його зачерти?
Навколо всюди многолюдно,
яріє паростя нове,
усе живе, живе, живе,
а в тобі смерть. Хіба не чудно?

Надію, квітку серця стято.
Вже не цвіте вона зірчато
і вже нема чого чекати
і сподіватись, як було.
На руки ти схиляй чоло:
і нащо народила мати?

Хтось стільки років злото лудив,
бив гаряче і міцно в груди,
і відгуналось серце дзвінко
і радісно: — Живу, живу!
Живу, усім єством живу! —
І гнало кров у жилах гінко.

Десь правди страчено оселі,
і в цілім світі — мов в пустелі.
Тож начебто і не дивинка:
нема ні правди, ні добра, —
крихка надія, райдуг гра,
розтала враз, немов сніжинка.

Алеж не так! — Вона ще квітла.
Та ми самі згасили світла,
і стало темно так зокола.
От начебто уже й кінець.
В душі, в світлиці ясній — мрець.
Свилить при Ній, Звитяжній, чола!

*Дражі Михайловичеві
і нашим повстанцям.*

Тут середь темені — а все ж! —
із небуття, із-поза меж
заблисне іскорка червлена.
З полегшою ти відітхнеш
і шлеш свої благословення:

— Благословенна, земле, будь
за твій камінчик і за труд,
що появив вогонь пожегаром!
Дарма, нехай пожегар задмуть —
хтось занесе до хати жаром.

ГЛАВА XIV

Карав посухою страшною, неврожаєм
людей непогамованих Господь.
Карав війною. Ти стоїш, блага благаеш:
— О, Господи, бича Свого не зводи!

Хай відітхне земля, і стоптана, і бита!
Зрівняй на ній розпадлини й вали,
покрий, нещасну, ізмарагдом і бланитом
і людське серце немічне сціли!

Нехай не плаче вже ні мати, ні вдовиця,
не шле докорів долі, ні клятьби!
Хай серце ласкою Твоєю загнітиться
і заповідь Твою сприйме: люби!

Заглянь ласкаво, Боже, й в душу втікачеву!
Там чорні шибениці і хрести.
Пошли провісником чи голуба, чи меву,
щоб змученій душі, нарешті, мир знайти!

Та не карай і так уже на смерть прибиту,
Своїми попустами не карай!
Не допускай на нас перед очима світу
насилування і знуцання зайд!

Над нами мають, лопотять прапори чорні
і зловістять приречення живим.
Вчувається: із засвітів гудуть вальторні.
Це поминальний спів, це Смерти гімн.

А що ж то там, а що ж то діється в Отчизні!
На згадку в грудях запирає дух.
Святкує ворог поминки, криваві тризни,
і переможний регіт ще не вщух.

О, зглянься, згляньсь над нами, Боже Всемогутній,
і до загуби нас не приведи!
В Твоїх руках народу нашого майбутнє.
Куди ж ведеш його, куди?

Хоч би денебудь в світі дай знайти потугу,
щоб віра в Бога скріпла у серцях!
Вже нинув Хаос у лице Тобі наругу,
і шаленіє Жах.

ГЛАВА XV

*Signa te signa temere te
tangis et angis.*

Заклинання чорта у середновіччі.

Яка ж то темінь! Боже, Боже,
нехай заблиснуть десь вогні!
Верзеться все таке вороже
і сниться Вершник на коні.

...І буде: затемняться мислі
під судний день з його Кінцем.
Облудні, не впізнають змисли
страшне Антихриста лице...

Будь виявлення це не всує!
Він тут уже між нами, тут.
Хай очі бачать, вуха чують,
невіруючі віри ймуть!

...Він упокорить серце й розум,
вдаючи, наче гіпокрит;
потопче правду людську й Божу,
сумління у людей приспить.

...Він на усе тавро наложить
і виб'є людям на чолі...
Той страшний знак і на вельможі,
й на смердові по всій землі.

...Насильство запанує й примус...
Хто не зазнав на собі їх?!
Вже влада Сатани без стриму
і меж у займищах своїх.

І недалеко день грядучий,
коли невпотям, без спонук,
спустошені істоти гнучи,
весь світ впаде йому до рук.

...Не буде там для спонуси
терпіння Божого. І гнів
Содоною всю землю струсить,
як за біблійних правіків...

Будь виявлення це не всує!
Хай бачать очі без полуд,
Нехай же вуха наші чують:
гряде гнів Божий — Страшний Суд!

О, схаменімся! Годі, годі!
Розкриймо очі і серця!
От він рушає, і по ході
пізнати Божого їздця...

Ашаффенбург, 1946 року

ПІСЛЯСЛОВО

"...Ті пройдуть дні і пори річні..." — А чи вони вже пройшли, закінчуючи наш Ісход?

Якщо брати за доконане розселення більшої частини нашої, еміграції з 1945 року по вільних країнах Європи, Африки, Австралії і Нового Світу, то можна сказати, що так. Але ще досі люди тікають з-поза залізної завіси, і не тільки з України. Цього року ми є свідками масової втечі з Угорщини.

Чи це хоч тепер сколихнуло сумління світу?

Хіба як протест Об'єднаних Націй, хіба як похаплива допомога Червоного Хреста. І ще хіба те, що вже ніхто не квапиться репатріювати.

Все ж, здається, вільний світ і досі не усвідомлює собі достотно найстрашнішої загрози більшовизму, яка існує не так в кількості танків, атомових і водневих бомб, як у скаліченні людської душі. Що з того, що поодинокі голоси остерігають? Їх ледве чи хтось хоче слухати.

Можливо, незабаром доведеться розпачати, навкір провісникам скорого пришествя Царства Божого на землі, не тільки над “загубленою українською людиною”, а, взагалі, над будь-якою людиною. Тож “Літопис” Єронима ще й сьогодні на часі.

Цей твір був написаний у 1946 році в Німеччині. Він не міг вийти друком у свій час, як з браку коштів, так і з огляду на свій подекуди проскрибований зміст.

Правосуддя ж за десять років проминає й найбільший злочин. Отже можна сподіватися, що нікого не переслідуватиме вердиктом. А, може, “задля обставин” ще й поступиться вже чимось у параграфах. Все ж таки добре, що Єроним не подав жадних наймень, кладучи вини, вольні і невольні, на загал. Чейже, не будуть судити весь народ. А може?... Виходить воно чи не ще гірше.

Коли ж тут Єроним і сам себе не оминає. То хай хоч це від читача відбере зброю для похапливих закидів в очорнюванні білого. Одначе, чи не досить придивитися й до теперішнього нашого довкілля, щоб потемніло в очах? А затуляти очі і вмовляти собі за прикладом святців і сантиментальних пань, що довкілля ідеальне, тільки ти поганий — це ніби схвалювати, ніби не розрізняти зла від добра. І не можна мовчати, але крик душі чи щось тут допоможе?

От дехто у наш поступовий вік знайшов вельми кумедним Єронимове залякування такими застарілими фіґлами, як Судний день. Мовляв, уже всі кінецьсвітські прогнози збрехали по-стокроте. Таким лиш дітей лякати!

Справді, поступовий вік: “і догнали, і перегнали”, нічого казати. І як тут злякати пеклом когось, хто не вірить ні в Бога, ні в чорта?

А простодушій Єроним за натурфілософами XVI сторіччя досі вірить, хоч і зневірюється, дивлячися на дійсність, що кожна людина — мікрокосм, свій світ у собі, навзір цілого космосу; за Отцями Церкви ж — що в кожній людині Боже начало. І коли воно приспане, його треба розбудити.

Жадні страхи: Судний день Єроним подає не як реальність, а як символ.

Тут не забранне згадати про відклик В. Домонтовича на колишнє твердження одного нашого експерта, що “раз реалістичні образи, то і стиль реалістичний”:

— Я б сказав, тут не можна йти за Потебнею. Хоч образи реалістичні, але в концепції стиль Єронимового “Літопису” символічний.

Той відклик, між іншим, не залишився без впливу.

Не знаю, чи, пишучи, Єроним дбав про стиль. Ясно, він мусів думати, як висловлюватися, бож мистецтво слова — не тільки що сказати, але й як сказати. А чи дотримувався якогось напрямку, не виходячи поза його окреслення? Кожен мистець кладе на твір свій власний знак, інакше він не мистець, а ремісник.

Чи ж можна “Літопис” підвести за Домонтовичем під рубрику символізму — того, як окреслюють, взнеслого стилю?

Про це говорити б знавцям. Боюся тільки, що нашим заприсяглим клясифікаторам і естетам, напевне, стануть тут на заваді численні Єронимові вульгаризми, викликаючи не щось інше, як “гомеричний сміх”, наречення в позалітературності, а в кращому випадку — поблажливе віднесення до “промахів”.

Треба сказати, що ці “промахи” в Єронима вжито з розумом. І неповерховий, незбаламучений і непередзвятий читач напевне може сам добрати, що до чого. Ми ж не бажали б тут нав’язувати своєї думки. Хіба висловити здогад, що Єронимові не йшло так про стиль і йшло лише про мистецтво для мистецтва. А в першу чергу — не стояти осторонь від життя, отакого, як воно є, добираючи вислів таки з нього, як підназувало надхнення і свій критерій, і щоб той вислів бив якнайсильніший засіб. Твір мусить діяти на читача, доходити до душі!

Станься!

Листопад, 1956

ПІД КОЛЯДУ

Вийди, вийди, зіронько, засвіти
на подвір'я, вулиці, на хати
і водно, і водно
до дверей і в вікно!

Дід уже на покуті, а дідух
об долівку колосом бух та бух!
— Ух!

Тут же й дух, тут же й дух!

А столи застелено... — Постривай! —
Вже на них, як сонечко коровай
та ще й кнись, та й кутя,
бо ж іде Коляда!

**

На черені золотом Божий дар.
Живлющого вогниа чистий жар.
Як він гріє гаряче!
В руки візьмем — не пече.

От і, справді, начебто чарівний.
Не посмій зневажити, Боже крий!
Це Сварожич — Сонця син,
людям з неба щедрий зрин.

Був колись очистою, був теплом,
виблискував сналкою за вікном.
Достеменно, Божий дар.
Глянь на нього і помар:

Що коли б до вогнища він не впав?
Як би наварили ми стільки страв?
І без світла, без тепла,
як людина б тут жила?

Не барись, господарю, й но виходь,
наокіль, за сонечком, круг обводь,
щоб було ж то Коляді
утямки все по сліді,
навкруги та навкруги,
йти до літа, до снаги!

Хоч би не змилитися невзначай,
не ступити нехотя гай-балай,
щоб не скоїлась біда,
не погнівавсь Коляда! —
Гов! Не забудь бо знов! —
Ти слівце отут примов!

Нечисть заздру спекуйсь заздалегідь! —
Бо наврочить нивонці недорідь!
Не барись, не гайся ти,
геть від кола відмети
помелом, помелом,
ще й спини сонцехрестом!

**

Вовна вже запрошено на кутю.
А не хоче — з дворища тю-атю!
І мороз нехай не йде —
десь за горами впаде!

Зиму не допросишся так чи сяк:
Баба десь відкачує переляк,
поначувшись теревень,
що пішло на довший день.

Та хіба ж то бабине пропаде,
чи колись пропало вже? — Де там, де! —
Знов запросимо за рік.
Вистачить на бабин вік!

Садовися, родоньку, весь за стіл
споживати святочний наш наділ!

Та з ослону спершу ти
на дідух, що в той кожух,
злегна душечки змети!

Якось їх неприязно не діткни! —
Душечки втішалися ще з весни
на багатий урожай!
Таж і рід — просити слід
на нутю й на коровай.

Першу ложку Дідові подамо.
Вже тепер невпригадки людям мо,
хто почесний гість ото,
Чом він “Дід” і звідки рід. —
Чи таки згадає хто?

**

Заспівай, колядонько, заспівай,
щастям нашу хатоньку не минай!
І з теплом під вікном
привітай з Свят-вечером всіх гуртом!

А бодай щовечора й будь-коли
угинались стравою нам столи!
А бодай, а бодай
ріс на зріст господаря коровай!

Ворожи, колядонько, ворожи ж,
щоб кутя вдалася навдивовиж
до складу, у меду,
гідно все обходити Коляду!

Як колись співала ти — гай, гай, гай! —
заспівай, колядонько, заспівай!
Голоси добери,
щоб шугали срібнії догори!

**
*

І летить окрилено між людьми:
— Колядо! Постелено килими!

Прибрано, оздоблено. А окрас!
Заходжати гостоньнам саме час.

Зирнуть ще до засіку й до хліва:
може не доглянули щось, бува.

Чень, насіння кільчитись вже ладно.
Чень, зерно підібране у зерно.

А тоді податись на сім верхів,
сім верхів — прабатьківських теремів!

І до верху кожного ідучи,
перебрати в рученьці злот-ключі.

Та таки й подумати тут якби:
хто ж то відчинятиме чар-скарби?... —

Знов і знов окрилено між людьми:
— Колядо, постелено килими!...

1956

ГЕРОЇКА (Уривок)

ПРИСВЯТА

Пригадую слова поміж ряднами.
Нехай у поминковім тиміямі, —
вони у серці мов ножі:
“Скажи, за нас усіх снажи!”

Горять свічки і фіялкові й сині.
Молюсь, молюсь: “Прозріння дай дитині!
її любов'ю возлюби,
пошли і язики, і голуби,

і помасти чоло святим єлеєм!
Нехай же волею Твоєю
отверзяться серця, як спраглисть пуст,
і хай говорить Злотоуст.

I.

Як хороше! Весна, прозор і рань,
іскряно-промениста розталь.
Так лунко від перекличних гувань,
і щойно б'є година шоста.

Туди путь наша, до великогір,
усе зривніша, вища й вища.
Сьогодні ще на здивування прірв
під небо розкладем кострища.

Для нас, для нас зазорені світи,
для нас, для нас сліпучі збіччя!
Ми демонам низин із висоти
потворно вишкірим обличчя.

II.

Вони приходять ввечорі тихцем
і осторонь сідають поза нами.
До біса! Вранці ми їх зацькуєм
своїми злими вовчурами.

Принишклі, несміливо шепотять
Про теплі черіні домашніх огнищ,
про хліб смачний долин.

А нам плювають,
на згадку серце ані тьохне.

... Про неосяжність крижаних висот,
про сумнів, про зневіру і розпуку,
їдну, як зілля чортове, осот...
Товаришу, дай руку!

III.

Ми бачили його, коли гроза шаліла
і гнала стрімголов, як чавуни,
і брили льоду й валуни,
а в горлі сохло, й одяг лип до тіла.

Ревло, кипіло варом, нублилось по кручах.
Який страшний у гніві він,
той демон-вартовничий верховин,
і злоба його — блискавка сліпуча!

Нехай загрожує гадесове поріддя,
хай проти нас і небо, і земля!
Чи може хтось із змагунів охляв?
Стискаєм зуби й випинаєм підборіддя.

IV.

І знову синь і знов прозор.
От буря, вибившись, минула.
Посол зазір'я — метеор
шле привітання у гомулах.

Гомули — це відлитки лав,
улиті у космічній рудні.
У них так дивно хтось з'єднав
прапервісність й... майбутнє.

І любо нам від надзорян
тлумачити на них клинопис.
Зазір'я, чудний океан!
Проб'ємо завтра вище тропи.

V.

Сміється геном, з гиком спльовує пісок,
шмагає вітром, як бичем, і свище, свище.
Ми там, де й вчора, вгору не пішли й на крок,
ще й навпани, чи не ступили нижче.

Х Л І Б

Коли весна озветься журавлями
і біла мла розтане над полями,
і затужавіє на соняшних шпилях
теплом і вогкістю напоєна земля, —
тоді господар у степи розлогі
іде оглянути зелені перелоги.
Десь жайворон у синій глибині
перебирає струни срібляні;
під зором соняшним у теплій тиші
здається, чути, як роздоли дишуть, —
та він, схвильований, того й не поміча:
з глибокою задумою в очах,
на межах спотикаючись полинних,
він припада до кожної стеблини,
неначе хоче в ніжних пагінцях
розвіять нуд змарнілого лица...

О, земле чорна — соковита ниво!
Ти, мов коханка, — радісна й зрадлива.
Коли б ти знала, скільки муки й слів
стривожений господар твій приніс;
коли б ти знала, що найкращі мрії
його — в твоїх зелених стеблах-віях,
що всі надії, радощі й жалі
він доручив тугій твоїй ріллі, —
ти б своїм соком — молодим і теплим —
щедріш поїла тонкорунні стебла,
щоб піднесли із борозден вузьких
вони на світ повніші колоски.

Пливуть хмарини — птиці білокрилі.
і жменею до брів піднявши тінь,
утопить зір в глибоку далечінь
і весь завмре, мов з дальньої дороги
чека якогось гостя дорогого.
Нарешті, піт з гарячого чола
згорнувши, мовчки зверне до села.

Щасливий той, кому в зеленім шумі
не тиснуть серце неспокійні думи —
що піняться, немов на бистрині
важких бурунів сиві гребені;
щосливий той, кому весна сміється,
чиє життя, мов ясна стежка в'ється: —
бо хлібороб свій спокій загубив
на роздоріжжях буряних степів...

Цвіте весна — і паленіє радість,
а серце терпне: що — як літо зрадить?
Весна ж бо — тільки соняшний пролог
до книги довгих і тяжких тривог:

а може прийде чорна громовиця
і потолочить молоду пшеницю,
або повіє сизий суховій
і вип'є росу весняних надій?
Кус зозуля в лузі до калини,
торує хлопець стежку до дівчини,
Ой, не ходи, козаче, не співай, —
бо ще не знати, що несуть жнива:
як нива рясно обросте копами, —
уклонишся до милої з сватами;
ноли ж уродить сірий молочай, —
навіки, брате, серце поховай:
покинеш ти скупе дідівське поле,
сьорбнеш гіркої наймитської долі —
і невідомо, чи згадаєш знов
стару тривогу й молоду любов!

Темніє й ширшає листя сокорове,
густіше пахне мурава шовкова
і важчають в задумливих садах
рум'яні вишні на тонких гілках.
І зорі в небі ніби теж рясніють
і співи парубочі веселіють: —
бо вже на нивах, сповнених зерном
стоять хліба, мов келихи з вином.
Ідіть, потомлені в німих оселях,
зніміть журбу на вигуки веселі.
І піднесіть на золоті снопи
свої блискучі соняшні серпи!

Ще й зорі теплі в небі не потонуть,
а вже господар сон з обличчя гонить
і поспішає в раннім тумані —
щоб стрінутись із сонцем на стерні.

Хто перекаже хліборобське щастя, —
коли, забувши пройдені напасті,
ясного ранку в стишених степах
він підпереже першого снопа?
Кінець сліпій, затурканій тривозі!
На безвідрадній життєвій дорозі
де й золотавий колосистий сніп
встає, мов яснорунний смолоскіп.

В далеких паднях мліють вовчі тіні,
могили тонуть в голубім тремтінні, —
а в морі жита, в хвилях пшениців,
мов білі птиці, плавають женці.
Нехай і піт, нехай і мозолі в тугих долонях, —

зате розсуть на ниві вздовж межі
полукіпків промовисті кряжі!
Тепер же час зідхати й спочивати;
рум'яні ранки вечорам на п'яти
ступають і небавом під серпом
останній колос упаде чолом.

А вже як ніч розкреслить літавиці, —
застугонить музика возовиці
й тугі снопи, покинувши роздол,
переночують до тісних стодол,
Та й тут не вік їм тиснутись боками, —
бо вже ціпи тупими копитами
через тугий переступають тік, —
і скоро зерно виповнить засік.
Аж ось коли розхилиться дозвілля,
покличе в гості молоде весілля,
і, мов коновку доброго вина,
осінню радість вип'є аж до дна!
Так непомітно заминає коло
селянський рік: — од ниви до стодоли.
Та чи ж не тут, в орбіті житніх літ
просякло джерело, що живить світ.

“Пробоем”, р. 9, ч. 11 (12), 1942.

ФРАГМЕНТИ

1.

Бажати більшого. Між правдами старими
прийняв ти це як гін у кров.
Воно твоє, далеке і недосяжимо,
і буде завжди, знов і знов.

Останній крок, такий легкий над сподівання,
і ти вже там, на висоті.
Позаду десь орел і хижокрила каня,
їх і не вгледіти відтіль.

По іншому ти бачиш образи і речі,
це твій окремий власний світ.
Який — ясний твій день, який же темний вечір,
Який високий твій zenіт!

2.

Мов крила за плічми, росте й росте відвага,
тверда несхибна впевненість ноги,
а погляд твій — він гострий наче шпага,
і кожний порух — пружний і тугий.

І, наче граючись, недбало ногу ставиш
на край чатуючих безодень ти.
Згадай! Прийшов твій день над все яскравий —
ти недалеко від мети.

От-от воно — твоє верхів'я осіяне,
один ще крок, остання з перепон.
Тут на підмогу всім відважним стане
звитяжець Юрій — твій патрон.

3.

Ах, скрикнути би! Зоряним наметом
на досяг спала мрія золота.
Але мовчазність — подруга аскета
тобі затулює притьмом уста.

— Гамуй порив! Він зовсім не до речі.
Така ж то оманлива близість ця.
Ще стільки подвигу, ще стільки зречень,
і як іще далеко до вінця!

Можливо, прийдуть ще падіння, зриви...
Зусиль, зусиль, молитвених екстаз,
душі нап'ятої, немов тятива! —
Й перед собою бачиш чудо враз.

(“Київ”, ч. 2, березень-квітень 1951)

0. Лятуринська

З візій

От крики́в ^Іхтось. / Чи тільки так зда-
лось? /-

Ковзнув у серце́ шах, як черева́та
ско́пка.

Хтось крики́в зову — чуєш? — ось і ось.
і вми́ть це дрові́лля в лементі́ і в
зо́чках.

— Зупиня́тсья планети́, западе́тьсв світ
в бездонну́ проглибіню́ страшно́ї горо́-
кози́.

і по Землі́ не залиши́тьсв ані́ міт,
як і по тя́мці про добро́, про бо́жьи
по́гли.

Не потече́ ріка́, не проросте́ спорши́,
ні інша́ росте́, ні кві́тяна, ні зільна́.—

Враз ти́ сама — це́ сильні́т, силь-
кі́т —

Кричи́ш, кричи́ш, як Божеві́льна.

Рукопис поезії Оксани Лятуринської.

З ВІЗІЙ

От, крикнув хтось. (Чи тільки так здалось?)
Ковзнув у серце жах, як черевата скойка.
Хтось крикнув знову — чуєш? — ось і ось.
І вмиє усе довкілля в лементі і зойках.

— Зупиняться планети, западеться світ
У проглибінь бездонну страшної чорно-ночі.
І по Землі тут залишиться міт,
Як і по тямці про Добро, про Божий почин?

Не потече ріка, не проросте спориш,
Ні інша рость, ні квіт'яна, ні зільна —
Враз ти сама — усе сильніш, сильніш —
Кричиш, кричиш, як божевільна.

О, Магико прапервісних, всетворчих слів!
Та ти неznана із смертельників нікому,
відкрита тільки Тому, Хто світи створив —
Всевидючому Оку, Богу Пресвятому.

Мій крик росте й росте. А тут не крик, а спів,
зливаючись у хорі гігантично-громовому:
Ледь-ледь помітні порошинки з Божих постолів,
що спали, як Господь витрушував солону!

Ні, не замре життя і буде, як було,
і вічна Правда в всесвіті над Злом перебуде!
Пресвітле Сонце — життєдайне джерело
В Створителевім твориві — у всесвіт-чуді. —

І в серці, в серці — безконечний космос,
весь із янтинту, з ізмагарду, з лисковця,
і звіздочоти дивні без кінця,
й містичний поряд чисел тих по-осьмо.

І в серці, в серці, як вогнем пойняте ріща,
велика туга — жити, жити, жить!
Нехай благословенна буде смерти мить
і вічна туга станеться провіща!

Настане новий світ і в ньому тьма і світло
і в ньому Зло й Добро, і твар земна вся.
Й напише хтось всесвітню Книгу Битія,
а в ній чудесні наголовки, штихи титла.

Ашаффенбург, 1948 р.

ВЕСНА 1918 РОКУ

На галяві в Лісі хрести і хрести.
А скільки ж то квітів! — Не злічиш їх ти.

Ромен і нульбаба й козелець, дивись,
схилився до гвоздик, що нущем розцвілись.

Чому так сумуєш? Козельцю, не плач!
Слівцем перекинсь! Не дізнатися, бач,

кого тут ховали. Я осьде дарма
шукаю наймення: нема і нема!

Вже шанці мені підказали: ачей,
тут сотник поляг і поляг рядовий.

Він був юнаком і когось то любив.
І як не любити під буряний зрив?

А хто це була, найлюбіша ота,
за котру й не жаль молодого життя? —

Ніхто не підскаже — питай, не питай —
хіба відповість ця весна і розмай.

Поглянь наоколо: яка ж то краса!
Чиясь то із зелені диво-носа...

Здається, не плакали сестри отут,
і матінка, ні, не леліяла рут.

Чи вістку забули заслати якось?
Козельцю, козельцю, це як відбулось?

Чи може гадали, не слати листи,
бо матінкам вістку, либонь, не знести?

Коли ж і не плакали сестри отут, —
то друзі, напевно, були із-під Крут.

Інакше мені й уявити ніяк,
щоб так без впомину поляг був юнак.

Таж хтось у дорогу його споряджав
і в ладанку те, найдорожче, поклав.
чим жив і горів у ті буряні дні!
Не можна забути ж про щось і в труні,

І хтось — таж напевно! — наймення зберіг,
до рідних заніс за домашній поріг.

Вписав до граматки: поляг молодим
за ного коли і під стягом яним.

Пісказуй, козельцю, щоб це не навгад
уклала я віршиком красним під склад!

До кору ж не кинеш. — Рядок доберу
й сплету з незабудьок вінки за сестру.

Ліс, 1918 — 1957, Милс.

ЛИСТОПАД

Ліс шумить, шумить щоночі;
із шкарлатних шат
ронить тонкі узороччя,
рве тяжкий бронат.

І зриває княжі барми
під ноги сап'ян.
— Лем, ченаєш, відьмо, марно:
не дістати в бран!

Сам я власною рукою
ретязь-злот зірву
і зломлю червлену зброю,
хоч вточу нерву!

Ні, не візьмеш на поталу —
тут нема догод! —
снарб спадковий з-поза валу
й барми — княж-клейнод!

Хай твоя ж і буде сила —
шиї не зігну!
І не дам зі спадку й біла
й гривну, ні одну!

Не для зайти бай-палати
будував же князь.
Не тобі тут походжати,
вбравшись у ферязь!

Чи ж то хтось стола гідніший?
Де це князь отой?
Барми хтось схопив скоріше.
Ти ж — ізгой, ізгой!... —

І стовбичить попід кленом. —
Князь чи лісовик? —
А опівночі скаженим
вовком ник та ник!...

Ліс шумить... Ох, та тоскнота,
згуків той приплив!
Десь отам, де вже болота,
чуєш: вовк завив.

Нагло тупіт, рик і гомін
лісом нолихне.
Ліс гуде, реве в полемі,
верховіття тне.

Потім скарга лине, лине...
знов рвоне прибий,
знов порине у долини
в напасті рвучкій...

Знову кинеться на здобич
вовк під лютий сказ.
Звіря знов рвоне.

— Ой, пробі!... —

От і змовкне враз.

Вовк втече кудись над ранок,
і не був немов.
Не дурила ж ти, омано! —
Глянь, на листі кров.

Ліс, 1917-1957, Милс.

НА ДАЛЕКУ ДОРОГУ

Євгенові Маланюкові

Він кликав “посестрою” й “побратимом”
і був за посестру й за побратима.
і прислюб вірности він дав мені, мені,
немов царині,
чого,
бодай би з опалу,
не склав чужинці,
не склав чужинці!

І насадив при слюбі перстень з сардонісом,
і вклав намистом золоте опліччя.
Світилкою з мечем стояла Цар-Зоря,
а цілий Біл-світ був за свідна слюбу,
за свідка слюбу.
Світилкою стояла Цар-Зоря.

Не заздрить ви мені,
не заздрить руські жони! —
Він прислюб дав мені, немов царині,
і вам, і вам,
хто бути зміг і посестрою й побратимом!
І насадив мітичний перстень,
з сонценамнем,
і вклав намистом золоте опліччя,
в барві Сонця,
в барві Сонця!

Складіть йому “вінець життя” в могилу,
складіть “вінець життя”,
“незгасний яс”,
“нев’ялий цвіт”!

Най на дорогу, на далеку,
в темені темінній
світильною
присвічує йому “лице Зорі”,
“лице Зорі”!

Він з роду воїн був
і не відклав присвятний пояс,
і не згасив у серці
“іскри золотої”:
онукою ж Дажбожичевим пращур слив!
Він з роду воїн був. Зламавсь стилет.
Зламавсь стилет — схопив він стилос. —
Складіть йому “вінець життя”,
“вінець життя”,
“лице Зорі” —
“цар-зоре-цвіт”!

А побіч, побіч покладіть
той зламаний, той зламаний стилет!
для свідчень, свідчень Вартовому —
“Товаришеві милому Зорі”,
про Кого
з “Щедрик-Ведриком”
весь світ співає,
весь світ співає!

Кого ж це досі величає й диво-пісня
як “ясен-Князя із князів”? —
Таж “Шестикрилого”
тих “мрійників дивинних мрій”!
Таж “Ясноликого” із пращурньої “Ясни”,
Хто “Вартівничим Неба і Землі”
і “в Сонце-Правди правою рукою”!

Йому, Йому складає воїн звіт,
стримує й від Нього свій присвятний пояс.
І "нагородою із нагород"
залічується в регімент,
залічується в регімент
до Ясноликого "Свят-Полку".

Складіть же воїнові ви до свідчень
"вінець життя", "вінець життя"!
А побіч, побіч покладіть
той зламаний, той зламаний стилет
в обмін, в обмін
за Месників Небесних меч,
за Месників Небесних меч!

ВСЕ БУТИ ВІРНИМ

(в пандан П. Яворові)

Все бути вірним, а кому б? —
Чи мрії, привидові, сну?
От паростям кошлатить зруб
і кригу криголом метнув.

Ти бачиш знов у полі квітку
і бачиш знову свіжу рунь.
Як яблуні цвітуть! А влітку
ударив був до крон перун.

Все заяріло після зливи.
Тебе рвонув весни порив.
Та сниться сон, приходять привид —
і ти не просиш ярних злив.

ОСТАННІЙ ВІРШ

(У пандан П. Яворові)

Останній вірш, що зродився у тиші,
ти в зошит свій аж при кінці напишеш,
і так затужиш ти: якби до слів
додати виявлене ти зумів!

Сказати повно тим музичним гудом:
життя — це Божий дар, життя — це чудо,
в якомусь алхімічному данні
укрите потайки в тобі, в зерні.

Зійти травинкою, шуміти в кронах,
знов до праматірнього впасти лона
і знову народитися, і знов
відчути дих життя і в жилах кров!

Укр. Літ. газета, ч. 9(27), 1957, ст. 8.

ЕПІЛОГ

Чи ж не в тому суть буття,
Чи ж не в тому ласка Божа:
Жити повністю життя
Й вмерти, хай зарання може,

Та лишивши міт по собі?
Хай проходять дні і доби!
Хай пливе, пливе життя! —
В ньому і твоє буття.

В ньому і твоє буття.
Чи ж не ласка? — ще повніше,
Повнить інше бо життя,
Й в Книгу Вічність його впише.

(“Самостійна Україна” 1951)

МОЛИТВА

Отцеві й Синові і Духові Святому:
Своєї благоді не відверніть нікому
й душі поривів, так, як сонця на сіножать!
Як світла поночі й на день імлістий,
нам дайте у поранок збудження й очисти!
І поможи в молитві, Мати Божа!

О, благоді, о, благоді на Зле навколо!
Хай бачить око, не німує голос,
не бракне зваги серцю молодому!
Будь Боже ймення славене навіки
в молитві простосердній і великій
Отцеві й Синові і Духові Святому!

МОЛИТВА

Ти поїш квіточку дрібну,
керуєш небом і землею.
Ти, Боже, ласкою Своєю
і будиш нашу душу з сну.

Нехай, жива, живе вона
Твоїм всетворчим живним духом,
і людяність і ясно й тихо
в ній процвіте, як дивина!

МОЛИТВА

Твоєї ласки, Боже, не лиши нас —
хай щирі молитви її помножать! —
щоб не загинула в душі людина
і сила не перемогла ворожа!

Нехай не заведуть нас роздоріжжя,
не зникне враз мета на видноколі,
вигіддя і дозвілля не розніжать
і не зв'ялять порив до волі!

Життя метою свячено й зігріто.
А чуйна вічність — світлик мет сторожа.
Нам змаг батьків — суворим заповітом.
І поможи, Твоя правице Божа!

МОЛИТВА

Вседержцю, зведи Свое берло Господне! —
У світі панує Князь Тьми.
А людство змагатися з Князем не годне.
Пошли Божих воїв з крильми! —

Арханголів, анголів — Сили Небесні,
на Кривду, Неправду, на Зло,
щоб духом Твоїм, як в прапервісні весни,
ество всіх людей процвіло!
Прокинулась знову душа між природи,
усюди, й в билинці дрібній,
пізнала предивен Твій Розум Господень,
передсуд незбагнений Твій!

А степ України все вище і вище
Тобі пахітки з димів,
дитина дмухнула в теленку і свичик,
лепечучи в гуд свій підспів!

С Л А В Е Н Ь

Співають в небі херувими
Тобі божественні пісні.
Якби слова тут голосні,
щоб славити Тебе дзвінками
у наші неспівучі дні!

Будь славен, Творче наш, будь славен
і за життя, те диво див,
і за душі живий порив,
за день похмурий і яскравий,
за сонце й дощ і срібло злив!

Будь славен чистими серцями
у пісні, вічно-чарівній!
Її, як первень Божий Твій,
ще до народження затямиш
і чуєш у душі своїй.

С Л А В Е Н Ь

Ти завжди був. Ти є усюди.
Тобою повна церква й глуша.
Твоїм це духом дишуть груди.
Ти променем живеш у душах.

І завжди житимеш, як промінь,
як світлість Всесвіту первинна,
в душі людей, в присвятнім домі,
покіль живе не звір, — людина.

За ласку народитись нею,
за все, чим Бога ми пізнали, —
співають цілою душею
і гусла, й арфа, і кимвали,

велеблячи надхненно грою,
як і велебили заранні:
Створителя всього — хвалою,
Спасителя усіх — в осанні.

МАРШ

Присягнули ми врочисто,
і присяга вірна буде:
послужити цілим хистом

Богу,
Україні
й людям. —

І присяга вірна буде.

На дорогу непомильно
без наказу стане ясно
скобів стале гасло: Сильно,
обережно,
бистро,
красно! —

Без наказу стане ясно.

В нас усіх одна прикмета
і різниця тут ніяка:
піввояцька, ба, небета,
прапор,
тризуб
і відзнака.

Прапор, тризуб і відзнака.

Ще б, не криючись, додати,
бо й слівця на те не шкода:
всім від Пласту дар багатий:
дружність,
єдність,
послух,
згода.

Дружність, єдність, послух, згода.

МАРШ

Прапору й присязі вірні,
ми по світі — наче в збірні.
Курені ведуть булави.

Рівно в лави!

Рівно в лави!

Символ наш — лілея й тризуб.
Вже з новацтва, чином знизу
допинаєм муштру строгу.

Друзі, в ногу!

Друзі, в ногу!

В нас один наказ і послух.
Єдність не відняти, зрослу,
силу й звагу в наших душах.

Кроком рушай!

Кроком рушай!

Всі ми службою повинні
Богові та Україні,
хай в розсіянні повсюди.

Випни груди!
Випни груди!

Пластунам нема заміту:
клич за волю всього світу
з серця рветься дружньо й лунно.
В шерэг струнко!
В шерэг струнко!

РОМАН МСТИСЛАВИЧ,
князь Галицько-Волинський

Ліс шумить... Усе потворніш
буря, темінь, ніч.
Натовпи виходять, чорні,
з давнини сторіч.

Ліс шумить... Гунає пугач
віднілясь із мли.
Ні, не пугач, — кличе туга,
аж тебе болить.

Це вона, чаклунна, з пущі
пісню все гуде.
Ти вже чув слова із лущин,
де було це, де?

А чаклунна все говорить,
зачаклує вмить:
мариш, тужиш, аж до змори...
Слухай, слухай! Цить!
— ... Нидавсь, наче лев, Мстиславич,
сміливий, як тур... —
Хто це гонить вражі лави?
Хто це креше мур?

— ... Як орел, був зіркооний,
а лихий, як рись... —
Лави врозтіч на всі боки,
тільки зброя — блись!

Спалахне шолом червлено —
вже ти знаєш сам:
князь Роман це, достеменно, —
пострах ворогам.

— ... Не повадься, половчине!
Угрине, тікай,
бо загинеш, бо загинеш,
тут тобі і край!

В князя й рученька залізна,
калена в боях!
Слухай, слухай аж до пізна,
як повчився лях!

Чи ж вона далась до тями
тільки не йому? —
Не один, твердо, затамив
та й пізнав чому!...

Вже й відбій туровим рогом
з пущі відгули.
Вколо враз нема нікого,
чи й хто був коли.

Ти ж почув ще при відбої
рик погроз комусь:
— Хто це потай зраду броїть? —
Голову зніму!

І луна у відбивало:
— Хто це, хто з бояр,
хто підійме меч зухвало,
все ладен до чвар?...

Вже здалена мовнне Галич,
бунтівник чванкий.
Наче із землі повстали
побужан полки.

І виходять з яру тьмою.
Це куди, куди?
— До Мстиславича під зброю
в лави і в ряди!

Під знамена, де на синім
полі пнеться лев! —
І зникають у грабині
під гіллям дерев...

Ліс шумить... Гукає пугач
віднілясь із мли.
То не пугач, — кличе туга,
ранить і болить.

Ліс шумить, гуде із пуці,
аж до дня, сливе.
Все у пісні невмирущій
князь Роман живе.

(З триптиху "Листопад")

НА ОЛЬШАНАХ

При церкві віщій Пскова,
в очах Пречистої Любови —
подільський хрест.
Під ним затерта націй риса.
Там міцно спить Кобизській.
О, знайте всі, що зна одна:
Його душа така ніжна,

Замріяних був жест;
Й що тут не поросте трава —
У споминах, у чорному вдова.

**
*

І знову день — не надаремне!
Відбивши три доземних,
вихожу світлим коридором.
Мов білий плат лягла покора.
Не була ніч лиха, ні темна! —
В полях куски срібного лема.
То тут, то там рукою Джотта
— небесна синь, а не темнота.
Не вили голоси Валькірій,
Ніхто не зрадив своїй вірі.
В ночі повстанув світлий храм
морів далених і ясних,

Львів, "Дзвони", ч. 2-3, 1935

ПОХМУРЕ ТЛО

З готичних стін базник,
Ронами вимерло тепло.
Не заспокоює барокко,
Ні Сухарди, ні Білик.
Шукає вибагливе око
Верх полоненої краси
Тремтить так тепло, підсвідомо:
Ти, ти один його даси!
У брилу втілиш травертину,
У мрамур слівінецьких гномів.
І подив лавром буде Твого чину.

Була досягнена мета?
Була унохана гординя?
Сам відібрав собі життя
Різьбар надійний колядинський.

**
*

Без пут, розбурханії змисли
Зірвались з гуком тяглим
Ні! не затрима Ваґнер
Того — без форми й мисли, —
Що в степ жене дикунським предком,
Що страшить в повний місяць,
Виходить вовном з лісу,
Не має назви й осередку. —

“Самостійна Думка”, річник 5, ч. 7-8.

Нам сняться сині береги
морей далених і ясних,
подертий одяг дорогий
і спущені уряд човни.

Ось море стрілем загорить.
На страх і подив стамбулян
приб'ємо ми Олегів щит.
Але мовчить наш отаман.

“Нова Хата”, р. 12, ч. 10, 1936.

Прийшла весна з дощем, веселною,
з вітрами теплими, громами ярими.
Прийшла весна зі сонечком.

Дивитись весело, відчутти радісно:
ставом вода іде — не річною;
пташки над гніздами літають парами;

Лягло на землю зернятко, ожило, кільчиться,
на світ вигонить паростки.

Весна, весна прийшла! Принесла людям
писанку.

“Нова Хата”, р. 13, ч. 8, 1937.

Чому дні соняшні не стали!
Лише заглянули в вікно
на незакінчений вінок
і десь за обрій піль подались!

Я вплела хміль і гілку клена.
Знайти б шипшину і нізіль!
Ба, впав на галяву побіл,
і стала білою зелена...

“Нова Хата”, р. 11, ч. 17, 1935.

Їде в білий двір бабуня
Кіньми тої ж масти
Научати нужіль класти,
Тонко нитку прясти.

Гриви коней — сніжні руна,
А дзвінки — крижані,
А з відлетом, мов пірчані,
Пухом биті сані.

Як почне своє навчання
Бабця на покутті,
Як чесати льону кужіль
Гребнем дрібно-кутим,

Як вставати зпоза-рання,
Гаптувати на пальцях,
Як спекти, не спікши пальця,
Хліб шей без закальця...

“Нова Хата”, ч. 4, рік 15, 1939.

Реї, щогли і лаштунки,
Дивовежі на обзорі, —
О, моря, моря прозорі,
Як вітрило — серце юнги!

Узбережжя коралеві.
Їх минають човни срібні.
Десь чатують чорні глибні.
Над бортами б'ються меві.

Все вперед, вперед, у далеч!
Нам нема вертання.
Безвість кличе нас, незнана.
Океани.

Нам сняться сині береги
морів далеких і ясних,
вітри солоні і тугі
і легко спущені човни.

Де дме пасат, біжить рівник,
Де норд і сюд, упав бігун.
Магнетом тягне їх язик
того, хто смілив і хто юн.

“Пробоем”, р. 9, ч. 6, 1942.

НА ВИСТАВІ

Гра барв і ліній смілий взлет,
І певний контур — жадний.
У ритмі бистрім й ладнім
Маляр минув сюжет.

Оцяя пляма — коник? Лялька?
Тканин відрізок лесклий?...
Чи не збагнути арабеску
В її метричних скалках?

NATURE MORTE

Камелії на синім оксаміті.
Рожевії листи і жовті свічи,
Гедвабна шаль на крісла спинці...
Тут хто-то тільки був. Самітно.
Дивився полум'ю у вічи,
Читав поблідлії сторінки,

Зідхав і думав. Непритомно
Виходив темними дверима
У світлий сад. Минулість звала
Перстом тонким. Так повідомо
Звучали мадриґалів рими
І повні руху й вальса залі.

“Дзвони”, ч. 4, 1935.

ДУМКА ПРО ЧАЙКИ

По подвір'ї ходять пави,
по подвір'ї у затишну,
по зеленому моріжку,
по моріжку кучерявім.

А в садочку, холодочку
панночки все походжають
по черешенці зривають,
по дзвіночку-колоточку.

Чи підйдуть ліпше братки,
чи зозулі черевички
до мальованки спіднички,
до кірсетки, до блаватки?

Може, ранник? Може жостір?
може, гілка самосила?
Пополудні кітка милась,
тож надвечір будуть гості,

**
*

У покоях покоївки
доупадь збивають ніжки,
стелять пологи й доріжки
на підлоги й на долівки.

Кухарчук у білій бунді
тісточка з пекарні носить,
викладає штучно в стоси —
вниз пірник, назверхи пундик.

Пересипує багато
то мушкатом, то інбиром,
то насаджує інжиром
і мигдалем і цукатом,

**
*

От не пізно і не рано,
під саму догідну пору
паничі в'їздять до двору,
під'їжджають попід ганок.

Кожний човгнув черевичком,
шапку з кучерів знімає,
та за батьнівським звичаєм
панночок цілує в лично.

І, даруючи пудельце,
садовить на білу ручку
побрызкальце та наблучку,
на якій промінне шкельце.

По гостині гра в піжмурни
й до чого кому охота.
Нагло виперті ворота —
й татарва нагнала з турном.

Не їржали в стайнях коні,
пси на дворі не брехали,
вартові не сподівались,
тільки сплеснули в долоні.

А турчисьна, а поганці
та зробили собі балі!
цілу ніч бенкетували,
пов'язали безліч бранців.

А панянок-білоручон
хвать за коси й до припону,
під подвійну охорону —
і до Кафи гайда хутче.

**
*

Під'їжджають. Мінарети,
башта, арки, як химери.
Колихають води берег
і дзеркалять переплети.

Біля берега — галери.
Вкуті кільця — що лабети.
Де різьблені переплети —
до в'язниць залізні двері.

**
*

Панночки кричать: “Ой, темінь!
Ось канчук, а осьде ремінь.
Божа матінко, та де ми?”
Та ж в султанському гаремі!

Можна тут лежати лінно,
лиш під наглядом євнухів.
Хоч, — дивись на дзбан та кухоль,
чи на грядку з білим крином.

Розглядай туркень опанки,
як тобі й того не ліньки,
покривала бедуїнки,
стяжки й пояс киприянки.

Тут годиться брати дари,
філіграні та гедваби,
не щоб так відкласти набік —
тьху! — турчанськії шальвари.

А султана треба слухать,
сумно пісні не співати,
бо інакше може статись,
що залишишся без вуха.

**
*

В Україні сколот, галас.
Чутка йде, що-ножним двором.
Чи було під договором,
щоб тут нечисть наїжджала?

Наїжджала, викрадала,
панночок перебирала?
Чи замало запізнала
пороху зо самопала?

І козацька йде нарада.
Б'ють старшини перначами,
мечуть козаки шапками, —
ходить Січ, гуде, як ляда.

Трахнув гетьман булавою:
“Покладімо головою,
чи укріймося ганьбою.
Хлопці, до чайок, за зброю!”

Хлопці віддаючи шану,
тріпнули свої чуприни,
випростали кармазини:
“Позір! Послух отаману.”

**
*

Виїжджають в море чайки
з вод Дніпрових срібносиніх
на дамашкові тканини,
на блакитнії китайки.

Турчин теє зачуває,
виряджає війська силу,
мутить моря чисту хвилю
та на зустріч у безкрає

з вітром байдани пускає.
Не тобі ж це, панібрате,
запорожців переймати,
коли лицарство гуляє!

**
*

Ой, гуляє, турна топить,
ой, рубає й без пардону,
вітром гонить навдогоню —
й опиняється в Синопі.

Тут гостям привіт охочий,
сальви на велику почесць.
І горять огні урочі
по три дні та по три ночі.

**
*

Заклинаються султани:
Мир ніхто з них не порушить,
у ясир не візьме душі
і не ймитиме панянок.

Бо, як мудро ствердив дехто
з компанійців із решпентом,
не були ніколи танші
запорозьнії реванші.

“Пробоем”, р. 9, ч. 10 (III), 1942.

Був ранок, небо глибиніло, наче став,
і рвався кожен з нас в його глибини
здобути перший пугар неоцінний.
Тоді під змаг цей наш першун зірвавсь.

О, той раптовий, той нестримний лет,
як дивоптаха з урвища додому!
Комусь із нас він ранив душу кволу,
комусь тайки він відкривав секрет:

Як гарно вмерти так, як вмер першун!
От блиснути і згаснути, мов промінь,
у просторі, у голубому домі,
лишивши тугу — відгук вічних лун.

**
*

Увечері не буде гамору по шатрах,
як це за звичаєм бувало завжди в нас,
і посередині не чадітима душно ватра,
і під баляси не зірветься сміх ураз.

Хтось ляже, відвернувшись від усіх. Без тями
хтось заклає... і знову тиша навкруги.
І з п'їтьми визирне чийсь розпачливий намір —
Назад! Назад! — і знітяться в нуток крадьки.

Не підглядай! Скоріше відверни ліхтарик!
Хтось вийшов? — Ет, то тільки зо сну
приверзлось.

Це відьма — ніч, це лилик та відьомські чари.
А завтра ліпше не дошукуйся когось.

**
*

І знаю: щойно днітима — у звори
перевертнем-туманом ніч втече,
і, кинувши наплечник на плече,
дружина вирушить вперед бадьоро.

Внизу в міжгір'я, наче у ворота,
ще буде змієм кублитись туман
і сповивати і садиби й лан,
де позіхатиме ще сон-дрімота.

За нами догасатиме багаттям
сумне вчорашнє, що лише було,
а сонце золотитиме чоло
та крок вирівнюватиме завзяття.

“Самостійна Україна”, ч. 11 (22), 1948.

ВЕРЕС

Відчини, поглянь за двері:
туга лине звідусіль.
Осінь. Безкрай. Верес, верес.
То не верес, — спомин, біль.

Як по близькому по комусь,
як полюбому немов,
хто не вернеться додому,
хто навіки відійшов.

МАТЕРИНКА

... Хтось то грав, на кобзі бринькав
і співав, співав, співав...
Духмяніла материнка
поміж зіллям, поміж трав.

І було тобі так мило!
От зі звуком за сади
все злітати б срібнокрило
і бозна, бозна нуди... —

Ах, це спогад, тільки спогад.
Чи ж вборонишся від з'яв? —
Ти вже вдома край порога,
щойно б руту хтось назвав.

ТЕРНИНА

— Гірність випий, труту —
за когось покутуй
стільки, стільки років!...
Чи ж я не просилась?
Чи ж я не молилась?...
Світ такий жорстокий!...

От карайсь до скону:
це ж Христу корону,
це ж Йому на в'язини,
“рексу Назореїв”
уплели гебреї
нахвальки з тернини!

Досі, досі мучить:
не вінець колючий, —
я б на всі дороги...
я б, якби так сила,
цвіт Йому стелила,
клала б попід ноги!...

Не дивуйсь: весною
я заллюсь сльозою
стільки, стільки років!
А настане серпень —
серце жалем стерпне...
Доки, доки, доки?...

ВЕСНЯНКА

Ой, виходь, Яр-Весно,
ой, виходь же, красна,
та й зарана-рана,
молодого вбрана,
молодого вбрана!

Вийди ж ми в лелітках,
вийди ж ти у корхах,
вийди, мов з садочку,
в пишному віночку,
в пишному віночку!

І таки з барвінку,
і таки з барвінку.
На вишневім прутті,
у зеленій руті,
у зеленій руті!

Та ще й з василечком,
та ще й з сухоцвітом,
та й з вівсом, щоб сито
ще з життям не спито —
житом, житом, житом!

БАРВІНОК

В Україні неодмінно
по городечнах барвінок:
Хай і в полі, хай в саду
навіть взимку я цвіту.

Зеленію, зеленію,
дівочкам даю надію:
поки я ще зацвіту,
заквітчаю молоду!

ЗЛОТЧИНА КОЛИСАНКА

Люлі, люлі, люлі, люлі!
Йди-но, соньку, до кошулі!
Йди-но, котку, йди, воркотку,
присипляти нашу Злотку!

За віконечком і мушка
ані бренькне, зеленушка.
Під лісочок-коливайчик
вибіг зайчик-побігайчик.

А у зайчика на спинці
житній книшик у торбинці,
теплі чуньці від бабуньці
ще й сон-зіллячко в ладунці.

Щось дамо з окрайця котку,
котку, мурому воркотку.
А вже киці, тій моргулі —
дулі, дулі! Люлі, люлі!

ВЕРБОВИЙ КОТИК

Хай веснянку й проспівали, —
все зима, зима ще й далі!
Таж і теплий Олексій
десь запався крізь завій.

Не ковтнеш вербовий котик, —
то й весна не прийде доти.
От і сниться все тобі:
Вербна, котик на вербі.

НАЗУСТРІЧ

Назустріч, назустріч, пластунки,
назустріч, брати-пластуни!
Під оклик бадьорий і лунний
ми візьмем святочні дарунки
природи, і далечини.

Ми знову розставимо шатра
отак, як це завжди було
в Карпатах, і в Альпах, і в Татрах.
І знову палатиме ватра,
яснітиме око й чоло.

Ми знову роз'їдемося, друзі.
Мета ж нас єднає гуртом.
І так, як у тісному крузі,
ми все відчуватимем, друзі:
ми опліч, ми завжди разом.

Назустріч, назустріч, назустріч
на луки, в ліси поміж лип,
на волю з-під гніту індустрій!
О, славмо братерський наш устрій,
підпалюймо, гей, смолоскип!

Дибці, дибці, дибці!
Візьмемо по скибці
хлібця у торбинку
й дівчинку-Мариночку.

Дибці, дибці, дибці!
Хлібця кинем рибці,
пайку не малесеньку
ми уділим песику.

Дибці, дибці, дибці!
От уже й по скибці
— тай вже до останчика
й щось дамо баранчикам?

Дибці, дибці, дибці!
Канчуки — шкандибці.
Порожнем торбиночка,
весела ж Мариночка.

ЛИСТОПАД

Містерія

Пам'яті 359-ти Героїв Базару"

Думи й думи в прірву шуму листопад кидає;
Біль поживклий з книги суму від листнів зриває...
"Що то буде, що то буде — (гнутья долу дуби),
Про нечисту нашу совість знають й темні сови"...

 "Ми казали — (плаче далеч) —
 Нас забито, нас закуто,
 Зір закрито шматтям:
 Ми кричали — (стогне далеч) —
 Ворог, це ж бо ворог лютий!...
 Дали, дали допомогу клятим..."

"Коб то знати, коб то знати. — (віє вітрів смуток) —
Чей би з кривдою з'єднались? віддали б їй душу?..."

Думи й думи в прірву шуму листопад кидає;
Біль поживклий з книги суму від листів зриває...
"Не приймає моє лоно — (б'ється поле дзвоном) —
Людський стогін стоголосий тут без похорону".
Розкрілось, почорніло синє небо від напруги.
Світ не вгледів, світ не вгледів страшної наруги".
Йдуть рядами дні за днями листопадові сумні
"Ми, ми свідчим під присягу листопадові події!

Сонце зродить день погожий, день по правді Божий:
Своє право візьмуть з бою скривджені ізгої!
Ми поможем свому брату — леском будуть лати:
Найясніший день потоне в крові, в крові ката".
Думи й думи в прірву шуму листопад кидає,
Біль поживклий з книги суму від листів зриває...

Збірник "Базар", Варшава, 1931 р.

СМЕРТЬ КОЗАКА

Подушки рознидає метелиця;
Простирала ой, стеляться, стеляться...
Мій козаче, мій друже, лягай!
Колисанку шумітиме гай.
Я сама укладу тебе в ліжню,
Підіб'ю ще й перину у ніжках...
На добраніч схиляється гай.
Мій козаче, мій мужу, лягай!
Розвиває завої метелиця...
— Козак з дівою білою жениться...

“Гуртуймося”, ч. 4, січень-березень 1931.

ПІСНЯ

Ой, ви, вітри майте,
Мою матір колихайте;
Мою матір колихайте,
Тихим словом промовляйте!

Засліпив їй очі,
Поламав їй руки,
Жаху й чорній ночі
Хтось віддав на муки...

А у грудях з рани
В матінці коханій
Пили кров упири,
Чей кроваві звірі?...

Ой, вітри, знімайтесь,
Крилоньками майте;
Крилоньками майте,
В край далекий вдайтесь!

Про труну велику
Про наругу дику,
Вільним орлам закричіте,
Гнівом правдоньку збудіте!...

**
*

Ні згадувать ймена, ні будувати цвинтар новий
Старим й новим борцям,
Не плакати і не ридати! —
Новий осяйний ставить храм
З ідей сердець поляглих!
Хай тиміяму повен буде
Олтар в свічках без ліку —
Минулі і прийдешні герої,
Старі й новії заповіти
В однім палаючім сувою.
Хай кріпне полум'я, хай кріпнуть аромати!
За правду в рідній хаті
В непереможну міць спливи
Велика Туго!

(“Гуртуймося”, ч. 8. 1931)

ДУМА ПРО СКРИВАВЛЕНУ СОРОЧКУ

(Скорочено)

Присвячується Крутам

Гонить, гонить з півночі вітер хмари сіверські,
Тяжкі, темно-сивії... Глянь затишний південю!
Ось-ось, блиснуть блискавки, сплять поле іскрами,
Вдарять громи частії — незлічити втратоньки!
Решту град присипає, вихор десь розтріпає —
Стане пустка в краю з цвітом та врожаєм...

**

Від краю до краю клич гучний лунає:
“Пора, пора встати, товаришу-брате!
Пора зброю взяти, рідну сторононьку у полон не дати!” —
Ой, то не тополі поставили в полі,
Не буруни в парі піднімають хмари:
Женуть битись козаченьки за Вкраїну-Неньку.
Ой, то не соколи легкі, скорі мають:
По дорозі в Крути юнаки рушають...
Чи ж доведуть прудкі, чи ж устоять вбогі? —
Печалиться журний Київ наш розлогий.
Та горять завзяттям яснії обличчя:
Слава!... Перемога!

Прихід твій знов звітрили ватри
Й вітри і відгук многократний.
І ти прийшла, ціла брунатна,
Коханням втілена серпневим.
Ти княжна мрії, або мєва?
І ми приймаєм королеву
В огнях рубину і бурштину,
Всю золоту і всю пломінну,
З гарячим зором ясно-синім.
Кому, вели! — по злотне руно?
Кому органи многострунні,
Або любови смертний трунок?
Чи буде шлях, і шлях шалених,
Чи буде гимн життю вогненний,
Потужний в величі, надхненний? —
Твій приділ — княжий і роковий!
У пориві, у вічно-новім
Ми ждем, зворушенії зовом.

(“Самостійна Думка”, кн. 9-10,
вересень-жовтень 1934).

РОКСОЛЯНА

О, туго душ, найкращий квіт!
Ти — вічний гін в безкрайний світ.
Ти — постать біла, мов лілія.
Ти — гурія і ти Марія.
Ти нахиляєш річ оман.
Бальзам кладеш у біль до ран.
Ти пахнеш недровим напоєм,
Цитроном, миртою, алоем.
Рабиня ти, — хто, хто сказав?
Ти держиш голови держав!
Кладеш вогонь пристрасти злої,
Підносиш вище дух героїв.
Даси цілунок, чи калян?
У серце — лін, чи гостру грань?
О, не спускай стрільчасті вії, —
Благословенна мудрість змії!

Очей орлиних Сулеймана
Зірниця й радість — Роксоляна.
За погляд скласти б всі Трофеї,
Скарать, повішать вірних беїв.
У ніч — могутній володар,
Поглянь! Ввесь світ тобі — у дар.
І підвелись різьблені очі.
Хто, хто вгадає рух жіночий?
Хто, хто відкриє серце бранни?...
Вже пурпур розстеляють ранки.
Санджир, рубіни і агат
Рамують царський маєстат.
Ніхто, й Аллах не підглядів
Побідний чар степових дів.

Їх розум скритий під волоссям,
Їх матриаршій міцний посох,
Й чого ж, чого, царице, хочеш?
Тобі — на правду сон діточий.
Тобі вклонивсь володар сам.
Тобі — ключі стамбульських брам.

Тобі — сади Шехерезади.
Тобі — амбра і ладан,
Араба безголовий лет,
Затислий мавром амулет,
Побожні подиви півночі —
Валашські, роські заздрі очі.
Сама ж рукою Сулеймана
Вставляєш слово до Корана —
“Бог неба, Бог землі — один.
Я — меч його святих твердинь.
Наперсник божий, божий син
Найвищий Бог — Аллах, Гаала —
Його жезло тінь мли вказало —
І лезо, лезо моє впало.
Святись ім'я князя князів
В висотах гір, в низах ланів
Устами вкорених царів!”

(“Самостійна Думка”, кн. 2-3,
лютий-березень 1935)

Впаде, уцент розіб'ється летун!
Я мить — на висоті,
Безмежний є мій овид.
Усе міцніше неба зови.
Лечу, лечу, промінням золотим,
І що мені і хмари, і буруни?

От-от безсмертних верх досягнень!
Відвічній тиші — виклик гордий —
Ущерть наповнене спраги
Імення напоборних.

У напищі був бог зо злота, або срібла,
На чорнім посмуті щироміднім.
При дверях — жрець верховний, його чота.
Тепер... зо стін упала позолота.

В підніжжі божищ — попіл жертв і порох.
Тут люд моливсь, зігнутий, у покорі,
Двох півнів різав тут за ритуалом.
А бог був скритий, темний, невблаганний.

(“Самостійна Думка”, кн. 4, квітень 1935)

Родився він при рику звіря.
Незломність сильних, сил безмір'я
Дало йому ще лоно материнне.
Суворий, гордий він на вид,
З погордою відкинув щит
І відхилив забрало старовинне.
Хто скаже — чорний він з лица?
В скалічених, покривджених серцях
Лежить його пломінная корона!
Розбив він віру у омани.
Керманичем він став жадання
І дні його оспівані, теперішні і онні
Таять літописи, аналли:
Чом та, чи та твердиня впала

Жде Апокаліпси прихід
Страшний, роздертий неба звід.
Як меч, як сім грізних їздців,
Велик його правдивий гнів.
Столітнє лезо — певне й гостре,
Незрушний, невмолимий постій.

(“Самостійна Думка”, кн. 4, квітень 1935)

ПЕРЕКЛАДИ ПОЗА ЗБІРКАМИ

Ф. Фрайліграт

ПІСНЯ ПІСКІВ

Не про піски пустинь говорю,
Що топчуть їх олені бистрі, —
про ті, що біля лукоморій
на берегах лежать зернисті.

Піски ті перші — це прокляття,
блукаюча душа пустині.
це тризн палаюче багаття,
де караван поганом гине.

Піски морів — вогні і свіжі,
перляться мушлі там рожеві,
там зерна ріні очі ніжать,
і бенкетують завжди меві.

За Ф. Фрайлігратом

КАЗНА ЛАСТІВОК

От весна прийшла. І кригу
понесло десь за водою.
Тут і грім давай до здвигу
з погулянками-братвою.
А купава вже голівки

в плесо нурить аж до схочу,
і крильми не перебивну
перші ластівки лопочуть.

Із дзьобків і ллється й тане,
в хвилі поринає щебет:
несемо ми привітання
з даль-доріженьки до тебе!

Довго по краях чужинних
мандрували ми, як гості.
Там піски жажтять і лінно
сновигають чалмоносці.

Мильниками квіт дерева
там кладуть червоні ватри.
Жовті, наче шкіра лева,
маври розкладають шатра.

Там від спраги очманілий,
бедуїн припав до дзбана,
із сідла схилившись вміло
і недбало пружним станом.

Мурини там йдуть на влови
антилоп, тятиви пнучи.
І ридають жалобово
Мемноса стовпи співучі.

Ми пристали, щоб напиться
з Нілю й рушили в дорогу,
і поклін — от, як годиться —
несемо ми від старого.

Привітань відтіль багато
й поздоровлень силу-силу
несемо й від панібрата
крокодила з гирла Ніла.

(“Київ”, ч. 2/1955).

К. Я. Ербен

ВЕСІЛЬНА СОРОЧКА

Вже одинадцяту відбило,
а все в світлиці ще світилось,
а все світилося свічками
в світлиці перед образами.

Пречиста з окладу скорботно
дивилась темно, аж страхотно,
дивилася з своїм Дитятком
додолу гей би на клячатко.

На ньому дівчина клячала,
Пречисту Матінку благала,
свою голівку вниз схиливши,
на грудях рученьки схрестивши.

А як отак вона клячала,
сльоза по личку їй збігала,
зідханнями зривалась туга,
а за сльозою бігла друга.

“О, Боженьку! Де татко мій? —
на ньому вже росте пирій!
О, Боженьку! А неня де? —
таж там барвінок вже цвіте!
Сестра зів'яла навесні,
а брат упав десь на війні.

А милий мій — де, любий, де?”
Все виглядаю, чи не йде?
Все лічу ночі й лічу дні,
усе питаю чужини.

Коли до чужини збиравсь,
він слізоньки мені втирав:
“Посій, посій, голубко лен,
про мене згадуй кожен день!
Ти року першого пряди,
полотен другого гляди,
а третього їх вибіляй,
тоді сорочку вишивай!
Коли три роки промайнуть,
собі вінок зів'єш із рут.”
Сорочка біла і тонка
уже давно у вишивнах,
вже в'яне рута край вінна,
а милий мій все по світах.
Іди шукай! Куди піду?
Ні вістки, чутки, ні сліду!
Живий? Здоровий? — Хто це зна?
Не скаже люта чужина.
Надіє Ти моїх благань,
о, заступись, Пречиста, згляньсь!
Мойого милого верни
мені з чужої сторони!

Верни єдиний змісл життя —
чи дай в могилі забуття!
Без нього чорний білий світ
і Твій блакит не є блакит.
Верни і чорний світ злагодь,

о, Ти, Утіхо всіх скорбот!
Рухнувся образ на стіні —
жахнулась дівчина: “Таж ні!
це тільки так мені здалось” —
та всі свічки здмухнуло ось.
Можливо вітер це дмухнув,
а може віщий знак це був.

Надворі — чуєш? — кроки мов.
В віконце стук! і стук-стук! знов.
“Чи спиш, голубно? Я вже тут!
Де твій вінок з зелених рут?
Його на голову вклади!
Чи іншому віддана ти?”

“Не сплю я, милий мій, не сплю!
З розпуки плачу та з жалю,
Пречистій зі слізьми молюсь,
щоб ти здоров мені вернувсь.”

“Чи ж то тепер до молитов?
Виходь скоріше — спішно страх! —
по наречену я прийшов,
і місяць світить нам на шлях.”

“Куди підем? Дивися — ніч!
Така мінлива кожна річ.
Зриває вітер. Почекай,
хоч би розвиднілось бодай!”

“Чи день, чи ніч — не все одно?
різнити я забув давно.
Коли ж прокинеться когут,
мені невільно бути тут.
Хутчій, голубонько, ходи!
скоріш моєю будеш ти.”

Така була вже глупа ніч
і місяць ясно так світив,
а вітер, наче би той сич,
гукав і вовком сनावулів.

Він все у поскоку рвучкім,
вона що духу все за ним.
Зачули пси — завили враз,
немов на них найшов би сназ,
і вили аж в села кінець,
що наче б десь поблизу мрець.

“А ніч яка! З могил встають
мерці якраз у цій добі.
Можливо мрець десь біля тут —
не лячно, любонько, тобі?”

“Але чого б? — зо мною ти,
вгорі орудують Святі.
Коханий мій, снажи ж мені,
в живих твій батенько чи ні?
А матінка? — не буде зла,
як я б невістною прийшла?”

“Ти не питай! Таж надарма:
прийдеш, побачиш все сама.
Далена путь і час біжить,
а тут так цінна кожна мить!
Що маєш у руці, агов?”

“Несу я книжку молитов.”

“Закинь її десь до трави! —
тяжкі, мов камінь, молитви!
Закинь, закинь і поспішай,
мене не стримуй та не гай!”

Взяв книжку й кинув узатиль —
і вже були за десять миль.

А шлях височиною йшов
між пуц, далеко від осель,
і дикі псиці знов і знов
брехали з-за дерев і скель.
А пугач до сосон-роз'яв
все про страхіття щось кричав.

Він все у посноку рвучнім,
вона щодуху все за ним.
Кололо терня ноги їй,
шипшина дерла, дер і глід,
і на дорозі крем'яній
лишавсь усе кривавий слід.

“Ах, ніч яка! Тепер якраз
мерці з живими ходять знов.
Можливо, мрець є й поміж нас.
Тобі не стигне в жилах кров?”

“Але чого б? Зо мною ти,
вгорі орудують Святі.
Скажи ж бодай, коханий мій,
який у тебе дім, який?
Чи він далеко від осель?
Чи близько відтіля костел?”

“Ти не питай! Таж надарма:
побачиш скоро все сама.
Далека путь і час біжить,
а тут так цінна кожна мить.
Що, що у тебе на паску?

“Це чотки взяла в божнину”.

“Ох, тії чотки з клонічок!
Оточать горло, наче смок,
притиснуть, віддих відберуть:
не гайсь, закинь їх скорше тут!”

Взяв чотки й кинув узатиль —
і вже були за двадцять миль.

Дорога низиною йшла,
де ні двора і ні кола,
де миготіли на багні
світелка — вогники блудні

у два ряди, по дев'ять в ряд
так, мов виносили б труну,
і жаби-півчії під лад
кректали сумно відхідну.

Він все у посноку рвучнім
і ледве вже вона за ним.
Немов нагостреним ножем
ожина ріже ноги їй,
і криє ржою, багрецем
по папороті багняній.

“До цвинтарних десь огорож
живі, спішать у цій добі.
Можливо, й ти спішиш також.
Не страшно, любонько, тобі?”

“Таж ні! Чого б? Зо мною ти,
вгорі орудують Святі.
Ти тільки так не поспішай,
хоч трохи відпочити дай,
на хвилю припини той біг! —
я стомлена й не чую ніг.”

“Не можна зупинятись нам!
От-от і будемо вже там,
де вже чекають гості нас,
а так біжить потворно час!
Це що на шиї маєш ти?”

“Таж неньчин хрестик золотий.”

“Ох, кляте золото оце
поріже груди і лице.
Закинь його, хутчій закинь
десь до бадилля чи ожин!”

І хрест він кинув узатиль —
і вже були за тридцять миль.

Тут вже й пустир. На пустирі
стремить будова догори.
До неї брама вся в іржі,
чорніють дзвони на вежі.

“Бач, і не зглянулась коли,
голубко, ми уже й прийшли!”

“Куди? Попід отой костел!?” —

“Це замчище моїх осель!”

“На кладовище, під хрести?” —

“Голубку, це ж мої сади!
Тепер на мене глянь, ану,
і скоком через цю стіну!”

“Облиш мене ти тут, облиш!
Чогось так боязко мені.
Твоя рука від криг зимніш,
а очі хижі і страшні!”

“Не бійсь, голубочко, не бійсь! —
в постелі тепло кам'яній,
прикритий щільно мій намет,
а як почнеться ще й бенкет!...
Це що в вузлі? Такий тяжкий!”

“Вишиванії сорочки.”

“Не треба більше їх, ніж дві:
одну мені, одну тобі.”

І з рук узяв тяжкий вузел
і кинув попід той костел.
“Тепер на мене глянь, ану,
і скоком через цю стіну!”

“Не можу зважитись ніяк,
така стіна, а тут ще й рів.
Скачи ти сам, показуй як,
бо й так усю дорогу вів!”

Мах сажнів з п'ять у височінь —
і за стіною був вже він.
Тут озирнувсь — сюди-туди —
а біля дівчини нема:
уже за гонами трьома
та тільки в нуряві сліди.

А там вже й сховон. (Та біда! —
господар, як він привіта?)

Стоїть комора от якась,
низька така і без окрас.
От двері там. До них хутчій,
рвонула, засув от запав,
і, причаївши віддих свій,
от озирнулась без обав.
Комора, наче би та кліть,
а в ній, ой лихо! — мрець лежить.

Надворі грюк, піднявся й крик,
у двері брязь! за стріху смик! —
мерці все сунуть, сунуть, йдуть:
зривають на коморі лють.

“Годиться тілу до землі —
так кожен із мерців скрегтав —
о, горе, горенько, если
свою ти душу занедбав!”

І знов у двері стук і стук!
і знову грюк, і знову гук:
“Вставай, покійнику, з труни
та двері друзям відчини!”

Підвівся мертвий (що тепер?)
рукою очі ось протер
і, озирнувшись навкруги,
згинає ноги він тугі.

“О, Боже мій, не дай, не дай
загинути душі моїй!
Небіжчику, ти не вставай,
хай Панбіг дасть тобі спокій!”

І мертвий до труни скоріш
поклався знову, як раніш.

А тут у двері — стук і стук!
міцніший грюк, міцніший гук:
“Вставай, понійнику, з труни
та двері друзям відчини!”

І на цей грюк, і на цей гук
підвівся мертвий, наче лук,
і двері от-от-от діткне,
і от він засув відімкне.

“Ісусе, Боже наш живий!
оборони мя перед злом!
Небіжчику, лежи, лежи! —
нехай земля тобі пером!”

І мертвий до труни скоріш
поклався знову, як раніш.

І знов у двері: бух-бух-бух!
аж бідній дівці сперло дух.
“Понійнику, вставай-но ти,
подай-но цю живу сюди!”

Біда, ой, дівчині, біда!
біліш вона від полотна.
З труни вже втретє мрець підвівсь
і погляд свій на неї звів.

“О, Божа Матінко, укрій!
візьми під Свій покров святий!
благаючи, згрішила я,
доброта без кінця Твоя!
Ти Сина упроси!...”

І тут
запіяв у селі когут,
а другі хором визвольним
ось почали й собі за ним.

І мертвий нагло, де стояв,
на землю безрухомо впав.
Надворі ж наче б хтось замів —
нікого з натовпу мерців.

А вже удосвіта, коли
на Службу Божу люди йшли, —
на кладовищі стали, глип:
чомусь один відкритий гріб,
в мерлецькій дівчина і — жах!
вишиванка по могилнах.

**
*

Не на таку тож і дурну
попав наш мрець! Ануж —
а знаєш, дівчино, якби
не мислила на Бога ти,
було б так само і тобі,
що цій вишиванці — шматки!

К. Я. Ербен

В О Д Я Н И К

I.

На тополі над ставочком
Водяник вмовстився бочком:
“Сяй, ти місяченьку, сяй!
Ниточно, новзай!

Шию, шию черевички
і до суха й до водички:
Сяй, ти місяченьку, сяй!
Ниточно, новзай!

Та й нема чого ховатись:
шию я собі й набатик.
Сяй, ти місяченьку, сяй!
Ниточко, ковзай!
Поки ти його спорудиш,
от тобі й весілля буде.
Сяй, ти місяченьку, сяй!
Ниточко, ковзай!

II.

Чи ж то знала про весілля? —
дівчина в'язала білля,
щоб в ставочку сполокати,
та усе спиняла мати.

“Ти мені, донько, гляди! —
до ставочку не ходи!
Снівсь мені недобрий сон:
не ходи на оболонь!

Мов ото я перли нижу,
шию, шию шати в брижу —
біла брижа взбита пінно:
з хати не виходь, дитино!

Вийде все на зле, либонь —
сльози й жаль віщує сон,
сон під п'ятницю от ще й:
доню, не виходь з сіней!”

Таж нема де правди діти —
в хаті дівці не всидіти,
все кортить от до ставочку
намочити хоч сорочку.

От сорочку намочила —
клядна нагло проломилась,
поки б налічив чотири —
закрутило дівку в вирі,

занурило в глиби хижі,
а на плесі — тільки брижі,
тільки з берега тамтого
хихотіння Водяного.

III.

Котиться по плесі хвиля,
сипле срібло сипко,
під лоточчя, під куп-зілля
гонить рибка рибку.

А в глибинах все молочне,
все немов в тумані.
Не війне вітрець збиточний,
сонце не загляне.

Сумно в царстві водяному,
лячно там людині,
в глибу день-у-день сліпому,
вічно в безгомінні.

В Водяного двір широкий,
що добра там всього!
Тільки ж гість все ненароком
стане під порогом.

Хто ж увійде в браму, бідний,
хоч би й неохоче, —
того вже і батько рідний
й матінна не зочить.

Водяний сидить в воротах,
зашиває ятір;
жінка біля — от охота! —
щось співа дитяті.

“Люлі, сміхотунку, люлі,
люлі, мій синочку!
Твоя мати, щоб не чули,
плакала б в нуточку!

Ти до мене, мов купидо,
горнеш ручки милі.
Я б воліла — Бог мій свідок! —
бути у могилі.

Нагорі попід хрестами,
там на кладовищі,
щоб було до мене мамі
доходжати ближче.

Люлі, люлі, водяничку,
люлі, мій маленький!
Як мені щодня й щонічки
не згадати неньки?

Що то, бідна, нажурилась,
як доньку віддати? —
от тобі і без весілля
вже позбулась з хати.

Ох, і вийшла, вийшла заміж
донечка та ж ніби:
раки та ж були сватами,
дружечками риби!

Наречений — зжалься, Боже! —
ятір тільки й сушить
і під горщичном, що кожен
пхає людські душі.

Люлі, синцю мій безбровий,
з чубчиком зеленим!
Чи прийшлося ото з любови
віддаватись нені?

Одурили, сину, сину,
облудили матір,
заманили в білу піну,
затягнули в ятір!" —

“Що ти, жінко, там виводиш?
Не тобі я нажу:
хочеш мо' між хороводи
з рибами до сажу?

Не співай — чи чуєш, жінко? —
не співай нічого! —
бо зазнати не первинка
гніву Водяного!”

“Не сердися, чоловіче,
не сердись на мене!
Це життя таки не двічі
допекло, шалене.

Молоденькій стяв ти коси,
зав'язав їй руки.
Чи вволив на крихту досі —
сам або з спонуки?

Скільки я тебе просила,
щоб пустив додому,
скільки я тебе молила!
Чи ж було по мому?

Хоч би раз, хоч би востанне
попрощати неньку,
у тяжкому горюванні
втішити стареньку.

Скільки, скільки ж то просила
я тебе з сльозами!
Та мольба була безсила,
в твоєму серці — камінь.

Не сердися, Водяниче,
не сердись на бранку!
Чи розгнівайсь — хай сповниться
все аж до останку!

Та не рибою — камінням
неживим зроби ти,
щоб не мала я хотіння
забуття напитись,

не оплачувала в водах
віку молодого,
щоб мені було не шкода
сонечка ясного!”

“Так тобі усе й дозволю,
жінко, ще й негайно! —
пташку ти пусти на волю,
а тоді лапай-но!

Може, я тобі й вволив би
з-за спокою ради.
Але жінці прикидливій —
вір — анужто зрадить?

Нуж бо, станься! Йди додому
та пильнуй що кажу:
як не зробиш все по мому, —
знаєш, хто там в сажу?

Не цілуй на привітання
ані рідну матір,
бо забудеш з ненадання
про любов к дитяті.

Ти не обіймай нікого
зранку до смеркання,
до ставка вертайсь, небого,
ще перед кляканням.

Від клякання до клякання
йди собі в гостину;
щоб не сталось зловживання,
тут лиши дитину.”

IV.

Та от на! Та от на!
Чи ж без сонечка весна?
А вітання то яке ж,
як не міцно обіймеш?
Дива жадного нема:
доня неню обійма
та ще й вперш за стільки літ —
що ж тут злого, ну ж скажіть?

Не натішитись обом
цілий день ізрання!
“Неню, день біжить смагом,
ой, боюсь смеркання!”
“Ти, дитинонько, не бійсь
того Водяного!
Як і прийде той потвір твій —
піде без нічого.”

От вже й вечір. І надворі
Водяний вже крочить;
доня з ненею в коморі
рибкою тріпоче.
“Ти не бійсь, моя дитино! —
двері, мов би з криці.
Тут не став і не багінно —
тут не має міці.”

От клякання відзвонили,
хтось стук-стук! у двері:
“Жінко, — хочеш, щоб просили? —
йди пильнуй вечері!”
“Геть, опудало зелене,
ряскою повите!
Не на те дочка у мене,
щоб тобі варити!”

Опівночі стун-стун! знову —
все ці самі гості:
“Йди-но, жінко, та шовкову
розстеляй-но постіль!”
“Від порогу геть, потворо!
Ти здурів до решти? —
Вийде, вийде дівна скоро,
почекай, діждеш ти!”

На світанні стук-стук! втрете:
“Жінко, вийди з хати!
дитинятко в очереті,
дай йому поссати!”
“Ох, матусю, я й забула,
а кінець вже ночі:
мій синочок люляв, люляв,
питоньки таж хоче!”

“З хати ти мені не підеш,
донечко, нікуди!
Як до рук впадеш огиді, —
що з тобою буде?
Не пущу доньку я, враже,
не пущу відсіль я!
Як байстря десь плаче, кажеш, —
поклади тут біля!”

Піднялася буря. Кличе,
дитинчатко, квилить —
аж волосся крик стовбичить —
знов і знов, що хвилі.
“Ой, матусю, ой, матусю,
в жилах кров холоне!
Таж дитятко — ох, боюся! —
зовсім безборонне!”

Щось упало. — Під дверима
грудна, глянь, кривава.
Вийшла мати, глип очима:
“Що ото за з'ява?”
Глянула й закам'яніла —
таж не переливки! —
ось голівка, та без тіла

й тіло без голівки.

К. Я. Ербен

ДОЧЧИНА КЛЯТЬБА

“Та ж чому, чому сумна ти,
донечко моя?
Та ж чому, чому сумна ти? —
Молодій лише б співати
пташкою в гаях!”

“Я забила пташенятко,
матінко, так, так!
Я забила пташенятко —
безборонне безпір'ятко
й поховала у житах!”

“Пташенятко не було це,
донечко, та ж ні!
Пташенятко не було це —
жах кричить в твоєму оці
й личко у вогні!”

“Я забила дитинчатко,
матінко, тож знай!
Я забила дитинчатко,
безборонне немовлятко,
й хоч самій вмирай!”

“Що тепер почнеш робити,
донечко, агій?!”

Що тепер почнеш робити,
щоб з душі своєї змити
гріх смертельний твій?”

“Пошукати того зілля,
матінко, піду,
пошукати того зілля,
що його вітри десь хияють
у спокут ряду!”

“Де знайти б то зілля того,
донечко, скажи?
Де знайти б то зілля того,
за яким тим оборогом,
на чий межі?”

“На горбочку проти брами —
там його знайти,
на горбочку проти брами,
на стовпі та із гвіздками,
мамо, у петлі!”

“Що сказати парубкові,
якби запитав,
що сказати парубкові,
що водив тебе в діброви
й, донечко, над став?”

“Парубкові побажання,
матінко, такі:
натуратись до сконання
за облудливе кохання,
за обійми, за палкі!”

“Що залишиш, доню мила,
у подяку тій,
що над все тебе любила,
що залишиш, доню мила,
матінці старій?”

“Йй лелітки із клятьбою,
матінко, оці:
не знайти ніде спокою
й гірко знати, як слабкою
потурать донці!”

К. Я. Ербен

ПОЛУДНИЦЯ

Верещало безупину
на все горло дитинча.
“А бодай хоч на хвилину
ти замовкло, циганча!

От-от-от і вже полудне,
тато з праці, глянь, прийде.
А мені — години судна! —
й посадить його ніде.

Цить! Ось півник і гусарин.
Грайсь! Тут маєш і візка!”
Та гусар і віз до пари
враз та-рах! — і до кутка.

Й знов у плач, і знову вереск.
“А шершун тебе жали!
Поченай!... Ось влізе в двері
й схопить відьма у поли!

Йди, Полуднице, по нього,
по отого крикуна!” —
І уже хтось під порогом
злегна двері відчиня.

У загортці з видом злющим
жінка лісова янась,
мов би вилізла із пущі.
Всі Святі, рятуйте нас!

“Дай дитину!” — “Йсусе Христе,
гріх невільний відпусти!
З ніг збиває. Пек, нечисте!
Таж Полудниця, ади!”

А Полудниця все ближче
й ближче підступає. Жах!
Тисне матір все міцніше
дитинча в своїх руках.

Тисне, озирнеться, бідна,
млості ледве не найдуть:
підступає ближче відьма,
ближче, ближче — і вже тут;

простягає руку. “Пробі!” —
мов би скошена трава,
дитинча притисши к собі,
впала матір, нежива.

Враз: один — два — три — чотири...
б'є дванадцять. І човг-човг! —
тато вже от на подвір'ї,
тато в хату увійшов.

Глип: дитя в обіймах мами
і обоє без життя.
Матір ще привів до тями,
та — задушене дитя.

К. Я. Ербен

ЩЕДРИЙ ДЕНЬ

I.

Темно надворі, тисне морозище,
тільки трісь-трісь! об віконце брень!
Затишно в хаті, палахкоче ріща,
пильно прядуть дівчиноньки лен.

“Фуркай, кружляй-но, мій коловротку!
Року старому збігти на псотку,
близько-близесенько щедрий день!”

Дівчині прясти любо, ой, любо
в досвідки ранні, щовечерниць,
виводити нитку рівно й не грубо,
закидати думкою до м'ясниць;

думати-гадати, а воно й сповниться —
любо, ой, любо коловрот гуде:
ні то по лисицю, дівчину-нуницю
рано-раненько молодець прийде.

“Будь мені за жінку, дівчиноньно пильна,
вірним чоловіком буду я тобі!” —
й шиє вже сорочку, білу весільну,
дівчина з полотен, наче б із габи.

“Фуркай, кружляй-но, мій коловротку!
року старому збігти на псотку,
а перед дверима щедрий день!”

II.

Гей ти, щедрий вечоре,
таємничий святку!
Що кому ти доброго
принесеш на згадку?

Щедрика господарю,
а сінця худібці,
ногутові часнику,
а горох куріпці.

Деревині у садку
від вечері кості,
поросятко золоте
дітям, хто з них постив.

Молода я дівчина,
от-от на відданні,
а мені щось іншого
все на думці тане.

Під лісочком, під лісочком
біля панських ставів
верби там стоять рядном,
мов чаклунок з'яви.

Та, горбата, костурем
киває додолу,
де під кригою ставок
позіха спрокволу.

Кажуть, що під новий рік,
опівночі, наче,
тільки в ополонку глянь —
судженого бачиш.

Чарів злих чи ж я боюсь?
чи північну пору?
от візьму я топірця
й просічу там проруб.

Гляну, гляну до ставка
в глиби чарівниці,
судженому подивлюсь
просто вічі-ввічі.

III.

Гарні дівчата Ганна й Марія,
наче дві рожі в повному цвіту,
Вибрав з них кращу б — от чудасія! —
так і сам не знаєш: ту або ту?

Гляне одна от чи слівце промовить —
ти би за неї скочив у вогонь;
друга всміхнеться — лихо парубкові!
й сам він дається дівці у полон.

Нічка настала. На небесне взбіччя
вийшли отари ясних зірочок,
наче б то вівці — очі їх не злічать —
вийшов за ними й місяць-пастушок.

Нічка настала, всім ночам праматір,
ніч на меланки в місяцю й зірках.
Свіжі слідочки на сніжочку знати,
свіжі слідочки ген аж до ставка.

Хтось там вклякає, нахиляє личко,
другий тут біля, окликає ось:
“Ганно, Ганусю, любонько-сестричко,
чи ти щось бачиш, впізнаєш когось?”

“Бачу я хату, мов крізь мли торочу,
так невиразно. Стій-но! придивлюсь.
От вже видніше. Гей би парубочу,
постать у дверях бачу я якусь.

Вдягнена, наче, у набат зелений —
леле! — набакир жовтий капелюх!
Квітка на ньому — ту дістав мій Ченек —
таж це він сам ось — аж заперло дух!”

Серце забилося, підвелася рвійно,
друга вклякає поруч і собі.
“Що це, Маріє, — таж кажи хутчій но!
що це явиться, серденько, тобі?”

“От і не знаю, млоу так і стелить,
в млі палахнучуть, чадячи, вогні —
ох, ти мій смутку! — начебто в костелі —
сестро, сестричко, боязко мені!

Щось там чорніє, чорне поміж білим.
Що це? Ой, що це?... От тобі й на! —
дружки, між ними — аж мороз по тілі! —
чорне — це хрест ось, а за ним — труна.”

IV.

Вже погулює вітрець
полем, яриною,
з вулиці в садок беркець,
кмить над бузиною.
А на вулиці фабори мають, тнуть музики:
молодий он — чики! чики! —
їде з молодю.

Молодий, немов той Ченєк:
напелюх набакир,
на плечі кабат зелений,
а над вухом маки.

* *
*

Ой, червоні маки, маки та й ще чорнобривці! —
Чи не так, княгине-Ганно, увижалось дівці?

Промайнуло літечко,
стахло, золоте.
Де ж то наші гулянки,
де, дівочі, де?

Ви збирайтесь, дружечки, — в хаті мрець,
в хаті мрець —
проводжати дівоньку під вінець, під вінець,
розплітати нісоньки з упліток, з упліток,
проливати слізоньки в серпанок, в серпанок.

Ой, яна ж то квітонька
всохла нанівець?

Ой, чия ж то дівонька
їде під вінець?

Таж лілеї-квітоньки зв'янув білий цвіт!
Таж Марію-дівоньку вже несуть з воріт!

V.

Віс вже снігом. Тисне морозище,
тільки трісь-трісь! об віконце брень!
Затишно в хаті, палахкоче ріща,
пильно прядуть дівчиноньки лен.

“Фурнай, кружляй-но, мій коловротку!
Року старому збуло мить коротку,
вже недалечно щедрий день!

Ох ти, щедрий вечоре,
чарівничий святку!
щось в серденько шпигне,
як прийдеш на згадну.

Ми також сиділи так
ось тамтого року,
поки рік той промайнув —
двох бракує збоку.

Вже одна от під чепцем
шиє сорочинки;
другу криє п'ядь землі,
дерен, нущ калинни.

Ми також сиділи так,
як сьогодні й вчора:
поки рік той промайне —
котра піде з двору?

Фурнай, кружляй-но, мій коловротку!
Року старому збуло мить коротку,
щось несе нового щедрий день!

К. Я. Ербен

ЛІЛЕЯ

Дівонька вмерла в молодих роках,
наче б зів'яла рожа в пуп'янках.
Дівонька вмерла у шістнадцять літ.
Шкода нам, шкода рожі без однівть!

“На кладовище не несіть мене,
сиріт і вдів там снарження сумне,
сліз там багато гірко пролилось,
серденько з горя там би ізвелось.

А поховайте у під зелен-ліс.
Там на могилі б верес рясно ріс,
там би співали голосні пташки,
мов розважали б милі подружки.”

Ще не минуло й року, а диви:
вже вся могила тм'яна від трави.
Ще не минуло ані трьох років —
квіт на могилі чудно так розцвів.

Біла лілея між зелених трав —
хто її вгледів, того жаль поймав.
Тм'яна лілея — вколо верес, мох —
хтось, як понюхав, — враз від туги сох.

“Челяде, гей но, карого кульбач!
Хочу на влови в зелен-бір навбач,
хочу на влови в хвою й пах ялиць
ймити диво-звіря, може, й диво-птиць”.

К. Я. Ербен

В Е Р Б А

Пан якось от при вставанні
наже до своєї пані:

“Пані люба, як згадати,
другий рік уже моя ти.

Дні подружні йдуть за днями
й таємниць нема між нами.
Ти зо мною щира, мила,
все ж від мене щось укрила.

Не знайду собі спокою,
мушу знати, що з тобою.
Чи ж була ти все одверта? —
Уночі лежиш, як мертва.

Ані руху, ані слуху,
ані в білім тілі духу.
Вся ти кригою холонеш,
начебто була при сконі.

Навіть тому немовляті
не збудити зо сну матір.
Все гадаю, моя люба,
криється у тому згуба.

Та завжди на наше щастя
запобігти злому дасться.
Вибір зел в полях великий,
там знайти й для тебе ліки.

Якби це не мало сили, —
чарівне слівце не змилить.
Це слівце рівняє гори,
кораблі хоронить в морі,
не старіє-іржавіє,
з ним йди битись хоч би з змієм,
з ним шукай води живої.
То й тебе слівце те згоїть.”

“Як такому віри ймеш ти?
Таж це байка, пане! Врешті:
що нам суджено із віну,
не знайти для того ліку;
що в колиску дала Доля, —
чи ж то людська змінить воля?
Хоч і мертва я що ночі,
все ж навколо янгол крочить,
все ж вартує біля ложа
і безсила міць ворожа.
Що б там не було зо мною —
любий, я завжди з тобою
і вставати вранці можу.
Все лиши на волю Божу!”
Дурно кидати словами! —
Пан ховає інший намір.

Край багаття баба віща,
зирк на воду, дмух на ріща.
Тіні в мисці, блиски в чаді.
Пан у баби на пораді.

Ти ж, бабусю, й того знаєш!
що когось спіткати має,
звідки неміч осоружна,
де блукає жінка мужня.

Викрий й те: що є із нею,
що є з панею моєю?
Ляже ввечері здорова, —
уночі, не то що слова,

ані руху, ані слуху,
ані в білім тілі духу.”
“Як бездухою не бути? —
Жереб суджено їй лютий:

бути вдень з людьми живою,
а вночі ставать вербою.
Біля річки в чорноборах
там верба є білокора

з жовтим пруттям. При смерканні
в ній душа твоєї пані!”
“Не на теє жінку брав я,
щоб терпів таке безправ'я!

Мусить пані з мужем жити,
а верба в сириці гнити!”
Взяв сокиру на рамено.
Кміть верба із пня зелено

і до річки бовть безчуло,
тільки щось в гіллі зітхнуло,
тільки листям затремтіло
і закивало безсило,

наче б мати помирала,
за дитятком озиралась.
“Що це в домі піднялося?
Чом ридають, чом голосять?” —

“Жде тебе велика втрата:
вмерла пані, мов підтята;
деревом упала в домі,
мов при зрубі чи полемі;

вмерла пані, і не счувшись,
за дитятком озирнувшись.”

“Ох, ти лихо! Безголов'я!
й сам не знав, що жінку вбив я!

Перетяв життя їй нитку,
залишив дитя-сирітку!
Ой ти, вербо, вербо біла!
Як мене ти засмутила,

пів життя мені відняла!
Чом, ізріси, не зів'яла?!
Чом не всохла молодію?!
Що чинить мені з тобою?” —

“Підними мене на плечі
та наріж тонких дощечок,
дай колиску ізробити,
там дитятко положити.

Як дитя не схоче спати,
буде мати колисати.
Хай не сохне пруття марно, —
посади, де вогно й парно,

щоб колись, утявши гілку,
хлопчик наш зробив сопілку.
На сопілку буде грати,
з матінкою розмовляти!”

Н. Гумільов

СОНЦЕ ДУХА

Як могли ми жити в супокої,
Не очікувать ні радостей, ні бід
І не марити вогненнозарним боем
І суремним гуркотом побід?

Як могли ми... але ще не пізно,
Сонце духа нахилилось ось,
Сонце духа полум'яно й грізно
Понад нами в небі розлилось.

Розцвітає дух, як рожа, ліпо,
Як вогонь він розриває тьму,
і кориться тіло наше сліпо
і без застереження йому.

В дикій звабі степових роздолій,
В тихім таїнстві лісних хащів
Чи щось є, тяжке для волі,
або щось, над чим би ти болів?

Відчуваю: скоро осінь буде,
Соняшні закінчатся труди
І від древа духа здіймуть люди
Смагло-стигли, золоті плоди.

Н. Гумільов

ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ

(уривок)

Свіжим вітром знову серце п'яне,
Хтось тобі вмовляє: "Все покинь!"
За дверима над кущем бур'яна
Небозвід — одна безхмарна синь,
Що калюжа — запах океана,
Що не камінь — подихи пустинь.

До мандрівки похапливо-скорі,
Вздвж дороги любим осокори
І колес ми, Музо, любим рип
І вітрило там, де річки глиб.
Світ таний простий, суворий,
Чи ж то нудьгував у ньому ти б?

От один єдиний порух Божий —
І відмінений у хвилю кожен,
Той живим стає, хто тільки жив.
Розцвітають вен червоні рожі.
О, путі чудні земних шляхів,
Тими рожами вас Бог упорядив!

І так радісно, співаючи, точиться
В рожах вен розбурхана кров,
І нема кінця і зрадам й обітницям,
І нема кінця — усе міниться,
І відсталих підганяє знов
Пліттю болю Голод і Любов.

Дикий звір біжить із пущі в пушу,
Краб повзе на берег уночі
І блукає яструб, летючи, —
Голод навісний і пристрасть злющу,
В кожному естві земному сущу,
Всі стремлять задовольнити хутчій.

Так насичено яркі й криваві
Радості, печалі і забави
Дикої прекрасної землі!
Але ще звабніша спрага слави,
Родяться для неї королі,
В океанах ходять кораблі.

Н. Гумільов

ВІЙНА

М. М. Чичагову

Наче пес із ланцюга зриваючись,
Гавкає за лісом нулетет,
І гудуть шрапнелі, бджолами збираючи
З квітних піль червоний мед.

Крики “слава!” видаються співами
День трудний закінчивших женців.
От гадав би ти: село між нивами
В присмерку спонійних вечорів.

І таж так, нема ніяких змилених:
Чин війни велик і свят.
Серафими зарні і окрилені
За плечима вояків стоять.

Тих робітників, сподвижно діючих
На полях у багреці трави,
Жнучих славу й тяжко подвиг сіючих,
Нині, Господи, благослови!

Як у тих, що хиляться над плугами,
Як у тих, що молять, скорботять,
Їхнії серця таж вогнекругами
Воскових свічок Тобі горять.

Але того, діл великих спраглого,
Слави часом царським обдаруй,
Хто проводить ворога поляглого
Поцілунком і вінком із туй.

Н. Гумільов

СОМАЛІЙСЬКИЙ ПІВОСТРІВ

Пам'ятаю я ніч і країну пісків;
Місяць низько на небі світив.

Пам'ятаю: очей я не міг відвести
Від його золотої путі.

Там так ясно, співають, напевне, пташки
Й над ставками цвітуть там квітки.

І не чути, щоб леви, наводячи жах,
З риком блукали отам по ровах.

Не хапає мімоси колюча рука
У безодні нічній ходака!

Ввечері ж, тіні як щойно повзли,
Підкрадались тихцем сомалі.

Присуд смерти — найбільшу з покар
Вирік мені їх рудий голова

І, примруживши око, глузливо лічив,
Скільки у мене усіх вояків.

Завтра з натовпом чорним і виючим бій,
Бій жорстокий, без милости бій,

Під ногами верблюдів перепліти тіл,
Доц отруєних списів і стріл.

І ввижалось: на місяцю в лунах ясних
Ворог підкрастись до мене б не міг.

Обудив я опівночі свій караван,
За горбом громував океан.

Люди гинули в вирах і ми на землі
Теж загину чекали у млі.

Подались ми в дорогу. Віддихував пир,
Наче пелихи лев'ячих шкір.

Там, де тільки-но камінь священний чорнів,
Скрізь білів ряд костей, черепів.

Найгрізніш в цілій Африці люд сомалі,
Гіршої годі знайти тут землі.

Скільки білих у теміні, скільки ж то їх
Спис край студень уклав піскових!

Щоб про подвиги їхні назав Огаден
Голосами голодних гиен.

І над ранок, як місяць схилився долів
І мов черлень, страшний, багрянів,

Я збагнув, що героям, мов лицарський щит,
Вічно славою місяць горить,

І верблюдів покласти звелів, і хутчій
Ввірив життя я рушниці своїй.

СЛОВАЦЬКА БАЛЯДА ПРО КНЯГИНЮ

В теремі княгиня
вже не раз, не двічі,
плаче в безгоміння:
чайкою кугиче,

“Боженьку мій, Боже,
що я наробила?
Проміняла рожі
за сухе бадилля!

Як за короля б так
за Дунай віддалась,
то моя б у гаптах
там краса не в'яла,

то б там, за Дунаєм,
бачила все знову,
як то море грає,
грає веселково!”

Плаче все княгиня.
Знає ж хто про цеє, —
то дружко — той синій
вечір вколо неї.

Може й ще хто знає,
знає, та не каже.
Та малий зо стаєн,
як на кпиння враже,

от якось підслухав
і хутчій до князя
він біжить що духу:
Князю!... — ні, не зважусь

я тане сказати,
якби не звелів ти
вуха мені втяти!
— Ти не бійся кривди

ні собі, ні роду
і не бійсь догани!
Дам я нагороду:
будеш ти стрем'яним.

— Вже не раз, не двічі
в теремі княгиня
плаче в безгоміння:
чайкою кугиче,

Боженьку мій, Боже,
що я неробила?
проміняла рожі
за сухе бадилля!

Як за короля б так
за Дунай віддалась,
то моя б у гаптах
там краса не в'яла,

то б там, за Дунаєм,
бачила все знову,
як то море грає,
грає веселково!

— Одягайся, княгине,
у гаптові шати! —
Їдемо над синє
очі звеселяти,

щоб там, за Дунаєм,
бачила все знову,
як то море грає,
грає веселково!

Попливла по синім,
попливла, — пристала:
Чи твоя княгиня
так, як це бувала?

— Будеш нею, слово,
будеш без наруги,
як пливнеш ти знову,
як пристанеш вдруге!

Попливла по синім,
попливла, — пристала:
Чи твоя княгиня
так, як це бувала?

— Будеш нею, слово,
ввечері в наметі,
як пливнеш ти знову,
як пристанеш втретє!

Попливла по синім —
потягло, глибоке:
Не твоя княгиня,
князю, ой, жорстокий!

— Гей, рибалки, в глиби
закидайте сіти! —
без одної риби
я не міг би жити!

Затягли у глиби
зринула намітка.
— Це ж то тої риби
першая примітка!

Затягли у глиби, —
виринула чуга
— Це ж то тої риби
та й примітка друга.

Затягли — і з глибів
виринула ціла.
— Це ж то тая риба,
мому серцю мила!

Б А Л Я Д А

Тю, щеня, а-тю, не гавнай!
дам тобі щось для забавки!
Зимно парубку надворі,
та теплесенько в коморі!

Кину я тобі шкоринки,
щоб пустило до Калинки,
кину я тобі до схочу,
щоб пустило на часочок!

— Тихше бренькай острогами,
переходячи сінцями! —
чуйно батько спить у хаті,
стерезе вінця дівчаті.

Батько ж чує й страх гнівиться:
Де, сини, шаблі й рушниця?
Ви з постелі в мить вставайте,
швагра ви як слід вітайте!

Не барючись, повставали,
в мить шаблі з клинців узяли
та в найліпшу, мовляв, пору
шасьть усі брати в комору:

Швагроньку, вітай до дому!
Вийти ледь відсіль живому!
З піхов гострі витягали,
на шматки його потяли.

Де не впала кров із тіла,
рожа там усе розцвіла.
Дівка в крик: Ой, Боже, Боже,
це ж з любна мойого рожі!

Мов стіна тобі от біла,
впала дівка і зомліла.
Хоч брати все заходились,
та живою не підняли.

“З КНИГИ ЖИТТЯ”
(переспіви і переклади з Павела Явора)

Ч А К Л У Н К О

Маленький красний віршик —
перлинки не согірше.
Це пташечки співон,
що надить без угавку,
і веселить садок,
і розважає й мавку.

А що це, що це в ньому,
що все гамує втому
і смуток від століть,
і тупить біль на лезі? —
Це чаклунко поезій.
Та от його зловіть!

(Male basne)

ПРОВЕСНА

О, ні, ще не весна —
обіцянка лише.
Вже подих із землі,
а в пружному гіллі —
от на! —
вже брунька запашна.

Не пісня, а напів,
звучання, а не тон.
Немов би загудів
і коливає дзвін —
з даліні, із лугів,
з повітря, з-поміж крон...

О, ні, ще не весна —
обіцянка лише.
Але вже віриш ти:
вітрець гінцем летить —
Іде, іде вона —
весна!

(Predjazi)

ПІСЛЯ ДОЩУ

Дощ іде та йде у лісі.
Проясніло ж на узліссі
й засміялося над ним
небо очком голубим.

А вночі, коли так ляло,
боязко, матусю, стало:
все ввижалися в вікні
страшні привиди мені.

Їх зігнати з підвіконня
не могла твоя долоня. —
Зирк ти очком голубим —
і пропав мій страх, як дим.

Бачу, бачу: на узлісся
вибіг зайчик попастися
й конюшинок свічечки,
а на них летять бджілки.

(Po desti)

СПІВАНОЧКА

... Чи співаночка вам кому не любя?
Я страх її любив!
Я підслухав у запустах, на зрубях,
на річці, серед нив.
Почне співати нос, а через луку
вже й перепел тут відгукнувсь —
пішло й пішло — все повне співу, гуку —
було й не відітхну.

Моя поетика була це ніби
при вогнику в полях.
А з ораниці, наче з бохнів хліба,
вітрець приносив пах.

(Extempore mladi)

ВЕЧІР У КВІТНІ

Замовк шпачок, запеклий той базіка.
Вже вечір на багрянки злив бальзам.
Над плесом ластівка мигне без ліку
й крильцем черкне то тут, то там.

А жайворонок, мабуть, ще надумавсь
додати приспівок в один рядок,
аж поки синя не спаде задума —
квітнева ніч і на його горбок.

Ще діти шумно граються надворі:
так весело й не закінчити гри.
А вже у хороводі вийшли зорі
і надобраніч кивають згори.

Неначебто примівочка почувалась.
Ти ще в дитинстві чув її колись,
і тільки наповідь у серці збулась
і в тих рядках, що тепло пролились.

(Vecer v kvetnu)

ТРАВЕНЬ

В танку кружляють мавки по кульбабах —
ах, травень тут, ах, травень тут! —
Він визирає з клена, з дуба, з граба,
із ясеня, з березки, з рут...

Та цить! — Зозуля закувала наче —
десь там, десь там, між верховіть —
і голосок запитує хлопчачий:
— Ще скільки літ? Ще скільки літ?...

(Maj)

КОНИК

(у пандан)

З-під горішка, з-під острішна
срібну росу все по трішки
коник п'є та й п'є з келішка,
й підслухає, й підслухає,
як травиченька зростає.

— Ще б на кришку, ще б на кришку,
дай бодай попід цю вишку —
вип'ю, вип'ю я без лишку —
ще хвилинка, ще хвилинка
та й ярітима яринка!

(Obrazky z leta, III)

НАДВЕЧІР

Надвечір небо до землі вклякнуло
і щось їй стиха шепотнуло.
І враз краплиночки бігом
крапнули зливно під вікном.

Щоб не залляв той дощ-денейко,
прикрив троянду соловейко.
А вітерець рвонувсь рвучніш,
щоб тут зварити свій нуліш.

Бо знав, бо знав отой денейко,
як відгадав і соловейко,
чому це небо все чорніш:
не пощастило ні на гріш!

(Образку з leta, II)

ЯКБИ У ПОЛІ ВІТРОМ БУТИ

Якби у полі вітром бути —
і пестити б отак мені
твої шовкові коси-рути,
тобі співаючи пісні!

Чи вийти місяцем у небі —
так вповні, вповні від надхнень —
і надивитися на тебе
і поночі, і в ясен-день!

Таж подивляв тебе, кохану,
вже не один. І під ясу
вербуюсь теж і я до брану,
тобі хвалу свою несуч:

мій вірш гарячий — що данину.
Він і царівнам до наруч.
Але царенко-сонце кинув
тобі свій жар, як злот-обруч.

(Obrazky z leta, I)

ПРОБУДЖЕННЯ

(в пандан)

Глянь,
пробудилася земля.
У віконце хтось постукав,
хтось невидний, хтось безрука,
крикнув зблизька і здаля:
— Пробудилася земля!

В рань,
як за голосом бажань,
вже теленка із левад
виграває через сад
та й же вп'янь, та й же вп'янь.

Чень,
це твій день, це твій день.
Він п'янить, немов вино,
він це стукає в вікно,
тільки дзень, тільки дзень!

(Probuzeni)

Я Р Н Е

Ти задля пісеньки не плач! —
Нінащо!
Твій ярний віддих свіж, горяч,
і намість пісні прийде краща.

Та й за коханням ти не плач! —
Утішиш!
кохання прийде все міцніше.
Немає по весні невдач —
Уже й не треба ліхтаря —
нінащо! —
В очах жінок — зоря, зоря
і краща, і все краща.

(Predjazi)

ЛЛЕТЬСЯ ВЕЧІР

Ллеться вечір із гілок.
Тихий, тихий наш куток.
Тільки й мова: фіялова
мла скрапає на поріг,
і неспокій в серце вбіг.

Та й же пісенька бариться,
там, де жолоб і криниця!
Й нікому отут прим'ять,
ба, вереттячко із м'ят.
А чи парубоньки сплять?

А чи сплять?

(Verse do ticha)

Я ЗНАЮ

Я знаю, знаю, де гніздечко голубички,
нуди та синьоочка спатоньки іде!
Якби лише наштан згасив громнички —
таж і без нього знаю, де це, де!

Молодиківі грає ніченька на руку,
вона, мовляв, як друга скрипка тут.
Усе дає найкращу запоруку,
а в небезпеці — все сховає в кут.

Ото тільки біда, коли уповні місяць
злякає нічку — й вийде на дурне.
Та йшов собі б нудись світити на узлісся —
ні, не мине! — і в шпарку зазирне.

(Verse do ticha)

БАБИНЕ ЛІТО

Стіною ще ліси стоять,
шумлять іще зеленим гудом.
Признаку ж осені пізнати:
і там, і сям обліто рудо.
А сонце — блідо-золотаве.
Мов давня згадка між галявин
про щось, що ніби відбулось,
що ми собі лише вмовляли,
це бабинеє літо ось,
його так тонко втнали тналі.
Була це, може, тільки мрія,
й грезет її вітрець розвіяв.

(Na sklonku leta)

НА СХИЛКУ ЛІТА

У полі з ватри дранців-пугал
господарі уже зняли.

І не зоглянувсь ти, коли
пішла по полі орна смуга,
от колосок прикрила ласо —
і тихне голос гусопасок.

Уже не так, не так, як вчора,
дзвенить співочок у полях.

І кличе помахом на шлях
горобина в ярих уборах,
ще й на прощання так охоче
червону хусточку тріпоче.

(Na sklonku leta)

ЛИСТОПАД

(у пандан)

І.

На мою доріжку,
глянь, і по обніжну
впав же, впав листок,
впав же, яворовий.

Впав під слід підкови,
наче нилимон,
на мою доріжку,
глянь, і по обніжку.

— Вже не зустрічатись —
каже — панібрате!
Каже, яворовий:
— Хлопче, будь здоровий!

II.

Так тихо, тихо! Небо олов'яне.
Ти дням отим не рад.
І всюди смуток, де лише не глянеш.
Це — листопад.

Звучить твій голос боязко, несміло,
мов калатальце в стад,
ноли на пасовиськах побіліло.
Це листопад. Це листопад.

(Prochazka podzimem)

А ЗВІДКИ, ЗВІДКИ ПІСЕНЬКА
(в пандан)

Все стелиться, і стелиться
метелиця, метелиця.
Під браму стрічний тулиться,
і глухне навкіль вулиця.

А звідки, звідни пісенька,
а ще й така любісенька?
— Хай стелиться метелиця! —
От-от весна оселиться,
що нущиком, що деревом —
то все вежастим теремом.
Не будь же я синичкою,
як не сипне травичкою!

(Jak je to krasne)

ПЕРЕДЧУТТЯ

Все пішли сніги з дощами.
Їм немає стриму й тами.
В нас тепла твого, ніго,
досить, досить за порігом.

Враз, кути струснучи хатні,
ніби гримнули гарматні.
Ти раніш чогось злякалась,
плач до подушки сховала.

Все пішли сніги з дощами,
стукотять об шиби й рами.
Начебто піднови дзвонять,
наче верхи мчать на конях,

Наче кличуть за дверима...
Ні, не можна серця стримать —
рветься, мов несамовите —
і тобі не вборонити.

(Do podzimnich lesu)

МИТІ

О, миті, лебедина зграє,
ви тільки взлет.
От соловейко проспівась —
минув бенкет.

І квалиться арому й солод
схопити змисл.
Десь там на перехрестях голо. —
Жахнись!

(Vtezina)

ЖАЛЬ, ЯК ЖАЛЬ МЕНІ БУЛО

Жаль, як жаль мені було
того, що цвіло й зникало.
Блідо стигма смерті влалась
на обличчя, на чоло.

Боляче в терпкій німоті,
боляче було мені.

Так по синові в скорботі
мати мовкне при труні.

Тоскно, тоскно до знесилля
у душі було моїй,
мов любов змела б тут хвиля
по землі, по всій.

(Potom)

БІЛЯ СМЕРТНОГО ЛОЖА

Останній дрібен грошик. Студить він долоні.
Кінець і жалю й милосердю. Хто ж вборонить?
Питаєш ти без слів? — Невже це й все життя?
Стою, немов німий. Уста мої тремтять.

Ще вогник випромінює в твоїх зіницях.
Він нітиться і гасне, наче восковиця.
Примирена, відходиш ти в такую рань
кудись у далечінь без слова і зідхань.

Стою, безрадний — а хвилина рине, рине —
тобі щось дати, щось сказати я повинен —
і, скам'янілий, я ніяк не доберу.

А книжка віршів випала тобі із рук...

(Nad losem nemocne)

ТІЛЬКИ ТИША

Тільки тиша, тільки й збула
по чийомусь кроку.

Ту, німотну, стіни тулять,
начебто з навроку.

Утітки б кудись із дому,
все забути в вирі!

Тяжко з смутком молодому.

В щастя вже не віриш.

(Jenom ticho)

ТАКА ДАЛІНЬ

Така далінь —
подався б я в незнай-дорогу,
якби твій голос із порогу
зачув здаля, заглянув тіль!

Та ти мовчиш.
Нема ні поклику, ні знаку.
Все далі ти — і на признаку:
поріс могилою спориш.

Не вгледіти, ачей,
тих кіс твоїх, як сніп пшениці,
і вже ніколи не напиться,
ніколи ясу з синь-очей!

І в'яне серце від тужинь,
і рветься, наче пташка в вирій,
ніяк не може йняти віри —
Тана далінь. —

(Takova daleka)

ЗНОВ ПРИЛЕТІВ ЛЕЛЕКА

І знов черешні хилять
пахне в цвіту гілля.
І припливає хвиля,
й відходить відсіля.

Коли тебе, далека,
побачу хоч на мить?
Знов прилетів лелека
і знову відлетить.

О, вкотре, в котре квітне
гілля мені отут?
Не знаю, в котре.

Слова чайками квілять,
чайними крильми шумлять. —
їх пориває хвиля
— відходить відсіля.

Слова, чайками квілять
мов крилами шумлять,
підхоплює їх хвиля,
відносить відсіля.

ХТОСЬ МАЄ СВІТЛОМ УВІЙТИ

Немов на вічі йшло безличчя,
йшов злочин цілого сторіччя.
Гіркий твій усміх уст, очей
ти не побачиш у дітей.

Де юнь твоя? Признайся щиро
ти, що пройшов життєвим виром!
— Відгадуй з борозен чола! —
Вона ніколи й не була.

В скатованій душі-печері
відкрито навстіж чорні двері.
Так довго вже чекаєш ти! —
Хтось має світло увійти;

віддати в ясу водоспаді
непізнану ніколи радість
і ясний усміх уст, очей,
який ти бачиш у дітей.

МЕДОБІР

(Уривок)

... Болиголов пахтить надворі.
Тан шумно при п'янкому медоборі!
Бджілки летять, бзичать — ах, годі, годі!
з розквітлих лип потік мелодій
на тебе, навкіль, під небесні бані... —
Гудуть велебно, граючи, органи.

Укр. Літ. газета, ч. 5(23), 1957, ст. 9.

НОЛИ?

Ти всюди тільки гостем.
 Чи ж то життя?
У серці гинуть брості,
 ех, без пуття.

Звірайсь, звірайся морю
 і тугу шли:
— Чи скоро вже? Чи скоро?
 Коли? Коли?

Спустошується простір
 неповненням бажань.
У серці гинуть брості
 у в'янь, у в'янь!

Укр. Літ. газета, ч. 7(13), 1956, ст. 5.

ІЗ ЦИКЛЮ "РІДНИЙ ДІМ"

(уривок)

...Назали всі: — Лишись, лишись
Тут з нами, кривими всіма!
Поглянь по навкруги! Дивись:
гарнішої землі нема!

Цвітуть троянди запашні,
От вибери собі якусь! —
Та тільки до душі мені
одна й не в близькому садку.

Понад глибним проваллям круч
вона десь високо цвіте.
Без неї — карк зверни, замуч! —
моє життя пuste, пuste.

І кривні віри тут не ймуть:
— Троянди кращої нема! —
Ах, рідні, є, але не тут,
не квітка, Воля це сама!

"Пороги", ч. 72(75), 1956, ст. 2.

В БУРЮ

Відкрив вікно я. Небо хмуре,
злітає блискавка, гримить...
Десь там вгорі за валом бурі
Господньої долоні щит.

І відти лине іздалека
в тривожні марення сьогодні
така упевнена безпека! —
Вклякни під образом Господнім!

Його це щит міцний над нами
в змаганні Правди з чорним Злом.
О, д'горі чистими серцями,
щоб стать достойно під щитом!...

Димлять, клублять пенельні нітла.
Відкрились урвища й безодні.
Та добрий Бог і Правда світла,
І Син помер напередодні.

Закрив вікно я. Небо хмуре,
злітає блискавка, гримить.
Та вірю: там за валом бурі
й над Судьбами — Господній щит.

Укр. Літ. газета, ч. 7(13), 1956, ст. 5.

ПРОЗА

МАТЕРИНКИ

МАТЕРИНКИ

Даремне було б виводити цю назву квіток-материнок від трави-материнки, якої вживають у нас знахарі для різних лікувань і яка росте чи не всюди. Ці квітки з тією травою нічого не мають спільного.

Вони росли на Материнщині — маленькому хутірці, і може тому їх діти так назвали, тим більше, що ніде інде їх не можна було знайти.

Всі люди, хто їх тільки не побачив, були заздрі на ці материнки, пробували пересаджувати до себе. А от на, ніде вони не приймались!

Як вони справді називались? — Хто його знає. Ніхто ні зблизька, ні здалека про це не міг нічого сказати. Може, про це можна було довідатися щось у старо-латинських ботанічних атласах. Пригадую, допавшись колись такої книги, я заглядила під рубрикою дивовижної фльори якісь квіти — *Sancta mater* чи щось подібне. Але вони не були такі, як материнки. Материнки були далеко кращі, і з тим в один голос погоджувались усі діти з Материнщини.

Їхній колір був сито-блакитний, оквіття подібне до оквіття повних стокрот, тільки трохи більше. Якби не той колір, вони б майже цілком були подібні до квіток Ато-су, так званих “слізок Матері Божої”.

Про ці слізки, що ростуть лише на Атосі, тамошні ченці розповідають таке:

“Мати Божа ходила по горах плакала:

Її Син мав бути розп’ятий!

Вона питала Місяця, Вона питала Сонечка:

“Чим полегшити йому муки?”

Ніхто не знав, лише Земля-праматір:

“Слізьми, своєю мукою!”

Мати Божа ходила по горах і плакала,
Просила Місяця, просила Сонечка:
“Будь свідком моєї печалі!”
Місяць посвітив, Сонечко пригріло,
Земля сльози квіточками позбирала”.

В слізках перлямутром блистіла справжня сльоза.

В материнках завжди стояла синя роса.

Слізки пахли бальзамами і кипарисом.

Материнки — чимсь дуже наближеним — маминою хутрянкою.

Вони росли на галявах Материнщини з ранньої весни до пізньої осені. Іноді здавалось, що вони ростуть і взимі на глибокому снігу, особливо ввечері, як приплющиш трохи очі.

В домі материнок, сухих або свіжих, завжди було повно. Вони стояли в їдальні на столі, в дитячій кімнаті біля узогів'я, в божниці біля слізок.

Вони, ніби як слізки, ніколи й не в'янули.

Коли хтось з дітей був далеко від дому, йому послали материнку. Тоді дитині ставало легше на душі: хтось знав про неї, хтось пам'ятав! І згадка про Материнщину була однією пахучою материнкою.

Тепер усіх дітей з хутора розігнала хуртовина в різні сторони. І ніхто вже їм не пошле материнку. А вони так би втішились, якби хтось хоч сказав, чи ще ростуть материнки на Материнщині.

Якби хтось з вас чув про це — перекажіть!

ЛЯЛЬКА

“Лялька! Лялька! Лялька!” — несло з усіх коридорів і гурми хлопчаків бігли за маленькою дівчиною, що хотіла від них втекти на шкільний двір. Але, заскочена з усіх боків, вона мусіла зупинитись; притулилася до стіни і вся тремтіла, мов зацьковане звірятко. Хлопчаки, то один то другий, підходили ближче, доторкались до її кісок, білих як льон, розглядали рожеве личко та її маленькі ручки й ніжки. “Дивись, дивись, чисто лялька! А яке м’якесеньке волосся! А ніжки, а ручки — чи бачив хтось такі? — мов у котика!”

Та Злотка — так ця дівчинка справді називалась — ховала ручки в суконку і, ледве не плачучи, не знала, куди сховати ніжки. Її темні очі з безмежним жахом дивилися на хлопців. Вона, приїхавши з хутора, уперше прийшла до сільської школи, ще ні трохи не оговталась, а тут такі влови! Всі хлопці, розхрістані, скудовчені, розбишацькі, здавались їй не інакше, як якимись вовкулаками.

Нічого злого не було в цьому хлопчачому подиві. Просто, вони ще не бачили такої дівчинки. Але кажіть щось впійманій пташці! Туліть її та гладьте, а вона все дивиться, як би вирватися.

Щось подібне відчувала і Злотка. Цей вічний крик — “Лялька! Лялька! Лялька!” — в її вухах звучав мов лайка. Дотики пекли, ніби найгірша ганьба. Вона радо б віддала свою найкращу стрічку хлопчакам як викуп, лише щоб вони її не займали. Та, на біду, хлопчаків не цікавила стрічка і вони улаштовували такі влови щодня.

І не набридало! А може дійсно було цікаво бачити, як маленька дівчинка, піймавшись, то збирається плакати від переляку, то гнівно тупає ніжкою.

Один рятуюнок від хлопчаків був шкільний дзвінок. Як тільки задзеленчить, — вони розсипались, як горобці, по всіх клясах і нарешті давали Злотці спокій, але не надовго — до другої перерви.

Найбільше Злотка боялась Ярка Вітрогона.

Це був уже великий хлопець, ледви не парубок. Він ніколи не вчився, вічно сидів у тій самій клясі і тільки бешкетував.

Його батько, який жив далеко в повіті, коли приїздив, казав не раз: “Мій Ярко буде свині пасти!” Або: “Ярко дістане по заслугі — вовчий пашпорт!” Або ще: “Не інакше, як Ярко буде примушений одягнути ведмежі чоботи!”

Злотку дуже цікавило, що то за вовчий пашпорт і що то за ведмежі чоботи? І вона довідалась таке: Вовчий пашпорт — це ніби арештантський. Ніхто нікого з таким пашпортом ніде не прийме, ані за свинопаса. Ведмежі чоботи — це щось на кшталт вояцьких, тільки вони всюди набиті гострими гвіздками, що так і шпигають.

Злотці було трохи шкода Ярка, що дістане вовчий пашпорт і буде примушений носити ведмежі чоботи. Але коли ж він такий злий, то хай носить і то якнайхутче!

Це ж він першим починав завжди переймати її! Це ж він найбільше кричав: “Лялька! Лялька! Лялька!” І це ж він, а не хтось інший найбільше тріпав її кіски!

Дні проходили. Ярко Вітрогон все ще був у школі і не йшов пасти свині. Від його вигадок вся школа щодня ходила ходором. Учителі бралися за голову і тільки з огляду на батька не викидали Ярка зі школи. А вже бідна Злотка боялась зробити й два кроки з-поза шкільної лави, не те що вийти на коридор.

Все ж Ярко знаходив способи крикнути їй навздогін: “Лялька! Лялька! Лялька!” або послати рукою цілунок, або... ні! таки напевне це він, хто відважився покласти їй в торбинку на книжки листка з намальованою квіткою і з віршем:

“Ти лети, лети, листочку,
до замкового дімочку,
де сидить уся в коральках
лялька, лялька, лялька, лялька,
мила, мила, мила Злотка,
в її рученьках стокротка.”

Як тільки Злотка, прийшовши додому, знайшла цього листка і прочитала, — скорше, щоб ніхто не бачив, подерла його на кусочки й кинула через вікно до парку.

Надворі був вітер. Один кусочок ледь-ледь не влетів Злотчиному братові до книжки. Злотка страшенно налякалась: ану ж, брат з нього вичитає усю її ганьбу? І те, що її лають лялькою, і, те, що хтось насмілюється її називати “милою Злотою”. Ще б так бракувало попасти братам, тим страшним глузівникам, на зуб! Вона хутчій вибігла з кімнати, позбирала всі кусники і спалила їх на свічці. Після цього Злотка почувала себе так, ніби випалила на собі якесь ганебне тавро.

Та листки з’являлися щодня і вже не по одному, а по кілька. Злотка ледве не плакала від злоти. Хоч вони не всі були однією рукою написані, вона все думала, що це від Ярка, і, не читаючи, нищила їх із квітками до останнього кусника.

Ах, як вона бажала тому Яркові ведмежих чобіт!

Ах, як вона просила: “Боженьку, дай щоб Ярко дістав по заслугі! І вовчий папспорт і ті ведмежі чоботи! Боженьку, зроби це якнайхутчій!”

Раз, прийшовши зі школи і заглянувши в торбинку, Злотка не знайшла жадного ганебного листка і відідохнула.

Коли прийшла пора робити завдання на завтра, вона спокійно при братах вийняла з торбинки свою читанку, розгорнула і... Боженьку! Як почали сипатися з читанки листки і з стокротками, і з рожами!

Злотка змертвіла.

А брати за листки і давай читати:

“Я до замку ходжу, ходжу,
все приношу красну рожу,
все для Злотки, Злотки-злючки,
в її сніжно-білі ручки.”

Тут брати в регіт, а за хвилию знов давай читати:

“Мій листочок долетів.
Був він Ляльці не во гнів.
Лялька з успіхом читала,
до шухлядки укладала...”

Ні, далі слухати не можна було ніяк!

Злотка вискочила і погналась.

Аж увечері знайшли її в парку, заплакану і люту на братів, на Ярка й на цілий світ.

Якось так випало, що наступного дня вона не мусіла йти до школи і не мусіла зустрінутися з ненависним Ярком. Злотка від'їхала на довший час на хутір за кілька верств.

Ніколи вже в своєму житті вона не побачила Ярка, до речі, й не бажала бачити. Але його ведмежі чоботи й вовчий пашпорт, хотіла вона чи не хотіла, бачила майже щоночі. І скажіть но, де? — На своїх власних ногах і в своїй власній кишені!

МАМУРКА

Є таке прислів'я: живуча, мов кітка.

І хто б перечив цьому, якби знав усі пригоди нашої Мамурки? Про це я й хочу розповісти.

Народилася вона зі своїми братами й сестрами однієї провесни на горищі.

Діти це якось викрили і заходилися помагати їй матері Прамурці кормити котеняток. А було їх аж дванадцятєро! І всі як один: сіренькі з білими лапками — так, як мати. Не можна було їх ані розрізнити, через це не можна було й назвати, хіба кожному почепити іншу биндочку.

Діти щодня тягли на горище мисочки з молоком, нахилили до них мордочки котенят, але ці, ще сліпі, тільки порскали. Прамурка, перехилившись набік, спокійно дивилася на це і мружила очі. В кутках її рота щось грало. Вона сміялась! З дітей чи з котенят?

Уліта — старша корівниця страшенно лаялась, нібито не на дітей, а на миски, що раз-по-раз спадали їй на голову, коли вона щось робила в сінях. “А бодай вони усі порозбивалися!” — тільки було й чуєш.

А ці миски, дійсно, ніби чорт штовхав. Та ж тримаєш їх добре в руці, лізеш по драбині якнайобачніше, от вже останній щабель — і на горищі, як тут трах! — і з миски черепки, а з молока і сам Бог не розбере що.

Уліта вже почала лаяти не миски, а котенят: “А бодай вони всі виздыхали!”

Нарешті їй терпець урвався. Після однієї такої оказії, вона почала кричати: “Хай пані йдуть подивляться, куди дівається молоко! Та ж онде — на гноїще, та ж на ту ненасить! Як так піде далі, то ненастарчиш того молока: то котюгам, то псюгам, то чорти-знати кому!”

Пані почала її вгвоквувати: — Але ж, Уліто, слава Богу, маємо молока досить, з того не збідніємо!

Та розгнівана Уліта ніяк не могла заспокоїтися: — Еге, не збідніємо! Та ж на горищі маємо тої ненаситі дванадцятєро штук, на сіннику — вісімнадцятєро, а ще о-от окоотиться четвєрта кітка.

І, бачачи, що з панею не можна дорозумітися, Уліта злісно повернулась, і в її очах заблис недобрий вогник.

Відполудня діти застукали Уліту біля Річки, як вона топила котенят. Вони почали кричати, що вона не сміє цього робити, що вони поскаржаться мамі, що мама їй покаже, як топити котенята. Та Уліта з цього лише сміялась.

Всі котенята вже поринули на дно, тільки одне все ще борсалось, хапалося передніми лапками за сүхий комиш і штикало до нього своєю сліпою голівкою. А та безжалісна Уліта все відпихала його від берега чоботом.

Діти кинулись до річки і витягли котенятко з води, коли вже воно цілком вибилося з сил і поринало. Мокре, змерзле, воно тремтіло, як осиковий лист. Діти його за пазуху й хутчій додому. Там поклали його в кімнаті біля грубки, знайшли Прамурку, що розгублено шукала всюди своїх діточок, і поклали її біля нього.

Прамурка жалібно нявкала. Мабуть, хотіла сказати, що вона мала їх більше, ніж одне. Але коли котенятко притулилось до неї, вона на хвилину забула за це і почала його лизати.

Враз, пригадавши, схоплювалась, бігла на горище, обшукувала кожен кут, спускалась по зовнішній стіні на подвір'я, гналась до саду — і верталась ні з чим

Тоді вона починала лизати врятоване котенятко ще з більшою запопадливістю.

Прошло кілька день. Прамурка, мабуть, побачила всю марність своїх шукань. Вона довше задержувалась у кімнаті, поїла котенятко і дрімала біля нього.

Тепер лише іноді крізь сон, було, занявкає, напружить ноги, ніби пригадає собі, що кудись вона мала бігти, але забула вже куди.

А котенятко росло, давно вже відкрило свої каламутно-сині очиці, хлептало, запхикуючись, з мисочки і гралось зі своїм хвостиком.

Треба вже було дати йому наймення. Після великої наради між собою та зі старшими, після ретельного обслідування, до якого роду котенятко належить, діти дали йому наймення Мармурка.

Мармурка була дуже мила. З нею гарно гралось з клубочком “у мишку”, з фуркалом “у горобчика”, тільки не подобалось їй гратися “у торохкало”, — це коли їй прив'язували до хвостика папірець. Тоді вона, забувши, що від свого хвостика не втечеш, перелякано бігла від нього щодуху, а він все за нею. Мама заборонила цю жорстоку гру.

Хоч Мамурка мала молока вдосталь, не могла заперчити в собі своєї хижацької крові. Вона йшла з Пра-

муркою на лови, сідала в коморі біля мишачої нірки, заглядала до неї і терпеливо очікувала, поки вискочить мишка. Коли таке ставалось, і необачна мишка вискакувала, Мамурка скоком наздоганяла її та хапала зубами за спину. Мишка, вкусивши кітку за ніс, визволялась і, напевне б, щоразу втекла, якби не наспівала тут Прамурка і не хапала мишку за карк. Так стара кітка привчала молоду, як треба поводитися на ловах.

За деякий час бозна вже скільки мишок тяжіло на душі у Мамурки. Їй почали діти приписувати й таке, що вона, може, й не робила, як от подушення морських свинок, кроликів, голуб'ят і соловейків.

Це все відштовхувало від неї дітей, і вони злораділи, коли бачили її з надірваним вухом чи скалченим носом. Але, на диво, Уліта тільки тепер почала жалувати Мамурку. Сама давала їй молока і завжди захищала перед якимсь обвинуваченням.

Раз Уліта прибігла до мами, тримаючи за хвіст величезного щура: “Дивіться но, дивіться но, пані, що та Мамурка втяла: задушила такого щура! На таке ще ніхто з котів не відважився з того часу, як загинув “сибірjak” — її батько.”

Уліта хвалилася тим перед усіма і ледве не повісила Мамурці на груди медальо.

А Мамурці було цілком не до того. З покусаними вухами, зі зле почухраним кожущком вона вилежувалась щось кілька день.

Дійсно, від цієї кітки було це геройство. З щурами ледве справлявся пес-щуролов. Її батько — величезний сибірський котюга, на всі щурячі хитрощі бувалець, так і загинув від щурів.

Може, тут частка вини була й Улітина. Якби припустити, що вона пустила його до глибокого льоху, замкнула й забула про це, адже міг би він здохнути там з голоду? Правда, Уліта відхрещувалася від того, та чи їй можна вірити? Скільки вона божилася при цілком очевидній брехні?

Але як припустити, що на сибіряка напало кілька щурів? Його роззявлений писок, рани по цілому тілі могли б це підтверджувати. — Ой, злу він мав смерть! І гідний був того, щоб діти його поховали з усіма вояцькими почестями.

Окрім топлення, Уліта ще мала один випробуваний спосіб, як позбавитися зайвих котів, і то вже великих. Коли вона взимі їхала з наймитом на ярмарок до містечка по горщики, — брала з собою в мішок котів і випускала їх десь далеко в полі. Про це вона нікому нічого не говорила, нічого й не питала, а все робила на свою руку. Так вивезла колись і тітчину ангорську кітку. Коти гинули в полі від голоду й холоду або дичавіли по лісах.

Діти все дивувалися, де діваються коти. На запити Уліта лише посміхалась і ні чичирк.

Але раз це виявилось.

Якось пропала більша половина котів, а з ними й Мамурка. Останнє здивувало й саму Уліту. Це було дітям запорукою, що Уліта в цьому має чисті руки. Вона все шукала кітку й промовляла: “Ну, де воно забігло? Ну, де воно забігло?”

Коли всій челяді на кухні набридло це, наймит і бовкнув: — Та ж ви самі її вивезли в поле, чого ж питаєте?

Уліта остовпіла: — Чи ти здугів? — і почала вголос собі пригадувати, як це все було. Удосвіта запрягли коні. В санки сіла ззаду вона, спереду сів наймит, а посередині санок покладали мішок з котами. Десь на тринадцятій-п'ятнадцятій верстві з дому вона висипала позад себе мішок і ані не подивилася. Може там і була Мамурка? Але хто б їй, Уліті, таке зробив? Гулька! Уліта до неї: — Кажи, кого ти там поклада до мішка?

Служниця Гулька, яка мала якісь розрахунки з Улітою, відповіла, глузуючи: Чи — ви мені тих котів називали? Казали добру половину покласти, я й поклада!

Уліта не тямилась од злости.

Це чули діти і побігли до мами зі скаргою. Вони обзивали Уліту перед мамою катом в червоній спідниці; пригадали, як вона вмисне нелюдяно ріже курей, що ці нещасні скачуть і по півгодині без голови; що варт її саму, щоб пам'ятала, викинути голу на мороз.

Але вже нічого не можна було повернути. З того часу пройшло вже кілька день, коти, мабуть, вже давно загинули.

Діти не могли з тим примиритись і, якби їхня воля, то вони поїхали б шукати котів. Але хто б їм дозволив із-за цього гнати коней?

Минуло яких два тижні. Раз увечері якийсь кіт нявкаючи, почав шкребти до зовнішніх дверей кухні. Уліта вийшла, щоб прогнати його, і кого ж побачила? — Мамурку! Скорше з нею до пані й ніби вихваляючись своєю дитиною, радісно скрикнула: — Подивіться но, воно таки знайшло дорогу!

Мамурка занепала до неможливости: сама кість і шкірка, здичавіла й стала недовірлива. Треба було її довго принаджувати молоком і гладженням, щоб знов приговтати.

Все ж якась лиха непримиренність у Мамурки лишилась. Окрім дітей та Уліти, вона не давалась до рук нікому, порскала і дряпала, мов навіжена.

А щодо чужих — в найліпшому випадку показувала хвоста.

Гостюючи, одна знайома пані як не приговорювала до Мамурки ніжними словами — і “мур-мурцю!” і “киць-киць”, як не приманювала різними ласощами — нічого не допомгло. Кітка блись! очима, хвіть! і от на тобі! — тільки хвіст стовбурем.

Були й гірші випадки. Раз чужому пуделеві заманилось погратися з Мамуркою. Він прискочив, пхнув її носом, аж перевернулась, і давай вибрикувати. Ох, як Мамурка не вискочить, як не дряпне його в очі: “Прс! Прс! Ти, ти, зайдо! Зась тобі!” — де і дівався відвічний страх

перед псами. З того часу пудель почав оминати її та й увесь котячий рід на три гони.

Ще не один раз прийшлося Мамурці шукати дороги додому, а все якось знаходила. Таки хтось з пастушків за цукерку запродав її цій знайомій пані, що страх бажала мати Мамурку в себе.

Та не довго тішилась пані своєю власністю. Як не догоджувала вона кітці. Мамурка як тільки допалась за вікно — і драла!

Коли любиш свій дім, як не любити огнище?

Мамурка залюбки вигрівалась на череві. Але про це ніхто не відав і не здогадувався.

Якось Уліта наклала під плиту дров і підпалила. Коли вогонь зайнявся, щось почало ворухитися під плитою й перекидати поліна. Перелякана Уліта хутчій відчинила дверцята. З них, як стріла, вискочила напівобгоріла Мамурка.

Уліта схопила її за ноги й кинула об землю, щоб добити. Мамурка миттю з землі на всі чотири, і хвіль! — і пропала.

Довгий час не показувалась. Всі вже думали, що десь дійшла.

А от ні! Мамурка прийшла якось і сіла в кухні на печі, чорна і страшна. Хто не знав Мамурки раніш, і її пригоди, тепер мав її, потворну, за домовика.

І хай! Домовик вартує щастя дому.

ТОР

Батько привіз його в кишені шинелі з Радивилова. Вітаючись з мамою, батько тріпнув жартівливо їй в лице засніженою папахою. Відсахуючись, мама не розгледіла спочатку, що це опинилось в її руках. Вона гадала — папаха, а це був кудлатий чорно-білий песик! Мама радісно засміялась, як уже давно не сміялась.

Діти прибігли і давай брати його на руки, притискати й цілувати. А песик нічого — ані чичирк!

Мабуть, він і без того був ледве живий від тієї далекої подорожі, а тут такі пестощі.

Мама подивилася і сказала, що він, напевне, хоче їсти. Всі діти побігли по молоко і запопадливо почали його годувати. Та він ще не вмів хлєптати! Прийшлося навчати.

Попередній власник дав йому ймення Гектор. Діти радо перехрестили б його по-своєму. Але мама гадала, що личить чужинцеві (він був з породи сенбернарів з примішкою доги) також мати й чужинецьке ім'я. А раз він уже чує на ймення Гектор, то хай це так і буде.

Ну, Гектор, то й Гектор.

Ріс він, як з води, від молока давно перейшов на їжу мисливських псів — суп з крупів і кості. Хапав найбільшу костомаху, і нема того, щоб залізти з нею кудись у куток, як це робили інші пси, а десь поблизу сідав на видному місці й починав її трошити. Коли йому іноді понадилося щось ліпшого, ніхто з псів не відважився це від нього відібрати. Мабуть, їм дались у знаки його кремезні лапи й гострі зуби. Майже щодня мамі приходилось лікувати розідрані вуха й покусані горлянки.

Гавкав Гектор надзвичайно голосно й грубо. Його “гав, гав, гав!” випадало достоменно так, як у гера фон Кравзе “фрав, о майне фрав!”, коли він звертався до мами!

І невідомо через що: чи тому, що гер говорив подібно до того, як гавкав Гектор, чи тому що Гектор гавкав подібно, як говорив гер, — мама їх обох любила і давала їм за обідом найліпші кусники. Так що після обіду Гектор мав силу боротися з псами за чотирьох, а семидесятилітній гер уже за столом починав куняти та йшов спати.

Слав він від обіду до вечері, а з вечері знов до обіду. Невідомо, коли, власне, він мав узятися за якусь працю, щоб справдити свій титул “майстра від кахлів”.

Не можу сказати, чи була якась спорідненість між Гектором і гером, але ніхто не був такий вірний мамі, як вони обоє.

Гер за обідом це висловлював квітчасто й багатомовно, дарував мамі образки своєї роботи з прекрасним лицарем навколішках і присвячував їй вірші. Його так і називали: мамин лицар.

Від Гектора ані не потрібно було слів, лише глянути було, як він дивився на маму чи лягав біля її ніг, ніби от-от вже клав свою голову й життя за неї.

Якось хтось сказав дітям, що пси чують лише останній склад у слові. Діти випробували це на Гекторові і почали кликати його Тором, відкинувши гек. І дійсно, це справдилось на Гекторові: він біг на це ім'я. Але спочатку проти цього твердження були певні застереження. Гектора принаймні треба було два рази покликати "Тор! Тор!", аж поки він послухає, в той час, як "Гектор!" вистачало крикнути лише один раз.

Дітям зручніше видавалося ймення Тор, до того воно нібито більше йому підходило. Як відомо, Тор — це чуже поганське божище, жорстоке й ненаситне крові.

А наш Тор давно вже не був такий безневинний, як був приїхав у кишені.

Великий, мов теля, він став пострахом для всіх околиць. Його, як огню, боялись жебраки й злодії. Дісталося і цілком порядним людям. Але чого можна було жадати від пса, коли й люди не можуть розібратися в людях?

Одначе у Тора було щось таке, що й не всі люди мають, це — шляхетність, мабуть, від божища, хоч би того тезка — поганського Тора.

Він ніколи не чіпав того, хто вже в бійці впав, і не чіпав дітей. Коли трапилось таке, що його супротивник лежить уже горілиць, він сідав біля нього, дивився то на нього, то на свої лапи, ніби порівнював силу, і потім велично відходив.

Ніколи ні перед ким він не ганьбився: не бгав під себе хвоста, не нагорблював хребет і не схиляв від сорому голови.

Чи він був такий певний, що всі його вчинки були єдино правильними? — Не інакше.

Після різних кривавих сүтичок, Тор не смів уже бігати вільно. Його прив'язали на ланцюг.

Він підволився цьому зі спокоем цісаря: ніколи не рвався на ланцюгу, щоб звільнитися, лежав, проходжувався кілька кроків, сідав і дивився на все мудро і безпристрасно.

Але що це сталось одного разу, що цей пишний цісар і розсудливий мудрець повів себе так, як найлегковажніший бунтар?

Тор зірвався з ланцюга!

Одного разу, коли нікого не було на подвір'ї й поблизу, лише пастушок щось робив біля сінника, надійшов якийсь селянин.

Він розглянувся на всі боки і, не бачачи нікого, попростував під острішок, де була кінська збрүя та інші причандали. Там він вибрав усе, що припало до серця, наклав на плечі і хотів уже відійти так, як прийшов.

Пастушок мав намір окликнути селянина, куди це він усе це тягне, але зацікавився почином Тора й не окликнув.

Тор, як тільки селянина почув, підняв голову і почав за ним стежити. Мабуть, йому видалось щось підозрілим, і він почав стежити ще з більшим напруженням. Коли селянин уже збирався відходити, Тор побачив, що не може гаяти часу, адже той злодій втече! Він без звуку нап'яв ланцюг — не пускає, тоді скочив один раз, другий, третій — і з уривком розірваного ланцюга на шії погнався селянинові навздогін.

Той, нічого не підозріваючи, став як громом вражений, коли Тор налетів і схопив його за халяву. Схаменувшись, він почав бити Тора краденими посторонками, стріпував ногою, щоб позбавитися того навіже-

ного пса. Та пес зціпив зуби, як кліщі, і не пускав ані на крок далі.

Тут не витримала халява й гіддалась.

Селянин вноги!

Тору варт було зробити два-три скоки, і вже був біля нього. Хап за другу халяву, та на цей раз не тільки за халяву, а й за литку. Селянин у крик. Збіглися люди. Тор розняв зуби лише тоді, коли хтось прибіг зі своїх.

Всі підозріння Тора справдилися. Цей селянин, хоч і був порядний чоловік, але хто встоїть, як побачить, що десь щось погано лежить? Про це він щиро і зширока розповідав панові, як було прийшов тільки попросити води, а от спокусило. —

Тор, мабуть, дуже дивувався, що злодій замість доброго гарапника дістав їсти й пити та ще й на лікарський огляд. Принаймні, коли його посадили знов на ланцюг, вдвоє товщий, він довго шкрябався за вухом і над чимсь уперто думав.

І як було не думати? Якби не Тор, украли б панові й ногавиці з-перед носа. Та й не тільки ногавиці! Вночі можна було б украсти й самого пана.

Хіба хтось чув, як підкрадався злодій? Це Тор завжди підіймав тривогу своїм гав! гав! гав! і чи запуджував злодія, чи призводив до його піймання. Правда, були ще й інші дворові пси, що тримали вночі варту. Але й найчуткіша з них Гавка, і та помилялась. От стрепенеться спросоння горобець, а вона вже заливається: гаф, гаф, гаф! — чи не на сміх?

Мабуть, лише одна пані розуміла, що без Тора не можна обійтись. Після якихсь вловів, вона було завжди погладить його по голові.

А Торові, здається, тільки того й треба було. На догану чи похвалу інших він не звертав найменшої уваги.

Та якось прийшлося, що пані після одного кривавого двобою, коли він залишив на полі бою своє праве вухо й шкіру з цілого лівого плеча та ще й невідомо,

чи всі ребра цілі, — не погладила його по голові ані не глянула на нього.

Тоді вперше за своє життя Тор заліз кудись у куток, ніби цілком не бажаючи дивитися на цей несправедливий світ, і там зализував свої рани.

Це сталося так:

Напередодні Тор зірвав знов ланцюг. Випало це надвечір. Вночі пустили його пробігтися, а вранці, поки не скують нового ланцюга, замкнули до комори.

Було коло полудня. Тор нудьгував, міряв кроками комору від вікна до дверей і знов від дверей до вікна, ставав на задні лапи і дивився у вікно. Двері були зачинені на засув, вікно високо. Тор знов починав ходити.

Враз він нащулюв вуха: на подвір'ї якісь чужі кроки. Він встав на задні ноги й побачив через вікно, що хтось чужий підняв велику колоду і шасть з нею з подвір'я. Злодій!

Маючи за правило вдень не гавкати, він тихо метнувся до дверей, відтіль до вікна, потім знов до дверей і нарешті — як не скочить з розгону у вікно!

Шибна на бризки, скло на скалки, а Тор з розбитим носом і скривавленими лапами погнався щодуху за злодієм.

Позаду в коморі перевернулися бодні з борошном, розсипалось із мішків пир'я. Зачувши дренькіт скла, коти з осоні на подвір'ї миттю повискакували на дерева й почали порскати. Льоха, побачивши небезпеку, розхрокталась як навіжена і почала якнайхутчій відводити своїх поросят. Кури, скільки їх не було тут, всі злетіли, мов птахи, на високий паркан і як на сполох, почали кудкудахкати.

Вибігли люди. Криком вони хотіли попередити того чоловіка з колодою, що за ним женеться пес. Той, хоч і був уже далеко, почув і оглянувся. Побачивши пса, він гепнув колодою об землю, вихопив з тину кіл і почав оборонятися.

Диво, як він не забив Тора, та ж тим колом і з тими м'язами, що були в нього, можна було б покласти й бика.

Тор, мабуть, вважаючи того чоловіка за гідного супротивника, не хапав за халяву, а кидався на нього цілим тілом. Коли кіл з усієї сили лягав на його ребра, він відскакував і зараз же гнався з другого боку.

Чоловік не мав як зайняти добру позицію, а може й не мав коли про це подумати. А під боком був тин, що міг би захистити ззаду. Тор це якнайліпше використовував і примушував чоловіка крутитися, як на гарячому вугіллі.

Люди почали кричати, щоб чоловік ліг на землю, тоді його пес не чіпне. Та чоловік чи не міг розібрати згарачу слів, чи боявся довіритися псові — адже найбезбороннішим себе почуваєш, лежачи! — все вимахував колом.

Враз кіл трісь!.. і зломився надвое. Це на хвилину збентежило чоловіка. Тор, віпившись в плече зубами, звалив його з ніг.

Тут прибігли люди. Та вже й без того Тор вважав бій закінченим.

Виявилось: цей чоловік не був жадний злодій, а робітник Ярема, відомий своєю силою. Його послали з тартака принести колоду, що лежала на подвір'ї.

З цього всього мама мала неприємності й великі витрати — на лікаря, на підпору Яремовій родині й подібне. Ще добре, тоді ще не знали, що від покусання і здоровими псами, рівно як скаженими, можна сказитися. А то Ярема від одного страху напевне б сказився.

Коли у мамі гнів на Тора трохи схолов, вона знайшла його десь в його сховку, вимила рани й перев'язала їх, вичистила його шию від кліщів, яких він поназбирував повно, накормила й напоїла його.

Тор ніжно лизав їй руки.

Дивно, з цього часу мама ще більше любила Тора, а він її.

Але Тор уже і день, і ніч мусів сидіти на ланцюгу. Видно було, як він сумував. Іноді мама приходила до нього, розказувала й пестила його; казала йому, що ніяк не можна пустити його з ланцюга, бо знов скоїть якесь нещастя.

Тор слухав і віддано клав мамі на коліна свою голову.

За деякий час, під весну, якось прибігла служниця Наталка до мами й сказала, що з Тором щось сталось, чи не казиться: нічого не їсть.

Мама вийшла подивитися. Тор зустрів її таким сумним поглядом, який тільки буває у звірят, ледь-ледь підвівся і слабо забив хвостом.

А як він її зустрічав раніше! П'явся на задні лапи, скакав на груди, намагався лизнути в лице.

Тепер він лежав, байдужий до всього, а біля нього стояла недоторкнена миска з їжею.

Ні! Не було ознак сказу: очі в Тора були чисті, біля рота не було піни, лише єдине те, що він нічого не їв.

Може це лише початкова одміна?

На кожний випадок, мама наказала завести Тора до порожнього хліва й замкнути. Тепер мама кормила його сама; приносила йому все щонайліпше зі столу, гладила його і просила Бога дати Торкові хоч на момент людський язик, щоб він міг сказати, що з ним.

І Бог маму вислухав, хоч і не так, як мама просила.

Прийшов якийсь дідусь, подивився на Тора і сказав, що це голки. Хтось дав їх псові, найправдоподібніше з куском м'яса, пес глितнув — от і все. Ради на це нема жадної.

Мама, не ховаючись, розплакалась, як дитина.

Тора відв'язали. Він не відходив від мами. Їй приходилось стримувати свій крок, щоб він міг поспівати за нею до саду, на город, на подвір'я, куди тільки треба було їй піти щось доглянути.

За два-три дні він ледве волочився.

Якось мама затрималась у саду з робітниками. За якусь годину схаменулась — Тора нема!

Почали його всі шукати, кликати. Мама перша побачила його за садом, край нашого поля, біля рову.

Побігла, а він вже в останніх страшних корчах рвав землю, качався і нарешті витягся на цілий зріст біля маминих ніг.

Його там, на границі нашої землі й закопали і навалили на це місце великий камінь.

Тора вже не було. Але він ще довго страшив усіх злодіїв, вибігаючи вночі з-під каменя привидом.

БУЦЬО

Мати його була “холмогорка” з маленькою чорною голівкою, довгою шиєю і великим тулубом; батько — “швайцар”, рудобілий, з великою головою та з широко розставленими рогами. А він? Не знаю, до якої породи можна було б його віднести. Але не думайте собі, що це був якийсь покруч, мізерний і незугарний. В кожному його поруху і в кожній рисі виявлялась шляхетська раса.

Увесь бурій, на свої місяці — було йому тоді яких три-чотири — був незвичайно великий і сильний.

Всі очікували, що коли він виросте, поведе череду. Його пані так і гадала: пізніше лишити його племінним бугаєм і заступити ним його батька.

Якби я бачила еспанських биків зі славетних тамошніх бичачих боїв, може б відважилась твердити, що він був одним з них. А все ж якась кривність між ними, напевне, існувала, і ви з тим згодитесь, якщо слухатимете далі.

Маленька Злотка охрестила його Буцьом. Буцьо та й Буцьо.

Але після одного випадку вже не можна було його так пестливо називати.

Сталось таке:

Дволітня Злотка дістала перші черевички, такі біленькі, з розчіханими кичками. Вона скоріше одягнула їх, показала тому й тому і вже не знала, кому показати ще. Ох, скільки тієї радості! Її не можна було піднести! Треба було чим скоріше розділитися нею з усіма. Зі скількома вже не ділилась, а все одно серденько нею повне.

Злотка піде на прогульку зі старшими дітьми і покаже черевички всім, усім!

За садом на узліссі Злотка зупинилася. Вона й не уявляла собі, що світ такий великий: ідеш, ідеш, і кінця нема! Вже болять ніжки, і якимось їм незвично в черевичках, так і дивись, а то от-от зачепиш за кротовину. За старшими дітьми ніяк не встигнеш. Вони, як вітер, погнались у ліс за іншою забавою.

Злотка на узліссі лишилася сама, сіла на травичку і почала щось лепетати то до метелика, то до медунки. А навколо так було хороше! Так любо світило сонечко, чіринькали пташки, гуділи джмелики.

Тут щось заслонило сонечко, щось ззаду засопло — і не встигла Злотка оглянутися, як беркиць головою додолу.

Не встигла вона спам'ятатися й устати, як знову беркиць! Щось липке й червоне обіляло білу суконку і нові черевички.

Злотка ані піпкнула. Знов піднесла голівку. Жах! Над нею стояв величезний, як гора, бугай, копав передніми ногами землю і страшенно ревів. А Буцьо, якого вона ще недавно поїла молоком, якраз біг до неї, зігнувши голову. Далі Злотка не пам'ятає. На щастя, надбігли пастушки, відігнали палюгами бугая і віднесли напівживу Злотку додому.

Ясно, роздерті й скривавлені суконка й черевички пропали.

Але як раділа мама, що її Злотка жива і що їй нічого серйозного не сталось!

З того часу старого бугая не випускали на пасовисько, а Буця, все ще вважаючи його за телятко, — адже не мав ще ріжків! — пускали вільно пастися з чередою. Тільки вже його не називали Буцьо, а Буцай.

Та скоро всім прийшлося свою думку про нього змінити.

Злотчині старші брати — Юр і Слав дуже любили різні вояцькі гри. Вони стріляли потайки з батькових пістолів, робили самі собі обрізи зі старих мисливських рушниць, скакали через “кобили”, яких уживають воляки для вправ у скоку; виробляли різні штуки на трапедії та на гігантах. На обід і на вечерю вони приходили такі, що їх би не пізнала рідна мати, якби їй це не було звичним.

Іноді хлопцям не вдавалось затаїти сильно підбите око або розтрощену обрізом руку, або обпалене порохом волосся чи одяг — тоді їх чекала страшна батькова розправа: нагаї й карцер. Вони в таких випадках почали уникати з'являтися до столу, якось пробивалися на кухню і поводилися тихше води, ніжче трави. Але скоро таке їхнє поводження стало найбільш підозрілим. Як тільки хлопці не з'являлися до столу, всі вже знали: за тим щось є! Напевне, якесь шалапутство.

Тоді хлопцям прийшлося з'являтися кожен раз до столу з усіма своїми “оздобами”: все ж іноді можна було якось замаскувати їх чи якось іншим способом відвернути увагу дорослих від гупі, рани абощо.

Але що іноді можна було скрити від старших, ніколи не можна було сховати від дітей.

Сестрам якось впало в очі, що брати з якогось часу приходять постійно з гупі на чолі. Що це може значити? Давай запитувати. Хлопці ніколи не хотіли утаємничувати в свої гри сестер, а тепер тим більше. Це ще палкіш підбурило цікавість дівчаток, і вони вирішили за всяку ціну довідатися про таємницю. На загрози розповісти батькові усе, хлопці спасували і розказали дещо про свої бичачі бої.

Бичачі бої! Це щось му́сло бути надзвичайне. Дівчатка не відстали, аж поки хлопці не згодилися ці бої показати всім іншим дітям.

І от одного пополудня зібралось яких дванадцятєро душ дітей, своїх і чужих, на лісовій галяві. Посередині галяви зробили місце для тореадора і для пікадорів. Пастушки нагнали Бу́чая — і змагання почалось.

Спочатку виступили пікадори. Кожен з них почав дрочити Бу́чая, сту́кав чолом об його чоло, щипав його за карк, крутив за хвіст.

Нарешті, коли вже здавалось, що бик досить розлючений, — виступив Слав — тореадор. В його лівій руці об'явилась червона хустка (От де та хустка опинилась! А служниця Наталка надаремно її так довго шукала!), а в правій руці шпага (в нашому випадку не така то й тупа паличка з приробленим держалном).

Тореадор почав то прискакувати до бика і шпигати його шпагою, то відскакувати. Розлючений бик гнався за ним, але тореадорові завжди в найгіршому моменті вдавалось кинути бикові на очі червону хустку. Та й пікадори не ловили гав: хапали за хвіст, кидали під ноги дрючки.

Дехто з дітей вже не міг на таке дивитися. Злотка плакала, захлинаючись, і все просила не мучити Бу́чая. Але інші діти кричали, підохочували й плескали.

Коли бик упав чи не вдесяте через дрючки і, невстаючи, почав у безсилій люті ревти — змагання вважалось закінченим.

Але скоро, на радість Злотки, у Бу́чая вирости роги.

Після якогось несчасливого випадку при змаганнях — про що, окрім покривджених, ніхто нічого не знав — бичачі бої припинено. Ніхто з дітей про них уже й не згадував. Гралось в інші гри, були нові зацікавлення.

За деякий час прийшлося Бу́чая знову перехрищувати, а то з Бу́чая на Бу́цила.

Раз пастушки донесли пані, що не можна дати ради з Бу́чаєм. Палюги він вже не слухає, коли побачить по-

близу якісь коні — женеться до них, зриває з припону, взагалі поводитья так, ніби якийсь навіжений.

Пані не звернула на це уваги й за клопотами забула про це. Одначе не проходило й дня, щоб пастушки не скаржились, але все якось лишалось при старому. Одного разу всі домашні могли пересвідчитися, що пастушки не видумують.

Обідали, як тут скаженим чвалом пригнались на подвір'я змилені коні, що були на пасовиську, а за ними роз'ярений Буцай. Коні до стаєнь, але Буцай миттю звідтіль їх вигнав. Тоді вони одчайдушним скоком через високий паркан опинилися в городі й так урятувались. Чудно: скакали навіть і не верховики, які звичайно боялись переступити і через колоду.

Тим часом Буцай нап'яв на роги кільकाсажневий паркан і хотів бігти за ними. Але паркан все зачепляв за щепи, колоди і не дозволяв далі.

Тут із дому вибіг з рушницею пан, націлився і хотів застрілити проклятого бугая, що поранив його дорогу англійську кобилу. Та лише цокнув курок.

За паном слідом прибігла пані й схопила його за руку: — Бачиш, сам Бог не хоче, щоб ти його застрілив! — Пан лише закликав. Подивився в заряд: непорушений патрон!

Нічого не зробиш! Мура головою не проб'єш. Ці страшні люди таки погнали Буцила. А як він упирався!

Бідний, бідний Буцило!

Ах, яка ж була радість, коли Буцило з кривавими смугами на боках і через очі, з піною коло роздертого рота, з разшматованими посторонками на рогах і на ногах пригнався за годину назад на подвір'я!

Діти забули за страх перед ним, бігли напроти з хлібом і сіллям, гладили його і плакали від радості.

Ніхто не здогадався напоїти його, а хліба він не хотів їсти. Він стояв, тяжко віддихав і поводив налитими кров'ю очима.

За деякий час прибігли задихані й спочені наймаки, що про них вже всі й забули. Чого вони ще тут хотіли? Адже само собою розуміється, що Буцило вже викупив свою свободу і з двору не піде! Правда, правда ж, мамо?!

А Буцило таки мусів піти! Гроші — сто карбованців були за нього вже давно заплачені й бозна вже де. Нічого не допомгло, що він порвав такі грубі посторонки, що прибіг сюди, додому, до своїх, шукати захисту від цих катюг. Та ж тут ніхто не може й оборонити! О, будьте ж прокляті ці сто карбованців!

Ох, чом ти, Буциле, не втік кудись у хащі, далеко від людей?

Буцила знов зв'язали, міцніше і старанніше.

Зв'язали морду, ноги, хвіст і... і... не можу висловити що ще, щоб не жахнувся хтось з вас, хто такого ще не бачив, людської жорстокости.

Дивитися на це не можна було!

Цього разу вивели Буцила без супроводу дітей. Вже ніхто ніколи не побачив його.

РОСТИК

“Дивіться, мамин мазунчик знов збирається додому!” — такими словами пані радникова, після обіду, звернулася до всіх дітей. А “мазунчик” справді зібрався, надягнув наплечник з книжками і сказав пані радниковій, що він уже йде.

Надворі було болото по вуха. До дому п'ять верств.

Але пані радникова чомусь не здержувала Ростика, і він подався впрост через греблю, де болота було найбільше. Там не тільки загрузали люди, а й коні. Одначе, греблі не можна було обминути.

Інші діти скоріше побігли на замкову вежу подивитися, що станеться з Ростиком, чи не загрузне десь?

За хвилю вони побачили внизу якийсь клубочок, що його можна було прийняти за Ростика. Ростикова біла кудлата шапчинка біліла здалека. Але не видно було білої хутряної лямівки кожуха.

Ростик чи не Ростик?

Той клубочок котився все далі й далі, зупинявся, чіплявся за верби, що росли обабіч греблі, і за деякий час цілком зупинився.

Як це дійсно Ростик, то він вліз у порядну халепу. Йому треба, щоб попасти на дорогу додому, перейти на другий бік греблі. А це, очевидно, не можна зробити. Он загрузло там кілька возів з мішками й з людьми, і коні не можуть ані сюди, ані туди. Ростикові прийдеться повернутися.

Але що це? Клубочок лізе на дерево, з дерева скаче на хребти загрузлих коней, а відтіль на другий бік греблі. При цьому він ледве не скочується до озера, але вчасно хапається за стовбур.

Слава! Ростик уже на безпечному шляху. Правда, там також повно калюж. Але як Ростик дав собі раду на греблі, то там тим паче.

От видно, як якийсь селянин його переводить, як далі кидають йому через дорогу кладку, а там уже закрут, і за хатами нічого не видно.

Діти з вежі побачили на горбку за селом якусь крапку, яка все посувалася наперед.

Це напевне Ростик!

Шкода, на таку віддаль не можна докладно роздивитися. Ну, скоро можна буде й так запевнитися. Як запалить на самому верхку горбка багаття — умовний знак, то це Ростик.

От уже видно дим.

Слава! Слава! Якби так можна було вивісити прапор! Славко побіг по простирало, повісив його на тичку і всадив на вежі між камінням.

Вітер прапор нап'яв. Під ним стояли діти. — Славко, Злотка й Марка махали руками і тужно дивилися за

Ростиком, що крапкою посувався все далі й далі, аж поки не щез.

За яку годину-дві він буде вдома. А там мама, надвечір чай з гарячими маминими булочками. Ах, чом не прислали коней! Мабуть, як завжди: всі коні в роз'їзді. А тут так чекаєш тієї суботи, коли звільнишся на один день зі школи!

Дітей брав жаль на батька, маму й на цілий світ.

Видко, їх ніхто не любить, тож і не треба! Вони не поїдуть додому, навіть якби по них і прислали коні.

А чом би не зробити так, як зробив Ростик?

Колись уже так зробили. Так Марка втратила півчобіток, і до сьогоднішнього дня десь він там у болоті на греблі. А Злотка дістала коклюш і відлежала. Славкові ще можна було б відважитися, та пані радникова після того нещасливого випадку не пускає. Яка несправедливість! Чому Ростикові можна, а іншим ні?

Однієї суботи, коли з дому знов не прислали коней, а Ростик знов збирався в путь, пані радникова взяла його до своїх кімнат на допит. За хистком випадково була Злотка і все почула.

КНЯЖНА

І-і-і-і! Й-й-і-і! — рже зі стайні Княжна, батькова нова кобила, яку він кілька днів тому купив поза очі і яку щойно привели з Заруддя.

І-і-і-і! Й-й-і-і!

Дітям здається, що вона так ірже з туги за своєю великопанською стайнею і за своїм паном — майором гр. Горохольським.

Й-й-і-і! І-і-і-і!

Треба побігти на неї подивитися!

Прибігли, і за перегородкою, де стоїть звичайно Се-рафимка, на якій вони вчилися їздити верхи чи ще не

трилітніми, побачили Княжну, прекрасну кобилу з орловських рисаків, сіру в яблуках.

Вона здавалась посестрою Серафимки: однаковий зріст, такі самі яблука, тільки в Княжни трохи темніші. Її стрункі передні ноги, перетягнуті в піджилках пов'язками, так і грали, а голова з блискучими очима і розширеними ніздрями все витягувалась до дверей в напрямі до Заруддя.

Даремно Серафимка, прозвана ще Нянькою за свою лагідність до дітей, знайомлячись, по-приятельськи обнюхувала її. Вона на це тільки форкала і відверталась.

Шкода, це ж має бути пара для Серафимки до нової коляски!

Наступного дня, в неділю, батько велів після обіду запрягти нову пару, щоб її випробувати і разом показати мамі свій зруб.

Вийшла мама, незвичайно святочно вдягнена, в мережаному уборі на голові, з китайською парасолькою від сонця, уся якась просвітлена і радісна. Вона сіла в коляску.

Діти радо скочили б за нею, але їх ніхто не запрошував, а самі вони сьогодні якось не відважувались.

Вони бентежились нової коляски і чепурної мами і, здається, гадали, що не годиться їм зі своїми одягами, хоч уранці чистовбраними, але вже замурзаними, сидати біля неї.

Батько, перебравши віжки від наймита, ляснув ними — і коні пішли.

Діти лишилися позаду. Тільки Ростик в останню мить скочив на драбок, як форес, і пригнувся там, щоб батько його не помітив. І він же пізніше розповідав дітям, що було далі.

За якусь годину приходить мама з поламаною парасолькою і, знайшовши Іва, схвильовано говорить йому щось, з чого діти перехоплюють лише уривок:

— Іво, Іво, біжи на зруб, а то він заб'є її!

Ів — мамин 18-літній первак — з деякого часу в ролі “усмирителя” батька. Він негайно біжить на зруб.

Діти дивляться на його кремезні, але порожні руки, і тремтять за нього.

З усього видно, що батько розгнівався, а коли він гнівається, то не пам’ятає себе і може Івові попасти.

Мама на всі допити, що сталось? — нічого не відповідає.

За деякий час прибігає Ростик. Його оточують діти і челядь, і він, ледве переводячи дух, розповідає таке:

“Спочатку все було гаразд, хоч коні не бігли сворно. Аж минули Материнщину і приїхали до Батьківщини на зруб.

Княжна все якось чудерно заплітала ногами: то рвонє посторонки, то подасться назад. Але Серафимка вирівнювала, а батько захопився розмовою з мамою і не звертав на це уваги.

Враз Княжна, майже присівши задом, ледве не перевернула коляски. Батько похопився і ляснув її бато-гом. Це в нього вийшло, мабуть, цілком несамохіть.

Княжна форкнула і брикнула задніми ногами.

Батько ляснув, уже цілком свідомо, другий раз і третій.

Княжна стала, як вражена, потім, уся зіп’явшись, як не понесла! Рів не рів, пеньки не пеньки.

Даремно батько, приставши на передок, з усієї сили напинав віжки. Даремно Серафимка упирала дишель. Княжна, з роздертою удилами мордою і граючи м’язами від обурення і напруги, несла і несла.

Ростик давно при якомусь наскоку коляски на пеньок випав з драбка.

Мама за хвилину з коробом також лишилася позаду.

Княжна все несла, а батько, згинаючись усім тілом і випростовуючись, шмагав її до крові.

Коли прибіг Ів, “усмиряти” не було кого:

Батько сидів на дишлі і відсапувався, а Княжна з обірваним посторонком стояла побіч, уся тремтячи, і зле поводи́ла очима.

Прийшовши додому і миючи скривавлені руки, батько усе грозився:

— Я їй покажу! Я з неї виб'ю норів!

За кілька день волено Княжну окульбачити.

Стоячи під сідлом біля кола, вона все вигравала ногами, мов танцюючи. Вийшовши на подвір'я, Ів не міг нею налюбуватися: яка краса!

Коли батько сів і рушив візкою, Княжна пішла легко і струнко, мов під марш.

За якусь годину Княжна прибігла на подвір'я, але без пана. Криваві шмугачі на спині і мило прозрадили Іву про все. Це так, напевно, батько вибивав із неї норів!

Ів негайно відкульбачив її, поплескав рукою по шиї та, провівши кілька хвилин по подвір'ї, щоб охолола, пустив її до стайні.

Серафимка зустріла її радісним іржанням, витягаючи в її бік морду. Мабуть, щось миле говорила їй на привітання.

Але Княжна, як і першого дня, все від неї відверталась і зле поводила очима.

Серафимка, зніяковіло моргаючи, дивилась на неї добротливо і запитливо. Уникаючи її поглядів, Княжна цілком відвернувшись, пішла в найтемніший куток стайні і стала там. —

Самоти! Горді натури не потребують співчуття!

ЗАЙЧИКИ

— Ростик з ловів прийшов без здобичі!

— Нечуване!

— Ростик, де твій трофей? — чіплялися до нещасного Ростика останні діти, заглядаючи до його мисливської торби. Слав для цілковитого пересвідчення пере-

вернув торбү навиворіт і, глузливо тріпаючи нею, ствердив:

— Де нема, то нема!

— Може він ще не вмiє стріляти? — закинула шпильку Марка.

— Стрiляти то він умiє, — встрягла Злотка й собі. — Хто ж учора на змаганнях, як не Ростик, раз за разом попадав у цiль просто в око? Але чи не злякався він башуцького Ничипора, що на Калинській галяві повісився недавно, коли зірвався був такий страшний вітер?

Тут встав Юр, який сидів біля грубки, і сказав сміхотливо:

— А ну подивимось йому в штанці, чи мокрі? — зробив рух в напрямі до Ростика.

Ростик, зніяковіло стоячи посеред кімнати, дотепер ніяк не боронився і мовчав. На слова Юра він зашарівся і, побачивши, що той справді йде до нього з простягненими руками знімати штанці, прийняв оборонну позицію і затис п'ястүки.

Такої ганьби він стерпіти не міг.

— Тільки но спробуй! — крикнув він загрозливо.

“Дорослий” Юр, глядячи на “малого” Ростика, весело розсміявся:

— А от спробую, і що ти мені зробиш? — і схопив руками Ростика за кожүшок. — Ану, Славку, йди но на підмогу!

Ростик почав колотити п'ястүками навколо себе по братніх руках, мов по бубні:

— Не смiєш! Не смiєш!

Відбиваючись, він перекинув кілька стiльців, перетяг набiк скатертину зі стола, ледь самовара не стягнув.

Марка і Злотка вискочили ногами на канапу і почали підохочувати:

— Скинути штанці! Скинути штанці!

Піднявся галас на весь дiм.

Мама з переляканим обличчям прибігла з комори, не добравши масла, і почала вговтувати:

— Та лишіть його!

Але це не допомагало, і діти галасували далі. Тоді вона, почувши в сінях кроки, скрикнула: “От іде батько!” — враз настала мертва тиша.

Ввійшов Ів, розібравши в чому річ, він скинув з плечей кілька зайців і, показуючи на найбільшого, сказав:

— О, Ростик молодець! Бачите, якого він уклав!

Діти засоромлено почали дивитись то на зайця, то на Ростика.

— Чому ж Ростик нічого не сказав?

— Мабуть з надмірної скромности! — відповів Ів з усміхом і моргнув хитро Ростикові.

Ростик спаленів і, запинаючись, але твердо і голосно сказав:

— Я нічого не застрелив, це Ів!

Діти здивовано почали дивитись то на Іва, то на Ростика. —

Хто ж, справді, того зайця уклав?

Так вони це і не дізнались: увійшов батько. А з його приходом діти звичайно затихають, як в німому царстві.

Довідались вони про це далеко пізніше, коли були усі дорослими.

Мама давно лежала під дерном. Ів і Слав після першої хуртовини блукали десь по світах. Цвітка була за горами, засилаючи до Материнщини Дунаєм щороку на Великдень шкаралупку з крашанок.

Не було вже і милого старого дому. Стояв ново-збудований.

Останні діти — Юр, Злотка, Марка і Ростик часто зимовими вечорами залюбки збирались у Злотчиній і Марчиній кімнаті і, сидячи на підлозі біля саморобного ватрану, перебирали, мов чотки, або пелюстки матерінок, спогади з дитинства.

— А скажи нам, Ростику, як було з тим зайцем? — запиталась якогось вечора Злотка. — Так, пам'ятаю цей вечір, мов би сьогодні це сталося. Ів і ти збираєтесь на стійку до Калинської галяви.

Ів напихає до своїх ловецьких чобіт підстилку з соломи, тісно затягає ременем півкожух. Зав'язує шию башликом і, перекинувши через плече свою нову дубельтівку, а тобі віддавши стару, вирушає.

Ти з ним, у своєму лямованому кожущку, з тяжкою рушницею на плечі, статечно додержуєш кроку.

А вже пізня осінь. Уранці на озимині стоїть паморозь.

Ви все віддаляєтесь тією дорогою до Поста, попід той наш ліс, де живе Лісовий цар, Буцило та інші наші дитячі з'яви.

Простуєте до Калинської галяви, де найліпша стійка на зайців, але нема ніде страшнішого місця над ту галяву.

Це вже чужий ліс. Там побережником дядько Кирик.

Він хоч уже і всього надивився на своєму віку і зустрів не одного чорта, все ж уникає ввечорі проходити Калинською галявою.

Там щонаочі від смерку до третіх півнів їздять драбиняками чорти і накладають душі вішальників, що залюбки для самогубства вибирають собі це місце.

Там росте до зими пізноцвіт, хоч ніде інде широкодалеко нема його. Це ті душі вішальників, що втекли від чортів. Навіть худоба не їсть пізноцвіту.

Ів нічого не боїться. Коли він почує, проходячи на стійку, драбиняк, зразу починає вголос читати:

“Да воскресне Бог і розточаться вразі Його! Да біжать од Лиця Його!”...

І чорти, мов на закляття, провалюються крізь землю.

Ви все віддаляєтесь, і вас уже не видно іншим дітям з-під саду.

Як було далі, Ростику?

Ростик, підхопивши, продовжує:

— От ми вже прийшли і стали під лісом на 300-400 кроків один від одного, на яких 100, а то й менше від житів. Був хороший осінній вечір. Ані туман не лягав.

За хвилину почали вискакувати зайці, то один, то другий, а то й кілька разом. Поскубуть, поскубуть жито і давай брикати, тільки білі хвостики миготять. Зачувши якийсь підозрілий звук, підіймають вуха сторчма і, ставши на задні ноги чи присівши, сторожко підслухують.

Тоді то найліпший приціл.

Заспокоївшись, знов починають брикати, хоч деякий заець з нічого ніц і шмагне до лісу.

От вже чую: Бах! Бах — Це стріляє Ів.

Треба і собі, а тут рука не піднімається.

Ростик робить перерву.

— Що, була тяжка для тебе рүшниця? Або душі вішальників пришили невидимими нитками тобі рукав, як от колись зробили дядькові Кирику? — питає Злотка.

— Де пак! — відповідає Ростик. — Рүшниця не була мені тяжка, і душі вішальників не пришили рукав, навіть чортівських драбиняків ми не чули тоді, тільки деколи пугач було розпачливо закричить. Але на це ми з Івом були звиклі, щоб не вважати, що це кричать душі, схоплені чортами. А... — і Ростик не доказує.

— А що? — підхоплюють Марка і Злотка.

Ростик зі зніяковілим усміхом, ніби хлопчик, продовжує:

— А просто мені було шкода. Ну, як стріляти в цих зайчиків? Вони під твоїм прицілом так мило брикають, задерши догори хвостики!...

Ів усе гукає, чому не стріляю, адже такий добрий приціл? А я йому відповідаю, що, мабуть, підмок патрон чи курок зіпсувався.

Марка і Злотка дивляться на Ростика з материнською ніжністю і всміхаються, Юр з батьківською вибачливістю і собі.

— Виходить це не ти застрелив того великого зайця? — докінчує Марка. — Це Ів, рятуючи тебе, таке сказав?... Подивугідно, як ти мав відвагу признатися тоді нам у цьому!

БРЕХУХА

Хочу вам розповісти про одну дівчинку-брехуху. Але тут мені приходить на згадку: хтось уже говорив про неї! Якийсь байкар, а хто?*) Дайбіг пам'яті!... Ні, не пригадую! Та вже байдуже, хто казав, важливо, що казав.

От цей байкар, що не казав, — уже була вигадка. Ніщо не погоджувалося з правдою. Нісенітниця за нісенітницею.

Дозвольте, як він казав, — було їй на ім'я?... От пам'ять! Ну, як би не казав, а не так, як було в дійсності. В дійсності звали її Марка, іноді з пересердя — Мара.

Вона мала бурі коси й чорні очі (а бачите, той байкар казав зелені очі! Збрехав!)

І коси й очі горіли, ніби колихали там вогні. Напевне там сідало щовечора сонце, як не сідало, то чого ж би вони щодня так жаріли?

Якби можна припускати, що Марка з батьками прийшла сюди з якихось чужинецьких країн, де ростуть такі дівчатка, як гриби, тоді можна було б легко пояснити і Марчин дивовижний вигляд, і Марчине поведження. А то ні!

Той легковажний байкар так і зробив, узяв собі всю справу злегка: сказав, що вона була зайдою, і кінець.

Де там! Її батьки з роду-віку були тутешні, а вона ні приблукана, ні крадена, а таки була їхньою рідною

*) Авторна має тут на увазі брехуху з "Засіву" Мосендза.

дочкою. Хоч, правда, ніхто б не йняв цьому віри. Адже, її брати й сестри цілком не були подібні до неї.

Але, як є в когось якийсь сумнів щодо її походження, хай загляне до її метрики. Там чорно на білому написано, що Марка така то народилася там то батькові такому та і мамі такій то, тоді й тоді то.

Та ж я її добре знаю! Товаришувала з нею і часто гостювала в них. Правда, дома її ніхто не називав брехухою, лише казали, що вона вигадує. Але вигадувати й брехати — чи це не все одно? Вся честь! Той байкар, хоч не стояв перед такою задачею: вигадниця чи брехуха? — це добре розумів і так ту дівчину й прозвав, а я за ним, брехухою.

Все ж брехати і брехати — є різниця.

Що ж брехала вона, ця нібито зеленоока, у цього нещасного байкаря?

— Та ж тільки те й робила, що носилася, наче дурень з писаною торбою, з пуделком — золотою кліткою, де сиділа не то індійська, не то райська пташка.

Пхе! Розповідайте таке тримісячним!

Збреши так, щоб ніхто не сказав, що це брехня. В цьому й уся штука. І наша справжня, буроволоса — ця то вміла!

Але я забігаю наперед, а хочу розповісти усе до ладу.

Марчин батько мав хутір, якихось двісті десятин. З тими десятинами міг би зарахуватись у нас за тих часів до підпанків, але він жив, як пан, на всю губу, химерив про різні підприємства і пускав гроші в три рукави.

Її мама побоювалась, що весь хутір піде димом, хотіла рятувати і збирала кожне пір'ячко.

Але скільки треба було б того пір'ячка, щоб урятувати хоч би одне деревце з милого хутора, що мав от-от піти з торгів?

На щастя, пані про це не думала і тішилася, мов дитина, коли якогось дня було назбирає пів'ячка трохи більше.

Марку та її братів і сестер цілком не обходило ані батькове тринькання грішми, ані мамин клопіт з рятуванням маєтку.

Вони жили, як дички в лісі, бож ані мама, ані батько не мали часу наглядати за ними. І що вони не вичварювали, а найгірше Марка!

От прибіжить до мами і каже:

— Мамо! Мамо! Дикі коні столочки геть чисто усю цеглу і кахлі! Я бачила: вони набігли з прерії, а між ними — уявіть — був Кголібей!

Сліди Кголібея, як це дослідила уповноважена комісія, цілком сходились з Марчиними. Та якось у звіті для мами несподівано і для самої Марки виявилось, що на пляцу для сушення сирої цегли і кахлів ніхто інший не товкся, як Маруха — донька головного майстра цегельні — зі своїми молодшими братами, шибайголовами.

Що без Марухи не обійшлося, — це кожен міг ругати головою. Та так воно й було. Сліди з розчепиреними пальцями, більші — Марушчині, менші — її братів, лягли до їхніх ніг, мов припасовані. Маруха — це циганча з угорських пуст, на те тільки й була здатна, щоб робити різні капості.

Але як це було з Кголібеєм, чи то пак, з Маркою?

Признайся, дуже підозріло. Одне й друге свідчило, що й Марка була при цьому.

Та коли ж сама пошкоджена дівчина-робітниця казала, що ні! А вона таки мала найбільше права на голос, бо це ж її триденну працю столочено. Може вона потурала Марці й покривала її перед усіма чи наперед знала, що пан і так їй все сповна заплатить? Тоді чом би вона так ломила руки й кричала до Марухи: "Чекай но!" Може, шкода було своєї праці й треба було хоч на комусь зігнати злість?

Вполудне чути було аж до їдальні, як плаче Маруха: це так її батько-майстер відлупцював.

А гер фон Кравзе — це той маляр, що робив візеренки на кахлях і які також були столочені — бідкався при обіді пані: Oh, gnaedige Frau! О, ласкава пані! Мій праця, мій праця пропав! Не можна ані повірити! Unwirklich!

Пані співчутливо похитувала головою, хоч і знала, що цієї праці як кіт наплакав. А Марка, ця капосна Марка, почала знов говорити про свого Кголібея. Це він прибіг з цілим табуном, усе столочив і подався знов туди на Золотий Захід. Вона це все бачила, а тут гадають, що це зробила якась Маруха!

Очі в Марки розгорілися. Волосся насунулось на чоло і переконливо притакувало. Можна було б цілком повірити, що дійсно тут був Кголібей. Але пані подразнено перебила її: “Не вигадуй!” — і почала говорити щось маляреві про велику Марчину уяву.

Дивно, всі дорослі якимсь надприродним способом виметикували Марчині видумки і тільки іноді на око вдавали, що ні в чому не сумніваються.

Коли вона це викрила, обрала за слухачів лише нас — дітей. Як ми їй вірили! Усе до слова! І хіба цього не було б досить, щоб задоволити пиху й найбільшого штуцаря, а тим менше, щоб його прославити?

От прийде і вмовляє:

— Ви думаєте, чому не можуть досі спроваджені здалека майстри пробити батькові артезіянський колодязь? Чи винні бійні машини, що прийшли з Чехії та Відня? Чи глибильний камінь?

Подивіться в рүри: адже цих рүр не пускає далі Атлант! Це ж він якраз на тому кінці притиснув свою кремезну долоню і від напруги аж кхекає!

Ви думаєте, чому випомпувана вода весь час червона? Тому що зашкірна? Чи зумовлена червоним каменем, як вмовляють майстрі?

— Це кров Атланта, якому шрүб уже провертів на долоні шкіру!

Хто тільки з нас дітей не дивиться в рүру — дійсно! — кожен бачив на свої власні очі велетня, що притискає

з усієї сили долоню до рур, аж кривиться і кхекає від напруги. Дехто навіть бачив більше. Лиш Йоник — син майстра-чеха несміливо закинув, що він не бачить нічого, тільки темінь, а щодо кхекання — може це лише хлюпотить вода?

Та Марка обізвала його сліпаком, додала, що ведмідь наступив йому на вухо, і порадила подивитися ліпше.

На хуторі також був тартак.

Там часто ставалося нещастя. То когось придушить дерево, падаючи з пня, чи гіллям когось обчиркрити; то упаде тяжке риштовання до ям, поламає всі пили та інше знаряддя і тільки якимсь чудом випустить живими людей.

Цього не могло завинити недбалство — ні робітників, ні майстрів.

Хто ж це коверзував?

Марка казала: Eglkoenig! Вона бачила його п'ять пальців на всьому. На корі було видно, як лісовий цар тягнув дерево цілком в інший бік, ніж намічав наруб. А це тяжке риштовання — хіба міг хтось двигнути, як не якась надлюдина? До того там також було видно слід харцизницьких п'ять пальців.

А сам батько — пан тартака, чи не набрався вже досить страху? Цар щоразу жене відтіль учвал його коня, тюкає й показує йому з-за дерева довгого носа.

Подивіться: чи батько вже не задкує? Адже сьогодні казав майстрам, що прийдеться тартак закрити!

І правда! Всі діти бачили, як було за батьком щоразу колихнулася зелень. Але не всі могли розглядіти як слід довгого носа.

Ще б пак! Та ж він зелений!

Марчина старша сестра, що вважала себе вже дорослою панночкою, захоплюювалась читанням різних книжок. В той час якраз вона читала Сенькевича "Quo

vadis” і надхненно розповідала це нам — дітям. Читати це нам самим — не було жадної охоти.

Адже ця книжка була грубша, ніж довша, а потім такі густі рядки, такі мертві і незрозумілі слова! А як прекрасно це розповідала Цвітка! Я досі не маю відваги перечитати цю річ, щоб не розбити тодішнього враження.

Ніколи не забуду, як Марка нам дещо з “Quo vadis” ілюструвала.

Раз увечері, коли ми в дитячій кімнаті вже полягали спати, Марка вискочила з ліжка і давай нас усіх зганяти: “Ходім, ходім, я вам щось покажу!”

Ми всі на ноги, скік через вікно, щоб ніхто з дорослих не чув, і погналися за Маркою. А Марка впрост до цегельні! За стіною високої огорожі розставила нас рядком і зав’язала кожному очі. За досить довгий час вивела нас з-поза огорожі і на команду “Вже!” і “Дивіться, горить Рим!” ми відкрили очі і жажнулися: все горіло!

Плац видавався форумом, сунарня з підвищеними місцями — колізеєм. Полум’я з трьох велетенських печей пробивалося крізь кількасажневе наверхствування цегли, розпікало її добіла і десь аж високо в небі розсипалось іскрами. Все пашіло. За хвилину не можна було вже встояти на наших місцях. А ми все ж стояли і дивилися, мов зачаровані.

Тут крик: “Пожар! Пожар!” зірвав нас з місця. Навколо дощані й солом’яні стрішки горіли, мов велетенські смолоскипи. Все гріщало, падало й розсипалось червоним жаром.

Відкілясь із темряви бігли любі. Мабуть від палаючого Риму вони також очманіли й цілковито збилися з пантелику: поставали навкруги і не рухались.

Відкілясь із темряви бігли люди. Мабуть, від палаючого Риму вони також очманіли й цілковито збилися із пантелику: поставались навкруги і не рухались.

Якісь чорні тварини рачки вилізли з ям біля печей. Нам видавались вони обгорілими римськими псами, пізніше виявилось, що це були майстри, цілком не обгорілі, лише спиті горілкою до ноги. Вони мали ввечорі запалити “великий” вогонь для досконалого випалення цегли (а це ніколи не обходилося без ославлення) — ну, і запалили.

А Рим палав.

І не зоглянулись, як на льоджію спали тіні. Може, відтіль уже відійшли сенатори? Тільки посередині ще відсвічували аркади, а під ними щось ворухилось руде.

Нерон! Чи то була, червона від полум'я Марка?

ПІСЛЯМОВА

ПРО ЛЮБИЙ СПОГАД

Книжка починається оповіданням про материнки. Вони пахли чимсь дуже близьким, маминою хутрянкою. І коли хтось із дітей діставав з дому материнку, тоді на душі ставало легше, бо згадувалась Материнщина.

У кожного з нас вона є — далека і тому ще миліша. І збірка ця, — як здається, присвячена окремим спогадам одного дитинства — нагадує нам про нашу Материнщину. Нагадує про найдорожче, укохане — дитинство і маму.

Написані з майстерною простотою новелі оповідають про дітей і їхніх друзів-тварин. Розкривається в них дитячий світ з його радощами і горем. От милий Ростик, неподібний до інших бажанням завжди комусь допомогти; от перше дитяче кохання з писанням віршиків, соромом і сльозами; от “брехуха”, що фантазією перетворює просту реальну дійсність на казку. І тут, і в інших новелях оживає дитяче сприймання світу, привабливого в його першому пізнанні і одночасно моторошного. Бо він, виявляється, жорсткий, цей світ дорослих людей, де убивають на м'я-

со Буця, де гине від чийогось підступу мамин улюбленець Тор, де панує подібна до відьми убивця пухнастих кошенят — корівниця Улита.

А між цими двома світами стоїть вона — мила, чутлива мама, що так добре все в житті дітей своїх розуміє, що любить те, до чого прив'язуються серця дитячі, що оплакує Буця і Тора.

В наш час, після того як ми втратили стільки близьких, бачили стільки страшних картин, пережили так багато горя, новелі Роксани Вишневецької кличуть назад, до ніжнього дитинства, коли кожна жорстокість боляче ранить молоде серце.

Можна сперечатися про те, для кого ці новелі написані — для дітей чи для дорослих.

На нашу думку, це має другорядне значення. Якщо й не все зрозуміють до кінця діти, то це не зменшить виховного ефекту збірки. А дорослим, які перейшли пекло нашого сьогодні, більше, ніж будь-коли, хочеться часом "попасти до мами, притулитися лицем до її лица, до її милої долоні..."

(Микола Глобенко)

З ДЕННИКА

(Уривок)

Чудасія: Аль закохався в Мунте.

Те і робить, що бігає до бібліотеки Головного Міста Праги і на злість бібліотекаркам випозичає одну й ту саму книжку. Аль лементує: "Скажи, будь ласка, чи не все одно тим книгарським щурицям, яку книжку шукати?" Я його вговтую: "Але ж, Алю, панночки просто турбуються за твій розум, щоб ти з нього був з'їхав!"

Та ви не знаєте, хто то Аль. Це моя збула товаришка — співмешканка, інженер-агроном. Завдяки своїй

енергії молодості і тому, що її постать нагадує миловиді жіночі слов'янські типи Манеса, вона після закінчення празької Техніки легко знайшла посаду при чеському високому сільсько-господарському інституті. Там дістає платню і великодухо покриває наші спільні домашні недоплатки. Тому вважається головою дому.

Після урядових годин, приїхавши до Черношиць і як-будь пообідавши, Аль залізає з ногами на канапу і впивається очима в книжку. Так я його застаю, коли приїжджаю додому за кілька годин пізніше.

Як це може статися, що Аль забув про свого коника? Наша кухонка про це так і кричить: на столі немиті горнятка від ранішньої кави, в спіжарні тхне від перекишеного вина (вже давно час було його злити до пляшок) і до всього ніде — ні на столі, ні в шафі — ані шматочка мого улюбленого паю.

Зідхнувши, я трохи рада, що можу показати своє мистецтво, приймаюсь пекти пай сама благо, завтра неділя і не треба вставати рано. На мене нападає таке надхнення зрідка, але я віддаюсь йому так само захоплено, наче б різбила янгола.

Упоравшись, пишна на свою працю (аякже, я маю також амбіції доброї куховарки!): пай вийшов пухирчастий і золотистий, як сонечко, — підношу його Алеві до канапи: Скуштуй но, лінюху, чи добрий? Скажи, чи я часом не розминулася зі своїм фахом?

Аль дає себе намовити, бере шматок і, не відриваючись від книжки, їсть і не їсть. Я здивована і з огірчення з'їдаю цілий пай сама.

Коли я, прибравши нашу кухонку і викупавшись, лягаю до ліжка, Аль закінчив читати останню сторінку, але все ще не рухається з канапи і дивиться непритомними очима, мрійно і тужно, у розчинене вікно. Надворі чаклує ворожбитом місяць, зачаровує погляд так, що не можна відірватись. Там царство духу. Тягне душу в надземні краї, до втраченого раю. З нашого "садка" на вікні пахнуть до одуру левкої, а з садків і з лісу —

запах рож і акачу. Внизу плескається і сріблиться Беронка.

Як хороше! Але я підозріваю, що Аль того всього не бачить і питаю:

— Алю, де ти?

— Не чіпай мене! Я на Капрі.

Візьми і мене з собою!

— Не можу. Прочитай наперед цю книжку!

Аль рішучим рухом, ніби скинувши з себе щось, зіскакує з канапи, витирає хусточкою очі (Невже заплакані?), подає мені книжку і питає:

— А де твій пай?

— Який пай? Було б питати раніше, я його давно знищила, а те, що заховано в спіжарню, це нам на завтра.

Аль рве і мече: Ти завжди мене тероризуєш! І права нема на тебе!

Нарешті діставши дозвіл на один шматочок, найбільше два, Аль ковтає його, як вовк, ледь-ледь промиває на ніч очі і уста і за хвилину спить, як цуцик.

Затіною світло, щоб Алеві не било в очі, і заглиблююсь у книжку.

Мене опритомнює вигук: Бійся Бога, ясний день, а в тебе горить світло, мов опівночі.

Це гримає Аль. Він встав із ліжка і босий, в довгій нічній сорочці, наближається до мене, мов Немезіда.

За нашим уставом винуватець, впійманий на гарячому, мусить ганьбитися і без нарікань направляти свою вину і то негайно.

Я, очевидно, не збиралася направляти вини, тому Аль гнівно підходить ближче. Забачивши мене над дочитаною книжкою з мокрим від сліз лицем, Аль лагідніше, обіймає мене і сам плаче мені на рукав:

— Мунте, Мунте, милий Мунте!

Ми крізь сльози умовляємось з Алем їхати пілігримками на Капрі. Аль буде в прекрасному Мунтиному гінекеї пекти пай, а я буду омивати ноги Мунте в пахучому басейні від критого для сонця атріюму. Наперебій розбираємо собі всі праці у віллі Мунте, не залишивши для інших пілігримок навіть ролі замітальника. Але як Мунте вернути зір, щоб він міг бачити красу рож, рожеве море, синє небо і золоте сонце? — Ми йому будемо оповідати з ранку до вечора і з вечора до ночі. Ми будемо милі і ніжні, і покірні, мов ягниці. Який він подивудігний, який шляхетний, яка з нього справжня людина! І як це? — звичайно захоплюють герої, а не сам автор. У Мунте навпаки, і це напевно не тому, що його твори автобіографічні, де він сам герой, а тому, що він надзвичайний. В кожному слові бачиш ту надзвичайність, не легендарного героя, а — звучить це парадоксом — надзвичайність звичайної людини.

Дивно, чому ж досі не чути про валки прочан до Капрі? На нашу думку, вже мусіла б виемігрувати з Праги принаймні половина населення, та ж за численністю сигнатур видно читала Мунте ціла Прага.

Гаразд, ми будемо перші. Завтра ж ладнаємо свої туристичні торби.

Нас перериває стук сусідки, яка принесла молоко. Сьогодні парний день, і вона боїться, що молоко може згурдитися, якщо ми відкладаємо снідання під полудень.

Аль звинно висковзує з моїх обіймів, зіскакує з ліжка і відмикає двері. Входить сусідка, а з нею новинки містечка, плитки дому. Капрі і Мунте здуває з Аля ніби продувом.

Він квапиться готувати каву. За сніданням каже: "А знаєш, ми тобі знайшли посаду. Я позавчора говорила з Зеленооками. Він оповідав, що Національний Музей, де він працює при археологічному відділі, потребує зарисівника. Доктор Новак, який веде цей відділ, як гадає Зеленоокий, не буде мати нічого проти твоєї кандидатури. Власне це не є щось стале, праця тільки кількох

днів, але під сьогоднішнє загальне безробіття і це хороше, правда ж? Я б тебе могла цим потішити ще позавчора, — не забуває шпичнути Аль — якби то знаття, де тебе шукати, в якому інтимному сховку.

Я вискакую з крісла: Як? Ти жалівся Зеленоокому і то конче йому? Дозволь, я маю твоєї опіки досить і на протест ані доторкнуса до твоєї кави!

Аль плаче. Це з ним трапляється лише зрідка. Видно я його своїми словами дуже образила:

— І ти можеш мене запідозрювати, що я шукаю для тебе працю з якихсь намірів вирівняти наші рахунки? Адже був час, коли я приймала від тебе підтрим і нічого собі з того не робила. Чому ж ти так не можеш? А шукання праці — хіба тут щось ганебне? І чому конче Зеленоокий не сміє про це знати?

Я безпорадно мовчу. Як пояснити Алеві, що мене чіпає передусім моя неспроможність стати на власні ноги і то своїми силами? За що не візьмусь, усюди поразка не тому, що зле роблю, — не вмію догоджати замовцям. Не вмію жадати відповідний гонорар за свою працю, відбиватись, не ображуючи, від залицянь шефів, терпіти згрідливе поводження “меценаток”-різничок, тієї нової генерації демократичної Праги, яка мистця трактує за найману силу і з переконання, що за свої гроші можна собі дозволити все, поводитися з мистцем чи не так, як зі своєю служницею. Брати участь у шкільних, як і державних та приватних чеських конкурсах не маєш права: держава і різного роду корпорації дуже дбайливі в обмежуванні чужинців, правда, ці обмеження не стосуються до французів.

Брати ж участь в українських конкурсах можуть дозволити собі лише забезпечені мистці. До моїх кількох премій не личить ані признаватися товаришам-чужинцям: засміють. Зчаста перша премія не може покрити ані витрачених матеріалів.

Гонорари за мистецькі праці від українських установ і приватних осіб більш, ніж мізерні, та це ще не

біда, якби не те знеохочення, що випливає з похвал нашої публіки кічам і доган тому, чого вона — да проститься їй! — не може зрозуміти, справжньому мистецтву. Виходить: роби так, як подобається якомусь нетямі, або нічого не роби. Чи не ганебне становище?

Чому конче Зеленоокий не мусить знати про мою ганьбу? Як і це висвітлити Алеві, коли самій собі не хочеш признатися? Тому що... тому що мистецтво вище від археології. Тому що мистецтво, як ніщо інше, дає повну людину. Тому що, якби мені знов прийшлося вибирати між школами, я б таки вибрала свою школу мистецтв, а не чию іншу, хай буду жебрачкою, хай буду диваком, одним із тих мансардян, що в потертій оксамитній кацавейці на глум празькій дітворі сновигають по вулицях, даремно шукаючи замовців. Ах, я знаю: потерта оксамитна кацавейка далеко ще не ознака непризнаного генія. Скільки під нею ховається бездар! А все ж таки скільки талантів, які засуджені на ціле життя до своїх убогих мансард, терпіти голод і холод через свою непробоевість, непрактичність, нежиттездатність. Але разом з тим, які вони багаті. Уявляєте? — *Жити своїм світом* і навіть не помічати, що оксамитна кацавейка давно стала анахронізмом і належить до минулого століття.

Одначе бачити Алеві сльози я не можу і кажу: Алю, а як же буде з Мунте, ти й забудь? Я твердо маю намір завтра ж вирушати.

Аль надхненням святого Духа вичуває в тому мою поразку і починає менторувати: “От наївність! *То мрії, а це реальне життя.* Давно пора розрізняти”.

І, ніби куючи залізо поки гаряче, додає безапеляційно: “Ти підеш. О, зарисовувати, якщо тебе покличуть!”

Я мовчу. А мовчання, кажуть, знак згоди?

БАЙ-КАЗКА

Колись ходила собі по Україні Бай-казка. Ба, не ходила, а жила разом з усіма людьми. Їй вже було на віку багато, багато років, що й злічити не можна. Кажали, що вона була стара, як світ, і молода, як весна. А ще й до того вона була красна, як весна. Але тепер люди вже й забули про неї та тільки й залишилися по ній на пам'ятку якась пісенька, якийсь маленький приспівок, якесь красне слівце.

Як називалась та Бай-казка?... Ага! Вона називалась "Бай-казка про Яр-Весну".

Яр-Весна — це молода царівна. Взимку її зачакловує цариця Зимова Баба, чи інакше Відьма-Зима. І Яр-Весна мусить сидіти на пеньочку. Щоб не бити байдики і щоб не було самій сумно в лісі, Яр-Весна пряде білий кужіль собі на сорочку. Пряде і вишиває.

Про це найкраще скаже тут "веснянка" — весняна пісенька з тієї Бай-казки, яка дійшла і до нашого часу. Ще й тепер дівчата не цілком забули її та співають щороку напровесні:

Дівчата:

*"Весняночко-поранночко,
де ти зимувала?"*

Яр-Весна:

*— "У лісочку на пеньочку
на сорочку пряла!
Пряла, вишивала,
снігурів лякала,
черевичком, черевичком
сніжок відгортала!
Ой, же й відгортала,
ніженьки збивала,
а синичка невеличка
крильцями змітала!..."*

Щоб визволити царівну Яр-Весну з-під чарів Відьми-Зими, беруться усі: дівчата, парубки і навіть діти. Ще задалегідь мами випікають своїм хлоп'ятам хлібці, — “жайворонки” з яшно¹⁾ муки, а то й з пшеничної, хто яку мав. Виробляли той хлібець на подобу жайворонка з голівкою, з очками, з хвостиком і з крилечками. З тим хлібцем десь посередині березня хлопці вибігають на подвір'я і “викликають жайворонка”, підкидаючи хлібець і приспівуючи: —

*“Наче, наче, жайворонок хлібець!
Прилітай справжнісенький навпростець!...”*

Щойно десь за морями, за лісами жайворонок почує ту пісеньку, — вже й летить до нас на Україну.

Тим часом Зима походжає по своєму кришталевому замчищу, що стоїть на крижаних стовпах. Навколо нього — мур з чотирма брамами — на південь, на північ, на схід і на захід — з багатьма бійницями і вартовими вежами. Окрім царських палат Зима має кілька теремів. Тереси — у п'ять верхів, у п'ять поверхів. Поза тим ще й гридниці,²⁾ челядні,³⁾ стайні та інші прибудівлі. —

Вікна в палатах і в теремах розписані хитрими узорами. Підлога в палатах — як дзеркало, вибита з крижинок і вигладжена котком аж до сліпучого блиску. Свічада — мов срібло, світильники — з бурульок, що переливають, горять діямантами. Стіни розмальовані стінописом. Печі в теремах — в розводах, підлога тут оббита шкурами з білиць, ведмедів; по кутках каганці, що самі від себе світяться.

1) Яшний — ячмінний.

2) Гридниця — приміщення для гриднів (герольдів, посланців) і взагалі для вищої служби.

3) Челядня — приміщення для челяді, тут у значенні нижчої служби.

В найбільшій палаті — кришталеве підвищення, а на ньому — царицин “стіл”,⁴⁾ а на тому столі — її чуга (кожух) із соболів. Сюди Зима виходить “рядити” — радиться з своїми чаклунами.

Окремо стоїть висока вежа. Це на неї вночі пугачем злітає Відьма-Зима подивитися на свої володіння з одного кінця в другий.

Чаклуни вигадують їй для утіхи, як не одне, то друге: то перекинуть повітряні мости, поначіпляють на них прозорі мережі, понавіщують на деревах намиста з перел і з діамантів і запалють в них вогні; то жменями порозкидають по снігу самоцвіти; то десь із-під землі розбудуть нову пару бистрих, як вітер, білих гривунів, щоб Зима могла проїхатись і на свої очі побачити, що все так, як вона хоче та ще й краще.

А коли їй дівчата, яких вона заманує до себе і не випускає з замчища, добре підіб'ють перини й подушки, — то вона і вилежується цілий день у теремі та й тільки те і робить, що змовляється з чаклунами, як би звести з світу Яр-Весну. А того їй не вільно, тому то радиться, тому то біситься.

Викликання жайворонка чує не тільки жайворонок, а й Відьма-Зима. Вже й чує самого жайворонка, що прилетів над засніжене поле, тріпоче крильцями і співає, співає такий красний заспівок Яр-Весні! Відьму бере злість. Вона схоплюється з ліжка і сама біжить до челядні виганяти Діда-Мороза і наказувати, щоб він не дрімав, а добре пильнував свого діла.

Дідові, хоч і неохітно залишити запіч, хоч і шкода жайворонка, але мусить притиснути морозом, бож так наказує цариця-Зима, це ж її царювання і нікому не можна звільнитися з-під її влади.

Бідний жайворонок тріпотів, тріпотів на морозі крильцями, відганяв, відганяв чари Зими, співав, співав красний заспівочок Яр-Весні, кликав, кликав її красну, і... не докінчив заспівку: мертвий упав під межу.

⁴⁾ “Стіл” — престіл, царський або великокопячий.

Це побачив бог-Сонечко, що ходив по небі. А бог-Сонечко — Добро і Правда. Він пригрів землю, щоб оживити жайворонка. І на горбках умить стопився сніг, Вітер-Стрибайло, гуляючи в полі, ненароком продув їх. Дивись, уже й пообсихали горбки.

Тут дівчата — мерщій з хати, біжать щодуху на горбки і задихано викликають Яр-Весну, чи Весну, співаючи веснянки:

*“Ой, виходь, Яр-Весно!
Ой, виходь же красна!
Та й зарана-рана,
Молодою вбрана,
Молодою вбрана!...”*

Викликання Весни, як і викликання жайворонка, має чародійну силу, щоб справді прилетів жайворонок, щоб справді прийшла Яр-Весна, і так сповнилось бажання.

Але Зима знов вигадує якісь протичари, що зведуть чародійну силу веснянки на нінащо. Та ще й Відьма висилає своїх джур⁵⁾ — Зимовія та Студня та ще й бабу Завірюху, щоб замести снігом знову горбки. А замерзлих дівчат джури-шибеники порозганяють на всі боки, зірвавши з них заплітки та й скудовчивши коси.

Яр-Весні нічого не залишається, тільки сидіти в лісі на пеньочку. Вона не має сили, щоб відгорнути черевиком сніжок. А його ж і понападало! І на коси й на рукави і навколо. А на ставках — крига. Куди не глянь — всюди влада Зими. Правда, Яр-Весні помагає синичка і пильно помагає. Та що вона, така невеличка, тут вдіє?

Нема ради, конче мусить прийти царенко. Але який царенко? — Не інакше, як Ярило з Царства Бай-казки. Там десь його Матінка-Земля ховає в мальованій скрині золоті ключі. А ті ключі чарівні. Ними може відмикати щось тільки Ярило. Тільки Ярило має змогу і силу на Відьму-Зиму. І тільки за Ярилом тужить Яр-Весна.

⁵⁾ Джюра — зброєноша, але тут з відтінком пізнішого “гайдун” — “козак” на послугах.

І чи не чудно? — Туга Яр-Весни летить окрилено, мов пташка, за моря, за ліси і попадає просто в серце Ярилові, викликаючи тугу і в нього.

Ярило ходить сам не свій. Кудись його пориває туга, але він не знає куди. Та Мати-Земля і без слова знає, що це діється з ним, і не стримує вдома. Ярило сідлає свого білана, обіймає Матінку, перебравши від неї золоті ключі, виїжджає за брами царства Бай-казки.

Туга його пориває все міцніше; вона ж показує куди, підказує, що та як. Ярило жене коня вчвал.

І Ярило уже й тут. Своїм берлом розбиває кригу на річках і ставках і негайно повертає білана до замчища Зими.

Зима серед ночі почувши страшний гуркіт льодолому, вискакує з-під перин, хутчій біжить на вежу, і з жахом бачить, що на річках і ставках рушила крига, котить сплавом униз; брила наскакує одна на другу і торошиться на шматки; виром кипить вода і заливає береги. Сніг навколо почорнів. А крижані стовпи її палат хитаються під вітром. Мережані верхи теремів от-от упадуть їй на голову. Вже й чує тупіт білана.

Зима пугачем злітає з вежі і перекидається в сарну й щодуху біжить, куди очі бачать; одним скоком перескакує через балки та яруги. Ярило за нею! Підганяє коня, натягає лука і пускає стрілу за стрілою. Але стріла не бере Відьми.

Озирнувшись на бігу, Зима бачить, що їй не втекти, не сховатися в пущі. Вмить обертається, перекинувшись у зміїще з сімома головами, і з кожної пащі пащить вогнем.

Ярило з конем наскакує то з одного боку, то з другого... Вже й білан обсмалив собі гриву. Як не розгнівається Ярило, як не затне мечем, — то й зразу трьох голів нема. Як не підскачить знов, як не вдарить, аж земля загуде, — вже й по головах. Зирк! — а по зміїщеві й признаки нема: щез з-перед очей, мов і не був ніколи.

Ярило, випроставшись і нап'явшись у стременах, звияжно трубить тур'ім рогом перемогу. (Бай-казка каже, то тур'ім рогом, то "листовою трембітою"). Ярило виймає золоті ключі, відмикає небо, випускає росу — дівочьку красу.

А щойно він затрубів, а щойно спала перша роса, — тут уже й вискочив підсніжок, так, як був, як лежав у маминій колісці в білій льолі.. А за ним уже й повискакували з-під торішнього листя скороліски і здивовано відкрили сині очиці.

Турій ріг чи то листову трембіту почула і Яр-Весна. Гляне на білий підсніжок, на сині скороліски, на зелену травичку, що й собі пнеться вгору — і вже чує серцем і вже знає, що це Ярило їй стеле килими.

Ярило, виславши наперед свого гридня — Легота з листом — привітанням до царівни, — вже й сам тут. Уклонився красно, пригорнув міцно, поцілував в уста. Взяв її, вбрану у вишивану сорочку, з вінком на голові, в стрічках, з розплетеними косами, за ручку і повів килимами у Царство Весни.

Яр-Весна щаслива. Яр-Весна сміється дзвінко. То підводить личко до Ярила, то до Сонечка, то схиляє до квітки.

На radoцax Яр-Весна дарує дівчатам вінки і кольорові стрічки, а парубкам — по красній писанці.

Дівчата весело і пливко виводять "ягілки"-хороводи чи "божі кола" на почесть Яр-Весни і бога-Сонечка, співаючи дівочої веснянки:

*"Сонечку, Сонечку,
уставай!
Ярну Весну-дівоньку
розбуджай!
Хай встає, косичиться —
у кіски,
розливає росоньку
на квітки!*

*Ми ж отую росоньку
із черемх,
ой, Яр-Весно, ручками
та й зеберем!
Ми ж отую росоньку,
як даси,
зберемо на личенько
для краси!...
Сонечку, Сонечку,
уставай!
Красну Весну-дівоньку
розбуджай!"*

А ще вночі парубки палили величезні кострища, щоб бог-Сонечко кинув з неба до полум'я золоту іскру і так заповів багатий врожай і добробут, і щоб він, уставши ранком, усміхнувся до всіх.

Для тих костриць парубки цілий тиждень стягали стовбүри дерев, гілляччя, старі борони і що тільки попало під руку. Ніхто й не боронив, ніхто й не шкодував нічого.

Видобувши тертям гілляки об гілляку "живий вогонь", четверо парубків із чотирьох боків одноразово підпалили кострище і так чудно і врочисто співали парубоцької веснянки:

Заспів:

*"Ой, ти, Сонце праведне,
засвіти, засвіти!"*

Хор:

"Землю-Матінку пригорни, пригорни!"

Заспів:

*"Ой, ти, Сонце, яснеє,
припекни, припекни!"*

Хор:

"Землю-Матінку розжагни, розжагни!"

Заспів:

*"Ой, ти, Сонце краснее,
золоти, золоти!"*

Хор:

“Ярну Весну заквіти, заквіти!”

Потім пускали з горба “Криве колесо”, ніби круг сонця, обгорнувши грубезно соломою дерев’яне колесо і підпаливши його. Тоді весело співали іншу веснянку:

Один парубок (ніби всі):

“Криве колесо, куди котишся?”

Усі парубки (ніби сонце):

*— “Я котюся на здибай по пшеничній коровай,
парубкам по писанки, а дівчатам по вінки!”*

Один парубок (ніби всі):

“Криве колесо, куди котишся?”

Усі парубки (ніби сонце):

*— “Таж перевертом, котьки, я котюсь навпередки
на пудьки, таж на пудьки, щоб тікали в яр дідьки!”*

Один парубок (ніби всі):

“Криве колесо, пощо котишся?”

Усі парубки (ніби сонце):

*— “Щоб тікали навпражки, позбивали вщерть
ріжки,
щоб тікали світу край на галай, галай-балай!”*

І вранці бог-Сонечко сміявся на цілу гүбу. І не забув уночі пускити до кострищ золоту іскру.

Матінка-Земля дихала підсніжком, теплим від печі і пшеничним короваем. Уже й розважала, чи вистачить короваю, щоб можна було наділити ним увесь свій численний рід, і щоб часом не обминути когось.

Грали дзвони... чи то тільки так здавалось?

Це був Великий День, Великдень, і все мало радіти.

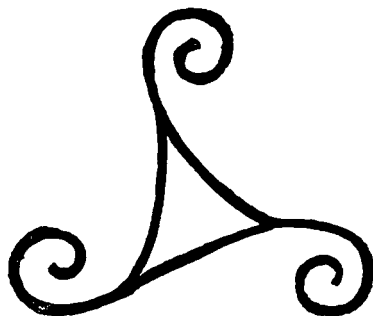
Випало б усе чудесно, якби... не мертвий жайворонк під межею!

Але того дня, коли бог-Сонечко всміхався до всіх, багато жайворонків злітало то вгору до неба, то вниз над поле і співало, і співало! — Не можна було пізнати: чи був між ними і наш жайворонк? Уже й не можна

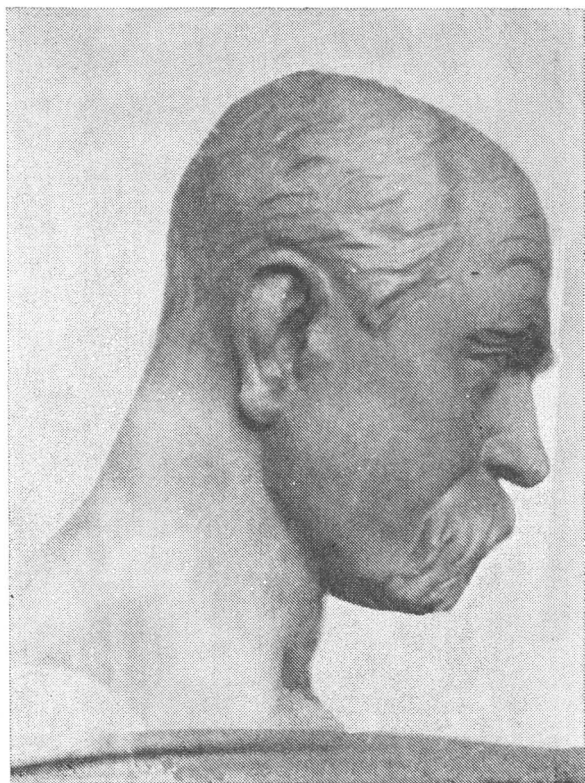
було розібрати, кому саме ті приспівочки: чи Яр-Весні, чи Сонечкові, чи Єдиному, Хто стояв над Сонечком і над усім?

Одначе і бог-Сонечко і Бог-Єдиний — високо в небі, й може не змогли добачити бідного жайворонка під межею, хоч бог-Сонечко і щедро кидав на поле і всюди щире золото промінів і життєдайну силу.

Але й того дня, напевно, ходив по полю Хтось, ще Незнаний, Хто поки був тільки Мрією людей і тільки Задумом Єдиного. Та хай лише як Задум, та хай лише як Мрія, Він таки конче мусів ходити в тій ясні по полю і не міг обійти мертвого жайворонка, не міг не доторкнутися до нього, не міг не оживити, вдихнувши свій дих. Адже Він — Найдобріший. Адже Він — Вічне Життя. Він — Воскреслий Христос.

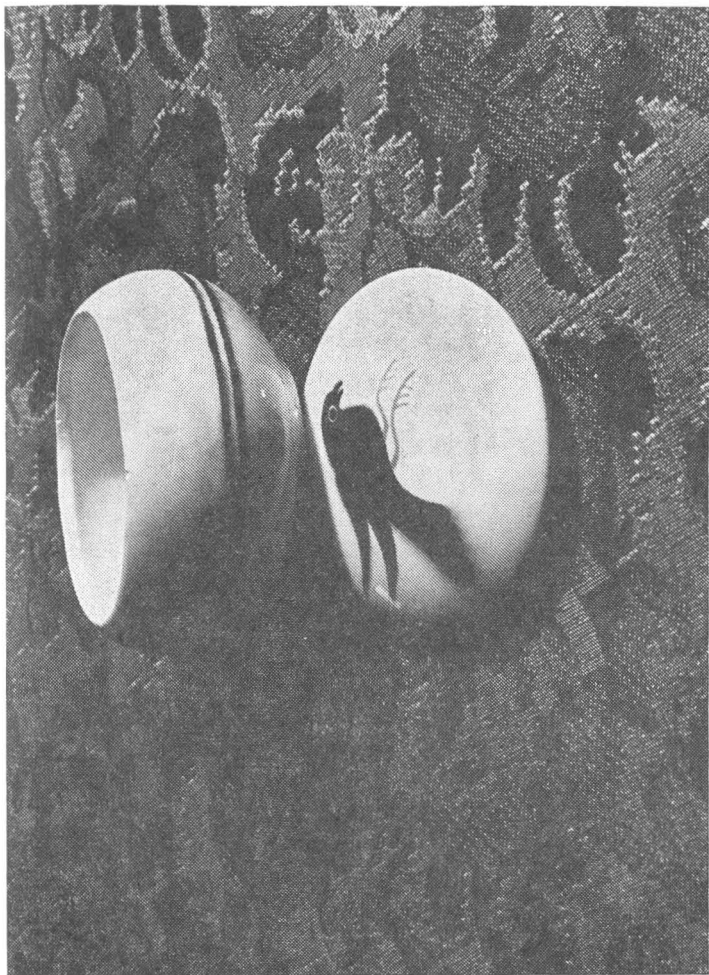
СКУЛЬПТУРА І МАЛЯРСТВО

О. Лятуринська — Т. Шевченко (скульптура).
Прага, 1935-1936 рр.

О. Лятуринська — Ведмідь (скульптура).
Прага, 1933-1934 рр.

О. Лятурина — Кераміка.

Олег Кандиба-Ольжич (портрет)

Олександр Олесь (портрет).

Василь Білас (портрет).

Володимир Січинський

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

Інтерес і прагнення до мистецтва звичайно залежить від оточення. Це оточення створює сприятливі умовини для розвитку мистецтва, в яких зароджуються нові таланти і нові мистецькі напрямки. І коли це середовище без мистецьких заінтересовань, коли воно не має тієї потрібної атмосфери, то не приходять до нового здвигу, вже існуючі мистецькі сили нидіють або й гинуть. Це можна твердити, принаймні, про всіх наших визначних мистців, що виходили з давніших наших мистецьких осередків або з тих місцевостей, де були наші визначніші пам'ятки мистецтва та загалом існували культурні традиції.

Оксана Лятуринська — наша визначна різьбарка і поетеса, теж походить з визначного українського культурного і мистецького осередку, що колись виблискував своєю ученістю, був піонером в друкарстві, шкільництві і плястичному мистецтві — зі славного Острога на Волині — столиці заслужених на культурному полі князів Острозьких. Тут в дитячих роках Оксана Лятуринська перебувала в сфері романтичних чар славної мінувшини своєї Батьківщини, легенд про таємні мури Острозького замку, переказів і дум про героїчний чин народних борців. Тут в Острозі кожне деревце, кожна стежка, кожний камінчик, кожна будова промовляли про старовину. Оксана Лятуринська пише:

Ось коридор з входом до архівів,
“Ідеш управо, просто або вліво.
Портрети чорних стін — князі Острозькі,
Вид гордий воевод, панів вельможців...
Рукописи береш із-під тяжких заслон

Поперше Біблію, що вийшла друком,
Листи численні світської науки —
Один за одним зжовклий часом аркуш,
Якого князь діткнувся та епархи —
Це Константин, Никифор та Лукаріс —
Горнеш, а колом діють древні чаги”.

(З “Острозького архіву”)

По переїзді до Праги на еміграцію, ще підрастком, коло 1923 року, О. Лятуринська теж попала в мистецьке середовище. Крім Високої Мистецько-промислової Школи, де систематично і з успіхом вчилася, працювала в Українській Студії Пластичного Мистецтва. Ця остання приватна школа, типу Академії Мистецтв, у своїх початках скупчувала майже всі українські молоді мистецькі сили, що привезли з собою ще свіжий дар українського мистецтва, безпосередньо з України.

Підписаний мав можливість слідкувати за різьбарською працею Лятуринської головню на початках її діяльності. Згодом, через різні інші праці та інші причини, мав можливість пізнавати і бачити праці артистки доривочно. З виїздом різьбарки з Праги, її твори залишилися по різних місцях без догляду, і затратилися. Також і фотографії з праць переважно розгубилися і загинули.

Перші самостійні праці Оксани Лятуринської походять з останніх років її студій у Високій Мист.-промисловій Школі в Празі. Перебуваючи в той час в досить сприятливих умовах праці та маючи можливість користуватися різноманітними матеріялами для різьбарських праць, Лятуринська дала тоді різноманітні твори щодо матеріялу, техніки і форми. Такі прекрасні праці, як “Лицар”, “Змагунка”, “Ведмідь” (теракота), “Чорношличник”, “Китайка” (поліхромове дерево), Жіночий акт (під бронзу), “Летунська катастрофа” — всі вони своєю високою мистецькою вартістю звертали увагу професорів школи і були не раз нагороджені високими відзна-

ченнями. І тільки специфічні обставини чеських шкіл, де чужинців трактовано відмінно від “своїх”, спричинилися до того, що О. Лятуринська не могла дістати перших грошових нагород.

Цілий цикл згаданих праць належить, безсумнівно, до так званого монументалістичного напрямку, що був відомий тоді в усій Європі і особливо розвинувся у Франції. Цей напрямок панував і в чеському мистецтві і відомий також в працях проф. Дворжака, в якого вчилася в 1934 р. О. Лятуринська. Але чеський монументалізм прибрав деяких особливостей. Тут панувала надто утрирована монументальна, груба і дещо навіть брутальна форма, жіночі фігури з непомірно атлетично-розвиненими, грубими ногами, тяжкою, завалистою поставою, непорушно-тяжкою позою, недбалою, спрощеною модельяцією. Всього того нема в різьбах О. Лятуринської. Її праці, на тлі чеських праць, виблискують своєю більш делікатною формою, вродженим відчуттям міри, високим, сказати б, інтелігентним почуттям маси і форми. Одначе все, що було позитивне в напрямку монументалістів, наша різьбарка перейняла в творчій переробці.

Чи беручи теми із звичайного життя, чи символічні постаті для монументів, Оксана Лятуринська не віддає їх в індивідуальній різноманітності, навпаки, з тисячі окремих спостережень, на підставі різноманітних моментів дійсности, конструює, організує цілість у вигадній, своєрідній композиції. Оксана Лятуринська належить до тих мистців, для яких природа і дійсність не є мірилом усіх речей — вона не рабськи наслідує природу, а лише з багатьох індивідуальних особливостей творить сумарну, синтетичну форму — один закінчений і усталений тип людини. Ця типізація форм, зокрема обличчя, ця монументальна, вічна форма, що найкраще відбиває характер і стиль доби, є в своїх засобах сильніша від усяких способів підкреслення індивідуальних, інтимних обрисів обличчя, що завжди мають випадковий і не сталий характер. Нахил до монументальної, стилістичної фор-

ми і вміння творити цю форму — типові для українських майстрів, і це говорить про сильну давню українську школу і традиції народного мистецтва.

В таких працях Лятуринської, як “Змагунка”, “Чорношличник”, “Летунська катастрофа”, досягнуто одно з найтяжчих завдань вільної, статуарної різьби — не фіксувати одної якоїсь точки погляду глядача, позбутися так званої фронтальності фігур, але скомпонувати фігури так, щоб кожна точка погляду глядача була однаково добра, щоб різьбу можна було оглядати з усіх боків і щоб з кожного боку ця різьба давала потрібне, однакове враження та однаково добре передавала характер, ідею і форми постаті. З цим завданням наша різьбарка справлялася, навіть у своїх ранніх працях, якнайкраще, без штучності, зайвої ефектовності й надуманості.

Трактуючи форму назагал монументально, наша різьбарка вміла в кожному окремому випадку знаменито віддати відмінність форм та модельації, відповідно до змісту, завдань і самих персонажів. Коли в “Змагунці” прекрасно віддано апотезу фізичної сили і краси, то в “Чорношличнику” бачимо посвяту для ідеї і обов’язку; в “Китайці” — дотепну модельацію делікатних, еластичних і дещо ефемерних форм східньої грації.

Як монумент-пам’ятник, прекрасна праця “Летунська катастрофа”. В Оксани Лятуринської є спеціальний нахил і талант до того роду праць, особливо в чисторізьбарській частині монументів. Тому не диво, що їй належить цілий ряд проектів і здійснених нагробних пам’ятників (поляглим у Пардубицях 1932 р. — сірий граніт, проф. Кобиському в Празі 1934 р., проект пам’ятника поляглим у Чикаго 1936 р., полк. Коновальця в Роттердамі 1939 р., І. Біликові в Мальвазанках на Славаччині 1941 р., А. Животка в Ашаффенбурзі 1949 р. та інші на Карпатській Україні).

Останні роки праці нашої різьбарки в Празі не були сприятливі для різьбарської праці, що вимагала спеці-

яльного приміщення — майстерні, устаткування, матеріалу та технічних засобів. Тому наша артистка займалася переважно малярством, чи точніше рисунками.

Окрему, дуже цікаву сторінку творчості Оксани Лятуринської займає портрет — як у різьбі, так і в рисунках. Портрети Лятуринської теж мають монументальне в різьбі, так і в рисунках. Портрети Лятуринської теж мають монументальне і систематичне трактування, відмінне від того роду “портретів”, яких звичайно вимагає обивательщина, що все думає категоріями ренесансового індивідуалізму. Досконало володіючи пластикою, наша артистка творить синтетичну форму, тип людини, унікаючи випадкових і навіть чисто індивідуальних прикмет.

З ряду погрудь визначних українських особистостей, треба відмітити погруддя (чи властиво лише голова) Т. Шевченка, виготовлене для Української гімназії в Ржевниці коло Праги, де Оксана Лятуринська закінчувала свої середньошкільні студії. Різьба великого розміру коло 3/4 метра, в гіпсі. Безсумнівно, це одне з найкращих погрудь Шевченка, які були перед тим. У протилежність до всіх інших різьб, що конче старалися віддати всі атрибути “селянського поета”, О. Лятуринська створила зовсім відмінний тип обличчя. Нема тут традиційного кожуха і баранячої шапки, нема вульгаризації і того штучного типу “козака”, чого не могли позбутися всі попередники Лятуринської. Артистка виворила тип поета-філософа, мислителя, що, зажурений долею свого народу, знає, і свідомий того ліку, який може захоронити і “найменшого брата”. Хоч форма творена тут синтетично, без зайвих подробиць і натуралістичних обрисів, все таки ця форма чітка, докладно і майстерно оброблена, так само як досконала пластика. Чіткість і ясний ритм помічаємо взагалі у всіх працях Лятуринської, не тільки з пластичного мистецтва, але також з витонченого писаного слова.

Погруддя Шевченка мав я можливість бачити щодено в згаданій гімназії, і завжди знаходив усе нові, раніше мною не помічені вартості, як в пластиці, так і внутрішньому змісті — риса, що характеризує, звичайно, визначні твори мистця. Особливо помітна була висока інтелігенція портретованого, і це було може найцінніше щодо внутрішнього змісту твору і що так відрізняло різьбу Лятуринської від її попередників — різьбарів і малярів.

Те саме можна сказати і про всі рисовані портрети Лятуринської, звичайно недооцінені. Ми надто звикли до певних утертих, здебільшого невдалих, шаблонів з чисто етнографічною закваскою. Наша література ХІХ і поч. ХХ стол., а ще більше наша публіцистика, впоювала в нас неправдиве уявлення, що ми є нібито чисто “хліборобським, селянським народом”, що у нас існує чисто “селянська” культура і хліборобська ментальність (а це було якраз так потрібно для наших сусідів!). Спеціально в портретах все, що випадало з цього фальшивого кола уявлень “селянського народу”, видавалося неправдивим, нереальним, без т. зв. “портретової схожості”.

На жаль, моє знайомство з великим циклом портретів Лятуринської уривчасте і непевне. А створила вона великий ряд портретів українських князів, гетьманів, письменників та інших визначних особистостей української історії і культури, роблені для українців в Америці, для видавництва “Пробоем” і Юрія Тищенка в Празі — все в роках 1933-1934. На жаль, видавці не подбали про збереження цих творів, і вони в більшості загинули...

Незвичайно цінні мали бути кольорові ілюстрації (акварелі) для “Святослава” Демо-Довгопільського — книжки присвяченої українському Пластові. Всі ці ілюстрації не були репродуковані і пропали в Берліні в роках 1941-1942.

Десь перед Другою світовою війною О. Лятуринська виконала цілий ряд модерних фігур-манекенів для од-

ної великої фірми дамських мод у Празі. Вони були зовсім відмінні від інших того роду манекенів. Створила вона цілий ряд типів жінок без індивідуальних, натуралістично трактованих, прикмет обличчя. Самі фігури дуже модерні, трактовані динамічно, з інтересними рухами та ракурсами і віддавали цілу фінезію та елеганцію жіночого тіла. Але такі манекени не знаходять зрозуміння й оцінки підприємців, які мають мало культури і освіти та пристосовують свої "вироби" до нижчого позему обивательщини. Тим більше, це стосується Америки, де плекають "психологічний натуралізм" в тих самих манекенах і рекламі.

Друга еміграція також не сприяла різьбарській праці О. Лятуринської. Знову бракувало матеріалів, устаткування і просто місця для праці. Але, перебуваючи по таборах УНР-и і ІРО в Німеччині, головно в Ашаффенбурзі, О. Лятуринська почала виробляти гротескові ляльки. Властиво, це не були ляльки, скорше треба сказати лялькові модельки, бо взагалі тяжко підібрати назву для того роду малярства. Матеріалом для неї служили старі жіночі панчохи, всякі шматки, які вона "напихала" ватою та іншим "медичним" матеріалом. І виходили чудові речі, теж не натуралістичні, але синтезовані, стилізовані прекрасними типами, повні дотепу й гумору. Тут були "американські" негри, українські танцюристи, пастушки, музики та інше. І яка була величезна різниця з шабльоном малоросійським етнографізмом! У формі незвичайно цікаві композиції, з влучною розв'язкою проблеми простороні, руху, складних, несподіваних ракурсів і сумарности пластики. Просто треба було дивитися, як такими обмеженими засобами і незручними матеріалами можна було досягнути таких блискучих результатів. А при тім все оригінальна думка, модельки наповнені складним змістом, повним психологічних переживань. Щоб було ясніше для читача, спробую схарактеризувати таку одну різьбу-модель Оксани Лятуринської — "Дівчина пасе гуси". Живо і динамічно пере-

дано один момент: Дівчина замахнулася прутиком, щоб ударити ватажка гусей — великого поважного гусака. Рука дівчини, одначе, “повисла” в повітрі, бо в той момент сталася така пригода: через те, що дівчина завзято і спересердя піднесла руку, запаска її піднеслася і відкрила коліно; гусак, далеко витягнувши шию, із здивуванням і зацікавленням придивляється до коліна. Дівчина збентежена, і рух її руки застиг. Глядач переконаний, що вона своїм прутиком вже не вдарить гусака!

Останні праці О. Лятуринської — це кераміка. Звичайно, різні комплікації з матеріалом, особливо з випаленням в чужих фірмах, “делікатні” способи пересилки поштою, коли половина речей б’ється та інші труднощі, — зв’язують творчі прагнення артистки. Але особливо вартісні її мініатюрні головки українських типів. І знов таки непорозуміння з публікою — покупцями. Очікують козаків з неймовірними чубами, оселедцями, баранячими шапками, шликами і т. д., або “дівчат в строях”. А тут бачимо щось інше. З іншої “опери, з іншої доби, іншого світогляду і стилю — а саме теми і форми, почерпнуті з нашої старокняжої, середньовічної доби. Це “скоморохи” — артисти, що нагадують нам фрескові рисунки княжих сцен у вежі катедральної церкви св. Софії в Києві з XI стол. і фігурні рисунки з XI-XII стол. мініатюр. Отже, Лятуринська нав’язує цю свою творчість до нашої героїчної старокняжої доби так само, як і свою поетичну, наповнену змістом, формою і навіть дещо мовою нашої світлої доби державности.

І знову таки в тих мініатюрних керамічних головках бачимо синтетичну, монументальну форму, сміливі ракурси, брак фронтальности і штивности, обличчя оживлені динамікою і виразом, повні психологічних, душевних переживань.

І навіть в тяжкі для себе години недуги, страждань і матеріальних злиднів Оксана Лятуринська повна творчого екстазу, темпераменту, оригінальної творчої думки.

“Свобода”, Джерзі Ситі, ч. 23, 1955.

CTATTI

ПРО ОЛЕНУ ТЕЛІГУ

Перед роками, не знаючи особисто Олени Теліги і натрапляючи на її поезії, я, зацікавлена, запитала раз одного свого знайомого: “Хто Теліга?”

Мій знайомий, який нібито належав до еліти і вважав себе знавцем літератури, відповів: “Як вам сказати? Провінційальна панночка, закохана в березки”. Бачучи моє здивування і недовір’я, додав: “Ну, вона не від того, щоб не піддаватися діянню добрих впливів”.

Я запитала знайому письменницю (прошу тут під тією письменницею не добачувати якусь індивідуальну особу: це так химерно мені вплітається до слова кілька осіб, і то не конче жіночої статі): “Хто Олена Теліга?”

Мені відповіли: “Досить амбітна особа. Іноді уявляє себе Пітією. В її поезії можна прослідити впливи”... — а далі я навмисне не дочула.

Я запитала юнаків-революціонерів: “Хто Олена Теліга?” — І вони в один голос відповіли: “Вона прекрасна!”

І я знаю: дехто з тих юнаків мав на своєму щиті голубий шаль Олени.

Хай би і так, і всі посудження були вірні. Хіба не подивугідно? — Наскрізь жіноча, “провінційальна панночка, закохана в березки” і так вирости і доконати мужньо те, що доконала? Це — подвиг.

Один вельмиславний чеський есеїст міряє талант його спроможністю еволюції. Тим, що ти набув, а не дістав, як Божий дар.

Тоді ніяк не можна сказати, що Теліга закопала в землю свої таланти.

Але що таке талант? — Це певні вроджені схильності до чогось, більші чи менші. Навіть найбільший з та-

лантів — геній, що вважають зовсім іраціональним явищем, вимагає для свого повного прояву великої праці над собою. Тільки ж то генієві та праця над собою дається ніби грайки, ніби на льоту. Але то лише так здається, що на льоту. І, звичайно буває, що чим більший талант, тим більші кладе вимоги до себе, отже, праці над собою.

Духом О. Теліга належить до нового українства, до його активу; своєю творчістю — до плеяди поетів неоромантиків.

Не важно, хто був формуючим елементом, “чиї надхненні весла темний берег вмiли відштовхнути” до “безіменних радісних джерел” (і чи тільки для панночок потрібне формування!) Важна сила сприйняття ототожнення себе зі сприйнятим. Важна *внутрішня правда*. *Нею міряється талант*. Написане не “кров’ю” не є переконуючим і далеке від безсмертя.

І та правда виступила так ясно з печаттю обраниці долі. Мало хто мав щастя — як жити так і вмерти, і наперед могли сказати:

*“Коли ж зйду на каменистий верх
Крізь темні води й полум’яні межі,
Нехай життя хитнеться й відпливе,
Мов корабель у заграві пожежі”.*

Це нагорода обраних.

Уже не вийдуть, на жаль, ніколи не вийдуть нові поезії Теліги, ні її статті.

Ось маємо лише вибір: “Душа на сторожі”. Правда, і всього не було багато. Сюди до вибору, напевно, ввійшли вірші — “Вірність” і “Безсмертне”, що я запам’ятала з тих, які так мені надзвичайно подобались колись. Це щось із *вселюдського, вічного*. Знаходжу один і читаю:

*“Від сонця свят і непогоди буднів,
Щоб не змінилися безцінні фарби,
В твою скарбницю я складаю скарби,
Які дає мені моє полудне.*

*Скарбницю ту ти залишив безжурно,
А я сховала у глибокий спокій,
Де інших пристрастей рвучкі потоки
Її не змиють у годину бурну.*

*Приходять люди й золоті пориви
Дають за скарби, що господар кинув, —
Та я не хочу й за найвищу ціну
Віддати те, чим володіє Привид.*

*Так часом хтось у невимовній вірі,
Яку не вбити ні рокам, ні втомі,
Пильнує квіти у порожнім домі
І шум кімнат самітнім кроком мірить.*

*Перед вікном — шумлять, шумлять тополи
І захід сонця — мов кривава рана,
А на столі розкрита книжка Пана,
Що, може, не повернеться ніколи”.*

(“Вірність”)

Читаю все спочатку і уявляю її живу, бадьору, веселу, яка колись брала призи на празьких танцювальних вечірках. (Тепер пригадую невиразно, на якійсь такій вечірці якогось із перших років свого перебування в Празі я була познайомилась з О. Телігою. Але потім ми обидві цілковито забули про хвиливе знайомство).

*“Сьогодні кожний крок хотів би бути вальсом.
Не студить вітер уст — зігрівся коло них.
І радісно моїм тонким, рухливим пальцям
Торкатись інших рук і квітів весняних.*

*Любов лише тобі. А це її уламки,
Це через край вино! В повітря квіт дерев!
Це щастя, що росте в тісних обіймах рамки
Закритої душі і рамки ці дере!*

*Щоб зайвину свою розсипати перлисто:
Комусь там дотик рук, комусь гарячий сміх.
Ось так приходить мент, коли тяжке намисто
Перлинами летить до випадкових ніг”.*

З її “Літа”:

*“Топчуть ноги радісно і струнко
Сонні трави на вузькій межі.
В день такий — віддатись поцілункам,
В день такий — цілим надхненням жить!”...*

Уявляю її у Львові, як співробітницю Літературного Вісника з “відштотхненим човном до радісних джерел”. З ясними привітаними, яких не дістав від неї жодний ворог.

Уявляю її в “трагічному Києві” (це її вислів із якоїсь поезії, що не увійшла до вибору), де “чекає все: і розпач, і образа, а рідний край нам буде чужиною”. Там її “Каменистий верх”.

Люблю в ній її *животворність*, чинність, відвагу, щедрість. Жити, жити і не міняти життя на мідяки. Роздавати привіти, розсипати усміхи, розкидати перли. Як крилата Ніке, поривати за собою.

Це не пусті слова. Їй були відкриті істини, що ще й тепер не даються до сприймання багатьом. Це примушувало йти “крізь темні води й полум’яні межі”.

Істини, ніби вже старі, як світ: воля до осягнення своєї національної духовости, не з тим, щоб нею піти на службу кому-будь; воля до осягнення своєї самостійної державности. З першої, конче має впливати друга.

Чинна воля, не бездіяльне, не споглядалне і обережне вичікування чогось — чи не *deus ex machina*? — що має “само собою розуміється” і безкровно, мов на сцені при останньому акті античної трагедії, розв’язати

всі наші проблеми, наше “бути чи не бути”.

Ох, не вдача новітнього гомункулюса, що від 25-літнього висиджування в Сталінській алхімічній лабораторії став плазуном, вела її на “каменистий верх”! Не душа наймита, не гризня за кістку покручів “паризьких бруків” (за висловом Міцкевича) одверто підставила чоло Потворному!

Щось не було взято на рахубу, щось, що давалось лише відчувати — *“і рідний край нам буде чужиною”*, і ще щось... Але вірилось без сподівань. І треба було встояти на “верху”, ніж десь задүшитися від розпуки.

4. IX. 1946 р. Ашаффенбург.
(“Неділя”, Ашаффенбург, ч. 39, 1946)

ЮРІЙ ДАРАГАН

Ви, напвно, здивуетесь, коли я скажу, що не знала Дарагана особисто. Адже була в час його перебування у Празі, адже присвятила йому свою першу збірку поезій.

Він помер 1926 — першого року мого перебування в Чехії. Тоді я так була зайнята дозволом побуту, вступом до української гімназії, матурою і навіть не підозривала, що десь тут лежить і вмирає поет, який зачарує мене назавжди.

Першу згадку про нього подав, мабуть, проф. Кобизский, наш учитель літератури в українській гімназії в Празі. Пригадую, Кобизский — захоплений літературознавець, читав нам, окрім клясиків, побіжно про українську модерну музу.

Напевно, ім'я Дарагана мені випало б із пам'яті, якби незабаром не попала під руку “Веселка” — одно, або два числа — таборовий журнал, що був вийшов у Щипорні 1921 або 22 року.

Не пригадую, що там було ще окрім віршів Дарагана — один про єгипетського бога сонця Ра; світлий і соняшний, другий —

*“Бисть тишина в Щипіорні у шпиталі,
Бисть тишина і тіні-козаки,
Що від сухот мовчазно умирили,
Бисть тишина і нічогоже бисть.”*

На жаль, не можу пригадати більше, але далі йде мова про нудну, тягучу, безнадійну осінь 21 року, “про улюбленого військами” головного отамана, що виїхав з табору. Його ждуть і не діждуться, умирають.

Ах, ці слова Дарагана, такі прості й величні, такі трагічно сумні!

Більше про Дарагана я дочулась пізніше від Оверковича — колишнього співробітника “Веселки”. Він же мені розповів і про інших співробітників: Маланюка, Селегія, Базилевича, Чирського, Осіку; про Нову Гелладу (щось у роді ордену боянів), що її заснував Маланюк і Дараган.

Я розпитувала і деяких товаришів Дарагана з війська і з Подебрадської Академії. Всіх цих відомостей було мало; Дараган один з вояків війська УНР, один зі студентів Подебрадської Господарської Академії, поет, помер у Празі від сухот, похований на Ольшанах.

Навіть моя новонабута товаришка — агрономка Алла С., приятелька Дарагана, не сказала мені про нього більше. А вона мала його збірку “Сагайдак” з присвятою:

“Милій панночці з фіялками”.

В 40-х роках Стефанович десь надібав газетну репродукцію знімки Дарагана. На ній якийсь чужинець-грузин. А я вже тоді мала усталене уявлення синьоокого русича. Таким він мені в пам’яті й лишиться. Цей образ підказав мені “Сагайдак”.

Дараган — гридень бога сонця, не Ра, а Дажбога, такий ясний і дзвінкий, мов срібна сурма. Від нього вті-

кає “за лиман” зима, синонім усього темного й злого. Її нагонять його білі коні, і топчуть.

Він побратим Дунаю, Добриня з двору Володимира-Красного сонечка; скаче по полю сірим вовком, шугає соколом. Не сумним, а радісним баядним ладом їде князеві Володимирові здобувати князівну:

*“По князівну, по Рогніду в половецький край
Їде з любим побратимом лагідний Дунай”.*

Він Вольга трьох лицарів. Він січовик-характерник, кидає бранку поперек сідла, рубає бусурмена.

Він вірний джюра Мазепи, надхненний боян його “помаранчового заходу”.

Він тужний кобзар козацьких походів. Його кобза ридає ніжно і мелодійно сумною згадкою, спомином:

*“Так, червоніє кров півоній,
Так гірко скаржиться полінь,
Бо вже давно козацькі коні
Відтанцювали в далечінь”.*

І коли я говорю з його вірша устами Ольги-Месниці за Ігоря:

*“Вітай, мій ладо синьоокий,
Роздертий, мертвий ладо мій!”*

— я уявляю Дарагана, з його пошматованими хворобою, роздертими кривавими грудьми.

Йому не спорядили вояцької тризни, не поклали бо-йового коня і зброю, не спалили жінку.

Тільки панна з фіялками рік-річно в роковини смер-ти ходила на його могилу в Ольшинах, щоб на неї поклас-ти пригорщі свіжих фіялок. Її наступниця одного року не знайшла могили: рів зрівняли, бо минув десятилітній термін її найняття. Кості Дарагана і його побратима рі-зьбаря Колядинського, з яким він був похований в одній могилі, чи спалили чи склали до спільного гробовища безіменних. Навіть кущ рож, буйний і здичавілий, поса-джений невідомо чиєю рукою, викорчували і насадили інші квіти. Там, де стояв хрест з написом “Дараган і Ко-

лядинський”, — лежала плита з чужим незнаним прізвищем. Не лишилось ані сліду. І самій собі не вірилось: тут була його могила, чи не тут?

Даремно Маланюк громив націю без чести, без пуття. Але Мосендз зробив краще: написав прекрасний вірш про лицаря, що викопав для всіх ясну криницю.

У мене був скарб, затаєний від панночки з фіялками — “Сагайдак”.

Його 1945 року забрали у мене грабіжники. З подарованим життям, рвучись до сонця, до людей, я все дядлась біля дверей в’язниці, оглядаючись назад: якби так попросити тих звірюк, може б віддали? Нічого більше, тільки “Сагайдак!”

Але я не попросила. Ладо синьоокий, я не могла!

28. 3. 1946

(“Заграва”, Авґсбург, ч. 4, 1946)

“ВЕЛИКЕ ЦАБЕ” Д. ГУМЕННОЇ

Так хитро-мудро складена ця книжка. Маємо тут чудесну казку про зв’язки теперішнього Луки Савури з своїми прародичами з Савур-могили, чи то про зруйнування толоки, про трипільську культуру і з українським фолкльором. При кінці книжки — післяслово авторчине, що говорить про снагу цей науковий матеріял уприслупнити в легкий спосіб, а разом утвердити, що трипільська культура не чия, а наша.

Тут уміщені й листи науковців — проф. Петрова й проф. Курінного, що схвалюють або не схвалюють дещо в творі Гуменної з погляду археології. Проф. Петров ще додає літературну оцінку і дуже цікаво говорить “з приводу” цього твору. Це його “з приводу” може задовольнити й найбільші амбіції авторки, а разом нагадує нам про неймовірну втрату такого знавця і тонкого

відгадувача справжнього в літературі, як це був проф. Петров.

Він каже, що за творення, чи в даному випадку — за відтворення міту не кожному вистачить сміливости взятись. Хіба що вільно божевільному (“бо лише божевільним дозволено вступати в замкнені вертогради”), або “природній” людині. “От якщо б жінка-селянка змогла описати свої переживання фолкльору...”

І напевно, треба було авторці тут очайдушною зваги й величезної напруги до непричетности, щоб взятись за це і вив'язатись. Треба було перекрочити якісь вогненні межі від звичайности, що йшла з її “Чумацьким шляхом”, до перевершення себе, а може до знайдення себе. Так бо здається авторка допалась рідкої стихії.

Візьмім Зігфрід Үндсет. Які нудні її твори на “модерн”! Але хопіться її речей з доби реформації.

І тут я говорю словами Шереха (написаними, що правда, з приводу появи іншої книжки Гуменної — “Мана”, до речі, яка, як на мене, зовсім не може рівнятися з “Великим цабе”, хоч би задля стилю): “От де є творчість!” Але не тільки творчість, а українська творчість. Тим було б сказане все.

Ця українськість — в образності, ядерності, динаміці авторчиного народного слова з ароматом давности, в притаманному гуморі, в містичній поєднаності реального з надреальним, в ментальності персонажів, світоглядів, де злагода, ясність, людяність.

Як хороше було б воскресити монументально, вповні нашу давнину згідно зі світовідчуттям, прадавніми поганськими віруваннями, будучи не переобтяженому релігійним фанатичним комплексом християнства (хоч би як Королева в “Київських легендах”)!

Але ж, але ж подумайте, як це тяжко! Треба було б бути прозорливцем, щоб відслонити морок тисячоліть, відчинити всі ретельні згладжування, відкликати анатеми. Коли ж тут навіть не кожним словом можна довільно оперувати, бо, як страхає проф. Курінний, в ту давню

добу воно могло мати інше значення або могло цілком не бути. Ще щоб так вчені погодилися між собою на проблемах, щоб можна було спертись на авторитет.

Розкривши книжку, ми ще нічого не знаємо про застереження, ствердження й заперечення науковців. І до деякої міри це добре: книжка впливає безпосередньо. Тим не хочу сказати, що й для звичайного читача не є вартісне мати літературний твір на науковій підставі. Тільки: це належить до справ автора.

Ми просто входимо в казку Гуменної, сприймаємо її згідно зі своїм власним розумінням і авторчиною силою вмовлення. Сприймаємо цілість, як правду. А це найбільше признання для мистця. Не йде про якусь “фотографічну” правду. Можуть бути на вигляд зовсім неймовірні речі, які всугерують вам правдивість. Залежить від способу, як їх подати, щоб задержати “внутрішню” правду.

Отой коник-Братчик! Чи він мав би бути, чи не мав би бути в той час (всеж добре, що має санкцію хоч від одного нашого вченого), але як без нього могла початись казка, ну, і як могла б закінчитись? Він не тільки гонить, мов вітер, з однієї толоки до другої, з одного царства в інше, започатковуючи пригоду Луки, а й говорить людськими словами, та як? — ніби він і не він. І зразу здогадуєшся, мабуть, цілком за наміром авторки: ага!! це з тієї доби, коли звірі говорили, чи то пак, людина була настільки “природня”, що могла вільно порозумітися з тваринами.

Йдеш далі, все більше здогадуєшся що до чого і враз спотикаєшся: “Турди, курди, мемеме!” Щось не так, на правду, не так! І йде нанівець ціле чаклування, а жаль. Таки отак на цьому місці треба вжити якихось незрозумілих слів (без цього не обходиться жадне замовляння), не зрозумілих не тільки для слухача, а й для дієвої особи, але страшних слів, магічних уже в співзвучках.

Дочувшись про глузування Луки, чи ж не візьмуть страхи: як можна так легковажно висміювати священну дію відьми-паніматки (беремо слово “відьма” в прадавньому його значенні від слова “відати”). Адже, це щось із Гоголівського гумору й ледве чи відповідає сивій давнині. Але авторці зі швидкістю перевертня дасться легко викрутитись ще й усвідчити вас у похопленні: “Свиснуло, грюкнуло, небо роздерлось навпів”... І тут маєш якусь внутрішню сатисфакцію: тільки такі, а не інші наслідки глуму нерозважного хлопчака-недолітка. “Щоб тебе в чуді носило!” Так йому!

Чим далі читаєш, тим більше захоплюєшся, лише вряди-годи вихопиться якась думка, зумовлена неоднозгідністю з деяким авторчиним фолкльорним багажем: а чи це або те — дійсно з наших прадавніх вірувань, чи з авторчиної прозорливости? Хоч би: солом’яна стріха, вправду, сама по собі (як частина збіжжя?) берегла від злого, чи треба було конче, щоб надати магічної сили, заткнути лопушання або чорнобіль? Або: хіба коцюба й лопата, вже тільки як святе приладдя до жар-вогню, мали силу припинити бурю? Та ж треба було не абияк вміти це приладдя скласти навскоси, зробивши подобу символу сонцебогів — т. зв. лежачий хрест.

А чи справді десь у нас були людські жертви, хай би і тієї сивої давнини?

А чи на Купала були тільки заслوبي чи також очиста — вночі вогнем і вранці водою, що так важно було б сказати?

Але тут і сама похоплюєшся: не можна всього охопити, а ще й у творі-казці, що ані не претендує на монументальність, хоч має того багато. І так дивуєшся, як авторці вдалося не переобтяжити твір тим усім численним матеріалом.

Ідеш далі. — Якими ж то такими знано-незнаними словами, образами, якими ж то нашептами бачиш сповна природу любої старої України, чисте око й ніжне серце поганина-українця?

Далі — хотілось би говорити словами авторки:

...“А Хорс світить невимовно і кожна стеблинка на очах вигинається і кожна шпарка землі повна ним”.

...“Але вони не вмерли. Смерти нема! От поховали їх, а вони розцвітуться радісно зелом і квітами...”

(“Українське Слово”, Париж, ч. 583, 11 січня 1953)

З НОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Леся Оленко: ЗЕЛЕНІ ДНІ. В-го “Київ”, Філядельфія, 1952 рік.

Така мила книжечка! Хочете знати історію виникнення її? — Леся розбила коштовну вазу. Це сталося в 40 роках, коли Леся зі своєю мамою, залишивши Київ, опинилася в Західній Україні. Коштовна ваза — це було все, що в мами збереглося для продажу чи виміни на продукти, щоб можна було хоч деякий час забезпечити прожиток Лесі і собі. А тут Леся розбила цей останній скарб, і мама не знала, як вийти зі становища. Враз Лесі спало на думку взятися за перо, написати повість, видати і так реваншувати засмученій мамі втрачу. Книжка не вийшла так скоро, як гадала наївно Леся. Тільки 1952 року, давно після трагічної смерті молодой авторки.

Добре, що в свій час розбилася коштовна ваза. Хоч це й надало мамі клопоту, — цьому завдячуємо виникнення повісти. Прочитайте її негайно і скажете з тугою: “Лесю — Ірочко, живи!”

Повість — автобіографічна. Авторка належить до найліпших і, хочу думати, не поодиноких представників нашого літературного молодняка. І тому я б хотіла дати їй багато імен і одне, що говорило б про цілу духовість. Авторка в повісті описує свої переживання в Києві, під час евакуації большевицької верхівки перед нас-

тупом німців, а потім свою мандрівку на Захід. Із дійсності все більше й більше бачить облуду прищеплюваного в советській школі, і з відрухової неусвідомленої відрубності стає повно національно свідомою. Це, напевно, сталося не без впливу середовища у Львові і пізніше на еміграції.

Подобається в повісті “Зелені дні”, до речі, так гарно, хоч і не оригінально названій, штрихова легкість, безпосередність, влучність, простота вислову. В цьому проявляється, крім хисту, культура, подивугідна в початківця. Тут велику ролу відграло Лесине середовище, що від самого дитинства прищеплювало їй естетичний смак.

Брак культури в деякого з наших “молодих” надає їм т в о р а м вульгарности, претенсійности, що відштовхує читача. Коли ж ще долучити сюди фатальний вплив російської культури, чи радше півкультури, що накладає печатку ламаности, кривляння, прагнення за всяку ціну бути оригінальним, як це несимпатично виглядає!

У Лесі нічого з тих негативів нема. І яка шкода, що вона так рано від нас відійшла!

(“Овид”, Буенос-Айрес, ч 12 (53), 1953).

ЗІ СПОГАДІВ

У “Свободі” була стаття В. Приходька з нагоди 60-літнього ювілею проф. В. Січинського. Вважаю милим обов’язком і собі скласти Вельмишановному Ювілятові найщиріші привітання і найщиріші побажання.

При цьому хотіла б розказати дещо з своїх спогадів, зв’язаних з проф. В. Січинським.

Під час моїх високошкільних студій у Празі в 20-х і 30-х роках проф. Січинський входив у склад професури в Українській Академії Мистецтв у Празі.*)

Академія була затверджена чеським міністерством шкільництва, діставала субсидії і розпоряджала тільки одним ательє, де сеанси і лекції чергувались за визначеними годинами. Вона мала дві Малярські школи: школу проф. Кулеця і школу проф. Мако, одну скульптурну школу — проф. Стахівського і згодом школу графіки проф. Лісовського. Ректором був проф. Д. Антонович і він викладав один із загальних предметів — історію мистецтва. Стилів вів проф. Слюсаренко, пластичну анатомію — проф. Ю. Русов і дескрептиву — проф. В. Січинський. Викладова мова була українська і подекуди, з огляду на учнів, чеська.

Учнями були: українці, чехи, болгари, серби, хорвати, москалі, німці, французи, італійці. Між ними були початкуючі мистці; такі, що були записані і в чеських високих школах, і такі, що вже й закінчили високі мистецькі школи.

З українських мистців у школі Мако того часу були: К. Антонович (?), Н. Білецька, О. Гайдай, Ю. Вовк,

*) Офіційна назва звучала: Українська Студія Пластичного Мистецтва, але насправді була вона типу Академія Мистецтв і так її загально називали. І цю неофіційну назву тут залишаю (Б. Г.).

Русова, І. Паливода, Хмелюк, П. Холодний молодший, О. Животко, С. Зарицька, В. Кричевський, Г. Мазепа, О. В. Цимбал, М. Частухіна, Г. Яковлева та інші (і авторка цих рядків). Дехто з них уже тоді мав успіхи в чеських школах, діставав нагороди на конкурсах і став пізніше визначним майстром.

Найбільше студентів притягала школа Мако. Вона була модерного тоді експресіоністичного напрямку, рисунків, виходячи з Енгера, вівся в дусі неокласичному, не цураючись впливів інших модерних “ізмів”. А далі кожному було вільно шукати свого власного шляху. Дехто з учнів не хотів сприймати навчання, чи не міг сприймати і залишався осторонь; тому Мако говорив: “Я не можу вам нічого дати. Ви готовий майстер”.

Ще перед записом до Академії, я чула надхненні голоси про школу Мако від скульптора Блажека з чеської Академії (він пізніше став асистентом проф. Мако, був дуже добрий мистець і ще пізніше здобув у Чехословаччині славу). Прихильно відзивався проф. Мокрий — видатний чеський критик образотворчого мистецтва, проф. Мусатов — видатний російський маляр та інші.

Але мені самій найбільше прийшлося говорити про Українську Академію та інші українські школи в Чехословаччині на допитах у слідчих, коли в 1945-у році мене ув'язнили большевики і кинули до найглибшого льоху палацу Петшка. Всі мої індекси і свідоцтва фігурували як “свідки” на слідстві: як корпус делікті. Але від українства я й не відмовлялась, тільки від “української терористики”, що мені причіпляли. Хапаючись, мов потопельник за соломинку, заявила: “Так, я українка! Але хіба не прийшла позбавити нас гештапа разом з “визвольною” советською армією й українська армія? Ви бачите, скільки тут індексів і шкіл, де б я мала час на щось інше? Ті школи стояли на такому високому рівні, так багато вимагали”, — і я вихваляла до небес. Підбиало мене до того, мабуть, і бажання висловитись перед неминучим кінцем (адже слідчі мали чорним по білому, й то моєю власною рукою написаний лист, що міг

би свідчити про мою приналежність до УНО, вони ж гадали ОУН, та це було б однаково. І попри цього не могло би бути жадного аргументу). Іще щось підбивало: те приголомшуюче враження, яке робили на слідчих мої згадки про українські школи і вихваляння їх.

Вернімося назад! Вже це одне, що Українська Академія в Празі була українська школа, мало велике значення для пропаганди українського імени і зацікавлення українською справою.

Проф. Стахівський, обтяжуючи себе, окрім скульптури, подавав дещо з кераміки, відливання тощо. Проф. Січинський вводив новий догідний спосіб перспективи, не розтягаючи проєкцію бозна куди за аркуш (цей спосіб не був знаний, наскільки мені відомо, в чеських школах). І ніколи не відмовляв допомогти поза студіями. Проф. Антонович завжди радо вказував, а то й сам знаходив відповідну книжку, з якоїсь дисципліни, ще й підохочував звертатись до нього.

Кожний професор мав свою методу навчання. Особливо маркантно виявлялось це в Кулеця і Мако. Пригадую, прийшовши іноді раніш на якусь лекцію до Студії, я попадала на годину проф. Кулеця, і сиділа в роздягальні за перегородкою. Щоб використати час, виймала якусь книжку. Але читати не можна було. З-за перегородки ливсь мелодійний голос Кулеця (він дуже добре володів чеською мовою) і намовляв до футуризму і кубізму! Але, виглянувши, я жахалась вправ його учнів і, сховавшись за перегородку, знов заслухувалась.

Раз під гіпнозою його красних слів, я розмалювала свою найкращу скульптуру з школи проф. Стахівського. І розмалювала — придержуючись рецепти — так страшно, що всі жахнулись, а Стахівський з огірчення сплеснув у долоні. Все ж ту скульптуру дали на міжнародню виставку.

Тільки згодом я побачила зрілі полотна М. Рудої, особливо, надзвичайно сміливі і барвні деякого з чеських учнів Кулеця. І на тих полотнах пересвідчилась, що чар красних слів Кулеця не був пустий. Але щоб видобути

той чар на полотно, треба було великої праці над собою.

Проф. Мако мав інший підхід. При сеансах він не говорив, а показував на чомусь іншому або натякав. Тільки при перегляді закінчених праць короткими висловами характеризував, підкреслював позитиви чи негативи. І всі його учні, стовпившись біля його крісла, ловили його слова, як присуд найбільшого авторитету.

Здається, в мистецтві не можна всього висловити, дещо дається лише відчутти. Мако, на диво, умів такими скупими словами, напівпоказами, напівнатяками вкласти в душу учням найбільші об'яви. Словами його науку його учні могли краще інтерпретувати, ніж він сам.

Мако мав таку засаду: мистець, якої б національності не був, у першу чергу мусить бути мистець. Тобто, світові проблеми культури, проблеми чистого мистецтва — *l'art pour l'art* — це найголовніше. І ці проблеми зв'язують мистців цілого світу в одну споріднену родину. Але Мако перший знайомив своїх учнів з творами таких стовпів українського модерного мистецтва, як Архипенко, Ф. Кричевський, Новаківський, Масютин, Бойчук, В. Крижанівський, Н. Петрицький.

Солідарність учнів, і та покровненість, були розвинені у високій мірі. Ніхто не заперечував чийхсь успіхів, ніхто не боявся висловити свій осуд, який би він не був, і ніхто не ображався, навпаки, був вдячний за будь-яку принагідно негативну критику.

Але чим далі, тим більше виринало питання національного характеру творчості. Хай не цілком усвідомлено, багато учнів починало відчувати вагу національного стилю. Як же поєднати національний стиль із всіма тими різними течіями європейської модерни, що тоді нуртувала? Самотуж розлучити учням цю проблему було неможливо. Йдучи назустріч, проф. Антонович улаштував при Студії прилюдні диспути. Признатись, я з них мало що пам'ятаю. Лише одне твердження проф. Антоновича мені врізалось у пам'ять. Не можу точно передати його словами, але тямка була така: українська творчість — це все те, що зроблене українськими

мистцями. Проти того твердження — були виступи, але опоненти не мали для обґрунтування добрих аргументів, і проф. Антонович побивав їх.

Раз, виходячи з диспутів, я сказала до однієї болгарки — товаришки з Карлового університету: “Я не можу погодитися з твердженням проф. Антоновича!” А вона мені на це: Професор говорить так гаряче, що і камінь переконає!

Пізніше цей її вислів асоціювався в мене з висловом проф. Штеха, що читав в Мистецько-промисловій Школі лекції про стиль: “Можна прийняти кожний стиль, тільки не натуралізм, що не має в собі жадного напруження”. Мені здавалось, та “гаряч”, те “напруження” — це щось, що не спадає тільки до категорії “суб’єктивної правди”, і воно суттєве не тільки в мистецькій творчості, а мусить бути і в кожній об’єктивній науці.

Я не пам’ятаю, яке було в тих диспутах становище проф. Січинського і чи він брав у них участь. Одначе, коли відбувалася виставка новозаснованого мистецького гуртка “Скити”, куди попали і деякі українські мистці, Січинський перший заалярмував своєю критичною статтею. Тоді він писав, що українські мистці не можуть мати нічого спільного з евразійщиною.

В суті та евразійщина, по-моєму, виявлялась тут не так страшно, хіба в назві гуртка і, що дуже сумнівне, в деяких образах самого Мако, от як “Шаман”, “Якутка” (більше не пригадую). Але Мако проводив свою молодість чи не кожного літа в Сибіру, мандруючи від Байкалу до Амuru. Маючи відтіля багато шкіців і етюдів, та шукаючи свіжих сюжетів, він і зупинявся на них та розроблював етуди в образи.

Гірше стояла справа з назвою гуртка. Вона була взята, гадаю, через чисте непорозуміння. Адже скити жили колись на українській території, тож хіба вони нам не предки? От і доказ: на грецькій вазі з Ольвії скити — точнісінько, мов наші дядьки.

Признаюся, не пригадуючи ясно думок статті, я говорю тут, може, не зовсім точно.

Все ж таки стаття В. Січинського мала рацію в тій початковій стадії знаходження себе українських мистців.

Видаючи книжки про українську архітектуру і народне мистецтво, монографії про деяких українських мистців — старих і новітніх, критичні статті тощо, проф. В. Січинський не тільки пропагував українську культуру, знайомив з традиціями і характерними рисами, але також будив зацікавлення до українського мистецтва.

Це було дуже важне і конче потрібне в зростанні творчості українських мистців. Після довгих шукань учні пізнавали, що до української творчості належить все те, що згідне з духом, психікою і культурними традиціями українського народу. І воно може бути не чуже проблемам світової творчості.

Тут треба скласти найщирішу подяку всім нашим діячам культури, що своїм впливом на наших мистців спричинилися, спричиняються і спричинятимуться до повного знайдення себе.

А Вельмишановному Ювілятові побажати довгих літ і спромоги видати безліч книжок і монографій! Якщо мені дозволено інспірувати Професора — в першу чергу монографію про творчість В. Кричевського, поки ще не встигли розпродати, як заповіли, його спадщини.**)

**) Тут варто згадати, що й про самого проф. В. Січинського появилася окрема монографія пера Івана Кейвана, яку я видав у 1958 р. у Торонті, в-во "Євшан-зілля", ст. 80 з бібліографією писань (530 позицій) професора-мистецтвознавця та з 40 репродукціями його архітектурних проєктів і графічних праць (Б. Г.).

ЩЕ ПРО “ЗУСТРІЧ” В ТОРОНТІ

Ось уже Зустріч у Торонті відбулась і вже про неї появились відгуки в нашій пресі.

Кожному уже відомий весь перебіг імпрези, тому я не хочу подавати докладний опис, а тільки зупинюсь на деяких моментах.

Ідея Зустрічі спала Клубу Українських Літераторів і Мистців у Торонті. Ініціатором її був чи не теперішній голова Клубу — Анатоль Курдидик, дуже енергійна, рухлива людина з великими помислами і з організаційним реалістичним зміслом.

Дотеперішній голова — наш відомий прозаїк, Улас Самчук, за час свого головування ніби не виявив себе, як організатор. Але Самчук хоч би своїми статтями про значення культури, про її державно-творчу роллю — чим уже став пресловутий — дав, так би мовити, підґрунтя до зустрічі. Вже не один дався Самчукові переконати себе, що справа української культури — це не справа лише її носіїв, а й кожного свідомого українця. Стверджуючи вагу культурного процесу, Самчук клав вимоги суспільству ставитися уважно до мистців, а мистцям першими шанувати свою творчість.

Одна з цілей зустрічі і була — познайомити українське суспільство з її мистцями слова, пензля, ритця, сцени, співу, музики і з їхніми осягами. І то без поділу на “східняків” — “західняків” чи за приналежністю до якоїсь політичної партії, мистецького напрямку, а як один національний вияв.

Потягнення організаторів пішли ще вище: Зустріч мала бути маніфестом вільної української творчості в Канаді і в ЗСА та протестом проти поневолення української культури на Рідних Землях, проти негідного під-

порядкування її, проти безоглядного винищування як діячів, так і того найменшого в їхній творчості, що несе відбиток народньо-національного духа. Тому було складено декларацію.

Зовнішня організація Зустрічі була на висоті. Вже самі за себе говорять такі факти: згадки в канадській пресі, протекторат міністра еміграції Гарріса, диспозиція Мистецької галерії, сцени Всеканадійської Виставки, палацу “Каса - Лома”, ну, і хай там, обід у мера.

Зацікавлення і притягнення нашої здебільша байдужої публіки також було щасливе. Кількість учасників, що з'їхались з усіх сторін, була величезна.

Але внутрішня організація Зустрічі виявила багато слабких місць. Можливо, для влаштування такої великої імпрези, як відбула Зустріч, треба було більшого часу для підготовки, більшого числа рук і ліпшого добору відповідних сил.

Але — можна дуже сумніватись, чи хтось інший міг би вив'язатися краще. Адже суть зла — не так у чомусь іншому, як у рівнянні на пересічність. А без рівняння (те чарівне коло!) — мало хто б і з'їхався.

Все ж треба говорити про недотягнення: може, на будуче ця справа не така то й безнадійна.

Слабкі місця виявились по-перше в нерівності виставлених мистецьких творів. Деякі експонати не варто було й показувати: вони лише обнижували рівень виставки. Злі язики запевняли, що багато чого було виставлено з забракованого при нью-йоркській виставці. До того: хай би це був і ретроспективний показ, не можна показувати твори століттям назад.

Виконання концерту також було нерівне. Сама програма, як видно, була без належної цензури. Адже це була перша зустріч українських мистців, показ відрубності своєї культури від московської, а тут при виступі Левицької — Рахманінова “Весна”.

У рівному перебігу відчитів завинив сам фатум. Заповіджена доповідь проф. Шереха відтягнулась через

негоду: літак, яким прибув доповідач, мав подорозі примусове приземлення. Ледве живий Шерех відбув очікувану доповідь за кілька хвилин і тим дуже розчарував зацікавлених.

Назагал ціла імпреза була дуже імпозантна, досі не бувала в своєму розмаху. І в оптимістів залишилися лише найкращі враження.

Виставка показала багато чого доброго, що йде в рівень зі здобутками світового мистецтва. Ясно, були сильні мистці, були слабші. Але здобуток усіх не треба недоцінювати.

Тут мені приходить на згадку вислів Домонтовича на одній з конференцій МУР-у “Література складається з великих творів і малих. Є малі письменники, є великі, і всі утворюють цілість”.

Це можна прикласти і тут, усе ж пильніше жюрі було б побажане, бо йде не про слабшу мистецьки річ, а про мистецьки — безвартісну річ.

З нових експонатів (більшість була старих, які вже фігурували на багатьох виставках; але це нічого, бож не всі присутні мали можливість їх бачити раніш в оригіналі) можна було вгадати, хто з мистців має можливість працювати над собою і які великі осяги здобув. І де-де ті осяги були зовсім несподівані й потішаючі.

Про критичне посудження їх публіка очікувала почути на доповіді проф. Горняткевича. І тема заповідалась цікава: “Українське мистецтво в Канаді і в Америці”. Але проф. Горняткевич за обмеженням часу читав так швидко, а мегафон так хрипко передавав, що й чутке вухо не могло схопити більше, ніж перелік багатьох імен і праць.

Ревуцький напрочуд хороше читав про театр Леся Курбаса “Березіль”, про його революційну роль, що поривала з побутовщиною, з усталеною характеристикою роль, з банальністю, з цілим старим віджитим театральним реквізитом, як Лесь Курбас, показуючи нові обрії, вічно шукаючи, ставлячи нові п’еси, щасливо добирав

собі співробітників — драматурга Куліша, декоратора Петрицького. Ревуцький говорив і про вплив “Березіля” на тодішній московський театр Мейерхольда, на пізніший європейський і що наш теперішній театр в Америці йде з духом Курбаса.

Шерех, спізнившись, говорив при самому кінці доповідей, говорив цікаво і змістовно, але десять хвилин для доповіді таки замало. Він говорив про жалюгідний стан української літератури за залізною заслоною, про можливість вільної творчості поза нею і що справжня творчість мусить мати в собі рівновагу дієвих сил — почуття, інтелекту, волі.

Концерт мав багато добрих точок і ймення славних виконавців говорили самі за себе. Але може тому, що точок було забагато, найліпше в пам’яті лишилась остання перед перерванням концерту — виступ Максимовича в “Дзвіночках” Ліста. Це було величезне і захоплююче видовище. І те чудесне враження від нього хотілось би зберегти від цілої Зустрічі. Уявіть!

Смеркало. Велика відкрита сцена Всеканадської Виставки, освітлена рожево-синьо, на тлі широчезного озера, мов моря. На сцені чорний рояль, з піднятим крилом і біля нього напів-стоячи Максимович у чорному фракю. Його руки — з такою чудною експресією, що могла б музичити сама — вичаровували дивні металеві звуки, звуки ширились, охоплювали, зливалися в гармонію. Здавалось, це не рояль — справді, дзвіночки, а Максимович не віртуоз, а чарівник з якоїсь казки.

(За скороченим відчитом, 18 липня 1954 р., в Міннеаполісі.)

“У. Слово”, Париж, ч. 666, 15. 8. 1954.

БОЖЕ КОЛО

В. Петров кладе в основу кола річних староукраїнських поганських свят родовий культ на відміну від інших дослідників, що клали в основу солярний культ. Петров базується на однаковому характері свят: “Обрядовий акт приходу й відходу нав’я становить собою приналежність кожного сезонного і виробничого свята-гри, його вступний і кінцевий епізод”. Прикликають, вітають, випроводжують. І те випроводжування закінчується топленням гілки чи опудала, коли “ховали до наступного літа”.

Ми сказали раніш (в нарисі “Коляда”) про дещо, що узгіднювало б і соняшний і родовий культ: до роду належали не тільки “родителі”, “діди-баби”, а й Діди-боги, опікуни, володарі якоїсь життєдайної сили. Річне коло — “боже коло” (також як обвід сонця і як диск сонця) виявлялося в тому, що на певну пору, період часу припадало “панування” якогось бога-опікуна. Той певний період, стоячи під владою одного бога чи кількох нараз, починався чи закінчувався святом на по честь богам. Із залишків традиції, вже з самих назв свят можна устійнити, кому саме яке свято було призначене. З великим ритуалом богів прикликали, вітали, честили, й випроводжували — “ховали”. І в кінцевому епізоді деяких свят ще в більшій мірі, ніж “ховання” нав’я, слідне “ховання” бога.

Палення на Водохрища дідуха — це без сумніву “ховання” “дідів-бабів”. Але в інших святах воно не виступає наявно. Навіть якщо й прийняти, що під збірним словом “купалля” треба розуміти нав’я і що його ховаємо разом з Купалом, нічого не наповідає про збірне від “Ярило”, “Марена” чи “Коструб”, ховання яких дійшло і до нашого часу. Одначе, знаючи про повин-

ність приходити до свого роду на допомогу опікунів роду — “бабів-дідів” та їхню всеприсутність, — можна припустити, що через давність, відірвання від основи і старих уявлень загубилось окреме ховання нав'я і злилося з хованням бога. Нав'я “відходило”, вилітало в вирій, “на листочок”, “на квіточку”, метеликом, пташкою, щоб потім знов невидимо прийти або наявно воскреснути: “душечки” — у втіленні дітей, боги — сил природи.

Правда, після зимового циклю свят літнього сонцевороту в нашій традиції нема признаки, щоб ховали Коляду, Перуна і Велеса. Навпаки: сніп збіжжя, що символізує Діда-Коляду-Дажбога, виносять до стодоли, і вимолочене з нього зерно йде на перший посів. Синоніми Коляди звучать не тільки на Свят-вечір, на Коляду, а й на Щедрий вечір при співанні щедрівок. Китягами проса (просо — перше дане сонцебогом зерно, “крівця божя”) ще донедавна по деяких волинських селах навіть священики вживали, як кропила на Водохрища та на Спаса. На Спаса йому присвячувано пахучі зела і мед, мабуть, на те, щоб бог досяг апогею творчости (предки вірили, як і деякі східні народи та й греки, що надхнення — це стан подібний до оп'яніння, непричетности. Тому жреці палили на жертовниках пахуче зілля. Це має підставу й у психології. Звідси і досі, найбільше між мистцями, вживання якихось засобів, щоб стати “вище себе”). Китягами проса кропив і кожен господар своє поле, хату, подвір'я випалюючи свічкою чи кладучи крейдою (крейда відгонить “вражу силу”), чи водою (вода в той день могла б бути і не з водосвяття, а просто з джерела, криниці, з річки) “сонцезнак” — хрест, на поле, на сволоки хати, на двері стодоли, хлівів і стайні. А кутя — жертва Дажбожичеві, фігурує на Свят-вечір, на Щедрий вечір і на Водохрища; ще досі при посіві господар у великій мисці підносить зерно, щоб бог освятив. Культ Дажбога слідний і в машкарній грі “водження кози”, що відбувалося раніш від “Маланки” до “вес-

нянки”, а та — десь від середини березня. Також і в ягліці, у святі Великодня та чи не у всіх святах річного народного календаря.

Це б давало підставу гадати про інших богів лише, як про атрибути Дажбога, головного бога, або про підрядне значіння інших богів. Одначе нема признаки, щоб палили і Перуна, і Велеса, хоч верховне значення Дажбога як прапершої, предвічної життедайної сили безсумнівне.

Дажбогів вотивний знак — коровай — “боже лице”. Його символи: сонцезнак — хрест і “боже коло”, що включає в себе не тільки круг річних свят, а й круг життя людини, всього життя на землі та всього існуючого.

Перунів культ очевидний і при співанні щедрівки —

А чим ся похвалиш, дрібен-дощику?

— Ой, як я впаду тричі в маю,

то зрадується жито-пшениця,

всякая пашниця!... —

і в традиції Водохрищ; і при виносі господарем на подвір'я напровесні борони, плуга і рала або тільки борони; і в гуцульському “тгетові”, коли на Чистий четвер раннім-рано перед кожною хатою розпалюють ватру; і в наших “громничках”, що святять при читанні 12 евангелії; і при паленні на горбах у Великодню ніч величезних кострищ. Хоч кострища — жертва і богові вогню, Сварожичеві, і, в найбільшій мірі, батькові вогню, богові Сонцю. Як господарському богові, Перунові присвячувано горох, горіх, жолудь. А вотивний знак — “борона” з короваю.

Заперечувати давній культ Перуна чи говорити, що він прийшов від вікінгів (О. Івах) — не можна: у скандинавців нема сліду по Перунові, а “войовнича подібність до Тора” — нічого не доводить: десь інде також можна б знайти бога війни. Вже не згадуючи тодішній рівень скандинавської культури, — світогляд скандинавців був завсім інший та й інша етика.

Релігійний світогляд, як стверджують поважні науковці, не дасться так легко нащепити: його треба *пережити*. Прадавній же культ Перуна слідний не тільки на Західній Україні, а й на Східній: договори князя Ігоря з греками, капища на Хортиці. Як бог блискавки і грому, він конче мусів бути і в народному календарі. Не маючи тут жодних етнографічних матеріалів, не можна подати щось більше на ствердження. Але “коні” Перуна на нашій гуцульській писанці фігурують і досі, так само, як його інші знаки, на інших писанках з інших українських земель. А наша писанка — стара, як міт. Нав’язувати її на пізніші християнські легенди, говорити про походження з Візантії — невігластво. Міти постають у будь-якого народу ще прапервісно, на зорі його існування; ясно, не всі нараз, а згодом, бож вони — наслідок глибоких роздумувань поколінь, пов’язання всіх висновків в одну світоглядову систему.

Писанка і каже, що треба було б погодитися з П. Курінним: Трипілля мусіло мати коня. Ніби Перунові мав би бути жертвою кінь, це ж його коні женуться по небу в час грозовиці. Але етнографи і фолклор кажуть — бик. І археологічні знахідки свідчать, що при жертovníках капищ — лише кості птиці та рогатої худоби, а зображень коня обмаль, натомість багато зображень “рогів”, голови бика. Перун був упершу чергу господарським богом, опікуном — “батьком” рослин, бож він викликав перший дощ, як такому, йому й жертвувано не коня, а бика. Бик вважається у нас найпліднішим. І парубоцька веснянка при паленні великодніх кострищ недвозначно наповідає, чому саме жертвувано Перунові не коня, а бика. Тому на Щедрий вечір “страва” скромна і можна їсти м’ясо. До речі, піст не є лише християнська екзорта духу, це в нас здавен: “годилося” перед великим святом стриматися в їжі, а розговіни — на свято. Напевно, це Перунові знаки — “роги” і зображення бика на трипільських знахідках (кожен бог із “трійці” мав кілька символів). Його вотивний знак —

“борона” з короваю. Ідея Перуна, як бога війни, напевно, прийшла пізніше. Але зображення Перунових “коней” могло бути раніше, ніж бачення коня і ніж його присвоєння: відчуття в людині старіше, ніж розум; уява, фантазія старіша, ніж логіка. Про це достойно свідчить народна казка. Але трипільець не міг уявити так наближено-подібно коня, не бачачи його. Отже кінь мусів бути. Всі ті знаки Перуна, ще й блискавка, і досі залишилися на наших вишивках, на килимі, на короваї, на писанці. І це все говорить, що Перун наш — загальноукраїнський.

Про Велеса найменше відомо. Мабуть, “викорінено” сліди достойно. Його подають як бога багатого врожаю, гоїного приплоду, бога-опікуна худоби. Тут ніби протиріччя: адже тільки Дажбогові було призначено на жертву зерно, кутя, це його сонцезнаком на полі робили зажин першого снопа; це його знаком, після обжинків, клали на полі хрест із колосся. Тож “зав’язати Старому (чи Дідові) бороду” — не може стосуватися до Велеса, а до Дажбога. Чи не треба прийняти тут, що Велес був лише “скоттів бог”, як каже літописець? Але світогляд, звичаї, обряди, фолкльор це заперечують. Це Велесові на Маковія насінники, це йому приписували пращури могутність природи України, багатство, рясноту.

Як жертва Велесові була призначена ялівка. Його вотивний знак — не інакше, як ті “дійки” на короваї (це, справді, можуть бути символічні коров’ячі дійки, бож тільки завдяки його чаклунству з телиці — корова). Але вотивний знак у Велеса не був один. Мабуть тому, що з етики “не годилося” його зображувати на короваї, іноді пекли на весілля, окрім короваю, ще три хлібці: “дивень”, “борону” і “лежень”. Дивня пекли окремо, щоб відділити дух, саму сутність, абстракт божества (за Сосенком), “борона” — вотивний знак Перуна, а якраз той “лежень” (від “злягати”) припадає Велесові. К. Сосенко цнотливо цілком замовчав про ту “бісовщину”, про ті, за його власним висловом, “грубі індуські впли-

ви". А це, нарешті, треба конче в'яснити, щоб можна було вивести "боже коло" і, нарешті, показати, що жодної "бісовщини" як не було, так і нема, нема і тих "грубих індуських впливів". Грецькі поганські боги безперечно, і без бика наплodжували різновиду "схидну", і то їм ніхто не брав за зле. А щоб так нам святошитися та обурюватися за телятко, курчатко, лоша, зо кожне "боже створіннячко"?

Правда в одному звичаї — "водженні Коструба" на перший погляд є щось дуже "знеславлююче". "Водження Коструба" на Волині відбувається на "пущення" (м'ясниці). Ще називають — "справляти колодки". Молодиці влаштовують вечорниці: на столі конче мусять бути, окрім іншої страви, сирні вареники з маслом, а горілку чи гроші на "випивон" витягають молодиці примусом у того, кому причеплять до ноги "колодку", звичайно чіпляють старому парубійкові чи "старій дівці" (вже і в двадцять років вважається "стара дівка"). Це роблять, змовившись заздалегіть. Щоб позбутися "колодки" та сорому на наступний рік, парубійко хутчій жениться, а дівка вже "не перебирає сватами". Отже мета "колодки" хвальна: "напугити", "надоумити", "направити голову дурням", оженити, "щоб не завдавали сорому громаді". Це також свідчило б, що у нас шлюб давній. Хай той звичай на наш погляд "грубий", але він нарочито "грубий": "коли не помагає божа сила (природний інстинкт), то хай поможе "худоб'яча". Тож і треба вчинити розправу з винуватцями, що вийшли з-під закону "годиться": "годиться дівчині вийти заміж", "годиться парубкові оженитись". Щодо етики у наших селян не було жодного потурання "індивідуалізму"! Тому то в нас не було сексуальних збочень, ні культовних "вакханалій" (ніяк змішувати це з римськими та діонісійськими, грецькими ігрищами), ні "плясок" на кшталт хоч би московських сектантів. Та й в "колодці" не вільно брати участь ні дітям, ні дівчатам, ні молодим парубкам. Уже й значення "колодки" ніхто не знає, хіба з еротичних приспівок можна щось докумекатись.

Ми можемо любитися антикою, але хіба тільки грецькою, і вона нікого не лякає, навпаки, вважається неучтвом не знати про неї. Грецькі міти, література, мистецтво, уся давня культура спадають як предмет до програми середніх і деяких високих шкіл. І справді, неучтво не знати про таку високу культуру. А чи ж не більше науцтво нічогісінько не знати про свою? В грецьких же мітах, узявши цілий Олімп, засоромлюватись таки є від чого, непорівняно більше, ніж у наших сплюгавлених рештках. У пращурів не було натуралістичного уявлення народження дитини і тварини. З паруванням тварин та заплідненням пов'язували чародійну силу опікуна — бога природи. Отож тим більше спарування молодого і молодої мусіло бути освячене богом. Але яким богом? — *Не скотім!* Тому то і досі Дажбогів коровай правив шлюб і без церковного шлюбу (М. Грушевський). Але еротичні приспівки на весіллі — таки на “вшаноблення Велеса — тямки плідности, зародку.

В гайових іграх молоді на Купала — це не “бісовські ігрища”, як каже літописець, а культовий ритуал “очистити” водою й вогнем, топлення-ховання Коструба (під ним Купала) і Марени (під нею Золотої Баби) і при тому знайомлення між собою молоді. Веселитися не вважалося гріхом. Притаманний чистий невинний чар дівочого “загравання” під впливом міста, літературщини, вульгаризації пригас був на Західній Україні та зовсім зник на радянській. А “залицяння” парубків набрало непристойної вульгарности. Але ще дитиною за першої світової війни, ще до другої, доводилося бачити таких, як квітка, красних, поліщучок, бужанок, горинянок, подолянок, гуцулок, лемківчанок, бойківчанок, веселих, як Божий день, з такою дитячою грайливістю, з такою дівочою гідністю в поведженні, що й шляхтянці не рівнялися.

В обряді весільнім відбивання друзками молодої (дружком звичайно буває брат молодої, якщо нема братів, — близькі свояки молодої, через поплутання слів і

зазначень виходять і хибні висновки) — то не колишне “умикання”, “кочові залишки”, як кажуть історики (тому перечить давня хліборобська культура); то й не “поривання Сабінянок”, як це кажуть застанці патріархального ладу! А, як доходить вкінці, хай за невірними передпосилками, В. Петров, — родові залишки: перехід молодої з одного роду в другий, небажання свого роду відпускати від себе дівчину. Це з усього має безсумнівні ствердження, і то в самому церемоніалі весільного обряду.

Вже з “водження Коструба” на пущення видно, яка це була ганьба попасти дівці чи парубкові на “колодку”. У нас тварину не святобили, так як, скажимо, в індусів. За пращурним поганським світоглядом поряд досконалости був такий: бог, людина, рослина, тварина. Тільки “на покіту” за якийсь великий гріх за життя “душечка” могла попасти до тварини і “проходити митарства”, аж поки не “очиститься”. (Отож “очисти” також не можна заперечувати в поганському культі, і в тому ніяк не можна погодитися з Петровим). Тоді лише “душечка” може знов попасти до “матірнього лона” і знов народитися на “білий” світ “чистою дитиною”, не маючи за собою “первородного гріха”, як у нашій християнській релігії. За світоглядом предків отже виходить людина народжується, живе і вмирає; не може бути гріховною при народженні, за життя мусить бути достойною носити в собі “боже лице” і жити на “божому світі”, а за вільний-невільний гріх мусить відпокітувати. Найбільшу заповідь Христа — “Любити ближнього свого, як самого себе!” — може й не сповняли так, як Христос каже, бож такі любили свій рід найбільше. Але й незаний, Він, напевно, снівся їм, Він жив у душі. Про це повно свідоцтв і в давніх чужинних джерелах. Впливи ж негативні з Візантії та й зусюди викривили народну психіку. Але Візантія з найвищою ідеєю Христа приносила все своє монументальне церковне мистецтво, що носило характер абстрактного мистецтва Сходу, звідки Візантія й черпала (не так з

атики та й поготів з пізнішого італійського ренесансу, що черпав те “східне” вже з Візантії). Той монументальний абстрактний характер, як ідея Христа, не були чужі. Тільки волелюбний дух, пошана не тільки до своєї віри, а й до віри іновірців (звідси в Києві дохристиянської доби було стільки чужих святинь) не могли погодитися з безчестям своєї віри і душі, з руйнуванням капищ, з “викорінюванням” та й “очищуванням”. Тому в нас за тисячоліття боротьби залишилось оте “двовір’я”. Це не шкодить християнським догмам. Воно посилювало віру, бо прадавня етика була дуже висока. Ніде не було стільки аскетів, столпників, мучеників, святих, як у нашому народі. Афон поповнювався ченцями здебільша з України. Обряди і звичаї надають більшої краси, поезії, одуховлення і пов’язаности з предківською душею. А давня культура — це знак первородства. Висока етика проявилась і пізніше в гаслі: “За віру! За волю!”

Монументальне мистецтво, хоч тільки церковне, що вносила Візантія, завдяки тому сприйманню, не наподоблювалось, а творилось “по-своєму”, творчо. Так постав монументальний стиль “козацького барокко”. Тому що він постав раніше, ніж козащина, назва, мабуть, не відповідна. Церковне мистецтво живилося народним — піснею, поезією, вишивкою, давніми обрядами і звичаями. Навіть епітетон Христа — “Сонце Правди” з епітетону Дажбога, таж Великодні ірмоси — з народних веснянок. Таки глибоко мудрі були церковні ієрархи, але тільки пізніше, і то вже із своїх.

На завершення: самі предки не називали себе Велесовими онуками, а Дажбожичевими. Тварина, хоч і “Боже створіння”, хоч може іноді говорити по-людському, — вона однаково тварина, бо не має душі. Але з твариною, як і з усім живим, не можна поводитися не по-людському, жорстоко. Поперше, це не гідне людини, а по-друге, вона може поскаржитись богові, бог розгнівається, бо він, як Добро, так і Правда, і може покарати негідника. Наш селянин завжди дбав наперед про ко-

ней, худобу, а потім уже про себе, отже не тільки з егоїстичних цілей свого “тягла”. Навіть на Свят-вечір уділяв худобі крихту з своєї страви, як доказ доброго поводження, “щоб вона не нарікала, не плакалась перед Богом”.

Не можу пригадати, чи палили в нас після “колодки” Коструба. Це б значило “ховати” Велеса. (“Коструб” — це не ім’я бога, це глузливе слово, глузливе прізвисько від “кострубатий”, опудало завжди робили якнайкострубатіше). Звичайно бога “ховали” тоді, коли було вже виповнене ним його завдання. Так Ярила — коли настала повна весна; Купала — коли вже “зілля набрало сили” і “колос наливавсь”. А після Водохрищ або на пущення ще не було виконане ні завдання Дажбога, ні Перуна, таж і Велеса ні. Мета ж усіх річних свят була: дочекатись гойного приплоду, багатого врожаю, щоб можна було “зав’язати Старому бороду”. А від пущення ще до того ген-ген як далеко.

Може восени, після обжинків, кошення отав і посіву озимини, колись і “ховали” “трійцю”. На те вказували б рештки нашої традиційної “страви”, коли запрошують на неї “і стрічного, і поперічного”. Стверджувало б й те, що церква перенесла на осінь такі великі християнські свята, як Успіння Богоматері, Покрови, парастаси по померлих. Церква не заступила поганські свята будь-як, а мудро, за наближеними асоціаціями, за символікою.

Хоч би вже з колядок знаємо, що сонцебог народжується щороку на Свят-вечір (“Бог Предвічний народився”, лише з християнством під “Богом Предвічним” і “Синном Божим” вже розуміємо не Дажбожича, сина Сонця, а Христа). Раз сонцебог народжується щороку, тож і мусять “вмирати” того ж року. Вмирання — це природний закон, і треба “вступити місце” іншому богові. І чи не в тій “страви” треба добачати “ховання” Дажбога, Перуна і Велеса.

Дажбога уявляли не тільки як саме сонце, а як соняшну еманачію — тепло, животворчу силу (К. Сосенко). Ту животворну силу восени Дажбог тратить (адже вже з Купала починається сонцезворот). “Батенько-сонечко вмирає” — про це кричить уся природа восени і душа нашого пращура в рештках поганської традиції “страви”.

Що та “страва” була колись великим святом чи цілим циклом свят, свідчило б те, що вона тривала не один день і не два. Як поборювана, вона не відбувалася за церковним уставом, а за неписаним законом “годиться”. Не було й визначено, на які саме дні, лише неокреслено — “після обжинків”. Але звичайно наші баби якось вираховували: “за стільки а стільки тижнів”, “після такої а такої неділі”, “на такий а такий день”. У тій “метафізиці” тяжко розібратись, а я, покладаючись на записки, добре не затирила.

На подвір’ї має бути все поприбирано, хата вибілена, а на застеленому застіллом столі — книш. Хто б чужий не ввійшов у хату, як не іншою стравою, погощуться книшем. Але заки ввійти до хати, мусить вимитися на подвір’ї чистою джерельною чи криничною водою та витерти лице рушником, розшитим “півниками” та “повними рожами”.

Півень — символ і Дажбога, батька вогню, і Перуна, бога блискавки, і Сварожича, бога вогню (якому призначалась жертва — чорний півень або чорна курка. На весіллі чорна курка чи півень — це жертва молодій новому домашньому вогнищу, де горить “святий вогонь” — Сварожич). А “повна рожка” чи “рожа” — восьмикутна зірка була знаком також Дажбога чи, за Сосенком, його еманачії. Про це треба було б нам знати при популяризації українського народного мистецтва між чужинцями і не вмовляти, що “рожа” в орнаменті нашої писанки — символ Астар.

Якщо і був зв’язок давньої нашої духової культури з староіранською та деякі впливи індуські, асирійсько-

вавилонські та єгипетські, безсумнівно поганська культура пращурів мала свій власний шлях розвитку, зумовлений чи автохтонністю населення, чи треба вважати, що праукраїнці — це одна з старо-іранських галузей, яка давним-давно відірвалась від кореня та інших галузей. Вже не відсьогодні гадають, що подібність української народної культури і трипільських знахідок з давніми в Європі, в Азії, Африці та в Америці каже про колишню велику культуру великих обширів. В. Січинський знаходив подібність у будівництві та в посуді етрусків з нашим гуцульським, недавно Шумовський напав на сліди в Африці. Вже наше народне мистецтво наповідає про монументальне мистецтво, велику культуру, яка мала б раніш існувати. І та культура не *гелленська*.

Знак Астар скоріше нагадує знак нашої Зорі або “Божої зірки” — “неповна рожа”. Але К. Сосенко каже, що наша Зоря своїм знаком і призначенням найбільш подібна до старо-іранської божої зірки, яка заслонювала землю від соняшної спеки і посухи. Таке ж значення Зорі в наших переказах — мітах. Символи Зорі та Ясен-місяця (останнього — “серп”, “півмісяць”) — у нас на короваї, в орнаментиці килима, узороччя — вишивки. Зоря і Місяць згадуються у колядці, у весільній пісні при “величанні короваю” і в необрядовій пісні. Може колись вони і мали інші власні ймення, але, здається, пам’ять народна їх не зберегла. Це ту Зорю ми виглядаємо перед свят-вечерею (з християнством її заступлено Віфлеємською зіркою). О. Шрадер каже, що це Сіріус, найясніша зірка в сузір’ї Великого Пса.

Як Зоря, так і Ясен-місяць, “товариш Зорі”, у нас і досі мають містичне, божеське значення. Ті світила не світять для того, “щоб остерегти перед розбійниками”, як це дехто пояснює (С. Килимник). Таке пояснення свідчить про відчуження, про загублення давнього сенсу.

Побіч Сонця, Зоря і Місяць мають велике значення в народній метеорології. З відмін місяця, з напрямку

ріжків (униз, угору) та з інших признаков вгадують, яка буде погода, який урожай. Такі передбачення поширені і в інших слов'янських і германських народів. І тут доходить до парадоксу: що у нас, наприклад, значить “на погоду”, то десь інде — “на дощ”. Але розходження можна пояснити іншими чинниками — географічним положенням, топографією країни. Народна мудрість базується ж на тисячолітніх підміченнях і рідко коли помиляється.

Українська орнаментика і символіка ще не досліджені як слід, і давно чекають на наукові розвідки. А тут для публікацій навіть не можна використати те, що вже досягнуто нашими енциклопедистами 9-20 століть.

І Зоря, і Ясен-місяць, побіч Сонця, були дуже важливі для душі пращура. Його душа не була нища. Вже з почитання небесних світил видно, що пращур заглиблювався у вічну загадку життя, світу, всесвіту, Божого правопорядку. Він знав, що Бога не можна відкинути, інакше чим це все пояснити? Він дійшов до тямки душі, до того, чим ризниться людина від тварини. Звідси та висока етика, та людяність, про що свідчать рештки з поганської спадщини.

Уже знаємо, що Дажбог заступав початкову ідею Білбога і Сварога — батька вогню (отже вогонь мусіли знати вже давно, коли ще не цілком зформувався релігійний світогляд). Він і перебрав від них “спадок” — ідею Світла, Добра, Правди, владу над світом, землею і всім, що є на ній. Але Сварог, або Сваргг, як подає літописець, ще був у пантеоні зібраних богів з усіх племінних земель на дворі великокнязя Володимира Великого. Дажбогове “боже коло” править за “соняшну систему”, за круг не тільки річних свят, за круг життя людини, всесвіту і всього існуючого.

Символу Зорі та Місяця не могло бракувати в “божому колі” корова: Зоря і Місяць пов'язувались і з людською душею. Але з відірванням від основ культури, стратою пам'яті, “побутовщиною” — почали додавати до

символів весільного коровая “голубків” (порівнюючи молодих з голубиною парою) та інше. Це було містечкове явище, не зв'язане ні з давнім культом, ні з християнським. І чого-чого вже не почали додавати, вульгаризувати вконець! Уже й не збувало місця. Одначе, коли не зверху, — то клали знаки сонця, місяця і зірки всередину. То нічого, що “знаки зростались та їх не було видно” (як це дехто з дослідників, сумніваючись у рації такого кладення, бере й під сумнів те кладення знаків): символ залишається символом, адже його не клали лише “для ока”, а він мав своє глибоке значення. Таж і почесніше, коли знаки кладуть усередину: “роги” і “дійки” всередину короваю не клали ніколи. І, бачите, це розуміла проста селянська жінка, а тепер і дуже поважні глибокі науковці не доберуть. Тим не маємо на меті діткнути когось із сучасних і попередніх трудівників-дослідників. Тільки хочемо сказати, що саме, на нашу думку, виною тут брак відчуття, перевага рацію, якого породила Арістотелева грецька логіка, який прийшов і безпосередньо з Греції і бурлакою з Західної Європи, вузькість прагматичних методів, а ще й та наша “друга природа” — байстрия від “сусідів” — натуралістичний підхід.

Якщо наші жінки вже й забули цілковито про давнє значення, ніколи не трапилось, щоб забули покласти знаки, хай і з тим, “вульгарним” (тут ніяк не можна утотожнювати цього слова з “народним”: *наш селянин* — *аристократ*, як об'єктивно сказав Липинський. Навіть міщанин стояв вище ніж “міщух”, “інтелігент”. І, чиста правда, освіта — то не те саме, що культура. Візантія, хоч і знищила давнє, але все таки залишилось із пращурної спадщини; Візантія дала ідею Христа, і вже сам народ пізніше зробив синтезу в релігійному світогляді та в монументальному церковному мистецтві. Освіта була на низькому рівні, але “освічуючись”, народ загуб-

лював і те, що мав. І що тепер дав раціоналізм і “прогрес”? Знищено все — і народну душу, бо рацію не вміло і не вміє знайти синтезу).

На Волині дуже суворо правив закон “годиться” — “не годиться”, і його пильно трималися. Дуже добре, що трималися його і десь інде по наших закутках.

“УЛГазета, Мюнхен, ч. 6 (36), 1958 р.

ОЛЕКСА БУЛАВИЦЬКИЙ

Ім'я Олекси Булавицького, як і творчість, уже відомі нашому й чужинному суспільству хочби з вистав у Львові 1943 р., пізніше в Німеччині, у США, у Канаді, в Амстердамі, у Парижі та з репродукцій, вміщених у журналі “Українське мистецтво”, що вийшов у Мюнхені 1947 року.

Народився Олекса Булавицький 1916 р. в м. Умані, вчився в Одеській мистецькій школі, в Київському мистецькому інституті та в Ленінградській академії мистецтв. Працював як макетчик при київській кінофабриці, також виконував декорації для театрів у Києві, Одесі, Братиславі. Тепер декорує більшість наших імпрез і вистав у Міннеаполісі. Як мистець-маляр, бере участь як в українських виставах образотворчого мистецтва, так і в американських. Його експонати здебільша — портрети, пейзажі, натюрморти. Показати себе у великих фігуральних композиціях — на те мистцеві тут нема ні часу, ні відповідних умов. А про його раніший доробок нічого не можемо сказати. Деякі шкіци говорили б про потребу натурщика. Техніка його праць — олія, акварель.

Творчість Булавицького виходить із імпресіонізму. Засвоєна естетика стає його “другою природою”, певною дисципліною, із-під якої годі вирватись якійсь не-

уговтаності, незрівноваженості, почварності, брутальності. А засада, — творчість — “мова серця”, інтелект не сміє домінувати над почуттям, теоретичні проблеми спочатку треба органічно сприйняти в себе, зростися з ними духово, — обумовляє обережний еволюційний шлях, не пориваючи з уже набутим і відкидаючи наглий революційний зрив.

Вважаючи також, що справжнє мистецтво — якнайбільша простота і щирість, мистцеві чуже будь-яке штучарство, щось із псевдомагії, чим грішать сучасні вистави модерного американського мистецтва. Там вони відштовхують мистця від себе, і він боляче переживає американську дійсність.

У своїх портретових працях Булавицький окрім оптичних проблем — світло-тіні, барви, кольорити — шукає характерности, душі суб'єкта. У його пейзажах — настроєвість, у мертвій природі, — інтимність. Майже всюди — ліризм, поетичність, відбиток м'якої вдачі.

Деякі образи, як от “Втікачі”, пройняті містикою. Стає аж страшно, хоч тут жадних привидів, а таки наша недавня дійсність. Вона вимовна для кожного, хто бачив походи утікачів, гнаних несусвітнім жахом перед більшовиками. Ця, малого формату олія, розгортається в уяві величезним полотном — шляхи України 1945 року. Про великий формат говорила б і монументальність вияву, це схоплення найсуттєвішого, і стихійність, і внутрішня динаміка. Це вже вплив експресіонізму, етап нових осягів на творчому шляху. Багато полотен і свідчать про нові осяги, дарма, що це буде пейзаж чи натюрморт. Перерахувати всі праці тут неможливо і це не так важно. Деякі праці служать як доповнення, як показ широти засягу. Коли назвати хоч дещо з осягів, — сюди належать деякі альпійські пейзажі, етюд “Маки”, з мертвої природи — “Жоржини”, “Осінні квіти”.

У “Маках” — проречистий благодійний вплив Сезана: площинність, архітектурність, широка щітка. А поза тим — чистота кольорової скалі, аж пахуча свіжість.

У “Жоржинах” назверх — ніби незакінченість, невипрацьованість. Але це не так. Тут достотне поглиблення, повне завершення при скупості засобів. І розкривається секрет свіжості і нічого зайвого, нічого перевипрацьованого. І тут — ще крок до чистої барви.

В “Осінніх квітах” — лише натяки мазка, а враження реальної гілки, квітки, ягідки з її суттєвою різноманітною характерністю.

Але занадта реальність збаламучує: на перший погляд за нею не добачуєш жадного новаторства.

На тих осягах і пересвідчуєшся: ставлення собі певних проблем, вимог не йде на некористь, навпаки, підвищує мистецький рівень. Ясно, проблеми мають бути “суголосні з нутром”, “перетравлені”. А творчість — це не тільки спів душі, що виливається у хвилину надхнення, а тверда праця і мука шукань.

В останніх своїх працях, здебільша в портретах (портрет Л. П., дітей, дружини) Булавицький шукає шляхетнішого кольориту. Тут проявляється вплив вишуканої палети Серова, тільки хіба поза “солодкою” і вульгарною рожевістю на обличчі портрету Л. П. Тому, на мій погляд, у однокольоровій фотографії цей портрет виглядає краще. До речі, фотографія стверджує, що тут нема похибки в рисунку. У цьому ж портреті, у трактовці плечей, рукавів, — проявляється вплив Сезана — площинність, хоч це не так сміливо подано тут, як у “Маках”. Притягає цей портрет психологічною ідеалізацією і живістю передачі. Впарі з шуканням шляхетнішого кольориту проявляється в портретах і снага поглибити психологічно.

Можливо ганяння за цим останнім впливає інколи на Булавицького зв’язуюче. Чи ліпше сказати б: невідповідним підходом Булавицький досягає протилежного — роздрібнюючись, впадає в деяку поверховість. Для поглиблення треба стремління до цілісного схоплення, хочби це було не накористь реалістичної подібності, але на додатній рахунок зовнішньої “грубости”. От тут у

першу чергу треба було б мистцеві *віднекатись* “солодкавости”, “красивости”, що все ще тяготе з засвоєного колись естетичного кодексу. До того, може, ще б так добрати оту широку щітку з “Маків” (щоб і спокуси не було до зайвої деталізації). Можливо, це все вийшло б і на додатній рахунок трагіки, що неусвідомлено пробивається в деяких розпочатих працях.

Містика, трагіка. Це не такі прості речі і тяжко їх осягти. Де шукати їх у наших попередників, у стовпів українського мистецтва? Тут приходить на думку Ге з його “Голготою”.

Чи вдасться цією згадкою на щось намовити?

Чи з лірика може виробитись трагик?

Це може показати лише дальша праця над собою. Велика праця над собою і то не тільки в ділянці малярській. Щоб могли іти вперед, її потрібно проробити кожному мистцеві.

Булавицький рветься, зрештою, як і кожен мистець, до дальшого себевияву. Але його мрію — іти світ-заочі в пошуках бурлакою, позбавившись обтяжуючись ланцюгів (заробітньої платні, буденщини тощо), — не здійснити. Що лишається? Як і для багатьох наших мистців — одчайдушність.

Хоч перед Булавицьким, як це можна гадати, ще довгий життєвий шлях, щоб знайти і виявити себе цілком, — пригадується заповіт Ю. Липи, який треба було б знати кожному мистцеві: “Квапся!”

(“Нові Дні”, ч. 6, 1955).

МОЄ ВІДНОШЕННЯ ДО О. ТЕЛІГИ, Л. ГЕНІЮШ І ЇХ ТВОРЧОСТИ

В своїй статті “Із спогадів про визначних письменників” (Київ, жовтень 1955 р.) д-р Галина Лащенко говорить, ніби “Лятуринська не знайшла зрозуміння з О. Телігою, не сприйняла в свій час її творчости і оцінила Телігу пізніше хіба як характер, а не як поетку і публіцистку”.

Щоб не постало і найменшого ущербу світлій пам’яті Теліги, мушу тут сказати кілька слів.

Моя стаття про творчість Теліги, уміщена в тижневикі “Неділя” Г. Которовича в 1946 році, думаю, цілком ясно заперечує це твердження д-р Лащенко.

На початку 30-х років, натрапляючи на поодинокі вірші Теліги, мені, справді, дещо в них не було до вподоби. І, можливо, дещо зі сказаного мною тоді дає д-р Лащенко підстави так помилково судити. От форма присвят деяких віршів Теліги мені наповідала про інститутські альбоми, тими ніби обмежуючи творчість, ніби говорячи лише про інтимне, і тим ніби утверджуючи в почутих відкликах про поетку, як “панночку, закохану в березки”. (Я ж не знала особисто О. Теліги і могла годі про неї відгадувати лише з почутого від її знайомих і з тих кількох її надрукованих віршів). Оленчине окреслення Мүзи, як кохання і ненависть, мені також не було до душі і нагадувало про якийсь загальник під т. зв. “жіночою творчістю”, де надхнення уже не так те, вічно жіноче, “оді ет амо”, а “він”, “про нього”, “від нього”.

Щоб тут було ясно: я не проти почуття, не проти кохання і ненависти в поезії, а проти певного відтінку у формі вислову. І думаю, що інспірацією до поезії може бути багато дечого поза “він” і “вона”.

Могли мені не подобатись і самі назви деяких віршів чи статей (от як “Мужчинам”, “Якими нас прагнете”), бо вже в тих назвах, зверненнях до мужчин, крилась якась підлеглість, чіпаючи гордість жінки. Дещо ніби віддавало проблемами емансипанток і також мені було чуже, бож я народилась і виховалась там, де було сильне материнське право. Лише пізніше я побачила, що все це в творчості Теліги — несуттєве.

На милий відклик Олени (лист), після виходу моїх “Гусел”, я не могла ані нав’язати ближчий писемний зв’язок (через обставини), ні якось змінити свій погляд на її творчість. Чи мүсіла б?

Змінив мій погляд не відклик на “Гусла”, а змінила ще далеко перед тим поява її поезій — “Вірність”, “Безсмертне” тощо, — тих кілька передостанніх і останніх із творчости Теліги, що без грубезних томів надають їй лавровий вінок поета. Про це я писала в своїй статті 1946 року. Присвята Телізі і багатьом загинулим друзям (знайомим особисто і незнайомим), уміщена в пресі перед роками “Епілогу” з моєї поеми “Героїка” сама говорить за себе.

З Ларисою Геніюш я була особисто дуже добре знайома і зчаста зустрічалась і розмовляла з нею, буваючи в неї чи у п. Оксани Косач-Шимановської, дуже культурної, живої, цікавої і милої мені приятельки.

За переклади поезій Геніюш я взялась випадково: мені було їх замовлено, коли вийшла друком перша збірка її поезій. Взялась, правду кажучи, не тому, що я вважала її найкращою тогочасною білоруською поеткою чи мала спорідненість з нею на етнографічному ґрунті. А просто так випало. Лише, заглиблюючись при перекладах, я побачила, що її вірші, хоч ще де-не-де “сирові”, криють багато можливостей.

Її спосіб брати подекуди фолкльорний матеріал “живцем” і показувати “на манір народного”, а не просто народного — мені зовсім не був до душі, і це було не раз темою наших розмов. Коли ж її утверджували

в своєму надзвичайні похвали білоруських часописів, і вона — чи не під їхнім впливом — вважала ідеалом “писати так, як селянська дівчина”.

Боюсь, що це “писати так, як селянська дівчина” розумілося нею і прихильниками її поезії лише поверхово, без усвідомлення глибини народньої творчості. До того я стояла і стою за національну, а не лише за чисто-народню творчість.

Формою Геніюш була ще безрадна, їй бракувало більшої культури, але талант-самородок яскраво пробирався, і пробивався справді, де-не-де глибоко по-народньому. От те її справді народне дитинячо-простоудхе поєднання дійсного і фантастичного; не якесь вдавання чи маніра, а щире і прекрасно-наївне; інтуїтивне биття не на епітети, метафори тощо, а на синтаксу (хай подекуди раром і з накопиченням тих зовнішніх псевдо-ознак народньої творчості), красочність самого слова без зайвих прикрас, свіжість і ядерність образу. І щось із тих елементів модерних ізмів, що присуще народній творчості, і що в народній творчості уже був підмітив дехто (проф. Петров).

Як видно було із розмов, Геніюш не усвідомлювала собі ясно, де і що в неї дійсно хороше. І рецензії на її збірку, на жаль, ніяк не могли допомогти їй в тому. Навпаки, спричинились до зросту самопихи (прикмети графоманів і “зелених” мистців), що робило її нечуткою до будь-чийх порад і умовчувало приятелів.

Мені жаль, що пропали разом майже з усім моїм доробком і мої перші переклади з її патріотичних віршів. Мені здається, вони були кращі, ніж “фолкльорні”. Все ж наймилішими мені були (і, якщо хочете, суголосними), ті, що говорили про духовість, де душа поетки поєднувалась з душею народу (от як “Колищі”, “На шляху небесному”, “Сонце черпнуло ополоником”).

Взявшись за переклади, я намагалась акцентувати все хороше в її віршах. Тільки не знаю, чи щось із того

було сприйнято Геніюш, хіба відчуттям. Все ж її признання, що переклади кращі, ніж оригінал, здається було щире.

Міннеаполіс, 30 листопада 1955 р.
(“Укр. Слово”, Париж, ч: 737-8, 21. XII. 1955 — 1. I. 1956).

УЛАС САМЧУК

Ім'я Уласа Самчука як українського прозаїка вже досить відоме і популярне. Його твори — “Волинь”, “Марія”, “Кулак”, “Сонце сходить зі заходу”, “Юність”, “Ост” та інші — масово читані і хвалені. Кому-кому, а Самчукові нема чого нарікати на невизнання: вже перший його епічний широкий твір — “Волинь”, дістав першу нагороду у Львові. Ця нагорода спричинилася до популярності тоді ще мало відомого молодого письменника і, напевно, вплинула ще більше на його великі амбіції.

Це добре: з першого льоту не підтяго крил. Самчук ревно і цілковито віддався своїй творчості і гаряче й пильно працює й досі. Як сказала Катерина з його “Волині”: “Щасливий Володько! Йому успіх на чолі написано”. Справді щасливий, що може віддаватися своїй музі; що його твори читають, сприймають; щасливий, що може писати далі.

Правда, щодо того масового сприймання і люблення, знаючи рівень розуміння мистецтва нашою широкою публікою, можна мати багато застережень. Одначе в ділянці форми Самчук, здається, і не посягає на якесь новаторство, на експерименти (що було б несприймальне загалу), він іде в усталеному реалістичному стилі, тримаючись лінії непадання в натуралізм і прагнучи до монументальності. Самчукова мета — бути зрозумілим широко, усім. Він б'є на зміст, на думку, на широку концепцію.

Можливо, Самчук і неспроможний вийти поза реалістичний стиль, для того у нього бракує даних, а саме: широкого ознайомлення з загальним мистецтвом і його проблемами (до речі, цього ознайомлення треба було б і багатьом із наших письменників). І це не можна класти на вруб його ніби нарочитому знижуванню рівня для умасовлення.

Одначе, може це так здається назверх. Треба було б придивитися і порівняти хоч би стиль “Волині” і “Кулака”. Та й напевно це не так Самчукова вина, як критики, що все збивається на загальники, на певну в своєму роді “уравніловку”: “один із наших найкращих письменників”, “один із наших улюблених поетів”, застосовуючи це дебудь і до когобудь. Тож і виходить: яка різниця між Яновським, Ю. Липою і Самчуком? — Ніяка. Яка різниця між Самчуком і іксом (тут боюся подати ім'я якогось графомана, щоб не надбати собі лютого ворога)? — Виходить, також ніяка.

І який це може мати благодійний поштовх для письменника? Приймімо, для справжнього мистця не потрібно поштовху. Коли ж конче потрібно для внутрішнього окрилення знати, що хоч хтось, хай один, тебе розуміє. Інакше душа висохне, як смоковниця в пустелі.

Якби Самчукові не потурала доля, щоб вибитися з затурканого селянського хлопчини на доброго письменника, треба великої впертости, завзяття, труду над собою, а може того найголовнішого — віри в себе, в своє покликання. Одначе, звідки виходили наші передові люди 19 — 20 ст., як, здебільша, не з селян? Скільки то таких батьків — Матвіїв і Насть, потом лиця і мозолями рук снажились вивести своїх дітей в люди, обмежуючи себе у всьому? Ні, Самчук ніколи не грішив на брак віри в себе і, мабуть, ніколи і не згрішить. Не знаю, чи цілковита віра в себе — надто вже таке добро: це може бути зухвальство, коли вона не підперта вимогами до себе. Сподіваймося, що успіхи не так то його й розпестили.

Пригадую, ще будши студенткою в Празі, десь на початку 30-их рр., я якось проходила із одним товаришем-студентом доріжками студентського дому чи то ботанічного саду. Мій товариш звернув мою увагу на юнака, який сидів на лавці, щось пишучи, і назвав його “феноменом”. Тут же й розповів весело, що “феномен” тільки те й робить, що пише й пише, при знайомленні самовпевнено видає себе за письменника і недвозначно натякає на Нобелівську премію.

Що? На Нобелівську премію? Це мене страх зацікавило. Подумайте: Нобелівську премію! Тим часом, коли я ще абсолютно нічого не знала і не чула про твори Самчука. І навіть той товариш, що був ближче знайомий із Самчуком, нічого не міг мені про них сказати. Отаке! Прогавити появу великого письменника. В гарячці студій, коли б навіть щось із творів Самчука і появилось тоді в пресі, не було часу читати її. Отже легко було прогавити не одне.

Коли ми наблизились до юнака і товариш мене познайомив з ним, я, приймаючи юнака за студента, запитала, де він студіює і що зараз робить. Юнак з глибокими синіми очима і задерикуватим носом відповів: “Я пишу”. Цей, як видавалось мені, багатозначний наголос на перше слово і на друге наче б то підтверджував здогадну зухвалість “феномена”. Але поза тим юнак був дуже милий і хороше, і глибоко світив очима.

Ага, тоді в саду він писав свої перші новелі.

Далеко пізніше, здається, вже за писанням другої частини “Волині”, мені нагоджалося бачити Самчука частіше. Замешкавши деякий час недалеко, я зчаста вибирала для проходу доріжку через поле на передмістя Праги до затишного домика, де жили Самчуки — Улас і його перша дружина Маруся.

Пригадую, тоді в полі так любо дзвеніли жайворонки, купаючись у весняному небі. Коли було стану і задивлюсь на них, — от уже і нажене хтось із братії, що також прямує до домика. Сміх, жарти, а через вікно

вже й видно “феномена”, що пише й пише. Цілком так, як на чудесній карикатурі Мирослава Григор’єва.

І починались розмови, які все збивалися на загального “коника” — музу. Коли ж тут все виходило непорозуміння. Улас Самчук, як, до речі, і Олена Теліга, стояв на тому, що муза — це любов і ненависть. Я казала, що перед любов’ю музи щось інше — ніщо. Здається, ми говорили про різне. Але зараз мені лінь вивести, в чому саме було непорозуміння.

Купались жайворонки, і небо, і сонце зазирали в вікно на широкий стіл, на стоси записаних сторінок. Тут, напевно, догідно було писати, з повітря перехоплювати уявну яр, весняний дух Волині.

Признатися, мені ще й досі з усіх творів Самчука найбільше до душі його “Волинь”. Із колишніх розмов видно було, що сам автор не знав всіх переваг цього свого твору. Мабуть, його збаламучувало те, що для інших творів у пошуках композиції, в представленні чужого середовища, в шуканні вислову тощо авторові треба було затратити більше “себе” — сил, напруги, може й часу (от як роман “Кулак”, “Ост”).

Одначе, якщо ви будете шукати в книжці екзотики, нап’ятої романтичної фабули, то і не заглядайте до Самчукової “Волині”. Знайте: є багато хороших творів, де фабулою є щоденне життя, звідкіля і сам не знаєш, як виринає героїка.

Перевидавши втретє 1952 року “Волинь”, Самчук, здається, багато дечого змінив, чи не для наголошування тієї героїки, здається, щось додав і з гротескових натуралістичних деталей особливо в перших розділах. Якщо це справді так, то надаремно: для героїки не потрібно наголошувать, а для монументального твору — шаржувать. Здається, щось додано і з поетичних образів, а це добре, бож одною з найбільших переваг “Волині” це є її поетичність. Самчук тут від ніжної лірики піднімається до монументального епічного опису. Рядки живуть напруженням, теплом почуття, — і це тримає чи-

тача. Автор добре знає селянське середовище, життя, душу селянина, і тут без застережень авторові сприймаєш усе за правду.

Я щойно перечитала знову першу частину “Волині”. І так, як при першому читанні, вона мене тримала з однаковим зацікавленням, хоч зміст мені вже давно відомий. Тут не завадить повторити: коли книжку тягне прочитати вдруге, це значить, що книжка добра. І, напевно, я не відмовлюсь прочитати “Волинь” і втретє. І, після кожного читання, щиро побажати тому Володькові з завидючими бакулами допастися “звізди”. Звізди не з якогось там кашкета учня учительської семінарії (бо що то кашкет?), звізди не з якоїсь премії (бо хіба будь-яка премія — безсумнівна ознака першости?), а звізди з вічності, простісінько з самого неба, що стоїть над головою. Цю звізду можна допасти, — як це сказав би батько Матвій, — виконуючи повинність до свого роду і племені. А я ще тут додаю: і не мріючи про жадні інші звізди.

(“У. Літ. Газета”, Мюнхен, ч. 2 (8), лютий 1956).

ЯК ДАЛЕКО!...

Ніби так недавно відбувалась українська мистецька виставка в Торонто 1954 року, і з експонатів Мирона Левицького і відгадати не можна було великих спроможностей, ще й пригадуючи дещо з його ілюстрацій львівського періоду. Виставлений в Торонті олійний краєвид навіч свідчив про невільність автора, про впливи, саме захоплення Ван Гогом, переймання технічно “живого” динамічного мазка Ван Гога. Але юнацький вигляд Левицького, з задертим упертим чубчиком сторча, неспокоїна вдача з якимсь внутрішнім поривом, що ніби тяг кудись, прискіпуючи крок, підказували, що це тільки “шукання себе”, а знайдення ще прийде. Інші експона-

ти свідчили скоріше про графічний хист. Це підтверджували й пізніші графічні праці, з якими довелося познайомитись у Вінніпезі в 1956 році. Вони вже проречисто говорили, що Левицький — графік, який несподівано раптом знайшов себе, зовсім відійшовши від натуралізму й реалізму львівського періоду і його аж немистецької безпорадності. Правда, і тут щось немило вражало — при свіжості стилізації деякі чисто декоративні роздрібнюючі лінії (чи не для заповнення місця), “мертві” й зайві. Уперте повторювання їх чи не на всіх бачених тоді працях лякало манірністю, браком уяви чи просто небажанням попрацювати. Манірність же не личить ні шукачеві себе, ні вже утвердженому в собі мистцеві.

Дещо помічене К. Антонович і М. Рудницькою та й наочний доказ дуже чутливого підбирання барв, хай тільки в баченій графіці, говорили таки за малярський талант. А насиченість поезією, естетичним чуттям, свій підхід — безперечно вже стверджували самотність, якій рости б і рости, позбавляючись неперетравлених впливів. І вже цей раптовий відхід від натуралізму, лінеарність, схоплення великими площинами, не статичними, а динамічними заповідало поєднання проблем західнього мистецтва модерну і східнього, чужого і свого, і то не в необароковому дусі Нарбу́та, а в якомусь своєму, нео-готично-романсько-візантійсько-експресіоністичному з принадливим світом поезії, ясности, свіжости.

Репродукції деяких експонатів з останньої виставки в Парижі та й авторитетні відгуки французьких критиків цілком підтверджують ту синтезу і вже “своє” обличчя мистця. А децю з “впливів” уже тут засвоєне, не обмежено на техніку, і дуже добре, що вони йшли від таких великих учителів, як Ван Гог і старі ікони.

От, візьмім, “Дикий Захід”. Тут ніби ван-гогівська проглибінь пейзажу, напевно, і щось із його містики в гарячі кольориту, щось і з його глибинної динаміки. Але як досягнуто динаміки переднього пляну? — не тільки кладенням щітки і видобуванням площин, а й від-

важним, аж зухвалим перетином прямоспадних ліній, контурів буйволів. І круг сонця, і світляний круг прерії й роги тварин замкнено до якогось довершено-елементарного композиційного кола, де нічого відняти, ні додати. Це монументальна мова мистецтва. Лише чи не надто округлість передніх ніг буйволів виступає з рамки, мабуть, через не зовсім вдалу стилізацію, схоплення з “життя” і гармонійне поєднання з цілим тулубом.

Композиція ж образу “Зіслання духу” — досконала і дійсно має всі позитивні ознаки високого середньовічного мистецтва, без нащепленого віками псевдо. Ці ознаки: замкненість до кола, внутрішній ритм, аж трагіка перетину площин, скуччена експресія виразу, вдали розподіл світо-тіні. На жаль, із репродукції не можна судити про кольорит, лише з світло-тіні відгадується містична символіка, роля світла і в композиції.

Щодо окремого портрета: якось не можна погодитися з відгуками французької преси, ніби вони стоять нарівні з довільною фігуральною композицією. На наш погляд, тут є дуже добрі задатки, але ще нема повного опанування чи то досконалої пов’язаності між наочним і уявним, живою природою й стилізованим подаванням. Принаймні це стверджує репродукція портрета Люби Кобрин. Тому тут та наочна “дерев’яність”, яка не впливає з надмірної декоративності, як це ладні добачувати. А тут таїться секрет майстра: відійти від природи і прийняти її повно по-своєму. Здається М. Левицькому легше схоплювати життя не з-перед ока, а з уяви, з власних візій. Це добра ознака, що свідчить про багатство уяви. Це й запорука того, що творчість не нидітиме і не так скоро вичерпається. Одначе в фігуральних композиціях Мирон Левицький поєднав у собі мистця і майстра. Тож можна сподіватися, що це незабаром станеться і в портреті, тільки тут треба було б мати на увазі, що і в портреті “природа” — лише як наповідь, як певне обмеження, що зовсім не може обмежувати спромог мистця. Від Левицького можна очікувати рап-

тових несподіванок так, як він раптом несподівано знайшов себе, як далеко за такий короткий час пішов у своїх шуканнях і в синтезі. Безпорадності львівського періоду — мов ніколи й не бувало. Це значить, що мистець уже без сумніву знайшов свій, свій власний шлях і піде по ньому далі й далі шукаючи й знаходячи. З творчого підйому видно, саме нутро мистцеві підказує, що цей шлях правдивий, шукання — справжні шукання мистця, ще й українського мистця, і українського не лише з назви, родової приналежності, а з приналежності і до своєї національної культури. Вже з тих кількох репродукцій можна бачити, що Левицькому пощастило знайти ключі до вияву свого особистого “я”. Репродукції показують і те суттєве для мистця — мистецькі успіхи, а поза ними принадну безпретенсійність, що завжди притаманна дозрілому справжньому мистцеві.

(“Укр. Лит. Газета”, ч. 8(38), 1958.

ONE OF THE FIFTEEN MILLION

Nicholas Prychodko: “One of the Fifteen Million” Boston, 1952.

“Один з п'ятнадцяти мільйонів”. Тематика цієї книжки — особисті переживання автора в советських концентраційних таборах. Ми її вже знаємо з численних публікацій, з оповідань бувших в'язнів, зі своїх власних переживань у советській дійсності. Вона гнітить душу, викликає несамовитий внутрішній протест і розпач від безсилля протидіяти цьому жаху. А ще, коли ваші рідні досі катуються там, а ще коли ви самі зазнали страхотів советської в'язниці. Чи ваше волосся не посивіло за одну ніч? Чи ваша душа не здригається на одну лише згадку про в'язничних? Їх не можна назвати людьми, бо вони не мають в собі нічого людського, і бестіями назвати не припало, бо бестіяльність хижака все ж обмежена хоч би періодом насичення.

Чудуєшся, як світ не бачить, що з людини спрепаровано почвару, — советський тип, і сам Бог безсилий вдунути йому душу. Як тут підійти з заповіддю християнства — люби ближнього свого як самого себе, чи з ідеалами гуманізму? Людину насильно призведено до нищоти, до такого неймовірного щабля упадку, коли говорять лише низькі інстинкти, щобільше, — протиприродні ухили, садизм. Це найбільше зло, заподіяне людству. Світ досі не йме цьому віри, інакше чи ж толерував би?

Відкіля успіх цієї книжки? Її захоплено читають, сприймають як правду, їй вірять. Гадаю, таємниця в її скупих засобах і ще в чомусь притаманному авторові, що не дасться окреслити, хіба загально — вмінням всугеровувати. Але це вміння ніби зв'язане з навчанням. Коли ж тут не видно жодного навчання, маєте враження ніби говорить сама правда.

Проте розповідно-описове слово. Воно впливає безпосередньо і вмовлює. Тут при тій жахливій дійсності зайве було б якесь більше згущення барв і був би зайвий патос. Напевно, наявність цього діяла б цілком протилежно, бо мимохіть виникала б у читача підозра, що автор стає на театральні підмости. Іноді ж і найбільша трагедія на сцені і то незалежно від доброї чи поганої гри акторів, — не може позбавити глядача відчуття умовності і замість сліз викликає сміх.

Гадаю, тут зайва була б і якась майстерно вигадана конструкція повісти, роману. Це також спадало б до “умовностей”. А мета автора була, наскільки можу судити, написати не майстерну річ, а пересвідчитися в своїй правді. Одначе, автор доцілив того й того. Ну ж, прикладіть мірку модерного мистецтва — найменшими засобами доп'яти найбільшого!

*Українське Слово, рік XXI, ч. 601,
Париж, 17 травня 1953, стор. 6.*

З РОЗІРВАНИХ СТОРІНОК

Коли це було?

Здається, восени 1943 року. Тоді, якщо американські ескадри ще не громили все, що попаде на очі, — Прага далеко не була затишком, “де мир анахорета сторожать гори і ліси”. Репресії, коли відповідальність була перенесена з одиниці на цілу спільноту, вміщені в щоденній пресі без коментарів списки екзекутованих заповідали цілковите обезголовлення, а то і фізичне винищення всього чеського народу. На душу каменем лягали загин і висилка рідних, попередньорічне катівання друзів, переповнення ними концентраційних таборів.

Давались добре взнаки різні обмеження, вербування до бригад негайної допомоги, наганяння до арбайтсамту до фабрик. Незабаром при посиленому бомбардуванні вже ніхто не міг бути певен за своє життя. І при розгромі нашої частини міста між жертвами було багато близьких знайомих. А коли бомби упали і на наш дім, урятуватися вдалось лише чудом.

Але як не було небезпечно тоді в Празі, хотілось бути “в центрі подій”. Та й розважати над чимсь за працею, накиненою і своєю, не було коли.

Одного похмурого дня М. Мухин привів з собою якогось джентельмена і коротко представив — проф. Бургардт.

Проф. Бургардт? — Таж це Клен, віршами якого наше празьке коло вже давно цікавилось. Вони виходили у “Віснику” і в “Дзвонах”, чарували “зеленим царством Монтезуми”, “химерами” конкістадорів, героїчним подвигом Жанни д’Арк. Можна було не згоджуватися з неоклясичним напрямом, але високість поезії неоклясиків не применшити, і творчість Кленова не могла бути чужою, як і не був чужим автор. Ми весь час перейма-

лися чутками про Клена з фронту і знали, що він уже повернувся до Німеччини на катедру професора Мюнстерського університету. За збіркою “Прокляті роки” вже видано було його другу збірку “Каравели”, яку він не забув мені вислати.

Клен прийшов як давній приятель, хоч ми і не зналися особисто. Його зовнішній вигляд, стриманість, скромність, лагідність, одуховленість зразу прихилили. Але той трагічний знак (його вже було видно й тоді)! Він замикав уста.

На щастя, Мухин був у найкращій формі. Тож рятувала його великосвітська манера, хист знайти себе при кожній ситуації та чуйна делікатність. Поза кількома словами “для годиться”, ледве чи Клен тоді щось більше розповідав про себе, ледве чи й розпитував. Може не дозволяли тодішні обставини і події? Скоріше його стриманість і трагічні переживання.

Кленова творчість ішла з духом київських неоклясиків, до грона яких він належав, з його власною приналежністю до західноєвропейського світу і з напрямом “Вісника” Донцова — геть від Москви, малоросіяництва, провінціалізму до скарбів Європи. Пізніше Клен сам, говорячи про неоклясиків, висловився ясніше: неоклясцизм — більше ніж форма, це і духовий зв’язок з Європою. Європа ж не на те, щоб її по-рабському копіювати (“Бій може початися”).

Поза зараховуванням Клена до романтиків чи неоклясиків, поза його європейськістю й універсальністю, Клен не ввижався таким інтернаціональним громадянином, як це пізніше показує дехто з його інтерпретаторів (Орест). У його творчості за тугою, за героїчним, “шуканням сильних характерів”, чужою тематикою добачалася українська тематика і глибокий зв’язок з українською психікою і духовістю.

Це вгадувалось в екстазиці старокиївського ченця-іконописця, в киево-могилянській традиції, на що, здається, ще вказував Маланюк (“Св. Софія”, “Прокляті ро-

ки”), в чужинному сприйнятті філософії Сковороди, притаманному прадавньому ідеалістичному світовідчужанню (“Сковорода”, “Св. Юрій” із збірки “Каравели”), у відданому побратимстві (“Прокляті роки”), у вірі в майбутнє України (“Св. Софія”, “Україна”).

А що до форми: черпання з “Слова о полку Ігореві” надавало національного кольориту і ваготи слову. Навіть гадалося, раніше чи пізніше любов до музики у Клена мусить привести до виходу поза суху клясичну форму. А саме: черпнути, як із давніх пам’яток письменства, так і з українських народних джерел, що зовсім не було б незгідне з високою творчістю, хіба на погляд тих, що сонет вважають за естетичний абсолютизм і поза увагою яких залишається розвиток західноєвропейського мистецтва останньої доби.

І нема, на жаль, Миколи Зерова, щоб знаходив у творчості українських письменників зв’язок з традиційною українською творчістю, і не вважав за “рецидив” такий надхнений, хоч де-не-де ще не позбавлений деякої стилізації, національний твір, як “Лісова пісня” Лесі Українки. Нема Зерова, щоб ще раз ствердив, чому Леся не могла братися більше за рідну тематику і чому так легко їй давались деякі твори: бо своє, національне було найміцнішою магією до надхнення.

Нема Юрія Липи, щоб говорив про важливість того зв’язку з національним для окремішності своєї культури, щоб її не поглинено в чужому морі.

Нема Віктора Петрова, щоб підперти своє твердження, що в українській народній творчості ховається багато модерних “ізмів”. Тут треба було б додати: включно з сюрреалістичними проявами. Отже сюрреалізм, як і кожен напрямок, нам не чужий, тільки мав би бути асоціативно наближений, щоб можна було його сприймати. І відкриття підсвідомих дій — це не значить відкриття голих гонів. Адже і в підсвідомості зберігаються надсвідомі критерії, етичні засади.

Не знаю, наскільки був виправданий Юрій Липа приймати філософію Сковороди за “пораженство”. Хіба з погляду громадянина-державника, виступаючи проти сквородинської втечі від життя. А пантеїзмом, ідеалістичним світоглядом, шуканням інших, вічних вартостей, юпертя у своїй власній душі, витворюючи чистий світ, це таки було з прадавньої спадщини і залишається чарзіллям на безлад, зогидження, на духову смерть, щоб ожити.

У Клена звучить чудесно:

“Піти, піти без цілі і мети...
Вбирати в себе вітер і простори,
І ліс, і лан, і небо неозоре.
Душі лише співають: “Цвіти, цвіти!”

Аж власний світ у ній почне рости,
В якому будуть теж сонця і зорі,
І тихі води чисті і прозорі.
Прекрасний шлях ясної самоти.

Іти у сніг і вітер, дощ і хугу
І мудрости вином розлити тугу.
Бо може це нам вічний заповіт,

Оці мандрівки дальні і безкраї,
І може іншого шляху немає,
Щоб з хаосу душі створити світ”.

(“Сковорода”)

І як тут можна згоджуватися, що Кленів св. Юрій — лицар Граля? — Хіба як символічна паралеля. Так, це ратник Божий, що споконвіку живе, хай перелицьований, у збірній українській душі, як перемога Добра і Світла. Це ще давній наш поганський бог Ярило, що прогонить зиму, все темне і лихе, всяке гаддя і нечисть, і свято якого, свято Весни, припадало на теперішнє християнське свято св. Юрія. Св. Юрій заступив Ярила. Але наш народ переніс на “Юрая” всі завдання Ярила — “перей-

мати ключі”, “випустити росу — дівочку красу”. Так само, як на інших святих, переніс завдання усіх інших наших сонцебогів. Якщо Клен не вбачав під Парсіфалем Ярила, — під “лицарем в яснім шоломі на білому коні” він вбачав таки св. Юрія. Зустрівши Парсіфала, Клен каже:

Щось нагадала ця постава:
в якісь давно забуті дні
у світлі авреолі слави
вже образ цей являвся мені.
В дитячій книжці з образами
і на картині маляра,
на склі віконнім він у храмі
яснів, як ранкова зоря...”

Що так, а не інакше треба було б сприймати, вказують і дальші Кленові об’яви: — соняшник — “квітка України”, диск світлосяйного Хорса.

Це не якась непорозуміння в “європейській” і “вселюдській” творчості Клена, а послідовне доходження до глибу речі, до кореня, до чого має дійти національна творчість з метою оновлення звихненої народної душі.

Це і не “поетичні прикраси”, не екзотика, не неопоганство, не рід снобізму (як це в декого проявилось на еміграції, десь щось зачувши, глибоко не переживши, ані не добравши зв’язку з спадщиною. От лише треба було і собі сказати щось екзотичне чи заграти на поганина, викривлюючи ясне лице Дажбожичевого онуки). Це — далеко глибше: знаходження себе в українській прадавній духовості, в українському світовідчужанні, де поганський первень не перечить християнським догмам, лише свідчить про давність нашої культури, світлої релігії предків, що хоч ще не була християнська, а мала в душі світлосяйного Бога.

І ту етику, внутрішню красу Кленової творчості, що таїться в образі св. Юрія, — чому б її шукати “в приматі абсолютного добра, абсолютної істини” десь на вер-

хів'ях Монсальвату? Потяг до краси, поетичної, музичної творчості в українців — це не первень “гетівської душі” і не гелленський первень. Цей первень у нас випливав із прадавньої віри в соняшних богів, у вічне Добро і Світло. І може лише б тут визначення краси співпадало з платонівським: краса — це добро, благо, мораль.

Знаходження себе в національній духовості дуже важливе і для особистої індивідуальної творчості, щоб вона набула повноти і ваги. Чи ж тут треба повторювати? — і для відмежування своєї культури, для самооборони від поглинення в чужому морі. Європейської культурної єдності нема. Її не вирішують однакові теми чи мистецькі проблеми: вона в складниках психічних. Психіка у кожного народу інша. А кличі до майбутнього безнаціонального об'єднання держав — служать лише комусь для пропаганди. І, на жаль, ми за ними безкритично йдемо.

Кленова творчість свідчить, що переважив дух України. Тому вона — наша. Тому вона — близька.

Зв'язана з нашою дійсністю, перейнята теплом, кого з нас не зворушувала?

“... Якби я Овлуром для вас міг стать
І вам коня підвести за рікою!
Якби я свистом гасло міг подать,
Чекаючи за темною тайгою!..”

(“Прокляті роки”)

Так само, як присвята лебедям із п'ятірного грона, кричала душа до Катину, Казахстану, до Липок, до Саксенгавзену, де гинули рідні і друзі.

Коли мені невимовно жаль чогось, що загинуло в Празі разом з усім моїм мистецьким доробком, розпочатими працями і майном, то одне із того — збірки поезій з присвятами від друзів, між ними “Прокляті роки” і “Караवели” Юрія Клена. І загинуло не від американських бомб, а потоптано, пошматовано, поплъовано.

І тільки уривками, як лагідь на біль, пригадувалося Кленове:

“... Вдивляючись весною в дальній обрій,
Щороку баче князь: скресає лід,
І згадує, як по добі недобрій
Загинули, не залишивши слід,
І дикий печеніг, і люті обри...”

(“Володимир”)

Коли це було востаннє?

Восени 1947 року вже в таборі Лягард, коли я лежала в своїй кімнаті, хвора на грип і простріл, без спроможності поворухнутися. Кидало в жар і в холод. У кімнаті не було затоплено, тяг страшний протяг, а ще й щохвилини відчиняли двері спекулянти, пропонуючи щось купити, і виходили ні з чим.

Раптом у дверях став хтось високий, з одуховленим обличчям. Ніби давно знайомий і близький. Але хто? — В маячінні я не могла пригадати і не могла б сказати, чи бачу реально, так непорушно і чудно він стояв тоді.

Чи я безтямно і йому сказала: “Закривайте двері”? І коли двері закрились за ним, я раптом усвідомила: це ж Клен! Але мій напружений оклик завмер у галасі коридору.

Потім за кілька днів я довідалась, що відбувся літературний вечір Клена, на якому Клен читав свій ще не закінчений твір “Попіл імперій”. Він так скромно тримав себе на сцені, що декому з публіки більше імпонував заповідач. Все ж хочеться вірити, що багато слухачів під безпосереднім читанням відчуло велич Клена і його твору.

Та невже отак, як тоді стояв у легкому одязі перед моїми очима, Клен приїхав і відїхав із Лягарду? Я під коцом і ковдрою, коли спадав жар, дубіла від холоду. А дочувшись, добрі люди негайно прийшли порятувати, затопили й електричну грілку десь роздобули. Якби так хтось подумав про Клена, того, хто віддав нам свою душу, хто і долю вибрав нашу!

І це не слова, не тільки поетичні слова і заповіт для когось:

“Зостанься безпритульний до сконання,
Блукай та їж недолі хліб і вмири,
Як гордий флорентієць на вигнанні,

Та перед смертю дітям повтори
Ту казку, що лишилася, як спомин
Прадавньої, забутої пори,

Як у грозі, у блискавиці й громі
Колись страшну почвару переміг
Святий Георгій в ясному шоломі...”

Я сказала, що в 1947 році бачила Клена востаннє. Ні, не востаннє. Ніби бачу його знов: щойно прийшов його другий том творів — епопея “Попіл імперій”, з чим поза кількома уривками, вміщеними в еміграційній пресі, прийшлося познайомитися лише тепер. Це той монументальний твір Ю. Клена, що вважають “центральним цілого життя”.

Тут хотіла б додати кілька слів із свого враження. Справді, в “Попелі імперій”, як сказав Маланюк, Клен “переборює неоклясицизм” (хоч вільно й не приймати дослівно так) і доходить до вершин експресіонізму: закликання цадики, плачів Єремії. А в своїй *burlesca tragica*, йде за Котляревським і за нашими інтермедіями та інтерлюдіями. Клен добирає такої макароніки і шибеничного гумору, що панусові-Котляревському ані не снилося.

Якщо ж за В. Державіном Кленові в “Попелі імперій” не йде так про форму, а про зміст, — то у Клена так всюди було. Кладучи увагу на зміст, все ж Клен ніколи не помітував формою. А приклад напрямку творчості Маланюка і Кленова симпатія до творчості Ореста — ніяк не пересвідчують, що так само йшла чи мала б іти Кленова творчість.

Залишається враження, що п'ята частина епопеї не закінчена тому, що Клен сам для себе не знайшов розв'язки релігійно-філософських шукань із духового хаосу Європи, щоб це було міродайним для нас. Не знайшов

тому, що на велелюдних просторах (де її шукав) побачив, куди завела “гетівська душа” і “ніщсеанська людина”. Побачив як матеріяльну, так і духову катастрофу Європи.

І для “щасливої української людини, що пережила новітній потоп”, знайшлось у п'ятій частині Кленової епопеї лише кілька слів на дорогу чи то на привітання якоїсь абстрактної чужої землі, які все ж говорять, що Клен шукав розв'язки таки в своїй, українській духовості:

“... яви себе як Мономах,
... будь Рюрик...”

Але “створювати нові легенди”, “креслити на скрижальх нове кредо” — як це можна зробити з спустошеною душею серед чужого оточення? Бодай би були основи. І тих основ треба шукати не десь поза собою, а в духовому образі України, що несеш у душі, в заповідях поколінь, в оновленій (не конфесійній тільки) релігійній вірі, моралі прапредків, щоб скинути чужий намул віків, запудити в собі бестію і безбатченка.

Це і виявляє Клен, як не у п'ятій, не закінченій частині свого монументального твору, то в попередніх частинах. Ось хоч дещо з тих надхненних виявлень — звернення до України з четвертої частини:

... Нехай тебе пожарами спалили
й драконів засів сіють по полях,
а ти — тягнись до горнього світила,
зори, зори вогнистий в небі шлях!

Або звернення до кожного з нас:

Ти стратив все; лише зірчає небо,
мов плахту дорогу, в дорогу взяв...

А чи взяли?.. Чи не замало одних зідхів?..

О, Геліосе — цур мене! — о, ясний Хорсе, рятуй українську душу!*)

(“У. Літ. Газета”, Мюнхен, ч. 12(30), грудень 1957)

*) Парафраза до вислову Лесі Українки з її останньої, лише наміченої драми: “О, Геліосе, рятуй наші скарби!”

ВИШИВАНА СОРОЧКА

Після сповіді перед минулою Хрестопоклонною неділею, наш панотець, А. К. так якось просвітлено і хороше розказав нам, що вранці поховав в асисті іншого священника одну старшу жінку з іншої парафії. Вона померла тихо, спокійно, уві сні. Запричастившись св. Таїн, вона запитала, чи годиться після Причастя здрімувати. І, закривши очі, непомітно відійшла у вічність.

Хто була померла, я, на жаль, довідалась далеко пізніше. А це ж була моя давня знайома, п-і Настя Проскурняк, мама п-і Ганни Деннис, яка прийняла мене до себе по приїзді до Міннеаполісу, аж поки не знайдеться для мене якась праця.

Це коротке перебування в їхньому домі дало нагоду зблизька пізнати прекрасних людей: п. Ганну Деннис, урядничку Державної Скарбниці, її сина — диригента однієї американської оркестри, який мило і охоче знайомив мене з осягами модерної музики, і маму п-і Деннис, яку всі знайомі називали “бабцею” і яка вже мала правнучку — Марійку.

Таке хороше маля була ця Марійка! — миле, лагідне, грайливе, бистре, допитливе і таке подібне на прабабу, з дрібними милими рисами обличчя, чистим дитячим виразом і з блискучими темними очками! І, може, якраз тим дитячим виразом найбільше нагадувала мудру і разом “наївну” прабабу.

Але найподивугідніша була таки сама прабаба.

Вона належала до того типу вольових, енергійних “жінок — представниць нашого матріярхату, якими “все тримається в домі”. Може, ще такий вольовий тип у нас і не вимер. Але тієї справжньої селянської культури, етики, прищепленої з віків, де все базується на “годить-

ся” і на “не годиться”, та якоїсь, аж гордої, свідомости приналежності до свого українського роду, мабуть, тут не здибаєш зчаста.

Аж чудно: справді, треба було б мати велику культуру і стійкість, щоб не підманили оманні вартості позліток міста і взагалі позліток цивілізації Нового Світу, цієї підмінки культури, яку наш “примітив”, будь це інтелігент, селянин чи робітник, зчаста приймає за верх культури, не добачаючи поза тим справжньої тутешньої культури. І так, допавшись “гавзу”, “кари”, телевізора, накупивши модерних витребеньок, капелюшків, срібних лисів тощо, уже і вважає, що досягнув той найвищий щабель. І чи ж не придасться тут приказка: дай но світу і штани, підю я в пани?

Ще перед першою світовою війною виїхавши з Галичини, як заробітчаника, до Канади, а потім до ЗСА, “бабці” прийшлося у ті часи загальної депресії тяжко дороблятися, щоб дати те, найвартісніше, дітям — освіту дочці й онукові. Разом з освітою вона намагалася прищепити їм те, що привезла зі собою, виїхавши молододою дівчиною з краю, те, що успадкувала від багатьох поколінь, а саме: моральні засади, глибоке розуміння вартостей, свій власний осуд, погляд на щось, надзвичайну делікатність (Боже борони, щоб когось якось немилу діткнути!) і пошанівок, і любов до свого. В свій час вона брала діяльну участь у пропагуванні українського народного мистецтва, пишучи писанки, влаштовуючи виставки, покази.

Мені дуже прикро, що перед кількома роками, пишучи про наших писанчарок тут, я не подала імени Насіті Проскурняк, як не подала і ще декого. Хоч я і не мала на меті сказати про всіх писанчарок тут (адже для того треба було б принаймні познайомитись з осягами усіх), — признатися, я в поспіху забула, а мої інформаторки мабуть, також забули нагадати. Про “бабцю” ж, як піонерку цього нашого народного мистецтва тут, треба було б конче згадати, бо робила це вона красно, ідейно,

без жадної власної користи і, справді, вивезла зі собою це мистецтво з краю, а тут навчила його багатьох. Навчила широ, так, як сама вміла, і без винагороди.

Вона ж вишивала, поки служили очі, різні речі для показів. Щоб підтримати нашу пресу, передплачувала кілька часописів і журналів, читаючи “від дошки до дошки”, і дуже добре орієнтувалась у політичних і громадських подіях. Правда, вона раз відкликала з погіршенням про один наш європейський часопис, мовляв, пише незрозуміло. І, правда, “бабці” без належної освіти тяжко було змагатися з термінами, цитатами і чужомовними словами. Одначе вона легко далась перекона- тись, що й такий часопис потрібен.

Взагалі, вона радо піддержувала якусь загальну акцію, яку вважала потрібною, хоч гріш тяжко здобувала.

Усі ці риси викликали загальну пошану і любов. І не дивина, що над рукою заробітчанки схилилась голова й університетського професора.

Перед п'яти роками, заповідаючи серію портретів, Я. Гніздовський хотів у першу чергу намалювати портрет “бабці”. Але з його благих намірів збулось лиш те, що торік, заїхавши в гостину, він зробив тільки шкіц олівцем. Правда, шкіц подібний і “живий”, з дюрерівською докладністю в обрібці деталей і з дивним, аж містичним, поглядом. А мені жаль, що не схоплено в шкіці того бабчиного дитячого виразу.

До малярського портрету треба було б подати і духовий портрет. І, шкода, що приходиться обмежитись, як і Гніздовському, лиц побіжним нарисом.

Раз, показуючи мені свої “реліквії”, вивезені з краю, “бабця” розгорнула свою сорочку, яку була вишила ще 15-літньою дівчиною. Сорочка з домотканого, льняного полотна була дрібно вишита волічкою. Це був коломийський стрій, шитий низом, з широким розшиттям впродовж цілого рукава. Орнамент рясний, геометричний, червоно-чорний на м'якому тлі напівбіленого полотна. Чудово!

Де взявся в 15-літньої селянської дівчини такий добірний смак? Чи ж може йому дорівняти наша тутешня “балаганщина”, що зчаста видається за українське народне мистецтво, чи ця “циганщина”, яку не так давно реклямував один наш канадський журнал, показуючи народну ношу артисток теперішнього київського театру?

Не інакше: бабчина сорочка — це ще не зіпсутий, природньо-інтуїтивний смак нашого селянина. Це та дорогоцінна спадщина з українського народного мистецтва, яку ми не вміємо, як слід, оцінити й шанувати. Дивися на цю сорочку і бачиш прекрасну душу нашого народу, не зіпсуту насліддям чужих займанщин, не ожебрачену в погоні за блискітками, не збочену комплексом меншевартости, погорди до свого, селянського.

І кризь ту сорочку бачиш лице “бабці” — 15-літньої дівчини, яку чудом не змінили ні тутешній стиль, ні тяжкі умови життя, де звичайно примінюється гасло — людина людині вовк, ні довга відірваність від краю. Лице лагідне, привітне, якесь дитяче, з блискучими мудрими карими очима, з відпечатком внутрішньої чистоти, людяности, своєї власної гідности.

Правда, я кілька разів бачила це лице гнівним. Назверх нібито спокійне, тільки поблідлість та інтенсивний заблиск очей виявляли це, а ще й з муюю зірвані з уст слова: — Я мовчу, мовчу, але сам Бог знає, що в мене на душі!

Тут мую прозradити щось, і хай мені буде пробачено недискретність, бо ж це не поодинокий випадок і не тільки чиясь приватна справа. У “бабці” було велике горе: не так склалось життя її внука Іванка і намічувалось життя правнуків, як вона собі того бажала. Проти законів асиміляції нічого не вдіяли її ціложитеві намагання. Внук узяв собі за дружину чужинку, яка, хоч і любить убиратися в українську народну ношу, подивляти український народний орнамент тощо — на українську мову дивиться, як на щось, незгідне з американізмом.

Ясно, “бабцю” дуже боліло уявно-згїрдливе чи дійсно згїрдливе ставлення до всього того, що для неї було святе: до предківських звичаїв, мови, культури, а, може, й до її струджених мозольних рук.

Сподіваймося ж, що тут виною просто молодість, незрілість, неосвідомленість, і що при глибшому ознайомленні з українською культурою і з самим, зле зрозумілим, американізмом, дасться тут щось направити. Адже треба бути сліпому, щоб не бачити хоч би впливу українського народного орнаменту на сучасне, американське, прикладне мистецтво (аякже, допомогли покази!), і тенденцію самих американців не обмежуватись у навчанні молоді лише однією англійською мовою, чого доказом є відкриття при університетах численних славістичних відділів, а то й окремих спеціальних шкіл — от як у Монтерей — з навчанням української мови для американців.

Між іншим, намагання бути американцем з повним зреченням європейської спадщини прикметне тут і для багатьох наших, як із давньої заробітчанської еміграції, так ще більше з нашої теперішньої, т. зв. “політичної”, еміграції.

Побажано було б, щоб освідомлення прийшло якнайскоріше: діти найлегше схоплюють у ранньому віці, а ще й коли самі зацікавлені, допитливі, бистрі, як правнучки Насті Проскурняк. Може статися що діти підуть наперекір батькам. Хіба ми не бачили, що якесь трете-четверте покоління само зголосилось по предківську спадщину, яка не збіднює, а збагачує американізм?

Може, наша “бабця”, хай у могилі, дочекається радості. Я б це їй від душі бажала. І не можу не прозradити над її свіжою могилою: недавно її маленький правнучок — Михайло, вимовивши зачуте українське слово, на сувору догану матері — ти не смієш такого робити! — відповів поготово: — Я вже це зробив!

*(“Наше Життя”, Філядельфія,
лишень-вересень 1957)*

КОЛЯДА

(Старовинне походження)

“На Коляду” ми називаємо вечір напередодні Різдва Христового або “Свят-Вечір”, або “Багата кутя”, або “Вілія” (від старого слова “вели” чи “віли” — померлий). “На Коляду” називаємо й наступний день; “колядою” називаємо сніп збіжжя, що фігурує на Свят-Вечорі. А старі українські джерела подають слово “Коляда”, як імення одного з наших поганських богів.

Приналежність української мови до пня старо-іранських мов вказувало б шукати генези (початків) нашої поганської релігії та значення слова в старо-іранській спадщині. Але в старо-іранських релігійних книгах Авести, куди ввійшло пізніше вчення Заратустри, виключивши стару релігію, нема подібних імен богів. Як гадають, треба було б дошукуватися в ще ранішій культурі. Знаходять лише подібність свят.

Так, замість нашого свята Купали, в старо-іранців був “Межін” — себто межа, середина (літа). І в нас Купало також означає середину літа, коли сонце, досягнувши вершка своєї сили, спадає і так започатковує сонцезворот на зиму, чи т. зв. зимовий сонцезворот.

Значеня ж слова “Коляда” добирають, як — “Сонце ладне (появитись)” чи — “Сонце ось тут”. Або: Коляда це — “святочна багата жертва богові — сонцю”. (К. Сенко за іраністом Christian-ом Bartholomae-єм).

Одне і друге пояснення відповідало б нашим етнографічним матеріалам і стверджувало б селярний (соняшний) культ наших прапредків.

Справді, від Коляди (в давнину це свято чи цілий цикл свят припадало трохи раніше) починався сонцезворот, коли сонце вже “йде на літо”, тому літній сонцезво-

рот (а не зимний, як означає дехто з наших дослідників).

А обрядово-традиційна святкова “страва” (ще й пісна) — кутя, коровай — ніщо інше, як давня жертва богові сонцю, Дажбогові чи його синові — Дажбожичеві.

Тут треба сказати, що Дажбог чи Хорс ототожнювалися з самим сонцем, Світлом, Добром. Але й інші боги, як Перун, Велес чи Волос, Сварог, Сварожич, Ярило, Купало та й Стрибог — також належали до сонцебогів, виповнюючи своєю різноманітною дією цілий календарний рік. Мабуть, називали їх так тому, що їхня дія була благодійна і вони належали до однієї Дажбожичевої “соняшної системи”. Таж це не були злі боги, хіба, коли “розгніваються”, то можуть щось наподіяти лихе.

Дехто з наших сучасних дуже визначних і глибоких дослідників, як проф. В. Петров, заперечує соняшний культ і вважає, що в традиційних залишках він дуже невиразний, натомість дуже добре визначений родовий культ з характером господарсько-сезоново-робітничим. Деяким підтвердженням того мало б послужити те, що нарід не зберіг чи мало зберіг наймень богів “вищої мітології”. Залишилися адже чи не повністю божки “нижчої мітології” — рожаниці, берегині, русалки, мавки, домовики, лісовики, “баби”, “діди”. А ще й В. Петров приводить тут свідчення літописця про релігію “прежде Перуна” з культом роду, берегинь, рожаниць, і релігію “Перуна-бога”, що також говорило б про відрізнення народного культу від державного.

Знаємо, що Володимир до пантеону богів у Києві зібрав був головних богів з усіх праукраїнських племен, що ввійшли до держави Київської Русі. Чи Перун до того часу був у полян — тут не можна сказати за браком матеріялів. Але на Західніх українських землях він мусів бути, інакше не залишився б в народній пам’яті й досі, ось хоч би в закляттях (прокльонах) — “Бодай тебе перун побив!” Не залишали б аж донедавна (до приходу большевиків) недоторканими ліщинники і не вважали б дуб за святе дерево, що його і “перун не тне”, так

само не залишали б без ужитку жолуді (ліщина й дуб — дерева присвячені Перунові). Також не сіяли б горох на його день — Зелений четвер (горох йому присвячений як одна зі “страв”). Не стріляли б йому на почесьт на Водохрищі, не розносили б гілки ліщини і не святити б на Чистий четвер (також його день) “гримнички”. А це все пильно з давен було додержувано на Волині, хоч і не всюди сповна, і ввійшло до церковних обрядів. До того: десь на Західніх землях, окрім Святовида в Збручі, був знайдений стовп Перуна з зображенням борода-тої голови Перуна, громової стріли і з написом “руськими рунами” — давнім українським письмом, який тлумачать так: “Перкуне, не бий нас!” (Ружичка). Обидва ймення бога подибувались у нас. І цей вислів згідний з нашими фолкльорними матеріялами.

Сам В. Петров і подає ж, що християнська церква всіма способами поборювала поганську традицію, залишки обрядів, звичаїв, старі уявлення богів та була поблажлива лише до почитування померлих.

З історії знаємо, як розправлялись з ідолами хоч би на великокняжому дворі Володимира — “красне сонечко”:

Перуна зі срібною головою і золотим вусом стягли з гори і кинули коміть головою до Дніпра. Теж саме зробили з іншими богами. Священні гаї вирубали впень. Капища спалили, зруйнували, не залишивши каменя на камені. На щастя, дещо взяли під церкви. На роздоріжжях, біля джерел, де тільки не були культовні місця, поставили каплиці, хрести.

Цілком ясно, що церква найбільше поборювала богів “вищої мітології”, тому то навіть їхні ймення не всі збереглися до нашого часу. І тільки десь у якутів можна було ще донедавна знайти священні березові гаї чи не наших прапредків. Там же збереглись жерці, що при культових обрядах падали перед сонцем “на твар свою”, простягаючись цілим зростом, обличчям ниць (так, як колось і в нас).

Світотворчих мітів треба шукати чи по волинських пущах, чи по карпатських пралісах, чи в словінців, чи в сербів, чи може в траків, чи також у якутів, десь на півночі, де розгублено і княжі биліни.

Заступивши свята в честь поганських богів церковними, ще й перенісши завдання кожного бога на поодиначого Святого, зовсім затемнено старий культ. Якби ще так без застереження можна було приймати свідчення наших літописців! А то не знати, де там правда, а де там нерозуміння чужинця-грека, а то й фанатизм таки вже свого церковного ієрарха.

Треба було б тепер дуже великої ерудиції, дуже тонкого вичуття і сумлінної відповідальности перед нашою прапредківською спадщиною для будь-якої реконструкції.

В. Петровові маємо завдячувати дуже цінне тлумачення давнього світогляду, вичуття чи не в усіх святах календарного року родового культу і під тим поглядом виведення цілности кругу свят.

Його ж заслуга — вияснення свята Русалій чи Навського великодня (від слова “нав” — померлий, як і “вели”).

Але, на жаль, деякі з наших вчених ще й досі стоять на непереконалих твердженнях, ось як: старо-українське свято Русалій — це римське свято троянд. А основою для того — хіба подібність слів: русалій — розалій і що обидва свята відбувались весною.

Так само виходить і з колядками: ніяк не відступити від календ, і то також на підставі подібности слів та ще й на тому, що колядки й календи співаються однаково на Свят-Вечір.

“Хай більшість колядок “християнізовано”, додано елементів, імен і символів християнських, але поза тим досить прозоро видно архаїчну поганську основу. І подібність колядки з календою хіба в тому, що, як одна, так і друга — величальна пісня.

В деяких наших старих колядках, ось як:

“Застеляйте столи та все килимами!
Радуйся!

Ой, радуйся, земле! —
Син Божий народився...”

Рефрен — “Син Божий народився” міг бути й незмінним ізправіку. Адже так само сином божим честили Дажбожича.

В інших давніх колядках, як не залишилось наймення сонцебога, то залишилися синоніми — пречисте, триїсте, святе (сонце). Крім того — певні притаманні образи, “магічні” числа, завдання ось як “зійти на сім теремів, перебрати золоті ключі” тощо — все говорило б про призначення прадавньої колядки, а саме — величання Коляди, новонародженого сонця, і заохочування його набирати життєдайної сили, “сходити на сім теремів — верхів (місяців)” і “напнути найвищий лук, щоб упали перші снопи”.

Чи Дажбожич лише на літній сонцезворот називався Колядою, чи він виступав ще під якимсь ім'ям — для того не маємо стверджень, хіба... але не похоплюймося!

Щоб ствердити щось тут, покористуймося формулами В. Петрова, а саме:

а) Ієрархічність старо-українського світогляду, що не відрізняє людського і природного, людину, тварину, рослину, річ. Людину чи когось іншого може замінювати річ, рослина, тварина.

б) Якийсь прикметник (а в українській народній словесності він звичайно сталий), або частина чогось може замінювати ціле.

в) Українське поганське свято — це гра, яка не криє якихсь чарів, а простим наподоблюванням дії передає бажання, щоб так спонукати до виконання його.

Дещо з того ми вже й примінили, викриваючи в колядці під сталими прикметниками сонцебога. Але крім колядки у Свят-вечірній традиції є ще багато чого, щоб

ствердити сонцекульт, при цьому ніяк не заперечуючи родового культу.

Можливо, що мало тут простудіювати етнографічні матеріали і фолклор, знати про різні світогляди, християнські догми й церковний устав, а треба було б самому взяти участь у святі, де ретельно допилювано традицію, щоб заглядіти щось укрите від ока етнографа й найменше зрозуміле вже самому близькому учасникові, тільки збережене за традицією. На перший погляд це все незначне, але дуже важне: міміка, відповідний тон, певне наголошення, промовчання тощо.

Та спочатку скажیم про всім нам відомі речі. До признак сонцекульту, крім величальної колядки належить зі Свят-вечірніх обрядів: викресчування “живого” вогню, що звичайно відбувалося лише при великих святах на по честь сонця; спалювання 12-ти полін (кожне поліно означало соняшну животворну силу на один із 12-ти місяців); обходження господарем тричі навколо хати за сонцем (це — мімічне показування, як сонце має йти, а тричі значить — на весну, на літо, на осінь); “страва” (під тим словом тут треба розуміти не звичайну собі їжу, а в давньому значенні: жертву богам чи поминкову) та ще й пісна — кутя, коровай чи калач. А це останнє усталена традиційна жертва Дажбогові: йому ніколи не присвячувано кровавої жертви, тільки зерно, мед, коровай. І дуже вражає, коли хтось вихоплюється з припущенням, що їсти кутю — це ніби за атавістичним людожерством “їсти своїх дідів” — “родителів”, бож то, мовляв, збіжжя — збірне слово від “бог”, “нав”, “дід”, і в збіжжі, як твердять етнографічні матеріали, живуть нявки, мавки та інші “душечки”. Хоч іноді за старими уявленнями можна і з горіхом, горошиною, зерном тощо проковтнути “душечку”, — але це не з атавістичного людожерства. Тут рішуче протестуємо проти таких нісенітниць і дораджуємо охочим до пера докладно простудіювати світотворчі міти, давній світогляд і не підходити до прапредківської спадщини з натуралістичними поняття-

ми¹⁾. “Збіжжя” — збірне від “боже”, те, що сонцебог дав нам ізправіку.

Коровай в давнину та ще й донедавна по деяких волинських селах випікався з борошна дібраної пшениці (зі снопа “раю”), високий, округлий, “золотий, як лице Дажбога”, зверху з “шишками” і прикращувався гільцем (так, як на Великдень, так як і на весілля). І, напевно, тільки злидні примусили нашого селянина обходити свято лише купленим жидівським калачем, а то й тільки книшем. А книш — це поминковий житній хліб, що фігурував на тризнах і парастасах по померлих, і присутність якого на Свят-Вечорі стверджувала б родинний (не соняшний) культ.

Свято Коляди, як відомо, започатковувало цілий цикл річних свят, що зв’язані з порами року, з відповідною господарською роботою і присвячені то одному, то другому богові. Через переплетення з християнськими церковними обрядами тяжко вивести круг. Тільки деякі признаки вказували б, що за Колядою йде свято Перуна і Велеса чи Волоса, що припадає на той же зимовий цикл Новорічних свят і Водохрищ.

Але на Свят-Вечір і на черговий день — свято тільки Коляди і співати щедрівок не годиться, бо це для бога грому і для бога приплоду і врожаю (Перуна і Велеса).

Ще задалегідь ми приготовляємось до стрічі Коляди: щоб і чисто було, щоб і гарно було, авжеж і багато. Не дурно ж “багата кутя” і — “як на Свят-Вечір, так і на той рік”.

А коли вже настелили на долівці “дідуха” і застелили стіл сіном та обрусом, а то й килимом, та й поставили кутю, та книш, та 12 страв, — не забули ми на почесне місце, посеред стола, посадити коровай. Навіть і досі дехто з наших жінок у Канаді пам’ятає добре, які саме “шишки” треба до нього виробляти (місяць, сонце і зо-

¹⁾ Щоправда, з мітами тяжко ознайомитись, бо їх здебільша не зібрано. А натуралістичний підхід, здається, став уже нашою “другою природою”.

рі)²⁾ та як завітчувати. — Таж гільцем, як на весілля, як барвінком на Великдень! Бож це однаково жертва “Дідові”.

Та, либонь, ми знов похопились. Отже ми внесли “дідуха” — оберемок соломи, а з ним внесли до хати і “душечки” — “родителів”, “бабів”, “дідів” — всіх померлих, хто лише належить до роду. Підстелили сіна на покутті, якраз під божником, і тут, побожно з Свят-вечірнім привітанням господар вніс “Діда”. Ніби того гостя тільки і чекали. (Тут треба добре пам’ятати й не змішувати, боронь, Боже, “дідуха” з “Дідом”, як це звичайно несумлінно роблять аматори, а то й порядні дослідники! А ще: “дідуха” можна вимовляти з малої літери, але “Діда” — заськи!).

Поставивши побожно сніп під божником, усі сідають за стіл, наперед обережно здмхнувши з лавки, щоб часом не придіштити невидимку “душечку”, яка могла б непомітно вилізти на лавку з “дідуха”.

Після Свят-вечері залишаємо на столі ложки і “страву”, щоб “діди” наїлися вдосталь. (Що “діди” з’їдять порядну кількість, можна буде помітити вранці. Але краще не придивляйтесь, бо ще й подумують, що ми скупі, і не прийдуть, коли будемо запрошувати знов, а це заповідало б злидні).

І лише вранці на Водохрищі виносимо і спалюємо “дідуха”, щоб “душечки” легко повернулися до свого постійного місця осідку — до вирію. Раніше виганяти з хати не пристало та й совісно: хіба мало страви? Таж напечено й наварено досить. А скупердяг у нас нема.

Але “Дідові” на покутті ми дали першу ложку куті з медом та ще й повну по вінця.

Повторюємо: тут “Дід” треба вимовляти з великої літери, побожно і стиха, щоб часом не почув хтось чужий, а не дай, Боже, хтось із церковників!

²⁾ Місяць і зорі в Дажбожичевій “соняшній системі” мали також, як і сонце, велике значення для врожаю. Тому по них і передсказували.

Таж не снопом увійшов найпочесніший гість, не якийсь вам “дід”, а сам Коляда. І ми затаїли його імення, називаючи “Дідом”. Інакше ж бо нам заборонили б вітати його.

А непривітаним Коляда не вийшов би на небо. І що тоді?..

А так нам весело й безпечно на душі, і ніби Христосик ясніший і веселіший над золотим снопом, нашим “Дідом”.

А хіба Коляда нам не Дід?

А хіба ми — не Дажбожичеві онуки?

Правда, під “Дідом” ми затаїли і Перуна, і Велеса, бож і вони належать до нашого “високого” роду, все ж Дажбог “старіший”. І тут ми не позбулися ієрархічного порядку. Хай проф. В. Петров сховається!

Тож, родоньку, не барімося і заспіваймо на почесь величальну! —

“Застеляйте столи та все килимами!

Радуйся!

Ой, радуйся, земле! —

Син Божий народився...”

(“Жін. Світ”, Торонто, ч. 1, 1958).

МІТОЛОГІЧНА КОЛЯДКА І МІТ

В одній українській мітологічній колядці, що говорить про створення світу, виступає космічне море, на ньому білий камінь, а на камені дерево, а на дереві птахи — творці світу.

Проф. В. Петров каже про наявність серед археологічних знахідок у Київському історичному музеї бронзового виробу із скитських часів, що зображує дерево на горбку, з птахами на гіллі, сонцем і місяцем. І додає, що ця знахідка свідчить про прадавність на Україні тієї теми та образів ще з дохристиянської доби. Це треба було б акцентувати.

Отже наша мітологічна колядка передає уявлення ще наших поганських прапредків, як постав світ. Лише пізніше з християнством замінено в тій колядці птахів-творців світу на деміурга-Христа, що створює Церкву.

Я чула її в дитинстві вдома ще ніби в прадавньому вигляді, але, здається, з трьома голубами. Якби не це твердження В. Петрова, може в мене б і досі залишився здогад, що колядка про “сине море і білий камінь”, про космічне дерево і трьох птахів на ньому, що то “раду радять, як світ сповнити”, — належить до середньовіччя і виникла під впливом апокрифів. Тим більше, що образків космічного дерева або з трьома голубами, (Бог-Отець, Бог-Син і Дух Святий), з сонцем і місяцем або Христом, сонцем і місяцем у християнській літературі й дома я бачила не раз.

Навіть пізніше, при студіях в університеті, якраз ті голуби (голуб, наскільки мені відомо, не був жодним українським поганським б о ж и м символом) і занадто абстрактний орієнтальний характер, ніби не притаманний, як мені здається, іншим нашим колядкам, підтверджували б цей здогад. Але, можливо, тих голубів у колядці треба приписати неточності пам'яті чи сплету з уже “християнізованими” колядками.

Пригадую, в дитинстві все вона здавалась чимсь чужим. Від неї ставало тоскно, хоч кричи. Може вона здавалась чужою від найближчих асоціацій. Подібну тоскноту викликали старі гравюри, що їх мама дуже берегла, як спадщину по дядькові — ченцеві на Афоні. Мабуть, він і був автором їх, бо мама розповідала нам, дітям, що дядько був прислав їй своєї руки прекрасний олійний образ “Моління о чаші”. Але якийсь знайомий священик, випросивши для скопіювання, не повернув образу, хоч усе обіцяв.

На гравюрах було зображено, а ще й так мертвецьки абстрактно (дитина не могла в абстрактному додати вищих мистецьких якостей, але про велику мистецьку вартість говорило б дуже сильне незабутнє враження):

пустинні береги, море і море — і більше нічого. Правда, на одній з них була зображена на передньому пляні якась жіноча постать з відверненим від глядача обличчям. Одначе й так вона страшенно вражала. Це була ніби сама тоскнота, що охоплювала душу, коли дивитись на ту “пустку”. І раптово прокидалось у душі, як і при співанні тієї мітологічної колядки, відрухове міцне прагнення: “сповнити, сповнити світ”!

Помогти тим трьом голубам якнайскоріше посадити в землю зелене дерево, наслати з вирію пташок, розквітчати квітки, пробудити метеликів — увесь повнимповний красний світ, що існує в дійсності й у згадці.

Як же допомогти?.. І в безсиллі ставало ще тоскнотніше.

Тут починали співати іншу колядку, і враз уява заполонювалась дивинністю й красою образів. І натовпом поставали запити: Але хто це має “йти на сім верхів-теремів”? А хто це має “перебирати золоті ключі”?..

Все наповідало про якісь укриті “таємні” творчі сили. А розповіді старих мітів, “як постав світ”, це якоесь доповнювали і підказували, що сили ті не демонічні, а божеські та божеськи чудесні. Тільки спосіб розповіді, багато чудернацьких старовинних слів і пов’язаність з не завжди зрозумілими святвечірніми обрядами, надавала таємничости.

Розповідала міти нам звичайно “баба-Мариська”, наша няня і мамина постійна дорадниця, “як обходити свята, як годиться”.

Міти, чи як їх називали, “перекази” баба-Мариська розповідала не будь-коли, а тільки під коляду, інакше Свят-вечір. Вона приходила “з кутею”, обрядово вітала всіх, за старим звичаєм цілувала батька і маму в плече (так колись вітали свого князя, пізніше — якусь дуже шановану особу). І, повечерявши додатково і в нас, починала розповідати, “як постав світ”. Розповідала вона нам, дітям, та й усім присутнім. Хоч у переказах також не все було зрозуміле, але вони не викликали жодної

тоскноти, і все ж як-не-як схоплювалась суть. Тут помагали Марисьчині додатки “від себе”. Цілком зрозуміло, багато чого вона не могла висвітлити, бо й сама не знала.

Ясно, за ці роки майже все з її переказів забулось. Пізніші свої та студійні фолкльорні записки і розпочаті праці пропали, і в пам'яті залишилось дуже мало. Все ж бабі-Марисьці й мамі маю завдячувати багато чого. З того: любов до старовини, до народного, обрядів, звичаїв, що додержувалися з духом, “атмосферою” якомога старовинніше: переказ про старі уявлення і походження чого, от хоч би “куті”, що за мітом не що інше, як “крівця Божа”.

Вона нам дана з тіла бога-сонця, тож свята. Хліб, як і зерно, завжди в народі вважався святим. Святим вважається і вогонь, що також походить від сонцебога. Але вогонь — це стихія, “прасила”, рівна якійсь іншій стихії, “яку заступити в моці лише бог”. Тож вогонь посланий з неба нам, як син сонця Сварожич. Одначе кривого зв'язку між нашими поганськими богами, на кшталт натуралістичного родинного зв'язку між грецькими поганськими богами, не було. Так як не було і натуралістичного уявлення про народження дитини (В. Петров). Ця особливість була одною з багатьох, чим глибинно відрізнялась наша предківська релігія від грецької. Отже виводити нашу прадавню духову культуру від елінів чи говорити про їхні впливи на наш давній світогляд — ніяк не можна. А базувати наукові теорії на гіпотезах, припущеннях, на зверхній подібності уособлювання сил природи, подібності свят чи подібності слів, чи навіть на свідченнях давніх чужинних джерел (на кшталт того, що “скитські дівчата йшли на прощу до храмів Вести чи Дездемони”), чи, врешті, на “запозиченнях” тем і символів, от як із ашої мітологічної колядки, що в дійсності відбувались у протилежному напрямі, чи що ще там — не витримує критики.

Нам треба було б іти за цією докорінною відрубністю, а не хапати будь-яке свідчення, будь-які компіляції

на доказ, мовляв, “і ми європейці”, “і ми християни”. І то не з якогось “шовінізму”, “нетерпимости”, що обумовлювало б “необ’єктивність справжньої повноцінної науки”, а якраз задля тієї об’єктивності і задля відсто-яння свого.

До того: навіть зародження однакових ідей на зовсім протилежних географічних широтах ще не свідчить про запозичення. Подібність уявлень притаманна людській душі, як тямка Добра і Зла (В. Вундт, А. Бастіян).

Абстрактність понять, поза аналогічними і де я ми Правди, Добра, поза ще своїм дійденням до розуміння одного найвищого Бога (це поняття, властиво, прапервісне і було ще в ідеї “Білбог”, “Сварог” і “Дажбог”), була тим чинником, що уможлиблював пізніше легко сприймати Христову науку, мову символів, таїнство Причастя, три іпостасі, існування найвищого Логосу — е д и н о г о Творця світу і всесвіту.

Але це не значить, що давалось нову віру “легко приймати”. Навпаки, з насаджуванням християнства йшло дуже тяжко. Поза іншим про це свідчать рештки старовинних обрядів і звичаїв, що дійшли за традицією до нашого часу, ввійшовши до церковних обрядів і родинних. І в цьому чи не найбільше ствердження вірності наших предків давній вірі, старим уявленням та непіддавання “впливам”.

В протистоянні новій вірі треба шукати причин і в селянстві, з його віковичним устоем і річним календарем, і в психіці — в народній душі. Та й радісний світ України обумовлював веселу ясну вдачу (тут прийшло б і підтвердження від Вундта, що зв’язував релігійні уявлення з природою країни будь-якого народу), що боронилась перед такими страхіттями, як Страшний Суд, пекло, Сатана (це були нові, нащеплені християнством поняття). Тож може найголовнішу роль відігравало світоглядно теологічне протиставлення (не дивлячись на аналогічність ідей).

Поминаючи тут Франціска з Ассізі з його одою Сонцю, Місяцю та й усій природі (в чому добачали поганський пантеїзм), крізь яку він захоплено бачив Бога-Творця; схильність добачати “живу душу і в німій тварі”, — євангеліє від Йоана каже (цитую з пам’яті): — “Не прив’язуйтеся до світу цього, ні до жодної речі в ньому: коли хтось любить земний світ, — в його серці нема любови до Бога”.

Християнство, аскетизм заперечували природу, нащеплювали погляд “гріховности земного світу”, тієї “юдолі печалі і сліз”, відбирали радість життя.

Зовсім інакший був поганський погляд: земний світ — це чудо, прекрасне твориво Боже, крізь яке всюди прозирає лице Бога, його Створителя.

Вранішня молитва баби-Мариськи (що сполучила в собі наше народне “двовір’я”), пригадую, відбувалось так: баба виходила в наш молодий сад, оберталась лицем до сонця і тихо молилася з такою побожністю, з таким ясним надхненням! Виходила вона простоволоса, влітку в одній лише біленій сорочці з вовняною запаскою. Вся її постать асоціювалася з загальним уявленням: так молилася колись уся праукраїнська земля.

На запит, чому вона за звичаєм наших селян “молиться до сонця”, баба незмінно відповідала: вона бачить Бога у твориві Його. (Те саме казав св. Франціск з Ассізі та й наш християнський “народний філософ” Сковорода).

Про якийсь зв’язок сонцебога з богинею Ладою дещо з фолклорних матеріалів таки б наповідало. От як ладність, краса Лади, що й набирає на свято Коляди, свято літнього сонцезвороту, новонароджений сонцебог. Він звичайно носить у нас прикметник “ладо”, що значить красний, милий, любий. Це не ймення окремого бога, як хтось у нас тепер твердить (С. Килимник), а складник-прикметник до іменника або заступає його. Він походить від імення Лади — богині краси і любови. Його надавали не тільки Дажбожичеві та Дажбогові (сонце-синові та

сонце-батькові), а й іншим богам, особли коли їх треба було “умилостивлювати” (от як Перуна).

Ввійшов він і до означення будь-кого рідного, близького, любого — діда, батька, чоловіка, нареченого, милого. З “Слова о полку Ігореві” знаємо, що Ярославна у своєму плачі так називала князя Ігоря. У веснянці — “А ми просо сіяли, сіяли. Ой, дід-ладо, сіяли, сіяли...” — під “Дід-ладом” криється Дажбог (тому вимовлялося слово “Дід” не так, як звичайно, а з пошаною. І на відрізнення треба було б його писати з великої літери, а “ладо” з малої, бо це не був якийсь наш дід, а з “високого” нашого роду).

Про якийсь “шлюб” Лади з сонцем наповідало б “гільце” (начебто символ Лади), чим прикрашують коровай (символ Дажбога) на Великдень і під Коляду. Але і тут не може бути жодних натуралістичних уявлень. А якщо чиясь буйна поетична уява і вигадує щось подібне, щоб полегшити сприймання або що, — не слід приймати це дослівно. Найгірше ж, коли буйна уява не має ніякої підстави і фантазує бозна що.

Та ходім до теми.

Світотворчий міт про перше зерно в дечому нагадує сербські міти, — фігуруванням “чорного” бога і “білого” бога. З пам’яті не можна навести більше аналогічного. Все ж те, що кожної розповіді дотримувано було тих самих образів, однакової дії, сталих, незмінних слів, навіть в однаковому чергуванні, — говорило б за “тутешність” міту, за давню традицію чогось посвятного. Як і до колядки, до міту-переказу не можна додавати слів “від себе”, хіба як ремарку, підкреслюючи це зміненою інтонацією голосу.

Що той міт про зерно — наш давній і не запозичений від еллінів чи від сербів, — окрім святости з непам’яті зерна у нас до сьогодні, обрядової щорічної куті на Свят-вечір (як колишньої жертви сонцю), ще б свідчив тут сталий прикметник “білий” (світ) у розумінні — красний, милий, чистий, божий. Він і досі має по цілій

Україні те саме значення і, мабуть, походить від слова “Білбог”.

Хоч би вже з одного цього міту про зерно можна виводити родовий зв'язок наших прапредків з сонцебогом. Той зв'язок криється під заміненим ім'ям Білбога чи то Дажбога в слові “Дід” або “Дід-ладо”. Під таким безособовим ім'ям ховались від переслідувань церкви, бо Дажбог і вважається Дідом, адже він був “покревний, адже дав нам свою “крівцю” — зерно).

Але їсти кутю, зерно — “тіло” сонцебога чи його “крівцю” — це не значить за атавістичним людоджерством” “їсти свого Діда”. Це значить: лише символічно запричащатися йому, “переймати на себе” Красу, Добро, Світло — найвищі етичні цноти.

Якщо такий же абстрактний образ сприймаємо в теперішній нашій християнській релігії, чому безпідставно нав'язуємо щось невідповідне Дажбожичевим онукам? Такого не можна допуститись і в припущеннях, бо це б говорило про повне невігластво, про цілковите нерозуміння народного. Людоджерство перечить давньому світоглядові предків. Поза свідченням багатьох чужинних джерел, — з усної предківської словесної спадщини, з давніх звичаїв, обрядів свідчить велика людяність: “Не задушити б і мушки, бо це також створіння Боже” або “Все хоче жити”. А пісна “страва” на Свят-вечір, присвячений сонцебогові, свідчить про те, що кривава жертва Дід-ладові, від кого ми походимо і чиє “носимо в душі лице”, і не личила б.

Подаємо міт про зерно так, як запам'яталось, лише тямкою, а не достеменними, автентичними словами:

“Темно було в правіці. Тут гляне Білбог на землю та як не засвітить, та як не припече, та як не припече! — От і признаки нема по теміні, тільки й того, що стіною каміння на півночі.

Враз велетнем підійметься з землі Чорнобог, стане на рівні ноги та як не пустить у небо стрілу! А сам чорний, пречорний, бож по тілі в нього поріс чорноліс (або

чорнобір). Летить стріла сім день і сім ночей. Раптом — брязь! — та й у красне сонечко, в ясне лице Білбога.

Бризнули вогняні іскри, впали на землю золотим зерном. (Тут ніби від себе: “А то не що інше, як просо та й жито-пшениця, та й всяка пшениця”).

Красне сонечко закотилося, закотилося. Вже його й не видати...

Радуйтеся! Білбог, красне сонечко, вийшов наступного дня і знов наступного. —

Є Правда на білому світі”.

Це у нас не єдиний переказ із сивої давнини, “як постав світ”. Але тут згадаймо ще лише про варіант міту про зерно, з чим довелось познайомитись при етнографічних студіях у Карловому університеті чи не з “малоруських” мітів Ружички (не можна сказати напевно). Він був навіть у мене зафіксований віршем, що якось опинився між рештками, урятованими з Праги. Та знайти його між паперами нема як. А цей варіант дуже цінний тим, що тут Чорнобог нагадує наше християнське уявлення про “падлого Янгола” — Демона (Сатану). І так висвітлювало б походження Чорнобога (від божеського начала) і те, що його зникнення обумовлює відсутність у нашій поганській релігії символу Зла. Чорнобог, стріливши в Білбога (дослівно, “в божі доли”, але треба розуміти і в Білбога, бо наслідок — “кроплі золоті”), бозна де дається. Його вже нема на “білому” світі. На розквітлій землі — благодать Світло, Добро, а над землею — Білбог. Звідси і впливала непохитна дитинна віра прапредків у людину.

Ще цікавий цей варіант тим, що в голосі підсвідомого, коли Чорнобогові сниться колишне божеське буття (“божеський покорм”) і бере туга осягнути його знов (тому Чорнобог і стріляє), — можна добачити оті народні модерні “ізми”, про які згадував В. Петров; точніше — сюрреалізм.

Тож хоч будь-як, хай лише з неповної згадки, докажім цей варіант:

Отже Чорнобог непорушно лежить на землі. Навколо темно, хоч угорі, в “божих долах”, десь ходить Білбог. Чорнобог поріс чорнолісом, де (далі за віршем):

... гніздиться птах, чатує звір.
Тайки виходить підсвідоме.
І сняться влови не тутешні,
блакить долин... (?) ловить,
і сниться божий корм.
Устане довгий, наче поле,
свій лук зведе. Стріла летить
сім день і ночей в божі доли.
Впаде — і кроплі золоті.

(“У. Літ. Газета”, Мюнхен, ч. 1 (31), січень 1958).

ВЕЛИКОДНЕ КОСТРИЩЕ

Яке величне видовища, коли в темну ніч раннього Великодня на горбах у кожному селі на Волині молоді парубки розпалюють В е л и к о д н і кострища! Полум'я рветься високо в небо, викреслює іскри. А вони летять угору, в небо вогняним стовпом, розприскуються на всі боки і злітають із неба назад до кострища! Ніби справді, як вірили колись, та й вірять ще й досі, бог-Сонце посилає “свій знак” — золоту іскру, так заповідаючи багатий врожай.

Стягнувши на горби багато дерева, пеньків, стовбурів, старого господарського знаряддя, гілляччя, — парубки вчотирьох одноразово з кожного боку підпалюють кострище “живим вогнем”. Видобувають “живий” тертям однієї гілляки об другу. Роблять це обрядово, урочисто, співаючи парубоцької веснянки:

Заспів: “Ой, ти, Сонце праведне, засвіти, засвіти!”

Хор: — “Землю-Матінку пригорни, пригорни!”

Заспів: “Ой, ти, Сонце яснеє, припекни, припекни!”

Хор: — “Землю-Матінку розжagni, розжagni!”

Заспів: “Ой, ти, Сонце краснее, золоти, золоти!”

Хор: — “Ярну Весну заквіти, заквіти!..”

І чи ж бог-Сонечко не кинув з неба золотої іскри? Таж ми бачили на власні очі! А вранці, коли ще сонце не встало, хіба не пахло повітря підсніжком, першою квіткою з вінка Яр-Весни? Хіба не парувала тьмяно Земля, не пахла Великодньою паскою? А по дорозі хіба не котилася писаночка, зустрічаючи кожного щорічно по-новому і так само по-старому хороше вітаючи: — Зі Святочком, зі Святочком! Та ще й з красним Великоднем!

(“Наше Життя”, Філадельфія, 1959)

ЛЕГЕНДИ І БРЕХНІ

Вже одне якесь слово нам миле або відразливе. Це тому, що кожне зв'язане з якимсь образом, асоціацією, приємним — неприємним враженням. Так само “легенда” ще з дитинства пов'язується з святим, релігійним. Слово “брехня” дітям не дозволялось висловлювати, бо вважалось непристойним для доброї поведінки. Його замінювали словом “вігадка”, “фантазія”, і зле робили, так відриваючи слово від тільки йому притаманного значення. “Вігадка” і “фантазія” набули невідповідного сенсу облудности, а “брехня” — смертельного гріху.

Але деяке слово, термін викликають великий сумнів: чи мають вони свій корінь, чи вживаються за своїм значенням, а не накиненим, і чи взагалі вживання їх має будь-який сенс; а коли б без того було й чисте безглуз-

дя, то де він і який саме? Прийшло в голову не з посягання на царину морфології та семантики слова, а для узгодження в собі при практичному користуванні, при принагідному натраплянні, от як щойно в “Листах до приятелів” побіч з “легендами” і того злосчасного терміну “макіявелізм”. Доки він буде покутувати чужі гріхи, і коли вже дух Макіялеллі спочине в мирі?

Ще з викладів проф. Шүсти на Карловому університеті в 20 — 30-х роках і за твердженням інших сучасних істориків, закинути Макіявеллі в його трактаті “Il principe” з етичного боку можна лише мало що. А ще й з погляду Середньовіччя з його ідеалом сильної людини. Тільки в прикінцевому трактуванні на запит — чи володар має бути вірний даному слову чи договорі? — Макіявеллі відповідає, що ні, коли це в інтересах володаря. І лише звідси пішов термін “макіявеллізм” у значенні хитрого, облудного політичного засобу. Це підтверджує й Вуерлеу до свого перекладу “компромітуючого” розділу.

Все ж, здається, що не досить взято до уваги застереження Макіявеллі та його і тодішнє ототожнення інтересів володаря з інтересами держави. Адже Макіявеллі не писав про якогось окремого володаря, а взагалі про міцну конструктивну владу на добро всього народу. Що під інтересами володаря підрозумівались й інтереси держави і спільноти — розумілось само собою, бо жива була римська спадщина. Ще й було посуджувано новітніми істориками з зарозумілого становища ложної гуманіти і прогресу останніх віків. Так Масанлеу, англ. історик II-ої половини 19-го ст., хоч і захоплювався старим Римом, твердо вірив, що світ прогресує в етиці і завзято суперечив побоюванням песимістів. Радо віримо, що він це робив з чистим сумлінням: в Англії найбільше закорінився лад старого Риму, і, напевно, англійцеві можна було легко рожево увижати і писати про гуманіту за Вікторіанської доби. На своє щастя, він не прожив кілька років довше.

Макіявеллі не каже, що володар із своєї природи мав би бути облудний. Навпаки: володар мусить мати всі чесноти вищого авторитету — побожність, великодуховість, мудрість, справедливість, милосердя, і що “безперечно цінно, щоб він додержував зобов’язання”. Тільки коли постають такі обставини, що загрожують володареві (треба розуміти — і державі), володар має право зламати дане слово. Макіявеллі застерігається тут, що він не радо всугеровує таке поступовання і ставить запит руба: чи мав би володар, дотримуючись конче договору, сам себе посадити на кіл? — У відповідь каже, що змінені обставини, які виникли після договору і загрожують йому (і державі), — цілком управнюють його до недотримання.

У Макіявеллі мусіла промовляти римська спадщина. Рим дав світові закони, право, що подекуди і досі чинні в судівництві. Рим перший увів республіку, що своїм устроєм була найближча до новітньої демократичної. Щоправда, римська республіка була спочатку аристократична, вона постала з давніх курій, рад старшин, із тих горішніх “Десяти”, “Дванадцяти”, що відали усіма урядовими справами, лише під час війни на чоло війська вибирали диктатора. Членів курій вибирали з представників патріційних родів, не тільки тому, що це була упривілейована верства, а й тому, що вони були в спроможності вести. І теж не тільки задля свого більшого обізнання політичними справами, вояцьким ділом, кебетою, а й вищим духом. Уже саме шляхетське походження зобов’язувало.

Давні погансько-римські міти, як і грецькі, виводили походження героїв від богів і смертних людей. Отже герої були напівбоги. Вони були смертні, лише дехто з них задля своїх великих подвигів для народу, для людства дістав з ласки богів безсмертя. Як напівбоги, герої одідичували не тільки надприродні здібності, а й бозькі цноти, вищу етику (у світосприйманні все ж Добро переважало над Злом, і верховно-владний Юпітер у поряді богів був і найбільш справедливим і добрим). Та вища

етика за віруваннями передалась і нащадкам героїв — верхівці. З часом не тільки верхівка, а й кожен римлянин, чи завойовуючи, чи заводячи в провінціях своє право і стоячи на сторожі його, пильнував своєї слави чесного і відважного вояка і гідного представника закону. Він дивився з своєї самопошани на інші народи, як на “варварів”, і не без підстави: старий Рим виробив сам від себе не тільки право, закон, а й поняття держави, поставивши її над усе, особисту гідність вільної людини і національну солідарність. Усе це пізніше занепало, не так під натиском “варварів”, як під руйнуючим духовим впливом греків і малоазійських народів. До речі, у внутрішній устрій провінцій римляни не втручувались, даючи волю місцевій самоуправі, без асиміляційних тенденцій.

Ще й тепер римляни пієтно славлять Рома і Рема, мітичних основників Риму, називаючи їх своїми “Великими Братами”. Не одна з отих “примітивних” легенд і досі підтримує шляхетний римський дух. Він проявився не в одного національного героя і за новітньої доби — Маціні, Кавура, Гарібальді, навіть нещодавно за II-ої Світової війни у генерала делля Ровере, тобто, Джіованні Бертоні — отого бұвшого “злодюжки”, “пташка”, “спекулянта з чорного ринку”.

Говорячи про два “єства” у володаря — лева і лиса, згадуючи про кентавра Хирона, до якого посилали в науку мітичних героїв — орудувати мечем, грати на китарі і дізнаватись усіх таємниць і хитрощів для майбутніх подвигів, до перемог над царями, велетнями і потворами, навіть протиставитись богам на добро людства, — Макіявеллі послуговується тут алегорією. Він же і сам прохощлюється тим же означенням, кажучи про “алегоричну історію (приклад) із мітів, що донесли нам, оспівавши, поети”.

Розрізняючи два способи боротьби — правом і силою, він каже: “перший пристосовується до людей, а другий звичайно в нас — до бестій”. І далі трактує, що облудний, підступний ворог — то те саме, що й бестія.

Після почварностей, жахітного садизму, вже починаючи з чека, сучасникам, які хоч щось бачили з того, тут “ворог-бестія” звучить, як залякування дітей “вовою”. Теперішній ворог — то не вова, то не бестія, а якась почвара, якої світ собі ані не може уявити, бо вона без свого обличчя, без свого імені, прикриваючись чужим і чужою національністю. Її печера десь у Тартарі, а місце ловитви — цілий світ. Вона вже давно виповзла на Боже світло з маніфестами, що вона — не вона. Світ любесенько повірив і вірить, навіть коли вже почвара навіч ковтає не якісь поодиночі людські жертви, а й цілі нарди, отруюючи інших своїм жалом під виглядом “прогресу і гуманіти”. Здобич їй дається в кігті без ніякої намаги: вона загрибає чужими руками, і залюбки їй стає на послуги “безголова бестія” чи інакше “отара”. Уже цілий світ перед пащею почвари поставлено в безвихідь: лізь, ланцю, сам, а то тебе підіпхне слідуєчий! — І як тут героєві йти на потвору, не викупавшись у Стиксі, не викувавши зброї у горні Вулкана?

Для твердження, що все зло пішло від тих, які нібито повчалися трактатом Макіявеллі, — нема підстав. Таж пішло від тих, що не повчалися трактатом, а “капітальними трудами” Маркса й Енгельса, начебто виходячи від гуманістів 18-го ст. І чи ж не Леніні і Сталіні та їхні послідовники стали неперевершеними вчителями і досі для всіх бажаних і небажаних, пустивши в рух велетенську машину, вербуючи демагогів різного гатунку, вільних і невільних? Не в трактаті Макіявеллі, не в осамітнених його визнавцях, а тут пошукати б того “макіявеллізму”, відвічне його джерело, “засоби, що оправдують ціль”, опанування “отари” підлабузнюванням, биттям на низькі інстинкти, “визнаванням заслуг”, “орденами”, аж поки той обезголовлений “простак” добровільно не опиниться на повіді під п’ятою. Йти за свій народ проти ворога і своїх, проти загалу, проти течії, — для того треба неймовірних душевних зусиль, безмежної відданости. То ті “одержимі”, як їх називала Леся, посілі

фікс-ідеєю; до “приємного товариства” вони не підходять, їх і не запрошують на бенкети. А чому їм не вірять? — Мовляв, не годиться йти проти своїх або признаватися до своїх помилок, то вже краще піти за дурисвітом.

При кожному “резикованому” твердженні Макіявеллі негайно подає своє застереження — таке або таке. Спосіб лиса він трактує, як воєнні хитрощі, як стратегічний засіб, без чого володареві при деяких обставинах не обійтись. Спосіб лева — недостатній. Від лева повчатись, як тримати вовка здаля. Але лев дуже злегка попадає в пастку. Тож тієї штуки, як уникати пастки, треба повчитись у лиса. І знов Макіявеллі нагадує, що ворог не завжди одверто-прямий, а облесливо-облудний; треба вміти розкрити наперед підступні наміри і вжити заходів проти його засідок. Левові не до душі спосіб лиса, але не можна не признати, що той спосіб при безвихідности єдино придатний і чинний. Треба виявити силу волі до вправ над собою, щоб з усіма чеснотами володаря-лева могли у відповідний час вдягти машкару лиса. Обґрунтовуючи це твердження, Макіявеллі каже, що звичайний обманець — недалеко, слабодуха і підла людина. Він злегка дасться сам пійматись у розставлені ним же сіті. Лише б уміти заграти на його слабкій струні. Успіх залежатиме від спритности і вчасного перехитрування. “Якби всі люди були, як люди, — то з ними б і поводитись по-людському”.

З того зовсім ясно, що Макіявеллі не намовляє відступати від етичного принципу, а тільки вимагає від володаря прозорливости і вміння протиставитись пасткам. Тут і весь “макіявелізм”.

Щодо “внутрішнього ворога” (за сучасним терміном, його не було в давнину і це говорить само за себе): Макіявеллі досконало знає психологію маси, знає, що вона з своєї природи анархічна, безглузда, стадна, тому сама прагне сильного проводу. Там, де нема його, — там нема й ладу. А щоб могли повести, треба в першу чергу підтримувати свій авторитет. Під верховним авторитетом

загал інакше сприймає поступовання влади: як належне, як шляхетне, як безсумнівно корисне для всіх. Простака, з якого складається здебільша загал, полонить показність, бо він посуджує назверх. Отож треба бити на показність — і маса буде приборкана.

Тут ніби заклик до якогось вдавання, “кривлення душею”. — Ні! Адже чесноти у володаря Макіявеллі не ставить під сумнів. А раз “загал сприймає, як шляхетне”, то й не ставить під сумнів природної повинности провідника — чуйно вести. Тут, як ясно впливає з дальших рядків, лише повчає про обережність у слові і виступі, щоб не бути зле зрозумілим загалом, який посуджує не за “рихтом”, а “хапаючи за слово”, а з баченого назовні, а з “реалій” сьогоднішнього дня. — Хіба ж не так, як і досі і не тільки в нас?

Макіявеллі каже, що міг би подати багато прикладів зламання слова, недодержання договору. Згадуючи про папу Олександра VI, стверджує, що не знає нікого, хто б дорівнював папі в недодержанні зобов'язань. Одначе, не дивлячись на те, що кожному було відомо про унади папи, — він мав завжди великий успіх.

При кінці подає, замовчуючи ім'я, про Фердинанда V, який завжди (навіть підбиваючи інші міста — це додаємо не з трактату, а з історичних анналів) проповідував про мир і вірність. Коли б Фердинанд прислухався до відкликів одного чи другого, — давно б утратив авторитет, домінії й владу.

З тих двох прикладів можна було б також “ловити на слові” і то самого Макіявеллі (що і робили новітні демагоги), ми ще й допомогли заміткою з анналів. Але подаючи якийсь приклад, Макіявеллі не каже брати його цілком, а лише згідно до порівняння, і тут же або в іншому місці подає свої застереження, або й сам просто висловлює, щоб не брати словна. Правда, в трактаті на перший погляд ніби де-де “затемнення”, деяка невговтаність. Трактат був написаний для приватного вжитку, і сучасникам легко було порозуміватись спільною мовою

понять і подій без додаткових пояснень. До того: вийшов він аж за кілька років після смерти автора без його упорядкування окремих статей і остаточного перегляду. Але головну тезу — який має бути господар — дуже ясно виведено і дуже добре обґрунтовано.

Тут напрошується поступовання гетьмана Мазепи, якого обізвано “зрадником”. Чи ж не мав гетьман ще більше права, ніж папа Олександр VI і Фердинанд V, до зламання накиненого договору і до збройного спротиву Петрові? Гетьманові не йшло ні про приватну, ні про домінію (хай ні папа, ні рекс також не керувались особистими інтересами), а про визволення України з кігтів Москви. І чи ж міг він піти на відвертий спротив за тих тяжких обставин, коли і в потенції найменший порух придушувався катівським способом? Чи ж мав би звіртися з своїми намірами і питати в одного і другого з посполитих схвалення для свого поступовання? І то тоді, коли й на близьке оточення не все можна було покластись, коли генеральний писар задля особистих амбіцій, “підмови жінки” пішов на підлу зраду?

Мазепі з його “же пшез шаблю маєм право”, без сумніву, був до душі старий Рим. Без сумніву, йому був знаний трактат Макіявеллі, і автор Хироном підказав спосіб, як виступити проти північного потвора. Але гетьман відкладав: довго йшла боротьба з самим собою — левові не до душі було вдавання і тяжила відповідальність за свій нарід.

Чи можна тепер сумніватися у широкому звіренні Орликові, добровільній присязі гетьмана перед хрестом і часткою животворного дерева: “Я кличу Всемогучого Бога за свідка і заприсягаюсь, що не ради своєї користи, не ради високої пошани, не задля багатства,.. а задля всіх нас, що під моїм урядом і регіментом есте... для загального добра матері нашої, бідної України... хочу я так зробити, щоб ви не загинули ані під Москвою, ані під шведами!”?..

Численні перевидання трактату свідчать, що світ знав його вартість, знав, як розуміти і що черпнути. І, дійсно, тільки наші “підлі часи” добачили там “макіявеллізм”, викрививши думку Маккіявеллі. Інше вони і не спроможні були добачити, йдучи не від сьогодні за ревногими тлумачами. А хто і тепер послуговується тим терміном, — не інакше, як із звички, як з лінивства перечитати трактат, або з невігластва, або щоб відвернути око. Скільки то неправди в історичних “правдах”, скільки облудства! Потурати тому не можна, треба протиставитись брехням і з іншим відкинути спотворене розуміння трактату “Il principe”. Нещодавно і раніше де Голеві теж закидали “узурпаторство”, “хитрунство” і бозна ще який “макіявеллізм”, і то ті, що “не бачать” його в себе чи в належному місці. Сьогодні б іншого терміну, проти якого “макіявеллізм” — як проти атомбомби дитяча пухавка!

Щоб кожен міг посудити сам, тут варто було б подати переклад хоч би того “компромітуючого” розділу, але з огляду на обмеження місця, приходиться відіслати зацікавлених до бібліотеки.

Треба уявити: римляни в своїй односкладності, хай елементарності, не мали “комплексів” народу-раба, народу без своєї батьківщини, тисячоліттями накопиченої в своїх надрах жагучої ненависти, плюгавства, улесливості перед сильними світу сього і щохвилинної поготовості до зради, до помсти чужими руками. Якщо навчались пізніше абсолютизму, тиранії, жорстокості, — то із своїх провінцій на Близькому Сході і з Греції, так, як наші князі “нечуваного досі на Русі” — від Візантії, а вона в свою чергу знов таки з Малої Азії. Того не може заперечити ні один історик, а для ґрунтового обізнання варто познайомитися з працями такого знавця Сходу, як візантиніст проф. Бідло. Щоб знайти причини і генезу якогось історичного явища, — мало прочитати чужу давнішу історію. А щоб пізнати якийсь народ, треба вміти читати не тільки писану давню історію, а й новіт-

ню, писану й неписану. Лише вільні, великодухі й зважні народи признаються до своїх помилок, “звятиг” (так, “звигяг”!) і до упадків. І лише ті, що ще на своїй зорі здобулися на ідею Правди, могли б знайти в собі силу духа протиставитись Неправді.

Рід Медічі, особливо Лоренцо, для якого був призначений трактат Макіявеллі, мав великий вплив не тільки по цілій Італії, а й по цілій Європі. Він був і великим меценатом Фльоренції. Ще й досі там можна подивляти великі мистецькі й літературні скарби по княжому роду де Медічі. Лоренцо дістав від народу почесний титул “величний”. Ним і його дідом досі гордиться і сучасна з’єднана демократична Італія. Макіявеллі набув слави не так своїми історичними працями, не так важними успішними дипломатичними місіями, як тим трактатом. Тільки ту славу заступили “капітальні труди” новітнього часу, хоч у справжній демократичній державі застосовується такий же підхід до вибору спроможного, здібного, прозорливого, відданого і твердого провідника.

От тепер Італія може гордитись і генералом делля Ровере! А чи генерал делля Ровере, тобто Джіованні Бертоні, став би національним героєм, не зламавши потворного зобов’язання есесам стати шпигуном і доносити на своїх же, тим ламаючи щось більше, ніж зобов’язання, — природний закон: голос крові, роду, душі? І чи ж не викликав він своїм подвигом подив навіть у ворога — в есесів і в німців? Що ж викликав у Петра і в москалів одчайдушний спротив великого гетьмана? — Анатему, випалювання, знищування навіть самого імені патрона по його ж фундаціях, на століття ганебне тавро “мазепинство”, яке аж тепер приймаємо як почесь.

Кому ж маємо те завдячувати? — Всім, хто був однорідцем Мазепи, співтворцем, послідовником, і тим, хто розбуджував приспану ворогом думку. На диво, між ними було багато чужинців або чужинецького походження. Навіть перші барди Мазепи були чижинці, а коли вже вилонився в нас Ю. Дараган, — він також був чужи-

нецького походження. Так глибоко вбила нам Москва, Ключевський, Пушкін тямку “зрадника”, “макіявелліста”!

На щастя, і тепер між чужинцями знаходяться шляхетні прихильники. Україна від себе вилонила сподвижників діла і заповіту Мазепи. Найподивугідніше: безіменного вояка. Не треба було й титулу генерала делля Ровере. Але тим аж ніяк не хочемо щось відібрати від Бертоні, який створив своїм подвигом такий чудесний міт! Усе ж тільки вживлюванням себе в ту роллю “чоловіка з дубу” спромігся він знайти в собі “архитип” — легендарного героя.

З бардів нашого часу чистого національного духу — Черняхівську-Старицьку, Ю. Липу. Вилонила і збудників науковим і полемічним словом. А в полеміці, поготів у науці, не так важно, чи те слово буде “за літерою”, а важна суть, яку важко відвернути від брехонь століть і теперішньої з пасткою на цілий світ.

(“Київ”, Філадельфія, ч. 5, 1959)

ПСАЛОМ ГОЛУБИНОГО ПОЛЯ

“Арфою Твоєю стану я”.

Богдан Ігор Антонич

Псальма Василя Барки — ніби додаток до його “Жайворонкових джерел”. Як одне, так і друге пройняте пантеїстично-християнським світоглядом, протиставленням Добра-Зла, вірою в перемогу Світлої Сили, задивленням у Боже чудо — небо, сонце, квітку, пташку; провітленістю душі, емоційним зворушенням. Це однаково хвалебна пісня Вседержителеві, хоч формою “Жайворонкові джерела” — це ритмізований поетично-релігійний есей, а Псальма — окремі ліричні поезії, пов’язані до ма-

ленької книжки в жовто-пшеничній або сито-блакитній обкладинці з добре вичутим дереворитним зображенням голуба-Духа руки С. Пастухова. І хай тут буде ще зазначено: книжка вийшла добродійним коштом П. Марченка.

Псальма не виявляє вже окреслене обличчя автора “Апостолів”, “Білого світу”, лише доповнює багатогранність формової структури, що змагає знайти своє давнє коріння із своїм власним виявом, не цураючись і новітнього розвитку. Тут найбільше промовляє та Барчина “мова серця” з довільним ритмом, досягаючи в тоніці музичного звучання. З непризнання, з непопулярності, а то й з хвальних відкликів (С. Кіндзерявий-Пастухів) видно, що нам не так то легко пізнати своє, і залюбки знаходимо подібність з чужим, от як востанне з Фірдусі, Гафізом, китайським “німим письмом”, аби лише не з своїм, забуваючи, що ті орієнтальні ознаки і є з нашої давньої старо-іранської спадщини і то поганської спадщини. Також і та глибока духовість і людяність, як і соняшникові “ієрогліфи сонця, Божества”. Етична релігійність була первісним світовідчуванням наших поганських пращурів. О. Кульчицький говорить, що архитипова констеляція “колективного несвідомого” українського народу свідчить про добру первісність і первісну доброту найглибшої сфери української психічності. Тож новочасні спотворення душі марксизмом, екзистенціалізмом, атеїзмом, матеріалізмом і т. д. нема чого спихати на “освічений поганізм”, принаймні, не на наш, бо такого й нема, і не на модерні “ізми” чи на Фрейда. Треба було б трохи познайомитися з нашим давнім світоглядом, щоб не ограбовувати себе самих і не скривджувати вже й без того скривджене.

Предки в міцній вірі в божеське в людині, на своє ж лихо і лихо нащадків, ані не мали тямки про таке страхиття, як Сатана, Зло. Модерні “ізми” зовсім не зумовлюють змісту і служать лише для формалістичних шукань, що здебільша мають лише благодійний вплив на творчість. Вільно ж комусь перехоплювати негативне,

розкладове. А розвиток науки, включно з розщеплення атома, як доводять мислителі, тільки стверджує існування Бога, Найвищого Розуму. Психоаналізи ж З. Фрейда, що відкриває нам незнаний досі світ, нема чого боятися. Навіть духовні науковці, церковні ієрархи, от як Рей Лі (Ray Lee), напівкитаєць, вікарій Оксфордського університету, автор кількох книжок з етики філософії, переконливо говорить про “гармонію Фрейда з християнською релігією”; про те, що завдяки психоаналізі можна пізнати внутрішній світ людини, трансцендентне, Бога; можна пізнати, що не згідне з релігійним культом, пієтою, справжньою вірою; можна дуже ефективно впливати на душу людини, тому не завадило б і всім пастирям душ ознайомитися з Фрейдом (з публ. лекції на університеті в Міннеаполісі — “Внесок психології для релігії”). Досліди ж Юнга з його архетипами, глибинно-психічними чинниками в цілому народі, — ще більш цікаві. І треба було б конче якнайхутчіше дослідити їх у нас, щоб можна було ними впливати і віднайти себе, як збірноту, не звихнену не тільки марксизмом, екзистенціалізмом, а ще й іншим.

Знайдена Г. Шевчуком співзвучність у “Білому світі” з нашою народною творчістю, Шевченком, раннім Тичиною, напевно, ніщо інше, як українська “стихія”. Та співзвучність, тут треба додати співзвучність і з В. Свідзінським, помітна і в Псалмі, хоч і як Барчині вірші зіндивідуалізовані, заскетизовані християнським світовідчуженням і суб’єктивні висловом. Тут нема вже “подражаний” до біблійного, народних дум, деякої прозаїчності “Білого світу”, нема, чей за виключенням одного, повторів, сталих народних епітетів, орнаментики, форму упрощено, може й не за модерним гаслом — нічого зайвого, а за внутрішнім підказом при дальшому зрості. Патос у щирому душевному піднесенні, у вислові простими, буденними словами, що в своєму доборі дають свіжій образи. Подекуди імпресіоністичні прийоми, що були приміювані й раніш, нагадують то музичну довільність

Тичини, то естетичну вишуканість М. Коцюбинського, додають ефемерної легкості, і вірш стає лише повівом чогось, навівом настрою. Під багатозмінним ритмом відчувається мелодію, від якоїсь архаїчно-елементарної — от як “Нива” і — до складнішої, повноголосої, що звучить велебно, як гімн. І зовсім не за подражаніями з Біблії, а з відчутною народною основою, хоч бозна де саме знайти паралелі, бо ж то таки особисто Барчине.

Білий дощ, —
галузка полум'я святилась...
А вже: земля устами повна,
а вже: дуга, мов кобза...
А вже: вівтар відкриє —
сонце.
Нива, нива! —
прядена сльозами, виткана плачами...

(“Нива” II, фрагмент)

Рими здебільша нема. Вона й не суттєва для поезії. Про це давно сказали верлібристи, поборюючи клясичну метрику, що, на їхню думку, зв'язувала “ритм душі”. Здається, і Барчина “мова серця” підвладна тому ж ритмові. Одначе вільний вірш з якимись своїми законами притаманний поезії Сходу, про яку ми, на жаль, так мало знаємо, а конче треба було б у пошукуванні зв'язків із своєю давньою спадщиною познайомитися з первісними перськими гімнами і пізнішою лірикою. Хіба знаємо щось із старо-гебрейщини: ляменти Іеремії, Псалми Давидові, Пісню Пісень Соломона, от уже й Пісню про Дебору чи не вперше в українському перекладі прот. М. Федоровича (?), і пізніші гімни й молитви Отців Церкви. Але наші старі пам'ятки письменства й фолкльору також довірливі ритмом і неримовані. Як відомо, наша народна поетична творчість, римована й неримована, базується на своїх музичних ладах; деякі з них, як знаходять музикознавці, не мають ніде ніяких відповідників. І не по-

ширення Біблії, не впливи Старого Завіту відбилися на нашому Слові о Полку Ігореві, як то дехто (прот. М. Федорович) тепер всугеровує: про свою ще дохристиянську самобутність свідчить наповнь Слова мітологічними образами, символікою, ще поганське “соняшне” світовідчуття, зовсім відмінне від Старозавітного, і структуральна подібність до нашої найранішої народної творчості, так і до пізнішого епосу. Наша ж колядка зв’язана з мітотворенням, а це чей не було так запізно, щоб вона пішла аж із IV ст. від краснопівця — Марка. Хіба пішла її перерібка, як і багато чого було перероблено з прадавнього, а то й взято незмінним. Візантійська ж культура компілятивна. Тут не йде про злегковаження великого значення християнства, лише про безпотрібне нав’язування і то до “впливів” на нашу прадавню культуру, ще й коли їх ані не могло бути. То ніякі впливи, а своя споконвічна притаманність. Навіть пізніше, з поширенням християнства і візантійської культури, залишився в творчості церковній і світській свій власний вислів. Інакше й бути не може, бо тоді творчість не була б творчістю. Щось мусить бути дуже близьке, споріднене душі, щоб постав надхненний твір. Уся наша висока християнська культура була зумовлена не тільки животворчістю ідей науки Христа. Адже та наука вічно животворча. А й спроможність глибоко сприйняти ті Ідеї, що залежить від “живої душі” народу. Не кожному ж народу вона дана. Тож десь, от як у північного сусіда, християнство виявилось здебільша лише назверх, у зовнішній церковній обрядовості. Глибокість сприйняття Нового Завіту тільки свідчить про чисту душу наших поганських предків і стверджує ті всі відклики чужинців про людяність і дитячу простосердність, довір’я, віру в добре в людини, чим так зловживали напасники. І не Біблія стала Книгою книг нашого народу, а Євангеліє. Не наш грізний Бог Єгова, а милосердний Господь Бог, ототожнений з давнім Білобогом, і Христос, ототожнений з Дажбогом, що дав пращурам свою “крівцю”-зер-

но, яке і досі в нас — святе. І, напевно, через своє давнє світовідчужання, не дивлячись на страшні Божі покари, ми схильні до ідилії. Трагедія в нас і дотепер не розвинулась. Тільки у Вишенського, Шевченка, Франка, в Лесі Українки і де-де у когось із наступників могли звучати біблійні голоси від глибокого усвідомлення народно-го лиха.

Чому нас так зворушує, що якісь чужинецькі поганські *тріє* царі прийшли на поклін до Христа-Маляти — Царя світу, заповідженого не тільки гебрійськими пророками, а й мудрецами Сходу? Хіба предківська віра в Сонце Правди, в доконечне вивершення її (про що говорить віра в позагробову очистну мандрівку душі, в невмирущість душі й вічне народження для самоудосконалення) чимсь поступались перед мудрецами? Який же дарунок приніс наш народ до ніг Христові? — Це були ні смирна, ні ладан, а своє власне чисте серце. І той дарунок ми й досі замовчуємо й опоганюємо, бозна чому, найвірніше, згубивши себе.

Все ж якийсь первень закорінено в нас здавна, і він завжди виявляється в українській творчості, навіть у неймовірних обставинах, хай підсвідомо. К. Сосенко каже, що релігійний світ українського народу ще й сьогодні, при повному в ньому розвитку християнської релігії, новочасного напору раціоналізму і матеріялізму, стоїть на ґрунті старо-іранщини; народна душа неначе тримається свого первісного центрального вогнища, як матеріяльний світ свого ядра; той первень живе в одному поколінні; вимерши з якимсь коліном, відживає знову, хай пізнаний лише як стертий напис на гробівцях.

Чи ж не диво, що й тепер — і то звідки? — з підсоветського нащеплюваного безвір'я — появилвся хтось із нас із своїми “Апостолами”, “Білим світом”, “Жайворонковими джерелами” і щойно з “Псалмом про голубине поле”? Але ж і в самому червоному пеклі взивав до Бога у своїй трагіці Марко Антіох. Тим дивніше, що то в Барки не з якогось вдаваного ідеалізму бувшого атеїста,

не з побоювання у виводженні свого родоводу з мавпи, не з гуманізму демократії, а з справжньої християнської віри. З якого монастиря той інок прибув? — Не інакше, з якогось підгірнього, за якимись нечутними могутніми покличками, повідомими лише збірній душі архитипами.

Чи не тими, що перекликаються з Авестою? —

“Шанобимо Агуру-Мазду,¹⁾ світлого, вчителя чистоти, Шанобимо Амеху-Спентаса,²⁾ хто дістав і дає благодаті.

Шанобимо все творіння Його, Того, Хто — Правда,
Хто створив небесне й земне в одному, так довершивши твір.

Хвалимо все добре в помислі, в слові, у чині,³⁾
Минуле й майбутнє. Не опоганюємо красне.

О, Агуру-Маздо, Ти, божеське ество, Ти, справжня
радосте!

Ти даєш порив душі, вислову, поступованню,
щоб виповнити два життя,⁴⁾ приводячи кожне до
вдосконалення!

Святий духу землі, благослови наш труд,
Даруй родюче поле,⁵⁾ даруй його усім людям,
і віруючим, і невірам, тим, що посідають скарби, і тим,
що не мають нічого.

(З частини Авести “Ясна” або “Книга жертв”)

1) Агура-Мазда — Ормузд, бог Світла, Життя, Правди.

2) Амеха-Спентас — сім архангелів, які охороняють душу.

3) Не грішити помислом, словом, чином — основна догма ст. іранської релігії.

4) Земне й небесне — тіло й душа.

5) Обробляти поле, вичищувати від бур'яну, насіяного Ариманом — злим духом, спадало й до релігійного культу: помагати Ормуздові в поширюванні Добра. Як за ст. іранським поняттям, так і нашим народним, поле — святе, чисте. І так само, жити на “білому” (божому) світі — це значило: виповнювати таке ж призначення.

Та прийшов той інок в усій чернечій смиренності й незлобивості, безборонний проти скепсису, одним словом, “не від світу сього”, “причинний”. Із східною пасивністю чи що, аж ніби до “непротивлення злому” (“Всім простити! — можливо, про вийнятки судді скажуть” — “Жайворонкові джерела”), аж ніби до святошства (“Всі ліпші від тебе: напевно, ліпші” — там же). Чи то від ревности неофіта, чи то від “кротчайшої кротости” схимника? Чи знов у переклику з Авестою в “Каятті” чи то “Патеті”:

“Каюсь у гріхах, вільних і невольних...

Тих, що є бажанням Аримана, про що я міг би не

помислити,

але я помислив, про що я міг би не казати, але я казав, що я міг би не вчинити, але я вчинив”.

Сили Небесні, Архистратизі, киньте опоясання воїна на білі ризи інока! Таж бо не ймеш віри, що само собою “все зміниться, щоб здійснити соняшний закон”, що “схопиться полум’ям гніздо лукавого, а сам він...” (“Жайворонкові джерела”), що “сердечне сонце розцвітати буде, де камінь плаче” (“Псалом голубиноного поля”). І коли ж то, коли настане по світі “так, як сонце в небі, Євангеліє в серці”?

Барка за ідеалістами й містичками говорить про духовий світ, трансцендентний, містичний, що відкривається до пізнання лише через внутрішнє вчування в довколiшнє. Той світ не менше реальний, хоч укритий від очей реалістів, які не бажаючи бачити його, обiднюють самі себе. Дійсно, вимінявши одідичений скарб на жебрацьку торбу. В тому справжність творчости Барки, бо вона випливає з нутра, з віри, з доконечної вимоги нашого життя, не з якоїсь моди, не з озирання на цілі й мети чужого середовища. Має і вселюдське значення своєю снагою, хай і пасивною, до духового відродження взагалі людини. Те відродження, а з ним і відродження культури може прийти лише із знайденням своєї збірної загуб-

леної душі, естетичних, етичних постулатів. Із звихненою психікою, з духовими манівцями не допоможе ніякий окремих, притаманний комусь індивідуально “рукопис”, на що споглядає Я. Гніздовський: уся творчість б у де фальш. А мистецькі вартості — то не є щось релятивне. Інакше б нам тепер нічого не промовляли ні Шекспір, ні Слово о Полку, ні Псалми Давидові. Якась доба могла затемнювати суть мистецтва, як і звихати душу, тож і заводила в “сліпий кут”, приводила й до упадку. І переконуємось навіч: розвиток думки, що має ніби збагачувати душу, і розвиток цивілізації зовсім не обумовлює й розвиток душі, а тим культури і мистецтва; бачимо й до якого душевного спустошення може прийти в наш освічений вік.

Раніше біологічний, психічний і духовий первень, завдяки селянству, був настільки міцний, що український геній міг виявити свою самобутність і під нащеплюваною чужою культурою. От як Шевченко, от як останнього часу Довженко. Тепер своя неписана система не може зберігатися в збірній душі. Дійсно, чи не час би скласти ширше свою поетику? Хоч без знайдення душі нічого не допоможе, хоч і знання найкращих правил не може відкрити секрету творчості, все ж бодай була б якась наповідь.

Як було вже згадано, Гр. Шевчук у “Білому світі” Барки знайшов суголосність з українською народною творчістю, з Т. Шевченком і з раннім Тичиною, хтось знайшов ще й із Сковородою у світовідчужанні. Цього не заперечити, тільки Т. Шевченко, напевно, слово поета, що “Бог поставив на сторожі” не порівнював би з чиньбою чобіток. Відчужання ієрархії в Шевченка було дуже сильне, не дивлячись на всю його простість і людяність. Возьмім хоч би його вірш “Хустина”, де в звичайнім церемоніалі похорону показано відстань посполитої людини від запорозького ордену. Шевченко не вкладав би до уст рибальчиної жінки про свого чоловіка: “Хіба ж бо... лихо скоїться з царем моїм?” Якщо Ярославна в Слові

о Полку називала Ігоря “мій князь”, то може й не з красної метафори, а тому, що Ігор таки був князем, і за давнім звичаєм у верхньому стані суспільства, що дійшов і до наших часів, навіть у близькому колі не називали по імені, а за титулом. Як фігуральна ж прикраса, то ще “князь” увійшов до народної лірики з обрядової пісні. Але “цар”, якщо і були в Трипіллі не князі, а царі, як каже П. Курінний, — пісня не зберегла його і навіть в обрядовій місяць називають “князем”. Тому “цар” тут звучить чужо. Також у душевній драмі, хоч би при якій стилізації, Шевченко, напевно, не казав би “смуточок рясний”, “лишенько безкрас”, тим послаблюючи трагіку.

Щодо суголосности з Тичиною: в Барки світовідчужання, хоч і ближче до землі й людей, ніби духовніше, безтілесніше. Та, здається, у Барки нема тієї об’явности, ядерности, барвности — “поганськості” Тичини, що залишається в нього від українського народного примітиву, як і синтетична монументальність. В Барки монументальність ніби зникає з-під ока, чи не з ефемерністю, що чим далі стає надиханіша. У Тичини і при символіці й містиці — об’єктивність слова, у Барки подекуди — суб’єктивність, якась значенєвість, укрита від читача, що не дає деякий вірш повно сприймати. Але в поезії, як і в музиці, може бути лише натяк, навіяння настрою, аж до повної безпредметности, як і в модерному безпредметному мистецькому напрямі. В Псалмі ніби ще більше ступенювання суб’єктивности, витончености поетичної образности з незвичними метафорами, вже не сталими народними епітетами, і завіддаленими асоціаціями паралелізмами.

Котить янголя обрuch
на співучий мак...
Мати голову голубить:
м’ятний смуток! — мати.

(“Захід”)

Подумайте: “співучий мак”, “м’ятний сміток! — мати!” Та тільки вчуйтеся, хіба не гарно? І ніби так природно звучить, що сміток — м’ятний, а м’ятний сміток — мати. Та й у Барки нема екстремів, щоб лише зчудувати. Мова тут уже без перебільшених демінутивів, що впливали, як підмітив Г. Шевчук, із крайнього зворушення, а то й із ліричної простосердності, що притаманна нашій народній творчості, вона є і в Шевченка. Тільки він непомилково відчував міру і володів секретом противаги. Менше церковнослов’янізмів, що траплялись раніш і, можливо, надавали деякої “старомодности”, як це був закид. Здається, нема й локалізмів чи то москалізмів. Все ж нема і тієї емоційної сили, як де-де в “Білому світі”, що могла б сильно зворушити, от як експресійний “Рай” або “Чернечі свічі”, де ще, як і в “Мати” чарує фантазійна дивовижність. Хоч і тут є щось у тому містичному дусі, що і в “Рай”, цікаве своєю порядковою траскрипцією за сильним наголосом:

Темнокрилля хмарить,
темнокрилля криче:
“Сонця про вас немає!” —
ромашок плач...

(“Вечір безневинних”)

Децо, може, не проглиблене достотно. Так стражність у вірші “Остереження” не нав’яна цілою сукупністю образів, як у “Раю”, а самі стражкі слова безсилі передати (“бо Сатана стоїть, як імператор”), хоч наголовок і каже про інший задум.

Та тут, у Псалмі, є дуже мила несподіванка — якась дитяча образність, що вже заповідалась у “Білому світі”, тільки не так первинно-чисто, без сантиментального забарвлення надто пестливими словами, не переобтяжена складністю думки і вислову, з таким любесеньким слівцем “квітинка” (“Квітинка: німбик віє...” — “Грозвий квітник”), що зовсім не здається новотвором, чимсь штучним, а знайденим із збірної лексики, вже ніби зна-

ним давним-давно; з повівом цілого віршика від Тичини, від В. Свідзінського, від народного; хоч інше слівце “світанне” здається не таким влучним і нагадує скоріше прикметник, ніж дієслово від “світаніти”. Та менше з тим, у цілості це якась підманююча буколичність, своя, близька, зберігаючи Барчину й народну ніжність, музичність, з оновленою тропайчною свіжістю і вічно суттєвим: поезія має бути поезією і таки нічий, а Барчин вислів у тісному зв’язку з національним.

Все світне, все світанне,
сопілками не перестане.
Сходить голуб — тепле небо,
як васильки.

(“Псалом голубиноного поля”, фрагмент)

Або з іншого віршу “День”.

Де маківка: як серце вірить,
лани огню;
а сонце — мов дихання Боже
і зірка риз недільних...
І небо — сяйва білого щільник
і бджілка на межі читає
квітчастий часослов;
годує голубів голодних,
де маківка: як серце вірить.

(“Київ”, *Філядельфія*, ч. 5-6, 1958)

НАРОДЖЕННЯ ІДОЛА

*“Чи можна марити і снитъ,
що зійдуть посівом родючі зерна.”*

(Парафраза з “Попелу імперій” Ю. Клена)

Переглянувши збірку поезій Емми Андіївської, — враження, згідне чей з колишнім відкликом С. Гординського: в більшості віршів — експериментальність. Чогось за клясичним каноном — не знайти, але й огірчуватись нема чого: менше ризика, що шукання зіб'ються на зовнішню форму і далі не підуть. Шукання тут не плиткі, які могли б поглибитись, якби була охота й не піддавання шлутаним відкликам. “Нове слово” тут, як і сказав Гординський, лише тому здається новим, бо не прийшло безпосередньо від джерела, а через “ізви”. Новим може здаватися лише тому, хто, хоч і захоплюється модерном, видко, мало що на ньому визнається. Світ застарий для нового, але підняти мистецтво з занепаду натуралізму, декаденсу — було дуже на часі, тому й прийшли “ізви”. Одначе не важно, звідки прийде свіже слово, важно, що воно хоче прийти. Важно й усвідомити собі джерело, щоб краще унапрямити напрямні й добачити справжню величезну суть модерну. На тому треба б тут ширше зупинитись.

Із збірки можна ствердити і відношення авторки до світу, що вдвійку із способом вислову надає збірці якогось загального глүзливо-неповажного забарвлення (хоч деякі вірші зовсім поважні), і тим каже про небезпосередній, щирий вияв, а замірність. Тому ледь чи все у збірці можна приймати за автентичне авторчине “я”. Алеж і не від першої особи (бож говорячи і в першій, можна говорити не від себе), і з будь-якою замірністю

— кожен твір, хай і не прямо, прозраджує про автора. Тільки ж у збірці ще важно установити що до чого. Ось уривок із циклу “З космогонії”:

“По всесвіту, як по теперішній воді,
Розходилися відображення Творця.
А він лежав
У краплі вічності,
В рожевій протоплазмі
Непорушній”.

Чи ця “протоплазма” говорить про матеріялістичний світогляд, чи це слово взяте просто із знання біологічної субстанції і невідчуте? За перше говорить атрофія духовости, чиста змисловість, і то в цілій збірці. За друге — не один образ тут робить враження штучности, не відчутий, не “пережитий”. Може бути одне й друге, а разом — “знак доби”, карби певного середовища, як і дух цілої збірки — “мистецтво для мистецтва”. Але наткнувшись далі на висміх чогось освяченого — пророків, отченашів, — годі добачати якусь аморальність, як то схильний дехто з читачів. Це просто вияв гумору, аж надто оправнений на нашу дійсність, і він не такий страшний, а був би дуже побажаний:

“В пророків борода-соми,
На голові кавунні німби,
Пів неба в саквах восени
А ті — на плечі небеса,
А отченаші в жменю й ними
Годують селезнів, і сад
Гримить їх сміхом чорносливним”.

(“Незаконна зустріч з пророками”)

Тут що не метафора — справді, щаслива знахідка, як сказав би якийсь формаліст. Влучна кубістична гротескова плястика. Але, поза змисловим враженням, що вона може дати читачеві? Чи може викликати глибші емоції, дати естетичне задоволення? — Аж ніяк. Тому це

не поезія. Це гротеска, сміховинка. А чом би не сатира-бурлеск на нашу теперішню дійсність? — Тут і гурма пруться скільки хочеш асоціацій на безліч наших спекулянтів “небесним”, отих “пророків”, що, піклуючись про народ, хапають “півнеба” і відносять “у саквах з отченашами німфами”, а ті отим “небесним” “годують селезнів, і сад гримить їх сміхом чорносливним” (ага! не один же “пророк” облизня дістав!). Сатира, бурлеск тісно зв’язані з життям. Тому оцей вірш — уже не мистецтво, а певний рід його. Тому й побажане, бо зв’язане з життям, дає оправдання собі, як і має давати кожне живе мистецтво.

Явне намагання до виразу підказує, що деякі вірші у збірці — під впливом експресіонізму чи його відмін. Груба обробка дозволяє більш уточнити: німецького експресіонізму з його нарочито “сировою” формою. Лише німецьким (і не німецьким) експресіоністам йшло не про бурлеск, а про рішучий вияв, проти псевдоклясичної й клясичної “мертвеччини” умовної краси, поверховної, не глибинної суті. Це було шукання за виразом, експресією, внутрішньою динамікою, що криється під поверхнею предмету органічної-неорганічної природи; за таємницею рушійних сил, “душі речі”. Експресіоністи ту живу силу добачали скрізь, подаючи вже в архітектоніці, в каркасі предмету (найкращі, найбільші й найперші здобутки в тому зробили малярі і скульптори). І при найгрубшій обробці спромоглись надхненно знайти засіб для зображення таких тонких нюансів, таких тяжко-вимовних станів душі, як от ніжність, зворушення, екстаза. (Тут згадаймо Мосендзів вірш “Ніжність”, теж під такою ж назвою вірш Холодної-Лівицької, де в поетичному слові — схоплення того, тяжко відомого).

По научку за виразом експресіоністи звернулись до джерел народного мистецтва, яке має за одну з функцій — виразовість. Дарма, що вони не обмежились на рямки примітива — на його спроможності витворчі й технічно-матеріалові. Але це не значить, що народне стоїть,

за усталеним поглядом прихильників класичного мистецтва, — особливо наших допотопних — нижче, ніж т. зв. “високе”. Експресіоністи якраз виявили цей блуд. До джерел народного мистці звернулись ще й з тим, щоб при творенні знайти безпосередність враження (от як Олекса Грищенко, мов по царівну, аж до Царгороду манджає по неї!): творити так, як народний мистець, — без канону, без припису, без упереджень, без будь чого зв’язуючого наперед; кожного разу по-новому, кожного разу з такими ж початковими труднощами, свіжим враженням, прибоєм сил, новою чуттєвою відданістю.

Манджати до Царгороду — це тут не гоньба за дивовижним взірцем медуз, чорноморських коників, ракушок, як гадали б наші реалісти, судячи із “звіринця” Грищенка; не гоньба за кольоритом, освітленням тощо, як гадали б наші імпресіоністи. А відірваність від оточення, мов від приліої моделі, щоб знайти оту свіжість враження, спромогу глянути по-новому, дістати внутрішній поштовх, як спіймати на палету ласку Музи, а на полотно — Мрію. Не природа бо, тільки вона — М р і я — Пані над мистцем. Природа лише засіб, служба Мрії. В портреті ж — видобування “нутра” портретованого, акцентування чогось, есенція виразу.

Хмелюк же знаходить свою диво-Мрію і в прилій моделі, на місці (от як можна судити з репродукції його портрету парижанки). Народний мистець — тільки з уяви. В тому одна з сутей модерну і відрізнення від псевдокласичного, включно з реалістично-натуралістичним мистецтвом. (Тут не змішувати б термінів — псевдо — грецько-класичне й народно-класичне).

Тому що функції різні — високого мистецтва — естетична, народного — ніби не естетична чи то позаестетична, не заглядаючи глибше в цю позаестетичну і відкинувши ту естетичну з класицизму — можна опинитися без нічогісінько, про що свідчить не один “артефакт” з експресіонізму, як із інших “ізмів”.

Чому?

Мабуть, “непосвяченого” збиває груба фактура, техніка виконання, ота “сирова” форма. Але то не відкидання естетики, лише знаходження не поверхової краси, а глибинної. “Сирова” ж техніка — куди тяжча, ніж “залізана” академічна, клясична чи ще яка там, тому вже сама по собі вартніша, цікавіша, тримає мистця в постійному напруженні. Напруження ж дає “температуру” твору, показує волю, темперамент. То вже не “наподоблювати”, “копіювати”, “передавати”, “зображувати”, а “видобувати”.

Не кожен мистець, звичайно, перебираючи посередньо вплив експресіонізму, добрав його зв’язок з народним — виразовим. Тому й ні трохи не турбувався тим зв’язком, а перебравши від когось (від німців, французів) первні навіть екзотичного мистецтва виразового, от як муринського, — гадав, що живе передовими мистецькими проблемами, які от щойно об’явлені і до того часу ніколи й не були. Але ж так гадати — то зовсім не розумітися на мистецтві. Були випадки, що дехто з наших претенсійних знавців мистецтва, приймав деякі експонати за “додержання кроку з Європою”, “останнім словом модерну”, “великим здобутком”, аж німець сказав (дослівно!) — “дефетизм”. Дехто почав обзивати німця “фашистом”, а “фашисти” адже були проти модерну, то чи ж можна вірити?

А це таки був дефетизм і не з погляду фашиста: під зображенням не було нічого відчутого, “пережитого” самим автором, тільки сполучення своєї фабули з назверх забаченим. Не був це слабкий мистець і не провінціял. І добре, що сказав німець, так спонукавши до більших вимог від себе. (А от хтось казав і перед німцем, не прилюдно, — і вийшли лише образи). Не виною був тут талант, лише фальшиві амбіції — гоньба не за мистецьким здобутком, а за успіхом. Ще: непокликаність нашого експерта, і добре зробив, що повчився у “фашиста”, бо повчитися не соромно, а соромно хвалитись усезнайством, нічого не знаючи. Не добравши зв’язку з народним, чи

не звертаючи на це уваги, мало кого й цікавило, що саме поза виразом найбільше живить народне мистецтво: нерозривність його з життям.

Це не просто ужитковість, а невіддільність від людини, необмеженість мистецтва лише на музеї, галерії, виставковій залі. Творчий витвір примітива (будь це святий образ, казка, байка, пісня, танок, стінопис, писанка, килим, лялька, іграшка, глечик) — вияв його духа, душі й тіла — завжди з ним. Криючи в своїй неестетичній чи позаестетичній функції естетичну й етичну, — народне мистецтво має в собі повну суть мистецтва, чого лише з естетичною функцією не осягає високе. (Як знаємо, з Кантом пішло розмежування етики й естетики. Але Кант, не відбираючи від естетики морального закону, — і духом не повинен, до якого випатрошення, плюгавства, потворства розумарі привели світ і ту “естетику”, а ще й у “соцреалізм”!)

Як народне мистецтво, теж має в собі єдність кількох функцій і монументальне мистецтво давніх культур (не ренесанс і частинно не грецька антика, що своїми догмами збили на манівці — до наподоблювання природи, до ілюзорності. Самі ж вони цінні не наподоблюванням, а наскільки мистець спромігся дати гармонію, велич, високий рівень стилю, техніки, наскільки зміг під канонам “оживити”, дати дух життя, побороти опір матеріялу і проявити власне “я”). Тим непоказне народне стоїть понад високим. Тому то таке зацікавлення, і не тільки від сьогодні, народним примітивом, мистецтвом екзотів, Гоею, монументальним давнім.

Гойя, творячи, не довбав розумарські проблеми (це не значить, що він не мав завдань чи не вимагав від себе); не розпинав раба, щоб схопити на полотно муку; не мудрував над перспективою, ракурсом, композицією: він брав це все відчуттям, переслідуючи вираз, акцентуючи лише щось і обробляючи в цілості до повного вислову своїх видив. Так, як і народний мистець-примітив, екзот.

Клясики й ремісники в мистецтві, добаваючи за не-

витриманням пропорцій, за нерозпрацюванням деталей — невміння, творчу неспромогу, недооцінювали Гойю, того, хто схоплював глибинне, видиме й невидиме. І тільки тепер прийшло до переоцінки вартостей і повної оцінки Гойї. На це не здобувся лише один розвиток модерного мистецтва, а й розвиток психології, філософії, метафізики, естетики, історії, археології, етнографії, антропології, генетики, біології. І тут для справжнього Розуму гомо сапієнс — аж побожний подив!

“Не знати, що сталося перед нашим народженням, — це назавжди залишиться дитиною”.

Ціцерон.

Дуже важно для розуміння мистецтва дістати для творчості правильні початкові основи; розуміти модерн справді, а не у відірваності від усієї попередньої культури людства, бо ж це нонсенс. “Починати від себе”, понахватавши то звідси, то звідти, або висловлювати такі сентенції, от як щойно прочитане: “Поезія Е. Андіївської нічого не хоче від доби, не просить ласки в історії, не турбує мертвих” (Тиміш Рубчак) — аж надто по-дитинячому, тим більше, що автор сам поет-модерніст і не без обдаровання.

Не одному нашому мистцеві дав у свій час ті основи, поза викладачами в практиці, поза своїм власним дошукуванням — в теорії проф. стилю, В. Штех. Погляди Штеха в дечім ідуть проти поглядів позитивістів, от як Тен. Згідно з Штехом писав і К. Шоурек. В їхніх особах приєднався до дослідників мистецтва слов'янський складник і творчий складник. Із викладів Штеха, розуміння давніх культур, народного, в повній згоді з власним відчуттям, — залишилось переконання, що не тільки для мистців, а й для критиків мистецтва, науковців, окрім великої ерудиції, треба ще й інтуїції, відчуття, філософічного підходу і... покликання. Те все мав Штех, який і в зовнішньому вигляді якимось гармонійно поєднував у собі ідеально-типічно-чесько-моравське й європейське. З на-

ших сучасних науковців велике відчуття виявив проф. В. Петров, героїчно вириваючись із-під сковуючої системи прагматизму. І яку ж то мав звагу Сократа залишати “темні місця”, коли не вистачало передпосилок до народу! Ще й — яка ересь! — мав зухвалість вбачати в українському фолклорі “ізми” модерну!

В чому ж суть мистецтва? — Про це прозорливо сказав Ольжич:

“Нам дано віднайти життя само
В красі неповторимій і суворій”.

Стиль, напрямок, власне, тут ні при чому, а збереження функцій, на яких стоїть народне мистецтво і монументальне давніх діб. І при тому самозрозуміло: своя притаманність. Не рве з тими функціями ні Гомер, ні Данте, ні багато з пізніших і теперішніх мистців слова. Із наших, найбільш визначних поетів останнього часу — Липа, Ольжич, Клен, яскраво пізнішого періоду — Маланюк. І це не випадковість, що Липа, Ольжич, Филипович, Стефанович, ще дехто та й уже Олесь звертались до народного примітиву. Тут можна знайти й пояснення, чому М. Зеров із своєї поетичної творчості сам уважав найкращими лише кілька поезій і не з тих, що можна було б зарахувати до неоклясики.

Наші неоклясики, в протигагу антимистецтву за марксо-ленінським каноном узяли на щит грецько-римське клясичне мистецтво слова. Але “мертвеччину” досконалої форми, умовної краси не можна було оживити без живої води, духу життя. І яка ця форма не була б досконала, вона таки чужа, не дивлячись на багато високих артефактів уже з своїм живим вмістом. Під тією чужою формою не може вільно висловитись, повно, “по-своєму”, збірна душа. Можливо, через цілковите оплוגавлення народного, Зеров і сам не усвідомлював сповна, чому саме, і в своїх критичних нарисах мимохить, інтуїтивно сказав про це більше. Скинути ж намову, ба, догми століть і найбільшому генію — самому не під силу:

треба співпраці поколінь. Для вияву своєї культури та співпраця — природний закон. Отож збиватись на манівці, не розуміти і досі модерну — ніякому мистцеві (і не тільки мистцеві) не вільно. Це не стрим на індивідуальний розвиток, не обмеження на стиль, не диктат партійний, а ключ до повноцінної творчости.

Без своєї ж культури нічого й не вартий народ. Він не може стояти поруч у вільному колі народів: мусить принести до спільної скарбниці і свої скарби. Без нічого, однією назвою — він ніщо. А коли заступить чужа, — то й назва щезне, як дим. Чужою творити свою — також не йде, це буде тільки шильд, курям на сміх. Треба свого оригінального, що виходить із глибин народного, зрозумівши справжні мистецькі вартості, очистивши від ложних снагою “ізмів”.

Ні, ні, на місці Персеполісу не стояти Партенону! Для одного й другого це було б не притаманно, чужо. А ще й македонці, спаливши Персеполіс, це перське диво-див, сплюндрували святині й святощі, ограбувавши скарби, — позбавляють греків морального права хвалитися своєю антикою, осліплювати світ своїми мистецькими здобутками (М. К. Тілі).

В персів бодай збереглися руїни і казка про диво-див. Але — хай руїни, хай пустиня! — перси не пішли стягати до себе з усього світу ні відпадків, ні “мертвечини”, ні екзотики, ні Венер Мілоських від атенців.

Тут і впливи ні при чому (тільки не до загублення себе!). Коли народне мистецтво і перебирало звідкілясь щось — із церковного, чужого, міського — тему, фабулу, сюжет, тощо, — воно перетворювало його “по-своєму”, під власним спектром душі, за верховними законами свого мистецтва. Тим він став уже “своїм”, зовсім не знецінюючи твір. Подібно і в кожного індивідуального мистця: твір не втратить мистецької вартості, якщо збереже під будь-яким впливом “своє обличчя”, “свій світ”. Теж і тут не грає ролі тема, сюжет, фабула. На сюжет Різдва, Пречистої писало багато малярів, кожен по-сво-

єму. В тому — як по-своєму — і криється мистецька вартість. Та вартісніше те, що відбиває не тільки “свій світ”, поодиче “я”, а й дух, світовідчужання, душу цілого народу, от як г о л о с многи. Не відірваний шматок, а складник великого; зерно брили граніту, який складається з безлічі зерен. Той граніт — своя монументальна культура.

У нас тепер пішло, мов на Вавилонській вежі: і домовитись — не домовитись. Не розуміємось не то що на поняттях, на метах, а й на почуваннях. Один уже й сам починає від себе, другий, переймаючи механічно, судить інших по собі, може й не спроможний зрозуміти, не відчуваючи й не знаючи, що то мистець і мистецтво. Та то лише власне свідоцтво духової мізерії. А “Саморобних” геніїв нема й між найбільшими. П р е т е н с і ї на них — більш, ніж кумедні.

На жаль, наша дійсність черевата таким і подібним. От прийде комусь правити Пісню про Почаївську Божу Матір, мовляв, не гоже, щоб Мати Божа стрілами побивала. І що б ви думали? — преса підхоплює, і вже загал ладен змінити Божикові й Китастому не одне з репертуару. А чи хтось Біблію, Едду, Сагу про Нібелюнгів править? А там — не то що стріли на бзувіврів! До того ж у Пісні стріли — тільки поетична імажинація, яка з реальною дійсністю не має нічого спільного. Хай не милить предметова конкретність образу! — То тільки засіб, метафора. І лише значить, що Мати Божа відіграла ворога.

Під руйнуючим впливом (уже починаючи від псевдоклясицизму), натуралізму, реалізму, матеріалізму, раціоналізму, як видно, атрофовано в нас дуже багато чого: відчуття, уяву, психіку, вдачу, інелект, дух. Із того та й не одного прикладу виходить, що загал спроможен приймати лиш реально, розуміти так, як написано. І не тільки загал, а й науковці, що стверджує “потойбіч” стаття І. Світличного в Літ. Газеті. Не бачити вироблення “советської людини” чи “гомонкулюса”, як називає В. С-ко (“Манюсінька правда”, 61 ч. “Свободи”) — це самого се-

бе потішати. Але нехай! Припустім, що сказано в прямому сенсі. Чи ж пристойніше і боголюбіше було б, коли б Мати Божа попустила бусурменові — ще й загнавшись аж під Почаїв! — вбивати, мордувати, поривати, гнати на галери люд християнський? Тому зухвальцеві, тому битому снопові, тому неприкаяному забудькові, тому мармизі череватому — турчинові? Коли ж попам'ятає, нетяма, і під Синопом, і під Трапезундом, і під Стамбулом, і під Царгородом і Кишку, і Байду, і Конашевича, і Сагайдачного?..

“Ні, не орел є нашої доби —
птах символічний, а папуга!”

(Ю. Клен)

Імажинації, поетики, словотворення, навіть слова народного примітива, Бояна, Митуси, видко вже мало кому зрозуміти. А спробуй хто розгадати народну загадку! Нехай забули її символіку, нехай забули словообраз, але як можна позбутися чуття, емоцій, того відрухового, того, що в крові, що — хай не в парі з етносом — конче мусить прийти з біосом?

Модерн — це повна революція в мистецтві. Переоцінка вартостей, знайдення народного, давнього. Аналітика: розбивання народного на мистецькі первні, акцентування поокремих вартостей і розвивання їх (ото ті “ізви”). Давання переваги якомусь “невмілому”, непоказному зображенню примітива в порівнянні з копією Венери Мілоської, а то й із її оригіналом. А хто в нас зрілий для такого розуміння, коли зовсім загублено себе? А ще й із тих, кому вщеплено поняття “інтернаціональної культури”, хто виховувався на журналі “Аполлон” або на Горьких, Маяковських, на блюзнірстві над собою Рильських і Тичин? На “цукорках” Сосюр, книжки яких “дівчата кладуть собі під подушку” і поплакують над “безштаньками”? Або з тих, кому вбито:

“Плякат, плякат, божественний плякат!..” (Клен)

Окрім етичної й естетичної функції, народне мистецтво має й справді ніби зовсім ужиткову — таке й таке призначення. А тут мистецтво виконує найважливішу, найблагороднішу роллю: стає щоденною потребою, без чого не обійтись; ошляхетнює смак, ставить більші вимоги до красного, удосконалюючи й удосконалюючись; одуховлює, формує внутрішній світ людини. Вирвіть нашого селянина з природи, побуту, культурних традицій, спільного світовідчужування, нашпикайте відповідними гаслами, — і прийде повна руйна духовости: природний потяг до Красна, якого не змогли вбити цілі віки, — зглушіє, витьчеться, мов вигін для череди.

Для колишнього благонадійного впливу треба б і повернути мистецтво до буденного життя (це не значить знизити рівень чи самому мистецтву “спастися з високого”). З тим модерн не упорався, хоч вимоги життя і звідти, і звідти. У нас були в тому намагання П. Ковжуна, В. Січинського, О. Кульчицької, “Нової хати”, а потім і цілої плеяди мистців. Але звичайно в більшості, як було, так і є: найбільшою амбіцією мистця — творити “мистецтво для мистецтва”, потрапити на позиції музеїв, галерій, виставкових залів — показати себе світу. Амбіції є ще вищі (це приватна таємниця, що напружує зухвалість і сильні лікті). Амбіції — хвальні й дуже побажані (не лікті!), тільки но якби здобутки прогресували так само, як амбіції, і принаймні не загублювалось поняття вартости! Тоді якийсь здогадний успіх “на підбій світу” — ніякий успіх, а ненаправлене зло: компромітація своєї культури. За таке відповідає не тільки автор, а й ціла збірнота.

Прояви в нашій дійсності недвозначно кажуть про загрозові ознаки півкультури — тієї потвори, що страхає не тільки від сьогодні. Мовчати не можна, байдуже, чи пристойно, чи не пристойно “репетувати”. Коли світ зумів зрозуміти трагедії Софокля, то напевно вже може

зрозуміти живущу трагедію, від чого і сам не так то й забезпечений. Прикидатися ж можна хіба в комедії.

Мистецька вартість казки, байки, віршика, іграшки — не поступається і найбільшому творові, бо це також мистецтво, тільки інший рід, так сказати б, мініатюра більшого. Вона відрізняється тільки підходом, способом виконання, пристосування до малих розмірів, до сприймання і своєю ужитковою функцією — вужчим призначенням. Це також Мрія, видиво, як і в монументальному мистецтві. Народну мініатюру давно скинули (та й мало хто ставив) з п'єдесталу високого, зарахували до “кустарства”, до ремесла, звели на ніщо. Мистці-ремісники і промисл, ще й останньої доби, вже подбали таки дійсно звести її на ремесло і нінащо.

Народна мініатюра не вигадана, як мініатюра доби рококо, щоб чудувати amatorів, продавати для колекцій збирачам дивовижного і рідкісного, пильно дбаючи про свою повну кишеню і славу штукаря.

Поза вужчим призначенням — забавляти, мистецтво для дітей має й глибше значення: впливати на світ дитини, на розвиток психіки, духу, вдачі. Занепад того мистецтва, зведення його на перепишнений, скастрований, безвиразний, бездухий, “дерев'яний”, сухий, ремісничий, дидактичний, моралізаторський трафарет — призвів до атрофії фантазії, здібностей, таланту, духової тупости, зматеріялізованости, злочинности, ідіотства, як і бачимо навіч. Тут якомога й ревно допомагають батьки: спочатку вбиваючи природний потяг у дитини, а потім потураючи (звихненим витребенькам). А дитина змалечку самохіть тягнеться до найпростішої ляльки, іграшки, що дає їй щось до уяви: тільки маленький натяк, далі дитина сама вже творить собі образ — Мрію. Це так проявляється природний потяг до творчости. Не дістаючи поштовху в перепишеному й бездухому, — вона рветься до “каміксів”, які, хоч і не сповна зрозумілі, тим більше зацікавлюють, тримають у напрузі, дають щось до візії. Але низький рівень, неперебірливий зміст “каміксів”, хоч

і розвивають уяву, та в протилежному напрямі: до паскудного, злочинного. То діє біологічний закон: коли рослина не має можливості рости вгору, — вона стелиться низом.

Щоб оживити мистецтво живою водою, — мало очистити вогнем і водою, що започаткував модерн з таким рвучким поривом, великим і широким зусиллям: треба й навернути мистецтво до всіх його ужиткових функцій. А того не можна досягти без революції й у всій культурі, в укладі життя. Не можна й без зміни поглядів нашого й не нашого загалу, без реформ загально-суспільних. Усе ж треба щось робити, щоб протидіяти.

Пропагування на виставках, видавання благодійним коштом книжок щасливців, — до нічого не веде: глядач однаково не зрозуміє модерну, читач зовсім перестав розуміти поезію. Мистецтво стало поза життям. А вже коли експерти збилися на манівці, ще й других збивають, — пропаща справа: потвора вилізла з лігва і от-от задушить. Не оди уже почав прозивати: “Півкультура!” “Диктатура!” Тут і ми до рими: “Потура!”

Йти за модними гаслами на “підбій світу” ні з чим, страчуючи під собою ґрунт, опліднюючи чужу культуру — мало чести. Без духової спадщини, без з’єднуючого в одне зв’язку — це безбачченко. А він — мов покруч: втрачає здібності духові, інтелектуальні й фізичні. Для ошляхетнення культур, для виплекання дивовижних квітів — треба здорової щепи і такого ж здорового паростка. Щепа — своя духовість. Паростки — молоді пориви.

Маеш! — Вийшло мимохить за алегоріями Готами. (Хтось тут може почне супліку до Громадського суду строчити!) Їй-же-їй, вийшло зовсім без наміру повчати! Таж Готама не повч... — ади! — таки й повчав! Казав і казав, ще й наказував: переказувати з роду в рід.

“Той, хто пізнав Істину”, ділився з побратимами своїм хлібом, чи то “осіненням”, що, після довгих блукань, враз спало на нього в пустині. Роздаючи по шматку, Готама казав про дивні фікції — альтруїзм, відречення, при-

значення; про абстракти — містичні, небесні й земні матерії, про Благо, про Красно, про нероздільність в одному — в Істині.

Того, що шукав, — не знайти в пустині. Тільки бачим маривом.

Треба йти між люди, щоб не забували про Красно, на роздоріжжя, на перетуття, на вигін.

Розломивши буханець, роздавати по шматку і то кожному, хто тільки наманеться.

І чого-чого лишень не казав Готама! А як просвітлено й хороше!

То — лише кришка, що спала з Готамової торби.

Кожен мистець мусить знайти якусь.

У віршах Андіївської, поза однією спробою, нема динаміки. Це не притаманно експресіонізові, а статичному примітивові. Буйність, химерність і непов'язаність образів у деяких віршах, — могли б указувати на імажизм, чи імажизм (найвірніше на дитячі безвідповідальні витівки), а зображення нереального — на сюрреалізм чи абстракціонізм. Але до сюрреалізму треба було б духовости, "змісту" чи то "літератури", а тут його нема, лише реалістична конкретизація уявного. Вираз іде до гротеску. Загалом образність дуже зміслово. Подекуди (в циклі "З космогонії") набирає сили і краси. Мовосклад — то "дитячий", то брутальний, аж до спрощення. В якій мірі щось із того можна віднести на рахунок природних даних, впливу модерну, народного мистецтва (не під безпосереднім, а посереднім впливом через експресіонізм), екзотів, — говорити зарано. Але "дитиняче бачення" — може, не від Шагала, все ж скорше в дусі його, ніж народного, бо в фолкльорі наївність не така то й дитяча, а й при найбільшій фантазії пов'язана на певні уявлення і відчуття мовоскладу. Тут лише ствердімо: багата уява — сильний чинник при творчості; дитиняча безпосередність бачення — це те дитинча, що вбив реалізм. В Андіївської воно аж надто лепетливе, і той лепет (хоч

би ті зворушливі для Тимоша “ніжки у води”) дасться сприймати сповна хіба лише дітям.

Непідсолодженість образу — дуже додатня прикмета, для нас особливо побажана на провінційно-сантиментальну й псевдоклясичну умовну “красивість”, на снобську “прилизаність”. Тільки не слід обмежуватись на брутальну лексику, бо нею не все можна висловити. Змісловість образности ж, не підсилена нічим із душі й духу, — надто “матеріальна”, не збудна, не жива.

Прогресування гротеску, лише з одного газарду, — веде до крайньої чудерности (“Нічний дощик”). А бурлеск при ступенюванні може вивести поза мистецтво, як стоїть поза мистецтвом лайка, будь вона й “найквітчастіша”. Отож для поезії одної метафори — рішуче замало. Але функція лайки — не естетична, а зовсім ужиткова, от як для принагідного емоційного розряду. Деся і може вона бути на місці, коли така красна, як давнє наше закляття: — А бодай на тебе Морана! Або коли вибухає вулкан емоцій — погорди, гніву, зневаги. Право на таке має в нас Вишенський, П. Куліш, Шевченко, Франко, Леся, Маланюк, Клен, навіть такий стриманий Ольжич, — ідейні великі творці, не обмежені до себе й до “мистецтва для мистецтва”. І то тоді лише, коли той, до кого скерована лайка, ще у множині, в збірності, — заслужив на неї.

Так лаялись, не питаючись права і зранюючи й себе, Старозавітні пророки і Мойсей, розбиваючи Скрижалі.

В українському народному гротеску, в сміховинках стримуючим чинником на нев'язаність вислову служить (чи служила) преестетика, хоч вона і не “прилизана”. Це те вроджене почуття красного й етичного в кожного примітива, що було колись особливо розвинене в нашого селянина, аж до добровільно обов'язуючого усіх етикету, і що знайшов Гоген у тубильців на Таїті. У нас склалась на неї своя вікова традиція і тісне єднання з природою, — Божою красою, яка підсвідомо діє на душу людини, а через неї — на людський витвір.

І не раз приходиться до парадоксу: народне мистецтво, хоч би й не має переднаміру до краси, завдяки тій преестетичі і нерозмежовуванню в ній красного й етичного, — первинно красне, чисте, як джерело (давній наш фолклор). А “високе”, якого функція мала б бути естетична, буває зовсім неестетичне.

Земля, де кавуни й собаки
Стоять рядком навколо хат.
В картоплі янголи цибаті
Хропуть, на сонце звівши зад”.

(“Радість”)

Тут ні за яким мистецьким каноном не знайдете нічого, хіба грубий реалізм, що розминається з поезією. Ні законом, ні прикладом нам не сміє бути ні Бош, ні частушка (як це на Боша покладається Рубчак). Та й яка тут радість, щоб можна було асоціювати з наголовком? А початок вірша — дуже обіцяючий, хороший і має той зв’язок: образи асоціюються в уяві читача і приймаються за правдиві:

“Велів пернатою рукою
Відкрити громовищ парники —
І груші грянули рікою...
Там молоком годують вишню...”

Але “чай верандний п’є Всевишній” і далі про собак і “янголів цибатих” руйнує попереднє спрощення образів. Спрощувати ж образи можна не тільки “вульгарним” (той термін, власно, вигадали, з непорозуміння народнього), а ще в більшій мірі “міщанським”. “Зад”, хоч і грубо, ще якось можна прийняти, бо це природне (однак є багато чого природного, про що не згадують. Наш селянин, коли навіть говорить про свиней, — то зараз же вибачається: “Даруйте на слові!”). А “цибаті” й “хропуть” — ні, бо це не було б за усталеним уявленням небесної краси янголів і також грубо-реалістично. Не можна прийняти і “чай верандний”. Якби ж так Все-

вишній, напр., “вечеряв, і хрущі над мискою гулі”, а Він собі при тому “розважав про долю щеп” — це була б примітивізація, і добра, бо була б у душі народного: зображувати Бога за мітологічними уявленнями на свою подобу. Це вже освячено традицією, а вона табу для збірної душі. Можна було б ще якимось зобразити, бо за народними уявленнями, Бог — не тільки Батько, Дід, а й Господар неба й землі — Вседержець: з пугаром, з келихом, але не “по-міщанському” — з чайником. І викинути б той москалізм “грянули”. (До речі, на твердження Т. Рубчака про барокко: як барокко, так і готика, черпали з народного виразового мистецтва. Але не з браку естетики, обробляли лише те, на що клали акцент: це лише для сильнішого виразу, так, як творить примітив, так, як творив і Гойя). А Бройгель — також не приклад: він надто простацький для нашого барокко.

Все ж, хоч не сповна, перевагу треба дати тим якраз віршам, де слідне змагання за цільний вираз, конкретизуючи уявне, реальне-нереальне, абстрактне. Тут має приміненнє буйність авторчиної фантазії, хоч не все щасливо.

“І лежали, як кургани,
На левадах баби п’яні.
Баби, родички левад,
Що тримати мали лад”.

(“Нічний ландшафт”)

Осьде не шкодить спрощення образів, бо можна знайти ядерну схожість курганів з повалом п’яних баб і баб — родичок левад (хай це останнє за якоюсь “містичною” кривністю). Це і не спрощення, а позитивний виразовий примітив. Інший вірш “Нічний дощ” — ніби в такому ж дусі, та не в такому. Щоб можна було писати в дусі примітива, треба більше, ніж “простих” образів: треба світовідчуття, знання побуту, народної психіки, ще й тих “неписаних законів” творчості. Той вірш і до реалізму, і до гротеску не можна віднести: невідчутність

образів, насильне нав'язання, механічний підбір, звідси чудерність. Якби ж так замість боксерки (наш нарід не знає взяти таких збочених аномалій — “женоненависниць”) лютицю, фурію, бабище з коцюбою, злющу відьму, а не дуби вдягати в спідницю (дуб — чол. роду, хлопа ж переодягти на бабү — хіба тільки беручи на клини), то може й вийшов би примітив. Метафори ж: “навзнак падають дуби”, “відливають побитих і пораних” — добре. Але не — “з неба капа товщ” — ні в образі, ні в милозвучі. Та й у цілому вірші — якась какафонія.

Невідчутність метафор, непідлеглість на “пережите” — позбавляє творчість виразности — суттєвої функції. Так само, як механічний повтор в орнаментиці, це веде до декоративізму, а то й до автократизму — зведення творчости на механічний принцип. Буйність декоративізму (в орнаментиці — мотивів, у поезії — метафор) не є розвиток, як це звичайно гадають, а занепад (тож з тією екзотикою обережно!). І взагалі буйність орнаментики — не в українському дусі.

Автоматизм же веде до автоматизації, повної механізації, до довільного пробудження образів, нічим не пов'язаних між собою, до нісенітничі. Дійшло до того екстрему, з непорозуміння, а то й таки з безглуздя.

Поначувшись про велику ролю підсвідомого при творчості і про стрим на неї розуму, логіки, — заходились механічно викликати до дії підсвідоме, щоб так допомогти собі до творчости, до модерного “ізму” і скоршого виявлення генія. Ще й цілком утвердили в тому приклади з біографій великих мистців, вундеркіндів, божевільних, що творили в екстазі, при приспаній свідомості, а то й несвідомо — в гарячці, якійсь хворобі, при деякому роді божевілля. (Це безперечні факти, їх оспорювати не можна, вони трапляються й сьогодні, і бачиш навч. Вони були, є і — надіймося в Бозі! — будуть, поки існуватиме справжня мистецька об'явна творчість). А схопивши щось на льоту про “лібідо” Фройда, ще там що, —

і заходились показувати невидане мистецтво. От і постав уже, мабуть, не один дивовижний “артефакт”.

Та то біда, що силоміць не дасться викликати надхнення і голос підсвідомого. Не можна навіть і тоді, коли й талант не малий, коли й є відповідний психічний мистецький тип, а саме чуттєвий.

І вже сам Фройд не тільки казав про “лібідо”. Його наступники дослідили далі, об’явивши поза внутрішнім світом індивідуума, ще й збірну душу. Вони й ще раз ствердили, що тільки душа управляє людиною називатись людиною.

Дехто з дослідників мистецтва і поважних дослідників, ще при перших виявах сюрреалістичного напрямку вважав, що сюрреалізм підніс автоматизм до повноправного рівня творчості. Але психологія каже, що й підсвідомий творчий вияв при ослабленій контролі розуму також підпадає під самочинні критерії. Наче й добре, що приспаний розум не обмежує вияву найглибших верств підсвідомого, бо тоді постають найглибші твори.

Однак в сюрреалізмі таки можна спекулювати, подаючи, напр., мазки осячого хвоста за “Захід сонця над Сеною”. Досить того, щоб щось на експонаті послужило підказом, а далі вже підскаже уява самого глядача або читача. Зображуючи з уявного, надреального світу, сюрреалізм з усіх напрямків чи не найсуб’єктивніший, тому й легко ошукувати. Для додаткового підказу мусить служити напис чи наголовок, як і в абстракціонізмі. Он який довгий в Андіївської “Парк з великими можливостями, в якому дерева вночі сортують звуки, або куди діваються звуки”. При конкретизації Андіївська поводить ся з абстрактними поняттями так само без пардону, як і з пророками й отченашами. Імпонує та звага й одчайдушність: свідчить про спромогу стати надконвенційним. Для мистця — це передумова. Упевненість у ній дають не чийсь дозвол, не впливи з перейнятим, а, як сказала Теліга — “підвладність своїм, а не чужим законам”. Одна-

че це нічого не має спільного з зарозумілістю, ні з дитячою лепетливістю.

“Там очевидець оповів,
Каркаси приголосних бродяг
І убивають наповал...”

(“Парк”)

Аж драстична конкретність. Аж на дотик відчутно технічний матеріал, а саме — залізо. Аж надто: от-от уб'є. (На досаду і тут москалізм “наповал”! Хоч би вже саме “Слово” подбало б про неревидання словника Грінченка!).

Але для деякого вірша і найдовший наголовок нічого не допоможе: не можна сприйняти, як от вірш “Народня поема про яблуко”. Автоматизм — не автоматизм, бо майже в кожному рядку фігурує те “яблуко”. Лише якимись “фасетними очима” тут сугерується безглузда частушка — “Ех, яблочко, куда котишься...” Штудерними образами й натякає, куди нарід докотився з ним, з тим “яблочком”, і куди з тією “поемою” докотилась поезія.

Сюрреалізм як і абстракціонізм, не чужий народній творчості. Але тут той “ізм” — один із багатьох “ізмів”-складників, що в синтезі дають монументалізм. Народній творчості й не чужий і автоматизм — вільне прудження уявлень. Але народний мистець — завжди відповідний психічний тип; а друге, при народній творчості, поряд з преестетикою, завжди діє самочинно і прелогіка — критерії.

В цілій збірці аж надмір метафор, а він шкодить ще й тому, що втрачається центр, як при буйному декоративізм. Якийсь осередок у композиції конче мусить бути, щоб вірш і при ядерній плястиці не розпливався в щось невиразне. А на мистецьку вартість не складаються лише окремі елементи, от як лише метафори, а цілість — духова суть і форма.

Читачеві для відповідних а с о ц і я ц і й, щоб могли сприймати, треба більшого підсказу. Але, здається, вже

Світало тричі. Шумували зірки,
Зривали береги..."
"І все було незграбне, щоб заплакати,
І мучилось кошлатим болем..."

У тих рядках, вибраних із вірша "Ангели початку", і в попередньому уривку — велика виразовість, сугеруючовірна відчутність, глибинність, динаміка. Бракує лише одуховленості, боротьби сил — Світла-Тьми, щоб стало трагічним. А то тільки корчі породілі — біологічної "протоплязми" і чи не тієї "дівки, що реготом, ножі пливуть з грудей"? Якби ж такими уривками говорили цілі вірші! — То вже не зворушливий "дитячий лепет", — а широка шпакля скульптора і смілива рука. На це й понадіймося! Понадіймося і на знайдення чогось поза протоплязмою.

На тому для пролога нашої молоді поезії — найкраще було б і зупинитись. Однаково ж останнього вірша — "Народження ідола" — не розлушити, навіть ласкавий підказ тлумача нічого тут не помагає. Спробуймо ж інтерпретувати за оригіналом так, як розуміємо. Якщо не вийде за спіритусом Готами, то може хоч за кимсь із його попередників кільканадцятото коліна. А на наш час, про який жаско нагадала Андіївська, підказавши в "Народній поемі", куди то докотило і куди то далі докочує "яблочко", — було б дуже добре. Нехай же авторка не візьме за зле, якщо в інтерпретації, при найліпшій волі додержати, вийде щось не так:

Божище, видибай з-під лепу...
з кори земної... з-під потвор
назверх — як лико... хай кров твоя...
і горна лип виходять із ґрунтів,
і німб... (ні, ні, не в сні!)
наяв на кониках побільшивсь. —

Чудесно!

(*"Київ", Філядельфія, ч. 2 і 3, 1959*)

СОФІЯ ФЕДОРІВНА РУСОВА
(Думки у 100-ті роковини народин)
(Скорочено)

Колись Карлейль казав: “Народ хоче славити своїх героїв”.

Справді, даймо славити героїв! І не так, як це у нас за традицією — по смерті, а в найкращому випадку при смерті. І не так, щоб кожен шибеник, кожний деднейко смів кидати камінням у гріб національного велетня — як це на нашу ганьбу і сором існує і досі. (От, напр., як вшановуємо роковини навіть таких стовпів, як Шевченка і Франка!). І не так на мавп'ячий спосіб — щоб лиш не відставати від інших. І не так пофарисейському — лише на око. Або: я тебе хвалю, а ти мене. Або ще інакше: я тебе не признаю, то й тебе ніхто не признає. — Тих варіяцій повно.

Коли ж тепер у нас ніби й нема спільних героїв. (Забули, забули про спільний народний дім, про одну школу і про хоч будь-який громадський суд, який би прикликав до порядку Дике Поле. Це в роковини С. Русової, як психолога і педагога, треба було б наголосити, щоб, принаймні, наша молодь не йшла за прикладом батьків). Так, уже ніби нема спільних героїв, і, чим далі, тим це виразніше. І щоб лиш примха і сила — піднімуть при ославах на щит кого хочете. І лаврові вінки уpletуть кому хочете — аби лише перевершити в ревності когось іншого, аби лише “наша взяла” — аж до непристойности, аж до безглуздя.

У мене не піднімається рука. Як тут доторкатися до когось із особистостей, хто ніби з іншого світу? Кому ані не личить голосне наймення “герой”, бож то за усталеним поняттям герой б'ється, падає чи тріюмфує з мечем у руках. Хто й сам не претендує на це

наймення і, трудячись на своєму полі до самовідречення, труд цілого свого життя кладе, як офіру, для свого народу. Ті трудівники вже відійшли, чи відходять. Їх так мало між наших старих і молодих легіонів. Як мені тут змагатися в суперлятивах, коли, здається, мовчанка була б це — найдостойніше? Як говорити про Софію Русову — уособнення простоти і скромности, яка вважала труд, як щось невід'ємне від людини і само собою зрозуміле?

Пригадую її, — високу, тонку, вічно затагнену в сувору чорну сукню. Мені завжди здавалось, що під цією чорною сукнею пані носить дуже колючу волосяницю, яка ніколи не дає спочити в догіддю, в констернації. Це було чи не те саме, що не дозволяло нашій сеньйорці Олені Кисілевській втопати в благословенній нірвані над Чорним Морем. Це було чи не те саме, що й символ чернечого стану, от як клобук для схимника, — відрішення від життєвої “суєти суєт” і вічна пригадка, що “не одним хлібом жив чоловік.”

Як жалюгідно виглядають обіч чорної сукні С. Русової коштовні наряди наших пань і малинові киреї наших контестанток! Ні, щоб тут так говорити зі зайвого пуризму! Навпаки, авторка щонайревніша прихильниця елегантности. Але, як то кажуть у наших сусідів — “цо задужо”... Нічого не поробиш. — Зачеплено змагунську жилку в черкаського популюса. Ну, і пішло: А хто кращу і коштовнішу суконку? А хто краще і дорожче авто? А хто... — одним словом, змаг во всю. І то діло. Авторка аматор змагань. Коли ж тут уже загублено міру і глузд. І навіть над тим уже ніхто не зупиняється. Таж і треба себе винагородити, пожити “як люди”. А “показати себе” — хіба це не життєва потреба? Після доляра — як хліб насušний. А чим найефектовніше приголомшити, як не суконкою, телевізором, автом?...

Кажуть: не діло освячує людину, а людина освячує діло. А це своєю самопосвятою, чистотою і любов'ю.

Чи багато у нас такого освячення? (Тут кортить хоч згадати про ті золоті шильди, якими прикривається де-хто, твердячи, що раз золоті шильди, то й конче і без сумніву золоті діла).

Але щоб так зберегти любов не тільки до свого діла, не тільки до покровнених по душі, не тільки до свого народу, як вимріяного абстракту, а й до цілого, далекого від ідеалу (щоб не казати більше) навкілля — це уже зовсім щось несусвітнє. А це було у Софії Федорівни. Все ж таки думаю, що Бог ущедрив їй не бачити усього в повному вимірі. Тому ця любов могла промінювати у повсякчасному напруженні, у вічній праці, відбиватися в її білій авреолі сивого волосся, в лагідному усміху і в постійному зверненні до будь-кого: “Любочко!”

Це останнє не була сантиментальність, як так би хтось подумав. Можливо, це була віра в людську душу. Можливо, це була віра в народний геній.

(“Наше Життя”, Філядельфія, лютий 1959)

НА ЗГАДКУ ПРО МИКОЛУ ГЛОБЕНКА

(Скорочено)

Яке хороше слово — приятель! Від нього ніби зразу на серці тепліше. Підказав його тут проф. О. Шұльгин у своєму спогаді про професора М. Глобенка.

Не пам'ятаю точно, коли саме і як я познайомилася з Миколою Миколовичем. Але згадка про нього в мене нерозривно зв'язана з Ашаффенбурзьким табором “Лягард”, із 1945 роком та спільно пережитим. Тоді попало до цього табору багато українців зі старої еміграції та нової. Однакова доля, однакове лихо об'єднувало людей і не тільки одної національності.

Умови були жахливі; розбиті приміщення з колишніх німецьких касарень, щоденно горохова чи вівсяна

юшка, зацвілий хліб. На всіх не вистачало кутка, і багатом, у цьому числі і мені, прийшлося яких два місяці перебути під відкритим небом, аж осінні дощі загнали на долівку в коридори. Але невігіддя, недоїдання, холод, недомагання не були страшні перед загрозою репатріяції та вічних скринінгів. А було чого боятися таборянам, особливо тим, що при “звільненні” советською армією Західньої України бачили на власні очі це “звільнення”; і тим, зі Східньої, що за стільки років поневолення большевиками зазнали досхочу обіцяного “раю”; та й старим емігрантам, що з душею вирвалися із льохів при окупації Західньої Європи.

Тільки розпачливі протести таборян, чорні прапори, самогубства, живі перепони, коли з розпачу люди кидались під советські авта, та акція українців закордоном трохи обмежила сваволу репатріяційних комісій. Люди з полегшою відіхнули. В “Лягарді” ж до найгіршого, на наше щастя, не прийшло завдяки доброму керівництву.

Згодом самі таборяни якомсь покрили розбиті дахи, забили дошками чи засклили вікна, видерши зацілілі кусні шиб із гаражів. Коли мені, нарешті, приділили були кімнату, я цілих дві зими пробула з вікном, затуленим навоскованим папером, що приятелі знайшли десь між руїн і наділили ним і мене. Через шпари в стінах заливав дощ, тяг протяг, бож і двері були розбиті. На силу Божу роздобута піч немилосердно курила. Однаково було в багатьох приміщеннях, а на горішніх поверхах і в суртенах ще гірше.

Дехто добре давав собі раду, але я без помочи приятелів, з яких чи не найретельнішим був караїм — Хаджі, і так не вийшла б. Одна мені була вигода: нікого не приділяли до моєї кімнати, так що можна було, коли треба спішно, і по ночах сидіти над портретами чи за якоюсь іншою працею. Це було великим щастям, бо для творчої праці конче треба зосередження. А в мене ще, як в усіх малокровних, найбільше енергії та надхнення прибувало надвечір.

Наділили мене тим привілеєм не задурно. А це був, справді, великий привілей. Адже на перших порах і сам комендант-українець не мав окремої кімнати. Але такого скромного коменданта, як був симпатыга-Рудько, ледве чи можна було здибати десь інде. Недаремно за ним тужило багато сердець, а борзописець навіть схопив це до свого Вертепу (ні, щоб так дійсно Рудько був зальотником: це лише вигадки для сміху, що прийшли борзописцеві під надхнення).

Отож, кімнату приділили за рисування портретів для таборових академій, виготовлення запрошень на імпрези тощо, ну, і за портретування наших комендантів-американців, кого табір хотів ушанобити. Щоправда, перший наш американський комендант замовив портрета сам, пообіцявши у винагороду засклити вікна, та потім про обіцянку забув. Він щодня приходив у повному виряді з шоломом і відзнаками і терпеливо позував. Та не проходило і п'яти хвилин, як уже викликав його посланець задля різних пильних справ. І прийшлося напів з уяви закінчувати портрет. Тоді ще можна було на таке здобутися: був елан, служили очі, бо ще не так сильно проявлялась анемія.

За цю працю, як ідейну, для блага табору, нічого не платили, лише згодом за яких два роки чи що — якусь пачку-дві цигарет за портрет і то з ласки нашого культурного референта, що настояв на хоч будь-якій винагороді. Мабуть, ніхто на мистецтві не розбирався і не уявляв собі, що над портретом іноді, а ще й коли очі відмовлялись схоплювати, приходилось закликати небо і пекло, щоб якось із честю вив'язатись.

Зупиняюсь над тим довше тому, що в подібному становищі було багато з наших культурних робітників, між ними і проф. Глобенко. Тоді, цілком по-американському, був упривілейований фізичний робітник, що діставав хоч додаткові пайки. А першою жертвою став уже і так знесилений хоробою професор Животко, той ентузіяст, що намагався якнайбільше зробити для загалу в будь-яких

умовах. Це його найгарячішим коником були українознавчі курси, що спричинялися до національного усвідомлення нашої таборової молоді. Правда, пізніше зі своєю управою цей несправедливий стан трохи зрівноважили.

Як тяжко не було тоді жити в таборі, наші люди схопилися за працю і то в усіх ділянках — організаційній, господарській, культурній. Була вибрана своя управа, замінена американська варта, з УНРА поліпшилась кухня, відкрили початкову школу, гімназію, українознавчі курси, згодом малярську школу, музичну, кілька ремісничих. Почалися з'їзди письменників, науковців, театральні вистави, мистецькі.

Здається, ще при кінці 1945 року Український Жіночий Союз улаштував мій літературний вечір. Ініціатором, як я довідалась пізніше, був проф. Глобенко. Він завдав собі труду добрати учасників — декламаторів із найкращих таборових артистичних сил, доповідача і сам читав, сумлінно розбираючи мій поетичний доробок. Зібралось багато слухачів, що радісно говорило про зацікавлення публіки, яка кожен виступ вітала оплесками.

Завдяки цьому вечорові число прихильників моєї поезії значно зросло. Маю дякувати за це усім, хто ласкаво взяв участь у влаштуванні вечора, а в першу чергу, М. Глобенкові.

Тоді я вже знала Миколу Миколовича особисто. Він зчаста сам або зі своєю дружиною — пані Симою — заходив до нашого бараку, знайомився з моєю поезією, цікавився портретами, розмовляв на різні теми. Так легко було з ним порозуміватись! Не вадило, що я зі старої еміграції, він — із нової. Мене це не раз дивувало, а розгадки, здається, треба шукати в самій особистості Миколи Миколовича, у його великій культурі, широкому розгляді, тонкому відчутті, об'єктивності, зрівноваженості, що не підпадала під вплив демагогічних гасел, і спроможності дивитися на все згори. До всього: він був, у першу чергу, науковець і то відданий цілою душею.

Йому дуже лежала на серці українська мова і література; боліли неусталений правопис, примітивність нашої преси, засилля графоманії, а кожен творчий прояв радував. Він пильно слідкував за ростом наших письменників на еміграції та щиро вітав осяги. Дуже влучно характеризував твори, у розмові вільніше, бо, пишучи, вимагав від себе прецизного вислову і скупився словом.

А в пані Сими було чи ще не чуткіше, чи ще не тонше відчуття поезії, ніж у Миколи Миколовича, що він і сам не раз підтверджував. Обопільні зацікавлення викликали симпатію та зближували.

Поза педагогічною працею в гімназії, проф. Глобенко багатьом виправляв літературні матеріали. Зацікавившись “Літописом Єронима”, він не тільки звернув увагу на мову і композицію, великодушно дораджуючи, а й прочитав його навесні 1956 р. зі своїм післясловом на академічному вечорі у вузькому крузі наших інтелектуалів.

Не знаю, чи Глобенко був ознайомлений з нашим таборовим бурлеском, хоч відбувались прилюдні виступи — вертеп, забави молоді, летючки при виборах управи, поодинокі вірші на деякі пропам’ятні події, от як дуже вдалий надмогильний вірш-напис на погребання танку, тягарового авта, чи щось подібне.

Раз якось пані Сима побачила якийсь бурлескний вірш у мене на столі та зацікавилась ним. Але я не хотіла прозраджувати своїх спроб, ні спроб інших авторів, кому іноді трохи допомагала. А це тому, що побоювалась від Миколи Миколовича зневаги, він же і так не дуже то похваляв таборову літературну продукцію та й було за що не похваляти. А ці спроби, мені здавалось, він напевно б наклеїв невіглаством. Іще: багато чого вважав би нелояльним і за невдячність до УНРА. Я ж не дивлячись на кострубатість і неадаптованість наших спроб, добачала там життєвий живчик, чим помітувати б не слід, а бурлеск вважала чи не найвідповіднішим жанром для схоплення гротескової дійсності. Не дурно

Клен і Мосендз схопилися за сатиру, але вона не все сприймальна для загалу. А щодо нелояльності і невдячності — тут і сам Бог простив би. Показати Глобенкам щось із своїх гротесок я намірялась пізніше, аж вдасться вирівняти кострубатість.

До цього ніколи не прийшло через комісії, переїзди, виїзди з “Лягарду”. А останнього літа, 1948 року, мені були нав’язані переклади п’єс для театру Давидовича, від чого не можна було ніяк відмовитись (аякже, ідейна праця!). Тими перекладами був змарнований цілковито дорогий час, коли Муза була чи не найщедріша за ці роки в таборі. Не вдалось закінчити багато розпочатого, як намірялась, чого переклади ніяк не виважили. До того: на виставах додано до діалогів такого “сала”, що хоч не признавайся до перекладу, і я надаремно ще заздалегідь вигороджувала собі право не міняти висловів. Цього на сцені аніяк не респектували і навіть не віддали назад чорновика. Як пізніше писали мені з багатьох таборів знайомі, вони, почувши на виставах непристойні дотепи, не могли повірити про мою співпрацю тут, хоч на афішах чорно по білому стояло мое ім’я.

Мені дуже неприємно, що багато людей таки повірили в такий мій переклад, а я ж дотеп і ядерність добачаю не в непристойностях, а в чомусь іншому, хоч і не без того, щоб де-не-де не добрати для кольориту “міцне” слівце.

Ясно, якщо Глобенко бачив ці вистави, то, напевно, не похваляв. Мені ж така дорога була його прихильність до моєї поезії! Вже саме його зацікавлення літературою піддержувало на дусі. А що вже говорити про миле відношення! Воно скрашувало довкілля, напружувало до творчості і так заставляло забувати про своє особисте горе і таборові злидні. Якби так можна було тепер знов опинитися в “Лягарді”, хай в голоді і в холоді, та між близькими приятелями, — я б радо мінялась і не тільки я одна. От нераз прийде лист, де хтось із бувших таборян виливає тугу за таоровою духовою атмосферою, що все ж давала піднесення над будні.

А приятелем Микола Миколович був вірним і вибачливим. Навіть довгий час, велика віддаль і не завжди вчасний та відповідний відгук не змінили його відношення. Він усе вів переписку, турбуючись, підбадьорюючи, ділячись враженнями. В останньому своєму листі, відповідь на якого я боржу і досі, він писав про свій намір виїхати в час вакацій на південь Франції з надією відпочити і поправити здоров'я. І знов згадав про свій незабутній лісостеп над Дінцем. Він ще в таборі з великою тугою багато оповідав про той лісостеп і якось був додав: якщо вже не суджено побачити його, хай би дозволено було хоч вмерти там!

Пригадую, раз узимку ще в 1946 році, зайшовши до мене на хвилинку і пробігши очима якусь нову главу з "Літопису Єронима", Микола Миколович удруге, тепер уже вголос, прочитав її закінчення:

... Не йти ж ченцеві поруч до парому
і не вилонювати серця мрій.
А кличе Хтось: — Ходи додому,
де вертоград Атонський дивен Мій!
Там взбіччя — ліпо здоблений трифорій.
У неозорості висот — Еон.
Летить душа все д'горі, д'горі, д'горі... —
Прокинься, ченче, це ж бо тільки сон!
Як дано ж нам очистою в геєні
пекельний вар із гемонських сүлій, —
мій Боже, з уст ченця не вийде пені:
народу жереб прийме він за свій!

І за якоюсь асоціацією запитав, чи знаю я т в і р І. Франка — "Іван Вишенський". Я відповіла, що ні, хіба з конспекту ще з гімназійної лавки, але через брак лектури при українській гімназії в Празі не познайомилася з твором у свій час, а вступивши на Карлів Університет, прогавила можливість знайти його в Климентинумі. Однак я знала добре про життя і діяльність І. Вишенського, про його відрішення від цього світу та його послання русичам з Атону. І ніяк не могла примиритися з тим, що

Іван Вишенський не повернувся в Україну, хоч його кликали, сподіваючись рятунку. Пишучи цю главу "Літопису", хай без повзятого наміру, я вивела Єронима антиподом Вишенського.

Тут Микола Миколович розповів мені зміст твору Франка. Звичайно, розповідаючи щось, говорив він легко, просто, коротко. Бозна як, ніби без слів розділював повноти, ніби без інтонації наголошував суть, ніби без інтонації викликав у душі відповідний настрій, відгук. Але ця розповідь про Вишенського була особливо зворушлива. І дивним-дивом передавала і мистецькі вальори твору: прозорість при недоговоренні, глибоку і хорошу символіку. А відсутність Вишенського в печері під хрестом заспокоювала душу: Вишенський таки повернувся в Україну, щоб своїм духом і любов'ю до рідної землі прорости в душах інших!

Здавалось, у цей момент, нічого кращого нема над цей твір.

Щойно позаторік мені вдалось допасти до цієї книжки і прочитати з таким же враженням, як тоді, під час розповіді. Навіть причувався рівний, майже безбарвний, але з відчутними і діючими, якимись глибоко почуттєвими модуляціями голос Миколи Миколовича, звижався його кудись далеко задивлений погляд.

І ось бачу зараз: кладовище на півдні Франції, березовий хрест на могилі і проміння, що летить і летить на схід.

Міннеаполіс, серпень 1957 р.

(*"Українське Слово"*, Париж, ч. 833, 27 жовтня 1957).

З "РОДОВІДНОЇ"

Маємо великий респект як до "Божих глаголів" біблійних пророків, так до "священного слова науки" і просвіченства. Таж вчений, таж кожен світоч культури, за каміноломним віруванням наших пращурів, мусить мати такі ж засади, як і богослов. Так і за Аристотелевою дефініцією. Але сумнів, чортів виплодок безвірного віку, куди вже не слав і ладен брати під детектор кожен рядок, написаний чорним на білому, будь святцями, будь мудрецями, будь світочами.

От хоч би щодо стверджуваної Е. Райсом "родословної" Андіївської, що викликала сумнів не тільки в недовірка Петра Волиняка, аж забув правити лексичну коректу: Свідзінський, Тичина, Антонич, Хлебніков, Дікенс, Цветаєва, Шагал, Мішо... Моцарт. Можливо, мислено її лише по лінії версифікації, форми, але як там не було б, читачеві при узагальнених твердженнях і свому власному невідрізнюванні твору від цілої людини не відрізнити і від змісту. В іншому відклику той же експерт признав, що Свідзінський навіть через грецький канон ішов до знаходження свого. Хоч умовчано, в чому саме і до чого саме, ясно чому: бо ще була українська духовість, як в Антонича, раннього Тичини, що допомагала Свідзінському до того знаходжування. В Андіївської ж, як стверджує і Райс, "мало що залишилося з української духовости".

"Майстри душ", позбавляючи народної спадщини заповідників її, добре знали, як випродуковувати "нове покоління" й "інтернаціональну культуру, літературу", чи то пак, за Райсом, "міжнародну, чи, коли хочете, вселюдську". За "залізною" тепер також почали бити на "загально-людську літературу майбутнього" через марк-

со-ленінський “соц”. Благо, верховодам тоталітарного “пролетарського раю” ані не спаде в голову, що так ніякої культури не створити, як не можна було нічого створити за мертвотного прототипу — біблійного царства Давидів, Соломонів. Та чи йшло і йде про культуру кому з однокревної “родословної” — Керенському, Троцькому, Ленінові, Сталінові... та всій їхній спорідні?

Тільки способи, що приклали до покоління “сердитих” за “залізною” і поза — до “радісних”, і то радісних, як констатує Райс, в сучасну “трагічну добу”, зовсім інші. “Сердитих”, не давши їй отямитись чого вони сердиті, негайно почали душити випробуванним мокрим рядном під лемент нашої еміграції над Євтушенками й Еренбургами. А зачувши щось про суть мистецтва, етику, естетику, красу — невід’ємне від українського мистецтва і взагалі від правдивого мистецтва, про функції його і народного, про невідірваність від життя, про іdealізм, що є рушієм творчості і справжнього прогресу, про снагу іdealістів, щоб кожен народ давав до скарбниці людства те найкраще із своєї культури й духа, — все за своїм питоменним “практичним зміслом” і “змішуванням святого з блюзнірчим”, “утилізували”, підгортаючи під свою марксо-ленінівську діялектику:

— Ну ж, хіба Маркс, Ленін не за красу, етику, естетику, не за партійність, народність? Хіба не за доконечну мету — найкращі здобутки всіх народів зілляти в одній загальнолюдській соціалістичній культурі? А хіба ж ми, йдучи священним слідом Маркса, Леніна, не за партійність, народність, не за “новаторство, не за традицію, не за здобутки, не за повноту змісту й форми? Чи ж не за джерело поезії — життя?

Наші передові мистці слова черпають з криниць Сходу й Заходу. Соц-реалізм — то і є життя в мистецтві. Краса, іdealізм, крила поезії, — в іdealізації підсоветської дійсності, в “романтизації буднів”. Без тої іdealізації советської дійсності не може бути правдивої поезії, філософічної, виховничої, пориваючої до великих

діл, до стратосфери, ні дальшого прогресу. Тому то зійшло на штамп. Ідейности, ідейности! В безідейности — смерть.

Приведем трохи з того дослівно: “Вороги комунізму з шкіри пнуться, щоб скориставшись з наших недоліків, дискредитувати соціалістичну систему. Так само, використовуючи деякі слабкі, малоталановиті твори радянської літератури, вони намагаються паплюжити соціалістичний реалізм, твердячи, ніби він є породженням культу особи. Але кому не ясно, що священні принципи соціалістичного реалізму — партійність, народність — є ленінськими принципами? Показ життя в його революційному розвитку, в боротьбі нового з старим, все те, що передбачав соціалістичний реалізм, є закономірним для діалектичної логіки революційного вчення Маркса, Леніна. Самозрозуміло, що соціалістичний реалізм не до вподоби нашим ворогам і, поціляючи в нього, вони хочуть поцілити в саме серце нашої літератури... У вихованні героїчних якостей радянського народу, і зокрема молоді, які зумовили наші всесвітноісторичні перемоги над фашистським звірем, велика заслуга радянської літератури, радянської поезії... Того не можна забувати!” (Абрам Кацнельсон “Думки про сучасний вірш”, Вітчизна, листопад 1962 р.).

І, справді, поминаючи інше, чи ж не виховала соцлітература, соц-поезія слухняне “злочинне знаряддя” для апокаліптичного звіря? А кого тільки не клали й не кладуть за влади й кабали того звіря до спільної Гамони, “д’ної ями” під “буржуями” й “фашистами”? Тут показано і приклад до актуально-“філософичної поезії” з “геніального” (Тичини), таким же штампом, як і “оди на Сталіна”:

“Ми тривожим стратосферу,
Атомне ядро і сферу.
О прекрасний час!
Неповторний час!...”

А ілюстрацією до “найспівучішого” (Малишка) може послужити з-перед сторінки до статті Абрама Кацнельсона:

“Зирка, хмурячись спідлоба,
Жде війни, немов чудес, —
Отака, як бач, особа,
Не проста собі худоба —
Націоналістичний пес”.

Хоч тут якась неув'язка з тим вихвалюваним “мельосом”. Може б так з пародією на той шедевр мельодійніше й відповідніше звучав прикметник — “марксоленінівський пес”? Але кому б там змагатися із схозарілими підсоветськими лавреатами?

“Радісне” покоління, опинившись в інших умовах, підпало під іншу діалектику, але видко таку ж чуйну опіку “культуртрегерів” з однаковою метою — обернути в своє знаряддя. Як звано, в повторному циклі розкладу з нутра чи під Советами з “вільністю відносин” чи ще за біблійних часів з інвенцією закріпощення, гаремів, порабощення душі й тіла, відогравав велику роллю сексуалізм Аристокимосів, Ліхносів, де першенство треба віддати еклезіястам — Ліхносам перед гедоністами — Аристокимосами, бо в перших і борода довші. Адже сибарити куди молодші від тих, за власним окресленням, “ще гірших, ніж содомії”. Останнім належить вінок за ті інвенції.

В Андіївської, хоч вона веде перед “радісному” покоління, як знаходить Райс, “в суті речі — дитяче ставлення до статі, як і до не зв'язаної з статтею і трагічністю (доби), нічим необмеженої радості”. Та де б кому і з найопіреніших патят, будь із-під соц-інкубатора, будь із-під західно-раціоналістично-матеріалістичного, рівнятися з патріярхами й магістрами? І де б при тій “радісності” заглиблюватись у щось, хоч і бачачи царенком Сіддартою через шпари в стіні казкового саду страшну дійсність, таку саму, бо чинили її ті самі майстри, тільки

тепер ще страшнішу? Звідки б і спало “просвічення”, як на Просвіченого — Будду? Хоч могло б, навіть з “протоплазми”. Та при інфантильній “безтурботності” чи ж може обходити трагіка світу? Тому то і “суцільне свято”, стояння “поза Добром і Злом”. Тому, може, й те знаходжуване Райсом “суцільне навстіж”?

Хоч ясно не сказано, в чому воно, з ним і з “дитячою невинністю”, “відвагою”, “байдужістю до загально прийнятих уявлень” і ін., мимохить асоціюють читачеві з Сагін’ян, у кого чень теж “суцільне навстіж”, як і в Манді Леві Райс, кооператорки: в них та “відвага” — крові, пішовши на руку ще біблійним еклезіястам, що знали досконало, як і те “прикласти ужитково”.

То лише випадок, що славутня поема Леві Райс, замість якої премії й the best seller’у, попала до corpus delicti, але напевно нерозминаючись із своєю ціллю. І як то, щоб ніхто з арбітрів не став в оборону “геніяльного твору”, от лише за Аристоклимаса Ліхноса? Таж то не інакше з тієї ж “невинної дитячої гри”, тільки но й різниці в фікції-нефікції, в пережитому особисто й баченому чи уявному, ну, і ще в стимулі й замірі до написання.

Все ж без уточнення порівнювання Райсом здобутку Андіївської з “суцільним навстіж”, що знаходила Цветаєва в Б. Пастернака, може вводити в блуд. І непосвяченого заінтриговує: в чому саме воно було “маститого”? Волинякове прикривання “вихрестом” ніяк не переконливе. І постає питання: а чи те “суцільне навстіж”, відігравши ролю в свій час при унапрямуванні соціалітератури, таку ж ролю, тільки вже з західнім “фронтом”, відіграватиме тепер поза “залізною”? Райсове благає заповістя, що “можливо, тому (через “неглибоке закорінення в українській духовості” й те, що Андіївська “далека від майстерности гномічних двовіршів Ореста”) в особі Андіївської українській літературі судитиметься вийти на світову арену”, — дуже знаменне й багатообіцяюче. Ну ж, осягання “інтерна-

ціональної літератури”, чи то пак “міжнародної, чи, коли хочете, вселюдської”! Кого це не підіб’є до перегонів? Для такої благої цілі можна сподіватись, окрім похвальної експертизи, щедрого мецената, маршана й премію. З чим чорт не жартує?

Вже й на “фронт культурного процесу” виступили й свої “прогресивні” наукові сили з гаслом “поринути з головою в західну культуру”, не інакше, оту “міжнародну”, з відвагою до денационалізації й асиміляції” (проф. Ю. Луцький), видко під механістичною діалектикою, нічого не відрізняючи від матеріялістичної культури, видко й не знаючи, що не тільки англо-сакси, а й найупослідженіші мурини погорджують мішанцем, фізичним і духовим. Мішанцем бо, за виключенням дуже рідкісного природного добору, йде до здегенеровування, нетворчости, втрачаючи все добре з духовости свого народу і набираючи негативів з інтеру, з фатальним притупленням інтелекту. А що вже казати про змішування з питоменним дегенератом? Культура — прояв національного генія. Дегенерат не може здобутись на неї, тому завжди за інтер, тому й за свій винахід ще з біблійного часу — геноцид, “щоб могли виникати”. Тому й за асиміляцію, зберігаючи лише своє “ядро”, бо для своїх плянів “не важна кількість, а якість”.

Вже й виступив дехто з наших “найвідважніших” “прогресистів”-модерністів за “власну візію мистця й право підкорювати все на світі з фізикою й мораллю включно” (Ю. Соловій, Сучасність, серпень 1963 р.), репрезентуючись, як схопив був один прозорливець, “неогебраїзмом”, з візією безпалого, спотвореного Богочоловіка, що нагадує таке ж “змішування святого з огидним” у подібному зображенні одного із справжніх правовірних. Напевно, одне й друге дуже “реалістичне бачення”, бо то так спотворили й споганили з підставленими доктринами ідею Прахриста. Інтерпретацію тут декого з наших відрішенців від земного світу у всеблагості неофіта (В. Барки), — знаходження святого з-під

зогидженого, споганеного, спотвореного, — сповна заперечує та, нахвата на звідкись від Аристоклосів Ліхносів фразеологія нашого модерніста про “право мистця”, мабуть, і не здогадуючись, що те “право” й “інтелектуальна мистецька проблематика” ніяке “нео”, а ще з біблійного часу. І що тоді він може розуміти на чийсь творчості? А тим більше на творчості П. Холодного, в кого, коли б навіть нічого не було з мистецької проблематики (що у справжнього мистця не неможливе), лише та його вишукана краса з якихось потаємних джерел української душі й набутої культури, — і то вже багато? Хоч взагалі рафінована вишуканість виглядає на самоціль. А самоціль навіть у красі — односторонність, втрачає з гармонійної повноти генія. Про важливість у мистецтві краса дуже добре знають його споконвічні споганювачі, бо воно невід’ємне від існого, благого, Божого. І для дальшого споганювання видко вже не потребують прикладати власних рук.

Зарохування до “родословної” Андіївської Марка Шагала, що привело до непорозуміння у відклику П. Волиняка, не знати, наскільки має підстави, бо тут бажаним підпертям важко доводити при різному роді мистецтва: адже Шагал маляр. Але він, хоч уже з півстолітньою славою, ще нітрохи не “відсталий”, даремні побоювання! Почав він свою мистецьку кар’єру чень з Пастернаком, Еренбургом та іншими однокровними промінентами. Тільки ж, коли інші, схопившись за західні змі-футуризми, почали за своїм хистом і “генеральною лінією” вести фронт соціалітератури на “общепонятном”, щоб “на схилі літ”, схаменувшись, відцуратися від свого “Драконового посіву”, скинувши на когось, і наперебій розпинатися “за красу”*), Шагал явно й славно утво-

*) Те розпинання “за красу” пішло разом із скиданням усіх злочинів на большевинів, чи на “іногородців”. Благо самі большевини в зарозумілості гадають, що “большевизм — це чисто-московське явище”. І хто вне тут не допомагає з “охоченомонних”, може й не знаючи, що то вне давно випробувані способи, щоб замести сліди й вийти сухим з води.

рив свій “стиль” під маркою жидівського малярства. Не маючи звідки почерпати із своїх джерел, бо таких ніколи й не було, він інспірувався розписом в одній старій подільській синагозі з примітивних зображень шатер, коней, балагун тощо з жидівського побуту. Як самоук, Шагал примінив таке невміле зображення зовсім вільно, без будь-якого мистецького канону і, як каже Райс, “без логічного зв’язку”.

Найзнаменитіший Шагалів образ — жидівське весілля, де за згадкою із свого життя в Україні по-дитячому намальовано лежма наречену, з типічними рисами, в білих шатах; збоку сторчма нареченого, в чорному міському вбранні, а між ними, під ними, над ними, наскільки пригадується, квіти, дерева, чи то зелені гілки, що ще за Авраамових часів, хоч тоді ще, згруповувані в певні непристойні об’єкти, мали ритуальне значення, символізуючи плідність. Не інакше, чуттєвий сентимент, що викликав у паризьких прихильників той образ і інші в такому ж дусі, причинився до великого успіху, слави й охрещення автора “малярем-поетом”. Що Шагал одверто глузував з перехвал подивлячів — дуже дивує і говорить лише в його користь.

Звідси пішов цілий напрям і захоплення *інфатилізом*, здебільша набираючи рис дефетизму. То не примітивізм з його здоровими елементами — милою наївністю, несподіваністю мистецької знахідки, відкриття, із злетною фантастикою, правдивістю почуття; то й не стилізація народного задля браку й натяку на будь-яке народне й стиль; не є й дитяче “свіже бачення”, а хвороблива “*гра*” під дітей, що нічого не має з мистецтва, і дійсно викликає враження старечої здитинілості чи патологічного. Де межа між звихненим — незвихненим, — без сумніву там, де явна безглуздість, де “ніщо не говорить ні уму, ні серцю”, чи, як висловився І. Франко, про декаденс і що також примінили демагоги до резонерства в марксистській діалектиці: “ніщо не говорить до розуму, ні до уяви”.

“Дитяча неневинність”, що її знаходить в Андіївської Райс, нарочите споганювання образу й ентгармонійність — то іде вже далі, чи не до Сутіна. Але в Хаїма Сутіна “кривляння”, спотворювання, незнаходження красна, розпачливе намагання схопити щось із божественного в мистецтві, з глибини Рембрандта, — то, як знаходять критики, теж із жидів (маршан Базлер, за поданням Грищенка), — “каліцтво”, в суті глибока трагедія, зв’язана із своєю збірною спадковістю. А надатком уже — важке життя, коли й одновірці цурались “каліки”, що не міг імпонувати славоманії снобів, а на “бляшаність” Кіслінга не хотів пристати.

В Андіївській, можливо, не так, як в нашого “неоїста” з “правом мистця включно на фізику й мораль”, усе ж споганювання образу — то вже ледве чи з “дитячої байдужости до загально принятих уявлень”, а однаково із зміненої психіки, ментальности в “новій людині”. Аж хизування споганюванням, чи то ті “блискучі знахідки” за Райсом, — то за нашим фолкльором — “загравання з нечистим”, що видко підтверджується Райсовим знаходженням проявів “огидного демонізму”.

З віршів Андіївської з примітивізму, дадаїзму, інфантилізму в збірці “Народження ідола” ледве чи є щось від Шагала: там ще явне своє джерело, хоч вражає невідчуття духовости свого народу, навіть незнання побуту. Та то не інакше від “збольшовичення” під Советами, матеріялістичного світогляду, спрощеного дарвінізму, незацікавлення своїм, бо нехтування народним, спростачування його, висилування, зогиджування нарочито плекали й плекають і не тільки за “залізною”, щоб легше йшло до “скалічування” і до “інтернаціональної”. А те підхоплює ревний ентузіяст, відповідно підготований, — і так “закономірно” йде далі. Ціну ж “партійности, народности” з марксо-ленінської діалектики знає вже кожен. Хай би й знав з діалектики матеріялістичної західньої, що діє механічно, разом з самочинним зматеріялізуванням і духовим спролетаризо-

вуванням. Механічно йде і до утотожнювання народно-го з реалізмом, з народовецьким і з різним “бизнесовим” і небизнесовим псевдо. І хто ж веде в тому перед, як не зраціоналізована верхівка? Рідкісні голоси протесту не знаходять вух, бо з-під раціоналістично-матеріялістичної культури не сприйняти, а крім того інакше було б “нетолерантно”, “пошкоджуванням чийогось бизнесу”, вело б до “відмови передплатника, вкладача” і т. д. А “треба ж примінюватись до оточення”, “до голосів більшості”, адже демократія! Так іде і з транспортованим і культивованим на місці соцреалізмом, що схвалює “демократична більшість”. Протиставитись тому — доконче. Та чи ж “неогебраїзмом”, що ніщо інше, як гіпер-соц? Відповідника йому легко знайти в біблійному прототипі, якщо не в малярстві, то в іншому автентичному, на кривду недобачуваному нашими величальниками, ні колишніми, ні сучасними.

Похопивши нарешті, що модерні європейські “ізми” коріняться в народному мистецтві, у впливі, запозиченнях зі Сходу, Африки, пракультур дального Заходу, треба й усвідомити, звідки той гіпер-соц. Його несподіваний прояв зумовлений відповідним ґрунтом і посівом. Такий довго-підготований ґрунт знайшовся з спорідненістю заложень у “новій людині” — зматеріялізуваням, снобізмом, атеїзмом (теж і з конфесійністю й теїзмом, але з загубленням під ним свого Тео); а посів — з отим “західним опиленням”, за яке стоїть горою наш ентузіяст, покровець. Яке ж саме те “західне” — і показує, всупереч багатомовній плутанині тлумачень, непомільним детектором жниво — дивовижний “неогебраїзм”. Дивовижний, бо ніби й не було ніякого “гебраїзму”, але він в іншій сфері. Чим ближча спорідненість заложень, тим органічніший в самовияві прояв. Його не можна надумати “інтелектуальною проблематикою”, бо мистецька творчість не є чинністю лише інтелектуалу. Та й та плутана проблематика показується нічим іншим, як “прогресистським мудруванням”, бо мудрість

теж не впливає з одного інтелекту, а ще й запозиченого. Ісусе ж фатальна закономірність: при зближенні залогень, зматеріялізовуванні притуплюється інтелект, збочуючи, а коли й вигострюється, то в хибному напрямі, який і являється в питоменного матеріяліста. Але в штучно-витвореного прогресує з дегенерацією до повного отупіння. Що ж при зближенні залишається зі свого? — Хіба хист, тай то схиблений, упертість, ентузіязм, “самоотверженність” і шанси на... раптовий зворот. Чим скоріше, тим краще. Щоправда, це дуже важко, бо треба, щоб промовило своє, те найосновніше, а мудруванням його не знайти, а на мудрість при зраціоналізуванні, зматеріялізуванні не здобутись, хай і при “найреалістичнішому баченні”, як і не здобутись при засліпленні ідеалізацією. З того видно, які то диявольські сіті!

Чи не на рахунок “західного опилення” мала піти б і та знаходжувана Райсом в Андієвської “дитяча неневинність”, що з “відвагою” дозріла вже ніби до безсоромности, як відкликується дехто з несхвалювачів. А коли так, “органічне” воно в неї чи неорганічне, — то все ж не з української духовости, де неписаним законом — існо, благо, красно, а на непристойність — табу: “негодиться”. То й не з природної чистоти, простодухости, правдивости, безпосередньої щирости дитини. Хіба що можливе в того неймізернішого витвору диявольської системи, кого найбільше ограбовано, покривджено, — “безпризорних”, хіба й тих, ближче не означених, до кого признається ніби й Райс і ладен накинуги Андієвській: “На жаль, у більшості з нас, навіть найталановитіших з нас, дитинство так зогиджене, заплыване, затоптане, вивітрене, що трудно буває витягнути з нього бодай одну живу парость”.

Щось тут підозріле. Пошукаймо до того “родословної” самі!

І враз спадає: а хіба ж дитина не може бачити дійсности? Дехто з психологів, європейських і американських, переконливо доводить, що тепер тільки дитина,

але до трафаретного виховання, поки ще не “обтяжена” ним і впливом оточення, і спроможна на таке. Навіть спроможна на якусь філософічну думку, концепцію, хоч і без системи вченого, мислителя. Теперішній дорослий з притупленим відчуттям, інтелектом, з однобічністю, впливом цілого суспільного устрою, втрачає ту здібність і спроможність самостійно думати. І хіба не підтверджує того наша дійсність і власні спостереження? Підтверджує тут і “самостійність” Андіївської, доходування, навіть при наявній інфантильності, хай не до філософічних концепцій, — до “основних проблем сучасного світу”? Щоправда, тих проблем без філософії не вирішити, а матеріялістам на філософію не здобутись, хіба на розумарську спекуляцію. Але сама авторка нам тут підказує, не криючись з ім’ям інспіратора — Аристоримоса Ліхноса. Хоч то не один індивід, а двійня і вже не з першого Ліхносового “близнюцтва”. Ті “близнюки” не вигадані і навіть під прибраним ім’ям їх легко розрізнити. Біблійним достоєним чудом, достоєним для звеличування нашими сучасними золотоустими “солодкоспівцями”, вони були з’єднались, один — з “культуом красноту тілу”, другий — з “культуом огидноту череву”, щоту промишляти разом. І все йшло успішно, аж “огидне череву” зовсім спаскудило “красне тілу”, розклало, омертвило й пожерло. Залишивсь на пострах цілому світу потворним пажером один Ліхнос, щоту далі промишляти то одинцем, то з іншим “близнюком”, спаскуджуючи, омертвлюючи й того і все красне, святе й живе на світі.

Прозраджуючи не тільки в своїх “антиках” тих близнюків, заторкуючи, як вірно знаходить Райс, “основну проблематику сучасного світу”, Андіївська далека від альтер его Аристоримосів Ліхносів, щоту накидає їй... ні, ні, — не вельмивчений і велемудрий ерудит, а наш таки ненаправний простодух і невіглас. Вельмивчений, поблажливо злагіднюючи закиди, але й не заперечуючи їх, ще й стверджуючи тим “забідованим дитинством у біль-

шості з нас”, лише зацікавлений, і то “хвилююче зацікавлений” Джалапітою-Андієвською, як яскравим експериментом в еволюції різновиду при схрещуванні або при стерилізації. А, згодиться, при психічній ще цікавіше. Тому й такі пунти в експертизі від “блюзнірства” і зокрема наголошеного “яблучка” у збірці “Народження ідола” на дальшому “людобозстві-ніцшеанстві”, ставанні “поза Добром і Злом”, “демонічності” і на повній пасивності в згадуваній репліці з параболі “На пошті”:

— Тоді все загине!

— На жаль, я нічим не можу допомогти.

Та репліка і від себе свідчить, що авторка далека від alter ego Аристоклосів Ліхносів, “яблучка” й ін.: то таки так — “ляндшафти” з *підсоветської дійсності й заокеанської*. При всій химерній фантастиці дуже “реалістичне бачення”, не традиційне з недобачуванням погані й не соцреалістичне з прикрашуванням гидотного. Тому так вражає і тих “незбольшевичених”, і тих “збольшевичених”, і боронять окрім “патерів”, “радісних”, “відважних”, лише сучасні неофіти, прозеліти в усеблагій вирозумілості. З того слідує, що й то якась новітня спеція і вимагала б дослідження зокрема, а не радісної втіхи душпастирів з “навернення”. Та коли й душпастирі за всеблагословенство? Вражає — не вражає, “яблучко” напевно неперевершене ніде, як похваляє Райс, “потокком сліпучих знахідок”, що “в світовій літературі нічого подібного навіть у наближенні про яблуко не написано”. Та де б, таж то яблучко не просте, а з Люциперських садів Тафету, про що дуже добре знає маестро, тільки таїться з тим, бо й ніхто не повірить.

Але не всюди можна відрізнити авторчине ego від нав’язуваного alter ego і таки з її “ляндшафтів”, хай під дитинячою свавільністю, — неперемінливого реаліста, незакаптуреного атеїста, невідфарбованого грубого матеріяліста, коли і в абстракціонізмі образи набирають конкретної важенности. А “блюзнірство” в “яблукі Спа-

са” може впливати і з “байдужости до загально при-
нятих уявлень” про етику, мораль, з непризнання “но-
вою людиною” ідеалістичного світу, ірреального, мета-
фізичного, трансцендентного, заперечуваного і західним
матеріялізмом, та й нехотіння знати про нього, як про
“забобон”, “відсталість”, “незгідне з наукою”. А но-
вітня наука, зокрема астрономія, фізика, хемія, психо-
логія, протоісторія, дослідження правір, давно розбила
боввана матеріялізму, як і викрила підставленого Лже-
бога. Вже і майстрами, мудрецями давно вжито різні
запобіги, накладено печаті на заборони й замки на язи-
ки. Вже й “фронт культуртрегерів” схопився за іншу
стратегію, хоч не попускає бити й бити “на всі fronti”.
А наш простодух і вік би проспав, ще й дякує за замки!

Не можна відрізнити авторки і в її “чистій геніяль-
ності”, за Райсовим окресленням, хоч то щось із “філо-
софії” біблійних еклезіастів, і чи не тому вдостойлось
найвищої похвали:

“В усій природі тертя.
Нема ні на що опертя...
Кожна жила на жилі
Держиться
Законом самодержця...”

І тут стає цілком ясно, що “відвага” в нашій “новій
людині”, хоч і іншого походження, ніж спадкове в Леві
Райс з її кооператорками, але й залежне від нього, як
залежна від біблійної “збольшевичена ера”*), а від тієї
ери — похідна “нова людина” з сміливістю називати

*) “Збольшевиченою ерою” назвав Тичина. Але за орієнталіс-
тами вірніше — “зсемітизована”, тобто “зжидовіла”. Подібно вислов-
лювався Маркс і сіоніст І. Гордон, лякаючись жорстокости свого на-
роду і добачаючи її з меркантилізму (хоч то не відповідає цілій
правді) і волаючи до оновлення. “Збольшевичення” — то сублімація
“сіямських близнюків”, як називав один із них, шахуючи другого
(збірник “Євреї в Росии”).

речі своїм ім'ям і “реально бачити”. Безперечно, сміливість не в непристойності. Одначе наречувана обурено своїми нетерпимцями і вибачливо по-патерському Райсом “порнографія” — то не така то й порнографія, то не такий то й вибрик “безпризорного”, а поштовх до очунення і пригадка: Ліхноси в своєму генетеїзмі, фетишизмі фаллоса при розкладі народів знутри, починали з “Божими пугарами” від сексу, еротики, б'ючи на низькі інстинкти й усанкціоновуючи розпусту ще з біблійними комуністами, патерніяньцями-сатаністами й іншими сектами, нарочито розплоджуваними “отцем народам” чи то “священником народам”. Назверх ті секти були дуже побожні і похвальні, тому під облудою й геноцидом свого духівництва їх підтримували самі ж володарі, але не народ, як ложно твердить советська Академія Наук (Григор'ян), щоб прикрити правду, яка оголює й сучасний комунізм. То вже з розкладом “знатних” майстрів почали бити й на демагогію й на що тільки не далось. Так пішло аж до нашого часу і під комунізмом-большевізмом з “вільністю відносин” і інде, на повне задоволення “героям нашого времені”.

Той культ фаллоса Ліхноси з “братерством” нав'язали Аристодимосам, пізніше занісши свій фетиш, уже під “лінгам і йоні” (емблема чоловічої й жіночої генеративної сили, про що конче б треба знати цнотливим святеникам і вдаваним незнайкама), аж під Інд і Ганг і далі. От що бачив царенко Сіддарта крізь шпари в стіні казкового батьківського саду і бачив не гірше.

Що вигребала на світло Боже своїм гострим чепеликом Андієвська-Джалапіта — це той же фетиш, занесений і над Гудсон, та разом з іншим, що вигребав, — то всього-на-всього лише кінчик Драконового хвоста. Ну, і що це впорівень з цілим потвором, що його прикривають омофорами й власним тілом усі “святі та божі”? Але й те вже багато: “дозбольшевичена” українська людина, недивлячись на провісників, зовсім не йняла віри, що Дракон насправді існує, а не лише в казках, тим

часом він давно вже проліз на божник; ще менше йме віри “збольшевичена” й зраціоналізована-зматеріялізована західна, мовляв, “релігійний дурман”, у дійсності прийнявши той фетиш і хвіст за священного ідола. А про ту “священність” не охляває довбити сучасний ге-монський еклезіяст і то обабіч “залізної”, дійшовши з своєю казуїстикою не тільки до змішування святого з блюзнірчим”, “невідрізнення Добра від Зла”, як знаходили дослідники в мин. ст., а й до утотожнювання, всу-герування, що Зло — то Добро, ложне — то справжнє, огидне — то красне. Звідси вже один крок до сатанізму.

Недивлячись на заторкування основної проблема-тики, наш вундеркінд — лише “нова дитина”, “радісна дитина”: дорослий не міг би бути байдужим, як не міг бути байдужим, бачучи розклад свого народу, царенко Сідарта, він же Готама Будда. Та в кого при духовій пролетаризації, невігластву, “духовій кризі”, “зломленні хребтів”, зматеріялізованні, здитинілі, змертвіні, зберіглось щось із його душі, коли і вчення Просвіченого, як і інші науки, підмінено підставленими псевдо-доктринами, де поміж лжедогм — пасивізм, “непротівлення злomu”, “любов до ворога” аж до “самообрічення”, “прощення всіх злочинів”, що противиться Божим природним законам, гідності людини й здоровому глузду?

От звідки “трагедія світу”, і як про неї не знали б її митці, вже одверто глузуючи з поторочі, на що сходить людина, створена на образ Божий, вже й цинічно похваляючись: “є ще гірші від нас!” Але це найменше турбує наших “сторожів і пастирів душ”. Не турбує й заколисаний ними, самозадоволений загал. І чи ж може турбувати “радісну дитину”? Порівнювати ту радісність з “райською музикою” Моцарта, в кого райскість від Божого красна, віри в Добро, — блюзнірство. Та “змішування святого з блюзнірчим” пішло не від сьогодні. А чи ж вина дитини, в якої під раціоналістично-матеріялістичною культурою атрофовано природне від-

чуття красна? І чи ж та атрофія не веде до атрофії у відрізнюванні справжнього відложного, доброго від злого? — “Байдужність” тут і була б показником, як і підмічуваний Райсом “демонізм”, що не так то в тих “метеликах”, що “сипляться сажею на уста”. Ось він в оголеному вигляді, без усяких штучних версифікаторських “ухищреній” й інфантильності:

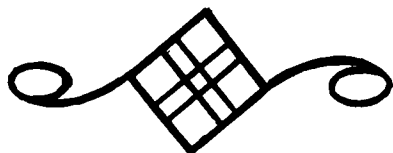
“Щоб з небуття, з цієї каламуті
Воздвигнуть подих і веліти: “Будь!”
О пощо, Боже, забаглось Тобі
Цей світ таким важким перстом помітить,
Що навіть всі ті світла кубометри,
Розкидані наліво й направо
(О плоть від плоті, кров від духа крові),
Не відсвіти Твоєї благодаті,
А чорні урвища, куди скидають
Убивці труп. І гине під ногою
Той інший промінь, що збіравсь світати.
І плакальнику, з свічкою в руці,
Що мертвому узявся присвітити,
Ти раптом явиш Сатани лице”.

(Закони божественности)

Хоч сповидно в Андіївської, як показує Райс, розвиток від атеїзму до демонізму ніби справді йде “закономірно за логікою марксо-ленінівської діалектики” чи механістичної західної (але не так, як тепер товкмачить Абрам Кацнельсон, щоб придумати несподіваний виприск “молодих”, що зажеврів зовсім не закономірно, а всупереч тій логіці), — нічого не запевнено, що не спаде прозріння й на “радісну дитину”. Ледве чи вже й радісної, коли заторкує основну проблематику, дійшовши до найосновнішої проблеми, що не розлучити ні діалектикою матеріалізму, ні біблійною казуїстикою. Як не може бути при тому радості, так і байдужості й

пасивізму. Нічого й не запевнено, що не пройде живою іскрою з свят-полум'я царенка Сіддарті, бо й *наша правдуховість у непримиренні зі Злом*. Вона не може не чромовляти нам із збірного підсвідомого і воскресала й на руїні Божою жар-птицею — Дивом.

(“Київ”, ч. 1, 1964)

ПИСАНКА

Писанка, писанка! Наші народні поетичні вислови: “нива гарна, мов писанка”, “світ красний, як писанка” — чи можуть бути добірніші порівняння?

Є казка про заморське яблучко. Покрутиш ним — і цілий білий світ стоїть перед тобою на долоні. Там різні дива: невидані квітучі кущі й дерева, жар-птиці в золотих клітках, царівни в перлових намистах і підвісках.

Як я в дитинстві хотіла дістати таке яблучко! Але ніхто з моїх кривних не їхав до заморської країни, де, скільки хоч, росте таких яблук, тільки збирай.

Признатися, і досі я тужу за тим чарівним яблучком. Та якось, риючись у прабабиній мальованій скрині, що, до речі, дісталась у спадщину не тільки мені самій, а багатьом, багатьом кривним, своякам і посвояченим, а ще й на неї зазіхають таки вже зовсім без жадної підстави чужі, — я знайшла писанку. І вона мені чи не цілком відбила моє дитяче бажання допасти заморського яблучка. Хоч, правда, писанка трохи надбита і дещо злиняла. Тяжко встановити в цілості орнамент, прочитати знаки на ній, оновити кольори рослинних барв. Ще б пак! — Та якеж це вже тисячеліття, відколи ми спадкуємо скриню?... От уже й забули! А записати — ніхто не записав. А може хтось і здогадався, та де б той запис зберігся, коли ж іспоковіку нашу прадідівську хату грабували грабівники.

Дещо підказують знахідки з предківських давніх, давніх могил, де знайшли вже не одну писанку і точнісенько, як зі скрині. Її клали і тепер ще кладуть до труни, як символ вічного життя. Небіжчик не помер, його життя прийшло до початкового стану — зародку, що проб'ється в паростях, пупянках, розів'ється квітами.

А з цією скринєю було у нас так: прабаба залишила було бабі, баба — мамі, мама — доньці, донька — онуці і так далі, аж прийшло до теперішнього покоління. І дивіться: в якій частині світу це покоління не було б, — усюди везе зі собою щось із *недограбованої прабабиної спадщини*, а найперше з усього — писанку. Її показують людям, нею хваляться. І хіба нема чим? Подивіться на неї: барвність, ладність, свіжість. Так, як що Великодня оновлюються кольори на ній, — оновлюється життя, затримуючи вічну молодість.

Хочете бути гарна? Хочете бути тілом і душею чиста? — Наберіть у коновку чистої джерельної води, покладіть туди писанку і на перший день Великодня до схід сонця вимийте цією водою лице. Не забудьте при цьому промовити молитву світлобожичу: “Дай серце ніжне, око чисте!...” — і будете красна, мов Дажбожичева онука.

Не кажіть, що Дажбожичева онука відійшла з поганським мітом і що, власне, вона була негарна. Це так опаплюжили її нетерпимі фанатики, обмовили незнайки. З незапам’ятних часів вона перейшла з біосом, етносом, етосом, із негінучим флюїдом і досі живе в нашому народі в красній вроді, в лагідній гармонійній вдачі, в душі, що кличе до великих поривів.

Читаючи про Ярославну в “Слові о полку Ігореві”, пізнаєте Дажбожичеву онуку. В сагах Гарольда Сміливого, де він, перелічуючи свої героїчні чини, говорить, що він переплив моря, доконав того й того, “але дівчина з золотим обручем не хоче на мене глянути” — ця дівчина Дажбожичева онука. І тепер деколи можна доглянути ясне личко Дажбожичевої онуки, що все лишиться як ідеал.

Але дивімось на писанку і спробуймо прочитати знаки на ній, що підтверджують нам її давність. Ось дубовий лист і жолудь. Це мужеський первінь, знак нашого поганського громобога Перуна. Наш сучасний поет Володимир, можливо нав’язав би цей знак на фалличний

культ старогіндуських богів. І чи не мав би більше рачії, ніж має багато вчених, які, йдучи за авторитетами, легковажно й не по праву віддають наше предківське добро то на церкву, то в мошну візантіяцям, грекам чи римлянам.

Виводячи на писанці знак Перуна, чи не приклика-ла ним прабаба грім і блискавку, перший весняний дощ? І чи перший дощ не був чародійний, як і весняні потуги Індри? — Все зацвіло, зазеленіло так барвно, як на пи-санці. Одначе нестриманий Перун може й навитворяти. Розійшовшись, своїми вогненними кіньми (їх також мож-на знайти на писанці), розторочить не так свої любі дуби, як залюбки столітні липи, виб'є стебло на полі, змиє зерно ярини. Треба його наперед якось укоськати. Чи не тим сонце-знаком, лежачим хрестом щедрого Дажбога? Цього хреста, що до речі ввійшов в основу т. зв. Андрієвського хреста і пізніше — Запорозького, на писанці рясно. І досі в нас тільки таким хрестом пере-хрищують лопату й коцюбу, щоб припинити грозу.

Ось півник. Це знак вогню, а тим і сонця — його джерела. І досі в нас кажуть образно: “закласти півня” рівнозначно — підпалити. Півень і досі фігурує в нашій обрядовості, навіть стоїть на наших християнських церк-вах. І зовсім не годиться вже з огляду на освячення традицією його усувати чи нав'язувати недоречно до відречення апостола Петра.

От сарна. Вона зображує зиму, що втікає перед стрілами першого весняного бога — Ярила. У старих волинських народних піснях збереглося закликання до Юрая-Ярила “відімкнути небо, випустити росу-дівоць-кою красу”, щоб він вийшов паруючими весняними по-лями і де ступнув — підняв зело, куди поглянув — квіт зацвів.

Стій! От кажуть мені, що я видумую. Мовляв, жад-них давніх знаків на теперішній нашій писанці не існує, що більше — нема пощо їм існувати. Адже не той тепер вік, не та вже віра. Є грабельки, хай собі це буде ми-

ленький символ весняних робіт; є, правда, хрест, але він напевно грецький і прийшов щойно з християнством; є багатючий український орнамент — пощо бажати чогось іншого? Хіба не виб'ється і найбуйніша уява, як глядача, так і писанчарки в тих строкатих закрутках, переплетах, лініях? А скільки-но тих барв! — аж око вбирає. Таж призначення писанки — веселити людські очі.

І правда ж, що веселити очі, хоч веселити очі можна всяко. І правда ж, що багатючий орнамент, а подекуди аж надто і то чи все український. Кажете, нема символів? Ви, мабуть, не вмієте їх читати. Вони напевно ще є, хай закопичені й забріхані. А якщо справді нема — мусять бути! Інакше відберете писанці душу. А писанка — наш предківський скарб, мов жива, конче мусить промовляти, як із давен-давна, до кожного з нас про весну, про онову, про перемогу добра і світла. І не тільки сама по собі, а й пошаною до того, що вклала до неї прабаба.

Міннеаполіс, у квітні 1952.

ІЗ ЛИСТУВАННЯ З ЛІДІЄЮ БУРАЧИНСЬКОЮ

Дорога Пані Редакторко!

Ви ж і вигадали на мене тортури! Дуже тяжко і боляче відповідати на Ваші питання, а вже зовсім неможливо мені дати короткі й річеві відповіді, як це личило б для публічного інтерв'ю.

— Якою пам'ятаю волинську землю?

В "Материнках" і не шукайте її, це спогади раннього дитинства. Я *лишила Волинь за перших років польської окупації*, коли за збройний спротив сусідні села були випалені, стероризовані і всюди стояли польські військові залоги. Населення, досить інертне і вичікуюче за повстання Петлюри, тепер з великою тугою й вірою очіку-

вало приходу отамана. Одне ім'я Петлюри враз стало багатозначним і рвалось із уст до уст як гасло, як готовість іти за ним. Ніхто не хотів вірити в кінець воєнних змагань і йшли неймовірні чутки про Українську Армію.

Тим часом легенди — “Петлюра під Зборовом”, “Петлюра під Збаражем” — ніяк не підтверджувались. Із Калішського табору йшли збігці — інтерновані уєнерівські вояки, голі, босі, виснажені і з ними йшла безнадія. Збігців ми крили на хуторі від поляків якомога і щодня пекли свіжі паляниці, наділяючи порожні торби, і направляли в путь від села до села через знайомих селян. Не раз мені з сестрою приходилось удавати наївних інституток, іти на різні хитрощі, щоб відвести око наїхавших несподівано на хутір поляків; а в деяких загрозливих випадках просто відбирати з рук зброю, жартома глузуючи з польської лицарськості, що дозволяє знущатися над безборонними. Коли жартома чи справді польські старшини збирались арештувати мене з сестрою і везти до свого постою, як трофей, ми впевняли, що це був би надаремний труд, бо все одно напівдорозі нас відіб'ють “гайдамаки”. І, дійсно, косі погляди наших поденників чи принагідно надійшовших хлопців зі села не обіцяли нічого хорошого. Польські старшини не задержувались довго і, салютуючи, від'їжджали. А щоночі розташовувалась у нашій кухні і по стійках добровільна варта з обрізами й гвинтівками, охороняючи від повторних нічних розбійницьких нападів польських залог.

Коли тепер я згадаю Волинь, я уявляю наших кременезних парубків як не з освяченим ножем за халявою, — обрізаном, готовим захистити від нападів не якихсь там хуторян, не яке там окреме своє село, а щось далеко більше, що вже тоді для них таїлось у слові “Петлюра”.

І мені було до болю соромно, ніби я ошукала найкращі сподівання, коли в 1929 році приїхала на літні ферії додому, як байдикуючий студент. Польська поліція шукала в моєму кюфрі нелегалщини і сама собі не

вірила, знайшовши лише цукерки. Господи, яка ж то слава йшла про українських студентів у Чехо-Словаччині, коли запідозрювався кожний порух!

Мені ввижається, що й тепер Волинь чужою і вперто очікує якихсь діл за кордоном від нас усіх і німотно питає: “Коли ж прийде Петлора?”

І мені стає ще соромніше, ніж було колись, бути лише студентом, тільки будь-яким фахівцем, тільки обивателем, тільки благоприсойним громадянином чужих держав. А вже ніяк не вільно бути хворою і безпорадною.

— Що повело мене в образотворче мистецтво?

Мабуть, призначення. Кажуть, талант завжди знайде собі дорогу до вияву. Мені прийшлося підсвідомо йти до того тяжко й химерно, хоч обдарованість проявлялась ще з раннього дитинства. Бувши вихованкою Острозького Братства, я писала своїм подругам завдання з літератури і з малярства. Мої вірші деклямували на наших шкільних святах і літературних ранках. І не тільки подруги, а всі вчителі вважали мене “вундеркіндом”.

— Чому моя монументальна скульптура звалась тепер до *дрібної ляльки і писанки*?

Для ясности: починаючи з 1945 року, я зовсім перестала займатися скульптурою, хоч вважаю, що це мій головний *“фах” і вроджений*. На це склалось багато причин: брак відповідного приміщення, матеріялів, вічний хворобливий стан здоров'я і вічна потреба витратити час на якусь іншу пильну працю. Треба додати до того ще ту *“многість” інших талантів* і зацікавлень, що унеможлиблювала скупчення на одному. Але скільки пропало б надаремно мого віку хоч би по шпиталях, коли б я, не можучи взятись за скульптуру, не бралась за щось інше з тієї *“многости”*.

Будьте запевнені. Найбільша покара для мистця — незмога взятись за сродне для душі. Працювати ж доривково? — Чи сприймете, коли скажу: занадто мені дорога скульптура, щоб паргачити її будь-як. Треба їй, як

і кожному мистецтву, віддатися сповна, “жити” нею повсякчасно, щоб могли дати щось творче, інакше пощо б? Хіба для замилювання ока деяким нашим снобам, яким усе одно яка річ, щоб лиш це підпадало під шляхетну назву “скульптура”.

Лялькарство, писанкарство, кераміка, хоч і не належать до монументального і чистого мистецтва, можуть мати свої мистецькі осяги і не треба їх недооцінювати. Залежить, які проблеми собі ставити. Якщо лише копіюєш і наподобляєш — ясно, це не є жадна штука.

Між іншим, за писанку, за кераміку я хапнулась тут не так давно, як за “бизнес”. Але конкуренція дешевої японської кераміки й неохота американської публіки сягнути глибше в кишеню поза кілька центів призводить мій “бизнес” нінащо. До всього: мені вже час упорядкувати вартніші речі.

— Чому я взагалі люблю наше народне мистецтво?

Мені чудно, як його можна не любити, той вияв творчого генія українського народу. Він мене чарує з дитинства і здається такий рідний і близький ніби я сама уклала першу пісню, зліпила божка, добрала кольори й знаки до писанки. А перший, хто вщиплював у мене ту любов, був *мамин культ українських звичаїв і пісень*.

“Наше Життя”, Філядельфія, ч. 2, лютий 1953.

ІЗ ЛИСТУВАННЯ З ОКСАНОЮ БРИЗГУН-СОКОЛИК

Хоч знала я і любила поезії Оксани Лятуринської, ближче ми познайомилися та почали переписуватися через випадок.

У грудні 1952 року Літературно-Мистецький Клуб влаштував у Торонті вечір присвячений творчості Оксани Лятуринської, і я радо згодилась тоді виступати на ньому з іншими мистцями. Гроші були призначені на видання збірки поезій “Княжа Емаль”, яка і вийшла в 1955 році. Поетка передала усім виконавцям мистець-

кого вечора по примірникові книги з присвятою. Від подяки їй за книгу почалася наша переписка. Дуже нерегулярна: іноді — два-три листи на місяць, іноді — один на рік.

В 1956 році ОПДЛ видало збірку дитячих поезій “Бедрик”. Знаючи, з яким “ентузіазмом” наша громада купує книжки, запропонувала я Лятуринській безкорисно розпродати в Торонті її обидві книги. Продавши понад сто книжок, на бажання авторки, вклала я гроші до кредитівки УНО, де вони мали чекати на видання її наступної книги “Ягілка”. В подяку за мій труд прислала мені Лятуринська кілька своїх писанок. І так, людину, яку я знала ще з часів війни, як поетку і скульпторку, я побачила тепер зовсім у новому світлі: як поетесу писанки.

“Я дуже люблю писанку, хочу працювати в тому, щоб дати і свій вклад у неї, творчий вклад. Не одне копіювання...” (Лист 13 травня, 1957).

А далі у тому ж листі: *“... Тішить мене, що Вам сподобалися мої писанки. Це все майже моєї власної композиції, тільки в “народному дусі”, з приміненням чи достосованням орнаменту до поверхні яйця і писанкарської техніки. Вживання ж керамічного орнаменту, це не мій власний винахід: на Великій Україні — Лівобережжі, та й по цілій Київщині примінюють керамічний орнамент на писанці, хай не той сам взірець, що я скомпонувала, примінила...”*

Тому що і я, і пані, які діставали в подарунок писанки Оксани Лятуринської, були ними захоплені, почала я переконувати поетку, щоб писала вона писанки для продажу. А її реакція була така: *“... Дорога, не можу я вести таких справ. Найрадіше писала б поезії, новелі, писанки — якнайкраще як могла б і дарувала б усім, не бажуючи нагороди, лише одну — щоб поезії, новелі і т.д. — були справді поезіями, були справді мистецькі. Зрозумійте, прошу: Мистець вкладає в свою працю ду-*

шу. *Чи ж можна її продавати?...*" (2. 5. 57).

А я далі її переконувала, що багато людей хоче мати її мистецькі писанки, а чейже роздавати їх неможливо. Так мало-помалу дійшло до того, що Оксана Лятуринська мені час до часу присилала писанки, не обов'язково на Великдень, а бажаючих їх набувати було завжди більше, як писанок.

На одному з вечорів Літературно-Мистецького Клубу в 1970 р., присвяченому пам'яті поетеси, письменник Улас Самчук згадав, що Лятуринська була закохана в передхристиянській і княжій добі України, вбачаючи в ній велич, багатство культури, дисципліну державного життя. Вона ту добу не тільки студіювала, вона нею жила, її переживала.

"... Мої писанки виразові, і з давньою символікою..." (ч. червня, 1959). *"... Ті простіші писанки — окремі знаки-символи: зірка — ст. історична іштрія, наша зоря. Хрестик — знак Ярила, так і сарна. Та й в усіх — старопоганська символіка. Чорна курка і півень — знак Сварожича і Перуна..."* (6 грудня, 1959). *"... Пава, чи то жар-птиця бажає щастя і добробуту. При добрих фарбах декоративність пави чи то жар-птиці дуже вдячна: жовтю передати золото, червінню — рубін, зеленою — ізмарagd, малахит, емеральд..."* (9. 6. 1959). *"Сарна на білому сонцезнак. Він усім подобається, а я люблю синьо-зелені барвні сполучення..."* (квітень, 1960).

"... Дзвіночки і квіти — цьогорічна композиція — примінення керамічного мотиву..." (травень 1957).

"... За своє "Трипілля" (з останньої серії, що торік одержала тут нагороду), я взялась із браку добрих фарб. Моя інтенція була: доказати, що й при обмеженості барв можна доцілити мистецький здобуток і стиль..." (18. 6. 62).

Писання писанок у Лятуринської не було ні випадкове, ні окреме мистецтво. Воно було так тісно зв'язане з її поезією, з її світоглядом, що можна сказати, воно було частиною її.

А тепер ще про писанку словами поетеси в листах до мене:

"... Я вже гадала не братися за писанкарство, хоч дуже люблю писанку й хотілося би якось впливати, щоб не зводити це мистецтво на якість штукарство, чи щоб профанувати невідповідним. Потім зацікавлювали проблеми чисто мистецькі — примінення керамічного орнаменту, вітражу, доцілення ефекту рослинних барв тощо..." (2. 5. 57).

"... Одначе мистецтво писанки не в переобтяженні орнаментом. Іноді назверх ніби зовсім мало праці, а композиція досконала. От за таку мистецьку досконалість я вважаю цю напівнародню писаночку, що заслала Вам — на оливному тлі сарна з візерунком хреста Ярила..." (2. 5. 57).

"... В писанкарстві я переслідую певне завдання: Писанка, як кожне мистецтво, має бути творча. Добра техніка то ще не все, і то не суть. Збитись на копіювання народного, без глибшого знання його символіки, законів, або обмежуватися на один рід — вишивкарський, замало. Треба підняти і керамічний спосіб, примінити і споріднену техніку (от як вітражу, емалі, мозаїки)..." (9. 6. 59).

"... Писанка може бути творча і мистецька. Але щоб добитись такого, треба перевести багато писанок, забути про лік дням і ночам... Так і сталось, дорога, і я взявшись за неї, не могла відірватись... Мої писанки на "Стейт фер" виграли нагороди, а при оцінюванні в групі "оріджіналіти, бюти дізайн, сютабиліти, калор:" не збито ні одного пункту!... Навіть мляві, "гнилі" барви при певному контрастовому протиставленні чи сполучуванні можуть дати кращій ефект, ніж найліпші. Тут деколи помогла ще погана (!) структура шкаралупи, даючи і від себе певний ефект (нерівномірно вситивши барву) вийшло справді дуже оригінально, мов якась поліхромна окаменілина, щось мабуть, як трипільська писанка, старовинна фреска з тракійських стін (де охра,

цеглиста, оранж чи сепія здавались цятками золота).
... Підбираючи до символіки найпримітивніші знаки —
триніг, кривоніг, безконечник, меандр — і залишаючи
де-де біль на чорному тлі, цеглястому, охровому, — я
вперше відчула магіку знаку. От у чому — орнаментика
нашого Трипілья і в чому, властиво, суть мистецтва. За-
для того викриття, Оксаночко, варта не доспати ночей
і ночей..." (18. 9. 1961).

"... Я не знаю, чи взагалі ще колись візьмусь за
писанку, хоч тягне. Я люблю писанку, і взялась, щоб
врятувати її від зведення на пусту декорацію, на техні-
ку. Та треба б тепер писати про неї щось більше, ніж
пишуть наші популяризатори. А часу нема, не можу ро-
зірватися, охопити все." (22. 4. 65).

І справді, більше вже Оксана Лятуринська писанок
не писала. А в червні 1970 року відійшла від нас назав-
жди, після довгого, тяжкого хворіння, ця надзвичайна
жінка, яка не зважаючи на всякі труднощі життя, мала
завжди творчий ентузіазм. Жінка не практична, і в на-
шому зматеріялізованому світі не жадна гроша, а нав-
паки: воліла жити в біді, не бажаючи навіть за своє
мистецтво винагороди. Завжди горда, що вона україн-
ка, дочка державного народу, з давньою культурою і
високою етикою.

Скорочена стаття Оксани Бризгун-Соколик:
"Оксана Лятуринська"
("Жіночий світ", ч. 6-7, 1975)

Писанки Оксани Лятуринської з колекції Василя Филоновича
1960-1965 рр.

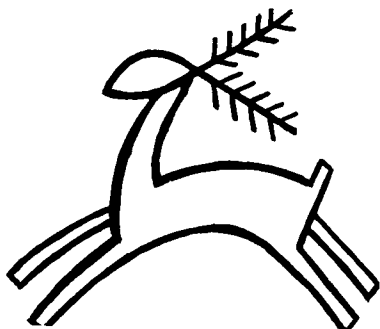
ПРО ОКСАНУ ЛЯТУРИНСЬКУ

тематичний розсяг, композиційно поділений на три частини-цикли.

Ця досконалість, ця стилева завершеність поезій Лятуринської наче аж затривожують. Справді, досконалість стилю поетки стоїть на самому краю тієї небезпеки, що зветься стилізацією. Один крок і живе трьохвимірне життя її поезії може обернутися в плоску досконалість двохвимірної графіки, в закам'янілий безрух мертвої краси.

Але авторка уміє вдержатись на цій острій границі і її поетичні емалі переливаються, пульсують і шумують вічним життям справжнього мистецтва.

Євген Маланюк
"Бібліографія", "Вістник",
1939, кн. 4, ст. 314.

Оксана Лятуринська.
Прага 1934 р.

Оксана Лятуринська.
Европа.

Знайти, зберігти, як Кієвград, світлих Петерб.
 документи, матеріали із Казанської бібліотеки, —
 гроші, трохи безкоштовно, вугорською та польською.
 В жито та вугорській, там над і грош. має бути
 але й сирого. — нех. Велик. фінансовий, і
 як добре відчу. Слава Україні!
 Олена Андрушківська

З книги записів.

Виставна історичного архіву

інж. Василя Филоновича —

"Українська Воєнно-Історична Дослідча Студія".

29 травня 1960 р. Міннеаполіс.

ЧЛЕНСЬКИЙ КВИТОК
MEMBER CARD
MITGLIEDSKARTE

№ 23

Викторія
Гоним — Президент

Секретар — секретар

Пред'явник цього членського квитка

Пані Оксана Сатуринська

народж. 1.2.1902

у Камарбузі

є членом/членкою Об'єднання Українських Пасажирок МУР (Міжнародної Української Рух)

Прохимо всі установи й організації європейського континенту цього членського квитка в його праві.

Микола Оглоблин-Глобенко

СТРИЛА ОКРИЛЕНА

Оксана Лятуринська для широких кіл українських читачів — це насамперед автор двох збірників ліричних поезій: “Гусла”, 1938, і “Княжа смаль”, 1941 р.

В “Княжій емалі” читаємо:

О, чую, ріг скликає турій!
І лицарі мечі ладнають.
Нехай чоло моє похмуре,
Ось панцир твій, ось зброя з краю.

За честь, за стяги злотні Русі!
За січову батьківську славу!
Вас оспівають струни гусел,
Поляглих дуб вквітає в нав'ї!

Ця поезія надзвичайно характеристична для всієї дотеперішньої творчості Лятуринської, яка належить до групи поетів, що визначилися бойовим духом, мужністю, сміливими шуканнями в мистецтві слова справді нового, поєднаними з глибоким патріотизмом, любов'ю до рідних традицій.

Патос її поезії — це патос борця, що тяжко переживає поразку справи, для нього в світі найдорожчої. І значення поразки применшує, бо без кінця боротиметься, поки не переможе. “Мое лице стидом горить, а на щиті моїм — ганьба. Як кровію її не змить, вогнем не випекти до тла?”

Тим то в поезії Лятуринської домінують мотиви боротьби, мотиви гніву, ненависти до ворогів Батьківщини.

У грудях — ненависть моя.
В мойому серці — гнів кріпкий.
Мій меч брязчить: та ти ж вояк!
Честь лицарська кричить: — убий.

Поетесу приваблює лицарське, героїчне. Виявлення сили, енергії, непримиренності, що так різко відрізняло поезію Лесі Українки від творчості її сучасників, стає улюбленою темою Оксани Лятуринської. Саме в такому пляні сприймає вона поетичність часів давніх (цикл “Печерні рисунки”):

Устами славлена
Стріла стужавлена,
Хвалена, хвалена
В отруті калена!
Стріла окрилена,
Стріла доцілена.
Кров'ю гартована
Стріла значкована.

Ідеться бо про життя чи смерть, і пощади в цій боротьбі немає:

За око — враже око,
Оселя — за оселю!..

І хоч небезпека страшна, та це лише додає відваги.
Бо —

За мною полум'я і дим,
Гаряча заграва над станом,
Безправ'я над добром моїм.

Відступу, примирення бути не може... А тим часом наливаються жила кров'ю гарячою і “сила плечі тяжить”. І твердіє свідомість того, що

... прийде день мій невблаганно,
і ворог затремтить!

Не дивно, що у Лятуринської так виразно бачимо шукання тих проявів сили і відваги в нашій сивій давнині, в добі Святослава, в добі його великих нащадків. І тут полонив її героїчний порив — без роздуму і сумнівів. Вабить доба грандіозного безумного чину, дії героїв, яким не можна закинути вагань, браку цілості або

рішучости. Поетці близький дух староукраїнського билинного епосу, дух “Слова о полку Ігоревім”.

Міцна радість життя молодій державі Святослава по-акмеїстичному конкретно і пластично передається в поезіях “Нам любо жити в Переяславі” або “Важкі киреї”. А зловісне пережиття катастрофи, занепаду Великої Держави не зможе змінити мужнього рішення тих, кого тягне до себе ворожий нерозгаданий степ.

Недобрее віщує Див.
Лише в один кінець сліди...
Ануж не буде вороття,
Назад підкови не слідять.

Захоплення грандіозним стосується не лише до княжої доби. У “Гуслах” знаходимо поезію, де подано виразно в обох книжках Лятуринської передчуття трагедій, катастроф неминучих на дальшому шляху України.

Чи вітру подув став різкіший?
Чи захід сонця багряніш?
Здригнувся ліс, немов комиш...
Хтось став грізний зі словом: “бяху”!
В багрянці сонця й кровотеч.
І погляд його — стріли жаху.
І руки його — меч.

У тих страшних іспитах, що попереду, як і в давніх, минулих, з нами неземні сили, близькі нам, бо вони наші, українські: у передхристиянському світі — Сварог, а далі — це традиційні заступники Землі нашої:

Молилось, просимо: поможи на ворога,
Мати Божа, Мати Руського Краю!

Ця поезія боротьби і сили багата на мотиви горя і щастя жіночого. Але і горе, і щастя матері, дружини, коханої перейняті скромно величним, в суті своїм героїчним духом. З такими почуттями уявляємо собі жінок княжої доби, жінок часів Козачої Держави, такі є, часто безіменні героїні нашої трагічної доби.

В циклі поезій розгортається трагедія розлуки, яка перетворюється на розлуку вічну. Горе жіноче безмірне: “Не розказать про безмір горя тій далені німій” — але не знаходимо сумніву, не знаходимо питання, за що. Як і в епосі козацькому, як у піснях народніх українських не поставлено питання, чи треба йти на загибель. Чоловіки виконують свою справу, і там, де самозречення поляглих, горе над ними німе і величне:

Пішли, пішли і... не вернулись.
І, може впали вже сини.
Мій Боже! Серце — крига.
Щитом Господнім заслони,
мечем Архистратига!

Поезія смутку за милим творить глибоко-ліричний образ дівчини.

Ця вічна тема реалізується так, що й тут ніжно-ліричне часом поєднується з героїчним. Раз-у-раз народня пісенна стихія зливається з епічною казковою. Не переспів, а перевтілення, що знаходить свої барви і форми, різні, але завжди українському фолкльорові близькі.

Ви, гуси-лебеді,
далеко бачите,
до хмар злітаючи,
у водах граючи,
крильце купаючи.
Якби загледіли
Човно окрилене
та під вітрилами,
своїми білими
махніте крилами.
Дівочим голосом
об щегла вдартеся:
“Не гуси-гусоньки, —
поклони від Марусеньки
великі і малюсенькі”.

Кожна з цих книг має притаманне саме їй обличчя. Назви їх дуже влучно характеризують основну особливість образів. Коли “Гусла” лунають, співають, дають перевагу звуковому образу, “Княжа емаль” викликає уявлення зорового переважно характеру. Сама авторка підкреслює це назвами розділів: Печерні рисунки. Княжа емаль. Волинська майоліка. Філігран.

Хочеться підкреслити поезії, перейняті особливою любов’ю до Волині з циклу “Волинська майоліка”. Волинь — для поетки — і природа, і минуле — болючий спогад, історія і казка...

У цьому циклі особливо переконливо передчуваєш, що і оспівана Лятуринською прастара давнина, і княжа Русь, і стихія переживань дівчини, чи жінки-матері, і ніжно-ліричне, і вольова, домінантна в неї поезія, спрямованої мужності і сили — все дзвенить, як стріла в своєму леті, одним — глибокою, органічною любов’ю до Батьківщини.

І коли Оксана Лятуринська каже

— О, скільки ж то відчинених дверей

В далекий світ шляхів незнаних! —

то ми відповідаємо: І всі вони ведуть на Україну.

(“Час”, ч. 27/41, 1946)

Юрій Лавріненно

КНЯЗІВНА, ЩО ОБХОДИТЬ ШАТРА

(ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА)

Болюча річ читати і втішатися нині шляхетними поезіями Оксани Лятуринської і бути безсилим свідком її соціально-культурної ситуації, як поета і людини. Вона вклала в скарб української літератури два невеликі розміром, але майстерно шліфовані самоцвіти: “Гусла” (1938) і “Княжа емаль” (1941). Але де ті книгарні, пуб-

лічні чи приватні бібліотеки, що в них можна було б дістати ці дві книжечки, що їх перевидання обійшлося б усього в яких двісті доларів? Де ті журнали й альманахи нашого дня, де можна було б прочитати нові, ще не друковані твори поетки? Не знайти цього ні на окупованій рідній землі, ні на вільній еміграції. Так наче твори поетки проскрибовані, а сама вона десь гине на засланні “без права писать і рисовать”...

Зловісний фатум завис над українською культурою і по цей бік залізної завіси ось уже двадцять років...

Не місце тут розводитися на цю тему. Факт ясний, що українська культура, а з нею і її найтонший вклад — поезія, нищиться і занепадає нині не лише на окупованій землі, а й на еміграції. Євген Маланюк слушно зауважив, що в останнє десятиліття чомусь не вдається нікому нічого зробити — всякий добрий початок мусить завалитися з перших таки кроків, на чолі поважних справ конче опиняються неповажні люди... Чужа провокація? Власне слабоумство? І те і друге разом? Так чи не так — наслідок той самий.

Треба визнати, що маса нашого суспільства, як і окремі особи, не здемобілізувалася, не склала рук. Але величезна більшість організованої енергії і засобів нашого суспільства абсорбовані нині так званою партійною політикою, а ця остання майже весь порох витрачає не на свою пряму конструктивну працю і боротьбу з головним ворогом, а на безприкладну інколи бійку всіх проти всіх.

Завалена і не існує в нас ієрархія вартостей та кваліфікацій і страшно ослабився інстинкт національної інтегральності. Наприклад, викидаються з багажу громадської думки цілі минулі історичні епохи, до цинізму розвинулася на еміграції байдужість до того, чим живе і страждає останнє десятиліття і сьогодні наша сучасна поневолена Україна.

В цьому всьому чимало винні й самі діячі культури. Вони дали себе втягнути в беззмістовну боротьбу пси-

хологічних еміграційних груп (як я назвав би наші партії) і пропустили нагоду об'єднати в один потужний балянс ліпші первні пореволюційного відродження, яке проявило було себе майже одночасно у 20 — 30-их роках по обидва боки залізної завіси. Такий балянс, тривало закріплений у суспільній думці, міг би стати потужною пружиною для дальшого руху і новаторства. Але, замість сполучити, їх протиставили і довели до взаємокомпромітації, узаконюючи споруджені ворогом загородами. Особливо прикро це виявилось в літературі. Одні негідно висміювали “чвалання вісниківської квадриги”, інші писали про “матеровбивців” і “плужан за кордоном”. Серед цього непристойного антикультурного спору глухли поодинокі голоси, що настала крайня пора великого збирання, що треба дати відповідь на довершуване звідусіль духове роз'єднання нашої землі. Сьогодні кожен письменник на еміграції являє собою наче окрему партію, він не може сказати одного доброго слова про своїх колег, і трудно навіть уявити собі, як би ці люди могли утворити свій цех чи навіть тривалу маленьку групу. Наслідком цього уже півтора десятка років немає солідного журналу, не існує нині ні одне тривале видавництво, письменник мусить заробити на фабриці для видання написаної книжки і сам її кольпортувати, літературна критика не діє. Коли додати до цього картину безнастанних чисток і в б и в с т в талантів в УРСР, то можна, мабуть, без перебільшення сказати, що такого занепаду, як нині, ніколи не знало українське літературне життя.

**
*

Час, коли дебютувала в поезії Оксана Лятуринська, відома до того як маляр і скульптор, був ще трохи інакший. Тодішня критика та й самі поети зустріли її дуже прихильно. Одна галицька газета 1939 року назвала “Гуґла” “справжньою поезією”; Стефанович у присвяченому Лятуринській вірші “Портрет” сказав про неї надхненно, як про ту князівну, “що обходить шатра”; Богдан

Кравців згадав при цій нагоді про Ярославну; Євген Маланюк у журналі “Вістник” у короткій статті захоплено привітав Оксану, говорячи про поезію синтези і досконалости, ділився своїми побоюваннями, що поетка от-от зірветься з високого стилю в стилізацію, але на диво — не зривається. Трохи пізніше Василь Барка писав про свіжість і новизну образів, дівочий зелений світ, про відгуки в поезії Лятуринської “Пісні про Ролянда”. (“Я й справді, — пише в одному приватному листі поетка, — тоді перекладала фрагменти цієї пісні, але не вона заважила, — скорше “Слово о полку”). Юрій Клен у доповідях і розмовах говорив про вишуканість, мелодійність “Гусел” і “Княжої емалі”. “Яка велика сила людяности і любови!.. Фраза ніби не писана, а кута”, — писав ще пізніше Юрій Шерех з приводу прозової збірки Лятуринської “Материнки” (1946).

Оглядаючи ці оцінки в перспективі часу, можна ствердити, що вони не були зависокі. Навпаки, їх хочеться повторити — і навіть підвищити, дарма що після другої світової війни частина критики поставилася до поетки стримано. Ми б насмілились сказати, що ця стриманість мала позалітературні мотиви. Виступаючи проти партійщини й політикування в літературі, критики часто самі підмінювали літературні критерії політичними. До того ж епоха діпі-таборів, та ще в час примусової репатріації і полювання на українців у Німеччині й Австрії, взагалі не була сприятливою для великих ідеологічних і політичних ревізій. Бо критика в такий час могла бути доносом на користь різних людоловів. Все ж сутички політиків виправдувались їхніми власними рахунками та взаємною нетолерантністю. Але незрозумілим було механічне перенесення партійно-політичної боротьби в сферу поезії. Далеко не все було слухним у закидах на адресу “вістниківської поезії” щодо “партійщини”, “бляшаного патріотизму” і т. д. О. Лятуринська, що хоч і не належала до тіснішого гурту поетів-вістниківців, але виросла і мужніла у вістниківському кліма-

ті, мусіла приймати ті закиди і на свою адресу. Вона одного разу навіть не стрималась і висловила своє обурення проти твердження одного критика, що Ольжича “зробила поетом партія”. Противники Донцова й ОУН із захопленням читали “Рінь” Ольжича, хоча знали, що політично Ольжич — рідний син “Вістника” й ОУН. Справжня поезія зв’язана з політикою так, як вічність з днем, вони лише відбиваються одне в одному.

Не треба бути прихильником Донцова, щоб знайти одне: в новій історії української журналістики лише трьом редакторам солідних журналів випало щастя зформувати коло них органічно з’єднані плеяди видатних творців українського мистецького слова. Це Сріблянський з “Українською хатою”, Хвильовий з “Вапльте” і “Літературним ярмарком”, і Донцов з “ЛНВ” та “Вістником”. Давній “Літературно-науковий вістник” я виключаю, бо він не був твором одного редактора. Сприймаючи стартові вістниківських поетів, редактор “Вістника” не перешкодив їм піти власною дорогою. Найкращий доказ цьому — Оксана Лятуринська. Після війни критики закидали Лятуринській “стилізацію” і “переспіви самої себе”. Який самопереспів може бути в двох малесеньких книжечках, які становлять собою суцільну сувору єдність, щось ніби на взір одної пісні, поділеної на строфи? Ще менш можна назвати переспівуванням себе фрагменти ще повністю не опублікованої поєми “Героїка”, яка і змістом і стилем являє собою новий розділ у творчості Лятуринської.

Коли виходили “Гусла”, перша книжка Лятуринської, то здавалося, що на вістниківському парнасі вже нічого було відкривати. Одначе, до всього, що дали Дарраган, Маланюк, Ольжич, Клен, Теліга, Оксана додала щось зовсім нове, своє. Коли ті старші дали пружність сталі, часом тонкої, аж співучої, Лятуринська взяла цю сталь і додала до неї безмежну глибину поетичної ніжності. “Сталь і ніжність” — цей вираз теперішнього нещасного Тичини звучить у радянському контексті дещо

парфумерно. Оксана Лятуринська знайшла якийсь поетичний секрет таки справді поєднати їх в одній поетичній душі й системі. Цим секретом володіли добре між іншими древні київські поети. Було б грубо сказати, що в “Печерних рисунках” і в “Княжій емалі” (цикли в збірці “Княжа емаль”) — сталь, а в “Волинських майоликах” та іншій особистій ліриці Оксани — ніжність. Ні, ви знайдете елементи елегантної тонкості й ніжності в перших і сталеву пружкість у других. В одному місці Лятуринська, що захоплювалася четвероликим стовпом Святовида, знайденим у Галичині, пише, що дволикість — ознака божеськості. Це одначе та дволикість, яка виявляє багату многогранність великої і цільної культурної душі.

На тлі розкладу й ламання душ і характерів скрізь у нас почувається туга за цільною і водночас не спрощеною душею. Перед сучасною людиною — мариво згубної дилеми: або сила і безкультурність, або культура і... безсилля. Чому не божественна єдність культурної сили і сильної культури, яку мали древні дужі й культурні елліни? Ще Дараган намітив був собі княжу Україну, як прототип цієї єдності. Та хіба тільки він? Шевченко, Тичина, Яновський, Бажан чи Зеров і Маланюк пробували підійти до великої культурної душі стародавнього, молодого тоді Києва. Але тільки Лятуринська віддалася була цьому завданню повнотою. Властиве їй поетичній індивідуальності органічне поєднання волювості і культурного аристократизму відкрило їй усі шляхи до заповідних берегів. Войовничі поезії Лятуринської показують нам характер мужеський, великої відваги, цільності, шляхетної монументальності. Вони нагадують нам однаково як наших древніх витязів, так і полковників хмельничан, але в них відчувається і Чубенко Яновського, і сучасні їм оборонці Закарпаття 1939 року. Їм чужа перечуленість і роздвоєння, хоч не чужий трагізм. І тут же поруч ми бачимо лірику тонкої й культурної жіночої душі, вібруючу “свіжість дівизни”, яку чує поетка в “коханих голосах вітчизни”.

До молоді кїївської культурної душі Лятуїнська зайшла не тільки з “нашого боку”, а й “з потойбік” — від ще давнішої України. Не дарма ж вона так палко привітала трипільську повість “Велике Цабе” Докїї Гуменної, говорячи про “чисте око і ніжне серце поганина українця” (“Українське слово”, Париж, 11 січня 1953). Дивіться, скільки в неї про тих наших стародавніх Світлобогів і Чорнобогів, яка вірна вона своєму Сварогові і як скаржиться йому, що сини його народу вклоняються чужим божествам.

Можна багато говорити тут про поетику Лятуїнської, про її лексику, про те розкішне дійство фарб її образів і метафор, про вичерпний лаконїзм поетичного вислову. Але не можна не згадати про одну рису, яка проявилась у Лятуїнської й раніше, хоч зазвучала вповні тільки в її повоєнній і повністю ще не друкованій поемі “Героїка”. Це почуття тривоги, катастрофи і дедалі більшої самотности.

У дальню путь, безкрай-дорогу
надломлено я закричу
про самоту і про тривогу,
про дні, яких я не лічу,
про дивовижну німоту
без слів та звуків, про нечулу
німу, глуху, пусту, пусту —
що серце далечі жахнулось.

(“Княжа емаль”, 1941)

У поемі “Героїка” поетка намагається уїняти цей розпач у всеобїймаючу симфонїю війни й миру, розпаду старого й народження нового, гармонїї смерти і життя. Велетенське зусилля піднятися над поразкою своєї генерації й епохи і глянути на все оком божественної мудрости. Ми опинилися знову біля теми, з якої почали. Лятуїнська хоче уїняти в своє серце всю амплїтуду сучасної трагедїї. Але чи можна? І звідки чекати підтримки?

Не потече ріка, не проросте спориш,
ні інша рость, ні квітяна, ні зільна. —
Враз ти сама — усе сильніш, сильніш
кричиш, кричиш, як божевільна.

Це крик Кассандри, самотньої на своїх творчих спостережних високостях, самотньої і в безоднях свого відчаю та тривоги.

(Виголошена, як промова на вечорі, присвяченому творчості Оксани Лятуринської в травні 1953 року, ця стаття була надрукована згодом в часописі "Сучасна Україна", 4 жовтня 1953 року, потім у книжці "Зруб і парости", літературно-критичні статті, есеї, рефлексії, вид. "Сучасність", Мюнхен, 1971).

Василь Барна

ПОЕЗІЯ ОКСАНИ ЛЯТУРИНСЬКОЇ

Книжка в оправі колоскового тону, на якій взоріє орнамент із винограддя, по густозеленому тлу: в середньому колі — звірик, і дружинники в бокових обводах, та, як годиться, казкові птахи, поруч іронієць. Титул: О. Лятуринська. Княжа емаль".

Вміщено в книжці три збірки: "Княжу емаль", "Гусле" і "Веселку".

Перші дві мені знайомі.

В "Княжій емалі" ейдолон — образ із тяжкою ходою, в ретельному випрацьованні; враження введені в площу вишуканої умовности і вкріплені в світоглядovій рамці. Строгий і скупий карб, з якого часом вирвуться, продзвенівши, рядки:

Устами славлена
стріла стужавлена.
Хвалена, хвалена,
в отруті калена!

Стріла окрилена,
стріла доцілена.
Кров'ю гартована,
стріла значкована.

А здебільшого — дужа інкрустація висловів, от: “прабарви чернь і червінь”. Різке світло надхнення в традиціоналістичній темі, врізаній луковиною аж в обшир “поганізму” суто образотворчого призначення. Вірці описовости. Гожість. Барвність, — як килим. Оригінально “кладений” вірш. Ясність і теплота настрою і чар минулого — хоч би, скажім, в поезії: “Нам любо жити в Переяславі”.

В “Гуслах” трохи інший лад і характер. Стислі вірші, ніби фрагменти з середини старовинних творів. Відгомони давнього століття, як голоси воскреслих. Виходять душі з сивого мряковиння; зідхнувши, проговорять про гіркущі образи. Скиплять помстою і сп'яніють від передчуття близького бою. Гарячі барви в малюнку; переважно основні тони; синій та червоно-золотий. Або — короткими прелюдіями виголосяться мотиви туги і дождання любих звісток, за якими йдуть піснесподібні сповіді серця; увага переноситься в розкішний квітучий світ дівочого віку з мріями, вірною любов'ю, сподіваннями високого щастя, передчасними плачами і втратами. Це вершинний твір в нашій ліриці останніх десятиліть: про “ключі щастя” (стор. 91). Також — вірші казкові і героїчні, вірші пестливі і з материнською задумою; вірші з погрозами мітологічного неба і з мотивами вояцької честі і слави.

Але відчувається, що навіть найлютіші вигуки серед оружжя виходять з тих самих уст, що склали, поруч, вірш про барвінок. Шолом і панцир з давнини становлять “вбрання” для віршу, повного сучасних пристрастей.

І зрине кінь у височінь,
як є, в похідній збруї,
і дух твій вбраний в кармазин.
І запитає Юрій:
“Що мав ти над життя дорожче?
Що на землі досяг?”
— Я з роду воїн, Переможче,
доніс свій золот-стяг.

**
*

І батько відречеться сина.
І піде брат на брата.
О, люблена! О Ти, єдина,
в багряно-княжих шатах.

Обидві збірки відзначені прикметами глибини і правдивості в висловах серця — навіть, коли вірші ковано під залізну суровість літопису.

“ВЕСЕЛКА”

Самим “тканням” і “течією” лірична стихія в віршах цієї частини найсвобідніша і найтепліша; повно сонця, барви, захвату, замилювання. Погляд, з яким діти приходять від незнаного нам янгольського поля і знаходять наш світ новим, свіжим, цікавим: воскресено і введено в римовані рядки, світучі, ніби смужки грезетного шиття. Ось — двочастинний “Літній сонцезворот” з малюнком світлиці, куди входить новонароджене сонце. Перша частина в окрасах, як вишивкою на давніх рушниках, бережених в материнській скрині. Друга проходить легко, присказочкою в гарному ритмі. Щодо ритму, взагалі — часто відтворюються його жваві хвилі, складені в старовинному хоровому “піснемовленні” серед хліборобського побуту, з літучою легкістю і красністю переходів, такою щасливою в наш час камінного обва-

ження мистецтва політичними мотивами. Вірш: “Двадцять другого серпня” — гарний мовним складом і мелодією.

Вийдем на подвір'ячко,
бо вже час,
закликати жайворонка
до нас.

Це — коли в космосі, на незримих осях, сам час повертає на весну.

Враження від твору, з його нерівнометричною чергою, розкішне, наче від срібнострунного речитативу.

Стрічаємо зовсім “хуторський” вірш — “Летять лелеки”, з примовкою до птахів. А далі дуже характерний для т. м. “побутового ліризму”, “жанру” О. Лятуринської, одного з найновіших струмків її творчості, дво-строфний віршик “Світ весною”, в якому: — бабця в кріселку, молодшає, коли “світ весною — мов веселка”, і вуха кітці “сонце ніжить”, і також “пестить жабурина”. “Оживає перша мушка — Божее створіння”. Все в найстислішому малюнку, з ясною реальністю опису і добрістю почуття. “Колисанка”, хоч і зложена в чотири-строфному катренному обрисі, але в ній мало від “офіційного”, якщо можна так означувати, віршівання наших часів, це — також в дусі і в ладі присказок — примовок, хатніх і stodольних; так “до прикладу” прибирали безіменні творці народної казки. Виникає думка, чи не спостерігаємо в одній частині нашої сучасної поезії прагнення — повернутись до невимушености щирого, багатого, гарного слова, що родилося і дихало живим диханням, серед природи, в крузі селянського життя? Бо вже слово, переселене в безсердеччя модерної індустріальної метушні та універсальної збайдужілості людини до людини, — душиться і вмирає; зостається, зрештою, від нього пташиний кістячок, вживаний в призначенні ідеографічного символу. Для ідеологій і соціальної “функційности” ще він годиться. А для поезії — Бог дасть.

Відчувається в О. Лятуринської врадуваність від слова, що йому повернено тепле дихання та барву на крила. Тут і захоплення звукописом; евфонічна інструментація здійснена не в вишуканому “музицизмі”, як знала це символістична поетика, але в пісенно-казочних звукових сполуках, що творять відповідний ритм до почуття залюблености в благодатній злагоді хати — поля — універсуму. Ось надходить вірш “В Бога на подвір’ячку”, який, нам здається, належить до кращих в збірці. Щира мініатюра; елегантна в біжучому складі рядочків. Її не можна розбирати по волоконцю, аби показала незвичайною, та вона й зложена без того, щоб присліпити полум’ям метафори чи здивувати вибраністю слів і зворотів. Проста селянська рослинка.

Але цвіте цвітом живим.

В себе ж на подвір’ячку
Бог зірок не мірочку
зсипав на рядно.

Наступна річ — із Л. Геніюш, в засобах відповідности першовзорів знайдено найвищий тон образної традиції від народного співу. Та, властиво, жінки ж колись і творили більшість наших старовинних пісень, — тому в них стільки нескazanного ліризму і святої ніжности. Двостих “Великдень”, в обох частинах, цікавий тим, що в ньому просодія західнього клясичного віршу гранично насичена українським образно-чуттєвим взором; він рясно окриває метричну основу і розростається в тісні зв’язки внутрішніх форм, переважно — через “матерію” самого ніби парчового слова. Тут музичність замінена її відповідником чи, вірніш, перекладена на систему вражень від якоїсь трудно-означимої повноти і багатой орнаментальности словосполук, при загадковому вишивково-емоційному доборі в барокково-пишній лексиці.

Наступну віршик-мініатюру наведемо цілком:

На четвер зелений,
на Перунів день
рость покрила клени
і дубовий пенъ.

Густо і медяно
в зелені ліщин.
Зелень, мов сап'яном,
переплела тин.

Впився сонцем ясень.
Джмелик: джень-дзелень!
Світ твій, Боже, красен
на Зелений день!

Порадує світлість ліричного оповідання, звичайно, при складності тла, що перебуває поза спідньою стороною аркуша — того тла, для якого існує назва: мистецький досвід. Ще ніхто остаточно не означив, що таке — поетичність, і ледве чи це колинебудь зроблять вичерпливо. Можна провести паралелю; коли музика, на гадку Вагнера, становить виголос найкращої сутности світу, то ця сутність виступає в поезії прибраною в картинне слово, з відсвітом любови і правди через його красу.

Для цього досить навіть невеличкого і нескмплікованого віршу, цілковито щирого, як цей “Четвер зелений”. Ніби кругле дзеркальце росинки відсвічує весь білий день в собі — кольоровою ця т к о ю, цей віршик справді творить людський почуттєвий відбиток світового. Це — поезія справжня: чиста і жива, в безпосередності її висвіту. Як і в мальовничому описі з віршу “На купала”:

Які прозорі водопої!
Нагнись: вода вся кришталева,
там відблиск іскри золотої,
і перевернуті дерева...

Більш опосереднений вірш “На Юрія”, в подихах мужнього настрою, і весь яскравий видивністю. В початку:

Спалахнули полями жар-птиці,
підпалили крилом ковилу.

З клясичною виразністю склався вірш “Покоси”; в першому терцеті має римоїд: “колосу” — “Велесу”, в двох інших він — “білий” вірш.

Снопи пов'язано, у копи зложено.
Стернею піде борозна,
по ній поновні засіви.
А засіви — дай, Боже! — щасно виростуть.
Обжинків знову діждемо.
Приймай вінок, господарю.

До першого ряду в збірці можна причислити “Серпень”, із майстерною сполукою рисунку новосимволічного віршу, в інтерагаціях і окликах, і також “парчового” стилістичного наповнення. Далі зустрічаємо поезію, хоч без мовних фігур, але не менш глибоку почуттями — з того драматизму, що створюється в переломі до осені і зими. “Тікають дні”, побутова лірика в пейзажній рамці, з мітологічною асоціацією. А наступний твір — “Спадає пухом лебединим”, дуже проникливо написаний, — нагадує ранкові золоті часи нашої нової лірики, при Щоголеві і Глібові.

А небо лагідне і сине,
а барвний ліс, як князь, багатий.

Дуже зворушливий вірш “Сирітка”, який нагадує нам усім, що поезія — це Божа робітничка, призначена доглядати чистою найкращу світлицю землі: людське серце; викохувати в ній найдорогоцінніші квіти — квіти добра. Самотньо бринить цей вірш в останніх роках нашої лірики, ніби дзвоник в забутій часовні.

В книжці Лятуринської проходить, через ряд творів, почування — на рівні вічної хвилі, верховної для ліри-

ки (наприклад, і в “Вітряниці”). Але також героїка громадського знаходить в ній свого співця, зокрема в гарній поезії “На труну Ольжичеві”. Тут — нагадка про одну з найвищих постатей з українського пантеону: в юній славі подвигу і самопожертви. Через суєтність днів і клопіт забувається, яким праведним вінком зобов’язана українська нація увінчати пам’ять цього героя, бо він був втіленням бездоганности етичного ідеалу в історичній нашій війні за волю, і також — ідеалу творчого духу. Не був він інфантом королівського дому, але був сином поета і сам — поет, і якщо наша новітня історія подарувала нам лицарську постать в найсвітлішій зорі трагічного Відродження, то це — Ольжич: постать над принципами Європи. Жіноча рука створила йому гідний вінок.

“Веселка” далеко розширює круг ліричних тем Лятуринської.

В ній здійснюється розквіт мистецького вислову, в якому багато сонця, барви, радості і тієї свободи віршового складання, яка знаменує вихід із строгих рис “Княжої емалі”, до нового періоду в поетичному знаході, ніби з дорогою заплоччю в вишивках рими.

*“Українська Літературна Газета”,
рік I, ч. 6, грудень 1955*

Микола Битинський (Оверкович)

НЕВІДЖАЛУВАНА ВТРАТА

Пам'яті Оксани Лятуринської

Доля судила мені бути свідком початків мистецької й літературної творчості світлої пам'яті Оксани Лятуринської, відомої української скульпторки і поетки. Тому вважаю своїм обов'язком покласти з належною пошаною замість квітів жмуток своїх теплих приятельських спогадів, на свіжу могилу Покійниці.

Безперечний яскравий і потужний творчий талант Лятуринської розвивався не лише в образотворчому мистецтві, скульптурі і портретистиці, а виявлявся також і в точнішому мистецтві, а саме в поезії. Такі сполучення кількох відмінних мистецьких відгалужень не часто трапляються у дуже обдарованих мистців. А Лятуринська якраз і була наділена двостороннім творчим талантом, який вона й виявила з однаковою силою як в мистецтві пластичному, передовсім у скульптурі, так і мистецтві тонічному — літературі. Мені ж то власне пощастило спостерігати розгортання, зріст й розквіт інспірацій молодой мисткині у згаданих художніх розгалуженнях.

Найперше з мистецькою працею Оксани Лятуринської я зустрівся в галузі скульптури. Це сталося під час мого перебування в Празі, де я вчився в Українському Високому Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова. Десь у 1926 році (?) я познайомився із студенткою Лятуринською, що вчилася в Чеській Високій Художньо-Промисловій Школі й водночас відвідувала Українську Мистецьку Студію в Празі, де вивчала скульптуру у проф. К. Стахівського та рисунок у клясі проф. С. Мако. Перед 1-ою Світовою війною я також вчився в подібній Художньо-Промисловій Школі у Кам'янці-

Подільському в малярському відділі знаного українського маляра проф. В. Розведовського, а тому одразу ж звернув свою увагу на нову знайому-колегу; незабаром у нас виявились спільні професійно-мистецькі інтереси, які нас зблизили й потім надовго здружили.

Хоч Лятуринська була тоді ще тільки початківцем у новій для неї діяльності й щойно входила в зміст та суттєві таємниці мистецького діяння, проте, вже видно було її незвичайні здібності та швидкий поступ в науці. Ще в молодших клясах чеської художньої школи як учениця скульптора проф. Ваксмана та студіюючи різьбярство в українській Художній Школі у проф. Стахівського, великого майстра звіринної скульптури, Лятуринська не тільки міцно засвоїла техніку скульптурного оформлення, але й глибоко пройнялась особливою любов'ю взагалі до звіринного жанру, який вона весь час практикувала і удосконалювала вже як вповні дозрілий мистець. Другою характеристичною рисою її творчости, помітною ще за молодих років й старанно виплеканою за шкільних студій, — є згадуваний вже формальний монументалізм, що просякає наскрізь усі її художні праці як у скульптурі, так і в портретистиці і навіть інколи в поезії. На мою думку, такий спосіб сприймання явищ зовнішнього світу й мистецького його відтворення Лятуринською залежав у значній мірі від одержаних перших вражень і напрямних, розвинутих під впливом учителів, особливо професорів Української Мистецької Студії — Мако й Стахівського — а далі вже постійно стверджуваний, як вироблений стиль, постійною творчою працею. Тим то немає нічого дивного в тому, що Лятуринська так залюбки різбила, ліпила й відливала чарівні фігурки тваринок — птиць, зубрів, коней і особливо ведмедів та ведмежат, які успішно продавала, або охоче роздаровувала приятелям. Крім того, вона пробувала свої сили і в кераміці — ліпила й відливала з теракоти, гіпсу й фаянсу горнятка, глечики, постільці, шкатулочки, кольорово полив'яні й орнамен-

тально розцятковані, а також виробляла з різного випадкового матеріалу оригінальні ляльки, які навіть посилали на виставки.

Із відомих скульптурних праць Лятуринської я пригадую найперше такі, які на шкільних виставках у Чеській Митецькій Школі дістали високі премії. Це велика глиняна складна композиція людських постатей у сплетенні виноградної лози з гронами та розгорненим листям під назвою “Винобрання” (“Збір винограду”). Також відлита з гіпсу велика постать ревізора з підведеною головою ведмедя, теж премійованого, якого на виставці також продано одному аматорові звіринної скульптури.

Крім того, пригадую ще деякі інші пізніші скульптури мисткині, що зберігалися у приватних збірках у Празі: гіпсовий кінь у чвалі, теракотовий “Вершник” (козак на дикому коні) і декілька серійно відлитих з гіпсу невеличких фігур ведмедиків. Також пригадую особливу визначну скульптуру Лятуринської — велике, майже метрового розміру, погруддя Тараса Шевченка.

Історію створення цього погруддя я дуже добре знаю, бо випадково був посередником замовлення цієї праці Лятуринській. Замовила її Українська Гімназія в Ржевницях біля Праги, в якій адептка скульптури кілька років тому склала матуру. Гімназія хотіла мати власний скульптурний образ поета для імпрез та урочистостей, які в гімназії часто відбувались. Я був у добрих стосунках з дирекцією гімназії і на її запит порадив замовити скульптурне погруддя в Оксани Лятуринської, відомої вже в той час, як добрий майстер. Вона охоче прийняла замовлення і з захопленням взялася до роботи. На жаль, незабаром постали в роботі різні непередбачені труднощі, а навіть і перешкоди, через які мисткиня зазнала чимало розчарувань, гіркоти та клопоту. Найперше виявилось, що нема майстерні чи бодай відповідного приміщення з належним устаткуванням, де можна було б ліпити модель. З великим клопотом вдалося їй нарешті дістати дозвіл працювати в своїй колишній школі у вільні від науки години. Однак і там стала-

ся тяжка несподіванка. Коли модель була вже майже закінчена й готова до одливання з гіпсу, хтось, можливо з учнів школи, необережно або й навмисне з зазд-рости перекинув станок з глиняним погруддям, і воно, впавши на підлогу, дуже попсувалося. Лятуринська розповідала, що в сльозах мусіла направляти шкоду. А потім ще виявилось, що на відлиття нема досить гіпсу, полотна, желатини, клею та інших матеріалів, деяких з них нелегко дістати, а найголовніше — немає місця на відливання, бо шкільні майстерні зайняті. Знову почались безконечні ходження, прохання до певних чинників школи, поки все було полагоджено, й навіть дістали помічника у фізичній праці при відливанні погруддя, якому Лятуринська сама заплатила з свого гонорару.

Нарешті все було закінчено, й Лятуринська з радісним тріумфом передала гімназії погруддя. Глядачі захоплювались ним і воно красувалося не тільки у власному приміщенні школи, а його часто позичали для різних урочистостей у самій Празі, де такої гарної імпазантної скульптури не було. Це був великий успіх Лятуринської, який приніс їй славу видатного скульптора.

Знаю ще одну скульптурну працю — це оформлення надгробка для покійного директора гімназії Кобизького на Ольшанському православному цвинтарі біля Праги. Скульптурні прикраси цього надгробка були багато складніші й тяжчі до виконання, бо були відлиті з бронзи. Сам пам'ятник, як звичайно, в основі був витесаний з граніту, а ту кам'яну масу доповнювали три відлитки з бронзи: маска небіжчика в центрі під хрестом, а на бокових приступцях цоколю хреста дві фігурні сценки з дитячого шкільного життя в оригінальній розділеній композиції (т. зв. диптіх) — хлопчик і дівчинка з розгорненими книжками. Ці бронзові частини надгробка допомагав відливати Лятуринській її колега, скульптор Березовський, який відлив з металу глиняні моделі, скомпоновані Лятуринською. Загальний вигляд цілого надгробка спроектувала сама Лятуринська.

Крім названих, знаних мені особисто скульптур, Лятуринська, як я пізніше довідався, створила ще, можливо вже поза Прагою, гіпсові погруддя С. Петлюри й Є. Коновальця.

До визначних скульптурних праць О. Лятуринської треба зачислити, нарівні з вищеписаним пам'ятником Кобизькому, ще цілий ряд інших надгробків, які Лятуринська пізніше запроєктувала. Один з них, особливо оригінальний і цікавий своєю формою, це надгробок поляглим українським воякам на військовому кладовищі в чеському місті Пардубиця. Мені дуже добре відомі обставини, за яких був споруджений цей монумент, бо й цим разом мені припало бути посередником між замовцями й виконавцем його, а тому можу сказати про це дещо ширше. Почалося це так. До мене звернувся голова Української Громади в Пардубицях сотник Мордвінів і запропонував виготовити проєкт гранітного вояцького надгробка, який ухвалила поставити громада, і якій було відомо, що подібні проєкти я вже раніш робив. В той час я мешкав у Черношицях біля Праги, де жила й Лятуринська, і якось випадково у розмові з нею похвалився такою пропозицією, однак з застереженням, що ледве чи зможу прийняти її, бо дуже зайнятий іншою терміновою працею. Лятуринська зголосилась, що може взятися за виконання проєкту. Я знав, що досі вона ніколи такої праці не робила й трохи завагався, бо ж треба було брати відповідальність за свою рекомендацію. Однак, скульпторка запевнила мене, що такою роботою вона вже деякий час дуже цікавиться, навіть пробує робити шкіци і, відчуває, що з замовленням справиться. Домовились, що проєкт я проконтролюю, й вона ще простудіює рисунки в книжці Костя Шероцького про дерев'яні надгробні хрести.

За кілька днів проєкт був готовий, і, коли я його роздивився, мене несподівано вразила досконала мистецька розробка проєкта, особливо дуже влучне перенесення легких дерев'яних форм надгробка в масивне ка-

м'яне оформлення. Із численних рисунків у книжці Шероцького скульпторка взяла для втесання в камінь найтяжчий зразок архаїчного, дуже древнього грецького хреста так зв. "антоніївського" або знаного ще з геральдичної таблиці як "Тау", себто в формі літери Т. (Такі хрести, як рідкісні пам'ятки первісного християнства, зустрічались ще іноді в Західній Україні по обидва боки Збруча, тому цей хрест називають ще й "Подільським"). Цю ідею соборности Лятуринська включила в зміст проєкта надгробка у Пардубицях, бо замовці зазначили, що він стоятиме на могилах вояків Армії УНР і УГА. Соборність підкреслювали також герби Києва й Львова, уміщені на фасадних приступцях у вигляді бокових колонок, а в нижньому рамені самого хреста над прізвищами померлих, витесано державний тризуб. Всі чотири рамена хреста прикрашені легким хвилястим і ломаним орнаментами. Але найцікавішим і незвичайним в проєкті Лятуринської було те, що їй пощастило успішно розв'язати проблему майже непомітного перетворення трикінцевого хреста "Тау" (перекладина на стовпі) у звичайний чотирикінцевий хрест способом тонкого малопомітного розщеплення верхньої перекладини на три частини й виділення з неї ніби окремого верхнього закінчення хреста, водночас залишаючи враження трикінцевості його.

Я з великою увагою і захопленням передивився проєкт і радо схвалив його. Моїм невеликим ніби доповненням до проєкту було те, що я показав авторці, як чисто технічно треба зробити в рисунку по земі проєкцію (плян) та проєкцію бокову (перспективний профіль), потрібні каменярам для праці на місці. За кілька днів проєкт був цілком готовий і висланий до Пардубиць. За який тиждень прийшло повідомлення, що проєкт з захопленням прийнято й передано фірмі до виконання. А приблизно через два місяці під осінь 1932 р. щасливу авторку-проєктантку й задоволеного мене, як посередника, урочисто запрошено взяти участь у посвяченні надгробка. Ми обое з приємністю поїхали до Пардубиці, і

я був свідком, з якою пошаною і надзвичайною увагою зустріла Пардубицька Громада Лятуринську. На залізничному двірці делегація привітала її з квітами; до неї приставлені були пані, які мали дбати про всі її вигоди; на багатолюдному посвяченні надгробка та на бенкеті учасників свята її вміщували на найпочесніших місцях (ну, звичайно, й мене поруч неї) на пошану її говорили промови, в суперлятивах вихвалюючи “нашу дорогу рідну знамениту артистку-скульпторку”, “нашу надійну національну мистецьку силу” і т. ін. А знаменита, бідна гостя, через глухоту нічого того не чула, і не було їй причини ніяковіти й червоніти... Вона лише бачила загальне збудження, захоплення, велику привітність і увагу до себе, й видно було по всьому, що почувалася цілком щасливою. Об’єктивно кажучи, український надгробок на досить скромному провінційному кладовищі серед низьких хрестів та шаблонних пам’ятників своєю відмінною красою й двометровою висотою справді дуже помітно виділявся й ефективно репрезентувався. Це всім кидалося в очі, й присутні на урочистості посвячення, свої й чужі, дивувалися та з захопленням звеличували творця того монументу. Гранітовий надгробок у Пардубицях був першим розмірно великим і до того дуже вдалим, скульптурним твором Лятуринської, яким вона могла справді гордитись. Далі постали інші такі ж гарні імпозантні надгробки, які утвердили за нею славу досконалого майстра-скульптора.

Наступною кам’яною спорудою скульпторки був надгробок на могилі полковника Є. Коновальця в Роттердамі, який вона спроектувала на замовлення Українського Національного Об’єднання в 1939 р. Цього пам’ятника я бачив лише на фотографії. Це широкораменний козацький степовий хрест з чорного шліфованого граніту над чорною плитою з написом. Загальний вигляд пам’ятника супроти попередніх надгробків далеко скромніший і розмірами й обробкою; натомість імпонує він виразним лаконізмом. Інших надгробків роботи Лятуринської, які

вона створила пізніше вже поза Чехією, я не бачив і лише чув про них. Так довідався я, що Лятуринська проектувала надгробок для письменника й журналіста А. Животка в Ашаффенбурзі в Німеччині на замовлення вдови покійного в 1949 р. та надгробок невідомому мені Біликові (не знаю, де й коли).

Дозволю ще собі сказати, як я особисто пізнав і відчув плястичну творчість Оксани Лятуринської: я переконався, що хоч кількість скульптурних виробів її була невелика через специфічні, переважно несприятливі, обставини життя й праці дуже скромної, часто хворої самотньої скульпторки, проте, ці досконалі плястичні праці виявляють прикмети високих мистецьких творів, у них просвічує цілком зрілий, відмінно самотутній і оригінальний талант.

Поруч із скульптурою Лятуринська помітно відзначилась ще й в портретистиці. Пройшовши добру школу рисунку з живої моделі в Українській Мистецькій Студії в Празі, вона міцно засвоїла собі головні засади й операційні прийоми портретного відтворення з природи, і це пізніше дуже успішно вона виявляла на практиці. Основною особливістю портрета в Лятуринської була досконала подібність до живого оригінала; другою — зовнішня, суто формальна мистецька обробка портрета мала виразні сліди прецизних ознак скульптурності, тобто різко означувала плястичність форм у гострих рисах контуру й тінювання рисунка. Очевидно, дуже тонке психологічне відчуття монументальності в побудові й оформленні скульптурних мас у широкій практиці мисткині виробило в ній (можливо навіть підсвідомо) таку особливу індивідуальну манеру.

В портретистиці Лятуринська не вживала фарб, якими слабо володіла й майже їх не торкалась. Свої портрети виконувала на папері олівцями, сірим і чорним тушовим, а найчастіше вугіллям і зрідка пером. На мою думку, як маляра, портретна монохромія Лятуринської через виключне користування скупим технічним матеріалом і відсутність барвних ефектів, ніби втрачала при-

родню живість і вражала аскетичною сухістю. Проте, її портрети відзначались оригінальністю й подобались багатьом замовцям.

Серед численних портретів на приватні замовлення нарисувала Лятуринська й деякі дуже вдалі портрети визначних осіб в нашій діаспорі; з них я пригадую особливо такі: 1. На замовлення Українського Воєнно-політичного журналу “Гуртуймося”, що виходив у Празі під редакцією полк. УНР В. Філоновича (переважно для військовиків-українців на Балканах). Лятуринська створила добрий портрет Головного Отамана Війська УНР Симона Петлюри, відбитий у названому журналі в числі VII за 1931 рік. Думаю, що це був перший мистецький твір молодой портретистки, оприлюднений у пресі. 2. Другий портрет, що так само появився в празькій еміграційній пресі, був портрет редактора “Вільного Козацтва” кубанця Гната Білого, надрукований в названому козацькому самостійницькому журналі (в 1933 р.). 3. На замовлення ОУН у Празі нарисовано портрет полковника Армії УНР Євгена Коновальця для принагідной академії. 4. Так само для ювілейной академії в Празі зроблено великий портрет поета Олександра Олеся. І, нарешті, для мого особистого приятеля й побратима священника VI Січової Стрілецької Дивізії Армії УНР, о. Петра Білона, створено для його особистого архіву-музею в Америці цілу серію портретів історичних осіб під титулом “Володарі Української Держави”. В цю серію входили такі видатні особи: давні князі — Олег, Ігор, Ольга, Володимир Святий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Роман Великий, Данило Галицький; гетьмани козащини — Б. Хмельницький, І. Виговський, П. Дорошенко, І. Мазепа і нової доби — Симон Петлюра. Над цими великими розміром портретами Лятуринська працювала понад півроку й принагідно заробила собі, як пригадую, поверх 100 долярів, які в Чехії тоді були дорогі. Крім того, як я довідався вже пізніше, поза Прагою, Лятуринська ще створила для ОУН портрети поета Олега Ольжича й провідника націоналістів полковника Андрія Мельника.

По́за згаданим вище плястичним мистецтвом Ляту́ринська відзначалась ще також в іншій ділянці творчості людського духа, а саме в поезії. В ній Ляту́ринська, порівняно з її скульптурною творчістю набула багато ширшої популярності серед української еміграції. Цьому, безперечно, сприяла крім таланту поетеси сама властивість поетичного слова ширитися через виголошення, а ще більше через друк, пресу. Отже, поезії Ляту́ринської появилися на сторінках журналів і окремими збірниками.

Поетична творчість Ляту́ринської майже вся давно вже позитивно й схвально оцінена нашими авторитетними літературними критиками — Ю. Шерехом, поетом Є. Маланюком та іншими; тому я цього питання торкатись не буду. Мені в доповнення до цих спогадів залишилось би сказати тільки те, що я сам спостеріг у загальному процесі творчості поетеси, і що наші літературознавці поминули через неуважність або незнання певних фактів. Отож, і досі ніхто й ніде ще не згадав про ті життєві обставини, в яких започаткувалась і розвивалась поетична творчість молодої поетеси і в якому середовищі та під якими впливами розцвітав її небуденний талант.

І знов таки і в цьому випадку я мушу правдиво без непотрібної хвальби, а також і без зайвої скромности признатись, що власне саме мені, грішному, судилося стати свідком перших кроків і перших виступів на Парнасі молодої претендентки на місце в літературі та її перших літературних успіхів.

По кількох роках мого знайомства з Оксаною Ляту́ринською, коли з бігом часу міцніше затіснилася наша дружба, я несподівано дізнався, що з добрим уже іменем в українському середовищі мисткиня займається також поезією. Вона сама призналася в тому й показала мені зошит з кількома віршами. То були короткі на дві-три строфи поезії переважно сентиментального забарвлення на теми краси природи і ніжних людських

почувань. Була то притаманна жіночому серцю лірика, але в деяких моментах в ній уже відчувалися мужні суворі нотки. Однак, віршованій формі нічого не можна було закинути: версифікація була бездоганною. А що особливо вражало, це своєрідний поетичний стиль: лапідарність вислову, в якому багатство думки й почуття або чітка образність метафори, виявлялися стисло кількома скупими словами. (Чи не вплив пластичної монументальності?)...

Признатися, мене ті вірші своєю свіжістю й незвичайністю просто захопили. На питання, чому вона їх не друкує, — Оксана Лятуринська відповіла, що не надає їм значення, бо сама не певна в їхній вартості, і властиво пише їх для себе в хвилину надхнення, а, зрештою, не має охоти тим зайнятися та й не знає, як то робиться... Я запропонував їй свої послуги. В той час я мав уже неодноразові справи з деякими редакціями, а також і певний досвід з різними друками, в тому й віршів; а в Празі навіть був зв'язаний працею з двома редакціями, тому охоче взявся щось із поезій Лятуринської надрукувати. Так перший вірш молодої поетеси був надрукований в згадуваному вже журналі "Гуртуймося" в числі VI за 1931 р. під назвою "Смерть козака". В числі VIII цього журналу за той же рік появився ще один вірш "Пісня", а в числі X 1933 р. надруковано в ньому досить велику поезію Лятуринської "Дума про скривавлену сорочку", присвячену Крутам. Цим віршем розпочала поетеса новий цикл своїх поезій, просякнута духом пробою й мужнього змагання, що в значній мірі відбивались на всій її дальшій поетичній творчості. Отже, можна вважати, що журнал "Гуртуймося", оприлюднивши вірші Лятуринської, перший увів її в нову українську літературу. Також інший елегійний вірш "Листопад", написаний на відзначення героїської смерті 359 українських Лицарів на Волині, виявив патріотичне горіння поетеси й скріпив її позицію трубадура нашої трагічної воєнної слави. Цього вірша вперше над-

руковано в ювілейному збірнику “Базар” у Варшаві (1931 р.), а потім у збірнику “Сенотаф”, виданому в Торонті й присвяченому поляглим у боротьбі за Україну (1962 р.).

В міжчасі поезії Лятуринської друкували журнали “Вільне Козацтво”, львівські “Дзвони”, “Неділя”, “Українська Думка” й деякі інші, назв яких не пам’ятаю. Всі вони йшли в світ під псевдонімом поетеси “Оксана Печеніг”, й більшість з них за моїм посередництвом, бо сама авторка була досить млява щодо друкування своїх творів і не любила мати справу з редакціями. (“Листопад” теж я надрукував обидва рази).

Нарешті, Лятуринська зважилась видати збірник своїх поезій і упорядкувала книжечку “Гусла” (наслідуючи давнього співця Бояна), яку й надруковано 1938 року коштом відомого мецената проф. Євгена Вирового в Празі, що мав там своє філіятелистичне бюро. А далі, вже без моєї участі, від часу Другої світової війни вийшли такі твори О. Лятуринської: збірка “Княжа Емаль” 1941 р., перевидана 1956 р., у тому самому році побачила світ ще й невеличка збірка віршів для дітей “Бедрик”. Збірка “Княжа Емаль” ґрунтовно утвердила за Лятуринською славу видатної поетеси української літератури в діаспорі. Від часу “Княжої Емалі” Лятуринська друкувалась під власним ім’ям.

Поза тим весь час, майже аж до смерті, Лятуринська далі друкувала свої дрібні вірші в емігрантських журналах — “Київ”, ЗСА, “Новий Літопис” — Канада та інших; 1946 року в Мюнхені випустила в світ невеличку збірку прози — “Материнки” під псевдонімом Роксоляна Вишневецька. Залишила теж і недруковану спадщину.

(“Молода Україна”, Торонто, ч. 183 і 184, 1970)

Улас Самчун

ПАННА ПЕЧЕНІГ
(Розмова про Лятуринську)

Чи знав я її вистачально, щоб могли сказати про неї щось переконливе? Так і ні. Я знав її “особисто” протягом кількох десятиліть, інколи зблизька, одначе, коли питають чи я її знав, як справжність, не маю відваги сказати так.

Взагалі, її мало хто знав на правду... Вона належала до істот неловимих із своїм власним відчуттям часу й простору. Ми її бачили, з нею розмовляли, знали, що вона ліпить, малює, пише, але у тому віці, у той час і в тих умовах, ми, як люди, не конче переймалися інтересами людей, навіть близьких, особливо коли вони належали до світу мистецтва, в якому домінуючою чеснотою є, невидимий для зовнішнього зору, егоїзм, де то кожний має свою територію зацікавлень, вважає її з усіх боків загроженою і береже її за всіма правилами політичної рафінованости. У цьому такому самовистачальному й самозберігальному кліматі перебувала також і вона: теперішня Оксана Лятуринська.

Я знав її досить давно, але пізнав, можна сказати, зовсім недавно. Можна сказати, коли вже її, тринадцять років тому (1970), не стало між нами... Але відходячи, вона залишила по собі, сливе випадково, візитову картку, яку вона назвала “Княжа емаль”, властиво, щось близько до двохсот сторінок, збірку поезій. Кажу випадково, бо вона ніколи не виступала на сцену життя з ярликом поетки, вважаючи, що справжнім її покликанням є не вірші, а скульптура й малярство. Одначе, переглянувши тепер саме ті її вірші, і саме в її відсутності, я так виразно побачив, що вона є поеткою і то великого засягу емоційних і мистецьких вартостей.

Як же так сталося, що ми не помітили її справжньої з першого погляду, коли вона, десь так у роках тридцятих, жива й реальна, появилася між нашою літературною голотою у чеській Празі з виразом мадам де Помпадур, якій бракувало хіба титулу маркіза та відповідного, в таких випадках, банкового конта.

Ми познайомились з нею на одній квартирі українського богемста “на Сміхове” Праги, яку ми величали, розуміється, “Запоріжжям”, заправилами якої були вояки армії УНР під командою маляра, поета і редактора Миколи Битинського, тоді в ранзі сотника. Знайомлячи мене з молодою, одягнуеною у темний одяг, з іронічною посмішкою, дівчиною, маляр-сотник театральню вирік: — Будьте знайомі! Панна Печеніг!

Це вражало. Печеніг? Оксана? Щось таке ми вже знали. Особливо знав це наш друг і співкашник Олекса Стефанович, який визначався особливою мімозністю по відношенні до найекстремніших родів поетичного віршування. Провокує “Печеніг”, було розсипане по сторінках таких вояцьких органів друку, як “Гуртуймося”, що його редагував той самий Битинський, або орган незалежницького руху “Вільне Козацтво” під редакцією знов таки ще раз Битинського, чого ми не могли переочити, але чого, особливо я, як заприсяжний прозаїк “широких полотен”, не вважав за гідне уваги, особливо коли “ті вірші” належали до вартостей такого порядку, які можна бачити хіба через годинникарську люпу виняткових знавців цієї штуки. З переконанням того часу, що справжня літературна творчість лиш тоді є такою, коли вона появляється на сторінках “Літературно-Наукового Вістника”, що його самодержавно редагував найбільший друїд цього священнослуження д-р Дмитро Донцов у Львові. Все інше, особливо типу “Вільного Козацтва”, загодя лишалося поза увагою нашого Олімпу.

Та й сама авторка тих віршів, які часто зводились до кількох лишень строф, не дуже виходила з цим на люди. Ми її не бачили ані на наших сходинах “по чет-

вергах” на квартирі інженера Назара Гнатюка, ані на окремих прилюдних виступах, на яких подвизалися найчільніші служителі наших муз, включно із самим Маланюком, який іноді появлявся на терені Праги гостем з Варшави, ані не шукала вона особистих зустрічей з поетичною братією нашої Праги, якої було там в той час споре число.

“Закамүфляжена своїм “Печеніг”-ом, її простір обмежувався до лінії між селом Ржевниці, де вона мешкала із своєю приятелькою Аллою Красковською, студенткою археології, і самою Прагою, де вона відвідувала лекції Української Студії Пластичного Мистецтва, директором якої був Дмитро Антонович і де викладали такі майстри цієї штґуки, як Р. Лісовський, С. Мако та інші.

І виринула вона виразніше на обрїю поезїї ген пізніше у роках тридцятих, коли то появилась її перша збірка перших поезій з прикметною назвою “Гүсла”, з якої відходить Печеніг, а виходить вже Лятуринська, де вона, переступивши межу праслов’янщини, цілковито стає зачарованою жар-птицею доби давніх русичів. Пригадується її “Героїчне”:

Рівний степ, широкий степ
видовжується і росте,
могили товпляться узгір’ям.
Як вимірять страшне безмір’я
висот і сил, стремлінь, снаги?
Як не притиснуть остроги
тяжкокопитому коневі?
І обрїй дальній і рожевий
наближується, рветься вшир.
Пне дужі груди богатир.

У цьому такому чарівному і чаруючому тумані давнини жила її бентежлива дүхова істота, перебуваючи фізично у просторі зовсім реального світу вигнанщини чеської Праги, де то знайшли притулок чимало їй подібних лицарів пера, які гльорифікували минулість їхніх

праотців, але між якими, ця богатирка у спідниці, держала перше місце. Це були О. Стефанович, О. Ольжич, перед ними Ю. Дараган... Між ними, здавалось, діяла неписана змова бути стражами тієї землі предків, обов'язково закутих у лицарські лати на баскому, широкогрудому коні з харалужним мечем у руках. Це, до певної міри, заносило патетичним донкіхотством, однак воно було цілком узгіднене з модою того часу, яка вимагала романтичного бачення явищ і яка була узаконена вимогами доби Рісорджіменту, як реакція на мілітантне "пролетаріят не має батьківщини". Ми не пролетаріят, ми покоління предків, коріння яких тисячоліттями вросло у твердь планети з незрушимою волею творчого призначення. Ми були, ми є, ми будемо.

Серед цього такого тиснення ідеологічних атмосфер, я зустрівся з нею, тобто з Печеніг-Лятуринською, ближче їй інтимніше. Спочатку це лиш випадкові погляди. Ми дуже різні. Соціально і також расово. Одного разу вона зазначила, що її етнічне походження не слов'янського кореня, якийсь її предок, вона навіть назвала який саме, появився на Волині з прізвиськом Ля-Тур, що вказує на галлів чи теперішніх французів, але земля, де він оселився, а особливо її історія, згаслювали його кровну амбіцію і він став не лише завзятуєм волиняком, але й прізвиське своє віддав у жертву богам цього перетілення. Саме тому Ля-Тур перейначилось на Лятуринський, а далі з цього постав цілий рід — багатий, веселий, бурхливий, з глибоким моральним корінням, що його уявно відносилось до часів дулібських з їхнім бурхливим розгалуженням містерійних сил цього зачарованого племені.

На цьому дулібському, тепер волинському, старовинному ґрунті ми і зійшлися... Особливо, коли виявився для цього такий аргумент, як моя трилогія з цією, провокуючою для неї, назвою "Волинь". Хто це відважився, крім неї, ще щось говорити про її казку? Виходить, що знайшлися й такі... І навіть у такій кумедній мові, в якій не було ніякого риму, ані якогобудь чарів-

ництва. Зовсім гола земля і на ній прості, з мозолястими руками, люди, які орють ниву і сіють зерна хліба. Для Оксани Лятур-Ринської це виклик і вона почала закидати на мене примруженим оком, а трохи згодом ми навіть зачіпилися мислями і почались діалоги, при чому її мова звучала так, ніби, чи варто їй тратити дорогі слова з таким невиразним суб'єктом. Але ще згодом і тут ми вирівняли свої позиції... І, здається, зачіпила її за живе поява моєї "Марії" в дуже скромному виряді видавництва Тиктора у Львові. — Слухайте, Уласе! Ви витиснули з мене сльози... А я не з плаксивих. Соромтесь! — Це стосувалося цієї самої "Марії", яку я побачив на її столику мешкання, коли вона вже жила у Празі на вулиці Слезькій 118. Мала, продовгаста, з одним вікном, кімнатина, завалена при вході її скульптурами, між якими виділялися ведмедик, зведений на двох ногах, і парубійко, виразно волинського крою, у свитці наопашки в напів лежачому стані, що вона називала "Нічліжан".

Звідки вона знає нічліжан? О, вона знає... Парубки, що водили пасти наніч коні... Їхали верхи, без сідла, обидві ноги на один бік коня... Переважно співали... Здалека в темноті блищали їхні вогні... Лежали довкруги багаття у таких ось свитках, підкидали до вогню полінця, здіймались рої мерехтливих іскринок, у темноті це давало таємничі спалахи.

Взагалі, вона знає село... Завжди по своєму, зачаровано, ніби там самі чародійства... Старенькі бабусі... Боже! Скільки у них сили... Одна така... Шістнадцять родила дітей і кожного року дибала пішки до святого причастя до Почаєва. П'ятдесят кілометрів... А парубки... А як билися. А злодії... Все це вирване з якогось прадавнього світу, в якому все грало містерію надсвіту. Ціла її Волинь це — чари. "І м'ята, і стокроть, і лепеха Волині"... Годинами могли ми говорити про якусь лепеху, про чар свят, про весняні співи дівчат. І заходити в бори, де ще жили боги наших предків та їхні волхви, та чародії...

Моя “Волинь” вдарила її незвичністю... Багато слів і все земля. І труд... І піт... І ніяких чарівниць. Це не в дусі Оксани Лятур-Ринської... Але ми не сваримось, ані не гніваємось. Вона навіть хотіла б і собі щось таке втяти, у неї була велика, багата, цікава родина, не моїм мужикам рівня, от ми щось і про них таке... В стилі, скажемо, “Благословенство землі” Гамсуна, який був нашим кумиром, як і взагалі література Скандинавії. Оксана кілька разів говорила про це, розпитувала, як це робиться, я пускався у розповідь, вона слухала, але врешті-решт... “Перуне, освяти мечі!” Коли я дивився в її пивні очі, іронічно примружені, було видно, що їй не легко розстатися з Перунами, волхвами, мечами, чаклунками. Її світ десь там далеко і коли вона опісля намагалася писати “прозою”, то замість родинної епопеї, вийшла збірка віршів, писаних під прозу, розміром 55 сторінок, з назвою “Материнки”.

І нічого дивного. Це зворушлива спроба втечі від себе самої. Делікатне плетиво її духової істоти не було призначене для таких тягарів, як проза, а до того ще й епіка. Її прозора, ясно-соняшна, позачасова поемність краси була зіткана з особливого шовку, з надміру вражливості, з гіперболічного відчуття простору, в якому, здавалось, не було меж досяжності, байдуже, як це було давно й далеко. Це була поетка зі справжньої Божої ласки, призначеної лише вибранцям. Для ілюстрації дуже привабливо зачитувати її вірш “Філігран”.

Дивлюся на портрет в обличчя прапрабаби.
Такі тонкі, з дитинства повідомі риси!
І в погляді, все піддаючись чудній звабі,
читаю потаємно обітницю і присяг.

Кому і пощо? На аграфі з візерунком
чийсь ініціали вкраплено блакиттю.
Нашептує уява, та стара чаклунка,
і опиняюсь я в давно забутому столітті.

Чи не дістала я аграфу й кров у спадок?
Богам не прирекла я жарної офіри? —
Я женьчуг Ярославни вийму із шухляди
й мій подив до перлин і узороччя щирій.

І знову мимохіть живу життям прадавнім,
і радість, і печаль, як день і ніч, колує,
і прапрабабині цвітуть моїми травні,
і лячно жовтні черню й золотом вирують.

Отже прапрабабця. Ми з нею могли сперечатися про такі відчуття часу, мовляв, минулість обов'язково проєктувалася, як зразок для наподоблення в майбутньому, а її духовість не конче співмірна для вимог наших, одначе Оксана, яка жила у просторі своїх умовностей, не реагувала на мої розважання, від життя вимагала наджиття, “якби злетіти пташкою понад дерева туди! У біле вбратись, наче до Причастя”... Не бачила такого побіля себе, тому шукала себе у просторі прапрабабці.

Гай, гай! Даремно.

“Щастя згублені ключі,
Якби їх знайти хутчій”...

Апеляція до найвищої інстанції правосуддя:

“Ти горою, Доле, йшла,
чи мої ключі знайшла
з золотими обідками?”

Не відомо, з яких примх тієї самої Долі, вони, ті ключі, були загублені. І так безслідно. Можливо, вона появилася на цей світ невчасно, понад нашою планетою пролітала драпіжна доба на подобу смерчі, яка розривала й розкидала свавільно підстави, на яких було збудовано її істоту. Її молодість закинута на задвір'я празької емігрантщини, її творчі роки минають на відлюдді чужини, в розгарі Другої світової війни (липень 1942), вона пише мені з Праги до Рівного: “Большевики закатували моїх рідних та вислали на Сибір, а хутір спали-

ли". Той самий хутір, де цвіли її "Материнки" і де виросла вона, як майбутній мистець гарного, доброго, потрібного. У такій, затроєній пристрастями, атмосфері формувалась її Доля і тому не диво, що її "ключі щастя" були загублені.

Приходить друга еміграція, приходять казарми "ДіПі" в Ашаффенбурзі, в Баварії, приходять конечність залишити не лишень всяку надію на поворот до землі предків, але й залишити континент, до якого було приурочено століттями цілу її істотність десь від початків існування роду людського.

Востаннє бачу її у грудні 1955 року... На другому півкулі нашої планети... На піддашші п'ятого поверху будинку міста Міннеаполісу у стейті Міннесота З'єднаних Стейтів Америки. Холодна, півтемна мансарда і невиразна постать жінки лігма на збитій канапі з грілкою на животі. Побачивши мене, вона розплакалась... І зрозуміло, чому? Це вже не була "панна Печеніг", ані мадам Помпадур, а Оксана Лятуринська, трубадурка хроматичної збірки виспівів про "Княжу емаль", закинута, не лишень на якийсь "край світу", але й на край розпачу, забута, поражена фізичною глухотою та відчуттям зайвості. Бути не лишень вигнанцем. (Вигнанцями були і Данте, і Овідій, і Шевченко)... Але стративши "ключі щастя" самого існування, це вже тупик. Вона залишена. Вимагалось наглої помочі. Трафаретним моїм рецептом, у таких випадках, було: не забуваймо, хто ми і для чого післані на всі краї світу. А Міннесота все таки не Петропавлівська фортеця і не Колима. Міннеаполіс гарне місто і саме тепер воно ціле у сяйві передріздвяних декорацій.

Не знаю, чи така філософія була вистачальною для зміни настрою моєї чарівної землячки, але вже другого дня, на моєму літературному виступі в тому місті, як також на прийняттю у моїх друзів Гаврила і Марусі Кукорувів, вона почувається значно ефектніше, на спільній нашій світлині вона усміхнена знаною мені вишневою

посмішкою, а ген опісля ми перекинулись з нею навіть кількома дружніми привітаннями. А відоме “наше громадянство”, навіть у його загальному, не дуже втішному, становищі, також не забувало її на її мансарді.

А тепер, з цієї нашої перспективи, її життя, яким вона й було поторощеним, видається великим. Вона страждала хутір, родину, слух, можливість жити на землі предків, але вона набула ореол борця, який століттями стояв і століттями буде стояти, на сторожі найбільшої правди всіх правд, яким є Земля Предків... Яку ми звемо мелодійним, звучним ім'ям — Україна.

Яр Славутич

МУЖНІСТЬ І НІЖНІСТЬ: ПОЕЗІЯ ОКСАНИ ЛЯТУРИНСЬКОЇ

12 червня 1970 р. в Міннеаполісі відійшла з цього світу Оксана Лятуринська, тиха і скромна жінка, що складала поезії, писала писанки за власними узорами, малювала, шила українські ляльки. Поетка і мисткиня народилась 1 лютого 1902 р. на хуторі поблизу Катербургу на Волині, вчилася в Кремінецькій гімназії (зберігся її “шкільний білет № 28”), у Чеській “умельцко-промисловій” школі та в Карловому університеті у Празі,¹⁾ де прожила до кінця другої світової війни, а закінчила своє життя в Америці, куди переїхала за допомогою проф. О. Неприцького-Грановського,²⁾ також поета.

1) Микола Битинський, “Невіджалувана втрата”, “Молода Україна”, 1970, ч. 183 (жовтень), стор. 5. Тут подано аналізу мистецьких творів О. Лятуринської та відомості про її життя, а також спростовано життєписні помилки у статті І. Боднарчука. У моєму посіданні є фотостати згаданої гімназійної виназни з 1918 р. та свідоцтва з чеської мистецької школи.

2) Шановний професор сам говорив мені про це підчас моїх відвідин у нього.

Автор цих рядків особисто познайомився з поеткою 1945 р. в Ашаффенбурзі, а з її творчістю півроку раніше у Празі. Уже тоді не могла вона чути співрозмовця, хоч дещо ловила з постави уст. Щоб якось порозумітись, треба було викладати думки на папері. Втрата слуху ще на початку тридцятих років катастрофічно зменшувала здібність говорити — людина невідклично німіла.

В Америці приятелі дістали для Оксани слуховий апарат, але користі з нього було мало. Хоч друзі її не забували, відвідували чи пересилали якийсь там доляр у листі, вона ставала все більше й більше самотньою, далекою від людей, живучи в малесенькій кімнатці серед книжок, пензлів, писалець та слоїків із фарбами.

О. Лятуринська успадкувала прізвище від свого предка, якогось француза Лятура, що забрів в Україну — його рід давно вже зукраїнізувався. Крім кореня у прізвищі, нічого французького не лишилось. Була вона типовою українкою, що любила свій край, зокрема рідну Волинь, раділа успіхами української культури і переймалася стражданнями рідного народу.

Почала писати О. Лятуринська ще студенткою. Серед її поезій, звичайно без дат, є кілька, що позначені 1919-им роком. М. Битинський, колишній пражанин, що знав нашу поетку протягом багатьох років, пише: “перший вірш молоді поетеси був надрукований в журналі, “Гуртуймося” (1931) під назвою “Смерть козака”.³⁾ Навидимо його зі статті Оксани Соловей:

Подушки розкидає метелиця;
простирає, ой, стеляться, стеляться...
Мій козаче, мій друже, лягай!
Колисанку шумітиме гай.
Я сама укладу тебе в ліжко,
Підіб'ю ще й перину у ніжках...
На добраніч схиляється гай.

³⁾ М. Битинський, там же, ч. 184 (листопад), стор. 2.

Мій козаче, мій мужу, лягай!
Розвиває завої метелиця...
— Козак з дівою білою жениться...⁴⁾

До речі, в тому самому журналі з 1933 р. надруковано “Думу про скривавлену сорочку”, на крутянську тему, підписану псевдонімом Оксана Печеніг, як і “Смерть козака”, що свідчить про раннє зацікавлення авторки воївницькою тематикою.

Перша збірка О. Лятуринської, “Гусла”, вийшла в світ 1938 р. в Празі коштом відомого мецената Євгена Вирового, педагогічного діяча з Січеславщини. Під час війни Юрій Тищенко видав там же другу збірку поетки — “Княжа емаль” (1941). Під цією назвою, типовою для її творчості, з’явилася 1955 р. в Торонті книга зібраних поезій, що включала, крім двох попередніх збірок, також “Веселку”. 1956 р. вийшла в світ у Вінніпезі збірка віршів для дітей — “Бедрик”. Була видана ще в Європі збірка оповідань “Материнки” (1946) під псевдонімом Роксана Вишнiveцька. Протягом останніх десяти років поетка виступала в пресі дуже рідко (іноді під псевдонімом Єроним), але писати не переставала. Завдяки Оксані Соловей у першу річницю смерті О. Лятуринської вийшла в світ “Ягілка” (1971) у Вінніпезі. Відомо, що готується зі спадщини ще одна збірка.

Творчість О. Лятуринської багатогранна, глибоко продумана. Здається, що в ній немає нічого випадкового. Мужність і ніжність — оці два слова найкраще характеризують її світогляд. Почала вона з ніжності. Ще замолоду надихала свої вірші почуттям, жіночим теплом, “ліричним тремтінням”, сказав би М. Зеров, але їх, мабуть, не друкувала. У Празі, тодішньому осередку української еміграції, до якого тяжів і Євген Маланюк, що жив переважно у Варшаві, і Юрій Липа, що лікував

⁴⁾ Оксана Соловей, “Клаптики біографії” (До перших роковин смерті Оксани Лятуринської), “Український голос”, додаток “Література і мистецтво”, 7 липня 1971 р.

хворих то в Галичині, то у властивій Польщі, наша поетка, йдучи за духом часу, не могла не перейти до мужности. Волюнтаристичні сучасники Є. Маланюк та О. Ольжич, виразники здорового націоналізму, якоюсь мірою впливали на О. Лятуринську — ясна річ, не в стилістичному пляні, а в світоглядovому наставленні. Суворар й хижа доба, “вовчиця” за висловом О. Ольжича, вимагала суворого слова. Природньо, що “Гусла” і “Княжа емаль” стали виявом яскравої мужности, мужности як світогляду! Але й ніжности поетка ніколи не цуралась — була вона складовою частиною її творчости.

Є. Маланюк наголосив уже, що О. Лятуринська осягнула “власний стиль”, “щось більше за ‘майстерство’ за ‘талант’”.⁵⁾ Не можна не згодитися з цим. Однак сама поетка признавалася в ромовах про Юрія Дарагана (1894-1926), якого “Сагайдак” (1925) дуже полюбила і якому “присвятила збірку поезій “Княжа емаль”,⁶⁾ що це він дав їй стиль. Якась доза скромности, безперечно, тут була. Проте подібність у тематиці та способі вислову очевидна. Щоб не бути голослівним, наведемо вірш “Ольга” Ю. Дарагана, улюблений твір поетки; перебожуючи німоту, нераз вона мені деклямувала його в Ашаффенбурзі 1949 р.:

Чолом... Шаліють гнів і муки...
Пекучі сльози, вам — чолом!
В розпуці заломила руки
Ти над захмареним чолом...
Як увити дійсність втрати?
Роздерли Ігоря раби...
О, помсто над зухвалим катом,
Нехай палає облик твій!..
О, груди тверді і широкі,
Хвилини пестоців і мрій...
Вітай, мій ладо синьоокий...

⁵⁾ Передмова до книги “Княжа емаль” (Торонто, 1955), стор. 7.

⁶⁾ О. Лятуринська, “Юрій Дараган”, “Заграва” (Авгсбург, 1946), ч. 4, стор. 47.

Роздертий... мертвий ладо мій...
Конає день в кривавих плямах,
Як князь зшматований в лісах.
Осель намисто у нестямі —
Шаліють полум'я і жах...
Жорстоко мститься і карає
Найбільша від усіх орлиць.
І люд зухвалий знає, знає
Понятих полум'ям лисиць.⁷⁾

Ю. Дараган — один із перших поетів, що цілеспрямовано повертав княжю добу, Київську Русь, в орбіту сучасної української духовости. Щось подібне траплялося раніше хібащо в І. Франка. Це підхопили і Є. Маланюк, і О. Лятуринська, розвинули на всю широчінь, але кожен по-своєму, хоч ніби йдучи за дороговказами передчасно померлого автора “Сагайдака”.

Наша поетка пішла в давнину значно глибше, ніж Ю. Дараган. Її цикл “Печерні рисунки” — це прегарна емблематична поезія про наших доісторичних прапредків, що після вдалого полювання, наситившись дичиною, бралася за кремінь і черлень. Щоб задовольнити свої естетичні потреби, карбували вони на стінах печер, у яких і жили. Отож ми й бачимо в О. Лятуринської:

Зуб, ратище, копито, пазур.
Тут муж ішов на силу вражу.
Сурмив тут мамут. Тут ведмідь
печерний вів кошлатий слід.
Кружляв тут яструб в яснім небі,
по озеру плив чорний лебідь.⁸⁾

Для мене тут неточні, недосконалі рими (пазур — вражу, ведмідь — слід) — як недосконала, примітивна форма печерних рисунків. Зате яка пластичність, опуклість виразної картини! Який важезний карб точного слова!

7) Юрій Дараган, “Сагайдак” (Прага, 1925), стор. 22.

8) О. Лятуринська, “Княжна емаль” (Торонто, 1955), стор. 11.

Винятково скупими штрихами, “чертами й різами”, що одначе наштовхують на шлях широкої уяви, малює поетка життя первісних людей, показує їхнє суворе оточення. Тут і звірі й птахи, і поклики на полюванні, і заклики до оборони перед навальною дичавиною, і закляття, в яких чутно могутню магію наших пращурів:

Устами славлена
стріла стужавлена.

Хвалена, хвалена
В отруті калена!

Стріла окрилена,
стріла доцілена.

Кров'ю гартована
стріла значкована.⁹⁾

Жодного дієслова, але скільки діяльної дієвості в дієприкметниках! А точність у римуванні подиву гідна! Усе це свідчить про те, що поетка була майстерно-вправною, де вважала за відповідне такою бути — окриленою, обточеною, обшліфованою — мов стріла!

Цілком у дусі дохристиянської непокори, готовості на все, в ім'я власної справедливості мужньо піднімає первісну зброю О. Лятуринська. Немає тут податливості, нема прощення, палає оголена зненависть до ворога, нуртує насолода від ярливої помсти:

За око — враже око,
оселя — за оселю!
Благословляйте келих,
Де хміль нуртує соком!

За око — враже око!
Одному з двох упасти.
Рука тверда, гранчаста,
ніж гострий та широкий.¹⁰⁾

⁹⁾ Там же, стор. 13.

¹⁰⁾ Там же, стор. 16.

Ще виразніше звучать мотиви самопосвяти, непримирності, гордої постави перед зухвальцем, що готується напасти, — у вірші “На варті”:

Не знаєш гасла — боронись!
Освячений держу я спис.
Я попіл бороню батьків,
героїв славу, честь борців.

Зухвальче, чолом, оком ниць!
Тут недоторканість гробниць,
багаття, і священний дуб,
і Володимирів тризуб.¹¹⁾

Прославляючи відвагу русичів, давніх українців, О. Лятуринська повно виявляє свою вольовість. Таку звагу міг мати лише гридень князя Святослава або лицар Карла Великого. Немов княгиня Ольга, рече поетка мужнє слово, що, здається, могло вийти лише з уст мудрої володарки в авреолі корони. Має слухність Є. Маланюк: “Якщо б Ольга чи Ярославна писали вірші, то ті вірші й були б поезіями Оксани Лятуринської”.¹²⁾ Справді, дух давньої мови та архаїзації лексики в авторки “Княжої емалі” такі своєрідні, природні, правдиві, що читачеві ніби з’являється друге “Слово о полку Ігоревім”.

Історизм в О. Лятуринської також органічний, він стає немов би складовою частиною тієї прадавньої, уявної духовости, на основі якої мало б виховуватися сучасне покоління, яке боронило б і “попіл батьків”, і “героїв славу”, і “честь борців”. Так само, як і в Ольжица! І ще краще, ніж у Дарагана. Серед поетів т. зв. “празької групи”, до якої дехто зараховує всіх “вісниківців”, О. Лятуринська займає своє виразне й почесне місце. Микола Глобенко, називаючи поетку “стрілою окриленою”, слушно підкреслює, що “Княжа емаль” — це

¹¹⁾ Там же, стор. 18.

¹²⁾ Там же, стор. 8.

поезія боротьби і сили, багата на мотиви горя і щастя жіночого. Але і горе, і щастя матері, дружини, коханої, перейняті скромно величним, в суті своїм героїчним духом. З такими почуттями уявляємо собі жінок княжої доби, жінок часів Козачої Держави, такі є, часто безіменні героїні нашої трагічної доби.¹³⁾

Як не навести, на згадку “боротьби і сили”, вірш “Героїчне”, один із найкращих в О. Лятуринської, що ніби нагадує різьбу кременем на скелі:

Рівнинний степ, широкий степ
видовжується і росте,
могили товпляться узгір'ям.
Як вимірять страшне безмір'я
висот і сил, стремлінь, снаги?
Як не притиснуть остроги
тяжкокопитному коневі?
І обрій дальній і рожевий
наближується, рветься вшир.
Пне дужі груди богатир.¹⁴⁾

Вагота карбованого слова, монументальна напруга, що нагадує “Повість временних літ”, епічна поривчастість — усе це складається на оригінальний неповторний стиль поетки, що відрізняє її від світоглядом споріднених сучасників.

Зворотнім боком по-чоловічому незламної, мужньої О. Лятуринської яскріє її неповторна жіноча ніжність, повно виявлена в барвистому циклі “Волинська майоліка”, як також у “Веселці”, надухм'яненій дівочкою піснею, повір'ями, примовками, заклинаннями. Перетопилися тут в один стоп і прадавній дохристиянський фолкльор, що лунав коло капища, той фолкльор, зернинки якого віднаходила поетка у віддалених селах Волині, і

¹³⁾ Микола Глобенно, “З літературної спадщини” (Париж, 1961), стор. 238.

¹⁴⁾ “Княжа емаль”, стор. 29.

сучасна народна творчість, і окремі, близькі духом, твори чеха К. Я. Ербена та білорусина М. Багдановича, присвоєні поеткою для української літератури.

Не лише примітивна давнина цікавить О. Лятуринську. Лицарське середньовіччя відлунує її серцю. Спинімося на поезії “Із саду тихо залями пройду” — одній із найкращих у поетки. Княжий гридень (чи гетьманський козак?) відвідав панну в саду біля замку, де “крізь грати сяйво місячне струмить”, і залишив “цілунок на руці”, що “тепліє”. “На вогкім подолі” її мантилі “солодко в’яне запах царських м’ят”, десь по дорозі “затихає кінський түпіт”, а схвильована, безмежно щаслива панна проходить залями. Наводжу повністю цей шедевр, що як не можна краще створює оточення, атмосферу, в якій живе й переживає ліричний герой:

Із саду тихо залями пройду,
і кількакратно відіб’ють свічада
моїх очей зіницю золоту
і блискітки — дар листопада.

Ще згортки нігу дотику таять,
цілунок на руці моїй тепліє,
солодко в’яне запах царських м’ят
на вогкім подолі мантилі.

Крізь грати сяйво місячне струмить,
молошний промінь по паркетах губить.
Іще одна підслуханая мить,
і затихає кінський түпіт.¹⁵⁾

В усій українській поезії немає кращого зразка лицарської поезії, де б високі почування аристократичної панни були так гарно змальовані у стислих висловах, що створюють не лише пластичну картину, а й високу шляхетність у відчутті.

Ніжність О. Лятуринської йде від нашої народної пісні, що з цього погляду, можна твердити, неперевер-

¹⁵⁾ Там же, стор. 38.

шена. Те, що співають українські матері над колискою, ввійшло в плоть і кров поетки. Тому так природно звучить її “Колисанка”:

Люлі, люлі, люлі, люлі!
Йди но, соньку, до кошугі!
Йди но, котку, йди, воркотку,
присипляти нашу Злотку!

За віконечком і мушка
ані бренькне, зеленушка.
Під лісочок-коливайчик
вибіг зайчик-побігайчик.

А у зайчика на спинці
житній книшик у торбинці,
теплі чунці від бабунці
ще й сон-зіллячко в ладунці.

Щось дамо з окрайця котку,
котку — мурому воркотку.
А вже киці, тій моргулі —
дугі, дугі! Люлі, люлі!¹⁶⁾

Немало колискових пісень створили українські поети; можливо, М. Рильський та А. Малишко ведуть перед у цій ділянці. Проте О. Лятуринській, як видно з наведеного вірша, належить заслужене, не останнє місце. Прегарні метафори, напр., “лісочок-коливайчик” (із погляду зайчика-побігайчика!), доречно вжиті здрібнілі слова, внутрішні рими, напр., “чунці від бабунці”, чи взагалі гра словами, — усе це гарно промовляє до дитячої психології. Саме такі повинні бути колискові пісні!

Коли пишуть про сиріт, майже завжди виходить сентиментально. Мабуть, така вже особливість відвічної теми. Дівчина йде полем і плаче: “Звела з світу матінку мачуха лиха”. Її бажання:

¹⁶⁾ Там же, стор. 134.

От зрости би квіткою
в полечку мені!
Квітнути під сонечком,
розмовляти з коником
цілі Божі дні.

Може, так тігіткою
наді мною-квіткою
матінка злетить.
Ой, злетить, ріднесенька,
тіготне зблизесенька:
“Тіги, доню, цить!”¹⁷⁾

Потіха пташки ніби нівелює неунікнений елемент сентиментальності — твір звучить по-новому, оптимістично. З приводу цієї тонкошитої поезії добре висловився Василь Барка:

Дуже зворушливий вірш “Сирітка”, який нагадує нам усім, що поезія — це Божа робітничка, призначена доглядати чистою найкращу світлицю землі: людське серце; викохувати в ній найдорогоцінніші квіти — квіти добра. Самотньо бринить цей вірш в останніх роках нашої лірики, ніби дзвоник в забутій часовні.¹⁸⁾

Вершком поетичної ніжності я назвав би вірш про волошки, написаний ще 1919-го р., коли О. Лятуринській було всього сімнадцять років. Сині квіти в житах нагадують їй сині очі поляглих у битві юнаків, “таких яснооких і гарних таких”. Тому й звертається вона до дівчат:

Не рвіть ви, сестрички, волошок не рвіть
і черевичком, бува, не стопчіть!
Не рвіть їх, сестрички, бо жаль мені так:
це може волошкою глянув юнак.¹⁹⁾

¹⁷⁾ Там же, стор. 158.

¹⁸⁾ Василь Барка, “Поезія Оксани Лятуринської”, “Українська літературна газета” (Мюнхен), річник I, ч. 6 (грудень, 1955), стор. 6.

¹⁹⁾ “Княжа емаль”, стор. 146.

Квіти чи взагалі рослинний світ безмежно чарував авторку “Веселки”. Ще 1945-го р. довідався я від неї про японську релігію Шінто чи Синто, де квіткам, себто “душам небаченим”, приписано виняткову роллю в керуванні долею людей. Майже чверть сторіччя пізніше довелося мені побувати на шинтоїстських відправах у Токіо, і я тоді дивувався, як багато знала наша поетка про ті далекі, неукраїнські окрушки прадавнього світу. Недарма квітам присвятила вона збірку “Ягілка”, де праукраїнська рослинна духовість, у волинському різновиді, розбуяла якнайповніше. Навіть краще, ніж у прекрасного Б. І. Антонича! Майже всі квіти наділені в неї уособленням. Ось її чудові “Чорнобривці”:

Чубарі, чубарики
вбралися в киптарики.
У крисаню — по пірці,
а за черес — топірці.

— Підемо до стріечка,
де вже коломиечка
джухи, джухи, джухи, джух!
Дівочок там — наче мух!²⁰⁾

Таких віршів, нібито для дітей, а насправді для дорослих, віршів про медунки, крокуси, конвалії, маргаритки, стокротки, козельці, мальви, деревій, плакун і т. д. й т. п. — коло 50! Найповніший, найкращий і найніжніший живий гербарій!

Зосереджуючи увагу читача на двох основних особливостях поетичної творчості О. Лятуринської, не можна обійти мовчанкою й те, що їй дуже вдаються веснянки, обжинкові пісні, вірші про сонцезворот, Великдень, зелений четвер, свято Купала — усе це перейнято чарівним духом прадавньої української мітології. Ярило, Світовид, Вітряниця, Зимова Баба та інші мітологічні істоти, яким навколо капища поклонялись наші далекі предки, оживають у віршах новітньої жрекині, ходять

²⁰⁾ О. Лятуринська, “Ягілка” (Вінніпег: “Слово” 1971), стор. 43.

разом із нами, сприяють нам, бодай ілюзорно, заохочують у житті. Читач на якийсь час ніби забуває, де й коли він живе, у двадцятому — серед гамору ракетних літаків — чи в першому сторіччі десь на праукраїнській стоянці.

Юрій Бойко, що заглиблювався в елементи обрядовості, наявні в поезії О. Лятуринської, елементи звичаїв нашого народу, віддзеркалені в її світогляді, прийшов до такого висновку:

Не епічний опис звичаїв, а тим більше не народницьку ідеалізацію їх, а ліричне проникнення в ество народньої свідомості, зв'язаної з цими звичаями — от що знаходимо ми у Лятуринської. Поетка розгортає перед нами одвічне багатство народньої душі, показує нерозривну єдність між працею хлібороба і його поезією.²¹⁾

Творчість О. Лятуринської значно ширша, різноманітніша, ніж це здається на перший погляд. Справді, вона “глибока, і, хоч які прозорі її хвилі, не завжди легко побачити дно”. Але в неї “така міцна єдність циклів..., що навіть перекладені вірші... не порушують цієї єдності”. У великих поетів так завжди буває — на всьому лишають вони печать свого ества, свого духа, перекладаючи звичайно те, що близьке їхній душі.

Наголошені дві особливості в поезії О. Лятуринської — мужність і ніжність — можна порівняти до дволикого Януса, античного бога саява, що вранці відчиняв східню небесну браму і впускав сонце, а ввечері зачиняв західню, випустивши те саме світило дня. За римських часів дволикого Януса вважали богом початку, творцем людини, володарем часу й т. п. Два лики нашої поетки — її мужність і ніжність — служать ніби порівнянням до античного Януса. Мужність жінки в О. Лятуринської дорівнює мужності мужа, її ніжність — найкраща риса жіночості взагалі. Мужність і ніжність — це двосічний меч, дволеза зброя, що на своєму шляху все перемагає.

²¹⁾ Юрій Бойко, “Поезія Оксани Лятуринської” у його книзі “Вибране”, (Мюнхен, 1971), том I, стор. 258.

Галина Лашенко

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

В роки 1920-ті — 1925-ті до Праги приїздила і нелегально переходила кордон Чехо-Словаччини численна еміграція з України. Серед цих мас еміграції з'явилась, тоді мало ким помічена, молода дівчина-волинянка. Приїхала сама, без речей, без грошей, а була це її перша довга подорож. Крадькома від рідних виїхала нелегально до Німеччини, а звідти до Праги. Багато пригод пережила вона в цій дорозі. Було навіть так, що її хотіли з ескортою повернути назад, та врятував її наївний вигляд.

Дівчина ця була Оксана Лятуринська. Мабуть через цей її наївний вигляд в дорозі знаходились добровільні опікуни й опікунки — данці, шведи, німці, чехи і свої українці.

Що гнало її з дому в далекий світ? Норвезький письменник Б'єрнсон сказав, "шукати власної стежки це не є легка річ, бо більше як половина людей не в стані пробити собі дорогу. Більше як половина сил тратиться на життєвими шляху". Та вона мусила йти, бо відчула, що її кличе якийсь голос — мабуть це було *призначення*. "Мені прийшлося підсвідомо іти до того, тяжко і химерно", пише вона в листі до мене. Бачимо тут прояв непереможної волі, яка вперто йшла до своєї мети. Її гнала у світ жадова знання. І була ця туга така міцна, що дала їй силу розлучитись з рідними. "А яке я мала щасливе дитинство", згадує вона: — "Ніхто не мав такого щасливого дитинства, як мала я. Росла я серед чудової волинської природи, серед моїх сестер і братів". Походила з доволі заможної родини на Волині. Батько її військовий кіннотчик, Михайло Лятурин-

ський і мати Ганна, з дому Берка, мали восьмеро дітей. Оксана була наймолодша серед них. Виростали самостійно на хуторі коло Вишневця на Крем'янецьчині “у тісному зв'язку з природою та з сільським побутом сусідніх селянських родин”, пише в своїй статті “Оксана Лятуринська” д-р Наталя Пазуняк. (“Наше Життя”, травень 1972 р.). В збірці оповідань “Материнки” Роксана Вишневецька (може тому “Вишневецька”, що їх хутір був біля Вишневця?) пише, що діти жили “як дички в лісі, бо ані мама, ані батько не мали часу доглядати за ними”. Коли підросла, Оксану віддали до Крем'янецької гімназії. Була з тих дітей, що з ранніх літ звертають на себе увагу. 6-ти років малює свою сестру, 8-ми років пише свій перший вірш “В Альпах”. В школі її називали “вундеркінд”, бо ще на шкільних імпрезах вона читала свої вірші, малювала завдання своїх товаришок і, як вихованка Острозького Братства, у 4-ій класі писала “сочинення” для 7-класниць. Збірка Олеса “З журбою радість обнялась”, того самого Олеса і та сама збірка, яка тисячі людей з “непевних” в роки 1907-1920 (а власне і пізніше, вже як нелегальні збірки за підсоветських часів) зробила “українцями”, таку ж саму роль відіграла в житті Оксани Лятуринської. Цю книжку подарувала їй учителька літератури — українофілка — і це спричинилось до того, що дівчина з власної волі перейшла до нововідкритої української гімназії ім. Стешенка в Крем'янці. Вона усвідомила, що є україркою. Тоді почала розуміти по-іншому й історію своєї вужчої батьківщини — Волині. І Волині в пізніші роки присвятила багато віршів:

Ось коридор із входом до архівів,
Ідеш управо, просто або вліво,
Портрети чорних стін — князі Острозькі,
Вид гордих воевод, панів, вельможів...
Рукописи береш із-під тяжких заслон,
Поперше Біблію, що вийшла друком,
Листи численні світської науки —

Один за одним зжовклий з часом аркуш,
Якого князь діткнувся та єпархи —
Це Костянтин, Никифор та Лукаріс —
Горнеш, а колом діють древні чари.

(“З Острозького архіву”)

У 1919 році, ще далеко не старою, умирає мати. Оксана 17 років і тоді вона пише “Мамі”:

“Мовчазно за гробом Твоїм ідучи, край порога
В зловіщому спалаху свіч і хрестів золотих,
Ніяк не могли ми позбутися злої тривоги,
Що дім наш від злого не можна уже зберегти”.

Десь початком 20-их років Оксана Лятуринська виїздить до Праги, виїздить назавжди. В той час, мабуть, сама так не думала, але так склалося життя. Та вона часто згадує хутір і своїх рідних:

Якби злетіти пташкою понад дерева
Туди! У біле вбратись, наче до причастя,
Верби сережки цілувати зчаста
І проковтнуть одну на щастя.

В Празі мусила передусім — після довгої перерви в навчанні, що буває часто в роки громадянської війни, — подумати про закінчення середньої школи. Складає матурю в українській реальній гімназії. Вчилась завше дуже добре, особливо мови їй легко давались. І, як пише Ол. Гайдай в статті “Оксана Лятуринська” (“Самостійна Україна”), могла читати деякі твори клясичної літератури в оригіналі. Записується, як студентка філології в чеський празький Карлів університет, де вивчає літературу, філософію, історію і мистецтво. З жаждою, яка може викликати подив, накинүлась на науку. Її все більше тягне до мистецтва і в роках 1928-1931 вона вчиться в українській студії професора Мако.

“Це була одна родина, з’єднана спільними цілями і спільною працею”, згадує вона пізніше. “Нас, учнів, зв’язував з професором дух приязни, як і мусить

бути в школах такого типу. Школа Мако була модерного тоді експресіоністичного напрямку. Рисунок, виходячи з Енгра, вівся в дусі неокласичному, не цураючись впливу інших модерних “ізмів”. (О. Лятуринська: “Зі спогадів”). Крім того О. Лятуринська вчиться в чеській Високій Мистецько-Промисловій Школі, яку закінчила, як учениця скульптурної кляси професора Дворжака в 1934 році. В часі студій дістала там кілька премій. А по закінченні студій дістала державну стипендію на подорож по Чехо-Словаччині і до Мюнхену. Її три найкращі праці того часу “Китайка”, “Янгол” та “Голова матері”. Ці три праці чехи залишили в музеї школи, поміж найкращими скульптурами. Тоді ж були створені такі прекрасні праці, як “Летунська катастрофа”, “Змагунка”, “Лицар”, “Ведмідь”, “Чорношличник” та ін. Професор Володимир Січинський, в ст. “Оксана Лятуринська” (з нагоди ювілею) пише: “В таких працях, як “Змагунка”, “Чорношличник”, “Летунська катастрофа”, досягнуто одного з найтяжчих завдань вільної, статуйної різьби — не фіксувати одної якоїсь точки погляду глядача, позбутися так званої фронтальности фігур, але скомпонувати фігуру так, щоб кожна точка погляду глядача була однаково добра, щоб різьбу можна було оглядати з усіх боків і щоб з кожного боку ця різьба давала потрібне, однакове враження та однаково добре передавала характер, ідею і форми постаті. З цим завданням наша різьбарка справлялася, навіть у своїх ранніх працях, якнайкраще, без штучности, зайвої ефектовности й надуманости” (В. Січинський. “Оксана Лятуринська” — “Свобода”).

1932 року вона довідалась про смерть батька. Родина розпалась, господарство прийшло до занепаду, діти розійшлись по світу, зв'язок між ними губився. Лишилась, властиво, сама і з таким крихким здоров'ям. Але привезла з дому великий скарб — дар Божий — талант і спогади про Волинь, місце її народження. Це сприяло пробудженню мистецьких почувань. Як і поет Олекса

Стефанович, вона походила з околиць славного Острога на Волині — визначного українського культурного осередку, “який був піонером у друкарстві, шкільництві й плястичному мистецтві” (В. Січинський). Там збереглися сліди високих валів, городищ, на яких були колись укріплення, цвинтарищ з княжої доби. В народі історичні перекази переміщувалися з легендами і мусили робити сильне враження на дівчинку. “Вона перебувала в сфері романтичних чарів славної минувшини своєї батьківщини... переказів і дум про героїчний чин народних борців. Тут в Острозі кожне деревце, кожна стежка, кожний камінчик, кожна будівля промовляли про старовину. А середовище, в яке вона попала закордоном, чеська Прага, де вона жила аж до 1945 року, с. то 22 роки, стала для неї справді творчим осередком. Бо коли середовище, серед якого живе мистець, не має мистецьких заінтересувань, коли немає відповідної творчої атмосфери, багато мистецьких сил заломлюється і гине. Прага ж стала великим, мабуть найбільшим культурним центром української еміграції по Першій світовій війні.

Оксана Лятуринська дуже мішаного походження. В неї мішанина різної крові, і української, і німецької, і польської, і французької (з роду Лятур) і навіть татарської. І вона мала в собі щось від гострого гальського розуму французів, темпераменту і запальчivosti поляків, щось від німецьких романтиків.

“Це дуже цікава жінка, раджу вам з нею познайомитись”, говорив мені у Варшаві Євген Маланюк, який пізніше присвятив їй чудовий вірш:

Аж пуща зашумить волинська
Й на оксамит і златоглав
В сап'янцях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.

Ворожить про весну колишню
Любов вцілює в слова
І випускає — сокіл-пісню
З гаптованого рукава.

В Європі в ті роки панував у скульптурі напрямок так зв. “монументалістичний”, також і в працях професора Дворжака, якого ученицею була, як вже згадувалось, Оксана Лятуринська. Але, як пише проф. В. Січинський, чеський монументалізм прибрав деяких особливостей. Тут панувала надто утрірувана, груба і де-що навіть брутальна форма. Різьби Лятуринської відбивають все позитивне що було в напрямку монументалістів, але “виблискуючи своєю більш делікатною формою, вродженим відчуттям міри”. (В. Січинський). Під впливом студій, у неї почав витончуватись мистецький смак. З чеських скульпторів вона захоплювалась Бравном (барокка), з чеських модерних — Штурсою і своїм вчителем Дворжаком, а з модерних французьких скульпторів — Роденом (найбільше його “Міщанами”), також Бурделем, у якого їй особливо подобалась “Панелопа”. Цікавили її теж праці серба Мештровіча, а з них найбільше “Раби” й “Індіяни”. Багато років пізніше, вже в Америці, побачила вона проїздом з Нью-Йорку до Міннеаполісу цих “Індіанів” “в живу” на березі Мішігена — уміла бачити прекрасне. Взагалі вона любила їздити, бачити нові місця, пам’ятники культури... І те, що проходило непомітним для більшості, помічало її уважне око. З модерних малярів вона найбільше подивляла Гогена і Ван-Гога. Ледве приїхала до Міннеаполіс, ще без праці, а вже встигла оглянути виставу полотен Гогена з Таїті. З української молодшої генерації тих часів, цебто кінця 20-их і початку 30-тих років, вона любила найбільше В. Крижанівського і Зося Зарицьку.

Тепер це вже не пориви до мистецької праці. Оксана Лятуринська мала вже “школу”, досвід і мистецькі обрії... Вона виконала ряд надгробних пам’ятників: по-

ляглим в Пардубицях 1932 року, проф. Кобиського (1934), полковника Коновальця в Ротердамі 1939 р., І. Білику в Мальвазанах на Словаччині 1941 р., в пізніші роки — А. Животка в Ашаффенбурзі 1949 р., та інші... З погрудь — голову Т. Шевченка для української гімназії в Ржевниці біля Праги. “Погруддя Шевченка мав я можливість бачити щоденно в згаданій гімназії, і завжди знаходив усе нові, раніше мною непомічені вартості, як в плястиці, так і внутрішньому змісті — риса, що характеризує, звичайно, визначні твори мистця. Особливо помітна була висока інтелігенція портретованого, і це було може найбільш цінне щодо внутрішнього змісту твору і що так відрізняло різьбу Лятуринської від її попередників — різьбарів і малярів” — згадує проф. В. Січинський. Є в неї портрети українських князів, гетьманів і інших визначних постатей української культури, серед них портрет О. Олесья, проф. Грушевського, Ів. Франка, Марка-Вовчка, студія голови Ольжича, портрет Вашингтона. Різні праці виконувала для видавництва “Пробоем” і Юрія Тищенка в Празі, але війна, ворожа окупація, обшуки, переїзди у виїмково важких умовах, спричинились до того, що більшість цих праць загинула. Діяпазон її подивугідно широкий: вона різьбарка і малярка і не дивлячись на те, що до Праги в ті роки з’їхалось багато визначних людей, чому саме і нелегко було там висунутись — в 20-ті і 30-ті роки духове життя в Празі було дуже інтенсивне — ім’я її, принаймні в тому осередку, вже мало своє звучання.

Тоді вона почала друкувати свої вірші.

Упав самоцвіт на чоло —

Життя стобарвність і тепло.

— Все, що корону прикрашало,

Обрана, посідай настало! —

Невже? Невже? І, сурмлячи,
Це прогрімилі сурмачі.
Перстами радості і віри
Я боязко торкаю ліри.

(“Княжа емаль”)

1938 р. Оксана Лятуринська видала свою першу збірку поезій “Гусла”, а в 1941 році другу — “Княжа емаль”.

Заспівай, бояне,
Вдар по срібних струнах!
У душі — відвага,
В жилах — кров гаряча.

Сила плечі тяжить,
Випинає груди,
Угинає ступні
Та на п'ядь у землю.

В задніпровське поле
Вийти б Святогором
Пошукати чести,
А князеві слави.

(“Гусла”)

І знову сурмами дзвенить
Завзяття туги бойової.
І руки звично мимохить
Затискують залізо зброї.

Ох, очервонитись щиті!
Ох, затупитися мечеві!
За землю Руськую,
За рани Ігореві.

(“Гусла”)

Українське громадянство спочатку не дочуло її голосу. На неї вже звикли дивитись, як на малярку. А писання віршів — було чимсь несподіваним. Але дехто зразу оцінив її, як визначну поетичну силу. І навіть більше як поетку ніж малярку. Це голос живої пристрасної людини. І в її віршах, не дивлячись на всю сконцентрованість вислову, є широчінь і глибина. Як Ольжич і Липа, в поезії виступила відразу “готова”. Не було початківця Оксани Лятуринської. Не випадкова і назва збірок: “Гусла”, “Княжа емаль”. Тут вплив оточення, спеціально націоналістичного оточення, яке формувало її, як поетку. Це був час, коли в українській літературі зазвучали нові нотки. Життя вимагало нового героя. Ріст її таланту зійшовся з ростом українського націоналізму, її найкращі приятелі тих часів — націоналісти.

В ті роки проходив складний процес: перегляд причин невдачі визвольної війни. Випрацьовувався новий світогляд. Нове покоління виборювало свою правду. І в перші ряди цих когорт стали саме поети. Юрій Липа писав: “Письменники шукають нового ритму серед тисячі знаних ритмів”, а Леонід Моседз казав, що “письменником бути та ще в наші часи — це... покликання Боже”.

Як же гостро мусіла відчувати це Лятуринська, яка, як Леся Українка, “любила вік лицарства”. Вона дихала цим повітрям і серед цього повітря духово росла. З Олегом Лащенком, з яким в ті роки приятелює, радиться про окремі вірші перед виданням своєї першої збірки. Він не поет але співредактор “Пробоем” і “Самостійної України”, пише і редагує. О. Ольжич близький їй своїми поезіями з передісторичної давнини. По його трагічній смерті вона присвячує йому вірш. Він імпонує їй і як поет, і як людина. Листується з Є. Маланюком, говорить на цікаві їй теми з Олексою Стефановичем. Але якусь особливу ніжність зберігає вона до померлого на сухоти Юрія Дарагана, який один з перших

поетів-націоналістів відкрив своєму поколінню в збірці “Сагайдак” світ княжої доби. Другу свою збірку “Княжа емаль”, видану 1941 року, вона присвячує його пам’яті. Продовжував це, змальовуючи середньовіччя, Юрій Липа.

В творчості згаданих поетів вона відчула рідний звук. Бо світогляд людини складається не лише за внутрішніми імпульсами. Великий вплив має на людину й оточення, сильніші характери цього часу. Всі ці поети різні, але дух у них один — їй близький. Близьке їй тут усе — культ героїки, поворот до княжої доби, чого майже нема в Т. Шевченка окрім поеми “Царі” (де Шевченко бере історичну постать князя Володимира з погляду негативного, до прийняття християнства, поганина і варвара). У Шевченка є героїка “козацької” доби. Але націоналістам близька була княжа державність. Близька вона і Оксані Лятуринській. І вона відізналась своїми поезіями, співзвучними тим поетам. Характерні її псевда. Печеніг, Єроним, Роксана Вишневецька. Це останнє вже Волинь, з її густішими кольорами, лісовими хащами. Волинську природу, її ліси і озера, описує з великою любов’ю. Але вдивляючись у добу княжого Києва, вона вміє передати в своїх поезіях прозорість землі “полян”.

Героїчне.

Рівнинний степ, широкий степ
Видовжується і росте,
Могили товпляться узгір’ям.
Як вимірять страшне безмір’я
Висот і сил, стремлінь, снаги?
Як не притиснуть остроги
тяжкокопитному коневі?
І обрій дальній і рожевий
Наближується, рветься вшир.
Пне дужі груди богатир.

(“Княжа емаль”)

Люди талановиті мають часто не один, а два, а то й три таланти. Шевченко писав, малював, гарно співав і прекрасно деклямував. Гоголь не лише писав, але й так по-мистецьки читав, що знаменитий у той час артист Щепкин просив його перед постановою Мольєра “Школи Жон” прочитати артистам текст, щоб дати їм тон. Особливо часто з’єднується талант письменницький і малярський. Тому з’єднання цих двох талантів в Оксани Лятуринської ніяк не дивує, воно дуже щасливо доповнює її працю. В малярці відчувається поетка, в поетці малярка.

Час вийти на пейзажі!
Взяла вже осінь барви княжі
І в лісі ходить аж по п’яти
Урбана в куні і шарлати.
Так ясно в соняшних просіках!
Як розлилася прозолоть сторіка
І емалева просинь!...

В цьому з’єднанні в її особі малярки і поетки, як також в її глибокому відчутті традиції, зв’язку з давниною, з предками, може й є розгадка її широти. Характерно, що чеські професори вважали, що як скульпторка вона має чоловічу руку і здібна до монументальності. А професор Мако в малярстві знаходив у неї м’якість жіночої руки. Так і в поезії в неї є твори динамічні, а поруч — особливо, де вона говорить про дітей, материнство, кохання — тони м’які і ніжні.

Люляй, люляй, сину!
Вкрию ніжки, плечі.
Тінь поклавши синю,
День схилився над вечір.
Ходять дрімки впарі,
Місяць під горою:
Принесуть кіптарик
З нитки дорогої.

Покладуть зненацька
Точеную кулю,
Шаблю (ще й козацьку) —
Люляй, сину, люляй!

Вона розуміє тугу дівчини, що чекає милого:

Все марніють білі лиця
Місяць гасне на чолі,
З уст зірветься: Таж коли?
Стільки марно жданих років —
Не горить вогонь високий
На кордонах сторожких
І знамен нема на них...

Ще глибше відчуває тугу матері, сини якої йдуть на війну.

... Чи матері заборонить,
Щоб не продовжити хоч мить?
Щоб не припасти до стремен
З словами ніжними, як лен?
Благословінь не дати на путь?
Хрестом не огорнуть?

Культ героїчного в її поезії, це не далека від усього живого форма. Її мати не лише каже синові:

Йдуть друзі — ти іди!
Але з болем серця переживає його від'їзд:
Шлях закурений хрестила.
Відірвать очей несила
Від сліду копит дзвінких.

Це не схема, а жива жінка. Але жінка, яка знає свої обов'язки. Оксана Лятуринська не боїться типових саме для українського народу ласкавих здрібнєлих слів. І цим з поетів 20-го століття споріднена з раннім Тичиною, з його:

Вийдуть мати, вийдуть татко,
Де ластовенятко?

Оксана Лятуринська, як і інші визначні поети-націоналісти тієї доби, не дивлячись на все спільне, що їх зв'язувало, є яскраво виявлена індивідуальність. Таки ми є Ольжич, Липа, Маланюк, Теліга, Мосендз — всі різні, але всі наче доповнюють один одного. Кожний самостійна індивідуальність у своїй творчості. І такою самостійною індивідуальністю є і Лятуринська.

В націоналістичному оточенні 20-30-их років існував погляд, що краще писати менше досконало, але більше мужньо, з більшим почуттям відповідальності за те, що пишеться. Занадто вже засмічували большевики українську літературу чужим і шкідливим намулом своєї пропаганди, занадто багато виростало в Україні молоді, в таких умовах, коли самі не знали “чиї вони діти”. Але цікаво, що саме ці поети, як напр., Маланюк, Ольжич, О. Лятуринська і інш. дуже велику увагу уділяли і формі поетичного твору.

Було червоне поле бою,
Лягали ратію брати.
І день відтрублював сурмою
І золотив щити.

День догоряв так світозарно!
Душа просила корабля.
Десь біля голосила Карна,
Тужила Жля.

(“Княжа емаль”)

З іншою поеткою націоналістичного табору, Оленою Телігою, Лятуринська за життя Теліги не знайшла зрозуміння, хоч Олена Теліга перша до неї написала. Поетка хотіла познайомитись з поеткою... хоч з віддалі. Але Оксана Лятуринська в той час не сприймала своєї талановитої сучасниці. Оцінила її, принаймні як характер, по смерті останньої. А тимчасом вони наче доповнювали одна одну. Олена Теліга схоплювала гострі моменти сучасності. Оксана Лятуринська в'язала її з

давно-минулим, з княжою добою і середньовіччям. Вона має глибоке відчуття давнього — зв'язок з предками. В житті Олена Теліга активніша. Як у свій час Манон Ролан у Франції була “королевою Жіронди”, так Олена Теліга була передовою революціонеркою, душею націоналістичного руху останньої його фази перед закінченням війни (до своєї смерті). В ті роки, коли вона, Ольжич, Чирський, Ірлявський і ін., їдучи на рідні землі, активно включаються в життя тих буряних днів, Оксана Лятуринська сидить у запіллі. Вона похворює, недочуває, все глухне навколо неї. Але вона розуміє ці речі:

Чи в далеч кожному пройти
В це кожний свято вірить.
І контур, ні, не затремтить
Цих постатей твердих і сірих.

(“Гусла”)

Ближче не зійшлась Лятуринська і з визначною білоруською поеткою Ларисою Геніюш, що теж у ті роки перебувала у Празі. Їх зустріч в родинному домі Геніюш була єдина. Дійсно вони були різні. Від широкого обличчя Л. Геніюш, де риси якомось губились — таке було моє перше враження — а бачила я її два рази, від усієї її рослої міцної постаті віяло здоров'ям і силою. Секрет її успіху, як жінки, була не краса а та вітальна сила, якою віяло від її постаті, голосу, рухів і живого, часом трохи іронічного виразу очей. І життя її, як на ті часи, було устатковане. Мала головне: чоловіка, дитину і деяке матеріальне забезпечення. Про літературну творчість Оксани Лятуринської вона сказала мені, порівнюючи її з О. Телігою: — “Ця (с. то Теліга) дає твори актуальні, близькі нам духом, а поезія Лятуринської... це щось давнє, далеке”. Лариса Геніюш помилялась. Як шукачі скарбів на океанських дні, ми мусимо освітлювати усі менти нашої історії, присипані ворожими руками. Про це казав ще Шевченко. Але для цього треба далеко бачити — у віки. Це вміли в наші часи О. Оль-

жич, Юрій Липа і Оксана Лятуринська. Крім того у О. Лятуринської є багато природи, є про кохання (часом трохи жартівливо), є поезії для дітей (збірка “Бедрик”), є і гумор. Як поетку О. Лятуринська оцінила Ларису Геніюш і в пізніші роки багато її перекладала. В своїй поетичній творчості мали вони багато спільного: зв’язок з народною творчістю. “Чому я взагалі люблю наше народне мистецтво? Той вияв творчого генія українського народу. Він мене чарує з дитинства і здається такий рідний і близький ніби це я сама уклала першу пісню, зліпила божка, добрала кольори й знаки до писанки. А перший, хто вщиплював у мене ту любов, був мамин культ українських звичаїв і пісень”, писала вона до Лідії Бурачинської.

Коли людина починає виділятися серед загалу, вона часто викликає до себе заздрість. Цього не помічалось у Празі по відношенню до Оксани Лятуринської, мабуть тому, що вона була хвороблива і до того ж така самотня. “Und in ganzem Leben so allein”, як сказав про поетів Рільке. Жила мистецтвом і для мистецтва. Серед молоді в 30-ті роки в Празі був навіть культ О. Лятуринської. Чи вона кого кохала? Чи могла кохати в пізніші, але ще, власне, молоді роки, коли звикла жити одна? Пригадую перше враження, як я її побачила. Миле обличчя і ніби запит в очах. В погляді темних “вишневих” очей цікавість і наївність. Вічно жива цікавість до світу. Та життя ранило на кожному кроці — і від того гнів, який вражав деяких, переважно тих, хто мало її знав, в її листах. Гнів, але не злість. Правдиві мистці ніколи злими не бувають. А кохати? Це мусіло б статись в дуже молоді роки. Бо тут було щось від слів Гоголя про самого себе: “Якби я покохав, я б згорів”. Але вона захоплювалась, з молодим запалом, великими ідеями, визначними людьми. Кохала свою уяву про людину. А такої любові люди не витримують. “Не закохана”, каже вона, “але як індійська вдова пішла б за ними, за такими, як Юрій Дараган, Аксель Мунте, і ще

дехто, на кострище". Щось первісне є в ній. "Печерна жінка", написала я перше враження про Оксану Лятуринську в листі до Маланюка. І тоді, як ще не читала виданої перед роком "Княжої емалі", де є цикл "Печерні рисунки".

Але є в неї один вірш, згадка про юність, про Волинь, делікатний натяк на сердечні почуття:

Доріжки саду — в золотих цятках.
Іду по них, як по узорах,
І низку перел ниже згадка
Так, наче це було учора.
Ось там під срібним осокором
Хтось тугою чекання дише,
А вечір синій і прозорий,
І я спішу дійти скоріше.
А синій вечір — все ніжніший,
Тепліші цятки на узорах,
Іще біліша стану в тиші,
Іще тремкіша, наче хвора.

("Княжа емаль")

Може трагедія самоти допомогла їй ще більше задивитись у глибину. І при тому вона не втратила інтересу до світу. Любить землю, як люблять її всі люди високого духа. Все ж є в неї і похмурі, повні трагізму мотиви. І цим близька вона теж до плеяди поетів націоналістів 20-30 рр., "Трагічних оптимістів".

Вже не чекати гостя з Лугу.
Дми, вітре, вітре вій!
Як цілий світ велику тугу
Не понести самій.
Не розказать про безмір горя
Тій далині німій,
Не кинуть місяцю і зорям
Мій жаль і смуток мій.

Та не дивлячись на похмурі сторінки, саме через любов до світу і глибоке відчуття його краси, через любов до батьківщини і вже інтимно-ніжно — Волині — вона сприймає світ в основному оптимістично. Цікава буває не тоді, як причепуриться і піде на концерт, а такою, як буває дома. Густе, недбало зачесане волосся, стиснені уста, з-під брів живий вогонь очей на смаглявому обличчі. Пристрасна, палка, гаряча — в ній так багато особистого, а в тому жіночого, часто необ'єктивна, навіть несправедлива, навіть заздрісна — не до метків чи чиєсь краси — до слави. І при тому всьому скромна, майже непомітна у великому товаристві, ні на кого не подібна.

Так тужно, тужно серцю. Пробі!
Хтось відійшов на дні, на доби,
Хтось розлучився серцю милий
І сніг тяжкий упав на килим,
Аж там, аж там, де погляд стигне,
І на стежки і на поріг мій.

“Велич авторки “Княжої емалі” в тому, що мотиви песимістичні не подолують її, не переважають того оптимізму, що несе вона читачам. Оптимізм перемагає таки через вчуття в глибоке минуле, сили її біосу й етносу, “негинучого флюїду”, висловлюючися словами самої Лятуринської” — пише Юрій Бойко в статті “Оксана Лятуринська”. Євген Маланюк в передмові до видання “Княжої емалі” вже в 1955 році пише, що в творчості О. Лятуринської “*соприсутність* в нім Олега Ольжича є безсумнівна. І думається, що то не якісь там “впливи” (на “сувверенах” поезії вони звичайно безслідні), лише однакова інтенсивність задивленості в минуле (і сучасне) та ще й спільність наелектризованого повітря доби, загостреного *історизму*, що ним вони — і Лятуринська і Ольжич — дихали в незабутніх двадцятих-тридцятих роках нашого століття”.

Третя збірка поезій О. Лятуринської “Веселка”, видана багато років пізніше. Хоч є там прекрасні поезії і, взагалі, вищий рівень — від Лятуринської іншого не чекаємо — але в своїй цілості, тої довершеної досконалости, що в попередніх двох збірках, там вже немає. Один з її слабших віршів якраз той, що вона присвятила О. Ольжичеві. Чи це звичайне явище, що з певного віку поети якось зривають голос. Але йде це поступово і серед дещо блідіших віршів з’являються ще “перли”. Чи в житті навколо Оксани Лятуринської вже не було того поняття, “наелектризованого повітря доби”, про яке згадує Є. Маланюк. Чи вона сама стратила давню платформу і якось була дезорієнтована і, непомітно для самої неї, це відбилось на її творчості.

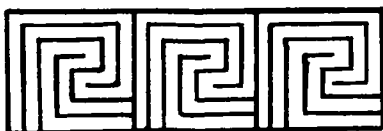
Перебуваючи в таборах УНР-и і ІРО в Німеччині в Ашаффенбурзі, О. Лятуринська почала виробляти ляльки з усяких шматочків матерії, старих панчіх, дротиків, вати і виходили чудові речі, стилізовані з гумором — пастушки, танцюристки, музики... Вже в Америці частину свого часу вона присвячувала писанкарству і кераміці. Ця багатогранність в дечому навіть їй шкодила, але до всього вона ставиться однаково поважно. “Лялькарство, писанкарство, кераміка хоч і не належать до монументального і чистого мистецтва, можуть мати свої мистецькі осяги і не треба їх недооцінювати”, писала вона. Це поважне відношення до своїх завдань теж свідчить про те, що де є правдивий талант, там завжди є велика праця. І тут досягає досконалих вислідів. У мініатюрках керамічних голівок повно виразу, в рухах — динаміки. А кожну писанку малює так само сумлінно, з такою саме увагою, як малювала картину, чи ліпила статую. У цьому її мистецьке сумління.

Пригадую, як разом з нею я відвідала в Нью-Йорку велику бібліотеку. Коли Оксана Лятуринська побачила масу книжок, очі її засіяли: — “Це є мій світ!”, сказала вона.

Світ її був особливий і все ж подібний на життя багатьох мистців. Тих, що в цій житті чогось шукають.

З того часу, як почала недочувати і утворилась обмеженість контакту зо світом, і далі необмежений був лет її думок і творчої фантазії.

“О, скільки ж то відчинених дверей
в далекий світ шляхів незнаних!”

ІНШІ ДРУКОВАНІ І НЕ ДРУКОВАНІ СТАТТІ ПРО ОКСАНУ ЛЯТУРИНСЬКУ

Антонович-Рудницька, М.: Оксана Лятуринська.

Барагура, Володимир: Оксана Лятуринська: дійсність та ілюзія, "Свобода", чч. 291-295, 17-21 травня, 1983.

Бойко, Юрій: Поезія Оксани Лятуринської, "Вибране", Мюнхен, 1971.

Данилюк, М.: Оксана Лятуринська, "Нотатки з мистецтва", Філядельфія, червень, 1971.

Гайдай, Олександр: Оксана Лятуринська, "Українське слово", Париж, ч. 536, 1952.

Горохович, Тоня: Творчість Оксани Лятуринської, — вірші "Вистояний мед", "Нові дні", грудень, 1981.

Форманюк, Павло: Спогад про Оксану Лятуринську.

Копач, Олександра: У промінному світі Оксани Лятуринської, "Жіночий світ", грудень, 1980.

Кучер, Михайло: Вечір Оксани Лятуринської, "Українське слово", ч. 705, 1955.

Лашенко, Галина: Із спогадів про визначних письменників, "Київ", 1955.

Пазуняк, Наталія: Оксана Лятуринська, "Наше життя", ч. 5, 1972.

Пастернакова, Марія: З сучасної дитячої літератури, "Ми і наші діти", зб. 1, Торонто, 1965.

Січинський, Володимир: Погруддя Т. Шевченка у виконанні Оксани Лятуринської, УВАН, річн. 4, Нью Йорк, 1955.

Шевельов, Юрій: Після "Княжої емалі", "Сучасність", ч. 45, 1982.

ДУМА ПРО СКРИВАВЛЕНУ СОРОЧКУ

Присвячується Крутам

Гонить, гонить з півночі вітер хмари сіверські,
Тяжкі, темно-сивії... Глянь затишний південю!
Ось-ось, блиснуть блискавки, спалять поле іскрами,
Вдарять громи частії — незлічити втратоньки!
Решту град присипає, вихор десь розтріпає —
Стане пустна в краю з цвітом та врожаєм...

**

Від краю до краю клич гучний лунає:
“Пора, пора встати, товаришу-брате!
Пора зброю взяти, рідну сторононьку у полон не дати!” —
Ой, то не тополі поставили в полі,
Не буруни в парі піднімають хмари:
Женуть битись козаченьки за Україну-Неньку.
Ой, то не соколи легкі, скорі мають:
По дорозі в Крути юнани рушають...
Чи ж доведуть прудні, чи ж устоять вбогі? —
Печалиться журний Київ наш розлогий.
Та горять завзяттям яснії обличчя:
Слава!... Перемога!

Красний сон здійсниться!

Збережи Ти, Боже, мрії в кращу долю,
Вірі в силу правди не завдай Ти болю!

**

... На високім ганку мила руки ломить:
“Поверни коханий, цілий та здоровий!”
Бліді лица сестер...

Мати хрестить, хрестить...

**

Не в двобою рівнім лицарі зустрілись,
По законах чести зброєю схрестились.
Не чужинні води, спливши з гір високих,
Обнялися дружньо в заводях глибоких —
Ой, вороже військо силу дужу вкратило,
Стало переможцем... рознесло забрало...
Ой, вороже військо лютими руками
Безборонних вбило...

Жаль пішов полями...

**

“Дуй, вітре, дуй! Розгонь тугу мою розпуку —
В Крутах сина змордували, розп'яли на муки...
Зшматували, знівечили світло щастя мого:
Молодого сина вбили... Сина молодого...
Бачу: кулі вражі тіло біле скривавили;
Вид змарнілий, почорнілий, відобрано сили...
Чую, чую стогін болю... сину, синцю, сину!
Хай годину б цю страждальну Бог у безвість кинув!
Знаю, знаю серце твоє облила ненависть —
Навіть в мертвім, в мертвім намні відгулось “ненавидь”.
Не покрився погляд гострий неживим туманом;
Ранком й сонце не зігріло, не згоїло рани...
Не простягла німі руки, в русі зкам'яніли —
Впились круки з кров'ю муків, що й в огні не стіли б.
Не схилились уста бліді в братньому цілунку —
Лунко степом докотилось: “Смерть тобі! Грабунку!...”
Смертна кара катам нашим! Слухай слово, світе:
Цвіт наш гинув многоліття — дітям помста світить.
Мудрі кажуть: нашу правду Бог колись розсудить —
Буде правда, люди, на страшному суді...
Довгі віки! Не діждатись праведного гніву...
Півні спіють вічне лихо матерям журливим.
Чорним смутком, чорним болем стріне хати ранок;
Рани дітям, рідним сльози — грізне горе ждане...”

**
*

“Дуй, вітре, дуй! Тяжкий мій жаль тяжить рамена.
Земле-сестро, радість дай, солодку легкість нені!
Міць подай! Здійсни лихі прокльони, тужну волю —
В болю б згинув ворог — тим лиш стишу душу свою.
О, бажаною будь, ворожа без рятунку згубо!
Люба будь, кривава зливо нар, клятому нелюді!...
Дуй, вітре, дуй! Зжени тугу мою, розпуку —
В Крутах сина змордували... розідрали круки...”

Ой, який би лік їй, лік для серця дати?
На порогах плаче, плаче вічна мати:
“Розстелись, китайко, жалібний кольоре!
Відгукніться жалем, гаї, дальні гори!
Про нелюдські страсті любого синочка
Свідчить, свідчить рясно вишита сорочка:
Кожний, кожний хрестик, кожна, кожна стіжка —
Кров живая з серця рідного небіжка...
Кожний, кожний шовчик, шитий, шитий шовном —
Довга, довга стрічка люті лютих повна...
“Байдужая noche, ти стлумила стогін;
Ти, прикривши очі, погасила вогник;
Ти украли погляд, твердий наче з каменя;
Ти, ти вбила мову, що сплилась з зідханням!...”

**
*

Хто поверне втрату? (плаче, плаче мати)
Вийме з серця терни?... Сина, сина верне?...
Ох, усе вороже; в шалі плеще яструб...
Світе ж, світе ясний!...”

**
*

Розстелись, китайко, жалібний кольоре!
Відгукніться жалем луки, дальні гори!
Виплакала очі в темні дні та ночі,
Терпкий біль все гложе, серце моє точить.
Хтось кричить світами, чей не “мамо, мамо”!
Б'ється у відчаю, пімсти злої хоче.

У престола хором ангели в трифору,
Віра та Надія з ласкою у зорах.
У престола спокій, божські тихі крони;
Миро та бальзами на рани глибокі...

Материне серце, Богом оділяте,
Одяглось безсмертям в світло-сяйні шати —
В синову сорочку вбрався грізний местник,
Той, що меч відточить, з ворогами схрестить...

(“Гуртуймося”, ч. 7, 1933)

Видання творів Оксани Лятуринської і статтів про неї було заініційоване 1971 року Центральною Управою Організації Українок Канади. Пізніше відділ ОУК — Торонто-місто взяв на себе цей проєкт, як відзначення 50-ліття свого існування. Тоді було розповсюджено звернення з закликом до українського громадянства фінансово допомогти у виданні збірника творів визначної української поетеси, малярки і скульпторки. Було створено діловий комітет, до складу якого увійшли:

Катерина Кутна, голова Комітету
Павлина Загребельна
Марія Підкович
Марія Калимін
Осипа Морра
Марія Онисько
Марія Яремко
Ольга Шульга
Бронислава Мокрій
Осипа Максимів
Анна Бардин
Євдонія Маланчук
Анна Михайловська
Марія Сірота.

Тоді ж було створено видавничу комісію в наступному складі:

Богдан Гошовський — редактор видання
Мгр. Ярослава Зорич
Оксана Бризгун-Соколик
Марія Сірота — координатор фондів.

Виданням цієї книжки Організація Українок Канади засвідчила своє глибоке розуміння важливості духової культури і цим своїм ділом зробила неоціненну прислугу рідному народові.

С. Н.

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ФОНД ВИДАННЯ ТВОРІВ
ОКСАНИ ЛЯТУРИНСЬКОЇ

Меценати:

Організація Українок Канади ім. О. Басараб Відділ: Торонто, 297 Коледж Ст.	\$5,000.00
Крайова Управа — Українська Стрілецька Громада	500.00
Українська Кредитова Спілка, Торонто, Онт. — 297 Коледж Ст.	500.00

Добродії:

Пані Оксана Бризгун-Соколик (з продажу писанок та влаштованих нею літературних вечорів Оксани Лятуринської)	3,000.00
Михайло й Ольга Шульги, Торонто	250.00
ОУК ім. Ольги Басараб, Ошава, Онт.	200.00
Катерина Кутна, голова Ділового Комітету, Торонто	200.00
Клуб Старших Громадян ім. Т. Шевченка при Українському Національному Об'єднанні, Торонто	200.00
Відділ Організації Українок Канади, Монреаль	120.00
Союз Українок Канади ім. Св. Княгині Ольги	102.00
Українська Національна Кредитова спілка, Монреаль	100.00
Товариство Волинян	100.00
Анна Бардин, ОУК — Торонто	100.00
Ольга Брус, ОУК — Торонто	100.00

Параня Гарасимчук — ОУК — Торонто	100.00
Марія Яремко, ОУК — Торонто	100.00
Марія Калимін, ОУК — Торонто	100.00
Осипа Максимів, ОУК — Торонто	100.00
Євдокія Маланчук, ОУК — Торонто	100.00
Анна Михайловська, ОУК — Торонто	100.00
Бронислава Мокрій, ОУК — Торонто	100.00
Осипа Морра, ОУК — Торонто	100.00
Ольга Ольхова, ОУК — Торонто	100.00
Марія Онисько, ОУК — Торонто	100.00
Марія Підкович, ОУК — Торонто	100.00
Марія Сірота, ОУК — Торонто	100.00
Євдокія Штафірна, ОУК — Торонто	100.00
Павлина Загребельна, голова Відділу ОУК, Торонто	100.00
Адвокат Роман Максимів з Родиною, Торонто	100.00
Кредитівка Братський Союз Скрантон, Філь. ЗСА	100.00
Наталія Закидальська, Торонто	100.00
Маруся Максимів і Наталія Максимів, Каліф.	100.00

Жертводавці:

Стефанія Савчук, Почесна голова СФУЖО	60.00
Софія Проців, голова Центральної Управи ОУК	60.00
Мгр. Ярослава Зорич, ОУК — Торонто	50.00
Стефанія Девосир, ОУК — Торонто	50.00
Галина Федак, ОУК — Торонто	50.00
Стефанія Колин, ОУК — Торонто	50.00
Катерина Щур, ОУК — Торонто	50.00
Д-р і Пані Соханівські	50.00
Ред. Юрій Стефаник, Едмонтон	50.00
Адв. Богдан Сірота, Торонто	50.00
Инж. Ярослав Сірота, Кінкарден, Онт.	50.00
Василь Сім'янцев, Філядельфія	30.00
Анна Гошовська, ОУК — Торонто	25.00
Катерина Гүменюк, ОУК — Торонто	25.00

Марія й Катруся Когут, ОУК — Торонто	25.00
Текля Романишин, ОУК — торонто	25.00
Марія Слободян, ОУК — Торонто	25.00
Дарія Нагніт, Савт-Гамптон, Онт.	20.00
“Альберта” — Опалова Олива, Торонто	20.00
Василь і Сента Вознюки, Брамптон, Онт.	20.00
І. Шлапак	20.00
А. Шанта, Торонто	15.00
Мгр. Мелетій й Катерина Леки, Торонто	15.00
Д. Бойко, Торонто	10.00
І. Безкоровайний, Гавкстон, Онт.	10.00
Т. Бойко, Торонто, Онт.	10.00
С. Думин, Торонто	10.00
А. Камінський, Торонто	10.00
Оля Волянська, ОУК — Торонто	10.00
Вол. Сукнацький, Торонто	10.00
Мгр. М. Климків, Торонто	10.00
Володимир Марко, Торонто	10.00
Марія Курись, Торонто	10.00
Іван Бескидний, Торонто	10.00
С. Пилип'юк, Торонто	10.00
С. Винар, Гавкстон, Онт.	10.00
Степан Дибак, Торонто	10.00
Тома Гуменюк, Торонто	5.00
О. М. Яцків, Торонто	5.00
Іван й пані Чолій, Торонто	5.00
Стефанія Дідулка, Гавкстон, Онт.	5.00
І. Ващук, Торонто	5.00
П. Мельник, Торонто	5.00
В. Прийма, Торонто	5.00
О. Шелестинський, Торонто	5.00
І. Соя, Торонто	5.00
І. Глушко, Брамптон, Онт.	5.00

К. Глушко, Брамптон, Онт.	5.00
Іван Попель, Лонг Бранч, Онт.	5.00
М. Демеда, Міссісага, Онт.	5.00

Продовження списку жертводавців буде поміщене в *Альбомі Писанок Оксани Лятуринської*, що вийде незабаром.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	стор.
Шевченко (скульптура)	507
Ведмідь (скульптура)	509
Кераміна	511
Олег Кандиба-Ольжич (портрет)	513
Олександр Олесь (портрет)	515
Василь Білас (портрет)	517
Писанки Оксани Лятуринської	698
Оксана Лятуринська (Прага 1934)	703
Оксана Лятуринська (Європа)	705
Членський квиток Об'єднання Українських Письменників МУР О. Лятуринської	707
З книги записів	708
О. Лятуринська в колі письменників (Ашаффенбург 1945 р.)	709

З М І С Т

стор.

Юрій Шевельов: Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською	9
---	---

ПОЕЗІЯ

Княжа емаль

Євген Маланюк: Передмова	73
Печерні рисунки:	
Зуб, ратище, копито, пазур	77
Ліси ловить! Опійні ночі!	77
Устами славлена	77
І знову цілу ніч верзлося	78
Один лишився сам на сам	78
За око — враже око	79
Увечері	79
Княжа емаль:	
На варті	79
Створив ти землю	80
Ти ще не вмер	80
Нам любо	81
Важкі киреї	81
Святославичі	82
Хилились стязі	82
Недобреє віщує див	83
Після бурі	83
Вже досить	84
Перуне, освяти мечі!	84
Героїчне	85

Волинська майоліна:

Ліси, бори	86
Стінає час могутність інол	86
Шляхи, шляхи	87
Волинські буколіки	88
На Благовіщення	88
Євшан-зілля	89
Так пам'ятаю нашу осінь!	89
Доріжки саду	90
Із саду тихо залями пройду	90
Став пахне	91
Недавно ще	91
Чому дні соняшні не стали?	92
Дивіться: осени пейзажі!	92
Поглянеш за поріг	92
Дощ крапає	93
Туди, де синь	93
Теплінь! Теплінь!	94
Філігран	95
Не знаю	95
Так тужно	96
В свій край	96
Похованим лишитись	97
За веснами	97
Я знаю	97
І білі дні	98
У безкрай	98
За рядом днів	98
Вже ходить пустою луна	99
Уранці будять осоки	99
Ішли волхви	100
Щовечора	100
Ввижався витязем у сні	100
Дала я панцер окувати	101
О, чую, ріг скликає турій	101

Г у с л а

I.

Заспівай, бояне	105
Моє лице	105
Брешуть на щити лисиці	105
І знову	106
Вдаряє в грудях	106
Я в темінь кину	106
О, знати твердо лиш одно	107
Покрові Заступниці	107
Зброї — чести	108
Мир над місцем сим!	108
І зрине кінь	108
І дуб, і лаври	109

II.

На озера, на глибоні	109
Десь туди	109
Плили	110
Янби	110
Ви, гуси-лебеді	110
Встелю	111
Насаджу чільце	111
На моїх грядках	112
Ой, пряду	112
Ти, журу	113
Ой, вийду	113
Згадна голубом летить	113
Щастя згублені ключі	114
Горе, горе	114
Десь весни	115
Сонце світить	115
Прислухалась	116
Впала ясна зірна	116

Люляй, люляй, сину	117
Знаю назку	117
Не списами	118
В мене з глини	118
Де стояв	119
Ти не плач	120

III.

Чи вітру подув став різніший	120
Не соколи вилітали	121
Я вигладжу турбот сліди	121
Ні, не спинитись мислі в леті!	121
Хто виїде в цей час	122
Вже треті півні	122
Як зимно	122
Темніє тінями	123
Давно затерся слід копит	123
Вже не чекати	123
Мовчиш	124
Підводилися руки вгору 	124
І батько відречеться сина	124

Веселка

I. Коло

Мамі	127
Літній сонцезворот	128
Двадцять другого березня	130
Березіль	131
Весна	131
Летять лелеки	132
Весняне	133
Колисці (з Л. Геніюш)	133
М. Багдановіч: Так тепло	134

Світ весною	134
Заповілись дні	134
Хтось приходив	135
Колисанка	136
В Бога на подвір'ячку	137
Уночі (з Л. Геніюш)	137
На проводи	138
Великдень	139
На четвер зелений	140
На Юрія	142
На Купала	143
Волошки	144
В полі	145
Ще падають	146
Поноси вкладено	146
Серпень	147
Зернятка нинь! (з Гобріелі Містраль)	148
Тікають дні	148
Спадає пухом	149
Челяде — гей но!	150
Йдуть на лови	150
Не по двору	151
Щастя	151
Сирітка	152
Вітряниця	153
На труну Ольжичеві	154
Уже покошено	155
Святовид	156
Напередодні літнього сонцезвороту	157
II. Коло	
Сестрам	158
Веснянка	159
Ярило	160

Ярною	161
Потойбічний бережок	161
Сім зірок	162
Підеш полем	163
Тьмяний вітер	164
Загадаю	164
Скажи	165
Тихо, тихо	166
Впала нічна	167
Не зуміла	168
Не боюся (з Л. Геніюш)	169
От пісенька (з М. фон Ебнер-ешенбах)	170
Пісня (з В. Ч. Бендля)	170
Ви питаєте (з В. Ч. Бендля)	171
Якби (з В. Ч. Бендля)	171
На Маковія	172
Зимова баба	172
Килими (з Л. Геніюш)	173
Під Андрія	174
Словнянки (з Кареля Яромира Ербена)	175
Веснянка	176

Б е д р и к

Від авторки	179
Бедрик	183
Півник	183
Вранці	184
Ранок	184
Про Юрчина	185
Пастушок	186
Гиля, гуси	186
Луна	187
Стежечки	187
Хмаринки	188

Гра в нульки	188
Загадка II.	189
Загадка I.	189
Загадка III.	190
Незабудька	190
Наша хата	191
Світлячок	191
Юрчинова війна	192
Кораблі	193
Чорний півник	194
Нічка-чарівниця	195
В гайку чірінька пташна	195
Кіт і горобець	196
Вовчик і зайчик	197
Снігова баба	198
Бай-дідуньо — вечір	199
Сонце, місяць	199
Чорнобог	200

Я г і л к а

Підсніжки	203
Скороліски	203
Крокус	204
Ліщина	204
Вітрянки	205
Гіяцинт	206
Медунка	206
Фіялки	207
Яблуневий цвіт	207
Грушевий цвіт	208
Тюльпанчик	208
Конвалії	209
Маргаритки	209
Стокротна	210
Нарциз	210

Каштан	211
Купави	211
В'юнни	212
Півники	212
Козельці	213
Крушина	214
Шипшина	215
Ясмин	215
Акації	216
Братки	216
Трояндина хусточна	217
Незабудька	217
Зозульчині черевички	218
Вербова гілка	219
Плакун чи польовий льонок	219
Красольки	220
Мальви	221
Романок	221
Деревій	222
Волошки	222
Дзвіночки	223
Мак	224
Соняшники	224
Чорнобривці	225
Марцизки	225
Жоржини	226
Айстри	226
Пізноцвіт	227
Котик	228

Т у г а

Хутору "Ліс.... ..	231
Гіяцинт	231
Ряст	232
Вишневий цвіт	232

	стор.
Черемха	233
Калина	233
Жостір	235
Троянда	235
Незабудьна	236
Петрів батіг	236
Василечки	237
М'ята	237
Левной	238
Резеда	238
Каштан	239
Колоски	239
Липи	240
Гладіоли	241
Півонії	241
Повняки	242
Конюшини	242
Сухоцвітки	243
Кульбаба	244
Велетень	244
Великодній передзвін	245
Весняна злива	245
Лілея	246
Лоточчя	247
На Великдень	247
Цвіт липи	248
Божі келіхи	249
Зачарована царівна	250
Пісня про перстень	250
Саґа	251
Рік 1648 - 1918	252
Двадцять другого січня	253
Благовіщення 1939 року	254
Пісня про топірки	255
Візія	256

Олені Телізі	256
Друзям	257
В День Героїв	258
Боротьба з янголом	260
Сиди, сиди	261
День непогідний (з Генрі Лонгфелло)	262
У небо (з Генрі Лонгфелло)	263
Остання пісня	263
Коли мовчать	264
Був ранок	265
Три царівни (з Ля-Ксу-Фенґ)	266
Віяло (з Пан-Тсі-Ун)	266
От сонце (з М. Багдановіча)	267
Її малоросійське достоїнство	267
Над річкою (з Ларіси Геніюш)	269
Агата (з Багдановіча)	270
Я пам'ятаю	272
Немає відклику	272
Хтось колись отут ходив	273
Уривок з епопеї	273

Ч а р з і л л я

Тирлич	279
Бабка	279
Лепеха	280
Кропива	280
Калиточник	281
Живокіст	281
Тютюн	282
Лопух	282
Чорнобіль	283
Жовтий свічурник	283
Папороть-глісник	284
Кмин	284
Майоран	285

Полин	285
П'ядич-полешник	286
Вовконіг	286
Одолян	287
Гірчиця	287
Шувар	288
Омела	289
Польовий мак	289
Дрясень	290
Очиток	290
Вовчинець	291
Перекотипале	291
Соняшник	292
Йван-зілля	293
Росичка-круглолиста	294
Конюшинка польова	294
Льонок	295
Гвоздичка	295
Дурман	296
Моріжок	296
Єроним	299
Післяслово	320
Під коляду	323
Героїна	326
Хліб	330
Фраґменти	333
З візій	335
З візій (рукопис авторки)	336
Весна 1918 року	337
Листопад	339
На далеку дорогу	341
Все бути вірним	343
Останній вірш	344
Епілог	344
Молитва	345

Молитва	345
Молитва	346
Молитва	346
Славень	347
Славень	347
Марш	348
Марш	349
Роман Мстиславич	350
На Ольшанах	352
Похмуре тло	353
Нам сняться	354
Прийшла весна	355
Чому дні	355
Їде в білий двір бабуня	355
Реї, щогли	356
Нам сняться	357
На виставці	357
Nature Morte	357
Думка про чайки	358
Був ранок	362
Верес	364
Материнка	364
Тернина	365
Веснянка	366
Барвінок	366
Злотчина колисанка	367
Вербовий котик	368
Назустріч	368
Дибці, дибці	369
Листопад	370
Смерть нозана	371
Пісня	371
Дума про скривавлену сорочку (скорочено)	372
Прихід твій	373
Роксоляна	374

Впаде	375
У капищі був бог	376
Родився він при рику звіря	376

Переклади поза збірками

Пісня пісків (з Ф. Фрайліграта)	381
Казна ластівок (за Ф. Фрайліграта)	381
Весільна сорочка (з К. Я. Ербена)	383
Водяник (з К. Я. Ербена)	392
Доччина клятьба (з К. Я. Ербена)	400
Полудниця (з К. Я. Ербена)	402
Щедрий день (з К. Я. Ербена)	404
Лілея (з К. Я. Ербена)	409
Верба (з К. Я. Ербена)	410
Сонце духа (з Н. Гумільова)	414
Відкриття Америки (з Н. Гумільова)	415
Війна (з Н. Гумільова)	416
Сомалійський півострів (з Н. Гумільова)	417
Словацька балада про нягиню	419
Балада	422

“ З книги життя ”

(переспіви і переклади з Павела Явора)

Чаклунко	425
Провесна	426
Після дощу	427
Співаночка	427
Вечір у квітні	428
Травень	429
Коник	429
Надвечір	430
Якби у полі вітром бути	430
Пробудження	431
Ярне	432

Ллеться вечір	432
Я знаю	433
Бабине літо	433
На схилку літа	434
Листопад	434
А звідни, звідни	435
Передчуття	436
Миті	436
Жаль, як жаль	437
Біля смертного ложа	437
Тільки тиша	438
Така далінь	438
Знов прилетів лелека	439
Хтось має світлом увійти	440
Медобір	441
Коли	441
Із циклю рідний дім	443

ПРОЗА

Материнки

Материнки	449
Лялька	451
Мамурка	454
Тор	460
Буцьо	468
Ростик	473
Княжна	475
Зайчики	478
Брехуха	483
Післямова: про любий спогад (Микола Глобенко)	490
З денника (уривок)	490
Бай-казна	496

СКУЛЬПТУРА І МАЛЯРСТВО

Володимир Січинський: Оксана Лятуринська 519

СТАТТІ

Про Олену Телігу	529
Юрій Дараган	533
“Велике Цабе” Д. Гуменної	536
З нової літератури: Леся Оленко: Зелені дні	540
Зі спогадів	542
Ще про “Зустріч” в Торонті	548
Боже коло	552
Олекса Булавицький	566
Моє відношення до О. Теліги, Л. Геніюш і їх творчості	570
Улас Самчук	573
Як далеко	577
One of the Fifteen Million	580
З розірваних сторінок	582
Вишивана сорочка	591
Коляда	596
Мітологічна коляда і міт	604
Великоднє кострище	613
Легенди і брехні	614
Псалом голубиного поля	624
Народження ідола	636
Софія Федорівна Русова	659
На згадку про Миколу Глобенка	661
З “Родовідної”	669
Писанка	687
Із листування з Лідією Бурачинською	690
Із листування з Оксаною Бризгун-Соколик	693

ПРО ОКСАНУ ЛЯТУРИНСЬКУ

Євген Маланюк: "Гусла" — Оксани Лятуринської	701
Микола Оглоблин-Глобенко: Стріла окрилена	713
Юрій Лавріненко: Князівна, що обходить шатра	717
Василь Барка: Поезія Оксани Лятуринської	724
Микола Битинський (Оверкович):	
Невіджалувана втрата	732
Улас Самчук: Панна Печеніг	744
Яр Славутич: Мужність і ніжність: поезія	
Оксани Лятуринської	752
Галина Лащенко: Оксана Лятуринська	765
Інші друковані і не друковані статті	
про Оксану Лятуринську (бібліографія)	784
Дума про скривавлену сорочку	785
Від видавництва	790
Список жертводавців	791
Список ілюстрацій	795
Зміст	797

ДОДАТКОВІ ПОЖЕРТВИ

яні вплинули, коли книжка була вже в друку:

ОУК — Едмонтон	\$100.00
ОУК — Торонто-Захід	100.00
ОУК — Судбури	100.00
ОУК — Саскатун	100.00
М. Адамович в пам'ять своєї мами А. Лестюк	100.00
ОУК — Тандер Бей	50.00
пані С. Проців	50.00
Г. Федан — збірнова листа ч. 10:	
А. Федунь, Судбури	20.00
А. Дукаль, Судбури	10.00
І. Галюк, Торонто	10.00
Г. Федан, Торонто	10.00
Л. Димкевич, Судбури	7.00

Всім Шановним Жертводавцям — щира подяка.